

Ντίνος Ηλιάδης
50 ιστορικές στιγμές που σημάδεψαν την Κύπρο

Συγγραφέας: ΝΤΙΝΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ
Τίτλος: 50 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ ΠΟΥ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ
Επιμέλεια: ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΟΕΣΤΟΥ

© ΙΔΡΥΜΑ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗΣ
Αχαιών 36
Γραφείο 101
Λευκωσία 1101 - Κύπρος
Τηλ.: 00357-22-444677, Φαξ: 00357-22-453434, Κινητό: 00357-99653665

© ΚΑΚΤΟΣ, 2011
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΚΤΟΣ
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.
Πανεπιστημίου 46, Αθήνα 106 78
Τηλ.: 210.3840524, 210.3844458, Φαξ: 210.3303098
www.kaktos.gr info@kaktos.gr orders@kaktos.gr
ΚΑΚΤΟΣ EDITIONS
ODYSSEAS CHATZOPOULOS & Co
46, Panepistimiou Str., Athens 106 78

ISBN 978-960-382-916-4

Παραγωγή: Εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη άδεια του εκδότη. Νόμος 2121/1993 και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

ΙΔΡΥΜΑ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗΣ

ΝΤΙΝΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ

50 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ
ΠΟΥ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ
(1821-2004)

(ΟΜΙΛΙΕΣ - ΔΗΛΩΣΕΙΣ - ΔΙΑΓΓΕΛΜΑΤΑ -
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ - ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ - ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ -
ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ - ΕΚΘΕΣΕΙΣ - ΔΙΑΛΟΓΟΙ)

ΚΑΚΤΟΣ

Μνήμη Άντη Χατζηκωστή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
1. 1821: ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΚΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΚΟΥΤΣΙΟΥΚ ΜΕΧΜΕΤ	19
2. 1821: ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΓΙΑ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ. Η ΠΡΩ- ΤΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	23
3. 1833: ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ, ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ	25
4. 1878: ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ. ΣΕΡ ΓΚΑΡΝΤΕΤ ΓΟΥΔΣΛΕΪ - ΑΡΧΙΕΠΙ- ΣΚΟΠΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ - ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΙΤΙΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ . .	29
5. 1900: ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ — «ΚΥΡΙΑΛΛΑΤΣΟΣ» ΚΑΙ «ΚΥ- ΡΙΑΛΛΟΥΔΙ»	34
6. 1907: ΓΟΥΪΝΣΤΟΝ ΤΣΩΡΤΣΙΑ	45
7. 1912: ΝΤ. ΔΟΥΪΝΤ-ΤΖΩΡΤΖ ΚΑΙ ΓΟΥΪΝΤΡΟΥ ΓΟΥΪΛΣΟΝ - ΕΛΕΥ- ΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ	46
8. 1915: ΣΕΡ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ ΓΚΡΕΪ - ΣΕΡ ΦΡΑΝΣΙΣ ΕΛΛΙΟΤ - Α- ΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΖΑΪΜΗΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ	48
9. 1918-1920: ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ - ΒΕΝΙ- ΖΕΛΟΣ - ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ	50
10. 1923: Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ. ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ	54
11. 1931: ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΑ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ - ΑΛΕΞΗΣ ΚΥΡΟΥ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ	56

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

12. 1931-1940: ΠΑΛΜΕΡΟΚΡΑΤΙΑ. ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ - ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ	68
13. 1940-1942: Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. ΛΕΟΝΤΙΟΣ - ΕΜΜΑΝΟΥΪ- ΗΛ ΤΣΟΥΔΕΡΟΣ	119
14. 1947: ΛΕΟΝΤΙΟΣ, Ο ΝΕΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ - ΔΙΑΣΚΕΠΤΙΚΗ . .	127
15. 1950: ΕΝΩΤΙΚΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ. ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ «ΑΞΙ- ΟΥΜΕΝ...»	132
16. 1953: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΓΟΣ. ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ANTONY HNTEN	135
17. 1954: ΧΕΝΡΥ ΧΟΠΚΙΝΣΟΝ: «ΟΥΔΕΠΟΤΕ»	137
18. 1954: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. Ο ΟΡΚΟΣ ΤΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ	138
19. 1955: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ - Ε.Ο.Κ.Α. - ΠΡΩΤΗ ΠΡΟ- ΚΗΡΥΞΗ	145
20. 1955: ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΓΙΑ ΧΑΡΗ ΣΤΟΝ ΜΙΧΑΛΑΚΗ ΚΑΡΑΟΛΗ	147
21. 1956: Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ. ΔΗΛΩΣΗ ΛΕΝΝΟΞ-ΜΠΟΪΝΤ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ	150
22. 1959: ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ	153
23. 1959: ΔΗΛΩΣΗ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ, ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ, ΠΡΟΚΗΡΥ- ΞΗ ΓΡΙΒΑ-ΔΙΓΕΝΗ	155
24. 1960: ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	163
25. 1961: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΑΔΕΣΜΕΥΤΩΝ ΣΤΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ . .	170
26. 1963: ΜΑΚΑΡΙΟΣ - ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. «ΤΑ 13 ΣΗΜΕΙΑ»	178
27. 1964-1965: ΣΧΕΔΙΟ ΑΤΣΕΣΟΝ. Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: «Η ΠΟΛΥΚΑ- ΤΟΙΚΙΑ». Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ: «ΕΩΣΦΟΡΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ». Ε- ΔΕΥΘΕΡΙΑ: «Η ΠΟΡΝΗ»	188
28. 1964-1965: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ - ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΣΟΥΡΑΣ («ΑΛΛΑ ΣΥΜΦΩΝΟΥΜΕΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΡΑΤΤΕΤΕ...»)	191
29. 1964: ΛΥΝΤΟΝ ΤΖΟΝΣΟΝ ΚΑΙ ΝΙΚΙΤΑ ΧΡΟΥΣΤΣΟΦ	203

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

30. 1967: ΤΟ ΕΝΩΤΙΚΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ. ΛΕΛΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ - ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ - ΕΖΕΚΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ	205
31. 1967-1968: Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΦΙΝΟΥ. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΒΡΟΥ. ΜΑΚΑΡΙΟΣ, ΤΟ «ΕΥΚΤΑΙΟ» ΚΑΙ ΤΟ «ΕΦΙΚΤΟ»	209
32. 1968: ΥΠΟΘΕΣΗ ΠΑΝΑΓΟΥΔΗ. ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗ	212
33. 1970: ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΜΑΚΑΡΙΟΥ - ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗ	216
34. 1971: ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΛΙΣΑΒΟΝΑΣ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ («ΤΑ ΠΙΚΡΑ ΜΕΤΡΑ») - ΜΑΚΑΡΙΟΣ	220
35. 1971: ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ. ΧΡ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ-ΠΑΛΑΜΑΣ - ΜΑΚΑΡΙΟΣ	228
36. 1971: Ε.Ο.Κ.Α. Β΄. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ	234
37. 1972-1973: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ («ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ») - ΑΘΗΝΩΝ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ - ΜΑΚΑΡΙΟΣ (ΜΕΙΖΩΝ ΣΥΝΟΔΟΣ)	237
38. 1972: ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΣΠΥΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ	253
39. 1974: ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΓΚΙΖΙΚΗ	257
40. 1974: ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ-ΕΙΣΒΟΛΗ	263
41. 1974: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΔΗΣ: «...ΛΟΓΩ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ»!	266
42. 1974: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ «ΚΛΑΔΟΣ ΕΛΑΙΑΣ»	270
43. 1976: ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ. Η «ΜΥΣΤΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ»	275
44. 1977: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΟΜΙΛΙΑ - «ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΟΣ»	277
45. 1982: Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ - ΣΥΜΠΑΡΑΤΑΞΗ	284
46. 1983: ΑΝΑΚΗΡΥΞΗ ΨΕΥΔΟΚΡΑΤΟΥΣ (UDI) - «ΒΟΥΛΗ» - ΡΑΟΥΦ ΝΤΕΝΚΤΑΣ	290

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

47. 2002: Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟ- ΠΕΓΧΑΓΗ	295
48. 2003: Τ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	298
49. 2004: ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ - ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΝ: ΤΑΣΣΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥ- ΛΟΣ (ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ) - ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ (ΔΗΣΥ) - ΑΚΕΛ - ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ - ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ	301
50. 2004: ΤΑΣΣΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ. ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ Ε.Ε.	325
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄: ΑΛΜΠΕΡΤ ΑΪΝΣΤΑΙΝ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΣ	328
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄: Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ. ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΛΟΓΟ ΣΤΟΝ ΚΑ- <i>ΠΕΤΑΝ ΜΙΧΑΛΗ</i>	329
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄: ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	331
1. Συνθήκη των Σεβρών - 28 Ιουλίου 1920 (απόσπασμα)	331
2. Συνθήκη της Λωζάννης - 24 Ιουλίου 1923 (απόσπασμα)	332
3. Απόφαση 814 (ΙΧ) της Γεν. Συνέλευσης ΟΗΕ, 14.12.1954	333
4. Ψήφισμα 186 (1964) του Σ. Ασφαλείας ΟΗΕ, 4.3.1964	334
5. Ψήφισμα 3212 (1974) Γεν. Συνέλευσης ΟΗΕ, 1.11.1974	336
6. Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου (Μακαρίου-Ντενκτάς), 12.2.1977	338
7. Συμφωνία 10 Σημείων (Κυπριανού-Ντενκτάς), 19.5.1979	339
8. Ψήφισμα 541 (1983) Σ. Ασφαλείας ΟΗΕ, 18.11.1983	341
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄: ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	343
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	347

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πότε ένα γεγονός σημαδεύει έναν τόπο, ένα λαό; Μόνο ένα ιστορικό γεγονός σημαδεύει έναν τόπο ή υπάρχουν και γεγονότα χωρίς ιστορική σημασία, που απλώς μας εντυπωσιάζουν και καταγράφονται έντονα στη μνήμη μας; Ακόμη, τι είναι εκείνο που προσδίδει ιστορικότητα σ' ένα γεγονός; Το ιστορικό γεγονός είναι αντικειμενικά προσδιορισμένο, έχει κάποια σταθερά κριτήρια που το καθορίζουν ή επιλέγεται με υποκειμενικά κριτήρια και άρα μπορεί να αμφισβητηθεί η ιστορική σημασία του; Για να χαρακτηριστεί ένα γεγονός ιστορικό, πρέπει να επιδρά και να επηρεάζει την εξέλιξη των πραγμάτων; Αυτά είναι μερικά ερωτήματα των οποίων οι απαντήσεις σχετίζονται με τον τίτλο και το περιεχόμενο του βιβλίου που κρατάτε στα χέρια σας.

Από παλιά, τόσο ο γραπτός όσο και ο προφορικός λόγος χρησιμοποιήθηκε για να σημαδέψει περισσότερο ή λιγότερο τη ζωή των ανθρώπων. Ο λόγος, είτε πρόκειται για μια προφορική ομιλία είτε για μια γραπτή προκήρυξη είτε για ένα ραδιοτηλεοπτικό μήνυμα, μπορεί να πληροφορήσει, να διεγείρει, να εξάψει πάθη, να επιδράσει και να επηρεάσει απόψεις, σκέψεις, αντιλήψεις. Ένας λόγος σημαδεύει μια χρονική στιγμή, ενώ άλλος όχι. Αυτό οφείλεται στο ότι ο πρώτος αξιολογείται σαν σημαντικός και αποτυπώνεται στη συνείδησή ενός λαού, παραμένει στη συλλογική του μνήμη και καθίσταται σημείο αναφοράς έναντι των χιλιάδων άλλων που χάνονται μέσα στον εκκωφαντικό θόρυβο της καθημερινής ρουτίνας. Είναι φανερό ότι ένα γεγονός μπορεί να υποτιμηθεί και να περάσει απαρατήρητο, ενώ άλλο να υπερεκτιμηθεί και να λάβει μεγαλύτερη αξία απ' όση πραγματικά έχει — αυτό όμως θα το καταδείξει το μέλλον. Τότε αναφερόμαστε στην ιστορικότητα των γεγονότων, η οποία κρίνεται πάντα εκ των υστέρων, εκ του αποτελέσματος και αφού υπάρξει η απαραίτητη χρονική απόσταση.

Θεώρησα αναγκαίο να δώσω το στίγμα του τίτλου του βιβλίου, που κάπως αόριστα αναφέρεται σε «ιστορικές στιγμές που σημάδεψαν» τον τόπο μας, περισσότερο για να τονίσω την πεποίθησή μου ότι η σημαντικότητα των σύγχρονων γεγονότων και κατ' επέκταση η ιστορικότητά τους είναι αποτέλεσμα υποκειμενικής κρίσης και εκτίμησης. Η (όποια) αντικειμενικότητά τους απαιτεί, εκτός από επιστημοσύνη, και χρονική προοπτική, η οποία δεν υπάρχει στις περισσότερες στιγμές. Εξάλλου, ο επιλεγμένος αριθμός 50 δεν μπορεί να είναι εξαντλητικός ή αυστηρά προσδιοριστικός. Είναι φανερό ότι θα μπορούσαν να ήταν είτε περισσότερες είτε λιγότερες. Απλώς επελέγη ένας αριθμός αντί άλλου παραπλήσιου...

Το ζήτημα των ιστορικών ή σημαδιακών γεγονότων είναι πολυδιάστατο και έχει σωρεία παραμέτρων. Το βιβλίο αυτό είναι πρώτιστα ένα άθροισμα «δανεισμένου» λόγου από ένα μεγάλο αριθμό ηγετών, προσωπικοτήτων, πρωταγωνιστών και συντελεστών της ιστορίας. Γι' αυτό, συνδέεται με το μεγάλο ερώτημα: Ποιος «γράφει» την ιστορία; Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής συνήθιζε να λέγει ότι τους ηγέτες τούς κάνουν οι συνθήκες. Ωστόσο, μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις συνθήκες και στην πορεία ενός ηγέτη είναι έκδηλη σε κάθε ιστορική αποτίμηση. Δημιούργημα των συνθηκών της ιστορικής στιγμής είναι ο ηγέτης και συνάμα συντελεστής κι αυτός στη διαμόρφωση των συνθηκών. Δεν δημιουργεί ο ηγέτης καταστάσεις που δεν υπάρχουν ή που δεν μπορούν αντικειμενικά να υπάρξουν. Αλλά εναπόκειται σ' αυτόν να αξιοποιήσει και να μεταβάλει σε πράξη και πραγματικότητα ό,τι υπάρχει δυνάμει μέσα σε μια ιστορική στιγμή. «Ο άνθρωπος δεν μπορεί να δημιουργήσει το ρεύμα του καιρού του. Μπορεί μονάχα να ταξιδέψει μ' αυτό, κατευθύνοντάς το, λίγο-πολύ, με επιδεξιότητα και πείρα», έλεγε ο Βίσμαρκ. Μια διαδεδομένη άποψη θέλει τους λίγους, τους ηγέτες και προσφυώς λεγόμενους decision-makers, διαμορφωτές της ιστορίας. Ήδη από τη δεκαετία του 1950, ο Μπέρτραντ Ράσελ απέδιδε πολύ χαρακτηριστικά αυτή την αντίληψη λέγοντας: «Μη χολοσκάς για ό,τι συμβαίνει στον κόσμο, δεν εξαρτάται από σένα. Εξαρτάται από τον κ. Χρυστσόφ, από τον κ. Μάο Τσε Τουνγκ, από τον κ. Φόστερ Ντάλλες. Αν αυτοί οι κύριοι διατάξουν: “Πεθάνετε”, εμείς θα πεθάνουμε. Αν αυτοί οι κύριοι πουν: “Ζήσετε”, εμείς θα ζήσουμε». Κι ο Φρόντ, όταν έγραφε το *Ψυχολογικό πορτρέτο του Προέδρου Τόμας Γούντροου Γουίλσον*, τόνιζε: «Όλη η πορεία της ζωής μπορεί να

αλλάζει από την ιδιοσυγκρασία ενός μόνον ατόμου. Αν ο Μιλτιάδης το είχε βάλει στα πόδια στον Μαραθώνα και ο Κάρολος Μαρτέλος στο Πουατιέ, ο δυτικός πολιτισμός θα ήταν διαφορετικός. Κι όλα θα ήταν διαφορετικά, αν ο Χριστός είχε αρνηθεί τη διδασκαλία Του μπροστά στον Πιλάτο...»* Πιο προχωρημένος είναι ο εμφαντικός ισχυρισμός του Πασκάλ ότι «αν η μύτη της Κλεοπάτρας ήταν μικρότερη, θα άλλαζε ολόκληρη η όψη της γης!»**

Υπάρχει, βέβαια, και η άποψη που θέλει το ιστορικό γίνεσθαι να είναι απότοκο της βούλησης όχι των λίγων αλλά των πολλών, του λαού. «Ο λαός και μονάχα ο λαός είναι η κινητήρια δύναμη, ο δημιουργός της παγκόσμιας ιστορίας», αποφαινόταν ο Μάο Τσε Τουνγκ, ενώ ο κορυφαίος του Διαφωτισμού Βολταίρος έλεγε πως «δεν υπάρχει τίποτε πιο δυνατό από μια ιδέα που έχει ωριμάσει μέσα στο λαό!»

Στον αντίποδα αυτών των θεωριών είναι η μαρξιστική θεωρία, που προβάλλει απλουστευτικά αλλά έντονα το διαλεκτικό στοιχείο στη διαδικασία της ιστορικής εξέλιξης (θέση-αντίθεση-σύνθεση), όπου η ιστορία τραβά το δικό της δρόμο νομοτελειακά, σαν φυσικός νόμος, ανεξάρτητα από τη βούληση των πολλών ή τη θέληση των λίγων.

Αξεπέραστο είναι και το ερώτημα: Τι θα γινόταν αν αντί «αυτό» γινόταν «άλλο»; Αν ο Ναπολέων νικούσε στο Βατερλώ ή οι Πέρσες στον Μαραθώνα; Αν ο Ζαΐμης αποδεχόταν τη βρετανική προσφορά το 1915, αν κάποια από τις απόπειρες κατά της ζωής του Μακαρίου πετύχαινε, αν το Σχέδιο Ανάν γινόταν αποδεκτό από τους Ελληνοκυπρίους;... Αμέτρητα «αν» απασχολούν τον κλάδο της Φιλοσοφίας της Ιστορίας που λέγεται «Ιστορία που θα μπορούσε να είχε συμβεί» (Might-Have-Been-History), που στην ουσία δεν είναι τίποτε άλλο από ένα παιγνίδι συλλογισμών οι οποίοι παρακολουθούν και

* Ο Μιλτιάδης ανέκοψε το 490 π.Χ. στον Μαραθώνα την περσική επέκταση στη Δύση, ενώ ο Κάρολος Μαρτέλος ανέκοψε την αραβική διείσδυση στην Ευρώπη, νικώντας στο Πουατιέ της Δ. Γαλλίας τις αραβικές ορδές που είχαν εισβάλει το 732 μ.Χ. στην Ισπανία.

** Η νίκη του Οκταβιανού ενάντια στον Αντώνιο σήμανε τη νίκη του δυτικού μοντέλου δημοκρατίας που εκπροσωπούσε ο πρώτος, επί του ανατολικού ελληνιστικού μοντέλου, όπως το οραματίζονταν ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα. Η έκβαση της ναυμαχίας στο Άκτιο, το 31 π.Χ., σηματοδότησε την επιβολή της μίας φιλοσοφίας πάνω στην άλλη.

περιγράφουν μια δυναμική εικόνα του μέλλοντος, μια δυνητική, εναλλακτική ιστορική έκβαση που δεν έχει πραγματοποιηθεί ποτέ!

Τον κανόνα, ωστόσο, στην ιστορική έρευνα και μελέτη αποτελεί το λεγόμενο *στρατήγημα της ιστορίας*, το οποίο συνίσταται στην ανθρώπινη δυνατότητα να αντιταχθεί σε μια φαινομενικά προδιαγεγραμμένη ιστορική αναγκαιότητα. Πολλά ιστορικά γεγονότα ξεφεύγουν από τη «νομοτέλεια» που διέπει την ιστορία, είναι αστάθμητα και βγαίνουν από τα πλαίσια των υποτιθέμενων ιστορικών νόμων, τους οποίους υπερβαίνει («δαμάζει») μια ισχυρή ανθρώπινη επίδραση.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας δεν είναι ιστορία. Δεν είναι ούτε πηγή για τον ιστορικό στην καταγραφή της ιστορίας. Είναι απλώς ένα βοήθημα, ένα βιβλίο αναφοράς, reference book, στο οποίο μπορεί να καταφύγει κάποιος για πληροφορίες πάνω στις συγκεκριμένες 50 στιγμές που περιλαμβάνει. Μπορεί, αν θέλει, διεξερχόμενος τις στιγμές αυτές, να οδηγηθεί σε δικά του συμπεράσματα, σύμφωνα με τις δικές του γνώσεις, απόψεις και πεποιθήσεις. Ακόμη μπορεί κάποιος, περιδιαβάζοντας τις στιγμές, να συλλέξει και να συνδυάσει γεγονότα και δεδομένα και να κάνει τις παρατηρήσεις του. Παραδείγματος χάριν: Είναι η ιστορία της Κύπρου, κατά τον 20ό αιώνα, ιστορία εγκατάλειψής της από την Ελλάδα; Είναι η ιστορία μας ιστορία των λαθών μας; Μήπως για όλα φταίει η κακή μας μοίρα; Έχουμε κακό δαίμονα την τάδε χώρα ή είναι το δεινό εθνικό μας χαρακτηριστικό που τις κρίσιμες ώρες της ιστορίας μπέρδευε το βηματισμό μας και μας ξεστράτιζε;

Η σειρά των 50 στιγμών είναι χρονολογική. Καλύπτει την περίοδο της νεότερης κυπριακής ιστορίας αλλά και της σύγχρονης ιστορικής καταγραφής, από το 1821 έως το 2004. Η σκέψη να χωριστούν σε ενότητες οι διάφορες στιγμές εγκαταλείφθηκε, γιατί ο αριθμός τους δεν κρίθηκε ικανός να συγκροτήσει ενότητες, και γιατί επίσης πολλές απ' αυτές δεν κωδικοποιούνταν, αλλά συμπλέκονταν σε περισσότερες από μία ενότητες και προέκυπτε θέμα σε ποια ενότητα θα εντάσσονταν. Π.χ., η κίνηση των 3 Μητροπολιτών το 1972 κατά του Μακαρίου σε ποια ενότητα θα εντασσόταν, στην ενότητα «Κυπριακό» ή στην ενότητα «Εκκλησιαστικά»; Είναι γεγονός η έλλειψη

συνέχειας και συνοχής των στιγμών, αλλά αυτή είναι μια εγγενής αδυναμία της φύσης ενός βιβλίου που έχει το χαρακτήρα βοηθήματος και όχι ευθύγραμμης αφήγησης ή ιστορικής αποτίμησης. Το εισαγωγικό σημείωμα κάθε στιγμής δεν μπορούσε να συνδεθεί κατ' ανάγκη με το προηγούμενο για αντικειμενικούς λόγους, εφόσον μπορεί να μη συνδέονταν οι στιγμές μεταξύ τους. Το κάθε σημείωμα είναι γραμμένο στη βάση της αίσθησης που ο συγγραφέας του είχε για το συγκεκριμένο και συχνά αυτόνομο θέμα που έθιγε. Το σημείωμα είναι σύντομο για θέματα που θεωρούνται μάλλον γνωστά, ενώ στις στιγμές που περιβάλλονται από γεγονότα λιγότερο οικεία δόθηκε ένα σημείωμα πιο λεπτομερειακό και πληροφοριακό. Το κυρίως κείμενο (ομιλία, δήλωση, προκήρυξη κ.λπ.), όπου ήταν διαθέσιμο, δόθηκε ολόκληρο, εκτός από τις περιπτώσεις που κρίθηκε ότι λόγω μεγέθους «επιτρεπόταν» η αφαίρεση τμημάτων ήσσονος ή αμελητέας σημασίας. Επιπλέον, κάποιες στιγμές που δύσκολα θα έλεγε κανείς ότι σημάδεψαν το νησί μας ή το λαό μας (π.χ. η αναφορά του Αϊνστάιν για την Κύπρο ή το απόσπασμα του Καζαντζάκη στον πρόλογο του *Καπετάν Μιχάλη*), αλλά θεωρήθηκε ότι είτε το υποκείμενο ήταν τέτοιας εμβέλειας, ώστε να προσδίδει αξία στο λόγο, είτε ο ίδιος ο λόγος είχε τέτοια αισθητική αξία, ώστε να διανθίζει τις στιγμές του βιβλίου, συμπεριλήφθηκαν εν είδει παραρτήματος στο τέλος του βιβλίου, μαζί με ορισμένα επίσημα κείμενα και κάποιες επιγραμματικές φράσεις των προσώπων που συμμετείχαν στις ιστορικές στιγμές.

Από τα 183 χρόνια της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας της Κύπρου, πιο συγκεκριμένα του κυπριακού ελληνισμού, που καλύπτουν οι 50 στιγμές του βιβλίου αυτού, περίπου τα 140 έχουν σαν κεντρική τους ιδέα την Ένωση, τον αξεπέραστο πόθο των Ελλήνων Κυπρίων να ενώσουν το νησί τους και να ενωθούν και οι ίδιοι με την Ελλάδα, πόθο που διακήρυτταν και προωθούσαν με ανιδιοτέλεια και εθνικό πείσμα. «Την Ελλάδα θέλομεν και ας τρώγωμεν πέτρες», έγραφε σ' έναν τοίχο το μήνυμα που φωτογράφησε ο Σεφέρης. Κύριος εκφραστής αυτής της εθνικής ιδέας υπήρξε η ελέω Θεού και ψήφω λαού εθναρχούσα Εκκλησία της Κύπρου. Είναι γι' αυτό που πολλοί ταυτίζουν την ιστορία της Κύπρου με την ιστορία της Εκκλησίας της. Τα υπόλοιπα 40-45 χρόνια καλύπτουν οι ελλαδοκυπριακές διαφορές αντιλήψεων, η χουντική παράνοια και υπονόμευση, αλλά και οι εμφύλιες διαμάχες εντός Κύπρου· κυρίως, όμως, η αντιμετώπιση της τουρκικής επιθετικότητας και οι προσπάθειες για αντίσταση και αγώνα εθνικής και φυσικής επιβίωσης.

Κλείνοντας, θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, το φίλο Πέτρο Παπαπολυβίου. Να του απευθύνω ένα απλό ευχαριστώ — χωρίς ρητορικές κοκεταρίες, όπως ακριβώς ταιριάζει στο χαρακτήρα του ανθρώπου — για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση που πρόθυμα μου παρείχε. Χωρίς τη συμβολή του δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση αυτού του βιβλίου.

N. H.

1

1821: ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΚΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΚΟΥΤΣΙΟΥΚ ΜΕΧΜΕΤ

Η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης επηρέασε και την Κύπρο, που, όπως τραγουδά ο εθνικός μας ποιητής Βασίλης Μιχαηλίδης, είχε κι αυτή το μερτικό της, τα δεινά της («Είχ'εν σγίαν είχαν ούλλοι τους κ' η Κ'ύπρου το κρυφόν της, / μέσ' στους ανέμους τους κρυφούς είχ'εν το μερτικόν της. / Είχ'εν σγίαν είχαν ούλλοι τους κ' η Κ'ύπρου τα κακά της»). Υπάρχουν μαρτυρίες για επαφές των Φιλικών με Κύπριους πατριώτες, για χρηματικές εισφορές που προσφέρθηκαν και άλλες ενισχύσεις υπέρ του Αγώνα. Επιστολή του Αλ. Ύψηλάντη στον αρχιεπίσκοπο Κυπριανό (μέσω του Παπαφλέσσα και του Φιλικού Αντώνιου Πελοπίδα) μαρτυρεί την ανάμειξη του Κυπριανού στη δράση της Φιλικής Εταιρείας που προετοίμασε την Ελληνική Επανάσταση. Εν τούτοις, αν και υποστηρικτής της, αρνήθηκε να ξεσηκώσει τους Κυπρίους σε εξέγερση. Πέραν όμως του κυπριακού χώρου, πολλοί Κύπριοι έσπευσαν και πολέμησαν στην επαναστατημένη Ελλάδα και έχυσαν το αίμα τους.

Το απόσπασμα που ακολουθεί, παρμένο από το ποίημα του Βασίλη Μιχαηλίδη *Η 9η Ιουλίου 1821 εν Λευκωσία (Κύπρου) ή Το τραούδι του Κυπριανού*¹, αποτελεί βεβαίως λογοτεχνικό και όχι ιστορικό κείμενο, κομμάτι του ευσεβούς θρύλου και όχι ιστορικό γεγονός. Ωστόσο, συνιστά αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής συνείδησης του κυπριακού λαού και αδιαχώριστο κομμάτι της συλλογικής ιστορικής του μνήμης. Το ποίημα καθαυτό άσκησε σημαντική επίδραση στον ελληνικό κυπριακό λαό. Ο Ν. Κρανιδιώτης αναφέ-

¹ Τα αποσπάσματα του ποιήματος είναι παρμένα από το βιβλίο: Βασίλη Μιχαηλίδη, *Ποιήματα*, επιμ. Νίκου Ξιούτα, Μάιος 1960, έκδοση Δημοτικής Βιβλιοθήκης Λεμεσού.

ρει ότι «από τους στίχους του έπους αναπηδά κάθε τόσο η αγνή και υπέροχη κυπριακή ψυχή σε όλες τις εκδηλώσεις της, η εθνική της αξιοπρέπεια, η αγάπη της λευτεριάς και του δικαίου. Μέσα από τους στίχους της “Ενάτης Ιουλίου” ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός παύει να είναι απλώς ο ήρωας του ποιήματος και γίνεται ένα σύμβολο, αυτή η ίδια η έκφραση της φλογερής κυπριακής ψυχής, η συνισταμένη των προαιωνίων ιδανικών και πόθων του νησιού. Το δράμα του Κυπριανού είναι το δράμα της Κύπρου»².

130

«Τότες εστράφην κ'αι λαλεί του Αρχιεπισκόπου,
σ'κ'ύφτος χαμαί δησόφρυδος κ'αι καραμουτσωμένος:
—“Πάσ'πίσκοπε Κ'ύπριανέ, μιλλέτ πασ'ή του τόπου,
εγύρεψά σε να σου πω πως είμαι προσταμένος
απού την Πόρταν κ'αι κρατώ στο χ'έριν μου φερμάνιν,
πως έχω μιάλην προσταήν που το ψηλόν Διβάνιν
τ' αρκοντολόϊν τους Ρωμιούς, τους μιάλους τούν' του τόπου
να τους συνάξω μονομιάς κ'αι να τους-ισκοτώσω,
να μεν χαρίσω μπροεστού ζωήν μήτε πισκόπου
κ'αι ό,τι λοής θάνατον θελήσω να τους δώσω”.

140

—Λαλεί του: “Μουσελλίμ-αγά, που 'σαι καλός ισλάμης,
αφώχεις εις το χ'έριν σου του Διβανιού φερμάνιν
κ'ί' αφώχεις έτσι προσταήν, μπορείς αλλοιώς να κάμης;
Κάμε σγιαν σε προστάσσουν που το ψηλόν Διβάνιν
κ'αι κάψε μας, για κρέμμασ' μας, για κόψε το λαιμόν μας·
θέλομεν όμως να μας πης είντ' άν' το φταίσιμόν μας”.
—“Εμάχ'εστων με τους Ρωμιούς τους άλλους να σμιχτήτε,
τους Τούρκους που τες τέσσερεις μερκές να πολεμάτε·
εμάχ'εστων εις τάρματα κ' εσείς να σηκωθήτε,
για να σμιχτήτε ούλλοι σας κ'αι την Τουρκ'ιάν να φάτε”.

150

—“Εν κ' ήρταν, Μουσελλίμ-αγά, πάνω στον τόπον άλλοι
κ' εφέραν άρματα κρυφά κ' έννα μάς καταγνώσης.

² Ν. Κρασιδιώτη, *Ο εθνικός χαρακτήρ της κυπριακής λογοτεχνίας*, 1958, σελ. 30-31.

Εδώκαμέν σου τάρματα ούλοι, μικ'κ'οί κ'αι μιάλιοι
 ευτύς ότι κ' εγύρεψες να μας-ι-ξαρματώσης.
 Είντα λοής εθέλαμεν εμείς ν' αρματωθούμεν
 κ'αι να σμιχτούμεν μ' άλλους λας κ'αι να σας πολεμούμεν;
 Κ'είνος που σου ψουψούρισεν τούτα τα λόγια ούλα,
 αν εν κ'αι κ'είνος Χριστιανός, όμως εμάς μισά μας:
 πυρομαχ'εί τον πάντα του π' αππέσσω η αζούλα·
 εμάς πο τούτα που λαλείς εν καθαρή η καρδικιά μας”.

160

—“Να μεν αρνιέσαι, πίσκοπε, κ' εσείς οι καλοήροι,
 είχ'ετ' αθθρώπους στα χωρκά, χαρκιά να δικαιομοιράζουν,
 ν' αρματωθούσιν οι Ρωμιοί νάν' ούλοι τους χαζίρι
 κ'αι με τον πρώτον λόον σου ν' αρκ'έψουν να μας σφάζουν·
 κ'αι δεν πιστεύκ' ό,τι μου πη του καθενού το στόμα·
 κ' έχω πο κ'είναι τα χαρκιά· έχεις να πης ακόμα”;
 —Λαλεί του: “Μουσελλίμ-αγά, είπα σου κ'αι λαλώ σου:
 πο τούτα ούλα που λαλείς εν καθαρή η καρδικιά μας,
 και πίστεψε, ειδέ κ'αν ου, το κρίμαν στον λαιμόν σου·
 Μπορεί κ'αι νάν' καμμιά δουλειά που γίνηκεν κρυφά μας”.

170

—“Πίσκοπε, 'γιώ την γνώμην μου ποττέ δεν την αλλάσσω,
 κ'ί' όσα κ'ί' αν πης μεν θαρευτής πως εν να σου πιστέψω·
 έχω στον νουν μου, πίσκοπε, να σφάξω, να κρεμμάσω,
 κ'ί' αν ημπορώ που τους Ρωμιούς την Κ'ύπρον να παστρέψω·
 κ'ί' ακόμα αν ημπόρεια τον κόσμον να γυρίσω,
 έθεν να σφάξω τους Ρωμιούς, ψυχ'ήν να μεν αφήσω”.

—“Η Ρωμισύνη εν φυλή συνόκ'αιρη του κόσμου,
 κανένας δεν εβρέθηκεν για να την-ι-ξηλείψη,
 κανένας, γιατί σ'κ'έπει την που τά'ψη ο Θεός μου.
 Η Ρωμισύνη εν να χαθή, όντας ο κόσμος λείψη!

180

Σφάξε μας ούλλους κ'ί' ας γενή το γαίμαν μας αυλάκ'ιν,
 κάμε τον κόσμον μακ'έλλειόν κ'αι τους Ρωμιούς τραούλλια,
 αμμά ξερε πως ίλαντρον όντας κοπή καθάκ'ιν
 τριγύρου του πετάσσονται τρακόσια παραπούλια.

Το ἴν αντάν να τρώ' την γην τρώει την γην θαρκέται,
 μα πάντα κ'είνον τρώεται κ'αι κ'είνον καταλυέται.
 Είσαι πολλά πικράντερος, όμως αν θεν να σφάξης,
 σφάξε τους λας που πολεμούν αλλού αρματωμένοι·
 εμάς με χ'έρκα όφκαιρα γιατί να μας πειράξης,
 πού'μαστον δίχως άρματα, κ' είμαστον νεπαμένοι;”

190

Τότες ο Μουσελλίμ-αγάς εψήλωσεν το δειν του,
 κ' είδεν τον μ' έναν δειν γλυκ'ύν, κ'ί' ανοίει κ'αι λαλεί του:
 —“Ό,τι παθθαίν' ο άθθρωπος εν που την κ'εφαλήν του·
 του βρένιμου που το σπαθίν ποσπάζετ' η ζωή του·
 κ'αι σου, αν είσαι βρένιμος, ποσπάζεις την ζωήν σου”.
 —“Μούλλωσε κ'αι εκατάλαβα πριχού να πης να 'πείν σου·
 μεν μάχ'εσαι την θάλασσαν να την-ι-ξηντιλήσης·
 αδικα λόγια μεν χάννης κ'ί' αρκείεις εις την δουλειάν σου.
 Τον ήλιον με φύσημαν μπορείς να τον-ισθήσης;
 Φώναξε του τζ'λλάττη σου, σάσ' την κρεμμασταρκάν σου”!»

1821: ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΓΙΑ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ. Η ΠΡΩΤΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μετά την αποτυχία των Κυπρίων ηγετών να εξασφαλίσουν σουλτανικό φερμάνι που να αποτρέπει τις σφαγές, τις λεηλασίες και τις διώξεις εις βάρος τους, έγινε προσπάθεια να δωροδοκηθεί ο Κουτσιούκ Μεχμέτ με το υπέρογκο ποσό των 100.000 γροσιών. Ο τελευταίος πήρε τα χρήματα και συνέχισε τις σφαγές. Κάποιοι πρόκριτοι και ιεράρχες που γλύτωσαν από τις σφαγές του Ιουλίου και διέφυγαν στο εξωτερικό κατέβαλαν προσπάθειες για να εντάξουν και την Κύπρο σε διαδικασία απελευθέρωσης, όπως συνέβαινε στην Ελλάδα. Στις 6 Δεκεμβρίου 1821 έγινε σύναξη στη Ρώμη όπου συντάχθηκε και υπογράφηκε προκήρυξη. Σ' αυτήν περιλαμβάνεται η φράση «*συμφώνως με τους λοιπούς αδελφούς ημών Έλληνας θέλομεν προσπαθήσει διά την ελευθερίαν της ειρηνικής ημών, πάλαι ποτέ μακαρίας, ήδη δε τρισαθλίας Νήσου Κύπρου*», η οποία λογίζεται ως η πρώτη διακήρυξη υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Η προκήρυξη την οποία υπέγραψαν ο έξαρχος Ιωαννίκιος (αργότερα αρχιεπίσκοπος Κύπρου), ο αρχιμανδρίτης Θεόφιλος Θησεύς και ο αδελφός του Νικόλαος Θησεύς (γιοι του εκτελεσθέντος Χατζησάββα Θησεώς και συγγενείς του αρχιεπισκόπου Κυπριανού) και ο Τριμιθούντος Σπυριδών, εξουσιοδοτούσε τον Νικόλαο Θησεά να ενεργεί ως πληρεξούσιος για «*να ετοιμάσει δύναμιν στρατιωτικήν και κινητή κατά των εχθρών...*» Η συγκρότηση του εκστρατευτικού σώματος απαιτούσε τεράστιες δαπάνες, οι οποίες δεν μπόρεσαν να καλυφθούν αφού, παρά τις πολύχρονες προσπάθειες που κατεβλήθησαν κυρίως στο Λονδίνο, δεν κατέστη δυνατόν να συναφθεί δάνειο και η προσπάθεια ματαιώθηκε³.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ, 6 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1821

«*Επειδή η τυραννική διοικήσις των Τούρκων μετεβλήθη ολοτελώς εις ληστεϊάν και ούτε ο ειρηνικός ημών βίος και προς τους σκληρούς αυτούς*

³ Λοϊζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, 1975, σελ. 209-210. Εμμ. Πρωτοψάλτη, *Η Κύπρος εις τον Αγώνα του 1821*, 1971.

νόμους ευπείθια, ούτε πολιτική φρόνησις, ούτε αθωότης, ούτε ταπείνωσις, ούτε τα υπέρ την ημετέραν δύναμιν ἔξοδα, ούτε παν ἄλλο εἶδος θυσίας, ὅπερ διά των προυχόντων ημῶν προσφέραμεν, ἰσχυσαν να ἐμποδίσουν τας ἀκριθανάτου καταδρομάς ημῶν των εν Κύπρω Χριστιανῶν, ἀλλά χωρίς τινός ηθικῆς ἢ λόγου προφάσεως κατέσφαξαν ὅσους ἐξ ημῶν ἔλαβον εἰς το χέρι χριστιανούς, μηδέν ευλαβούμενοι οὐδέ των αἰδεσῆμων ἱερέων, οὐδέ των Σεβασμίων Ἀρχιερέων, οὐδ' αὐτοῦ του Μακαριωτάτου ημῶν Πατρός και Δεσπότη, ἀλλ' αὐτούς μεν κατέσφαξαν, τους δε Ἱερούς ημῶν ναούς και οἴκους, ἄλλους μεν ἐρήμωσαν ἄλλους δε κατέκαυσαν, δίδοντας εἰς ἀρπαγὴν τα τέκνα ημῶν και γυναίκας, βιάζοντας αὐτά να ἐναγκαλισθῶσι την ἀνόσιον αὐτῶν θρησκείαν, και ἄλλα ὅσα τραγικά και ἀποτρόπαια βαρβαρική δύναμις καταχράται, ὅπου δε εὐρίσκει ἀνθίστασιν διά τας φρικτάς αὐτάς ἀδικίας, και δι' ὅσας ἄλλας προ αὐτῶν εἰ και μετριωτέρας ἀλλά συνεχεῖς ὑπὸ των τυράννων αὐτῶν ὑπεφέραμεν. Νομίζομεν ἐνώπιον Θεοῦ και ἀνθρώπων ὅτι ἔχομεν κάθε δίκαιον να μη γνωρίζωμεν πλέον διά διοίκησιν τους αἰμοβόρους τούτους ληστὰς, ἀλλά συμφώνως με τους λοιπούς ἀδελφούς ημῶν Ἑλληνας θέλομεν προσπαθῆσαι διά την ἐλευθερίαν της εἰρηνικῆς ημῶν, πάλαι μεν μακαρίας, ἤδη δε τρισαθλίας Νήσου Κύπρου.

Ἐνεκα τούτου συμφηφίζομεν Ἐπίτροπον της νήσου μας ἀπαξ τον ευγενῆ Κύριον Νικόλαον Θησέα, υἱόν του αοιδήμου Μεγάλου Οικονόμου του Μακαριωτάτου, ὅπως συνεργήσει και ἐνεργήσει πληρεξουσίως πάντα ὅσα κρίνει συμφέροντα, ἀπέλθει αὐτός ἢ πέμψει πρεσβείαν προς τους Χριστιανούς Μονάρχας ἢ εἰς ὄντινα τούτων κρίνει συμφερώτερον, ἔλθει εἰς συνθήκας περὶ της Νήσου και υπογράψει ως ἀπὸ μέρους του Κοινοῦ, ετοιμάσει δύναμιν στρατιωτικὴν και κινητὴν κατὰ των ἐχθρῶν, δανεισθῆ ἐπάνω εἰς τα κοινὰ εἰσωδήματα ἢ κτήματα του Κοινοῦ της πατρίδος, ἢ των μοναστηρίων, των ἐκκλησιῶν, τζαμιῶν, ἢ και των ὅσα η πλεονεξία των Τούρκων ἐσφετέρησε, ἢ ὅσας γαίας ἢ ἄλλα κτήματα ἐν τη πατρίδι δεν ἔχουν νόμιμον δεσπότην, ἢ ἐπάνω εἰς το δέκατον κοινῶς ὄλων των ἐν Κύπρω κτημάτων ημῶν, ἐνὶ δε λόγῳ δίδεται τῷ ἐπιτρόπῳ ἀπολύτως πάσα ἐξουσία, ἵνα πράξῃ ὑπὲρ της ἐλευθερίας, νομίμου διοικήσεως, και ευταξίας της Κύπρου, ὅσα κατὰ τας περιστάσεις κρίνει ἀναγκαῖα και ὠφέλημα κατὰ τας υποσχέσεις και ὀρκους, ἀς ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ. Ὁ δε Θεός της δικαιοσύνης εὐλογῆσει τους σκοπούς ημῶν, και δώσει ἡμῖν την θεῖαν χάριν Αὐτοῦ, ὅπως λάβωσιν αἴσιον τέλος.

Τῷ ,αωκᾶ' ἔτει Δεκεμβρίου στ'»

1833: ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ, ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ
ΕΞΕΓΕΡΣΕΩΝ

Το 1833 σημειώθηκαν στην Κύπρο τρία κινήματα. Το πρώτο του Νικόλαου Θησέα, αγωνιστή της Ελληνικής Επανάστασης, που γνώρισε την τουρκική θηριωδία τον Ιούλιο του 1821 και επέστρεψε το 1831 ως Έλληνας υπήκοος. Η προσπάθειά του θεωρήθηκε υποκινούμενη από τη γαλλική διπλωματική αποστολή. Το κίνημα του Ν. Θησέα δεν βρήκε την ανταπόκριση που περίμενε, γιατί ο αρχιεπίσκοπος Πανάρετος και η ελληνοκυπριακή ηγεσία δεν του συμπαραστάθηκαν, μάλιστα εναντιώθηκαν στην προσπάθειά του. Μάρτιος του 1833. Με αφορμή φορολογίες άρχισαν από τη Λάρνακα λαϊκές διαμαρτυρίες επικεφαλής των οποίων τέθηκε ο Νικόλαος Θησεύς. Στην αρχή τον ακολούθησαν πολλοί, στη συνέχεια όμως τον εγκατέλειψαν φοβούμενοι αντεκδικήσεις. Έτσι, μετά από μια προσπάθεια αντίστασης με 3.000 άνδρες στη μονή Σταυροβουνίου, κατάφερε να διαφύγει από την Κύπρο με τη μεσολάβηση του Γάλλου προξένου. Το δεύτερο κίνημα θεωρείται υποκινούμενο από τον Μωχάμετ Άλυ της Αιγύπτου (θετό πατέρα του γνωστού Ιμπραήμ), που είχε συγκρουστεί με τον Σουλτάνο και έβαλε στο μάτι την Κύπρο. Πρόκειται για τη στάση του λεγόμενου Γκιαούρ Ιμάμη, ο οποίος συγκέντρωσε πολλούς άντρες και ορμώμενος από την Τρεμιθούσα έφτασε στην Πάφο την οποία κατέλαβε και επέβαλε την εξουσία του. Ο Ιμάμης κυριαρχούσε στην Πάφο όταν εκδηλώθηκε τον Ιούλιο του 1833 το τρίτο κίνημα, το λεγόμενο του Καλόγερου. Στα 12 του χρόνια ο Γιάννης Λαζίμανος από τον Άγιο Ηλία της Καρπασίας κατέφυγε στο μοναστήρι του Μαχαιρά για να αποφύγει τιμωρία από έναν ισχυρό Τούρκο της περιοχής. Έμεινε 5 χρόνια ως δόκιμος, μετά έφυγε στο εξωτερικό και επέστρεψε το 1828, οπότε χειροτονή-

θηκε ιερομόναχος και πήρε το όνομα Ιωαννίκιος. Το 1831 επέστρεψε στο χωριό του ως ιερέας. Άντρας προικισμένος με ηγετικά προσόντα, ο Ιωαννίκιος σύντομα αναδείχθηκε σε φυσικό αρχηγό των Ελλήνων της περιοχής, γεγονός που τον οδήγησε σε προστριβές με τις τουρκικές αρχές. Αναφέρονται περιστατικά με ισχυρούς Τούρκους, στις αυθαιρεσίες των οποίων πάντα αντιστεκόταν. Η αντίστασή του σύντομα πήρε τη μορφή κινήματος — αν και ο Πανάρετος αναφέρει ότι υποκινήθηκε κι αυτός από Ευρωπαίους της Λάρνακας. Ο Ιωαννίκιος είχε κάνει μεγάλη προπαρασκευή με παραγγελίες φορτίων όπλων, πιθανότατα συνεργάστηκε με τον Ν. Θησέα και τον Γκιαούρ Ιμάμη και βρισκόταν σε επαφή με κύκλους του γαλλικού προξενείου. Στις 20 Ιουλίου 1833 πέρασε από το χωριό του, τον Άγιο Ηλία, τέλεσε τη Θεία Λειτουργία, κοινώνησε και ορκίστηκε στο Ευαγγέλιο ή να ελευθερώσει την πατρίδα του από τον οθωμανικό ζυγό ή να πεθάνει. Εγκατέστησε αρχηγείο στο Τρίκωμο, αλλά το πρώτο φορτίο όπλων που παρήγγειλε δεν το παρέλαβε ποτέ, αφού προδόθηκε στις αρχές. Παρέμεινε εκτεθειμένος και άοπλος, ενώ από την Τουρκία έφτασαν στρατεύματα. Αρχικά επιτέθηκαν εναντίον του Γκιαούρ Ιμάμη στην Πάφο, τον οποίο διέλυσαν χωρίς σοβαρή αντίσταση. Ο ίδιος διέφυγε στην Αλεξάνδρεια. Στη συνέχεια κινήθηκαν εναντίον του Ιωαννίκιου, ο οποίος μη έχοντας όπλα ούτε υποστήριξη διέλυσε το στρατόπεδό του και βάδισε προς τη Λάρνακα, πλην όμως τον πρόλαβαν, αναγκάστηκε να συγκρουστεί με τον στρατό, ηττήθηκε και συνελήφθη αιχμάλωτος. Ο Ιωαννίκιος και οι σύντροφοί του που συνελήφθησαν μεταφέρθηκαν στη Λευκωσία, δικάστηκαν, καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν με παλούκιωμα. Την καταστολή των τριών κινήματων ακολούθησαν σφαγές, λεηλασίες και πρωτοφανείς ακρότητες εναντίον του απλού λαού. Τη σοβαρή κρίση που δημιουργήθηκε στην Κύπρο αναγκάστηκε να χειριστεί ο αρχιεπίσκοπος Πανάρετος με επιστολή-καταγγελία στον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντίο Α΄.⁴

«Παναγιώτατε, θειότατε και σοφώτατε Οικουμενικέ Πατριάρχα και πανσέβαστε Δέσποτα.

Και πρώτον αποδίδωμι την μετά βαθυτάτου σέβους και βαθείας υπολήψεως δουλικήν μου προσκύνησιν· είτα δε σπεύδω διά της δουλικής μου ταύτης

⁴ Λοΐζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, 1975, σελ. 217-218. Αναφέρεται ότι η επιστολή αυτή «ευρίσκεται ανέκδοτος και άνευ ημερομηνίας εις τα αρχεία της Αρχιεπισκοπής».

επιστολής να συνάψω τοις μετά του κυρίου Χ΄Χριστοδούλου Απέγιτου γραφείσι μοι και τα εξής εν τη δυστυχεί πατρίδι μου τραγικά συμβάντα· τότε και διά το βίαιον της εις τα εκείσε αφίξεως της αυτού ευγενίας, και των πραγμάτων ως μήπω καλώς γνωσθέντων, έργων να αναβάλω την περί τούτων καταγγελίαν. Αφ' ου η εν Λάρνακι αποστασία και συνωμοσία τη του υπερτάτου όντος αρωγή και βοηθεία έληξεν, ωσαύτως δε και η από μόνων των Οθωμανών εν τη Χρυσοχού της Πάφου μικροτέρα αποστασία έδοξεν ότι κατευνάσθη διά των πολιτών διά των πολιτικών και κολακευτικών τρόπων του ενδοξοτάτου ημετέρου Ηγεμόνος, (και διά πολλών αδίκων θανάτων και ατιμιών· και φθορών μόνον των Ορθοδόξων, άστινας επεσώρευσε το εκ της Λευκοσίας σταλέν άτακτον στρατόπεδον) ως προεδηλώθη υμίν, αίφνης αναφύεντος εις Καρπάσιον ένοπλος τις Κύπριος Καρπάσιος και ούτος ο κατάρατος Ιωαννίκιος την κλήσιν εκ του ιερατικού τάγματος είθε μη ώφειλεν! Μετά τινων μεμισθωμένων οθωμανών Αλβανών αναμοχλεύσας και παντί τρόπω πειρώμενος να διεγείρη δι' αποστασίαν την μεγίστην ηρεμίαν και ησυχίαν άγρουσαν ταύτην επαρχίαν· αλλά διετηρήθη μεν αλώβητος αύτη της κακονοίας και επιβλαβούς συνωμοσίας αυτού αλλ' ουχί και των κακών αποτελεσμάτων των ατάκτων στρατευμάτων, άτινα παραχρήμα απεστάλησαν εις το να συλλάβωσιν αυτόν και τους αυτού στρατιώτας Αλβανούς, ως και εν διαστήματι τριών ή τεσσάρων ημερών μετά του Αρχηγού αυτού συλλαβόντες εν όρεσι και ουκ ολίγην φθοράν, και φόνους αδίκους ποιήσαντες διηύθυναν αυτούς εις Λευκοσίαν πασσάλω την δίκην αξίως δόντας· και ούτος μεν κακός των κακώς το ζήν εξεμέτρησε, κατεμίανεν όμως το Γένος τω ονόματι της αποστασίας ως ο ομογενής γενόμενος αφορμή και αιτία του να κατασπαρχθώσιν, και να θυσιασθώσι και τόσοι αθώοι· ανεκαλύφθη δε ότι ούτος διαρρηδην εκινήθη εις τοιούτον ολέθριον κίνημα υπό των φιλελευθέρων δήθεν και φιλογενών Ευρωπαίων, και αξιωματικών όντων τω όντι δε ανατροπέων και φθορέων της ανθρωπότητας και υπό του Εξάρχου και Αρχιμανδρίτου Θησέως μετά του οποίου και μετά των άλλων Ευρωπαίων συνδιέτριβε και ειδικάσκετο τα μυστήρια της αποστασίας περίπου τριάκοντα ημέρας εν Λάρνακι, εξ ης εκίνησεν εις Καρπάσιον τοιαύτα βδελυρά και ανθρωπάρια τρέφει, και περιθάλλει η τάλαινα πατρίς ημών! Αλλά το μεν Καρπάσιον ήδη ησυχάζει αρθείσης της αιτίας. Επειδή ο εν τη Χρυσοχού της Πάφου αρχηγός της Οθωμανικής αποστασίας Ιμάμης φαίνεται μεν ότι ησυχάζει ουχί δε και πραγματικώς· διά τούτο ο ενδοξότατος ηγεμών ηναγκάσθη να φέρη εκ της Καραμανίας έως

400 στρατιώτας, ους και ελθόντας τας ενώσεις μετά τινων εντοπίων και διά ξηράς και διά θαλάσσης προ δύο ημερών εξαπέστειλεν εις Πάφον προς εξόντωσιν εκ του αρχηγού και πάντων των αυτού συνωμοτών και περιμένοντων ήδη πάντες ευχόμενοι αγαθόν πέρας και είθε, Παναγιώτατε και Σοφώτατε Δέσποτα! Διά των Παναγίων και Θεοπειθών ημών ευχών εντός ολίγου λάβη αγαθήν έκβασιν το πράγμα, ώστε να εφησυχάση η δυστυχής νήσος. Και διά της ήδη ευκαιρίας δεόμενοι άπαντες αναμνησκόμεθα την ημετέραν Πανσέβαστον Παναγιότητα εις το να χορηγήση τω ήδη εν Κ/πόλει Κυρίω αντιπροσώπω της ημετέρας Πατρίδος την ισχυράν προστασίαν της και ταύτα μεν προσκυνητών είησαν δε τα υμέτερα έτη ως πλείστα και πανευδαίμονα προς οικοδομήν, και εύκλειαν των απανταχού ορθοδόξων. Αμήν.»

1878: ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑ. ΣΕΡ ΓΚΑΡΝΤΕΤ ΓΟΥΛΣΛΕΪ -
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ - ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΙΤΙΟΥ
 ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

Ήδη από το 1875, η Βρετανία προβληματιζόταν ως προς την πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσει έναντι του λεγόμενου Ανατολικού Ζητήματος. Όπως λέχθηκε, «η Αγγλία βρισκόταν σε δίλημμα αναφορικά προς την πολιτική της έναντι της Τουρκίας. Έπρεπε να στηρίξει την Οθωμανική αυτοκρατορία ή να τη μοιράσει και να πάρει και η ίδια το μερίδιό της;» Η Βρετανία του Μπέντζαμιν Ντισραέλι, αν και ευνοούσε την υποστήριξη του Σουλτάνου, εν τούτοις δεν κινήθηκε, λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη εχθρότητα που η βρετανική κοινή γνώμη έτρεφε κατά της Τουρκίας. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1877 οδήγησε στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (3/3/1878), η οποία αύξανε υπερβολικά τη ρωσική επιρροή στην περιοχή και προκάλεσε την αντίδραση ευρωπαϊκών χωρών.

Ο Ντισραέλι αποφάσισε ότι έπρεπε να αποκτήσει και την Κύπρο («κλειδί της Δυτικής Ασίας» τη χαρακτήρισε στη βασίλισσα Βικτώρια). Κατόρθωσε λοιπόν να ανατρέψει τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και συγκάλεσε το Συνέδριο του Βερολίνου, το οποίο την αναθεώρησε.

Πριν όμως συγκληθεί το Συνέδριο του Βερολίνου, ο Βρετανός πρεσβευτής σερ Χένρυ Λέυαρντ (Henry Layard) προσέγγισε τον σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ Β΄ και του υπέβαλε υπό μορφή τελεσιγράφου βρετανικό σχέδιο με προθεσμία 48 ωρών να το δεχθεί ή να το απορρίψει. Ο Σουλτάνος, ο οποίος βρισκόταν σε δεινή θέση, φοβούμενος όχι μόνο τη διάλυση του κράτους του αλλά και τη δολοφονία του, δέχθηκε με ανακούφιση το βρετανικό σχέδιο, ιδιαίτερα όταν

είδε ότι του ζητείται μόνο η Κύπρος. Έτσι υπογράφηκε η λεγόμενη Συνθήκη της Κύπρου της 4ης Ιουνίου 1878.

Για τη συνθήκη αυτή θα αναρωτηθεί ένα μήνα μετά την υπογραφή της ο ναύαρχος Γ. Σμιθ απευθυνόμενος στο Βρετανικό Ναυαρχείο: «Με αγωνία αναμένω να πληροφορηθώ τις λεπτομέρειες της συμφωνίας του Βερολίνου. Από όσα γνωρίζω περί αυτής έως τώρα, λέγω ότι δεν μου αρέσει καθόλου. Η κατάσταση της Κύπρου ομοιάζει πολύ με διανομή της λείας μεταξύ ληστών». Σύμφωνα με τη συνθήκη, «ο Σουλτάνος συγκατατίθεται εις το να παραχωρηθεί η νήσος Κύπρος στην Αγγλία για να κατέχεται και να διοικείται από αυτήν», ως αντάλλαγμα της υπόσχεσης της Αγγλίας να συνεργαστεί «με την αυτοκρατορική μεγαλειότητά του τον Σουλτάνο» για την υπεράσπιση εδαφών του από ρωσική κίνηση.

Τα πρώτα αγγλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στο νησί αρκετές μέρες πριν τον πρώτο Βρετανό ύπατο αρμοστή, τον σερ Γκάρνερ Γούλσεϊ (Garnet Wolseley), που έφτασε στις 22 Ιουλίου 1878. Τον υποδέχτηκαν στη Λάρνακα ο επίσκοπος Κιτίου Κυπριανός και μερικές μέρες αργότερα, στη Λευκωσία, ο αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος.

ΣΕΡ ΓΚΑΡΝΕΤ ΓΟΥΛΣΕΪ

«Επειδή η Α.Μ. η Βασίλισσα του Ηνωμένου Βασιλείου της Μ. Βρετανίας και Ιρλανδίας, Αυτοκράτειρα των Ινδιών συνεφώνησε μετά της Α.Μ. του Σουλτάνου της Τουρκίας, διά Συνθήκης τακτικώς υπογραφείσης και κυρωθείσης εν Κωνσταντινουπόλει, ίνα η νήσος Κύπρος καταληφθή και διοικηθή εν ονόματι της Α. Μεγαλειότητος και επειδή η Α.Μ. ευηρεστήθη να διορίση εμέ, τον Sir Garnet Joseph Wolseley, Ύπατον αυτής Αρμοστήν εν τη νήσω Κύπρω, όπως διοικήσω ταύτην εν ονόματι της Α.Μ.

Όθεν κηρύττω διά της παρούσης και γνωρίζω άπασι τοις κατοίκους της Κύπρου, ότι από τούδε ανέλαβον την διοίκησιν της νήσου εν ονόματι της Α.Μ. και η Α.Μ. εντέλλεται μοι να βεβαιώσω τους της Κύπρου κατοίκους, ότι Αύτη θερμώς ενδιαφέρεται υπέρ της ευτυχίας των, και ότι Αύτη πρότίθεται να διατάξη την λήψιν τοιούτων μέτρων, οία ήθελον θεωρηθή τα μάλλον πρόσφορα διά την προαγωγήν και ανάπτυξιν του εμπορίου και της γεωργίας της χώρας, και να παράσχωσι τω λαώ τα ωφελήματα της ελευθερίας της δικαιοσύνης και της ασφαλείας.

Συμφώνως τη επιθυμία της Α.Μ. η νήσος θα διοικηθή άνευ διακρίσεως

φυλής ή θρησκευματος. Η δικαιοσύνη θα αποδίδεται εξ ίσου προς όλους. Επίσης παν πρόσωπον θα απολαύη της εν ισότητι και αμεροληψία προστασίας του νόμου, δεν θα αμεληθή δε ουδέν μέτρον συντελούν εις την ηθικήν και υλικήν προαγωγήν και την ευημερίαν του λαού.

Είναι η εκπεφρασμένη επιθυμία της Βασιλίσσης ίνα, εν τη διευθύνσει των δημοσίων υποθέσεων, λαμβάνωνται υπόψη αι εύλογοι επιθυμίες των κατοίκων ως προς την τήρησιν των παλαιών αυτών δικαίων ηθών και εθίμων εφ' όσον ταύτα συνάδουσι προς δικαίαν και καλήν διοίκησιν και προς τας αρχάς εκείνας του πολιτισμού και της ελευθερίας, ας τινάς πας ο εν ονόματι της Α.Μ. κυβερνήτης είναι υπόχρεως να φυλάττη πάντοτε και οπουδήποτε.

Ο Θεός σώζοι την Βασιλίσσαν!»

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΙΤΙΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

«...Στέργομεν την μεταπολίτευσιν χωρίς να λησμονώμεν τους πόθους και την καταγωγήν ημών και ελπίζοντες ότι η Αγγλία θα επαναλάβη και εν τη ημετέρα νήσω το παράδειγμα όπερ έδωκε διά της παραδόσεως των Ιονίων νήσων εις την μητέρα Ελλάδα...»⁵

[Η φράση που αναφέρεται στην ένωση αποδίδεται στον αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, μάλλον ορθότερη όμως είναι η εκδοχή ότι ανήκει στον επίσκοπο Κιτίου Κυπριανό Οικονομίδη. Ο τελευταίος προσφώνησε τον σερ Γκάρνερ Γούλσλεϋ κατά την άφιξή του στη Λάρνακα, με την ιδιότητά του, όπως λέγει, «του προέδρου της επιτροπής της κοινότητας των πόλεων Λάρνακος και Σκάλας». Ανεξάρτητα από την πατρότητά της, είναι σίγουρο ότι λέχθηκε και ανταποκρινόταν προς τα αισθήματα και τις επιθυμίες του κυπριακού λαού. Αναφορά στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με βάση το προηγούμενο της Επτανήσου άκουσε ο σερ Γκάρνερ Γούλσλεϋ και στη Λεμεσό, στις 28 Ιουλίου, δυο μέρες πριν φτάσει στη Λευκωσία. Λέγεται μάλιστα ότι δυσανασχέτησε από τις συνεχείς αναφορές στην ένωση και το συσχετισμό με το προηγούμενο της παραχώρησης των Ιονίων, ώστε να εικάζεται ότι έγιναν έντονες συστάσεις προς τον αρχιεπίσκοπο για να αποφύγει σχετική αναφορά.]

⁵ Μ. Δ. Βολονάκη, «Παλμοί της Κύπρου», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

«Εξοχώτατε, το αιφνίδιον άκουσμα ότι η Κύπρος κατεσχέθη υπό της Αγγλίας, διαδοθέν ως αστραπή, βαθείαν ενεποίησεν αίσθησιν, ως ήτο επόμενον, εις πάντας. Αλλά μετ' ολίγον εγνώσθη ότι σύμβασις εγένετο μεταξύ των δύο κυβερνήσεων Αγγλίας και Τουρκίας, και ότι συνεπέια ταύτης εστάλη υπό της κυβερνήσεως της Ανάσσης η Ύμετέρα Εξοχώτης, ίνα διοικήση τον τόπον. Όθεν κατά χρέος και ημείς προσφωνούμε σοι το “ως ευ παρέστης”.

Η Κύπρος, Εξοχώτατε, καίπερ εν τη εσχαιά της Μεσογείου ως μεταίχμιον κειμένη, έχει όμως μεγίστην αξίαν παρά τη αγγλική κυβερνήσει διά πολλούς λόγους, και διότι οικείται υπό λαού φιλησύχου και ευαγώγου, όστις, χωρίς να αρνηθή την καταγωγήν και τους πόθους αυτού, θέλει διατελή αφωσιωμένος εις την νέαν πατρικήν αυτού Κυβέρνησιν.

Αλλά, κατά δυσμοιρίαν, εξ αρχαιοτάτων χρόνων πολλά και διάφορα περιστατικά, φυσικά τε και πολιτικά, πολύς και βαρύς χρόνος, συντέλεσαν, ώστε να διατελή ο τόπος εις κατάστασιν ουχί ευχάριστον διανοητικώς τε και υλικώς, διότι παν είδος τέχνης και μαθήσεως διατελεί ούτως ειπείν εν τοις σπαργάνοις. Ίσως ηυδόκησεν η Θεία Πρόνοια, ίνα και η πολυπαθής Κύπρος απολαύση των αγαθών της ευνομίας και του αληθινού πολιτισμού.

Και τω όντι έθνος μέγα και ευγενές και μεγαλουργόν, οίον το αγγλικόν, κυβέρνησις πεφωτισμένη και φιλόανθρωπος και πατρική, οία η αγγλική δεν είναι αμφιβολία ότι τους υπό την κραταιάν αυτής αιγίδα διατελούντας λαούς κυβερνά διά θεσμών φιλελευθέρων και αρμοδίων ώστε να προάγωνται βαθμηδόν επί το βέλτιον και να ευδαιμονώσιν.

Ελπίζομεν λοιπόν, ότι το εντεύθεν άρχεται νέα ζωή διά τους κατοίκους της Κύπρου, νέα περίοδος ευκλεής, ήτις θέλη αφήση εποχήν εις την ιστορίαν του τόπου. Ελπίζομεν ότι θέλομεν διδαχθή πάντες, άνευ εξαιρέσεως φυλής ή θρησκευματος, ότι “ο νόμος πάντων βασιλεύς”, ότι πάντες ενώπιον του νόμου θέλομεν έχη ίσα δικαιώματα να εξασκώμεν και ίσα καθήκοντα να φυλάττωμεν, διότι των δικαιωμάτων η ισότης συνεπάγεται την ισότητα των καθηκόντων· ούτω τοίνυν θέλομεν εθισθή εις την οδόν την ευθείαν, εις την οδόν δηλονότι της αληθείας, του καθήκοντος και της ελευθερίας.

Και αληθώς όταν η δικαιοσύνη βασιλεύη εν τοις δικαστηρίοις, όταν η ευσυνειδησία, η τάξις, η ικανότης, η ειλικρίνεια, η φιλανθρωπία παρεδρεύουσιν εν τη διοικήσει, τότε πάντα τα λοιπά παρακολουθούσι και οι λαοί ευημερούσιν. Ύλην υπάρχει εν Κύπρω επιτηδεία προς οικοδομήν. Γη αγαθή προς

καρποφορίαν. Μόνον χείρες δεξιάι απαιτούνται προς διευθέτησιν και διεξαγωγήν του έργου και τοιαύται πεποιθήμεν ότι θέλουσιν είναι αι της Υμετέρας Εξοχότητος.

Αν δε και οι νοημονέστεροι των κατοίκων, και οι πείραν των εντοπίων πραγμάτων κεκτημένοι, προσκαλώνται, προβουλεύωνται και συμπράττωσι μετά της Υμ. Εξοχότητος ειλικρινώς και ως προς τας ανάγκας του τόπου, την γλώσσαν, τα ήθη και έθιμα, το είδος του πολιτεύματος ή της νομοθεσίας και τα τοιαύτα, τότε χρηστάς ελπίδας τρέφομεν, ότι εντός ολίγου θέλομεν ίδη ταύτα πάντα πραγματοποιούμενα επ' αγαθώ των τε αρχόντων και των αρχομένων. Γένοιτο!»

1900: ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ –
«ΚΥΡΙΑΛΛΑΤΣΟΣ» ΚΑΙ «ΚΥΡΙΑΛΛΟΥΔΙ»

Ενώ ήδη εκδηλώθηκαν ρήξη και διαφωνίες σχετικά με την εκλογή μητροπολίτη Πάφου μετά το θάνατο του επισκόπου Επιφανίου τον Ιανουάριο 1899, η δε εκλογή του καθυστερούσε, το Μάιο του 1900 πέθανε, μετά από 35ετή υπηρεσία, και ο αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος σε ηλικία 75 χρονών. Παρέμεναν τώρα μόνο δύο μητροπολίτες: ο Κιτίου Κύριλλος Παπαδόπουλος (δυνατός, ισχυρού χαρακτήρος, ονομαζόταν και Κυριλλάτσος) και ο Κυρηνείας Κύριλλος Βασιλείου (ασθενής και μικρόσωμος, που ονομαζόταν Κυριλλούδι). Μετά την κηδεία του Σωφρονίου, συστήθηκε Ιερά Σύνοδος από τους Κιτίου Κύριλλο, Κυρηνείας Κύριλλο, τους ηγουμένους Κύκκου και Μαχαιρά Γεράσιμο και Ιγνάτιο, τον αρχιμανδρίτη της Αρχιεπισκοπής Φιλόθεο και τον έξαρχο Ιωσήφ, που έμελλε να παίξει σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις του αρχιεπισκοπικού ζητήματος που ακολούθησε το θάνατο του Σωφρονίου. Η Σύνοδος δεν ήταν κανονικά συγκροτημένη, μόνο δε δύο μητροπολίτες υπήρχαν που φυσιολογικά θα κατήρχοντο σε αγώνα διεκδίκησης του θρόνου. Οι δύο άνδρες έμελλε να συγκρουστούν σε ένα πολυμέτωπο αγώνα για την αρχιεπισκοπική έδρα, ο οποίος θα κρατούσε 10 χρόνια και στον οποίο θα αναμειγνούνταν και τα Πατριαρχεία και η αγγλική διοίκηση της νήσου.

Τη Σύνοδο έλεγχε ο δυναμικός αρχιμανδρίτης Φιλόθεος, ο οποίος ευνοούσε εκλογή του Κυρηνείας. Ο Κιτίου απομονώθηκε μέσα στη Σύνοδο, διάφορα γεγονότα δε τον ανάγκασαν να μη μετέχει της «παρωδίας», όπως έλεγε, όπου όλοι οι άλλοι προσπαθούσαν να του στερήσουν δικαιώματα και να του επιβάλουν αυτά που ήθελαν, περιλαμβανομένου και περιορισμού του αριθμού των εκλεκτόρων στις επαρχίες που έλεγχε, Λεμεσού και Λάρνακας κυρίως,

ώστε να τον αποδυναμώσουν. Ο Κιτίου κατάγγειλε τη Σύνοδο και αποχώρησε.

Παρά τις καταγγελίες και ενστάσεις του Κιτίου αναφορικά με τον αριθμό των εκλεκτόρων, η Ιερά Σύνοδος προχώρησε στις αποφάσεις της και καθόρισε τον αριθμό των γενικών αντιπροσώπων σε 60, από τους οποίους τους μισούς θα εξέλεγε η Λευκωσία και τους άλλους μισούς οι υπόλοιπες επαρχίες Λεμεσού, Λάρνακας, Πάφου και Κερύνειας.

Με την προκήρυξη των εκλογών άρχισε ένας αδυσώπητος πόλεμος. Ο Κιτίου κατηγορήθηκε σαν άθεος, άπιστος μασόνος — μεγάλη κατηγορία για την εποχή! Η κατηγορία ξεκίνησε από έναν Γιαλουσίτη έμπορο, τον Κύρο Ιωαννίδη, τον οποίο ο Κιτίου μήνυσε για δυσφήμιση. Ο Ιωαννίδης δεν μπόρεσε να αποδείξει τις κατηγορίες του και καταδικάστηκε σε πρόστιμο. Στη συνέχεια, οι κιτιακοί κατηγορήσαν τον Κυρηναίος για μακρακισμό (δηλ. οπαδό του Ελλαδίτη κληρικού Μακράκη).

Οι εκλογές για την ανάδειξη των ειδικών αντιπροσώπων έγιναν στις 3 Σεπτεμβρίου και των γενικών στις 10, σε φανατισμένη ατμόσφαιρα. Και οι δύο παρατάξεις είχαν παράπονα και μιλούσαν για παρανομίες. Ενώ όμως οι κυρηνειακοί δεν μπορούσαν να προβούν σε προβλέψεις, οι οπαδοί του Κιτίου ανακοίνωσαν αμέσως μετά τις εκλογές ότι είχαν πετύχει να εξασφαλίσουν 46 από τους 60 γενικούς αντιπροσώπους. Η κυρηνειακή παράταξη άρχισε να εξελέγχει ενστάσεις, ενώ η κιτιακή κατηγορήσε τους πρώτους ότι επινόησαν τις ενστάσεις, ώστε να δώσει η Σύνοδος πραξικοπηματικά την πλειοψηφία στους δικούς της.

Ενώ η κρίση συνεχιζόταν στους κόλπους της Εκκλησίας, δύο μέλη της Ιεράς Συνόδου πέθαναν, ο ηγούμενος Μαχαιρά και ο έξαρχος Καρπασίας. Αυτό ενέτεινε την κρίση γιατί η Ιερά Σύνοδος χαρακτηριζόταν «Σύνοδος καλογήρων» κι όχι Σύνοδος της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Κύπρου. Ο Φιλόθεος όμως δεν το έβαλε κάτω, συμπλήρωσε τη Σύνοδο με έναν νέο ηγούμενο, τον Μητροφάνη, που εκλέχτηκε και χειροτονήθηκε από τον Κυρηναίος (παράνομα, αφού ο Μαχαιράς υπάγεται στην αρχιεπισκοπική περιφέρεια και μόνο ο αρχιεπίσκοπος μπορούσε να τον χειροτονήσει). Η κρίση που δημιουργήθηκε έπαιρνε ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις. Οι 46 αντιπρόσωποι του Κιτίου, με επικεφαλής τον ίδιο, αποφάσισαν να συζητήσουν το θέμα με τη Σύνοδο κι αν δεν γίνονταν δεκτές οι απόψεις τους να ζητήσουν τη

μεσολάβηση της Εκκλησίας της Ελλάδας και των Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας και Ιεροσολύμων. Όταν τα μέλη της Ιεράς Συνόδου απέρριψαν την αίτηση των αντιπροσώπων να απευθυνθεί προς τα Πατριαρχεία, τότε οι ίδιοι ανέλαβαν την πρωτοβουλία και απευθύνθηκαν προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη, τον οποίο εκλιπαρούσαν, όπως τόνιζαν, να συνεννοηθεί με τις άλλες Εκκλησίες για να στείλουν αρχιερείς για μελέτη του θέματος που είχε προκύψει και να συσταθεί κανονική Σύνοδος. Επίσης, στον Οικουμενικό Πατριάρχη καταγγέλθηκε και η «εκλογή» (από τους αντιπροσώπους που εκλέχτηκαν το 1899, αλλά δεν κατέληξαν τότε λόγω διαφωνιών) σαν μητροπολίτη Πάφου του Ελλαδίτη αρχιμανδρίτη Παναρέτου Δουληγέρη.

Αποτέλεσμα των συνεχών καταγγελιών και εκκλήσεων από την Κύπρο προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντίνο και αργότερα Ιωακείμ και τους άλλους Πατριάρχες, ήταν η κινητοποίηση αυτών και η παρέμβαση/επέμβαση στα της Εκκλησίας της Κύπρου. Προσκόμματα στον Κιτίου έφερε και η Αγγλία, η οποία δεν ευνοούσε ξένη επέμβαση και επιδίωκε τη λύση εντός της Κύπρου. Την απόφαση της κυβέρνησης να μην υπάρξει ξένη επέμβαση στο εκκλησιαστικό ζήτημα εξέφρασε ο αρμοστής σε αντιπροσωπευτικούς παράγοντες του νησιού.

Η Κύπρος συνέχιζε να συγκλονίζεται γύρω από την κρίση μέχρι το 1909. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ «εκλέγει» σαν αρχιεπίσκοπο τον μητροπολίτη Κερύνειας Κύριλλο, μέσα από πολλές αντιδράσεις. Θλιβερά γεγονότα επισυμβαίνουν, οπότε ο αρμοστής κηρύσσει κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Καθοριστικό γεγονός υπήρξε η έγκριση νομοσχεδίου από το Νομοθετικό Συμβούλιο που προκήρυξε εκλογές, κατά τις οποίες αναδείχθηκε τελικά ως αρχιεπίσκοπος ο Κιτίου Κύριλλος. Η Κύπρος έχει δύο αρχιεπισκόπους! Ακολουθούν συγκρούσεις. Τελικά, ο από Κιτίου Κύριλλος αναγνωρίζεται ως αρχιεπίσκοπος, όσο κι αν φωνασκούσαν οι κυρηειακοί και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ. Η προκήρυξη και η εκλογή μητροπολιτών Πάφου (Ιάκωβος Αντζουλάτος) και Κιτίου (Μελέτιος Μεταξάκης, μετέπειτα μητροπολίτης Αθηνών, Οικουμενικός Πατριάρχης και Πατριάρχης Αλεξανδρείας) κλείνει οριστικά το αρχιεπισκοπικό ζήτημα, μετά από 10χρονη διαπάλη, με χιλιάδες αντεγκλήσεις, αλληλοκατηγορίες, τηλεγραφήματα, επιστολές, υπομνήματα και μηνύματα.

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΠΡΟΣ Μ. ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ (8/12/1900)

*«Κωνσταντινούπολις 8.12.1900
Μητροπολίτην Κυρηναίας
Λευκωσία Κύπρου
Προβλέποντες συνεπείας δυσαρέστους φρόνιμον θεωρούμεν αναστολήν εξέ-
λέξεων εκλογών. Ανάγγειλον τοις περί Σε.
Πατριάρχης Κωνσταντίνος»*

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΠΡΟΣ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ
(8/12/1900)

*«Πατριάρχην Οικουμενικόν, Κωνσταντινούπολιν
Πατριάρχην Αλεξανδρείας, Αλεξάνδρειαν
Ιερά Σύνοδος κανονικώτατα, δικαιοτάτα εκτελεί καθήκον υπέρ Εκκλησί-
ας. Πλείονα Ταχυδρομικώς. Κυρηναίας»*

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΠΡΟΣ Μ. ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ
(20/12/1900)

*«20 Δεκεμβρίου 1900
Διατάξασαι παύσαι εξελέγξεις εκλογών. Πατριαρχικοί θρόνοι συνεννοούνται
τελεσφόρων μέτρων προς αποσόδησιν κινδύνου Εκκλησίας Κύπρου. Ανάγγει-
λον τοις περί Σε.
Κωνσταντίνος»*

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΠΑΤΡ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΠΡΟΣ Μ. ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ
(9/1/1901)

*«Αλεξάνδρεια, 9.1.1901
Κύριλλον Κυρηναίας Μητροπολίτην
Λευκωσίαν Κύπρου
Στενώς συνιστώντες Υμετέρα αγάπη επιβεβλημένη Αυτή φροντίδα περί
ειρηνεύσεως αδελφής εν Κύπρω Εκκλησίας παρακαλούμεν αδελφικώς πά-
ντας μετέχοντας και μη μετέχοντας συνοδικών συνεδριάσεων, αναστείλει
πάσαν εκλογικὴν πράξιν, αναμείναι γράμματα αδελφικά Αγιωτάτων Πατριαρ-
χικῶν Θρόνων και αναβαλεῖν ἄχρις ἀφίξεως αὐτῶν ἐξέλεγειν εκλογῶν λαϊκῶν*

αντιπροσώπων, πάσαν περί ταύτα άκαιρον επίσπευσιν προ του εξαντληθείναι πάντα ειρηνικά μέτρα παρακολουθεί ευθύνη, αφ' ης ο Κύριος απαλλάξει Υμετέραν Πανιερότητα.»

ΥΠΟΜΝΗΜΑ Μ. ΚΙΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΑΓΓΛΟΝ ΑΡΜΟΣΤΗΝ (2/2/1901)

«Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να καθυποβάλω και εγγράφως τη Υμετ. Εξοχώτητι την γνώμην μου περί του αναφεύντος ζητήματος ένεκα της γενομένης εκκλήσεως προς τας Αυτοκεφάλους Εκκλησίας, όπως αποστείλωσιν αντιπροσώπους εις Κύπρον προς συγκρότησιν κανονικής Ιεράς Συνόδου και επίλυσιν του Αρχιεπισκοπικού ζητήματος.

Επαρχιακή δε Σύνοδος, ίνα αι αποφάσεις αυτής έχωσι κύρος, πρέπει ν' αποτελήται συμφώνως προς τους ιερούς της Ορθοδόξου ημών Εκκλησίας κανόνας εκ τριών τουλάχιστον Επισκόπων. Αλλά διά του θανάτου του αιοιδήμου Αρχιεπισκόπου και Προέδρου της Ιεράς Συνόδου και του Επισκόπου Πάφου του πρώτου τη τάξει εκ των Μητροπολιτών έπαυσεν αναγκαιώς να ύπάρχη παρ' ημίν Επαρχιακή Κανονική Σύνοδος. Τοιούτω τρόπω η Εκκλησία ημών περιήλθεν εις δυσχερή θέσιν, την οποίαν εδείνωσαν έτι μάλλον αι ενστάσεις, αίτινες ηγέρθησαν εναντίον της εκλογής πλείστων των προς εκλογήν Αρχιεπισκόπου αντιπροσώπων.

Τας ενστάσεις ταύτας έδει κατά τα έκπαλαι καθιερωμένα παρ' ημίν να εξελέγξη η Ιερά Σύνοδος κανονικώς συγκεκριτημένη. Τοιαύτη όμως εν Κύπρω, ως είπομεν, ούτε ύπάρχει, ούτε είναι δυνατόν να συγκεκριτηθή κανονικώς άνευ προσλήψεως Επισκόπων παρά των αδελφών Εκκλησιών, διότι μόνον δύο Επίσκοποι ύπάρχουσι σήμερα εν Κύπρω, ο άγ. Κυρηναίος και εγώ· και εγώ μεν απεμακρύνθην προ πολλού της Ι. Συνόδου διά λόγους σπουδαίους, εκείνος δε κατηγορείται ως αιρετικός, και αμφοτέροι ως αμέσως ενδιαφερόμενοι καθό υποψήφιοι, αποκλειόμεθα του δικαιώματος της εξελέγξεως των εκλογών κατά τε το εκκλησιαστικόν και πολιτικόν δίκαιον.

Διά τους λόγους τούτους οι εκλεγέντες αντιπρόσωποι παντοιοτρόπως προσπαθήσαντες και πεισθέντες ότι εν Κύπρω δι' ημών αυτών η λύσις τοιούτου ζητήματος είναι αδύνατος, εζήτησαν παρά των Αυτοκεφάλων Εκκλησιών ν' αποστείλωσιν εις Κύπρον τον αναγκαιόν αριθμόν Επισκόπων, όπως διά τοιούτων καταστή δυνατή η συγκρότησις κανονικής επαρχιακής Συνόδου, της οποίας έργον θα είναι η εξέλεξις των διαφόρων ενστάσεων, η υπό την

επίβλεψιν αυτών επανάληψις των εκλογών αν παραστή ανάγκη και η από κοινού μετά των αντιπροσώπων του λαού εκλογή Αρχιεπισκόπου και ουδέν πλέον.

Αι αδελφαί Εκκλησΐαι Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας και Ιεροσολύμων προθύμως απεφάσισαν να παράσχωσι την αδελφικήν αυτών αρωγήν και διώρισαν εκάστη ανά ένα Επίσκοπον προς συγκρότησιν εν Κύπρω εγκύρου επαρχιακής Συνόδου. Ούτω το σκανδαλώδες τούτο ζήτημα, το συνταράσσον την ημετέραν Εκκλησίαν, φαίνεται εγγίζον προς κανονικήν λύσιν, ότε αίφνης ανεκοινώθη υπό της Κυβερνήσεως η επιθυμία του Υπουργού, όπως εξευρεθή τρόπος να επιλυθή επιτοπίως δι' ημών αυτών των φλέγον εκκλησιαστικόν ζήτημα, καθότι η έλευσις των αντιπροσώπων των Πατριαρχών εξελήφθη ως ξενική επέμβασις προσβάλλουσα τα προνόμια της Εκκλησίας της Κύπρου. Η γνώμη αύτη, Εξοχώτατε, επιτρέψατέ μοι να είπω, δεν συνάδει ποσώς προς το πνεύμα της ημετέρας Εκκλησίας, προς καθιερωθέντα προηγούμενα και προς ρητάς εκκλησιαστικάς διατάξεις, ως τούτο φαίνεται εκ της εκκλησιαστικής ημών ιστορίας. (Ίδε Ιστορίαν Κυπριανού, σελίς 383.)

Η εκκλησιαστική ιστορία εν γένει και ιδία η της Κύπρου βρίθουσι παραδειγμάτων καταδεικνυόντων αριδήλως ότι οποτεδήποτε και οιαδήποτε Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία ήθελεν ευρεθή εις δυσχερή θέσιν, αι λοιπαί Εκκλησΐαι ως αδελφαί οφείλουσι να έρχωνται αρωγοί, είτε αυθορμητώς, είτε κατόπιν προσκλήσεως. Και ίνα διαπιστωθή των ισχυρισμών μου τούτων, θα μνημονεύσω περιστάσεων τινων, παραλείπων σπουδαίας γνώμας σημερινών ειδικών θεολόγων, αποφανθέντων ήδη υπέρ της γνώμης ημών περί του ζητήματος τούτου, καθ' άς (περιστάσεις) αι Αυτοκέφαλοι Εκκλησΐαι προσήνεγκον την αρωγήν των εις την δεομένην ταύτης αδελφήν ανεξάρτητον Εκκλησίαν, χωρίς να θεωρηθή τούτο ξενική επέμβασις και χωρίς να πάθη εκ τούτου το αυτοκέφαλον αυτής. Τω 1222 επί Λουζινιανών, ότε οι Λατίνοι Επίσκοποι κατεπίεζον παντοιοτρόπως τους ορθοδόξους Επισκόπους της Κύπρου, προς το Πατριαρχείον της Κωνσταντινουπόλεως έστρεψαν όμως οι καταδυναστευόμενοι και εκείθεν εξητήθη αρωγή.

.....

Εκ τούτων πάντων και άλλων πολλών παραδειγμάτων ασφαλώς συνάγεται, ότι οσάκις μία οιαδήποτε Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία ευρίσκεται εις δυσχερείς περιστάσεις, αφ' ων δεν δύναται κανονικώς να απαλλαγή μόνη, καθήκον έχει να επικαλεσθή την αντίληψιν των αδελφών Εκκλησιών, εις ας

επιβάλλεται να δράμωσιν εις βοήθειάν της και να εξαγάγωσιν αυτήν της εις την περιεπλάκη δεινής θέσεως, ενεργούσαι πάντοτε συμφώνως προς τους θεμελιώδεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας κανόνας.

Πέποιθα, Εξοχώτατε, ότι τα ολίγα ταύτα εκ των πολλών ακούουσιν όπως άρωσι πάσαν τυχόν υπάρχουσαν αμφιβολίαν περί του ζητήματος της δήθεν ξενικής επεμβάσεως και ότι η Υμετέρα Εξοχότης θέλη ευαρεστηθή να συνηγορήση παρά τη Κεντρική Κυβερνήσει υπέρ ταχείας καθόδου των Πατριαρχικών Εξάρχων, υφ' ων και μόνον είναι δυνατόν να λυθή κανονικώς το συνταράσσον τον ορθόδοξον πληθυσμόν της νήσου εκκλησιαστικόν ζήτημα, προς αποφυγήν ουχί πάντως ευαρέστων συνεπειών και να εκλεγή κανονικώς Αρχιεπίσκοπος, τον οποίον να δύνανται αι λοιπαί Αυτοκέφαλοι Ορθόδοξοι Εκκλησίαι να αναγνωρίσωσιν ως τοιούτον και η Εκκλησία της Κύπρου να θεωρηθή και εις το μέλλον ως συνηνωμένη μετά των λοιπών Ορθοδόξων Εκκλησιών.

Ευελπιστών, ότι η θερμή αύτη σύστασις και ταπεινή μου γνώμη τύχη της δεούσης προσοχής παρά τε τη Υμετέρα Εξοχότητι και τη σεβαστή Κεντρική Κυβερνήσει, διατελώ υπέρ της Υμετ. Εξοχότητος ταπεινός προς Θεόν παρακλήτωρ.

†Ο ΚΙΤΙΟΥ ΚΥΡΙΑΛΟΣ»

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΠΡΟΣ Μ. ΚΙΤΙΟΥ (23/2/1901)

«Μετά πολλού ενδιαφέροντος ανεγνώσθησαν εν συνεδρία της περί ημάς Συνόδου το τε αδελφικόν γράμμα της Αυτής Ιερότητος υπό χρονολογίαν 8 Φεβρουαρίου ε.έ. και το επισυνημμένον αυτώ εν αντιγράφω υπόμνημα των 46 γενικών αντιπροσώπων της αυτής χρονολογίας, το επιδοθέν τω Ε. Αρμοστή της Κύπρου περί του υπό συζήτησιν ζητήματος.

Και εν πρώτοις μεν εκφράζομεν την ευαρέσκειαν ημών επί τω ότι αι εν τω υπομνήματι των εντιμοτάτων αντιπροσώπων εκτιθέμεναι αρχαί συνάδουσι προς τας υφ' ημών αρμοδίως και εγκαίρως όπου έδει υποστηριχθείσας επί τη βάσει του κανονικού δικαίου και της ιστορίας των καθ' ημάς αγιωτάτων εν τη Ανατολή Ορθοδόξων Εκκλησιών. Πάσα δε θεωρία ή πράξις από της βάσεως ταύτης παρεκκλίνουσα ου δύναται έχειν στερρότητα μόνιμον ή κύρος καθολικόν. Διό και αδιστάκτως πεποιθαμεν, ότι το αρμόδιον Βασιλικόν Βρετανικόν Υπουργείον επαρκώς ήδη διαφωτισθέν περί της φύσεως και του χαρακτήρος του προκειμένου ζητήματος, ως ζητήματος εκκλησιαστικού,

παύσεται θεωρούν ξενικήν επέμβασιν την αδελφικήν προς αποκατάστασιν της ειρήνης σύμπραξιν των λοιπών αγιωτάτων Πατριαρχικών Θρόνων.

Εν τη πεποιθήσει ταύτη ασμένως δηλούμεν τη Αυτής Ιερότητι, Συνοδική διαγνώμη, ότι το Οικουμενικόν Πατριαρχείον μη δυνηθέν μέχρι τούδε, ένεκα ευνοήτων λόγων, ίνα εξασκήση την προς κανονικήν διευθέτησιν του εκλογικού τούτου ζητήματος αδελφικήν αυτού μεσολάβησιν, πρόθυμον εστιν εις εκτέλεσιν του αδελφικού τούτου καθήκοντος, ως επίσης και το Πατριαρχείον Ιεροσολύμων, αμφοτέρα δε προ καιρού, ως γνωστόν, διορίσαντα τους έξαρχους αυτών αναμένουσι την απαιτούμενην συγκατάθεσιν προς την περαιτέρω ενέργειαν. Ταύτα τοίνυν τη Αυτής Ιερότητι προφρόνως ανακοινούμενοι, προτρεπόμεθα και συνιστώμεν αυτή τε και τοις εντιμοτάτοις κυρίοις αντιπροσώποις, όπως συνεχίζοντες επιτοπίως παν νόμιμον και συνετόν διάβημα αναμείνητε εν ησυχία και υπομονή την μεσολάβησιν των Πατριαρχείων, συντελή δ' έκαστος διά της προσηκούσης χριστιανικής μετριοπαθείας και πραότητος εις την κατεύνασιν του ερεθισμού των πνευμάτων και εις την προπαρασκευήν της κοινής πάντων διαλλαγής, ην επιβάλλει το συμφέρον της αδελφής Εκκλησίας της Κύπρου και του χριστεπωνύμου πληρώματος. Η δε του Θεού χάρις...

Ο Κωνσταντινουπόλεως ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ»

ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ Μ. ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ⁶ (18/2/1910)

«Ειρηνεύειν εν εαυτοίς τε και, ει δυνατόν, μετά πάντων ανθρώπων της Αγιωτάτης Μητροός Εκκλησίας αποστολικούς ρήμασι διακελευομένης, η ταπεινότης ημών τη εντολή ταύτη στοιχούσα, και την ειρήνην εν τη Αγιωτάτη Εκκλησία Κύπρου ποθούσα τε και σκοπούσα, και ευθύς μεν εν τη εκλογή ημών, τη εν Βασιλευούση υπό της Ιεράς Συνόδου της Αγιωτάτης Μεγάλης

⁶ Το έγγραφον παραιτήσεως από το αρχιεπισκοπικό αξίωμα έδωκε προς υπογραφήν στον μητροπολίτη Κερύνειας Κύριλλο ο μητροπολίτης Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος, απεσταλμένος (με τον μητροπολίτη Τριπόλεως Θεοφάνη) του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Φωτίου. Ο μητροπολίτης Λεοντοπόλεως «εγερθείς επέδωκε τη Α.Π. τω Μητροπολίτη Κυρηνείας το έγγραφον της παραιτήσεως αυτού, υποδείξας ότι δεόν να υπογράψη: "Ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Κύριλλος"». Μετά την υπογραφή του εγγράφου παραιτήσεως, ο μητροπολίτης Λεοντοπόλεως «επέδωκε τω αγίω Κυρηνείας επιστολήν του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου».

του Χριστού Εκκλησίας τελεσθείση διά το έκρυθμον τότε των καθ' ημάς, εσπεύσαμεν παραιτηθῆναι τη εκλογή "άτε μη συντελούσης εις ειρήνευσιν της Αγιωτάτης εν Κύπρω Εκκλησίας" και σήμερον επαναλαμβάνομεν την παραίτησιν, ίνα "το αυτό και ημείς και πάντες μεθ' ημών εις αλλήλους φρονώσι" και "ίνα καταργηθή πας μερισμός εν τω περιουσίω λαώ· ου γαρ μεμέρισται ο Χριστός". Δι' ο και θερμώς παρακαλούμεν την Αγιωτάτην Μεγάλην του Χριστού Εκκλησίαν δέξασθαι την παραίτησιν ημών ταύτην από της εκλογής επί την Αρχιεπισκοπήν Κύπρου χάριν της ειρήνης· ου γαρ ημείς, αλλ' ο θεσπέσιος κηρύσσει Παύλος· "τα της ειρήνης διώκομεν και τα της οικοδομής εις αλλήλους". Ταύτα δε ταπεινώς παρακαλούντες αιτούμεθα τας ευχάς της τε Αγιωτάτης Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και της Αγιωτάτης εν Κύπρω Αποστολικής Εκκλησίας προς Κύριον, όπως αν δυνηθῆίμεν τον καλόν αγώνα θεοφιλώς τελέσαι και τη άνωθεν αντιλήψει εις το ιερόν έργον της ανορθώσεως της καταπεπιστευμένης ημίν Ιεράς Μητροπόλεως συντελέσαι εις δόξαν Χριστού.

Εν τη Ιερά Μονή Κύκκου (Λευκωσία) τη 18 Φεβρ. 1910
Ο Μητροπολίτης Κυρηναίας Κύριλλος»

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΡΟΣ Μ. ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ (18/2/1910)

«Τω Μακαριωτάτω Προέδρω Κυρηναίας κυρ Κυρίλλω, αδελφώ και συλλειτουργώ αγαπητώ:

Σεβάσμιε και περισπούδαστε εν Κυρίω αδελφέ και συλλειτουργέ Μητροπολίτα Κυρηναίας κυρ Κύριλλε. Την υμετέραν αγαπητήν ημίν Σεβασμιότητα αδελφικώς εν φιλήματι αγίω περιπτυσσόμεθα.

Ελάβομεν αντίγραφον της παραιτήσεως της υμετέρας Σεβασμιότητος από τής εκλογής της διά την γνωστήν εκρυθμίαν των καθ' ημάς τετελεσμένης επί τω τιμίω αυτής ονόματι εν Κων/πόλει, και αναγνόντες αυτήν μετ' ακριβείας ου μόνον επηρέσαμεν την πράξιν, αλλά και ευγνωμόνως διετέθημεν προς την υμετέραν περισπούδαστον ημίν και σεβασμίαν Πανιερότητα, προθύμως το εξ αυτής συντελούσαν εις τελείαν εξομάλυνσιν των κατατροχουσών τα ημέτερα πολυχρονίων δυσχερειών και εις πλήρη ειρήνευσιν του περιουσίου λαού της καθ' ημάς Αγιωτάτης Αποστολικής Εκκλησίας καθ' ότι παντί που δήλον και ανωμολογημένον, ότι η σύνεσις αυτής και ότε το πρώτον μετά την εκλογήν εκείνην παρητείτο και νυν, ότε την αυτήν παραίτησιν επανέλαβεν, υφ' ενός και μόνου κατεστοχάζετο σκοπού, της ειρηνεύσεως της τε καθ'

ημάς Αγιωτάτης Αποστολικής Εκκλησίας και της πεφιλημένης πατρίδος. Αспаζόμενοι ουν ευγνωμόνως την θεοφιλή διάθεσιν της υμετέρας περισπουδάστου ημίν σεβασμίας Πανιερότητος, σπεύδομεν και διά των δε των αδελφικών ημών γραμμάτων συγχαρήναι αυτή και τα βέλτιστα αυτή από του Ουρανού Αρχιποιμένος αιτήσασθαι, προσαγγείλαι δ' ότι του λοιπού μέλλομεν και προσαγορεύειν αυτήν εν τοις γράμμασι και ονομάζειν εν ταις επισήμοις εκκλησιαστικαίς πράξεσιν ένεκα φιλαδελφίας "Μακαριώτατον Πρόεδρον Κυρηναίας" επ' αγαθή μνήμη του πόθου αυτής, του υπέρ της Εκκλησίας, και του έργου της ειρήνης.

Αξιούντες δ' επί τούτοις όπως και εις τουπιόν πρόθυμον παρέχη ημίν την αδελφικήν αυτής σύμπραξιν εν ταις συνδιασκέψεσι περί των της καθ' ημάς Εκκλησίας πραγμάτων και εν τω καθ' όλου υπέρ της Εκκλησίας αγώνι, ίνα όσον οίον τε θάττον επιτευχθή η τελεία εις ειρήνην αποκατάστασις και η επί βεβαίαν βελτίωσιν ασφαλής τροπή των καθ' ημάς αιτούμεθα και αύθις αυτή άνωθεν όσα καλά, όσα ευκτά, όσα σωτήρια και περιπτυσσόμενοι αυτήν εν αγίω φιλήματι διατελούμεν.

Εν Αρχιεπισκοπή 18 Φεβρουαρίου 1910
Πρόθυμος αυτής εν Χριστώ αδελφός
†Ο Κύπρου Κύριλλος»

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΙΑΛΟΥ⁷ (19/2/1910)

«Αγαπητοί εν Χριστώ αδελφοί, Τέκνα αγαπητά,

Η στιγμή αύτη τυγχάνει αξία ιδιαίτερας όλως σημειώσεως καθόσον υπό πάντων πιστεύω κατανοείται η υπερτάτη σημασία των γινομένων.

Επι δεκαετίαν όλην εποτίσθη η φίλη Πατρίς μετά της Εκκλησίας πικρίας

⁷ Στις 19 Φεβρουαρίου 1910 ολοκληρώθηκε η ειρήνευση στην Εκκλησία της Κύπρου με τη συνάντηση στην Αρχιεπισκοπή του αρχιεπισκόπου και του μητροπολίτη Κερύνειας, οι οποίοι αντάλλαξαν προσφωνήσεις και ασπασμούς. Στην συνέχεια συνεκλήθη εκλογική συνέλευση κατά την οποία εξελέγη νέος μητροπολίτης Πάφου ο Ιάκωβος Αντζουλάτος. Μετά τις προσφωνήσεις ακολούθησαν ζητωκραυγές «υπέρ της Εκκλησίας, της Πατρίδος, της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Πάσης Κύπρου, της Α.Θ.Μ. του Οικουμενικού Πατριάρχου, της Α.Θ.Μ. του Πατριάρχου Φωτίου (Αλεξανδρείας), του Μακαριωτάτου Προέδρου Κυρηναίας, του Ελληνικού Έθνους και της Ενώσεως της Κύπρου μετά της Ελλάδος». Ταυτόχρονα άρχισαν να ηγούν οι καμπάνες των εκκλησιών και να μαζεύεται ο λαός στην Αρχιεπισκοπή.

*υπό πάντων, περιττόν δ' αποβαίνει όπως εγώ ταύτας αναπτύξω. Ἦδη χάριτι
θεία εισήλθομεν εἰς εὐδίον λιμένα, εἰς τον λιμένα της σωτηρίας και της
ειρήνης. Ἦδη ουδέν ἄλλο ἔχω να προσθέσω εἰμή από μυχών καρδίας να
δεηθῶ προς τον Εἰρηνάρχην Ὑψιστον όπως συγχωρήση πάντας δι' ὅσα κατά
την αξιοθρήνητον δεκαετίαν εγένοντο.*

*Ο Θεός γένοιτο ἰλεως δι' ἡμάς και εμβάλαι εν ταις καρδίαις απάντων
εἰλικρινή αισθήματα αγάπης, ειρήνης, διαλλαγής.»*

1907: ΓΟΥΪΝΣΤΟΝ ΤΣΩΡΤΣΙΑ

Τον Οκτώβριο του 1907 (9-13/10) ο Γουΐνστον Τσώρτσιλ, τότε υφυπουργός Αποικιών της Μ. Βρετανίας, επισκέφθηκε την Κύπρο καθ' οδόν προς την Αίγυπτο. Οι Έλληνες κάτοικοι του νησιού τον υποδέχτηκαν με ελληνικές σημαίες και ζητωκραυγές υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Οι Τουρκοκύπριοι δεν έλαβαν μέρος στην υποδοχή του, επειδή πλεόναζαν οι ελληνικές σημαίες! Σε όλες τις προσφωνήσεις και συνομιλίες που είχε γινόταν λόγος για την ένωση και παραλληλισμός με το προηγούμενο των Επτανήσων, το οποίο, ωστόσο, ο Τσώρτσιλ δεν δέχτηκε, λέγοντας πως τα νησιά του Ιονίου κατέχονταν από την Αγγλία και συνεπώς μπορούσε η χώρα του να τα παραχωρήσει στην Ελλάδα, ενώ η περίπτωση της Κύπρου ήταν διαφορετική (η Κύπρος προσαρτήθηκε στη Βρετανική αυτοκρατορία τον Νοέμβριο του 1914 και το 1925 κατέστη βρετανική αποικία). Στους Τούρκους που διαμαρτυρήθηκαν για τις εθνικού περιεχομένου εκδηλώσεις των Ελλήνων, είπε πως οι Έλληνες επέλεξαν τον καλύτερο τρόπο να εκδηλώσουν τις εθνικές τους επιθυμίες, αλλά δεν θεωρεί ότι προσέβαλαν τους μωαμεθανούς, στους Έλληνες δε είπε πως θεωρεί πολύ φυσικό τον εκφραζόμενο πόθο τους⁸.

«Είναι νομίζω καθ' ολοκληρίαν φυσικόν το ότι ο λαός της Κύπρου, όστις έχει ελληνικήν καταγωγήν, θεωρεί την συγχώνευσιν μετά της δυναμένης να θεωρηθή μητρός του ως ιδεώδες όπερ δέον να παρεθάλπηται περιτυχώς, ευσεβώς και ενθέρμως. Τοιούτον αίσθημα είναι παράδειγμα της πατριωτικής αφοσιώσεως της τόσο ευγενώς χαρακτηριζούσης το Ελληνικόν Έθνος.»

⁸ Γνωρίζουμε επακριβώς τι είπε ο Τσώρτσιλ από την *Εφημερίδα της Κύπρου* και τη *Λευκή Εφημερίδα* της εποχής που συμφωνούν, έστω κι αν αργότερα ο σερ Τζωρτζ Χιλ (George Hill) έκανε δυο αλλαγές στο κείμενο της *Ιστορίας της Κύπρου* που έγραψε. Βλ. Εισαγωγή του C. M. Woodhouse στη *Νέα Ιστορία της Κύπρου* του Σταύρου Παντελή, 1985, σελ. 10-11.

1912: ΝΤ. ΛΟΥΪΝΤ-ΤΖΩΡΤΖ ΚΑΙ ΓΟΥΪΝΤΡΟΥΪ ΓΟΥΪΛΣΟΝ -
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Τα έτη 1912-1913 ήταν η λαμπρότερη περίοδος στην ιστορία του κυπριακού αλυτρωτισμού. Οι αλλεπάλληλες στρατιωτικές επιτυχίες στους Βαλκανικούς Πολέμους και η εδαφική επέκταση του Ελληνικού Βασιλείου προκάλεσαν ενθουσιασμό, υπήρχε δε η αίσθηση ότι η ένωση ήταν «προσεχής και βεβαία». Η ενωσιολογία θορύβησε τους Τούρκους της Κύπρου, οι οποίοι με υπόμνημά τους το Δεκέμβριο του 1912 προς το Υπουργείο Αποικιών ζήτησαν την προσάρτηση της Κύπρου στη Βρετανία. Οι διαδόσεις για την ένωση ενισχύθηκαν από τη βρετανική διερευνητική πρόταση προς τον Βενιζέλο, στο περιθώριο της Διάσκεψης του Λονδίνου, το Δεκέμβριο του 1912, για την παραχώρηση της Κύπρου, με αντάλλαγμα τη χρήση του λιμανιού του Αργοστολίου από τον αγγλικό στόλο σε περίπτωση πολεμικής σύρραξης.

Την επιβεβαίωση της πρότασης έκανε αργότερα ο Λούντ-Τζωρτζ σε συνομιλία του με τον Αμερικανό Πρόεδρο Γούντροου Γουίλσον, η οποία είναι καταγραμμένη στα πρακτικά της Διάσκεψης Ειρήνης του Παρισιού. Τελικά, η πρόταση δεν πήρε προτεραιότητα μέσα στη δίνη των Βαλκανικών Πολέμων. Σύμφωνα με μεταγενέστερη εξιστόρηση του ίδιου του Βενιζέλου (6/11/1931, σε συνομιλία του με τον πρεσβευτή στην Αθήνα Πάτρικ Ράμσεϊ [Patrick Ramsay]), το 1912 ο τότε υπουργός Οικονομικών Λούντ-Τζωρτζ, παρουσία του Πρώτου Λόρδου του Ναυαρχείου Γ. Τσώρτσιλ, πρότεινε την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα, έναντι εκχωρήσεως εν καιρώ πολέμου του λιμανιού του Αργοστολίου ως αγγλικής βάσης. Η απάντηση του Βενιζέλου στη βρετανική πρόταση περιέχεται σε μνημόνιο του του 1931⁹.

⁹ Σπ. Μαρκεζίνη, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τ. 4, σελ. 19 και τ. 3, σελ. 243-244.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΛΟΪΝΤ-ΤΖΩΡΤΖ ΚΑΙ ΓΟΥΝΤΡΟΥΓ ΓΟΥΪΛΣΟΝ

«— Έχω την πρόθεση να δώσω την Κύπρο στην Ελλάδα.
— Θαυμάσια ιδέα! Η Τουρκία όμως;
— Δεν έχουν κανένα δικαίωμα πάνω σε μια χώρα που μετέτρεψαν σε έρημο.»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

«...Δεν διστάζω να δεχθώ κατ' αρχήν την πρότασιν, αφού εν περιπτώσει γενικού ευρωπαϊκού πολέμου, εάν είμαι κυβερνήτης της Ελλάδος, θα τάξω αυτήν παρά το πλευρόν της Μ. Βρεταννίας. Αλλ' επειδή δεν γνωρίζω ποίος θα κυβερνά τότε την χώραν, οφείλω να μελετήσω το ζήτημα, για να ίδω αν τιαύτη συμφωνία δύναται να συμβιβασθή προς την ουδετερότητα, την οποίαν η τότε κυβέρνησις δύναται να θελήση ενδεχομένως να τηρήση. Συνεφωνήθη να συνέλθωμεν δια δευτέραν φοράν μετά 3-4 ημέρας, οπότε απήντησα ότι προτιμώ εις αντάλλαγμα της Κύπρου να παραχωρήσω από του καιρού της ειρήνης τον λιμένα του Αργοστολίου εις την αγγλικήν κυριαρχίαν. (...) Η απάντησις εκρίθη ικανοποιητική... Ο σερ Edward Grey θα με εκάλει δια την οριστικήν διατύπωσιν και την υπογραφήν της συμφωνίας.»

1915: ΣΕΡ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ ΓΚΡΕΪ - ΣΕΡ ΦΡΑΝΣΙΣ ΕΛΛΙΟΤ -
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΖΑΪΜΗΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Με την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου το 1914, ο Βενιζέλος υποστήριξε την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ και δέχτηκε με ικανοποίηση την εξαγγελία του Άγγλου υπουργού Εξωτερικών σερ Έντουαρντ Γκρέυ. Η θέση του όμως προσέκρουσε στο Παλάτι. Ο Βενιζέλος είχε να αντιμετωπίσει τον Κωνσταντίνο, επηρεασμένο από τη γερμανική κουλτούρα και τη σύζυγό του, αδελφή του Κάιζερ, Σοφία. Παραιτήθηκε δυο φορές κατά τη διάρκεια του 1915. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1915 ανέλαβε πρωθυπουργός ο Αλ. Ζαΐμης, ο οποίος έμεινε για ένα μήνα στην εξουσία, με σκοπό να μην εφαρμοστεί η ελληνοσερβική συνθήκη και να τηρηθεί ελληνική ουδετερότητα. Την επομένη του διορισμού του, οι Γερμανοί κατέλαβαν το Βελιγράδι.

Στις 3/16 Οκτωβρίου 1915, ο Άγγλος πρεσβευτής με διάβημά του πρόσφερε στην Ελλάδα την Κύπρο (και όχι μόνο), εφόσον η τελευταία έσπευδε σε βοήθεια της Σερβίας. Ο Ζαΐμης απέρριψε την προσφορά, μέσω του Έλληνα πρέσβη στο Λονδίνο.

ΣΕΡ ΕΝΤΟΥΑΡΝΤ ΓΚΡΕΪ

«Εάν η Ελλάς ταχθεί μετά της Σερβίας ως σύμμαχος αυτής και μετάσχει του πολέμου, γνωρίζω ότι η Γαλλία και η Ρωσία θα αναγνωρίσουν αμφοτέραι ευχαρίστως προς την Ελλάδα εδαφικάς παραχωρήσεις πολύ σπουδαίας επί της παραλίας της Μικράς Ασίας...»

[Για την απόρριψη της προσφοράς έγραψε:]

«Μαθαίνουμε ότι η Βασίλισσα της Ελλάδος δήλωσε πως αν έστω και ένας Γερμανός στρατιώτης σκοτωνόταν από Έλληνα θα έφευγε αμέσως και για πάντα από την Ελλάδα...»¹⁰

ΣΕΡ ΦΡΑΝΣΙΣ ΕΛΛΙΟΤ

«Εάν η Ελλάδα ήθελε σπεύσει εις βοήθειαν της Σερβίας, υποστάσαν ήδη επίθεσιν υπό της Βουλγαρίας, η Μεγάλη Βρετανία υπόσχεται την παραχώρησιν της νήσου Κύπρου. Τούτο δε ανεξαρτήτως της εκβάσεως του πολέμου. Επίσης, όλαι αι προηγούμεναι υποσχέσεις εξηκολούθουν υφιστάμεναι. Η Ελλάς δηλαδή θα συμμετείχεν εις περίπτωσιν νίκης, μαζί με τους συμμάχους της, των πλεονεκτημάτων αυτής.»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

[Σε συζήτηση με τον Δημήτριο Ράλλη στη Βουλή]

«...Η Κύπρος είναι ολίγον μεγαλυτέρα από την ιδιαίτερήν μου πατρίδα, έχει διακοσίας τριάκοντα πέντε χιλιάδας αρίστων Ελλήνων... Κύριοι, δεν επρόκειτο μόνον να αποκτήσωμεν 235 χιλιάδας πληθυσμού αληθώς Ελληνικού έχοντος μόρφωσιν η οποία βεβαίως, ένεκα της μακράς αγγλικής κατοχής από 37ετίας ευρίσκεται εις επίπεδον ουχί κατώτερον του μέσου όρου του επιπέδου της όλης Ελλάδος... Θα μου επιτραπεί να παρατηρήσω ότι θα ελαμβάνομεν έναν λαόν ειθισμένον εις την ευνομίαν από πολλού χρόνου και ο οποίος θα μας έδιδεν ένα διοικητικόν προσωπικόν άριστον.»

¹⁰ Γ. Γεωργής, *Ο Φιλελεύθερος* («Επιστημάνσεις»): «Έστω κι αν ένας Γερμανός...» (2001).

1918-1920: ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ -
BENIZELOS - ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Στις 11 Νοεμβρίου 1918 υπογράφηκε η ανακωχή με τη Γερμανία και τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, όμως η Συνδιάσκεψη για την Ειρήνη άρχισε τον Ιανουάριο του 1919. Πρωταγωνιστές της Συνδιάσκεψης, που πραγματοποιείτο σε περιοχές του Παρισιού, ήταν οι Ζωρζ Κλεμανσώ, Ντέιβιντ Λούντ-Τζωρτζ, Γούντροου Γουίλσον, Βιτόριο Εμανουέλε Ορλάντο. Ο Βενιζέλος σε υπόμνημά του προς τον Λούντ-Τζωρτζ επεδίωκε την προσάρτηση ολόκληρης της Δυτικής Μικράς Ασίας και ιδιότυπο καθεστώς για την Κωνσταντινούπολη και την Ανατολική Θράκη. Αργότερα, απηύθυνε υπόμνημα προς τη Διάσκεψιν της Ειρήνης, όπου σημείωνε εισαγωγικά: «Η πλήρης νίκη των συμμάχων και εταίρων κρατών παρέχει την ευκαιρίαν του καθορισμού των πολιτικών συνόρων των ευρωπαϊκών κρατών βάσει ακριβώς ή τουλάχιστον κατά πλησιεστέραν προσέγγισιν των ορίων των εθνικών των περιοχών. Τοιουτοτρόπως θα δημιουργηθεί η απαραίτητος βάσις της Κοινωνίας των Εθνών». Ζητούσε τη Βόρειο Ήπειρο και τη Θράκη, τη Δυτική Μικρά Ασία, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο. Η Διάσκεψη παρέπεμψε τα υπομνήματα του Βενιζέλου σε επιτροπή, η οποία σε πόρισμά της παραχώρουσε στην Ελλάδα τη Δυτική Θράκη. Ως προς το καθεστώς της Μικράς Ασίας οι Άγγλοι και οι Γάλλοι συμφώνησαν υπέρ της παραχώρησης της Σμύρνης. Οι εξελίξεις παρασύρθηκαν από τον ανδρωθέντα ήδη Κεμάλ. Για τα Δωδεκάνησα η Ιταλία αναγνώριζε την παραχώρηση στην Ελλάδα, πλην της Ρόδου, την τύχη της οποίας εξαρτούσε από το τι θα έπραττε η Αγγλία για την Κύπρο. Για την Κύπρο, η στάση του Βενιζέλου ήταν μάλλον χλιαρή, ενόσω ήλπιζε σε αγγλική γενναιοδωρία. Ιδιαίτερη αναφορά έκανε το

Φεβρουάριο του 1919, όταν τα εύσημα των Γουίλσον, Λόντ-Τζωρτζ και Ορλάντο τον έκαναν πιο διεκδικητικό για να δηλώσει στο Ανώτατο Συμβούλιο ότι «η Κύπρος θα παρεχωρείτο στην Ελλάδα όπως και τα Δωδεκάνησα». Οι προτεραιότητές του όμως ήταν η Μικρά Ασία και η Θράκη, τις οποίες θεωρούσε πιο σημαντικές από γεωγραφικής και πολιτικής σημασίας, αλλά κυρίως πιο εφικτό να αποκτηθούν¹¹. Ανύπαρκτη αποδείχθηκε και η βρετανική βούληση για παραχώρηση της Κύπρου, γεγονός που αποδεικνύει η συνθήκη που υπέγραψε στο περιθώριο της Συνδιάσκεψης με τη Γαλλία, η οποία περιείχε διάταξη απαγορευτική για παραχώρηση της Κύπρου χωρίς τη γαλλική συγκατάθεση: «Λόγω της γεωγραφικής και στρατηγικής θέσεως της νήσου Κύπρου, έξωθεν του Κόλπου της Αλεξανδρέττας, η Βρετανική Κυβέρνησις συμφωνεί όπως μη επιληφθεί διαπραγματεύσεων διά την παραχώρησιν ή την αποξένωσιν (των δικαιωμάτων της) επί της νήσου Κύπρου άνευ της προηγούμενης συγκαταθέσεως της Γαλλικής Κυβερνήσεως!» Στην Κύπρο, από το Νοέμβριο του 1918 άρχισε ενθουσιώδης προετοιμασία για ενωτικές διεκδικήσεις. Σε έκτακτη συνεδρία της Ιεράς Συνόδου και των Ελλήνων βουλευτών, αποφασίστηκε η συγκρότηση και αποστολή κυπριακής πρεσβείας, για να εργαστεί «παρά τοις πολιτικοίς εν Αγγλία κύκλοις προς παραχώρησιν της Κύπρου εις την Ελλάδα». Την επομένη κοινοποιήθηκε στον λαό το κείμενο της απόφασης. Στο Παρίσι η πρεσβεία συναντήθηκε με τον Βενιζέλο, για τον οποίο, σημειωτέον, αποτελούσε πεποίθηση και βεβαιότητα η εκ μέρους της Βρετανίας παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα. Στη συνάντηση επισήμανε στους Κυπρίους να προσέξουν να μη θίξουν τη βρετανική ευαισθησία: «Να είπητε εις το Λονδίνον ότι αξιολίτε την εθνικήν σας αποκατάστασιν μόνον από την Αγγλίαν και δεν έχετε να κάμετε τίποτε

¹¹ Κατά τον Χρίστο Αλεξάνδρου («1919-1920: Η αποστολή κυπριακής πρεσβείας στη συνδιάσκεψη ειρήνης στο Παρίσι και το Λονδίνο», εφημ. *Πολίτης*, ένθετο *Χρονικό* - 12/12/2010), «ήταν φανερό όσο και δικαιολογημένο ότι οι προτεραιότητες του Ελευθερίου Βενιζέλου εκείνη τη στιγμή ήταν άλλες. Αυτές καθόριζαν και την επιθυμία του να μη συγκρουστεί με το Λονδίνο το οποίο ήταν ο βασικότερος υποστηρικτής του στη διεκδίκηση της Θράκης και της δυτικής Μικράς Ασίας. Η βρετανική εύνοια ήταν κάτι περισσότερο από απαραίτητη ώστε να εξουδετερωθούν οι γαλλικές και οι ιταλικές αντιρρήσεις στις πιο πάνω κορυφαίες εθνικές επιδιώξεις. Η λογική ήταν πως οι Κύπριοι, ευρισκόμενοι σε συμμαχικά χέρια, δεν αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα προβλήματα, ενώ το μέλλον των Ελλήνων της Θράκης και της Μικράς Ασίας διακυβευόταν άμεσα».

με συνέδρια»! Στο Λονδίνο, ο πρωθυπουργός Λούντ-Τζωρτζ αρνήθηκε να συναντήσει την κυπριακή πρεσβεία επικαλούμενος φόρτο εργασίας. Τα μέλη της συναντήθηκαν, πολύ αργότερα, με τον υπουργό Αποικιών λόρδο Μίλνερ, που αρκέστηκε σε αόριστες διαβεβαιώσεις αισθημάτων σεβασμού κ.λπ. Μετά την πολύμηνη παραμονή στο Λονδίνο, η πρεσβεία ξανασυναντήθηκε με τον Βενιζέλο, ο οποίος τους είπε απερίφραστα πλέον ότι το Συνέδριο της Ειρήνης δεν μπορούσε να εξετάσει την περίπτωση της Κύπρου. Η Κύπρος αποτελούσε θέμα μεταξύ Ελλήνων και Άγγλων. Στη συνέχεια παρατηρήθηκε σύγκρουση μεταξύ του Βενιζέλου και των μελών της πρεσβείας.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ «ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ»

*«**Ἡμεῖς Ἀρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και οἱ Ἕλληνες Βουλευταὶ καθιστώμεν γνωστόν εἰς τὸν λαόν ὅτι, γενομένης ἀνακωχῆς τοῦ πολέμου, ἀπεφασίσαμεν ἐν συσκέψει μετὰ τῆς Ἱεράς Συνόδου ὅπως μεταβώμεν εἰς Ἀγγλίαν και ἐργασθώμεν ὑπὲρ τῆς ἐπιτεύξεως τῆς μίας, μόνης και ἀναλλοιώτου θελήσεως τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, ὅπως ἐνωθῆ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.***

Ἀπηρθύνθημεν πρὸς τούτο πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Μέγαν Ἀρμοστήν ζητούντες τὴν ἐκδοσὶν τῶν ἀναγκαίων ἐγγράφων και διαβατηρίων.

Ἀναχωρῶντες ἐκ Κύπρου πρὸς ἐκπλήρωσιν ἱερωτάτου καθήκοντος τρέφομεν στερρὰν και ἀκλόνητον πίστιν ὅτι ἡ μεγάλη και φιλελευθέρα Δύναμις, εἰς χεῖρας τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ τύχη τῆς Πατρίδος μας, θα εἰσακούσῃ τῆς δικαίας ἀξιώσεως τῆς Ἐκκλησίας και τοῦ Λαοῦ και θα δώσῃ δίκαιον πέρας εἰς τὴν μακρὰν δουλείαν τῆς Πατρίδος μας.

Εἰς οὐδένα ἐξ ὑμῶν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἡ Μεγάλη Ἀγγλία, ἡ εὐγενῆς προστάτις και συνήγορος τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, ἡ ἐξαγγείλασα τούτο ὡς ἱερὸν δόγμα, κληρονομηθὲν εἰς αὐτὴν ὑπὸ ἱστορίας και παραδόσεων ὀλοκλήρων αἰῶνων, εἰς οὐδένα ἐξ ὑμῶν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι τὸ δόγμα τούτο, ὅπερ εἶναι ἐπίσης ἀρχὴ και δόγμα ἡμῶν και τῆς μεγαλοουργοῦ και ἐνδόξου φυλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκομεν, θα ἐφαρμόσῃ και ἐπὶ τῆς ἱστορικωτάτης ταύτης γῆς, ἣς τὴν διοίκησιν ἀπέθηκε προσωρινῶς ὡς ἱεράν παρακαταθήκην εἰς χεῖρας Αὐτῆς ἡ Θεία Πρόνοια.

Ἀπερχόμεθα, Συμπατριῶται, εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Μητρόπολιν, βασιζόμενοι εἰς τὰς Ἀγγλικὰς ἀρχὰς και τὴν Ἀγγλικὴν τιμὴν με ἓν και μόνον πρόγραμμα ὑπὸ οὐδεμίας σκέψεως δυνάμενον καθ' ὁιονδήποτε τρόπον νὰ ἀλλοιωθῆ, νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν Ἐνωσιν και μόνον τὴν Ἐνωσιν. Οὕτω και μόνον οὕτω θα

ανταποκριθώμεν εις την θέλησιν υμών, ούτω και μόνον ούτω θα ικανοποιησώμεν τας ψυχάς των προαπελθόντων πατέρων ημών, ων τα οστά καλύπτει δούλη ακόμη η γη της Πατρίδος, ούτω και μόνον ούτω θα συνεχίσωμεν την υπερτρισχιλιετή ημών ιστορίαν και θα δώσωμεν ευκαιρίαν εις την ευγενή και ένδοξον προστάτιδα να εφαρμόση τας αρχάς, υπέρ ων έχυσαν ποταμούς αιμάτων τα ηρωικά της τέκνα ομού με τα παιδιά της Ελλάδος μας.

Απερχόμενοι προς εκπλήρωσιν του ιερωτάτου τούτου καθήκοντος, συνιστώμεν εις τον λαόν ήρεμον αναμονήν και βασίζόμεθα εις πρόθυμον εν πάσιν υπ' αυτού ενίσχυσιν, ανταξίαν του σκοπού και των περιστάσεων, είτε δε ο Μέγας Θεός ο ουδέποτε καταλιπών την Ελλάδα και τον Ελληνισμόν να καθοδηγήση τα διαβήματα ημών και εισακούση της φωνής του ευσεβούς τούτου λαού.

ΖΗΤΩ Η ΕΝΩΣΙΣ

Εν Αρχιεπισκοπή, τη 29η Οκτωβρίου 1918.

Ο Κύπρου ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Οι Έλληνες Βουλευταί Κύπρου:

Θ. ΘΕΟΔΟΤΟΥ, Δ. ΣΕΒΕΡΗΣ, Ν. ΠΑΣΧΑΛΗΣ,

ΝΙΚ. ΚΛ. ΛΑΝΙΤΗΣ, Γ. ΕΜΦΙΕΤΖΗΣ, Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, Ε. ΖΗΝΩΝ,

Φ. ΖΑΝΝΕΤΟΣ, ΛΟΥΗΣ Ε. ΛΟΥΙΖΟΥ»

ΔΗΛΩΣΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ

«... [Η προσάρτηση της Κύπρου από τη Βρετανία αποτελεί] το τελευταίο στάδιο προς την εθνικήν αποκατάστασιν της Μεγάλης αυτής Ελληνικής Νήσου. Συμφώνως προς τας μυστικές πληροφορίας, τας οποίας κέκτηται η Κυβέρνησις, η ένωσις της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος συντόμως θα πραγματοποιηθή.»

1923: Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ. ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας κάηκε οριστικά στη Σμύρνη το Σεπτέμβριο του 1922. Κατάρρευση του μετώπου, επέμβαση των συμμάχων και υπογραφή από την Τουρκία συνθήκης ανακωχής στα Μουδανιά, στις 13 Οκτωβρίου 1922. Σύγκληση συσκέψεως για οριστικό κλείσιμο όλων των διαφορών και ειρήνευσης με την Τουρκία στη Λωζάννη. Σκληρές διαπραγματεύσεις που κράτησαν περίπου ένα χρόνο, μέχρι τις 24 Ιουλίου 1923 που υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάννης. Μαζί υπογράφηκαν διάφορες συμφωνίες και πρωτόκολλα που ρύθμιζαν ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και την ελεύθερη δίοδο από τα στενά της Κωνσταντινούπολης, ενώ αναγνωριζόταν η προσάρτηση της Κύπρου από τη Βρετανία. Ο Σπ. Μαρκεζίνης¹² περιγράφει τα γεγονότα ως εξής: «Αι δε διαπραγματεύσεις της ειρήνης ανετέθησαν εις τον Ελευθέριον Βενιζέλον. Διεξήχθησαν εις Λωζάννην, διήλθον κρισίμους ώρας και τελικώς κατέληξαν εις την εκεί υπογραφείσαν φερώνυμον συνθήκην, δι' ης τα ελληνικά σύνορα περιορίσθησαν εις τον Έβρον. Το σημαντικώτερον γεγονός της συνθήκης εκείνης υπήρξεν η ανταλλαγή των πληθυσμών, θλιβερωτάτη σελίς της ελληνικής ιστορίας. Από της στιγμής εκείνης ο ελληνισμός της Ιωνίας, της Θράκης και του Πόντου ετερμάτιζε τον μακραίωνα βίον του, πλήρη ενδοξοτάτων σελίδων και ακένωτον δεξάμενήν ζωτικότητα του έθνους».

¹² Σπ. Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τόμ. 4, σελ. 324-325.

Με τη συμφωνία ανταλλαγής των πληθυσμών ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες πρόσφυγες από τη Μικρασία καταδικάστηκαν να παραμείνουν μακριά από τη γη τους για πάντα.

Με τη Συνθήκη της Λωζάννης η Τουρκία αποποιήθηκε άμεσα και ρητά κάθε δικαίωμα πάνω στην Κύπρο. Στο άρθρο 16 αναφέρεται ότι «η Τουρκία αποκηρύττει όλα τα δικαιώματα και τίτλους πάσης φύσεως σε όλα τα εδάφη εκτός των συνόρων που προβλέπονται στην παρούσα συνθήκη και στα νησιά», ενώ στο άρθρο 20 της Συνθήκης ότι «η Τουρκία αναγνωρίζει την προσάρτηση της Κύπρου που προκηρύχθηκε από τη Βρετανική Κυβέρνηση στις 5 Νοεμβρίου 1914». Ενισχυτική της τουρκικής αποποίησης εδαφών και νήσων, όπως προνοείται από τη Συνθήκη της Λωζάννης, είναι και η συνοδευτική δήλωση του επικεφαλής της τουρκικής αντιπροσωπείας Ισμέτ Πασά (Ινονού), όπου ανέφερε ότι η κυβέρνηση της χώρας του «δεν ήγειρε αξιώσεις επί των εδαφών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας...» Η Συνθήκη της Λωζάννης και η δήλωση Ινονού παρείχαν στην ελληνική πλευρά αδιάσειστα νομικά επιχειρήματα για την απόκρουση τουρκικών απαιτήσεων επί της Κύπρου.

«Λωζάννη, 24 Ιουλίου 1923

Ευχαρίστως αγγέλλω υμίν, ότι σήμερα μετά μεσημβρίαν εις την μεγάλην αίθουσαν του Πανεπιστημίου της Λωζάννης υπεγράφη η Συνθήκη της ειρήνης μετά πασών των σχετικών συμβάσεων, δηλώσεων και πρωτοκόλλων.

Η Συνθήκη αυτή, συναφθείσα μετά την Μικρασιατική καταστροφήν, δεν σημειοί ατυχώς Ελληνικόν θρίαμβον. Αλλ' η Επανάστασις δύναται να είναι υπερήφανος, ότι, αναδιοργάνωσασα τον Εθνικόν στρατόν, έδωκε τα μέσα εις την Αντιπροσωπειάν της να επιτύχη την συνομολόγησιν εντίμου ειρήνης και ν' αφοσιωθή εις το έργον της εσωτερικής της περισυλλογής.

Εάν διά της προσεχούς διεξαγωγής ελευθέρων εκλογών τερματισθή οριστικώς ο εμφύλιος πόλεμος, επανέλθη η κανονική λειτουργία του πολιτεύματος και λυθή το προσφυγικόν ζήτημα διά της οριστικής εγκαταστάσεως των προσφύγων, η Ελλάς δύναται ν' αποβλέπη μετ' εμπιστοσύνης εις καλλίτερον μέλλον.

Εγώ προσωπικώς αισθάνομαι την ανάγκην να ευχαριστήσω την Βασιλικήν Κυβέρνησιν και την Επανάστασιν, διότι με περιέβαλλον διά της πλήρους εμπιστοσύνης των, ήτις και επέτρεψε ν' ανταποκριθώ εις το ανατεθέν μοι δυσχερές έργον μου.

Ε. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

1931: ΟΚΤΩΒΡΙΑΝΑ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ - ΑΛΕΞΗΣ ΚΥΡΟΥ -
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε ο λαός, η οικονομική κατάρρευση και η παρατεταμένη ανομβρία που έπληξε το νησί, αλλά και η αυτοκρατορική έπαρση, όπως ονομάστηκε, με την οποία αντιμετωπιζόταν ο λαός, τον οδήγησαν σε μια μαζική εξέγερση εναντίον των αρχών. Ο ελληνικός πληθυσμός, με ξύλα, πέτρες κι ό,τι άλλο έβρισκε πρόχειρο, επιτέθηκε εναντίον αστυνομικών σταθμών και βάδισε εναντίον του Κυβερνείου, ελπίζοντας ότι θα πίεζε τον κυρίαρχο να συγκατατεθεί σε καλύτερους όρους διαβίωσης, αλλά παράλληλα θα έστεργε να του δώσει και την ελευθερία του, δηλαδή την ένωση με την Ελλάδα. Η λαϊκή αυτή εξέγερση ονομάστηκε *Οκτωβριανά*.

Στις 17 Οκτωβρίου 1931, μετά από σύγκρουση με τον κυβερνήτη Ρόναλντ Στορρς, ο μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, αιφνιδιάζοντας τους πάντες, παραιτήθηκε από το βουλευτικό αξίωμα με εμπρηστική επιστολή που απέστειλε στον κυβερνήτη¹³. Στην επιστολή κήρυξε την ένωση! Την ίδια μέρα απηύθυνε διάγγελμα προς τον κυπριακό λαό, στο οποίο εξήγγελλε ανέκδοτο πολιτικό αγώνα και καλούσε τους συμπατριώτες του σε ανυπακοή προς τους δυνάστες. Την παραίτηση του Νικόδημου ακολούθησαν και οι παραιτήσεις των υπόλοιπων βουλευτών και το βράδυ της 21ης Οκτωβρίου στη Λευκωσία μια μεγάλη διαδήλωση προς το Κυβερνείο είχε ως απροσδόκητη κατάληξη τον εμπρησμό του κτιρίου – συμβόλου της αποικιοκρατίας. Η εξέγερση, που κατεστάλη εύκολα από την αστυνομία, επεκτάθη-

¹³ Ο σερ Ρ. Στορρς έγραψε στα απομνημονεύματά του: «Νομοθετικό Συμβούλιο χωρίς τον επίσκοπο Νικόδημο Μυλωνά ήταν σαν άγευστο φαγί, χωρίς αλάτι... Ήταν επιβλητικός με βλέμμα οξύ. Και όταν σηκωνόταν να μιλήσει, εγώ, που ήμουνα κυβερνήτης, ένωθα φόβο». Βλ. Πλ. Σέρβα, *Ευθύνες*, σ. 89.

κε για λίγες μέρες σε όλο το νησί με διαδηλώσεις και λεηλασίες δημοσίων κτιρίων και καταστημάτων. Επτά νεκροί και τριάντα τραυματίες ήταν τα θύματα της εξέγερσης. Ακολούθησε περίοδος στυγνής δικτατορίας για μία δεκαετία που χαρακτηρίστηκε *Παλμεροκρατία*, από το όνομα του κυβερνήτη Πάλμερ. Οι Άγγλοι εξόρισαν τους μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημο και Κηρυ-νείας Μακάριο, το Διονύσιο Κυκκώτη καθώς και άλλους λαϊκούς πολιτευτές. Ο Νικόδημος Μυλωνάς πέθανε το 1937 στην εξορία.

Η έκρηξη των γεγονότων του 1931 σήμανε και το τέλος της παρουσίας του (κυπριακής καταγωγής) Έλληνα προξένου στην Κύπρο Αλέξη Κύρου¹⁴. Ο Κυβερνήτης κατάγγειλε τον Κύρου για ανάμειξη στην εξέγερση και η ελληνική κυβέρνηση ανακάλεσε τη διαπίστευσή του ως προξένου στη Λευκωσία. Στις 22 Οκτωβρίου, την επομένη της εξεγέρσεως, ειδοποιείτο από το υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας «δι' υπερεπείγοντος τηλεγραφήματος», όπως αναφέρει ο ίδιος, να εγκαταλείψει την Κύπρο. Υποψίες για ανάμειξη του Κύρου στο κίνημα είχε και ο Βενιζέλος, ο οποίος πίστευε ότι ο Κύρου «αντί να ενεργήσει συμφώνως προς τας κυβερνητικὰς αντιλήψεις προς πρόληψιν της εκτραχύνσεως των πραγμάτων, είτε ηνύθησε μάλλον αυτήν, είτε τουλάχιστον έδειξε χλιαρότητα και ούτως οι εν Κύπρω σπρώχνουν τα πράγματα χωρίς να γνωρίζουν ακριβώς τας αντιλήψεις μας». Το πόσο στενά είχε συνδεθεί ο Κύρου με τους Κύπριους ηγέτες και το τι πίστευε για την Κύπρο και την ένωση, το αναφέρει στο βιβλίο του *Όνειρα και Πραγματικότητας*, που αποτελεί τα απομνημονεύματά του και του οποίου δύο αποσπάσματα παρατίθενται κατωτέρω.

Η επιστροφή του Ε. Βενιζέλου στην εξουσία, το καλοκαίρι του 1928, είχε προκαλέσει ενθουσιασμό στην Κύπρο, λόγω της φήμης του ως ελευθερωτή των αλύτρωτων αδελφών, ως το «αδιαμφισβήτητο πρότυπο του ενωτικού κινήματος», πρότυπο που δημιούργησε η περίοδος των εθνικών εξορμήσεων

¹⁴ Αλέξης Αδ. Κύρου. Πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο, ενθουσιώδης νέος μόλις 28 χρονών, κυπριακής καταγωγής, ο οποίος με την ανάληψη των καθηκόντων του, τον Ιούνιο του 1930, άρχισε αμέσως να εργάζεται για την ένωση. Ο Αλέξης Κύρου διατηρούσε οικογενειακές σχέσεις με τον Α. Μιχαλακόπουλο, αντιπρόεδρο, υπουργό Εξωτερικών και στενό συνεργάτη του Βενιζέλου, γεγονός που του έδινε κάποια άνεση να εκφράζεται ανενδοίαστα, αγνοώντας και επισημάνσεις του πρωθυπουργού, που τελικά τον ανακάλεσε στις 22 Οκτωβρίου 1931.

των Βαλκανικών Πολέμων. «Στα χρόνια 1919-1920 οι Ελληνοκύπριοι ακολουθούσαν τις συμβουλές της Αθήνας, ακόμη κι όταν δυσανασχετούσαν για τις συστάσεις περί μετριοπάθειας και αποφυγής μετωπικών συγκρούσεων με τους Βρετανούς.»¹⁵ Τα γεγονότα του Οκτωβρίου 1931 είχαν απήχηση στην Αγγλία, αλλά προπαντός στην Ελλάδα. Καταλυτικό γεγονός υπήρξε ο διορισμός του Αλέξη Κύρου ως προξένου της Ελλάδας στο νησί. Τα Οκτωβριανά, δεν ήταν μια στιγμιαία αντίδραση, αλλά η κορύφωση μιας σειράς γεγονότων καταπίεσης και καθυπόταξης της ελληνικότητας των κατοίκων της νήσου, κυρίως με την επέμβαση στην Παιδεία (που εντάθηκε κατά την «Παλμεροκρατία») με σκοπό τη δημιουργία «κυπριακής εθνότητας». Στην Αγγλία ο Τύπος κατηγορούσε τους Κυπρίους για λεηλασίες και δολιοφθορές, ενώ στην Αθήνα ο Τύπος εκθείαζε την εξέγερση, ηρωοποιούσε τους ενωτικούς και επέκρινε συχνά τον πρωθυπουργό Βενιζέλο για τη χλιαρή στάση του στο Κυπριακό. Πράγματι, το πρώτιστο ενδιαφέρον του Βενιζέλου ήταν να μη διαταραχθούν οι σχέσεις Ελλάδας και Μεγάλης Βρετανίας και εξόρμιζε τους Κύπριους επισκέπτες του να είναι νομιμόφρονες και πιστοί πολίτες της φιλελευθέρου Αγγλίας. Κι ενώ υπήρξαν περίοδοι όπου θεωρούσε βέβαιη την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και το εξέφραζε δημόσια¹⁶, άλλοτε δήλωνε ότι οι εθνικές φιλοδοξίες της Ελλάδος είχαν ικανοποιηθεί και συνεπώς δεν υπήρχαν εκκρεμή ζητήματα μεταξύ Ελλάδας και άλλων χωρών. Η πραγματικότητα είναι ότι προσάρμοζε τις πολιτικές του θέσεις αναλόγως των βρετανικών προθέσεων, γεγονός που οδήγησε τον Αλ. Κύρου να τον κατηγορήσει ότι «έπαιζε» με τμήματα του εθνικού εδάφους σαν να ήταν πόνια»¹⁷. Με συχνές παρεμβάσεις του παρεμπόδιζε ενέργειες που έστω και ακροθιγώς

¹⁵ Πέτρος Παπαπολυβίου, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, 1912-1913: Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού*, σελ. 261-283.

¹⁶ Βλ. *Ο Βενιζέλος και η Κύπρος*, επιμέλεια: Γιώργος Καζαμιάς - Πέτρος Παπαπολυβίου, 2008. Αναφέρει σχετικά ο Ν. Κλ. Λανίτης (*Η δούλη Ελλάς του νότου*, σελ. 32, 37-38): «Αισιοδόξους ελπίδας έτρεφε πάντοτε ο Βενιζέλος. (...) Στραφείς προς εμέ μετά την υπογραφήν της συνθήκης [Διάσκεψη Ειρήνης Παρισίων], μου είπε τα ακόλουθα ενώπιον επιφανών προσωπικοτήτων, αναγραφέντα την επαύριον και εις τον Τύπον: "Η ένωσις της Κύπρου θα γίνη, και θα γίνη συντόμως"». Ανακοίνωση Ευάνθη Χατζηβασιλείου, *Μνήμες του '31: Παρατηρήσεις για τη ρήξη μεταξύ του ενωτικού κινήματος και του βενιζελισμού*, σελ. 185.

¹⁷ Ό.π., σελ. 192.

θα μπορούσαν να επαναφέρουν θέμα αυτοδιάθεσης της Κύπρου. Απαγόρευσε την τέλεση μνημοσύνων για τους νεκρούς Κυπρίους, για να μη βλάψει τις σχέσεις με τη Βρετανία, προσπάθησε — ανεπιτυχώς — να παρεμποδίσει τη δημιουργία και δραστηριοποίηση μιας επιτροπής υπέρ της Κύπρου υπό τον τώως Πρόεδρο Παύλο Κουντουριώτη, παρότρυνε τον Τύπο να χαμηλώσει τον τόνο των συναισθηματικών περιγραφών και να σταματήσει να προπαγανδίζει ανεπιφύλακτα τις εθνικές επιδιώξεις της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων και το Κυπριακό. Από την εξέγερση του 1931 ανησύχησε σφόδρα και τοποθετήθηκε επανειλημμένα με δηλώσεις στην Ελληνική Βουλή, σε έντυπα της εποχής, αλλά και σε επιστολές του. Αυτές οι τοποθετήσεις του βοηθούν να κατανοηθεί η άποψη για τη «μεταβενιζελική (και ουσιαστικά λόγω της μνήμης του 1931 μη βενιζελική) κυπριακή γενιά, για την οποία ο αρχηγός των Φιλελευθέρων ήταν μια εντυπωσιακή ανάμνηση αλλά όχι μια ελκυστική πολιτική αναφορά».¹⁸

Αναφέρεται ότι «η κρίση του 1931 είναι η τελευταία φάση των σχέσεων του Βενιζέλου με το κυπριακό ζήτημα. Στους πολλούς είχε μείνει η ασαφής ιδέα ότι ο Βενιζέλος “έκλεισε” όπως-όπως το Κυπριακό τότε ή ακόμη και ότι το έθαψε. Κι όμως πρέπει να πιστέψουμε ότι η πολιτική του Βενιζέλου δεν απέκλειε καμία από τις ευκαταίες λύσεις»¹⁹.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΜΪΛΩΝΑ

«Έλληνες αδελφοί,

Απηύθυνα σήμερα προς τον ξένον Κυβερνήτην της Ελληνικής Κύπρου την ακόλουθον επιστολήν:

Εξοχώτατε,

Λαμβάνω την τιμήν να υποβάλω παραίτησιν από της θέσεως μέλους του Νομοθετικού Συμβουλίου της Κύπρου. Γνωρίζετε βεβαίως ότι το βουλευτικόν αξίωμα δεν μου εδόθη υπό της ξένης κυβερνήσεως, αλλ' υπό των Ελλήνων εκλογέων του διαμερίσματος Λευκωσιατών προς υπεράσπισιν των δικαίων

¹⁸ Ό.π., σελ. 181-182. Η αναφορά σε «κυπριακή γενιά» αφορά την ειδική περίπτωση — όπως σημειώνει ο συγγραφέας — του αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' και των ενωτικών ηγετών της δεκαετίας του 1950.

¹⁹ Ό.π. Ανακοίνωση Ιωάννη Π. Πικρού, *Η αντιμετώπιση της κρίσης του 1931 από τον Ελευθέριο Βενιζέλο*, σελ. 199.

αυτών και γενικώτερον των δικαίων ολοκλήρου του Ελληνισμού της νήσου έναντι των αυθαιρεσιών των ξένων δυναστών. Αι αυθαιρεσίαι αύται ενετάθησαν εσχάτως μέχρι σημείου να καθιστώσι πλέον αδύνατον την έννομον αντιμετώπισίν των εντός του Νομοθετικού Συμβουλίου και να επιβάλουν την ανάληψιν μη εννόμου αγώνος αυτοσυντηρήσεως.

Έχει πράγματι, Εξοχώτατε, και η Χριστιανικώτερα υπομονή τα όριά της. Υπεμείναμεν επί 53 ολόκληρα έτη μίαν διοίκησιν αλλοφύλων, ξένων προς τα αισθήματα και τα στοιχειωδέστερα ημών δικαιώματα και αδιαφορούσαν προς τας ανάγκας της ατυχούς αυτής νήσου με την ελπίδα ότι επί τέλους θα υπερενίκων τας μικροσυμφεροντολογικάς αποικιακάς απόψεις τα φιλελευθερα αισθήματα της παλαιάς Αγγλίας τα οποία τόσοσιν είχαν βοηθήσει την μεγάλην ημών πατρίδα κατά την απόκτησιν της ελευθερίας της. Δεν παρελείψαμεν κατά την ζοφεράν αυτήν πεντηκονταετίαν καμμίαν ευκαιρίαν να διακηρύξωμεν τον ιερόν πόθον, όπως ενωθώμεν μετά της μητρός Ελλάδος, πόθον του οποίου πρώτη η Αγγλία ανεγνώρισε το δίκαιον και την ιερότητα όταν κατά τον Οκτώβριον του 1915 προσέφερε την Κύπρον εις την τότε Ελληνικήν Κυβέρνησιν.

Απεστείλαμεν επανειλημμένως πρεσβείας εις το Λονδίνον. Τα ενωτικά υπομνήματα και ψηφίσματα μετρούνται κατά εκατοντάδες. Είχομεν τέλος ή μάλλον προκαλέσαμεν δις την ευκαιρίαν κατά το 1907 το πρώτον και προ έτους το δεύτερον να υποδεχθώμεν με την Ελληνικήν κυανόλευκον και με μίαν φωνήν "Ζήτω η Ένωσις" δύο μέλη της Αγγλικής Κυβερνήσεως ελθόντα προς επιτόπιον εξέτασιν του Κυπριακού ζητήματος.

Αλίμονον! Αντί να συγκινηθήτε προ του ωραίου αυτού θεάματος λαού μικρού και πτωχού, αλλ' υπερηφάνου εν τη επιδιώξει της ελευθερίας, επράξατε και πράττετε παν ό,τι δυνατόν να μας αποδείξετε ότι ηπατήθημεν οικτρότατα βασισθέντες επί των φιλελευθέρων αισθημάτων σας. Σεμνύνεσθε ότι εις την Αγγλίαν βασιλεύει η ελευθερία και το Δίκαιον, αλλ' εις την Κύπρον θέλετε να εξακολουθήσουν κυβερνώσαι η τυραννία και η αδικία. Και ιδού η επίσκεψις του Δρος Drummont Shiels, επισκεψις την οποίαν εν τη αφελεία ημών ηθελήσαμεν να παρομοιάσωμεν προς μίαν από τας ευγενεστέρας σελίδας της Αγγλικής ιστορίας, την έρευναν του αιμνήστου Γλάδστωνος εις την Επτάνησον ολίγον χρόνον προ της παραχωρήσεως αυτής εις την Ελλάδα, καταλήγει εις την επιβολήν νέων αυθαιρεσιών και εις την διασπάθισιν του πτωχού περισσεύματος της πτωχής Κύπρου εις τας ανάγκας της

Μεγάλης Αγγλίας. Προ της καταστάσεως αυτής, το καθήκον μου ως θρησκευτικού αρχηγού του υποδούλου κυπριακού λαού εκφεύγει πλέον των στενών ορίων του ψευδοκοινοβουλευτικού κατασκευάσματος, εντός του οποίου η εύνομος αντίδρασις καταπνίγεται υπό της νόθου πλειοψηφίας και των τυραννικών Βασιλικών διαταγμάτων του Λονδίνου. Ως βουλευτής ωρκίσθην κατ' ανάγκην πίστιν προς τον Βασιλέα Γεώργιον, ως Ιεράρχης και Εθνικός ηγέτης είμαι σήμερον υποχρεωμένος να συστήσω εις τους βία Κυπρίους υπηκόους του την ανυπακοήν την υπαγορευομένην υπό των πληττομένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων μας. Θα είναι καθήκον μου από τούδε και εις το εξής να εξέρχωμαι παντού και να καλώ τους συμπατριώτας μου εις την έννομον αντίστασιν κατ' αρχών παρανόμων και νόμων ανόμων. Ήλθεν πλέον η ώρα να δείξωμεν εις τους ξένους δυνάστας ότι, εάν ημείς ηπατήθημεν ως προς τα φιλελεύθερα αισθήματά των, και αυτοί όμως δεν είναι ολιγώτερον ηπατημένοι, εάν μας θεωρούν λαόν τόσον φαύλον και εξουθενωμένον, ώστε να πτοήται προ της βίας και της αυθαιρεσίας. Τις οίδεν; Ίσως εκ των υστέρων μάς αναγνωρίσητε χάριτας διότι θα σας αναγκάσωμεν διά της ανδρικής ημών στάσεως να προσαρμοσθείτε, έστω και αργά, προς την φήμην των φιλελευθέρων παραδόσεων της Αγγλίας. Εις τον αγώνα αυτόν, Εξοχώτατε, ουδείς λαός μένει δούλος όταν πραγματικώς θέλει την ελευθερίαν του και αποφασίζει να την αποκτήση. Ημείς οι Έλληνες κάτοικοι της διά μέσου τριών χιλιετηρίδων Ελληνικής νήσου, αποτελούντες τα πέντε έκτα του πληθυσμού της και πεποισμένοι ότι οι Μουσουλμάνοι συγκάτοικοι ημών, μεθ' ων τόσον αρμονικώς συμβιούμεν, διαφωτιζόμενοι θα προτιμήσουν ανενδοιάστως της σημερινής κακοδαιμονίας, την ισονομίαν και ευημερίαν, ας υπό φιλελευθερον Ελληνικόν καθεστώς θα απολαύσωσι, κηρύσσομεν την Ένωσιν της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος και δηλούμεν ότι θα πράξωμεν παν το ανθρωπίνως δυνατόν, όπως πραγματοποιηθή το ταχύτερον η απόφασις αυτή, με τη βεβαιότητα ότι ο Θεός της Δικαιοσύνης και της Ηθικής θα βοηθήση τον αγώνα αυτόν του Δικαίου κατά της χυδαίας βίας.

Αντίγραφον της παρούσης επιστολής απευθύνω προς τους κ.κ. Μακντόναλντ, Μπάλδουϊν, Λόυδ Τζωρτζ και Χέντερσον εις Λονδίνον.

Διατελώ μετά τιμής,
ο Κιτίου Νικόδημος.

Ἕλληνες ἀδελφοί,

Ταῦτα ἔγραψα σήμερον πρὸς τον ξένον ἄρχοντα, παραιτούμενος τῆς θέσεώς μου ὡς μέλους του Νομοθετικοῦ Συμβουλίου.

Και τώρα πρὸς σας ὁ λόγος.

Πενήντα καὶ τρία χρόνια Ἀγγλικῆς κατοχῆς ἐπέισαν ὅλους καὶ διεπίστωσαν περιτράνωσ:

α. ὅτι οἱ δούλοι λαοὶ δὲν ἐλευθεροῦνται με τὰς ἰκεσίας καὶ παρακλήσεις καὶ τὰς ἐκκλήσεις πρὸς τὰ αἰσθήματα των τυράννων

β. ὅτι ἡ ἀπάντησις των τελευταίων εἶναι ἡ περιφρόνησις πρὸς τοὺς ἰκετεύοντας εὐτελεῖς δούλους καὶ ἡ ἀποθράσυνσίς των

γ. ὅτι ἡ μόνη σωτηρία μας ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἀπολύτρωσις καὶ ὅτι οἱ ξένοι εἶναι ἐδῶ διὰ νὰ θεραπεύσουν τὰ γενικά καὶ ἐιδικὰ συμφέροντά των με κατάντημα βέβαιον τὴν ἠθικὴν καὶ υλικὴν μας ἐξαθλίωσιν.

Διὰ ταῦτα, με τὸ βλέμμα υψωμένον σταθερῶς πρὸς τον φωτεινὸν ἀστέρα Νέας Βηθλεὲμ του ἐθνικοῦ Σωτηρίου, ἓνα δρόμον ἔχομεν καὶ μόνον νὰ βαδίσωμεν, τον δρόμον που εἶναι στενός καὶ τεθλιμμένος μεν, ἀλλ' ὀδηγεῖ πρὸς τὴν σωτηρίαν. Νὰ υψώσωμεν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας τὴν σημαίαν τῆς Ἐνώσεως καὶ μέσα ἀπὸ τὰς καμίνους των συνεχῶν προσπαθειῶν συσπειρωμένοι γύρω τῆς, ὁμοιοῦντες καὶ λησμονοῦντες τὰς διχονοίας, με πᾶσαν θυσίαν καὶ με παν μέσον νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἐθνικὴν μας λύτρωσιν διὰ τῆς μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος Ἐνώσεώς μας.

Ἐν ὀνόματι του Θεοῦ, προστάτου του Δικαίου, τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Ἐλευθερίας, ἀγαθῶν υβριζομένων ἀπὸ τον ξένον τύραννον, ἐν ὀνόματι τῆς αἰωνίας ἰδέας τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος, πειθαρχήσωμεν πρὸς τὴν Φωνὴν-Νόμον, Φωνὴν-Πρόσταγμα, που καταβαίνει ἀπὸ τὸ Σινά των ἐθνικῶν νομοδοσιῶν.

Πειθαρχήσωμεν πιστεύοντας πρὸς τον θρίαμβον του Δικαίου ὑπὲρ τὴν βίαν. Τι καὶ ἀν οἱ ξένοι τύραννοι στηρίζονται ἐπὶ κολοσσῶν κτηνώδους βίας καὶ ἰσχύος; Πρὸς τὴν βίαν ἀς ἀντιτάξωμεν τὸ δίκαιόν μας, που θα θριαμβεύσῃ εἰς τὸ τέλος, μάλιστα ὅταν ἐμπνέεται με ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς. Πρὸς τὴν κτηνώδη βίαν ἀς ἀντιταχθῶν τα ἀδάμαστα ὄπλα τῆς ψυχῆς, τὰ ἐμπνεόμενα καὶ κραταιούμενα ἀπὸ τὴν χαλύβδινην ἰσχύν των ἀδουλώτων πίστειων, που ξεύρουν καὶ δύνανται πάντα νὰ νικοῦν καὶ τὰ ἀσάλευτα ὄρη των ἀκατορθώτων.

Πειθαρχήσωμεν προς την φωνήν αυτήν, που είναι η Φωνή της Πατρίδος, είναι η Φωνή που αναβαίνει προς τους τάφους εκείνων, όσοι επί αιώνας έσπειραν τα οστά τους εις τους κόλπους της Κυπριακής γης, χωρίς η πραγμάτωσις των πόθων και ονείρων των διά μίαν εθνικήν λύτρωσιν να γλυκάνει τας αθλίας ημέρας της πολυστενάκτου ζωής των. Πολίται ψυχικώς της ελευθέρας Ελληνικής Πατρίδος, προδίδομεν εκείνους πειθαρχούντες προς τους νόμους και προστάγματα του Ξένου Δυνάστου, προς τον οποίον και προς τους ανόμους νόμους του ουδεμίαν υπακοήν χρεωστούμεν. Αντιτάξωμεν, λοιπόν, ανυπακοήν προς τας αδικίας και αυθαιρέτους θελήσεις του, και καταβάλλωμεν κάθε προσπάθειαν διά να λείψη από τον τόπον μας, προς εξαγνισμόν του, το άγος και όνειδος του ανθρωπίνου πολιτισμού, που λέγεται Αγγλική κατοχή και διοίκησις της Κύπρου.

Είπον ότι ο δρόμος ούτος είναι στενός και τεθλιμμένος και οδηγεί διά των θυσιών προς την σωτηρίαν της απολυτρώσεως. Τέκνα της φυλής που έστησε δίπλα από τους θριάμβους των ηρωισμών τα ολοκαυτώματα του Μεσολογγίου και του Αρκαδίου, ας μη ανακόψωμεν τον δρόμον, όστις μόνος οδηγεί προς τας τραχείας κορυφάς της επιτυχίας της νίκης.

Εμπρός όλοι, και μάλιστα οι νέοι ας γίνουν η πρωτοπορεία του αγώνος.

Ας δείξουν ότι δεν είναι μόνον νέοι στο σώμα αλλά και την ψυχήν έχουν νεάζουσιν και ορμώσαν προς τας σκληράς επιδιώξεις και τους τραχείς αγώνας διά μίαν ελευθέραν Πατρίδα, διά μίαν ευτυχή αύριον, η οποία τους ανήκει περισσότερο ή εις ημάς.

Εμπρός και ο Θεός που δεν έπλασε τους λαούς του και τα πλάσματά του να είναι δούλοι των άλλων λαών, είναι μαζί μας.

Ο Κιτίου Νικόδημος
17 Οκτωβρίου 1931»

ΑΛΕΞΗΣ ΚΥΡΟΥ (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ)

«Της τοιαύτης καταστάσεως μία και μόνη προεβάλλετο θεραπεία: η ένωσις μετά της Ελλάδος. Η Ένωσις, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα να περιληφθή η μικρά κυπριακή οικονομία εντός της ευρυτέρας ελληνικής, με τας μεγαλυτέρας δυνατότητας προμηθειών και τοποθετήσεων, τόσο εις την αγγλικήν όσον και εις άλλας ξένας αγοράς. Η Ένωσις η οποία θα επέφερε την πύκνωσιν της διά θαλάσσης και δι' αέρος επικοινωνίας μετά της Ελλάδος και, δι' αυτής, μεθ' όλου του κόσμου. Η Ένωσις, η οποία θα ήρχετο να

υπενθυμίση εις τους Κυπρίους ότι ήσαν νησιώται και ότι, κατά συνέπειαν, δεν ήτο δυνατόν να είναι παραδεκτή η ανυπαρξία, την εποχήν εκείνην, δυο σοβαρών πλουτοπαραγωγικών πηγών, της αλιείας και της σπογγαλιείας, ίνα μη γίνει λόγος περί ναυτιλίας. Η Ένωσις, η οποία θα έδιδε ζωήν εις την τότε εξ ολοκλήρου, σχεδόν, ανεκμετάλλετον κυπριακήν βιομηχανίαν, την παρουσιάζουσαν, εν τούτοις, τόσον πρόσφορον έδαφος διά την άνθησιν ωρισμένων επιχειρήσεων σχετικών με την συσκευασίαν οπωρικών, την εξαγωγήν αιθερίων ελαίων, την σαπωνοποιάν και ετέρους συναφείς κλάδους. Η Ένωσις, η οποία θα προεκάλει συστηματικώτεραν εκμετάλευσιν των κοιτασμάτων αμιάντου του Τροόδου και της Λεύκας, των χαλκούχων σιδηροπυριτών της Σκουριωτίσσης και των άλλων μεταλλευμάτων και χρησίμων ορυκτών της νήσου (χαλκού, μαγγανίου, χρωμίου, γύψου κ.τ.λ.). Η Ένωσις, η οποία θα έπρεπε, πρωτίστως, να φέρη αμέσως εις την Κύπρον κεφάλαια διά την επείγουσαν εκτέλεσιν σοβαρών αρδευτικών έργων, διά των οποίων θα ηνοιγότο εις την γεωργίαν και την κτηνοτροφίαν απέραντον πεδión αναπτύξεως.»

«Την εσπέραν της 19ης Οκτωβρίου (επομένη της παραιτήσεως του Μυλωνά) ο Μητροπολίτης Κιτίου με ειδοποίησεν επειγόντως, διά προσώπου εμπιστοσύνης, ότι παντελώς εστερείτο χρημάτων, απαιρητήτων, εν τούτοις, διά τας μετακινήσεις του και ετέρας δαπάνας, εζήτει δεν έν αρκετά σημαντικό ποσόν, το οποίον με ικέτευε να του στείλω αμέσως με τον απεσταλμένον του. Πόθεν να προμηθευτώ αυτοστιγμεί τοιούτον ποσόν, του οποίου ο ίδιος εστερούμην; Η σκέψις μου επήγεν αυθορμητώς εις πλουσίαν Κυπρίαν, χήραν διακεκριμένου καπνεμπόρου της Λευκωσίας. Εθεωρείτο, γενικώς, ως “αγγλίζουσα”, επειδή επεσκέπτετο συχνά το Κυβερνείον. Δι’ ο και είχομεν αποφύγει, η γυναίκα μου και εγώ, να συνδεθώμεν στενωτέρον μαζί της, μη δεχόμενοι τας προσκλήσεις της και μη καλούντες αυτήν εις το Προξενείον. Την επεσκέφθην αμέσως, το βράδυ εκείνο, ενώ ο απεσταλμένος του Δεσπότη επερίμενεν εις το γραφείον μου, και με υπεδέχθη με ένα κάπως ειρωνικόν: “Πώς αυτό το καλό;” Της απάντησα ότι ανεγνώριζα ότι ευρισκόμην απέναντί της εις δύσκολον θέσιν και ότι η δυσκολία μου καθίστατο ακόμη μεγαλειτέρα εκ του ότι, κατά την πρώτην εκείνην επίσκεψίν μου (δεν προσέθεσα φυσικά ότι την θεώρουν και ως την τελευταίαν), επροτιθέμην να της υποβάλω έν εις άκρον παράδοξον αίτημα. “Και ποίον είναι το αίτημα αυτό;” με ηρώτησε. Της εξήγησα, τότε, ότι είχον άμεσον ανάγκην του τάδε ποσού, όχι εις επιταγήν αλλ’ εις ρευστόν χρήμα, ότι δεν επρόκειτο περί δανείου καθόσον

ουδέποτε θα της επεστρέφετο, και ότι δεν μου επιτρέπετο να της αποκαλύψω τους λόγους διά τους οποίους απητούντο τα λεπτά εκείνα. Με είδε, μίαν στιγμήν, εις τα μάτια και μου είπε απλά: “Μου αρκεί ότι τα ζητεί ο εκπρόσωπος της Ελλάδος”. Ήνοιξε το χρηματοκιβώτιον και μου εμέτρησε το ποσόν, το οποίον και ενεχείρισα, μετά δέκα λεπτά, εις τον πράκτορα του Νικοδήμου.»

ΔΗΛΩΣΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΣΤΟ ΛΟΡΔΟ CUSHENDUM (ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1928)

«Η ανακίνηση του Κυπριακού δεν είναι μέσα στις προθέσεις μου. Το Κυπριακό αφορούσε το Λονδίνο και τους Κυπρίους, όχι το Λονδίνο και την Αθήνα.»

ΔΗΛΩΣΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΟΥΛΗ

(18/10 ΚΑΙ 18/11/1931)

«...παρεκτροπαί αι οποίαι δεν είναι προωρισμένοι προφανώς να επιτύχουν τον επιδιωκόμενον σκοπόν...

... οι εθνικοί πόθοι των Ελλήνων κατοίκων των νήσων (Κύπρος και Δωδεκάνησα) είναι αδύνατον το Ελληνικόν Κράτος να αναλάβη την υποστήριξιν αυτών. Ζωτικά, ζωτικώτατα συμφέροντα της Ελλάδος επιβάλλουν εις αυτήν να διατηρή σχέσεις αδιαταράκτου φιλίας και προς την Βρετανίαν...»

«Μόνον εάν η Βρετανία αποφασίση ότι η Κύπρος δεν είναι πλέον δι' αυτήν χρήσιμος είναι δυνατόν να εισακούση αύτη τους εθνικούς πόθους των Κυπρίων, υπό τον όρον ότι αι μεταξύ των σχέσεις θα είναι ομαλαί. Είναι βέβαιον ότι η εξέγερσις δεν ωφέλησε το Κυπριακόν θέμα και ότι δεν πρόκειται ποτέ η Βρετανία να ενδώση εις δυναμικήν πίεσιν.»

ΔΗΛΩΣΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΣΤΗΝ ΕΦΗΜΡΙΔΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΒΗΜΑ

(23/10/31)

«... μεταξύ των κυβερνήσεων Ελλάδος και Μεγάλης Βρετανίας δεν υπήρχε Κυπριακό πρόβλημα ... βαθύτατη λύπη για τις εγκληματικές υπερβολές... Ουδείς εχέφρων ημπορεί να φαντασθή ότι διά τοιούτων αστόχων ενεργειών θα υποχρεωθή η Μεγάλη Βρετανία να ικανοποιήση τους εθνικούς πόθους των Ελληνοκυπρίων.»

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΚΥΠΡΟΥ

«Αρχική βάση τοιούτων ενεργειών θα παραμένη πάντοτε αποφυγή οιοδήποτε μέτρου δυναμένου να έχη δυσάρεστον αντίκτυπον επί σχέσεων Αγγλίας και Ελλάδος.»

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΣΤΟΝ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ Α. ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟ (23/10/31)

«Φίλτατε Πρόεδρε,

Τα εν Κύπρω λαμβάνουν δυστυχώς τροπήν εις άκρον δυσάρεστον.

Από τας διαμαρτυρίας των λόγων, τας οποίας οι Άγγλοι ανέχονται με πολλήν φιλοσοφικότητα, επροχώρησαν εις τα έργα οι εν Κύπρω εμπρήσαντες το Κυβερνείον της Λευκωσίας. Οι Άγγλοι θα δείξουν επί του σημείου τούτου μεγάλην αυστηρότητα και θα αρχίσουν καταδιώσεις και καταδικας ενόχων. Το δυστύχημα είναι ότι οι εν Κύπρω διατελούν πιθανώς εν αγνοία του ότι η Ελληνική Κυβέρνησις κάθε άλλο παρά να επιδοκιμάζη δύναται τοιαύτας ενεργείας.

Προχθές edέχθην επίσκεψιν του κ. Λοΐζου, ο οποίος με εβεβαίωσε ότι ο κ. Λανίτης, ο οποίος ήτο edώ προ 20 ακόμη ημερών, επιστρέψας εις Κύπρον, άφησε σαφώς να νοηθή ότι η εξώθησις των πραγμάτων, υπέρ της οποίας από πολλού αγωνίζεται, τυγχάνει και της προσωπικής μου επιδοκιμασίας. Τον κ. Λανίτην edέχθην, πραγματικώς, και τον εκράτησα εις το πρόγευμα, ακριβώς διά να προσπαθήσω να του αποδείξω ότι η πολιτική την οποίαν υποστηρίζει είναι ανόητος. Φοβούμαι άλλωστε μήπως και ο εν Κύπρω αντιπρόσωπός μας, αντί να ενεργήση συμφώνως προς τας κυβερνητικάς αντιλήψεις προς πρόληψιν της εκτραχύνσεως των πραγμάτων, είτε ηυνόησε μάλλον αυτήν, είτε τουλάχιστον edείξε χλιαρότητα, και ούτω οι εν Κύπρω σπρώχνουν τα πράγματα χωρίς να γνωρίζουν ακριβώς τας αντιλήψεις μας.

Ευτυχώς από το Υπουργείον μανθάνω ότι ελήφθη τηλεγράφημά του, αγγέλλον ότι επρόκειτο να αναχωρήση χτες, συνεπεία της τηλεγραφικής edώ προσκλήσεώς του. Οπωσδήποτε νομίζω επιβεβλημένον, κατόπιν του προ τριμήνου γενομένου προς με ως Υπουργό των Εξωτερικών διαδήματος του Άγγλου Πρέσβεως και της δοθείσης προς αυτόν υποσχέσεως, ότι θα ανεκαλείτο ο κ. Πρόξενος μετά την εκ Γενεύης επιστροφήν σας, να πληροφορήσωμεν τον κ. Ράμσεϊ ότι ο Πρόξενος διετάχθη να έλθη εις Αθήνας και ότι δεν

θα επιστρέψω πλέον εις Κύπρον, αντικαθιστάμενος δι' άλλου. Δεν έχω την ελαχίστην αμφιβολίαν ότι είμεθα απολύτως σύμφωνοι, όπως μηδεμία δοθή εις την Αγγλικήν Κυβέρνησιν αφορμή να υποπτευθή την ευθύτητα της εν Κύπρω πολιτικής μας.

Φιλικώτατα υμέτερος,
Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

1931-1940: ΠΑΛΜΕΡΟΚΡΑΤΙΑ. ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ -
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ

Στην εξέγερση του 1931 δεν υπήρξε σχεδόν καθόλου οργάνωση, ήταν σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητη και εκείνο που επικράτησε ήταν ο φανατισμός. Φυσική συνέπεια ήταν να καταπνιγεί βίαια στο αίμα και ο λαός να αντιμετωπίσει μια δεκάχρονη περίοδο στυγνής δικτατορίας, ανείπωτης σκληρότητας, κακουχιών, καταπίεσης και εξευτελισμού. Η περίοδος αυτή έμεινε στην ιστορία με το όνομα «Παλμεροκρατία», από το όνομα του κυβερνήτη Πάλμερ.

Κατά την εξέγερση του Οκτωβρίου 1931, κυβερνήτης της Κύπρου ήταν ο σερ Ρόναλντ Στορρς, ο οποίος αφού υιοθέτησε σειρά από σκληρά μέτρα, εγκατέλειψε το νησί στις 9 Ιουνίου 1932. Προσωρινός κυβερνήτης ανέλαβε ο Χέρμπερτ Χέννικερ Χήτον, που διατήρησε και επαύξησε τα καταπιεστικά μέτρα του Στορρς, καταδιώκοντας τόσο τη Δεξιά όσο και την Αριστερά, τους ιερωμένους και ιδιαίτερα τον μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο, προκειμένου να συγκρατήσει κάθε εκδήλωση και να σιγάσει κάθε έστω και νύξη για την Ελλάδα. Τον Στορρς διαδέχθηκε ο σερ Ρέτζιναλντ Έντουαρντ Σταμπς, ο οποίος έφτασε στην Κύπρο στις 4 Δεκεμβρίου. Ο νέος κυβερνήτης συνέχισε να εφαρμόζει τα μέτρα του Στορρς, αν και επιχείρησε να τα μετριάσει κάπως. Ένα από τα μέτρα που οι Άγγλοι πήραν μετά την εξέγερση ήταν η κήρυξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου σαν παράνομου και η σύλληψη, καταδίωξη και καταδίκη των μελών του, τακτική που επιτάχθηκε επί κυβερνείας Σταμπς. Στις 21 Δεκεμβρίου 1933 έφθασε στην Κύπρο νέος κυβερνήτης, ο σερ Χέρμπερτ Ρίτςμοντ Πάλμερ, πρώην κυβερνήτης στη Γαμβία και υποκυβερνήτης στη Νιγηρία. Ο Πάλμερ που ήταν συνηθισμένος

να κυβερνά πολύ αυστηρά, παίρνει μέτρα ακόμη πιο σκληρά από εκείνα του Στορρς και εγκαθιδρύει στο νησί μια στυγνή δικτατορία. Διαφωτιστική της βρετανικής αντίληψης των πραγμάτων μετά την εξέγερση του 1931 είναι η μακροσκελής έκθεση του Στορρς προς τον υπουργό Αποικιών. Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν αμέσως μετά την καταστολή του κινήματος, εκτός από τη διατήρηση της τάξης και ασφάλειας στο εσωτερικό, αποσκοπούσαν και στην κάμψη του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων της Κύπρου, καθώς και στη μακροπρόθεσμη εξάλειψη κάθε αγωνιστικής διάθεσης για ελευθερία και ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Απαγορεύτηκε η ανύψωση ελληνικών σημαιών, καταργήθηκε το Νομοθετικό Συμβούλιο, ακυρώθηκαν οι εκλογές βουλευτών και χωριτικών αρχών και εμφανίστηκε η λεγόμενη *μουκταροκρατία* (κοινοτάρχες και δήμαρχοι διορίζονταν πλέον), επιβλήθηκε σκληρή λογοκρισία, φιμώθηκε ο Τύπος κ.ά. Ουσιαστικά επιβλήθηκε αστυνομικό καθεστώς. Βασική επιδίωξη της αγγλικής διοίκησης ήταν να πληγεί ο εθνισμός των Ελλήνων της Κύπρου. Γι' αυτό υιοθέτησε μέτρα που σκόπευαν να υποδουλώσουν πλήρως την ελληνική εκπαίδευση στην αποικιακή κυβέρνηση. Νόμος όριζε πως «η κυβέρνηση θα διευθύνει κάθε εκπαιδευτική πολιτική στο νησί και θα ασκεί εποπτεία επί όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων». Ιδιαίτερη επέμβαση έγινε στη διδασκαλία της γεωγραφίας και ιστορίας της Ελλάδας, καθώς και στην αναγκαστική διδασκαλία της αγγλικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία. Ο νόμος αυτός προκάλεσε την αντίδραση του τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου μητροπολίτη Πάφου Λεόντιου, ο οποίος με τρία υπομνήματά του εξέφρασε τη διαμαρτυρία της Εθναρχίας και του λαού²⁰.

²⁰ Ο καθηγητής Πέτρος Παπαπολυβίου γράφει: «Οι Βρετανοί επιδίωξαν και την πολιτική φίμωση της Εκκλησίας, με σειρά νόμων που αφορούσαν την εκλογή Αρχιεπισκόπου, και ανέτρεπαν την ισχύουσα κανονική τάξη, επιτρέποντας τις αποικιακές παρεμβάσεις. Έπειτα από την εξορία των μητροπολιτών Κιτίου και Κυρηναίας, και το θάνατο του αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ', μόνος επίσκοπος απέμεινε ο Πάφου Λεόντιος, που εναντιώθηκε στους ανελεύθερους εκπαιδευτικούς και εκκλησιαστικούς νόμους, τονίζοντας ότι θεωρούσε την ελληνική παιδεία "αναπόσπαστον μέρος της ορθοδόξου θρησκείας". Η γενναία στάση του Λεοντίου, σε αντίθεση με τη "σώφρονα σιγή" της πλειοψηφίας των παλαιών πολιτευτών, λειτούργησε τελικώς υπέρ της αναβάθμισης του εθναρχικού ρόλου της Εκκλησίας». *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, 1960-2010, (Ο Φιλελεύθερος)*, τόμ. 1, κεφ. 1: «Η Κύπρος στην περίοδο της Αγγλοκρατίας», σελ. 15.

ΕΚΘΕΣΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

«ΤΑΡΑΧΑΙ ΕΝ ΚΥΠΡΩ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟΝ, 1931

Έκθεσις παρά του Κυβερνήτου Κύπρου
προς τον επί των Αποικιών Υπουργόν,
Κυβερνείον,
Λευκωσία,
τη 11η Φεβρουαρίου, 1932.

Κύριε,

Λαμβάνω την τιμήν να υποβάλω την ακόλουθον έκθεσιν επί των ταραχών αίτινες συνέβησαν εν Κύπρω κατά τον παρελθόντα Οκτώβριον.

2. Άμεσος αφορμή της εκρήξεως υπήρξεν η παραιτήσις του Επισκόπου Κιτίου και των άλλων Ελληνικών Ορθοδόξων μελών εκ του Νομοθετικού Συμβουλίου της Αποικίας. Ο Επίσκοπος παρητήθη την 17ην Οκτωβρίου. Έν άλλο μέλος, ο κ. Ν. Κ. Λανίτης, παρητήθη την 19ην Οκτωβρίου. Αι παραιτήσεις των μελών Λευκωσίας, ή αι προθέσεις των να παραιτηθώσιν, ανηγγέλθησαν ή εγένοντο γνωσταί εις τον λαόν της Λευκωσίας την εσπέραν της 21ης Οκτωβρίου, ακριβώς πριν ή διαπραχθή η πρώτη και κεφαλαιώδης βιαιοπραγία, η κατά του Κυβερνείου επίθεσις. Αντίγραφα των επιστολών της παραιτήσεως, αίτινες είναι σημαντικάί της διανοητικής καταστάσεως των γραψάντων ταύτας κατά τον χρόνον εκείνον, έχουσιν αποσταλή προς υμάς.

3. Αι μυστικάι συνδιασκέψεις των Ορθοδόξων αιρετών μελών του Συμβουλίου αίτινες ωδήγησαν εις τας παραιτήσεις των ήρχισαν κατά την 12ην Σεπτεμβρίου, 1931. Κατόπιν πολλών αναβολών οφειλομένων εις την απουσίαν ωρισμένων μελών εις Ευρώπην, είχαν ταύτα προσκληθή υπό του Επισκόπου Κιτίου όπως συναντηθώσι κατά την ημέραν εκείνην εν Σαϊττά, θέρετρόν τι παρά το Τρόδος, εν μέρει δε αποτελούν ιδιοκτησίαν του θρόνου Κιτίου, και αποφασίσωσι ποίαν στάσιν ώφειλον να λάβωσι και ποίαν πορείαν ενεργείας να ακολουθήσωσι συνεπεία δηλώσεώς τινος γενομένης εν τω Κοινοβουλίω υπό του Υπουργού των Οικονομικών κατά την 8ην Ιουλίου συναινούσης ότι τα συσσωρευθέντα περισσεύματα εκ των πληρωμών αίτινες εγένοντο εκ Κυπριακών προσόδων ως υποτελικός φόρος εις την Τουρκίαν επί τη βάσει της Συμβάσεως του 1878 είχαν διατεθή διά το τοκοχρεωλύσιον του υπό της Μεγάλης Βρεττανίας κατά το 1855 εγγυηθέντος δανείου. Ορθώς υπετέθη ότι θα συνεζήτουν επίσης και θα απειπερώντο να καθορίσωσι την στάσιν των

έναντι του Αυτοκρατορικού Διατάγματος εν Συμβουλίω εισάγοντος νέον Τελωνιακόν δασμολόγιον όπερ είχε δημοσιευθή εν τη Αποικία τρεις πρότερον ημέρας.

4. Η μεταχειρίσις της Κύπρου υπό της Κυβερνήσεως της Αυτού Μεγαλειότητος εν σχέσει προς τον υποτελικόν φόρον υπήρξεν εν των δύο κυρίων στηριγμάτων του βήματος της εν τω τόπω δημαγωγίας διά την μετά της Ελλάδος ένωσιν. Υπήρξε μεγάλη η εκμετάλλευσις κατά τους πολιτικούς λόγους εκ της κραυγής ότι η Κύπρος ηγοράσθη εκ της Τουρκίας κατά το 1878 και ότι η Μεγάλη Βρεττανία έχει έκτοτε εκμεταλλευθή ταύτην κυνικώς χάριν οικονομικής ωφελείας. Κατά την επιδίωξιν της εκστρατείας της αντιβρεττανικής προπαγάνδας, αποδοχή υπό της Κύπρου της διευθετήσεως του ζητήματος του υποτελικού φόρου κατά το 1927 ουδέποτε εγένετο παραδεκτή υπό των πολιτικών, πάσα δε δημοσία μνεία του φόρου της υποτελείας επί τη βάσει της κατά το 1927 διευθετήσεως παρείχεν ευκαιρίας δι' αγανακτητικής διαμαρτυρίας ων εδράττοντο μετά προθυμίας οι Ορθόδοξοι αρχηγοί.

5. Όσον αφορά το Αυτοκρατορικόν Διάταγμα εν Συμβουλίω τροποποιούν το Τελωνιακόν δασμολόγιον, προεβλέπετο ότι θα υπήρχεν έλλειμμα εν τω προϋπολογισμώ της Αποικίας ποσού £60,000 περίπου, εκ τούτου δε ποσόν ουχί μεγαλύτερον των £40,000 θα ηδύνατο να καλυφθή αμέσως δι' ελαττώσεως των δαπανών. Λόγω της γενικής πτώσεως των τιμών το δασμολόγιον έχρηζεν νέας διευθετήσεως και επαναθεωρήσεως προς ασφάλειαν των προσόδων, απητείτο δε πρόσθετος πρόσδοδος £20,000 προς αποφυγήν επεμβάσεως επί του μικρού αποθεματικού της Αποικίας ποσού £90,000. Τα αιρετά μέλη του Συμβουλίου είχαν εντούτοις αρνηθή να δεχθώσιν οιονδήποτε νομοθετικόν μέτρον ενέχον νέαν φορολογίαν. Στηριχθέντα επί του δευτέρου στηρίγματος του διά την ένωσιν βήματος, τα Ορθόδοξα μέλη λογικώς εξέλεξαν να παρακωλύσωσι πάσαν καλήν διακυβέρνησιν αρνούμενα, ως εις τόσας πολλές προηγουμένας περιπτώσεις, να συνεργασθώσι μετά της διοικήσεως διά θεραπευτικά μέτρα, και άπαξ έτι εν τη ιστορία της κωλυσιεργίας των εν τη ζωτική οικονομική σφαίρα η αναγκαία νομοθεσία επεψηφίσθη διά Βασιλικού Διατάγματος. Υπόμνημά τι εξηγούν το περιεχόμενον του Διατάγματος και εκθέτον, κατά τρόπον συμβιβαστικόν προς την Νομοθετικήν Αρχήν, τους λόγους της προσφυγής εις νομοθεσίαν διά Διατάγματος εν Συμβουλίω είχε δημοσιευθή συγχρόνως. Η ανάγκη διά το νέον δασμολόγιον ανεγνωρίζετο μεταξύ σημαιόντων εμπόρων. Πλην δε της εκστρατείας της κατ' αυτού εκτοξευθείσης

διαστροφής, θα απετέλει τούτο αναμφιβόλως δημόσιον ζήτημα συνήθους α-
 διαφορίας διά τον πληθυσμόν εν γένει.

6. Δεν υπάρχει λόγος να αρνηθή τις την ειλικρίνεια των Ορθοδόξων μελών
 εν τη αντενεργεία των κατά της υπό του Υπουργού των Οικονομικών δηλώ-
 σεως, ούτε δε υπάρχει ανάγκη εισηγήσεως ότι επεδείκνυον ταύτα ουχί γνη-
 σίαν απροθυμίαν εις το να δεχθώσιν ευθύνην διά πρόσθετον φορολογίαν κατά
 την εμπορικήν καχεξίαν, ή όταν η Κυβέρνησις ανεδέχθη αντ' αυτών την
 ευθύνην, ότι δεν ησθάνοντο ειλικρινώς το γόητρόν των εξαφανιζόμενον. Η
 αναφορικός προς τα διάφορα ζητήματα κεχωρισμένη στάσις των προσεγγίζει
 πραγματικώς τα όρια της ασυναρτησίας, και είναι όλως παραπλανητική,
 πλην εάν ο έσχατος βαθμός καθ' ον ήσαν προσδεδεμένα εις την θεωρίαν ότι
 η ανωτάτη αξία εν τη πολιτική ανήκεν εις το ζήτημα της μετά της Ελλάδος
 ενώσεως κατανοηθή πρώτον.

7. Ουδέν ανακοινωθέν εξεδόθη μετά την εν Σαϊίττά σύσκεψιν, αλλ' ήτο
 γενικώς γνωστόν, και ανεφέρτεο εις τον Τύπον, ότι τα μέλη είχαν τυπικώς
 αποφασίσει να απευθύνωσι διάγγελμα προς το λαόν δι' ου να καλήται ούτος
 να αρνηθή την πληρωμήν των φόρων και να παύση αγοράζων Βρεττανικά
 εμπορεύματα εις ένδειξιν διαμαρτυρίας. Η απόφασις, ως ανεφέρτεο, θα υπε-
 βάλλετο εις την έγκρισιν της Εθνικής Οργανώσεως, και μέχρις ου αύτη
 τύχη της τοιαύτης εγκρίσεως, ουδεμία θα κατεβάλλετο προς τούτο ενέργεια.

Εν τω μεταξύ τούτω ωρισμένα εκ των Ορθοδόξων μελών, προέβησαν εις
 το να συμπεριλάβωσιν εις τας δημοσίας αγορεύσεις των ποιάν τινα έμμεσον,
 αλλ' ουχί αγωγήμον παρότρυνσιν ή μνειάν περί αρνήσεως πληρωμής φόρων.

8. Η Εθνική Οργάνωσις υπήρξε σώμα, το πρώτον ιδρυθέν το 1922 υπό
 τον τίτλον του Εθνικού Συμβουλίου, όπερ ηξίου ως μέλη "πάντας τους
 ενήλικας Έλληνας κατοίκους της Κύπρου ως και τους εν τω εξωτερικώ
 Έλληνας Κυπρίους" με σκοπόν την χρησιμοποίησιν "πάσης δυνάμεως και
 παντός μέσου" προς πραγματοποίησιν της μετά της Ελλάδος ενώσεως.
 Πρόεδρος του Συμβουλίου της Οργανώσεως και της Εκτελεστικής Αρχής
 ήτο ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, οι δε Επίσκοποι προήδρευον των Επαρχιακών
 Επιτροπειών. Η Οργάνωσις, ήτις συνετηρείτο διά συνδρομών και υπό της
 Εκκλησίας, διετήρει αντιπρόσωπον εν Λονδίνω διά προπαγάνδαν και προσέ-
 λαβε γραμματέα εν Κύπρω όστις είχε νεωστί ιδρύσει αριθμόν "Εθνικών
 Νεολαιών" εις τα χωρία προς επέκτασιν της κινήσεως. Τα Ορθόδοξα μέλη
 του Νομοθετικού Συμβουλίου ήσαν ex officio μέλη του Συμβουλίου της Ορ-

γανώσεις, ήτις εμηχανάτο να ενασκήση αυστηρόν έλεγchon επί των καθηκό-
ντων των εν τω Νομοθετικώ. Έσαν υπόλογοι τόσοσ εν τη θεωρία όσον και
εν τη πράξει εις το Εθνικόν σώμα μάλλον ή εις τους εκλογείσ των διά πάσας
τας πολιτικάσ των γνώμασ και ενεργείασ. Η παραπομπή όθεν εις την Οργά-
νωσιν της εν Σαϊττά ληφθείσασ αποφάσεωσ ήτο σύμφωνοσ προς τα προηγού-
μενα.

9. Τα Ορθόδοξα μέλη και τα μέλη της Εθνικής Οργανώσεωσ συνητηθή-
σαν ακολούθωσ ίνα συζητήσωσιν την εν Σαϊττά ληφθείσαν απόφασιν εν τη
Αρχιεπισκοπή εν Λευκοσία την 3ην Οκτωβρίου, ευθύσ μετά την εκ του
Τροόδουσ κάθοδον των Κυβερνητικών αρχών. Προύκυφεν αμέσωσ διαφωνία
κυρίωσ, ωσ φαίνεται, διότι τα Ορθόδοξα μέλη δεν ήθελον να παραιτηθώσιν
των εν τω Νομοθετικώ Συμβουλίω εδρών των, επίεσθησαν δε εις το να
πράξωσιν τούτο. Εσωκλείω αντίγραφον ανακοινωθέντοσ εκδοθέντοσ μετά την
συνεδρίασιν δι' ου αναγγέλλεται αναβολή της συζητήσεωσ, ήτις είχε διαλυθή
εν μέσωσ σκηνών θορύβου. Συνεκροτήθησαν και πάλιν συνεδρίαί την 10ην και
11ην ωσ και την 17ην Οκτωβρίου, αλλ' εις ουδεμίαν απόφασιν κατέληξαν.
Πλην του ζητήματοσ της εκ του Νομοθετικού Συμβουλίου παραιτήσεωσ
ουδεμία συμφωνία επετεύχθη ωσ προς τουσ όρουσ του προσχεδίου του ανακοι-
νωθέντοσ, οίτινεσ είχαν μετ' απροθυμίας αλλ' ολίγον τροποποιηθή όπωσ αντα-
ποκριθώσιν προς την γενικήν γνώμην, φανερώσ υπό του Τύπου αναγνωριζομέ-
νην, ότι έκκλησίσ τις προς τον λαόν να ενστή εις την πληρωμήν των φόρων
ήτο προωρισμένη να αποτύχη. Η ανικανότησ των εθνικών αρχηγών να
φθάσωσιν εις συμπεράσματα, η κενότησ της εισηγήσεωσ αρνήσεωσ αγοράσ
Βρεττανικών εμπορευμάτων, και το γεγονός ότι είχαν πληρώσει τουσ φόρουσ
του έτουσ εξέθεσαν τούτουσ εις περιγέλων. Ουδείσ αξιοπρεπήσ δρόμοσ υποχω-
ρήσεωσ εις λογικήν τινα άποψιν αφίετο δι' αυτούσ. Προβλέποντεσ την υποχώ-
ρησιν και αρνούμενοι να περιπλακώσιν εις οϊανδήποτε ένδειξιν αδυναμίας, οι
των άκρων της Εθνικής Οργανώσεωσ παρητήθησαν κατά την διάρκειαν των
συνεδριών.

10. Θα ήτο πρόσφορον όπωσ εις το παρόν σημείον επισκοπήσωμεν την
ικανότητα της Εθνικής κινήσεωσ να υποστηρίξη την υπό των αρχηγών της
επιδίωξιν απονενομημένων γνώμών. Η πολιτική των διά την ένωσιν υπομνημά-
των πρεσβειών εις Αγγλίαν, τοπικών διαδηλώσεων μετά σημαϊών και παρε-
λάσεων, αντιβρεττανικών υβριστικών επιθέσεων διά του Τύπου ωσ και από
δημοσίων βημάτων, και μη συνεργασίας και κωλυσιεργίας εν τω Νομοθετικώ

Συμβουλίω εις ουδέν απέληξε· μεταξύ δε της μερίδος των άκρων εν τη κινήσει είχεν υψωθή η κραυγή ότι ώφειλον να αποβλέψωσιν εις το μέλλον εις έργα μάλλον ή εις λόγους προς πραγμάτωσιν του σκοπού των. Η νέα όμως γραμμή ενεργείας ουδέν πρόγραμμα είχεν παρουσιάσει, η δε προς επιτέλεσιν έργων κραυγή εφαινετο μόνον να σημαίνει μεταβολήν εις λέξεις. Η υβριστική κατά της Βρεττανικής διοικήσεως επίθεσις κατέστη δριμυτέρα και αμεσωτέρα κατά τας πολιτικές αγορεύσεις, περιελάμβανε δε αύτη συχνότερον κενάς παροτρύνσεις προς ακαθόριστα έργα και παρέπεμπεν από καιρού εις καιρόν εις το επαναστατικόν παράδειγμα άλλων εξηρητημένων χωρών. Πολλάί των τοιούτων αγορεύσεων εξεφωνούντο εις χωρία όπου οι αρχηγοί μετέφερον την εκστρατείαν μετ' αποφασιστικότητος, ουχί μόνον διά σκοπούς ψηφοθηρίας, αλλ' επί σκοπώ του να προπαρασκευάσωσιν ατμόσφαιραν διαψεύδουσιν την επίκρισιν ότι οι οπαδοί του ζητήματός των περιωρίζοντο εις αστούς δικηγόρους, ιερείς και διδασκάλους. Κατά το 1930 (έτος εκλογών) ελήφθησαν παρά της αστυνομίας 555 πολιτικοί λόγοι εκφωνηθέντες εις χωρία, και 246 το 1931 μέχρι της 17ης Οκτωβρίου. Πολυάριθμοι λόγοι εξεφωνούντο επίσης εις τας εκκλησίας των χωρίων και υπήρχον άλλοι των οποίων διά διαφόρους λόγους δεν εκρατήθη σημείωσις. Η εκστρατεία της παραποιήσεως και της κατά της Κυβερνήσεως εξυβρίσεως εύρεν ευνοϊκόν έδαφος αναπτύξεως εις την κατάπτωσησιν των οικονομικών συνθηκών και την αμάθειαν των αγροτών. Η κατά την εμπορικήν καχεξίαν εξάρθρωσις των αγορών ενδεχόμενον να είχε διασαλεύσει την απάθειαν των χωρικών εν σχέσει προς την ενασκουμένην δημαγωγίαν, αλλ' η εμπιστοσύνη των εις την ενυπάρχουσαν τάξιν ήτο βαθέως εδραιωμένη. Δεν ήσαν ποσώς πρόθυμοι να αναλάβωσι πρωτοβουλίαν εν τη κατά της Κυβερνήσεως αντιπολιτεύσει, και εάν συνέβαινε να προκύψη οιαδήποτε εκ της ρεούσης ρητορικής συνέπεια, θα ανεζήτουν ταύτην εις τας πόλεις οπόθεν θα προήρχετο η αρχηγία.

11. Εις τας πόλεις η κίνησις εξηκολούθει συν τω χρόνω να κερδίζει έδαφος. Νέαι γενεαί νεολαίας ενδελεχώς εκπαιδευόμεναι διά μέσων απαδόκτων προς την νομιμοφροσύνην εξετοξεύοντο υπό των σχολών της μέσης παιδείας (εν Κύπρω ουχί Κυβερνητικών) εις όλα τα επαγγέλματα· τη εξαιρέσει δε της Κυβερνητικής υπηρεσίας και της υπό την Κυβερνητικήν επίδρασιν και ενέργειαν σφαιρας, πας κλάδος δημοσίας ζωής εν τη Ορθοδόξω κοινότητι συνεδέετο κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπον προς την ενωτικήν υπόθεσιν. Ιδιαίτεροι αθλητικοί και κοινωνικοί λέσχαι συνεταυτίζοντο μετά

της κινήσεως. Η προσκοπική οργάνωσις πλην τριών νομιμοφρόνων σωματών, των εμπορικών και αγγλικών σχολών και του υπό του υπασπιστού μου διοργανωθέντος, υπήγοντο εις αυτήν. Τελεταί τρόπον τινά στρατιωτικής φύσεως σκηνοθετούμεναι υπό ενός συνδέσμου ολίγων "αφυπηρητησάντων" εκ του στρατού Κυπρίων οίτινες είχαν πολεμήσει κατά τους Ελληνικούς πολέμους διήγειρον θέρμην ουχί μόνον μεταξύ των μαθητών αλλά και του λαού εν γένει, εις τον οποίον ήσαν άγνωστοι αι πραγματικότητες οιουδήποτε είδους στρατιωτικής υπηρεσίας. Η εν σχέσει προς τας τοιαύτας ενωτικές διαδηλώσεις συνεχώς άψογος στάσις της Ελληνικής Κυβερνήσεως είχε κατά τους παρελθόντας μήνας διακυβευθή σοβαρώς υπό του προσωρινού Έλληνοσ Προξένου, νεαρού τινός Κυπριακής καταγωγής όστις ανελάμβανε να δέχεται εν τη επισήμω του ιδιότητι δημοσίως προσφερόμενον σεβασμόν υπό των μη νομιμοφρόνων στοιχείων. Αι απερισκεψίαί του εγένοντο αντικείμενον καταφανούς εκμεταλλεύσεως, εσχηματίσθη δε η εντύπωσις ότι δι' αρκετού θορύβου θα ήτο δυνατόν να προκληθή διπλωματική υπέρ της ενωτικής υποθέσεως επέμβασις.

12. Καίτοι αι τοιαύται εκδηλώσεις δυσαρεσκείας ήσαν ανεπιθύμητοι, διέφερον μόνον κατά κλίμακα και όγκον εκείνων αίτινες υπήρξαν ανεκταί εν Κύπρω επί πενήντα και πλέον έτη. Αι προσωπικαί περί των τοιούτων εκδηλώσεων αναμνήσεις εις παρελθούσας δεκαετίας ποικίλλουσι σημαντικώς, τα δε επίσημα αρχεία τηρούσι μάλλον σιγήν επί του ζητήματος τούτου. Δεν ήσαν εν εαυταίς παράνομοι ούτε υπό το φως της πείρας παρατηρούμεναι πιθανός πρόλογος παραβάσεως των νόμων οιασδήποτε σοβαράς μορφής. Ισχυρά αντιδραστική τάσις υφίστατο εν τη σιωπηρά αλλ' αυξανούση εξαπλώσει της μεταξύ των μορφωμένων Κυπρίων αναγνωρίσεως των ευεργετικών ωφελημάτων των υπό της θέσεως της Κύπρου ως Βρεττανικής αποικίας συνεπαγομένων. Η εκτίμησις της πολλαπλούς αναπτύξεως των πόρων της νήσου κατά τα τελευταία έτη ουδόλως περιωριζέτο εις την εμπορικήν κοινότητα. Πλην της υπό των Ορθοδόξων ενασκουμένης πολιτικής, σχέσεις συμπαθείας και ολονέν αυξάνοντα σημεία επαφής μετά της Κυβερνήσεως ενεφανίζοντο οσημέραι. Αυτή καθ' εαυτήν η ορμητικότης της αντικυβερνητικής προπαγάνδας υπήρξεν ουχί προνοημένη απότισις φόρου αναγνωρίσεως προς την τοιαύτην αναπτυσσόμενην συνεννόησιν. Περαιτέρω η συνήθεια του διά την έννομον τάξιν σεβασμού ήτο ισχυρώς ερριζωμένη εις τους κατοίκους της χώρας, καθιστά δε ικανήν την εχθρικήν κίνησιν να διεξάγεται εν ασφαλεία,

ως φαίνεται ως προσχηματικόν τι παιγνίδιον. Ο κίνδυνος έκειτο μεταξύ των ανευθύνων στοιχείων των πληθυσμών των πόλεων άτινα, εν τη ζέσει του αισθήματος όπερ είχε γεννηθή, πιθανόν να απετύγχανον να σεβασθώσιν τους διέποντας το παιγνίδιον κανόνας.

13. Κατά την επ' αδεία κατά το θέρος απουσίαν μου έλαβον χώραν μικραί ταραχαί εν Λευκοσία και Λάρνακι συνεπεία της εκ μέρους του εθνικιστικού κόμματος αντιδράσεως προς την εξάπλωσιν του κομμουνισμού. Το κομμουνιστικόν κόμμα επετέθη αναφανδόν κατά της εθνικιστικής κινήσεως, κατόρθωσε δε να αποκτήση πολλούς οπαδούς. Οι εθνικισταί αρχηγοί απεφάσισαν διά τούτο να καταστείλωσι τας κομμουνιστικάς συνεδρίας, έπεισαν δε κρυφίως μεγάλας μάζας του όχλου των πόλεων να επιτεθώσι κατά των κομμουνιστών. Η αστυνομία εχειρίσθη πρεπόντως τας ταραχάς τας οποίας ανεχαίτισεν, οι δε αρχηγοί αμφοτέρων των μερίδων επετιμήθησαν αυστηρώς. Είχεν διαπραχθή εντούτοις αριθμός επιθέσεων και προύκυψαν βλάβαι αρκεταί να φοβήσωσι τους κομμουνιστάς. Ως ο προκάτοχός σας είχε πληροφορηθή τότε, η επιτυχής χρησιμοποίησις υπό του εθνικιστικού κόμματος του όχλου προς διάπραξιν βιαιοτήτων απετέλει ανησυχαστικόν εν τη γενική καταστάσει παραγόντα.

14. Όταν τα Ορθόδοξα μέλη συνητήθησαν την 17ην Οκτωβρίου, ο Επίσκοπος Κιτίου ανέγνωσεν εις αυτούς και εξήτησε την έγκρισίν των διά τι διάγγελμα όπερ αυτός συνέταξε του οποίου εσωκλείω μετάφρασιν. Τα μέλη συνεφώνησαν ως προς τας γενικάς γραμμάς τούτου αλλά συνεβλήθησαν όπως το προσχέδιον μελετηθή εις περαιτέρω συνεδρίαν μετά μίαν εβδομάδα. Έμαθα την επομένη μετ' εκπλήξεως ότι διάγγελμά τι του αυτού ακριβώς περιεχομένου είχε δημοσιευθή ανεξαρτήτως υπό του Επισκόπου φέρον ημερομηνίαν της προηγούμενης ημέρας και ότι είχε κυκλοφορήσει ευρέως μετ' επιστολής εν η υπέβαλλε παραίτησιν εκ του Νομοθετικού Συμβουλίου. Οκτώ των μελών τότε εγκατέλειψαν τας πρότερον υπ' αυτών εκδηλωθείσας προθέσεις και συνεκεντρώθησαν περί την αποκήρυξιν της προδοσίας του Επισκόπου. Εσωκλείω μετάφρασιν δημοσίας τινός διακηρύξεως της στάσεώς των ην εξέδωκαν αμέσως. Συμπληρωματική τις επίθεσις κατά του Επισκόπου ενεφανίσθη εις ογκώδες παράρτημα τιτλοφορούμενον "Προ παντός ειλικρίνεια" και φέρον την υπογραφήν του Γεωργίου Χατζηπαύλου, ενός εκ του αριθμού των. Το πρόβλημα του κοινού διαγγέλματος ελησμονήθη και το έδαφος της πολιτικής κρίσεως μετετοπίσθη.

15. Θα αναφερθώ νυν εις τα υπό της Κυβερνήσεως ληφθέντα προφυλακτικά μέτρα κατόπιν της αναγγελίας της φύσεως των εν Σαϊττά διασκέψεων. Πληροφορία περί των συνεδριών αίτινες επηκολούθησαν ανεκοινώθησαν αμέσως προς εμέ, και οι κυριώτεροι εκ των συμβούλων μου παρέμεινον εις τας θέσεις των εν Λευκωσία έτοιμοι διά πάσαν εξέλιξιν της καταστάσεως καθ' όλα τα Σάββατα και τας Κυριακάς των εβδομάδων καθ' ας ελάμβανον χώραν συνεδρία. Εδόθησαν οδηγία προς τον Αρχιταμίαν να επισπεύση την είσπραξιν παντός εκκρεμούντος φόρου, επεστήθη δε η προσοχή της αστυνομίας να διατελή ετοιμή όπως έλθη αρωγός εις τους εισπράκτορας εν περιπτώσει επειγουσής ανάγκης. Εγένοντο διευθετήσεις προς έκδοσιν κατασχετηρίων ενταλμάτων περιουσίας εις μεγάλην κλίμακα εάν παρίστατο ανάγκη κατασχέσεων, εδόθησαν δε ειδικαί προς τους εισπράκτορας φόρων οδηγία. Μέσον των Διοικητών εξησφαλίσθη εκ των προτέρων η συνεργασία των μουχταρών, εγένοντο δε διευθετήσεις όπως η κίνησις στραφή το πρώτον κατά των ευπόρων φορολογουμένων. Είχον αποφασίσει όπως διαλύσω αμέσως το Νομοθετικόν Συμβούλιον, εάν τα Ορθόδοξα μέλη έμελλον πραγματικώς να εκδώσωσι οιασδήποτε μορφής διάγγελμα του είδους όπερ εφοβέριζον να εκδώσωσι. Ταυτοχρόνως διακαής μου πόθος υπήρξε να τους βοηθήσω, ει δυνατόν, να αποσυρθώσιν εκ της εις ην εξέθεσαν εαυτούς κατάστασιν. Όθεν ενήργησα ώστε να αποσταλώσι προς αυτούς δύο προσκλήσεις επικαλούμεναι την μετά της Κυβερνήσεως συνεργασίαν των διά την εξέτασιν τόσον του διά το 1932 Προϋπολογισμού όσον και ωρισμένων μέτρων άτινα εσκόπουν να βοηθήσωσι την γεωργίαν. Ουδετέρα των προσκλήσεων εγένετο αποδεκτή.

16. Από της 18ης Οκτωβρίου η κατάστασις συνεκεντρώθη περί τον Επίσκοπον Κιτίου. Η υπέρ λήψεως παρανόμων μέτρων συνηγορία του εχαιρετίσθη μεθ' ικανοποίησεως υπό των στοιχείων των άκρων. Το διάγγελμα και την παραίτησίν του επηκολούθησε κατά την αυτήν ημέραν εκφώνησις λόγου εν Λάρνακι καθ' ην ως ανηγέθη έκαμε χρήσιν των ακολουθών λέξεων: "Προς όφελος της χώρας ταύτης οφείλομεν να υπακούωμεν εις τους νόμους των. Μη φοβείσθε διότι η Αγγλία έχει στόλον. Οφείλομεν πάντες να προσπαθήσωμεν διά την ένωσιν και εν ανάγκη να χύσωμεν το αίμα μας". Συνεβουλεύθη ακολουθώς ότι ήτο αμφίβολον εάν ο τοιούτος λόγος θα ήτο δυνατόν να στηρίξη καταδίδωξιν επί στάσει δυνάμει του ποινικού κώδικος, αλλ' ο Επίσκοπος κατά τας τότε πληροφορίας μου, περιέμενεν από ώρας εις ώραν την σύλληψίν του υπό της αστυνομίας. Σύλληψις, μαρτύριον και πολυπληθείς

εκδηλώσεις κατά την εκδίκασίν του ή διά την απόλυσίν του εκ των φυλακών, όλα αυτά ήσαν, ως φαίνεται, αι φάσεις του σχεδίου του. Ως πράγματι συνέβη ουδεμία τοιούτου είδους συνέπεια επηκολούθησεν. Έκαμα τας διευθετήσεις μου όπως επισκεφθώ εναερίως την Αγγλίαν σχετικώς με επειγούσης φύσεως εργασίαν ήσυχος πως την σκέψιν εκ της τροπής ην τα πολιτικά γεγονότα είχαν λάβει. Προυτιθέμην δε να αποπλεύσω την 22αν Οκτωβρίου.

17. Την 20ήν Οκτωβρίου ο Επίσκοπος έφθασεν εις Λεμεσόν. Είχεν, ως φαίνεται, μεταθή εκεί κατά πρόσκλησιν του κ. Ν. Κ. Λανίτη, όστις ανήγγειλεν ότι ο Επίσκοπος θα εξήγει τους λόγους της εκ του Νομοθετικού Συμβουλίου παραιτήσεώς του. Οι κώδωνες των εκκλησιών εκρούοντο καλούντες τον λαόν, και πλήθος ηγουμένου βραδέως προχωρούντος αυτοκινήτου κεκαλυμένου διά μεγάλης Ελληνικής σημαίας εξήλθεν μεταξύ της 4ης και 5ης μ.μ. ώρας προς προϋπάντησίν του. Ωδηγήθη μετά ταύτα εις το Στάδιον όπου συνηθροίσθη πλήθος 3,000 κόσμου, συμπεριλαμβανομένων των μαθητών των σχολείων. Εσωκλείω μετάφρασιν του υπ' αυτού εκφωνηθέντος λόγου. Κατόπιν μερικών άλλων λόγων το πλήθος απήλθεν άδον και ζητωκραυγάζον εις τина λέσχην εν τη πόλει όπου έκ τινος εξώστου ο Επίσκοπος προσεφώνησε συντόμως τούτο και πάλιν μεταχειρισθείς στασιαστικήν γλώσσαν. Μετ' αυτόν ωμίλησαν ο Λανίτης και ο Ζήνων Ρωσσίδης ο προσφάτως αντιπρόσωπος της Εθνικής Οργανώσεως εν Λονδίνω οίτινες υπενθύμισαν τον λαόν ότι ο αγών ώφειλε να επιδιωχθή νυν ουχί διά λόγων αλλά δι' έργων. Την 7ην μ.μ. το πλήθος διεσκορπίσθη ησύχως, και δεν υπήρξαν ποσώς σημεία επικείμενης ταραχής. Την 21ην ο Επίσκοπος παρέστη εις τина εκκλησιαστικήν τελετήν εις γειτονικόν χωρίον και παρώτρυνε και πάλιν τους ακροατάς του να απειθήσωσι προς τους νόμους.

18. Εφάνη ότι οι λόγοι του Επισκόπου ήχησαν εις κωφά ώτα εν Λεμεσώ, η δε απάντησις προς την πρόσκλησίν του προς επανάστασιν ήτο προωρισμένη να δοθή υπ' εκείνων οίτινες δεν τους ήκουσαν. Το απόγευμα της 21ης ο κ. Ν. Κ. Λανίτης ετηλεγράφησεν εις Λευκωσίαν την ακόλουθον υπερβολικήν περιγραφήν της εν τω Σταδίω συναθροίσεως της προτεραίας: "Πρωτοφανές υπερμεγέθες συλλαλητήριον της πόλεως και των περιχώρων. Ο Μητροπολίτης Κιτίου ωμίλησε προς το κατακλύσαν το Στάδιον πλήθος. Ο δήμαρχος προσεφώνησεν τον Επίσκοπον, επηκολούθησε πρωτοφανής διαδήλωσις υπό την ηγεσία του Μητροπολίτου Κιτίου, του δημάρχου και ημών ακολουθουμένων υπό πολλών χιλιάδων κόσμου εκ της πόλεως και των χωριών, μαθητών

και εθελοντών. Το πλήθος συνηθροίσθη κάτωθεν της λέσχης όπου ωμίλησαν οι Μητροπολίτης Κιτίου, Λανίτης και Ρωσσίδης. Ουδέποτε πρότερον υπήρξε τοιαύτη πανηγυρική έγκρισις υπό της πόλεως και επαρχίας". Τα επακόλουθα του τηλεγραφήματος τούτου υπήρξαν ακαριαία.

19. Εν Λευκοσία, η κατά της ανεξαρτήτου πράξεως του Επισκόπου ενέργεια απέτυχεν εις το να τύχη υποστηρίξεως και η γενική γνώμη υπήρξεν ότι η πολιτική του Επισκόπου είχεν επιβληθή εις αυτόν υπό της αναδλητικότητας και χλιαρότητος των συμβούλων των συναδέλφων του. Οι των άκρων νεαροί είδον ότι παρείχετο ούτως η ευκαιρία δι' αυτούς να δυσφημίσωσι και ίσως να εκτοπίσωσι τους αρχηγούς. Προκλητικαί συζητήσεις τρεφόμεναι δι' υποκινητικών διαδόσεων ομού μετά μυστικής δολοπλοκίας κατέκλυσε τας λέσχας και τας πολιτικάς συναθροίσεις προ της εκρήξεως. Το πρώτον κατά των Ορθοδόξων μελών κτύπημα εδόθη όταν κατά την νύκτα της 18ης Οκτωβρίου εδημοσιεύθη ευρύτατα έντυπος αναγγελία του σχηματισμού νέας τινός και ριζοσπαστικής Εθνικής Ένωτικής Οργανώσεως. Εσωκλείω αντίγραφον της ανακοινώσεως. Το πρόγραμμα υπήρξε νεφελώδες και πολλοί των υπογραψάντων οίτινες κατήγοντο από διάφορα μέρη καθ' όλην την Νήσον και ανήκον εις πολλά διάφορα επαγγέλματα ήσαν ολίγον γνωστοί. Η ανακοίνωσις ηρμηνεύθη γενικώς ως απειλή κατά των μη παραιτουμένων μελών όπως παραιτηθώσι, και υπετέθη ότι είτε ο Επίσκοπος Κιτίου ή ο Επίσκοπος Κερύνειας, ο συνεργάτης του Λοιζίδη, υπήρξεν ο παρακινήσας την δημοσίευσιν ταύτην. Οι νεαροί αρχηγοί της νέας Ένώσεως υπήρξαν οπωσδήποτε περισσότερον αυτάρκεις ή ως αρχικώς ενομίσθη και αι προθέσεις των δεν περιωρίζοντο εις την άμεσον κρίσιν. Είχον εκκινήσει με σκοπόν να επιταχύνωσι την κρίσιν και να την εκμεταλλευθώσιν ωσαύτως. Είχον επιτύχει την υποτέλειαν πολιτικού τινός εφημεριδογράφου των άκρων αλλ' ηρέμου αποφασιστικότητας, και τη βοήθεια του προυτίθεντο να εκτοξεύσωσιν ανατρεπτικόν τινά εφημερίδα εις τον τόπον προς υποστήριξιν του προγράμματός των.

20. Τα κατά την 21ην Οκτωβρίου επακολουθήσαντα εν Λευκοσία μετά την παράδοσιν του υπό του Λανίτη αποσταλέντος τηλεγραφήματος γεγονότα έχουσιν ως εξής: Εγένοντο χειρόγραφα αντίγραφα του τηλεγραφήματος τα οποία και ετοιχοκολλήθησαν εις τας λέσχας. Τα νέα εξηπλώθησαν. Εις τας 5.30 μ.μ. ήτο γενικώς γνωστόν ότι τα Ορθόδοξα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου εν Λευκοσία είχαν αποφασίσει να παραιτηθώσι. Μέλη τινά της νέας Εθνικής Ένώσεως συνηθροίσθησαν εις την Εμπορικήν Λέσχην και

απέστειλαν μυστικούς πράκτορας όπως συντελέσωσιν εις το να κρουσθώσιν οι κώδωνες των εκκλησιών και προσκληθή ο λαός. Άλλοι περιήλθον την πόλιν λέγοντες εις τους καταστηματάρχας να κλείσωσι τα καταστήματά των και συναθροισθώσιν εις την Λέσχην. Ήρχισαν αι ομιλίας και το πλήθος εξογκώθη από 300 εις 3,000 περίπου πρόσωπα άτινα συνωθούντο εντός και περίξ των ευρυχώρων υποστατικών της Λέσχης. Τα μέλλοντα να παραιτηθώσι μέλη έφθασαν και ωμίλησαν περιτροπικώς. Η κλεις των ομιλιών υπήρξεν ότι πάσαι αι διαφοραί γνώμης και κόμματος έπρεπε να παραμερισθώσιν. Τα μέλη είχαν απωλέσει έδαφος όπερ έδει να επανακτηθή και εφάνησαν αντάξια της περιστάσεως. Ο Χατζηπαύλου έκρουσε παράφωνον χορδήν επικρίσεως κατά του Επισκόπου και απεδοκιμάσθη. Αυτός τε και ο Θεοδότου έκαμον μνείαν της επικειμένης αναχωρήσεώς μου δι' Αγγλίαν την επομένην, όποτε ηκούσθη η κραυγή "Εις το Κυβερνείον. Εις το Κυβερνείον". Ο Διονύσιος Κυκκώτης πρωθιερεύς της σημαντικωτέρας εν Λευκοσία εκκλησίας προχώρησε και "εκήρυξε την επανάστασιν". Ενεχείρισαν εις αυτόν Ελληνικήν τινά σημαίαν και ώρκισε τον λαόν να την υπερασπισθή. Εγένετο μία επί πλέον ομιλία, ο ομιλητής ησπάσθη την σημαίαν και η κραυγή "Εις το Κυβερνείον" επανελήφθη φρενιτιωδώς. Οι αρχηγοί ήρπασαν την σημαίαν και περί την 6.30 μ.μ. ώραν ήρχισαν να οδηγώσι το πλήθος εν παρελάσει διά της πόλεως. Η από της Λέσχης μέχρι του Κυβερνείου απόστασις ήτο έν και ήμισυ μίλιον. Αποπλανημένη τις εμπροσθοφυλακή, ήτις ηύξησε μεγάλως καθ' οδόν, παρεκώλυε το κύριον σώμα. Το κύριον σώμα της παρελάσεως εκινείτο εις πυκνάς ομάδας και λίαν βραδέως. Πλην σποραδικών τινών ζητωκραυγών ως επί το πλείστον, εκ μέρους θεατών δεν υπήρχε πολύς θόρυβος. Διερχόμενον παρά την Κυβερνητικήν ξυλαποθήκην, κειμένην εις το τρίτον της μέχρι του Κυβερνείου αποστάσεως, το πλήθος ήρπασεν αφ' εαυτού ράβδους διαφόρων μεγεθών και εξέσχισεν τους κατά μήκος της οδού ξυλίνους πασσάλους του περιφράγματος. Εις το σημείον τούτο μερικοί εκ του πλήθους ή των πρωτοπόρων εξέκλινον της κυρίας οδού και προχώρησαν κατά παράλληλον παρέλασιν ίσης σχεδόν πυκνότητος διά του προαστείου των Αγίων Ομολογητών. Θεατής τις εις τινα οικίαν της κυρίας οδού αναμνησκειται ότι είδε διερχόμενον προ αυτού επί δεκάλεπτον διακοπτόμενον ρεύμα προσώπων και μαθητών, επί έτερον δε δεκάλεπτον πυκνήν τινα φάλαγγα ανθρωπίνων μαζών. Ενθυμείται δε ότι είδε ράβδους, ποδήλατα, φανούς, ηλεκτρικάς λυχνίας και υπερμεγέθεις σημαίας, μεταξύ δε των τήδε κακείσε σποραδικών μαζών, ιερείς προχωρούντας μετά

βίας και υψώνωντες τα ενδύματά των. Τα εν πρωτοπορεία τμήματα του πλήθους ήρχισαν να φθάνωσιν εις την πρώτην είσοδον του Κυβερνείου την 7.45 περίπου, το δε κύριον σώμα μετά την 8ην μ.μ.

21. Η κεντρική αστυνομία είχε μάθει αμέσως περί των διατρεξάντων και εξηκολούθη πληροφορούμενη περί τούτων τηλεφωνικώς. Οκτώ ιππείς και ροπαλοφόρον σώμα εκ δώδεκα πεζών είχαν αποσταλή προ της 7ης μ.μ. με οδηγίας να εμποδίσωσι το πλήθος από του να εισέλθη εις τα γήπεδα του Κυβερνείου. Περίπολος δε εκ πέντε πεζών απεστάλη να παρατηρή και αναγγέλλη τηλεφωνικώς τας κινήσεις και ενεργείας του πλήθους βαδίζοντος προς το Κυβερνείον. Πέντε αστυνομικοί ιππείς ήσαν παρατεταγμένοι έμπροσθεν της πρώτης εισόδου του προς το οίκημα του Κυβερνείου άγοντος αμαξιτού διαδρόμου έμπροσθεν τούτων. Εδώ τα εν πρωτοπορεία τμήματα του πλήθους εσταμάτησαν και εξογκώθησαν βαθμιαίως εκ των όπισθεν.

Οι αστυνομικοί οίτινες προσεπάθουν να ωθήσωσι το πλήθος προς τα οπίσω υφίσταντο επιθέσεις διά ράβδων και λίθων, εν τέλει δε οι ίπποι ετράπησαν εις φυγήν και το πλήθος εισέρρευσε εις τον αμαξιτόν διάδρομον. Είχον πληροφορηθή προ της 7.30 μ.μ. ώρας ότι πλήθος τι εβάδιζε προς το Κυβερνείον, μετά δέκα δε περίπου λεπτά ο προσωρινός Αποικιακός Γραμματεύς και ο Διοικητής κατέφθασαν και εξέθεσαν προς εμέ τα συμβαίνοντα. Διηυθέτησα ώστε ο Διοικητής να κατέλθη εις την πρώτην εξώθυραν και να συγκατατεθή να ομιλήση προς τρεις αντιπροσώπους. Όταν αυτός και ο προσωρινός Αποικιακός Γραμματεύς μετέβησαν εις την εξώθυραν, η κυρία παρέλασις δεν είχε φθάσει και εν τέλει ότε η αστυνομική γραμμή εθραύσθη, απωθήθησαν οπίσω προς την κεφαλήν του πλήθους μέχρι της κορυφής του αμαξιτού δρόμου περί τας 30 από του οικήματος υάρδας. Εδώ περί τα 20 λεπτά το πλήθος περιέμενε την άφιξιν του κυρίου σώματος και ο Διοικητής ωμίλησε προς μερικούς εξ αυτών. Ήσαν ούτοι ως επί το πλείστον μαθηταί με ολίγους ανευθύνους θεατάς. Η αστυνομία ανεσχηματίσθη και εκράτησε τον λαόν από του να εισορμήση εις το ευρύ προ του οικήματος κυκλικόν επιπέδωμα. Το πλήθος εξωγκώθη αιφνιδίως και ωθείτο εκ των όπισθεν. Εχύθη προς τα εμπρός ως πελώριον κύμα και εκάλυψε το επιπέδωμα μέχρι της εμπροσθίας θύρας του οικήματος. Ο Διοικητής, ο προσωρινός Αποικιακός Γραμματεύς και ο Υπαστυνόμος μετά των αστυνομικών εκείνων οίτινες δεν είχαν διασκορπισθή μεταξύ του πλήθους ετάχθησαν προ του αντιμετωπίζοντος τον λαόν προφυλαίου. Ο Θεοδότου, ο Χατζηπαύλου, ο Φειδιάς Κυριακίδης εκ Λεμεσού,

ο ιερεύς Κυκκώτης και μερικοί άλλοι οίτινες εφαινετο ότι υπήρξαν επικεφαλής της κυρίας παρελάσεως ηγωνίσθησαν να διασχίσωσι το πλήθος το οποίον περιστοιχίζε τώρα το όλον επιπέδωμα μετά του πέριξ κήπου και να φθάσωσι μέχρι του προπυλαίου. Ηκολούθουντο υπό τινος ατόμου φέροντος σάλπιγγα και μέγα Ελληνικόν λάβαρον. Επηκολούθησε θορυβώδης διαδήλωσις μετά ζητωκραυγών, χειροκροτημάτων και συνεχών φωνών υπέρ της ενώσεως. Κατά την στιγμήν ταύτην επληροφόρησα τον Διοικητήν ότι εάν το πλήθος απεσύρετο εις σεβαστήν τινά απόστασιν θα εδεχόμεν ένα ή δύο εκ των αρχηγών των. Ούτος και οι αρχηγοί από της βαθμίδος του προπυλαίου απειπειράθησαν να είπωσι προς το πλήθος να αποσυρθή αλλ' άνευ αποτελέσματος. Οι λόγοι των επνίγοντο εις τας ζητωκραυγάς και μόνον οι πλησιέστερον προς το προπύλαιον ευρισκόμενοι θα ήτο δυνατό, καίτοι αμφιβάλλω ακόμη, να τους είχαν ακούσει. Εν μέσω του θορύβου ο Θεοδότου ηκούσθη να αναφωνή: "Ο Κυβερνήτης δικαίως αρνείται να μας δεχθή". Ερρίφθησαν μερικοί λίθοι και εθραύσθησαν μερικά παράθυρα, ως δε επληροφορήτην αργότερον, ενεπήχθη Ελληνική επί της στέγης του οικήματος σημαία. Εγένετο ολοέν φανερόν ότι διά λόγων δεν θα επέιθετο το πλήθος να απέλθη και ότι ο ενθουσιασμός και η αποφασιστικότης του δεν θα εξητλούντο ευκόλως. Μετά μίαν ώραν, οι αρχηγοί, αναγνωρίζοντες ότι δεν είχαν επίδρασιν, φοβούμενοι δε τας συνεπείας μου διεμήνυσαν την έκφρασιν της λύπης των και εγκατέλειψαν το πεδίον. Φαίνεται ότι μεγάλη μερίς του πλήθους τούς ηκολούθησε, το δε πλήθος μετά ταύτα έτεινε συνεχώς να ελαττωθή καίτοι ήτο δύσκολον να παρακολουθή τις το κίνημα, υπήρχε δε πολύς πηγαινοερχομός και μεγάλη μετακίνησις θέσεως. Κατά μήκος του μεταξύ του Κυβερνείου και της πόλεως δρόμου ομάδες ανθρώπων επηγαινοήρχοντο. Μεγάλοι μάζαι κόσμου ίσταντο τήδε κακείσε, εχλεύαζον δε και ελιθοβόλουν οιονδήποτε διερχόμενον αστυνομικόν.

22. Περί την 9ην μ.μ. ώραν η κεντρική αστυνομία είχε πληροφορηθή τηλεφωνικώς ότι εξηκολούθη ο λιθοβολισμός και ότι εθραύοντο παράθυρα, ο δε Αστυνόμος, τη συναινέσει του Αρχιαστυνόμου απέστειλεν ωπλισμένον εκ 40 ανδρών απόσπασμα όπερ εκρατείτο εν επιφυλακή εις τον στρατώνα υπό την ηγεσίαν του ανωτέρου υπαστυνόμου. Ο υπαστυνόμος διά τινός πλαγίας οδού απέφυγε το πλήθος και ωδήγησε τους άνδρας του εις το Κυβερνείον εκ των όπισθεν άνευ αντιστάσεως. Παρουσιάσθη προ του Διοικητού παρά το προπύλαιον όπου ο Διοικητής και οι αρχηγοί απειπειρώντο κατά την στιγμήν

εκείνην να διαπραγματευθώσι μετά του πλήθους. Ουχί μακρόν μετά ταύτα χρόνον εγένετο έναρξις αγρίου λιθοβολισμού και ο Διοικητής μετά της αστυνομίας απωθήθησαν από του προπυλαίου εντός του οικήματος. Εζητήθησαν τότε περαιτέρω αστυνομικαί ενισχύσεις και αντίγραφον του περί Στάσεως Θεσπίσματος. Ο διά λίθων βομβαρδισμός ηύξησε και ταχέως πάντα τα παράθυρα της προσόψεως του οικήματος κατεθραύσθησαν, αριθμός τις αστυνομικών επληρώθη, πολλοί ηλεκτρικοί λαμπτήρες εθραύσθησαν, το δε παρά το προπύλαιον τηλεφωνικόν δωμάτιον κατεστράφη εις σημείον ώστε εις ουδένα να είναι δυνατόν να παραμείνει εις αυτό. Αι αστυνομικαί ενισχύσεις εξ ενός υπαστυνόμου και 22 ανδρών έφθασαν εις τέσσαρα αυτοκίνητα προ του οικήματος. Ελιθοβολούντο πυρετωδώς και εισήλθον εις το οίκημα, καθ' ον ηδυνήθησαν καλύτερον τρόπον διά των θραυσθέντων παραθύρων περί την 10.15 μ.μ. ώραν. Προ τούτου ο Διοικητής είχε διατάξη την αστυνομίαν να επιτεθή διά ροπάλων. Μόνον το αρχικόν μικρόν αστυνομικόν απόσπασμα έφερε ρόπαλα και υπήρξε μεγάλη περί την συνάθροισίν του χρονοτριβή. Εν τέλει το απόσπασμα επιχείρησε να ανοίξη διέξοδον εκ του έμπροσθεν του οικήματος μέρους αλλ' απωθήθη ταχέως υπό των ως σφαιρών πιπτόντων λίθων. Πολλοί των κατά την νύκταν εκείνην ριπτομένων λίθων ή τεμαχίων εκ βράχων ήσαν μεγαλύτεροι των Ινδοκαρύων και μερικοί περιστρεφόμενοι διά σφενδονών, έφθانون μετά δυνάμεως ικανής να θρυμματίση το κτιστόν προπύλαιον και να διαπεράσωσι την εμπροσθίαν θύραν. Η θύρα υπεστηρίχθη διά βαρέων επίπλων αλλά κατεθραύσθη και πάλιν διά ξύλων άτινα εχρησίμευσον εν είδει πολιορκητικού κριού. Ο ανώτερος υπαστυνόμος εζήτησεν άδειαν να πυροβολήση, αλλ' ο Διοικητής ηρνήθη διότι το πλήθος εφάινετο εις αυτόν συγκείμενον μεγάλως εκ νεαρών μαθητών και διότι εφρόνει ότι έδει να καταβληθή περαιτέρω προσπάθεια προς διασκορπισμόν των στασιαστών δι' άόπλου δυνάμεως. Η κύρια δυσκολία υπήρξεν ότι το νυν μεγάλως ελαττωθέν πλήθος κατενεμήθη εις ομάδας επί και περίξ του επιπεδώματος, πολλοί δε απεσύρθησαν υπό την σκιάν των αντιμετωπιζόντων το οίκημα δένδρων όθεν διηύθυνον τον διά λίθων κανονιοβολισμόν μετ' αυξάνοντος όγκου και ακριβείας. Εις τους κατόχους του οικήματος ο μόνος ευκρινώς θεατός σκοπός βολής ήτο αι έμπροσθεν ομάδες των νεαρών. Ο όπισθεν ιστάμενος χυδαίος όχλος επετίθετο από καιρού προς υποστήριξιν αυτών εις τας καταστρεπτικάς των ενεργείας.

23. Ευθύς μετά την άφιξιν των 22 προς ενίσχυσιν αστυνομικών το ακριβώς έμπροσθεν του προπυλαίου αυτοκίνητον του προσωρινού Αποικιακού Γραμ-

ματέως εθεάθη φλεγόμενον. Είχε καταστραφή και αναποδογυριστή ενωρίτερον κατά την εσπέραν εκείνην. Ολίγον αργότερον το πλήθος έθεσε πυρ εις τα τρία εκ των τεσσάρων αυτοκινήτων εις τα οποία είχαν φθάσει αστυνομικαί ενισχύσεις έμπροσθεν του οικήματος. Οσάκις δυνατόν ετοποθετούντο υπό προφύλαξιν κατά μήκος της προσόψεως του οικήματος έσωθεν των παραθύρων αστυνομικοί, αλλ' ο χείμαρρος των λίθων και η προξενουμένη ολοσχερής φθορά καθίστα δύσκολον την διατήρησιν αποτελεσματικής φρουρήσεως. Όταν ο Διοικητής κατεπίσθη ότι είχαν διενεργηθή οριστικαί απόπειραι προς εμπρησμόν του οικήματος απεφάσισεν ότι έδει να γίνη χρήσις πυροβόλων όπλων, αλλα διέταξε πρώτον το απόσπασμα των ροπαλοφόρων να επιτεθή και παλιν, την δε φοράν ταύτην εκ της δυτικής πλευράς του οικήματος. Η επίθεσις εξετοξεύθη υπό χάλαζαν λίθων και δεν κατώρθωσε προηγουμένως να προσεγγίση μερικούς εκ των έμπροσθεν του οικήματος μαθητάς. Ήσαν τούτον εξηρητισμένοι ώστε ουδόλως έλαβον υπ' όψιν τα υπ' αυτού λεχθέντα. Αφού διέταξε το φέρον πυροβόλα όπλα απόσπασμα να ετοιμασθή εξήλθε και παλιν ίνα καταπεισθή ότι ουδεμία άλλη μέθοδος πλην του πυροβολισμού υπήρχε προς αναχαίτισιν της στάσεως. Ωδήγησε τότε το απόσπασμα των πυροβολητών γύρωθεν διά του όπισθεν μέρους του οικήματος προς την ανατολικήν πλευράν. Εις το μέρος τούτο ηδύνατό τις να ίδη περαιτέρω προς εμπρησμόν αποπείρας. Ο Διοικητής ανέγνωσε το περί Στάσεως Θεόσπισμα, η έννοια του οποίου εξεφωνείτο επίσης Ελληνιστί υπό τινος αστυνομικού. Η σάλπιγξ ήχησε και εδόθη προειδοποίησις και παλιν μεγαλοφώνως. Περίπου 100 εκ του πλήθους ήσαν θεατοί και ενώ ούτοι κατ' αρχάς απεσύρθησαν επέστρεψαν ταχέως όπισω εκστομίζοντες μεγαλοφώνως ύβρεις κατά της αστυνομίας. Η σάλπιγξ ήχησεν εκ νέου και εδόθη η διαταγή προς πυροβολισμόν. Το απόσπασμα αποτελούμενον εκ δώδεκα ανδρών διετάχθη να πυροβολήση μίαν έκαστος βολήν και να σημαδέυση το πλήθος εις τας κνήμας. Οι αστυνομικοί επυροβόλησαν τον διαταχθέντα αριθμόν βολών, επηκολούθησαν δε μερικοί διασκορπισμένοι πυροβολισμοί. Το πλήθος διεσκορπίσθη και κατεδιώχθη υπό της αστυνομίας ήτις διετάχθη να εφορμήση και απαλλάξη τα γήπεδα από το πλήθος. Δύο πληγωμένοι στασιασταί έκείντο επί του εδάφους, επληγώθησαν δε επτά εν όλω, εις των οποίων απέθανεν αργότερον. Σχεδόν συγχρόνως αι φλόγες εκ των παραπετασμάτων προς την δυτικήν γωνίαν της προσόψεως του οικήματος εξηπλώθησαν εις την στέγην και κατεκυρίευσαν την όλην οικοδομήν ήτις μετά πέντε λεπτά εγένετο ολοσχερώς παρανάλωμα

του πυρός. Οι αστυνομικοί ανήγγειλαν ότι τα γήπεδα ήσαν απηλλαγμένα στασιαστών. Ήτο τότε ακριβώς μικρόν τι μετά την 11ην μ.μ. ώραν. Εζήτηθη ιατρική βοήθεια διά τους πληγωμένους, και εγώ φρουρούμενος υπό δυο αστυνομικών ανεχώρησα δι' αυτοκινήτου και κατηρθύνθην μετά του προσωρινού Αποικιακού Γραμματέως εις την κατοικίαν του Αποικιακού Γραμματέως. Διήλθομεν μικράς ομάδας θεατών κατά μήκος της οδού. Αι εν τη πόλει διαδηλώσεις διήρκεσαν μέχρι της 1ης π.μ. ώρας.

24. Μετά την εις την κατοικίαν του Αποικιακού Γραμματέως άφιξιν εκάλεσα αμέσως τα στρατεύματα εκ του Τροόδους και απεφάσισα ότι περαιτέρω στρατιωτικάί ενισχύσεις θα ήσαν αναγκαίαι. Η μόνιμος φρουρά απετελείτο εκ τριών αξιωματικών και εκατόν είκοσι τριών ανδρών. Αφαιρουμένων δε των φρουρών, των διά την μεταφοράν απαιτουμένων, και των εν τω νοσοκομείω ανδρών ολιγώτεροι των εκατόν θα ήσαν διαθέσιμοι προς παράταξιν. Οι αστυνομικοί εξησκούντο και εχρησιμοποιούντο σχεδόν αποκλειστικώς διά την παρεμπόδισιν και ανίχνευσιν του εγκλήματος και δεν απετέλουσαν κυριολεκτικώς στρατιωτικήν δύναμιν. Η πολιορκία του Κυβερνείου απέδειξεν ότι δεν ηδύνατό τις να περιμένη παρ' αυτών να ανταποκριθώσιν επαρκώς προς σοβαράν διατάραξιν της τάξεως πλην διά της χρήσεως πυροβόλων όπλων. Η εν Λευκωσία βιαιοπραγία εφάνη ότι είχαν εν μέρει παρακινήθη υπό ανταγωνιστικού αισθήματος προς την Λεμεσόν. Ήτο δε βέβαιον ότι περαιτέρω ανταγωνισμοί και ταραχαί θα προύκυπτον και θα ώφειλέ τις να χειρισθή την κατάστασιν εξ αρχής μετά σταθερότητος πριν ή θα ηδύνατο να συμβή περισσοτέρα βλάβη, και ει δυνατόν, άνευ προσφυγής εις την χρήσιν των όπλων. Οι πολιτικοί δημεγέρται είχαν διεγείρει τον όχλον αλλά δεν ηδύναντο, και εάν ακόμη επεθύμουν, να τον περιορίσωσιν. Εφαινετο ότι εν Λευκωσία, ο όχλος είχαν αναλάβει την αρχηγίαν. Εάν δε παρόμοιαι περιστάσεις ενεφανίζοντο εις τας άλλας πόλεις και εξηπλούντο εις τα χωρία, ή εάν συνέβαινε να υπάρξη οποιαδήποτε προνοσημένη έκρηξις πιθανόν να επηκολούθει αναρχία εις λίαν ευρείαν κλίμακα. Αι ταχύτεραι προφυλάξεις ήσαν αναγκαίαι ίνα εξασφαλισθή το δυνατόν της προλήψεως οιασδήποτε τοιαύτης συνεπείας. Ετηλεγράφησα όθεν εις τον έχοντα την γενικήν αρχηγίαν των εν Αιγύπτω Βρεττανικών Στρατευμάτων Αξιωματικών όπως σταλώσιν αεροπορικώς και όσον το δυνατόν ταχύτερον πρόσθετα στρατεύματα, εις τον Αρχιναύαρχον του εν τη Μεσογειώ Στόλου διά την αποστολήν αεροπλανοφόρου ή καταδρομικού τινός. Ανεκοίνωσα διά του καλωδίου έκθεσίν τινα περί της καταστάσεως εις

τον προκάτοχόν σας και ηχύρωσα την προς εμέ χορηγηθείσαν άδειαν απουσίας. Ενήργησα επίσης όπως δοθώσιν τηλεγραφικαί οδηγίαι προς τους Διοικητάς να λάβωσι προφυλακτικά εις τας επαρχίας των μέτρα και να αναγγείλωσι τηλεγραφικώς τα της εν αυταίς καταστάσεως δις της ημέρας μέχρι περαιτέρω γνωστοποιήσεως. Ειδοποιήθησαν ότι σοβαρά διατάραξις της τάξεως είχεν επισυμβή εν Λευκωσία.

25. Κατά την νύκτα ο Αρχιαστυνόμος διέταξεν όπως τεθώσι φύλακες εις τας διαφόρους πέριξ της πόλεως θέσεις τας εν τω περί Εσωτερικής Ασφαλείας Σχεδίω σημειουμένας. Παρεσκευάσθη γραφείον διά τον έχοντα την αρχηγίαν των στρατευμάτων Αξιωματικόν εις την κεντρικήν αστυνομίαν, ο δε προσωρινός Αποικιακός Γραμματεύς διηυθέτησεν ώστε ωρισμένα μέλη εκ του προσωπικού του διατελώσιν εν αυτή εκ περιτροπής εις το διηνεκές καθήκον. Αυτός ο ίδιος διέμενε μετ' εμού εις την διά τον Αποικιακόν Γραμματέα κατοικίαν ήτις συνεδέθη ταχέως μετά της κεντρικής αστυνομίας δι' απευθείας και προσθέτου τηλεφωνικής γραμμής. Η Τηλεγραφική Εταιρεία παρεκλήθη να υποβάλλη πάντα τα διά το εξωτερικόν ιδιωτικά τηλεγραφήματα εις το Γραφείον του Αποικιακού Γραμματέως προς λογοκρισίαν, πάντα δε τα διά το εσωτερικόν τηλεγραφήματα θα ελογοκρίνοντο υπό των Διοικητών. Τα αναγκαία εντάλματα εξεδόθησαν δεόντως. Ο Διοικητής εξέδωσε μαγάλας εντύπους γνωστοποιήσεις αίτινες εφυλάττοντο εν παρακαταθήκη και διαθεσιμότητα εις όλα τα επαρχιακά κεντρικά γραφεία επιστώσας την προσοχήν του κοινού όπως παραμένη κατ' οίκον από της ανατολής μέχρι της δύσεως του ηλίου, απαγορευούσας τας συναθροίσεις περισσοτέρων των πέντε προσώπων, την οπλοφορίαν και πάσαν προκλητικήν συμπεριφοράν. Ετοιχοκλήθησαν αύται εν τη πόλει κατά την ανατολήν της 22ας.

26. Αι προειδοποιητικαί γνωστοποιήσεις απετέλουν μέρος του διά ταραχάς εις εκτάκτους περιστάσεις σχεδίου της Αποικίας. Καίτοι η εντελής τούτων εφαρμογή δεν ήτο συχνάκις δυνατή, εκρίθησαν αύται χρήσιμοι ως προκαταρκτικόν μέτρον τόσον εν Λευκωσία όσον και εις τας άλλας επαρχίας. Ήτο δε φανερόν εντούτοις ότι περαιτέρω εξουσία των δι' "υποπτευομένην στάσιν" απαιτουμένων θα ήσαν αναγκαία. Ανηγγέθη εξ Αμμοχώστου ότι επεκράτει ζωηρά έξαψις και ότι ανεμένετο προ του τέλους της ημέρας διατάραξις της τάξεως τόσον εκεί όσον και εν Λάρνακι. Η εν Λευκωσία κατάστασις ήτο υπερβαλλόντως αβεβαία. Εσκέφθην ότι το κράτος της υποψίας έδει να διαδεχθή ισχυρά μετά πεποιθήσεως διακυβέρνησις όσον το δυνατόν ενωρίτερον και

ότι έκτακτοι εξουσίαι ευρέως και, ει αναγκαίον, μονίμου χαρακτήρος έδει να κτηθώσιν αμέσως. Εκτός δε άλλων λόγων, το γόητρον της Κυβερνήσεως απήτει όπως αποφευχθή πάση θυσία ο Στρατιωτικός Νόμος. Διά τούτο εζήτησα και εντός βραχείας διαστήματος τριών ωρών έτυχον τηλεγραφικώς έγκρισιν παρά του προκατόχου σας όπως εισαγάγω το περί Αμύνης (Βρεττανικών τινων κτήσεων) Διάταγμα εν Συμβουλίω του 1928.

27. Ο έχων την αρχηγίαν των στρατευμάτων Αξιωματικός είχε φθάσει μεθ' ενός ουλαμού εκ Τροόδους την 7.30 π.μ. και ενίσχυσε τας αστυνομικάς φρουράς. Τρεις επί πλέον ουλαμοί κατέφθασαν εκ Τροόδους την 10.30 συμποσυμένης ούτω της εν Λευκωσία στρατιωτικής δυνάμεως εις 3 αξιωματικούς και 91 άνδρας διαφόρων βαθμών. [...] Αι έξοδοι επετηρούντο, πάσα δε σημαίνουσα Κυβερνητική υπηρεσία επροστατεύετο. Προ της μεσημβρίας ο Αρχηγός των στρατευμάτων απεφάσισε να αποστείλη δύο ουλαμούς μέσον Λάρνακος εις Αμμόχωστον προς αποκάθαρσιν της εκεί καταστάσεως.

29. Εν Αμμοχώστω είχε συναθροισθή πλήθος φαύλων, κατέφθανον δε συνεχείς προς τον προσωρινόν Διοικητήν εκθέσεις ότι επρόκειτο να διενεργηθή επίθεσις κατά της Κυβερνητικής περιουσίας. Ανεζητήθησαν οι αρχηγοί των και επεστήθη η προσοχή. Υπεσχέθησαν ότι θα εχρησιμοποιούν την επήρειάν των προς παρεμπόδισιν της εκρήξεως στάσεως, αλλ' είπον ότι δεν ηδύναντο να εγγυηθώσι την αναχαίτισιν του όχλου. Είς τούτων ανέφερον ότι η πολιτική του θα ήτο να παροτρύνη τον λαόν να προβάλη παθητικήν αντίστασιν και να ελαττώση την Κυβερνητικήν πρόσοδον παύων το κάπνισμα, να απόσχη δε του να μεταχειρίζεται εισαγόμενα εμπορεύματα. Παρότρυνσις εξηρητισμένου όχλου εις παθητικήν κατά της Κυβερνήσεως ένστασιν και αποχήν από του καπνίζεϊν ήτο βεβαίως ισοδύναμος προς πρόκλησιν, η δε τοιαύτη άτοπος αντιφατική διαβεβαίωσις υπήρξε χαρακτηριστική της ανευθύνου και επικινδύνου αμφιλογίας και των σοβαροτέρων ακόμη εκ των αρχηγών κατά την διάρκειαν των ταραχών. Η ανάγκη της θυσίας και της αιματοχυσίας ανεφέρετο ελευθέρως κατά τας ομιλίαις των, εν Αμμοχώστω δε επί τη ευκαιρία ταύτη "η ταπεινότης των Άγγλων μαχομένων εναντίον απόπλου πληθυσμού" ωσαύτως. Από της μεσημβρίας και επέκεινα ανεμένετο επίθεσις τις. Πάσαι αι Βρεττανίδες μετά των τέκνων των εξεκένωσαν την πόλιν και επιβιάσθησαν επί τινός εν τω λιμένι ναυλοχούντος ατμοπλοίου της Χεδιδικής εταιρείας, χάρις δε εις το παράδειγμα και την ενέργειαν του Γενικού Διευθυντού του

Σιδηροδρόμου διωργανώθη εθελοντική δύναμις εξ 20 Βρεττανών υπαλλήλων και άλλων προς υποστήριξιν της αστυνομίας. Ο στρατιωτικός ουλαμός έφθασεν εις τας 5 μ.μ., εγένετο δε εγκαθίδρυσις προστατευομένης περιοχής και κατελήφθησαν ωρισμένα σημαντικά θέσεις. Εξεδόθησαν δε γνωστοποιήσεις δι' ων διετάσσετο όπως διατελώσι κλειστά πάντα τα αδειούχα καταστήματα.

30. Ο Διοικητής Λεμεσού είχε τηλεγραφήσει την πρωίαν ότι επεκρατεί πλήρης τάξις και ότι δεν ανέμενεν ότι θα συνέβαινον ανησυχία. Ο αστυνόμος ήτο της αυτής γνώμης. Η αστυνομία εκρατείτο εις τον στρατώνα ετοιμή διά πάσαν περίστασιν επειγούσης φύσεως και προσεκαλούντο εφεδρείαι εκ της επαρχίας. Ησυχία εξηκολούθει μέχρι της 6.30 μ.μ. ώρας οπότε κατέφθασαν εκ Λευκοσίας δύο φορτηγά αυτοκίνητα προς λήψιν προμηθειών. Η αγορά ηνοιχθη, αλλά καθ' ην στιγμήν εξήγοντο προμήθειαι εκ της αγοράς διά το φορτηγόν αυτοκίνητον εγένετο συνάθροισις πλήθους. Το πλήθος έδειξε συντόμως σημεία δυσαρεσκείας επί τω ότι ηνοιχθη η αγορά διά τους Βρεττανούς στρατιώτας, εν τέλει δε ώρμησαν κατά του αυτοκινήτου και έρριψαν τους σάκκους των τροφίμων επί του εδάφους. Ευθύς μετά ταύτα οι κώδωνες των εκκλησιών ήρχισαν ηχούντες, ο δε λαός εξωθείτο να συναθροισθή περί την Μητρόπολιν. Αστυνομικός τις, αξιωματικός τις και αστυφύλαξ τις παρίσταντο καθ' ον χρόνον ο Μητροπολίτης ηγόρευεν εκ τινος εξώστου προς το πλήθος. Δεν εκράτησαν σημειώσεις τότε αλλ' ανέφερον εις την υπ' αυτών γενομένην αμέσως έκθεσιν ότι ούτος είχεν ομιλήσει ως ακολούθως: “Εφόσον ο λαός της Λευκοσίας ηρηθή να προμηθεύση τροφάς διά τον στρατόν είναι εντροπή διά τον λαόν της Λεμεσού να παράσχη ταύτας. Οφείλομεν να εμποδίσωμεν διά παντός μέσου την λήψιν εκ Λεμεσού. Παρακαλώ δόσατέ μας πέντε λεπτών καιρόν διά να σκεφθώμεν τα μέτρα α δέον να ληφθώσιν”. Αστυνομική δε περίπολος απεστάλει συντόμως μετά ταύτα εις τας αποθήκας προμηθειών του στρατού προς τας οποίας καθ' α είχεν αναγγελθή εβάδιζε το πλήθος.

31. Εις τας 8.15 μ.μ. ο Διοικητής ετηλεγράφησε περί της καταστάσεως ως ακολούθως: “Η πόλις ησυχεί αλλ' επικρατεί έξαψις. Ο Μητροπολίτης ευρίσκεται ακόμη εδώ και εάν διενεργηθή περισσοτέρα προπαγάνδα πιθανόν να έχωμεν ανησυχίας. Ο όχλος παρημπόδισε πρό τινος τα αυτοκίνητα να φορτώσωσι τροφάς διά τον στρατόν. Όταν καταφθάσωσι πολεμικά πλοία φρονώ ότι είναι φρόνιμον να αποσταλή έν εδώ”. Αφού απέστειλε το τηλεγράφημά του ο Διοικητής εξεκίνησε ποδηλατών διά την οικίαν του, κειμένην εις

απόστασιν ενός και ημίσεος μιλίου. Περί το μέσον του δρόμου επρόφθασε πλήθος τι όπερ προυχώρει προς την αυτήν διεύθυνσιν και εγίνετο πυκνότερον εφόσον ούτος επλησίαζε προς την αρχήν του. Ο λαός εφώναζε υπέρ της “Ενώσεως” και έφερε ράβδους. Μερικοί εκ τούτου έδειξαν εχθρότητα προς αυτόν, και το ποδήλατόν του εξ ου είχεν κατέλθει, εκτυπήθη υπ’ αυτών. Έφθασεν εις την οικίαν του ταυτοχρόνως μετά των επί κεφαλής του πλήθους και εισήλθεν εις αυτήν εκ της όπισθεν αυλής. Το πλήθος εισήλθεν εις την αυλήν επίσης και ήρχισε λιθοβολούν την οικίαν και θραύον τα παράθυρα και τα ξύλινα παραθυρόφυλλα. Έθεσαν πυρ εις τινα σωρόν αποκεκομμένων κλάδων και απέκοψαν τα ηλεκτρικά σύρματα. Κατέφθασεν αυτοκίνητόν τι μετά κυτίων πετrolίου, το δε πλήθος έθεσε πυρ εις την οπισθίαν θύραν της οικίας. Εντός της οικίας ο Διοικητής, μόνος μετά της συζύγου του και της δωδεκαετούς θυγατρός του και δύο υπηρετών, ευρίσκετο στερούμενος πάσης δυνάμεως. Απεπειράθη να εξέλθη και ομιλήση προς το πλήθος αλλ’ ηναγκάσθη να εισέλθη εις αυτήν υπό χαλάζης βαλλομένων λίθων. Είς των υπηρετών όστις είχε σταλή να ειδοποιήση την αστυνομίαν εξηναγκάσθη υπό του πλήθους να επιστρέψη, αλλ’ εν τέλει κατώρθωσε να διέλθη. Ιδόντες ότι ο εμπρησμός είχε προχωρήσει αρκούντως, ο Διοικητής και η οικογένειά του διέφυγον εκ της εμπροσθίας θύρας. Ωδηγήθησαν υπό δύο καλώς διατεθειμένων προς αυτούς προσώπων προς την παραλίαν και διά λέμβου ωδηγήθησαν προς το υπόστεγον του Τελωνείου όπου απεβιβάσθησαν και μετέβησαν εις την αστυνομίαν. Όταν η αστυνομία κατέφθασεν εις την σκηνήν του εμπρησμού ήτο πλέον πολύ αργά διά την κατάσβεσιν ταύτης, ο δε όγκος του πλήθους είχε αναχωρήσει εγκαταλείψας υπόλειμμά τι θεατών. Η αστυνομία ουδεμίαν προειδοποίησιν έσχε περί σκοπού τινός εμπρησμού της οικίας του Διοικητού, η προσοχή των οποίων διεσπάσθη προς την στρατιωτικήν αποθήκην προμηθειών, οι δε κινήσεις των παρεκωλύοντο υπό της ελλείψεως μεταφορικών δι’ αυτοκινήτων μέσων. Έν ιδιωτικόν αυτοκίνητον όπερ εχρησιμοποίησαν προσεκόλλησεν εις τι εις τα πλάγια της οδού αμμώδες ανάχωμα και κατ’ ανάγκην εγκατελείφθη. Το δε πλήθος έκαψε τούτο.

32. Έλαβον το τηλεγράφημα του Διοικητού αναγγέλλοντος ότι είχεν πυρποληθή η οικία του και ότι η αστυνομία ηδυνάτει να χειρισθή την κατάστασιν εις τας 10.45 μ.μ., ο δε διευθύνων τα στρατεύματα Αξιοματικός συγκατετέθη να στείλη προς αυτόν τον ουλαμόν εκ Λάρνακος, ήτις μετά την διάλυσιν του συλλαλητηρίου της 6ης μ.μ. διετέλει εν ησυχία. Εάν υπήρχεν

οιαδήποτε προειδοποιήσις σοβαράς διαταράξεως της τάξεως εκ Λεμεσού θα ηδύνατο να σταλή στρατιωτική βοήθεια πολύ ενωρίτερον, αλλά το περί το φροτηγόν περιστατικόν ήτο τελείως απροσδόκητον, δεν είναι δε παράλογος ισχυρισμός ότι πλην του επεισοδίου εκείνου η περαιτέρω έκρηξις ενδεχόμενον να μη επισυνέβαιεν. Ο ουλαμός έφθασεν εις Λεμεσόν την 3ην π.μ. την επομένην πρωίαν. Είχον αναγγελθή ερεθισμός και διαδηλώσεις εκ Πάφου, το δε τηλεγραφικόν σύρμα είχε κοπή. Δεν κατέστη δυνατόν να αποσταλώσιν ενισχύσεις, αλλ' ως θα παρατηρηθή η κατάστασις ευρίσκετο εν τη πορεία της εξελίξεως. Εν Λευκοσία οι κώδωνες των εκκλησιών είχαν κρούσει την μεταμεσημβρίαν, το δε πλήθος είχε συναθροισθή και ηρνείτο να φύγη. Έξ χιλιάδες κόσμου καθ' α ελέχθη συνηθροίσθησαν εις την Οδόν Λήδρας διευθυνόμενοι προς την Νέαν Είσοδον, όπου έκαμαν έναρξιν βομβαρδισμού διά βολής λίθων και ηπειλούν να επιτεθούν κατά του φρουρού. Η Νέα Είσοδος είναι επί της κατ' ευθείαν προς την πόλιν εκ των Κυβερνητικών γραφείων και της Κατοικίας του Αποικιακού Γραμματέως προσεγγίσεως. Ετέθη οδόφραγμα τι εξ ακανθωτού σύρματος, ο φρουρός απεσύρθη και ετοποθετήθη μυδραλιοβόλον τι. Προειδοποιήσεις εξηγγέλθησαν μεγαλοφώνως ότι πας προσεγγίζων το οδόφραγμα και επιχειρών να το μετακινήση θα επυροβολείτο. Οφείλονται χάριτες εις τα στρατεύματα και την αστυνομίαν διά την ην ενήσκησαν επιδεξιότητα και υπομονήν κατά την παρούσαν και παρομοίας περιπτώσεις καίτοι προυκαλούντο μεγάλως. Το πλήθος διεσκορπίσθη προ του μεσονυκτίου.

33. Διαρκούσης της 22ας απειπειράθη, αλλ' άνευ επιτυχίας, να εγκαταστήσω συγκοινωνίαν δι' ασυρμάτου μετά του στόλου μέσον του εν Αμμοχώστω ατμοπλοίου των Χεδιδιέ. Εν τέλει έμαθον ότι δύο καταδρομικά και δύο αντιτορπιλλικά έβαινον προς την Κύπρον, παρεκάλεσα δε και εγένετο δεκτόν όπως ανά έν εκ των καταδρομικών μεταβώσιν εις Λάρνακα και Λέμεσον, ανά έν δε εκ των αντιτορπιλλικών εις Πάφον και Αμμόχωστον. Η ευτυχής απόφασις του Αρχηγού του Στόλου να αποστείλη τέσσαρα πλοία ενώ έν και μόνον εξητήθη κατέστησε τα στρατεύματα ικανά να αναλάβωσι την πρωτοβουλίαν προς καταστολήν της επαναστάσεως πολύ ενωρίτερον απ' ό,τι θα ήτο δυνατόν, εξησφάλισε δε εν τω μεταξύ τούτω την παρεμπόδισιν περαιτέρω επεκτάσεως της καταστροφής αστικής περιουσίας. Τα πλοία ανεμένοντο να φθάσωσι την επομένην πρωίαν, ο δε Αρχηγός των στρατευμάτων πληροφόρησε το κεντρικόν εν Αιγύπτω αρχηγείον ότι υπό τοιαύτας περιστάσεις δεν θα είχεν ανάγκην των ενισχύσεων προσθέτως προς τας εναερίως αφικνουμένας,

ων εγένετο προσφορά. Η διά του αέρος ενίσχυσις (μία διμοιρία) ανεμένετο την 11ην π.μ. ώραν της 23ης. Έφθασεν αύτη ακριβώς εις την προσδοκώμενην ώραν εις μεταφορικά στρατού αεροπλάνα εις τον έκτακτον σταθμόν προσγειώσεως, 5 προς δυσμάς της Λευκοσίας μίλια, όπου εγένοντο προετοιμασίαι διά την υποδοχήν των.

34. Κατά την άφιξιν του πλοίου “Λονδίνου” της Α.Μ. εις Λάρνακα ο Διοικητής, συμφώνως προς οδηγίας μου, ανήλθεν επ’ αυτού και περιέγραψεν εν γενικαίς γραμμαίς την κατάστασιν εις τον έχοντα την Αρχηγίαν Αντιναύαρχον. Διευθετήθη δε όπως ο Ναύαρχος μεταβή δι’ αυτοκινήτου και με συνοδείαν εις Λευκοσίαν όπως συνεννοηθή μετ’ εμού την μεσημβρίαν. Παρεκλήθη και εδέχθη να αποβιάσθῃ 200 άνδρας εν Λεμεσώ, 100 εις Λάρνακα, και όσον το δυνατόν μεγαλύτερον αριθμόν μέχρι πεντήκοντα εις αμφοτέρας τας πόλεις της Αμμοχώστου και Πάφου. Κατά την μετά του Ναυάρχου διάσκεψίν μου είχαν αποφασισθή οι οικείοι ρόλοι του ναυτικού, των στρατευμάτων και της αστυνομίας. Ώφειλε να τηρήται στενωπάτη μετά των Διοικητών συνεργασία, να συγκροτώνται δε καθημερινώς διασκέψεις υπ’ αυτών μετά της αστυνομίας και των έχόντων την αρχηγίαν αξιωματικών του ναυτικού ή στρατού εις όλας τας επαρχίας. Ο Ναύαρχος εδήλωσε καθαρώς ότι μόνον εις περίστασιν επειγούσης φύσεως θα απέστελλε σώματα ναυτών εις το ενδότερον της νήσου. Εν περιπτώσει ανάγκης δι’ ένοπλον υπό των Δυνάμεων της Αυτού Μεγαλειότητος επέμβασιν, ο ανώτερος αξιωματικός του ναυτικού επί τόπου θα ανελάμβανε την διεύθυνσιν εις τους λιμένας, αλλαχού δε η ευθύνη της αρχηγίας θα εναπόκειτο υπό τοιαύτας συνθήκας εις τον έχοντα την διεύθυνσιν των στρατευμάτων Αξιωματικόν. Μετά ταύτα επικοινωνώνουν μετά του Ναυάρχου εις ορισθείσας εκ των προτέρων ώρας δις ημερησίως διά του τηλεφώνου. Αι προς συνεργασίαν και αρχηγίαν διευθετήσεις ετηρήθησαν μετ’ επιτυχίας απ’ αρχής μέχρι τέλους.

35. Εν Αμμοχώστω και Πάφω η κατάστασις περιεπλάκη διά της εισροής χωρικών εις τας πόλεις. Διάφοροι δημεγέρται ησχολούντο εις την ύπαιθρον παροτρύνοντες αυτούς να κατέλθουν. Εν Πάφω ο Διοικητής υπήρξεν ο μόνος Βρεττανός λειτουργός, αυτός δε και η σύζυγός του οι μόνοι Βρεττανοί κάτοικοι. Η αστυνομική δύναμις περιωρίζετο εις 38, την δε πρωίαν της 23ης ετηλεγράφησε διά στρατιωτικήν βοήθειαν. Καθ’ όλην την 23ην εξηκολούθουν λαμβάνοντα χώραν πάνδημα συλλαλητήρια, οι δε προύχοντες, ότε επεστήθη η προσοχή των περί των ευθυνών των, ωμολόγησαν ότι ηδυνάτουν να εξα-

σκήσουν οιονδήποτε επί της καταστάσεως έλεγchon. Ο όχλος ανέμενε εν ζωηρώ αναβρασμού την υποσχεθείσαν άφιξιν του Επισκόπου Κιτίου. Ο Διοικητής εγκατέστησε μικράν εν τη οικία του φρουράν, μετά δε της μείζονος μερίδος του αστυνομικού σώματος ανέμενε την εξέλιξιν της καταστάσεως εις τον στρατώνα. Την 10ην μ.μ. το πλήθος διεσκορπίσθη, ο δε Διοικητής επληροφορήθη ότι μετέβαινε πρεσβεία εις Λεμεσόν όπως παροτρύνη τον Επίσκοπον να έλθη εις Πάφον την 24ην να ομιλήση εις συνάθροισιν εις ην θα προσεκαλούντο πάντες οι χωρικοί. Εις τας 10 π.μ. της 23ης δύο αξιωματικοί μετ' αποσπάσματος ναυτών απεβιβάσθησαν εκ του αντιτορπιλικού και κατηθύθησαν προς τον στρατώνα. Η σύζυγος του Διοικητού εγένετο δεκτή επί του πλοίου. Εγένετο έναρξις διαδηλώσεων ενωρίς την πρωίαν, τα τηλεγραφικά σύρματα εκόπησαν και πάλιν, εγένοντο δε απόπειραι προς περίφραξιν του προς τον λιμένα άγοντος δρόμου. Ουλαμοί των Βασιλικών Ουαλών Οπλιτών οίτινες είχαν αντικατασταθή εν Λεμεσώ υπό ναυτών έφθασαν εις τας 6 μ.μ. Απέτρεψαν παρέλασίν τινα κατευθυνομένην προς την οικίαν του Διοικητού με σκοπόν να καταστρέψη ταύτην. Ο έχων την αρχηγίαν του ουλαμού αξιωματικός επεθύμει ζωηρώς να λάβη άμεσα μέτρα προς διάλυσιν της ανησυχίας, αλλ' ο Διοικητής είχε αποφασίσει να αναβάλη την λήψιν τιαύτης πρωτοβουλίας μέχρι της επομένης οπότε η πρεσβεία των ταραξιών θα επέστρεφεν εκ Λεμεσού, ίσως μετά του Επισκόπου. Εν τω μεταξύ τούτω η κατάστασις επετηρείτο εκ του πλησίον, ετοποθετήθησαν δε φρουροί προς φύλαξιν της Κυβερνητικής περιουσίας. Ο Διοικητής έφερε μετά συνέσεως εις πέρας τα σχέδιά του.

36. Εν Λευκοσία εις των πληγωθέντων στασιαστών είχε αποθάνει εις το νοσοκομείον την νύκτα. Όταν εγνώσθη το τοιούτον ήρχισεν η κωδωνοκρουσία, συνηθροίσθη πλήθος τι εις την Αρχιεπισκοπήν, μετέβη δε πρεσβεία εις τον Διοικητήν προς λήψιν άδειας διά νεκρικήν πομπήν. Κατόπιν σκέψεως επέτρεψεν όπως χορηγηθή η τιαούτη άδεια υπό την αυστηράν προϋπόθεσιν ότι θα ηκολουθειτο καθωρισμένη πορεία εγκριθείσα υπό των στρατιωτικών αρχών. Η κηδεία ωρίσθη εις τας 3, πλήθος δε υπολογιζόμενον εις 8,000 πρόσωπα, μετέβη εκ της εκκλησίας εις το έξωθεν κοιμητήριον. Παρίσταντο πρόσκοποι, εθελονταί, αντιπρόσωποι όλων των πολιτικών λεσχών, φέροντες λάβαρα και Ελληνικάς σημαίας, εξεφωνήθησαν δε λόγοι παροτρύνοντες τον λαόν να συνεχίση τον αγώνα. Εν τη εκκλησία διηνεργήθη συνεισφορά προς σχηματισμόν ταμείου προς υποστήριξιν των αστυνομικών οίτινες θα επείθοντο

να εγκαταλείψωσι την Κυβέρνησιν. Πρόσωπα τινά εκ των χυδαίων του όχλου προσέβαλον την οικίαν αστυνομικού τινός αξιωματικού κειμένην επί της προδιαγραφείσης πορείας, στρατιωτικόν τι απόσπασμα το οποίον είχεν αποσυρθή εις ειδικάς θέσεις λογικής αποστάσεως απεστάλει προς εκδίωξίν των. Την αυτήν ακριβώς στιγμήν η πομπή έφθανεν επιστρέφουσα εκ του κοιμητηρίου προς την πόλιν. Μετά θαυμαστής ψυχραιμίας οι στρατιώται κατώρθωσαν να διασκορπίσωσι τον χυδαίον όχλον και να παρακωλύσωσι την πομπήν υπό χάλαζαν λίθων. Αργότερον το πλήθος ελιθοβόλησε και πάλιν τους φρουρούς παρά την Νέαν Είσοδον, παρήλθον δε ώραι τινές πριν ή πεισθή τούτο να διαλυθή. Ο Διοικητής, βοηθούμενος υπό του δημάρχου, επέστησε την προσοχήν του εις τας συνεπείας εν περιπτώσει μη διαλύσεως αλλ' εις πάσας τας τοιαύτας περιστάσεις εις τας πόλεις κατά τον χρόνον εκείνον η έξαψις, η πίεσις του λαού και η σύγχυσις ήσαν τοιαύται ώστε ο φόβος της βίας ουδεμίαν να έχη επίδρασιν.

37. Την διατάραξιν της τάξεως ήτις ήρχισε την 5ην μ.μ. κατά την ημέραν εκείνην εν Λάρνακι εχειρίσθησαν λίαν επιτυχώς η αστυνομία και το ναυτικόν. Εγένετο συνάθροισις πλήθους, κληθέντος διά κωδωνοκρουσίας, εθεάθη δε τούτο κατευθυνόμενον προς την οικίαν του Διοικητού, ήτις κείται εις απόστασιν ενός εκ του κέντρου της πόλεως μιλίου. Ο Αστυνόμος διέταξε τους δώδεκα αυτού ιππείς να διέλθωσιν έφιπποι εκ των όπισθεν διά μέσου του πλήθους το οποίον και να διασκορπίσωσιν, εν ανάγκη δε να χρησιμοποιήσωσι τα μαστίγια των. Ο Διοικητής μετά του Αστυνόμου ηκολούθουν μετ' ενόπλου εκ 14 αστυνομικών αποσπάσματος εις δύο αυτοκίνητα. Οι ιππείς, έξ των οποίων επληρώθησαν εν τη ενεργεία των προς διασκόρπισιν του πλήθους, ώθησαν το πλήθος προς τας πλευράς του δρόμου και τα αυτοκίνητα διήλθον δι' αυτού προσβαλλόμενα διά λίθων. Οι κατά του ανέμου προφυλακτήρες των αυτοκινήτων κατεθρυμματίσθησαν και οι εν αυτοίς υπέστησαν προσωπικάς βλάβας. Το ένοπλον απόσπασμα κατέλαβε θέσιν ανακόπτουσαν την προς την οικίαν του Διοικητού δίοδον, ο δε Διοικητής προυχώρησε και ωμίλησε μεγαλοφώνως προς το πλήθος, το οποίον ανεσχηματίσθη και προυχώρει, ότι εάν δεν διελύετο θα επυροβολείτο. Το πλήθος αμφοταλαντεύθη, εγένετο δε ορατόν ότι ουλαμός ναυτών, όστις είχε προειδοποιηθή υπό του Διοικητού να επιτηρή την τροπήν της καταστάσεως, ήρχετο εκ των όπισθεν, των ανδρών του χρησιμοποιούντων τας λαβάς των οχυρωματικών των εργαλείων ως ρόπαλα μετ' εξαίρετου αποτελέσματος. Ταχέως το πλήθος διεσπάσθη και ετράπη εις

φυγήν εις διαφόρους διευθύνσεις. Εξ ενός των τμημάτων όπερ κατευθύνετο επυροβολήθησαν δύο βολαί διά περιστρόφου. Ο ναυτικός αξιωματικός διέταξεν όπως ριφθή εις απάντησιν βολή έξ σφαιρών. Ουδέν δυστύχημα συνέβη. Δύο πολύ μικρότερα πλήθη, έν συγκείμενον εκ χωρικών, διεσπάσθησαν υπό της αστυνομίας αργότερον την αυτήν εσπέραν. Αι εκ Λάρνακος εκθέσεις ουδεμίαν μετά ταύτα ανέφερον διαδήλωσιν.

38. Κατά την διάρκειαν της ημέρας ο Διοικητής Πάφου ετηλεγράφησεν ότι ήτο επάναγκες όπως παρεμποδισθή ο Επίσκοπος Κιτίου να μεταβή εις Πάφον, ειδοποιήθη δε ο Διοικητής Λεμεσού τηλεγραφικώς όπως παρεμποδίση τούτον. Εν τω μεταξύ τούτω μέγα πλήθος κόσμου συμπληρωθέν υπό χωρικών εφρούρει έξωθεν της κατοικίας του Επισκόπου επειδή προυβλέπετο η σύλληψίς του. Προς εξέτασιν της καταστάσεως εκάλεσα διάσκεψιν εις ην μεταξύ άλλων παρέστησαν: ο προσωρινός Αποικιακός Γραμματεύς, ο Αρχηγός του στρατού, ο Αρχιαστυνόμος και ο Διοικητής Λευκοσίας. Όλοι συμφώνησαν ότι ο Επίσκοπος ώφειλε να συλληφθή κατά την νύκτα εκείνην και ότι έδει να συλληφθώσι συγχρόνως, ει δυνατόν, οι επιφανέστεροι των εν Λευκοσία ταραξιών. Οσονδήποτε δε σημαντικόν και αν ήτο το ζήτημα της κατασυντρίψεως του Επισκόπου, η κατάσταση, ισχυρώς επιστεύετο, συνεκντρούτο εν Λευκοσία, και μέχρις ου αποκατασταθή τάξις τε και υπακοή εις την πρωτεύουσαν δεν θα καθίστατο δυνατόν να χειρισθή τις αποτελεσματικώς ταραχάς αλλαχού.

39. Ο Αρχηγός των στρατευμάτων και ο Αρχιαστυνόμος ανέλαβον να πραγματοποιήσωσι τας συλλήψεις κατά την νύκταν εκείνην. Προύτεινον όπως οι συλληφθέντες αρχηγοί απελαθώσιν επί τη βάσει των ας είχαν αποκτήσει εξουσιών δυνάμει του περί Αμύνης Διατάγματος εν Συμβουλίω και των κανονισμών, και όπως μεταφερθώσιν αμέσως εις τα πολεμικά πλοία μέχρις ου καταστή δυνατόν να γίνωσι διευθετήσεις προς τελικήν απέλασιν τούτων. Μοι εδόθη η συμβουλή ότι η τοιαύτη πρότασις ήτο προτιμότερα παντός άλλου μέτρου από τε της νομικής απόψεως και της απόψεως της δημοσίας ασφαλείας. Δεν ηδύνατό τις να ίδη άλλην τινά αντ' αυτής επαρκέστεραν πρότασιν. Δεν ηδύνατο να υπάρξη σοβαρόν διά την εγκληματικήν ενοχήν των υπευθύνων ζήτημα. Η απομάκρυνσις της επιδράσεώς των και η εκ νέου διαβεβαίωσις περί της ισχύος της Κυβερνήσεως διά της δυνάμει των παραδειγμάτων υπήρξαν επείγουσα ανάγκη. Η κράτησίς των εις εφικτήν διά το πλήθος απόστασιν ενδεχόμενον να προυκάλει τα πλήθη προς διάπραξιν

περαιτέρω υπερβασιών επί τη ελπίδι της εξασφάλισης της απελευθερώσεως τούτων. Απόβλεψα μετά φόβου προς την πιθανότητα επιθέσεως κατά των φυλακών οία πραγματικώς επαπειλείτο εν Λευκοσία. Η αποφυγή περιστατικών άτινα θα ωδήγουν εις αιματοχυσίαν υπήρξε συνεχής δι' εμέ φροντίς. Καθ' α πίστευον και ως πας αρμόδιος θεατής επίσης κατά την εποχήν εκείνην επίστευεν, ωφείλετο κυρίως εις την εξουσίαν της απελάσεως το ότι κατώρθωσα να λάβω την πρωτοβουλίαν αποφασιστικώς κατά το κρίσιμον τούτο στάδιον.

40. Απεφασίσθη όθεν συλληφθώσι και απελαθώσιν οι ακόλουθοι εκ Λευκοσίας ταραξίαι:

Γεώργιος Χατζηπαύλου
 Διονύσιος Κυκώτης
 Θεοφάνης Τσαγκαρίδης
 Θεοφάνης Θεοδότου
 Θεόδωρος Κολοκασίδης.

41. Περί την 5ην π.μ. κατά την 24ην οι έξ συληφθέντες ευρίσκοντο επί των πολεμικών σκαφών. Εν Λευκοσία ιδιωτικά αυτοκίνητα εκ της Εθελοντικής Δυνάμεως μετά στρατιωτών και αστυνομικών είχαν περισυλλέξει τούτους, εντός ημισείας ώρας, ακριβώς έξωθεν της πόλεως επί του προς την Λάρνακα φέροντος όδóμου όπου μετηνέχθησαν υπό συνοδείαν διά φορτηγού αυτοκινήτου. Ουδεμία αντίστασις συνηντήθη ειμή εκ μέρους του Χατζηπαύλου όστις έκλεισε διά κλειδός την εμπροσθίαν θύραν, απειπειράθη να δραπετεύση, και όταν συνελήφθη ηρνήθη να κινηθή. Η Εθελοντική Δύναμις εχρησιμοποιήθη επίσης κατά την νύκταν εκείνην προς διανομήν εις όλα τα επαρχιακά κεντρικά γραφεία αντιγράφων του περί Αμύνης Διατάγματος εν Συμβουλίω και μεγάλων εντύπων τοιχοκολλήσεων περιλαμβανουσών μετάφρασιν του περί Αμύνης Κανονισμών.

42. Η σύλληψις του Επισκόπου εν Λεμεσώ επετεύχθη επιτυχώς. Μικρόν τι πλήθος όπερ εφρούρει την οικίαν του ευρέθη κοιμώμενον και ουδεμίαν αντίστασιν αντέταξε. Πύραυλός τις αφεθείς προς προειδοποίησιν του κινδύνου εκ της στέγης της οικίας παρέμεινεν ως φαίνεται αναπάντητος. Μετά ημίσειαν ώραν οι κώδωνες των εκκλησιών ήχησαν, συνηθροίσθη δε πλήθος και προσήγγισε το οίκημα, ενώ η αστυνομία και οι ναύται ήσαν ακόμη εντός αυτής ερευνώντες τους χωρικούς δι' επικίνδυνα όπλα και σημειούντες τα ονόματά των. Ο αστυνομικός αξιωματικός εξήτησεν ενισχύσεις και έφερεν

ένδεκα αστυνομικούς ίνα σταματήση το πλήθος. Το απόσπασμά του ελιθοβολείτο και απωθήθη εις θέσιν τινα φρουρούμενην υπό ναυτικού αποσπάσματος έναντι του οικήματος. Το πλήθος ηυξήθη και ήρχισε να παραδιάζη προς τα έσω την θύραν του οικήματος, η δε αστυνομία ήρξατο βάλλουσα. Ερρίφθησαν είκοσι και μία βολαί, επληγώθησαν έξ, το δε πλήθος διεσκορπίσθη. Είς των πληγωθέντων απέθανεν αργότερον. Ουδεμία περαιτέρω στασιαστική ενέργεια έλαβε χώραν εις Λεμεσόν.

43. Ενωρίς την 24ην ανηγγέλη ότι αριθμός τις επιβατικών και φορτηγών αυτοκινήτων εγκατέλειπον την Λευκοσίαν κατευθυνόμενα προς τα χωρία όπως μετακομίσωσι χωρικούς και πυροβόλα όπλα. Ελήφθησαν προφυλάξεις διά της τοποθετήσεως περισσοτέρων φρουρών, πρεσβεία δε ήτις έφθασεν εκ Μόρφου δι' αυτοκινήτου εις την είσοδον της πόλεως ημποδίσθη, επεστήθη αυστηρώς η προσοχή της και εστάλη οπίσω εις Μόρφου. Διηυέτησα ώστε τα αεροπλάνα άτινα είχαν μεταφέρει τους στρατιώτας αναπετάσωσι περίξ της νήσου διενεργούντα επιδείξεις υπέρ τας κυρίας πόλεις, και ακολουθούντα δρομολόγιον υπεράνω των χωρίων εκείνων εξ ων είχαν αναγγελθή έξαφισ και συλλαλητήρια. Τα περί της συλλήψεως νέα δεν εγένοντο γενικώς γνωστά εν Λευκοσία ή περί την μεσημβριάν οπότε συνηροίσθη πλήθος κόσμου παρά την Αρχιεπισκοπήν, όπου και εγένετο συνεδρίασις προς συζήτησιν των μέτρων άτινα έδει να ληφθώσιν ίνα έξαναγκασθή η Κυβέρνησις να ελευθερώση τους ταραξίαις. Κατά την συνεδρίαν ταύτην ήχθη εις πέρας συμφιλίωσις, παρασκευασθείσα υπό του Αιμιλιανίδου, μεταξύ των κομμουνιστών αρχηγών και της εκκλησίας. Ο εν Μόσχα εκπαιδευθείς κομμουνιστής Βατυλιώτης, ησπάσθη την χείρα του Αρχιεπισκόπου και υπεσχέθη προς αυτόν την υποστήριξιν του κόμματός του εν τω αμέσω κατά της Κυβερνήσεως αγώνι.

44. Ολίγον τι μετά ταύτα ο Αρχιεπίσκοπος απέστειλε τον εφημέριόν του να ζητήση συνέντευξιν μετ' εμού. Έδωκα οδηγίας όπως πληροφορηθή ούτος ότι ήμην πρόθυμος να τον δεχθώ αλλ' ότι το δρομολόγιόν του προς την κατοικίαν του Αποικιακού Γραμματέως και απ' αυτής θα καθορίζετο υπό του έχοντος την αρχηγίαν των στρατευμάτων Αξιωματικού. Ο τε έχων την αρχηγίαν των στρατευμάτων Αξιωματικός και ο προσωρινός Αποικιακός Γραμματέυς ήσαν παρόντες κατά την συνέντευξιν. Εσωκλείω μετάφρασιν της ανακοινώσεως ην ο Αρχιεπίσκοπος ανέγνωσε προς εμέ. Τον παρεκάλεσα τότε να αποσυρθή ίνα δυνηθώ να διατυπώσω την απάντησίν μου. Κατά την επιστροφήν του είπον εις αυτόν μετά δυνάμεως ότι δεν εσκόπουν να ελευθε-

ρώσω οιονδήποτε εκ των δημεγεργτών, ότι η Κυβέρνησις και ουχί αυτός ήτο υπεύθυνος διά την ένομον τάξιν, και ότι αι ένοπλοι δυνάμεις δεν θα εδίσταζον να λάβωσιν έσχατα μέτρα προς καταστολήν πάσης περαιτέρω ταραχής. Η πρόπευσα σφαίρα ευθύνης δι' αυτόν, είπον, ήτο να παροτρύνη το ποίμνιόν του να υπακούη εις την πολιτικήν εξουσίαν και να επιστήση την προσοχήν τούτου, ως είχαν επιστήση την προσοχήν του, περί των συνεπειών της ανυπακοής. Ο Αρχιμανδρίτης έλαβε σημειώσεις περί του ό,τι είπον και απέπεμψα τούτους.

45. Την εσπέραν το πλήθος ελιθοβόλησε και πάλιν τον φρουρόν παρά την Νέαν Είσοδον και ηρνείτο να φύγη. Ηπειλούντο επιθέσεις κατά του σταθμού ηλεκτρικού φωτός, των εντός των τειχών δικαστηρίων, των Κυβερνητικών γραφείων και των κεντρικών φυλακών, ο δε Αρχηγός των στρατευμάτων ορθώς απεφάσισεν ότι το πλήθος ώφειλε να διασκορπισθή. Ερρίφθη μία βολή υπό του σκοπού εκ της οποίας επληγώθη εις· το πλήθος διελύθη αμέσως. Ο πληγωθείς απέθανε την επομένην. Όλοι αι εκτός της φρουρουμένης ζώνης κατοικούσαι γυναίκες και τέκνα Βρεττανών συνεκεντρώθησαν κατά την νύκταν εκείνην εις τι εντός αυτής ξενοδοχείον. Κατά τας εκθέσεις της αστυνομίας το μέγεθος του ψυχικού εν τη πόλει αναθρασμού ενέβαλεν εις κίνδυνον την ζωήν Βρεττανών λειτουργών. Εις τας εντός των τειχών Ελληνικάς συνοικίας η αστυνομία ουδένα έλεγchon ηδύνατο να εξασκήση. Το μόνον δυνατόν πράγμα ήτο η διά ποδηλάτων περιπολία εκτός εφικτής υπό του πλήθους αποστάσεως.

46. Εν Πάφω κατά την 24ην εγένετο ενωρίς έναρξις και πάλιν διαδηλώσεων έξωθεν του αστυνομικού στρατώνος. Τα τηλεγραφικά σύρματα διετέλουν ακόμη κεκομμένα, το δε ναυτικόν είχε εγκαταστήσει ασύρματον εντός του στρατώνος εγκατάστασιν. Η πρεσβεία ήτις είχε μεταβή εις Λεμεσόν ίνα πείση τον Επίσκοπον Κιτίου να έλθη εις Πάφον επέστρεψεν άνευ αυτού την 11ην μ.μ. ώραν. Μεταξύ τούτων ήτο ο Γαλατόπουλος, τέως μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου, όστις κατά την επιστροφήν του ως εγνώσθη αργότερα, είχε εξωθήσει τους κατοίκους του Πισσουρίου, διαμέσου τινός χωρίου, να καταστρέψουν ποιάν τινά αξίας Κυβερνητικήν περιουσίαν κειμένην εν τοις πέριξ. Η επιστροφή της πρεσβείας υπήρξεν αφορμή διά το πλήθος να συναθροισθή εν δυνάμει, είχε δε συμμαζευθή έξωθεν του στρατώνος. Ο Διοικητής, όστις ανέμενε μίαν τοιαύτην ευκαιρίαν, εξήλθεν εκ του αστυνομικού στρατώνος και προχώρησε προς το πλήθος ακολουθούμενος υπό τινος ναυτικού και

στρατιωτικού αποσπάσματος, μετά προσηρμοσμένων επί των όπλων λογχών, όπερ εξετεινέτο εις παράταξιν προς αμφοτέρας τας πλευράς του. Ωμίλησε προς το πλήθος και ανέπτυξεν εν ολίγοις το καθεστώς του οποίου είχε γίνει εισαγωγή επί τη βάσει του περί Αμύνης Διατάγματος εν Συμβουλίω. Προχώρησαν τότε αστυνομικοί οίτινες καθήπλωσαν προ αυτών ωσει περιζώματα και εξέθεσαν προ των ομμάτων των μεγάλας τοιχοκολλήσεις κανονισμών επί τη βάσει του Διατάγματος εν μεταφράσει. Ο Διοικητής εκάλεσεν ακολούθως το πλήθος να διαλυθή και η παράταξις των ναυτών και στρατιωτών κατηθύνη κατ' αυτών. Το πλήθος διελύθη, αι τοιχοκολλήσεις ετοιχοκολλήθησαν, όλοι δε αι λέσχαι και τα καφενεία έκλεισαν. Αστυνομικοί περίπολοι απεστάλησαν εις όλα τα γειτονικά χωρία ίνα προειδοποιήσωσι ταύτα περί των συνεπειών της αναμενόμενης εις την πόλιν συρροής των. Εν τη πόλει επεβλήθη αυστηρός κατ' όικον περιορισμός. Μετά ταύτα ο Διοικητής κατέστειλεν αυστηρώς πάσαν άτακτον κωδωνοκρουσίαν και την αναπέτασιν σημαιών. Εγένετο άμεσος και σταθερός χειρισμός παντός συμπτώματος ανησυχίας, η δε αστυνομία κατέστη ταχέως ικανή να στρέψη την προσοχήν της προς τα μακράν χωρία.

47. Η κατάστασης τόσοσν εις την πόλιν όσον και εις την επαρχίαν Κερηνείας διετέλει μέχρι τούδε εν ηρεμία. Ο Σάββας Λοιζίδης και δύο άλλοι ταραξίαι εγνώσθη ότι είχαν μεταθή εις το Δίκωμον, χωρίον τι εις τους νοτίους πρόποδας της οροσειράς της Κερηνείας, ίνα συνεννοηθώσι μετά του Επισκόπου όστις περιώδευε την επισκοπικήν περιφέρειάν του, μετά ταύτα δε ηκούετο ότι ο Λοιζίδης ευρίσκετο άλλοτε μεν εν Κερηνεία άλλοτε δε εν Λευκοσία. Η αστυνομία ανέμενεν ότι θα ελάμβανον χώραν ταραχαί αλλ' ουδέν συνέβη. Την 23ην ο Διοικητής είχεν εισηγηθή ότι επειδή υπήρχον 54 Ευρωπαίοι εν τη πόλει έδει να αποσταλή ναυτική ή στρατιωτική προστασία. Προσέθεσεν ότι δεν προέβλεπεν οϊανδήποτε ανησυχίαν και ότι δεν υφίστατο ένδειξις εκρήξεως στάσεως, επληροφορήθη δε ούτος την 24ην ότι θα ήτο δυνατόν να αποσταλή βοήθεια μόνον εάν ανήγγελλε την ύπαρξιν σοβαράς περιστάσεως επειγούσης φύσεως. Η Κερήνεια απέχει 16 από της Λευκοσίας μίλια. Συνεβουλεύθη όπως οργανώση τους άρρενας Βρεττανούς κατοίκους και επισκέπτας εις αμυντικόν σώμα. Την αυτήν εσπέραν ελήφθη πληροφορία ότι ο Επίσκοπος Κερηνείας εσκόπει να επισκεφθή την Λευκοσίαν την επομένην, ο δε Διοικητής επεβεβαίωσε τηλεγραφικώς την τοιαύτην είδησιν. Ήτο τα μάλιστα ανεπιθύμητον όπως επιτραπή εις τον Επίσκοπον κατά την στιγμήν

εκείνην να εκπληρώση τον σκοπόν του, απεφασίσθη δε να μην αφεθή ούτος να εισέλθῃ εἰς τὴν Λευκοσίαν. Ὁ Διοικητὴς εἰδοποιήθη τηλεγραφικῶς περὶ τῆς τοιαύτης αποφάσεως.

48. Ὁ Επίσκοπος ἐφθασεν εἰς τὰ περίξ τῆς Λευκοσίας τὴν 7 π.μ., παρεμποδίσθη ἡ προέλασίς του ὑπὸ τινος φρουροῦ καὶ κατόπιν σκηνῆς τινός βιαίας διαμαρτυρίας υπήκουσε τὴν διαταγὴν ὅπως επιστρέψῃ εἰς Κερήνειαν. Μετέβη ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅπου λειτουργία τις ἐπλησίαζε πρὸς τὸ τέλος τῆς. Εὐθεάθῃ ὡς ὠχρὸς ἐκ θυμοῦ καὶ κατέστειλε τὴν συγκλήσιν του, ὅταν δὲ ἡ λειτουργία ἐτελείωσεν ὠμίλησεν πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα περὶ τοῦ ὅτι εἶχε συμβῆ. “Μετέβην εἰς τὴν Λευκοσίαν”, εἶπε, “καὶ ἡ προέλασίς μου παρεμποδίσθη ὑπὸ λογχῶν”. Ὑψωσε τὸν τόνον τῆς φωνῆς του φωνάζων, αἱ δὲ λέξεις καὶ φράσεις ἠκολούθουν μετὰ θορύβου. “Αὕτη εἶναι Ἑλληνικὴ χώρα καὶ δεόν να δοθῆ εἰς τὴν Ελλάδα. Οἱ Ἄγγλοι εἶναι τύραννοι καὶ κακούργοι” εἶναι φράσεις αναφερόμεναι εἰς ἐκθέσεις καὶ ἐν τέλει, “Θα υψώσω τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ἐκεῖ ὅπου πρέπει να εὐρίσκηται”. Εἰτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ — 300 περίπου τὸν ἠκολούθησαν — με κατεύθυνσιν τὰ Κυβερνητικὰ γραφεῖα καὶ συμφώνως πρὸς ὁδηγίας τοῦ κατεβιδάσθη καὶ κατεξέσχισθη ἡ Ἀγγλικὴ σημαία. Ὁ προσωπικὸς υπηρέτης τοῦ Ἐπισκόπου ἀνύψωσεν ἀντ' αὐτῆς τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν. Πληροφορηθεὶς τὰ γεγονότα ὁ Διοικητὴς προσέτρεξεν εἰς τὸν τόπον τῆς τοιαύτης σκηνῆς, ἀνήλθε τὰς βαθμίδας καὶ ἐξελθὼν εἰς τὸν ἐξώστην ἐκάλεσε τὸ πλῆθος να διαλυθῆ ἀμέσως. “Ὀμίλησέ μας Ἑλληνικὰ” ἐξεφώνησεν ὁ Επίσκοπος καὶ ἀφοῦ ἐπεστήθη περαιτέρω ἡ προσοχὴ τοῦ ὠδήγησεν ὀπίσω τὴν παρέλασιν πρὸς τὴν πόλιν. Ἡ Ἑλληνικὴ σημαία κατεβιδάσθη καὶ ἀνυψώθη ἀμέσως ἡ Ἀγγλικὴ τοιαύτη.

49. Ὁ Διοικητὴς ἐκάλεσε καὶ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν προκρίτων. Εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι θα ἦσαν υπεύθυνοι εἴαν παρέλειπον να ἐξασκήσωσι τὴν ἐπίδρασίν των πρὸς παρεμπόδισιν περαιτέρω ἀνησυχιῶν. Τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα εἶχον κοπή, ἀπέστειλε δὲ ἐκθεσιν περὶ τῆς καταστάσεως δι' αὐτοκινήτου. Περὶ τὴν 12.30 μ.μ. ἐφθασαν δύο τμήματα στρατοῦ με ἐπὶ κεφαλῆς ἕναν λοχίαν, ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ διὰ περιπολίαν καὶ φρούρησιν τῆς πόλεως πρὸς βοήθειαν τῆς αστυνομίας. Δεν ἦτο δυνατὴ ἡ φρούρησις τῶν εἰσόδων πρὸς τὴν πόλιν τελείως, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἡμέραν ἠύξανε μεγάλως τὸ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ πλῆθος. Χωρικοὶ ἀπὸ γειτονικά καὶ μακρὰν ἀκόμη χωρία ἐξηκολούθουν προσερχόμενοι. Μερικοὶ ἤρχοντο διὰ λειωφορέων ἀτινα ἐστάθμευον εἰς ἀρκετὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν καὶ ἐπέτρεπον οὕτως εἰς τοὺς

χωρικούς να διασχίζωσι τους αγρούς και να κατευθύνωνται προς την Επισκοπήν. Περί την 8 μ.μ. ο αριθμός των εκεί προσελθόντων ανήρχετο εις χιλίους περίπου, πολλοί δε τούτων έφερον βαρείας ράβδους και τεμάχια εκ σιδήρου. Περί την 9.30 μ.μ. ηγγέλθη από το Κάρμι, ορεινόν τι χωρίον κείμενον εις απόστασιν πέντε μιλίων, ότι οι πλείστοι των κατοίκων ήρχοντο εις την πόλιν. Σώμα στρατού και αστυνομίας αποσταλέν να εμποδίση τούτους εύρεν ότι είχαν ήδη φθάσει εις την Επισκοπήν όπου επανήρχισαν αγορεύσεις και φωναί. Ευθύς μετά ταύτα ο ουρλιάζων όχλος προχώρησε κατά του ενόπλου σώματος. Ο υπαστυνόμος παρουσιασθείς προ αυτών συνεβούλευσε τούτους να εγκαταλείψωσι τας ράβδους των και να επιστρέψωσιν εις τα χωρία των. Το ένοπλον σώμα προχώρησε προτείνον τας λόγγακας, λιθοβολούμενον δε ισχυρώς ηναγκάσθη να υποχωρήση. Ο λιθοβολισμός εξηκολούθησε μαινόμενος, εκτυπήθησαν δε εξ αυτού ο τε υπαστυνόμος και ο λοχίας. Κατόπιν περαιτέρω προειδοποιήσεως το ένοπλον σώμα επυροβόλησε δώδεκα βολάς.

Το πλήθος υπεχώρησεν αλλ' επανήλθε και πάλιν. Επυροβολήθη δευτέρα βολή κατόπιν της οποίας το πλήθος απεχώρησε προς την Επισκοπήν. Ευρέθη ότι επληγώθησαν τρεις στασιασταί οίτινες και μετεφέρθησαν αμέσως εις το νοσοκομείον. Είς δε τούτων απέθανεν.

50. Λαβών την παρά του Διοικητού έκθεσιν περί της καταστάσεως την πρωίαν παρεκάλεσα τον Ναύαρχον εάν ηδύνατο να αποστείλη έν των εις τα καταδρομικά προσκεκολλημένων υδροπλάνων, ή τώρα, οπόταν είχεν φθάσει έν επί πλέον καταδρομικόν, να επιτρέψη εις το εν Αμμοχώστω καταδρομικόν να ενισχύη την Κερήνειαν μέχρις ου αποσταλώσιν αρκετοί εκεί στρατιώται προς κατάσβεσιν των ταραχών και σύλληψιν του Επισκόπου. Ναυτική βοήθεια δεν ήτο, εν τούτοις, κατορθώσιμος λόγω αποστάσεως. Ο αρχηγός των στρατευμάτων είχεν διευθετήσει ώστε να σταλή εις ουλαμός μετά την πτώσιν του σκότους οπότε η σύλληψις του Επισκόπου θα ήτο δυνατόν να πραγματοποιηθή καλύτερον, αλλά δεν ηδύνατο μέχρι τότε να διαθέση περισσότερα των δύο τμημάτων. Διετέλει απησχολημένος εις την εκκαθάρισιν της καταστάσεως εν Λευκοσία ήτις απετέλει τον πρώτον και σπουδαιότερον αυτού σκοπόν όπου απεγνωσμένα στοιχεία του πλήθους ευρίσκοντο ακόμη εν ενεργεία και, καθ' α ανηγγέλετο, ωπλιζόντο διά ποικίλων όπλων. Κατώρθωσε να διαλύση το πλήθος την ημέραν εκείνην άνευ πυροβολισμών δι' εισελάσεως εις την πόλιν διά φορτηγού προστατευομένου υπό συρματοπλεγμάτων. Ο κομμουνιστής Βατυλιώτης συνελήφθη κατ' αυτόν τον τρόπον ενώ ητοιμά-

ζετο να ομιλήση προς τον λαόν και μετηνέχθη διά του φορτηγού υπό φρούρησην.

51. Κατέφθانون τώρα εκθέσεις περί πολυαρίθμων διαδηλώσεων και πράξεων καταστροφής περιουσίας και περιφρονήσεως του νόμου εις τα χωρία. Κατά την συνήθη διάσκεψιν μετά των συμβούλων μου την 25ην ο διευθύνων τα στρατεύματα αξιωματικός ηρωτήθη εάν περαιτέρω στρατιωτικάί ενισχύσεις εξ Αιγύπτου θα ήσαν αναγκαίαι. Απήντησεν ότι δεν θα είχεν ανάγκην τούτων αλλ' ότι θα εζήτηι αριθμόν τινα τεθωρακισμένων αυτοκινήτων προς επίσπευσιν της καταστολής της διαταράξεως της τάξεως εις τα χωρία. Παρεδέχθη επίσης λόγω της συνεχιζόμενης αποκοπής των τηλεγραφικών συρμάτων, να ζητήση εγκαταστάσεις ασυρμάτου δι' όλους τους εν τη επαρχία κεντρικούς σταθμούς. Η Βασιλική Αεροπορική Δύναμις εγκατέστησεν ασύρματον εις τον εν Λευκοσία αστυνομικόν σταθμόν ανεφοδιασμού και, εφόσον παρέμεινε το Ναυτικόν, εξησφαλίσθη ασύρματος επικοινωνία μεθ' όλων των παραλίω πόλεων πλήν της Κερηνείας. Ώφειλα εντούτοις να αποβλέψω εις τον χρόνον καθ' ον θα απεσύροντο τα πολεμικά πλοία.

52. Ο Διοικητής Κερηνείας είχε προειδοποιηθή ότι ο Επίσκοπος θα συνελαμβάνετο κατ' εκείνην την νύκτα και ότι θα απεστέλλοντο ενισχύσεις. Διά τούτο όταν ο ουλαμός έφθασεν εκεί μετά την 1ην π.μ. της 26ης, ωδηγήθη αμέσως εις την Επισκοπήν, περιεκύκλωσε δε αυτήν και εισήλθον εις το οίκημα. Πεντήκοντα άνδρες ωπλισμένοι μετά ροπαλών ευρέθησαν εντός του οικήματος αλλ' ουδεμίαν αντίστασιν έφερον. Ο Επίσκοπος απειπειράθη να απαλλαχθή τους προπέμποντας αυτόν φρουρούς αλλ' υπερνικήθη υπό τούτων, ετέθη εις φορτηγόν τι αυτοκίνητον και ήχθη κατ' ευθείαν εις τας εν Λευκοσία κεντρικάς φυλακάς. Λόγω της εν Κερηνείας σοβαράς εξελισσομένης καταστάσεως είχε διαταχθή επίσης η σύλληψις του Σάββα Λοιζίδη. Καθ' α είχε γνωσθή είχεν ούτος δραπετεύσει εις Λευκοσίαν όπου συνελήφθη αργότερον. Απεφάσισα όπως ούτος, ο Επίσκοπος Κερηνείας, ο κομμουνιστής Βατυλιώτης και ο σύντροφος τούτου Κώστας Σκελέας απελαθώσι μετά άλλων ταραξιών. Ο Σκελέας συνελήφθη βραδύτερον κατά την αυτήν ημέραν εν Λεμεσώ όπου είχε φθάσει εκ Λευκοσίας μετά φυλλαδίων δι' ων ανεκοινούντο η απόφασις του κομμουνιστικού κόμματος να συνταχθή μετά των εθνικιστών.

53. Εν Αμμοχώστω (Βαρύσια) ουδείς έλεγχος ήτο δυνατόν να εξασκηθή επί του πλήθους και πολλοί χωρικοί ήσαν συνηθροισμένοι εις την πόλιν. Είχε

συγκροτητή πάνδημον συλλαλητήριο 8,000 περίπου κόσμου την 24ην εις το οποίον οι αρχηγοί, ανταποκρινόμενοι εις την ην εγένετο εις αυτούς περαιτέρω επίστησιν της προσοχής των, απειπειράθησαν πώς να αποθαρρύνωσι βιαιοπραγίαν, αλλ' εξηκολούθουν να αμφιλογούν. Καθ' α ανεφέρετο εις εκθέσεις ο λόγος του δημάρχου είχε ως εξής: "Σας έχομεν καλέσει εδώ ίνα διεκδικήσωμεν τα δίκαιά μας και διά να εγκρίνωμεν τα υπό των αντιπροσώπων μας ληφθέντα μέτρα. Η θέσις μου δεν μου επιτρέπει να προβώ περαιτέρω". Διεδέχθη τούτον ο Αρχιμανδρίτης όστις είπε προς το πλήθος ότι η ελευθερία δεν ηδύνατο να πραγματοποιηθή άνευ θυσίας και αίματος, αλλά προσέθηκην ότι ο δι' αυτήν αγών ώφειλε να διενεργηθή διά νομίμων μέσων. Άλλοι ηκολούθησαν την αυτήν γραμμήν και εξήτησαν από το πλήθος να διαλυθή ησύχως. Αρκετή εχθροπάθεια επεδείχθη διά τούτο κατά των αρχηγών. Ο γραμματεύς της αστυνομίας όστις εξέθεσε τα των ομιλιών αναφέρει ότι είχε ακούσει να γίνονται μεγάλα παράπονα διότι η έκρηξις της στάσεως δεν επετρέπετο υπό των Άγγλων στρατιωτών. "Ενώ οι Βρεττανοί στρατιώται και οι αστυνομικοί φονεύουσιν εις τας άλλας πόλεις τους αδελφούς μας και τους αθώους μαθητάς οι οποίοι είναι άοπλοι, πρέπει να αφήσωμεν αυτούς εδώ χωρίς να τους εγγίζωμεν;" Μερικοί χωρικοί από το Παραλίμνι ανεφώνουν: "Πώς εμπορούμεν να επιστρέψωμεν εις το χωρίον μας κατόπιν που επιλήσαμεν τες γυναίκες και τα παιδιά μας και τους αποχαιρετίσαμεν;"

54. Την 25ην το καταδρομικόν "Κολόμβος" αφίκετο και απεβίβασε 30 ναύτας. Ο κύριος Διοικητής επέστρεψεν εκ του εις Αγγλίαν επ' αδεία ταξειδίου του και ανέλαβε καθήκοντα. Απεφασίσθη όπως κρατηθώσιν αι γυναίκες και τα παιδιά επί τινος εν τω λιμένι ναυλοχούντος πλοίου λόγω συνεχών περι ενεργειών του όχλου φημών, καιτοι υπήρχον ήδη σημεία επιστροφής εις ομαλότητα εν τη πόλει. Η απόφασις υπήρξε δικαιολογημένη διότι μετά την 5ην μ.μ. ο όχλος παροτρυνόμενος υπό μερικών κομμουνιστών εξηνάγκασε τους ιδιοκτήτας αδειούχων καταστημάτων να επανανοίξωσιν ταύτα. Την τοιαύτην ενέργειαν διεδέχθη συνεννοημένη κατά του εν Βαρωσίαις αστυνομικού σταθμού προσβολή, οικήματός τινος αποκεχωρισμένου του κεντρικού αστυνομικού σταθμού και ολίγον χρησιμοποιηθέντος κατά τας ταραχάς. Παράθυρα και θύραι κατεθρυμματίσθησαν, αστυνομική δε περιουσία και τα αρχεία ερρίφθησαν εις τον δρόμον ή κατεστράφησαν. Ο πλοίαρχος του "Κολόμβου" μετά δύο αξιωματικών, δύο ανδρών και αστυνομικού τινος σώματος μετέβη εις τον αστυνομικόν σταθμόν και εγκατέστησε φρουράν εκεί. Κατά

την διά της πόλεως επιστροφήν των εξυβρίσθησαν και ελιθοβολήθησαν υπό του πλήθους. Σκεπάρνια, φιάλαι και πήλινα ανθοδοχεία ερρίπτοντο κατ' αυτών, μερικά δε τούτων έπιπτον επί των κεφαλών των από τους εξώστας. Είς αξιωματικός μετά πέντε ναυτών και ολίγων αστυνομικών απεστάλη να επαναφέρει τον φρουρόν εκ του κατερειπωθέντος αστυνομικού σταθμού. Απειλούμενοι υπό του πλήθους εκ δύο πλευρών και προσβαλλόμενοι διά διαφόρων ριπτομένων αντικειμένων, περιλαμβανόντων σιδηρά πτύα, ήρχισαν να πυροβολούν. Εφονεύθη είς στασιαστής και επληγώθησαν δύο. Οι ναύται υπέστησαν μικράς βλάβας, το δε χαλύβδινον κράνος του αξιωματικού υπέστη σοβαράς εγχαράξεις. Αι ενέργειαι του πλήθους εσυνεχίσθησαν μέχρι του μεσονυκτίου. Ανηγγέλλετο ότι απεθκεύετο μεγάλη συλλογή βλημάτων, και επί τω σκοπώ, ως φαίνεται, παραπλανήσεως, ήτις θα εξησθένει τας εν τη πόλει ενόπλους δυνάμεις, ξυλίγη τις καλύβη χρησιμοποιούμενη ως θαλάσσιον λουτρόν υπό της Αγγλικής κοινότητος εις μικράν τινα έξωθεν της πόλεως απόστασιν εδόθη εις το πυρ. Εγένετο αποβίβασις προσθέτων δυνάμεων εκ του Βασιλικού πολεμικού πλοίου “Κολόμβου”, ετοποθετήθησαν δε πρόσθετοι φρουροί. Ουδεμία περαιτέρω στάσις εξεράγη εν τη πόλει μετά την νύκταν εκείνην.

55. Επί τη αφίξει του “Κολόμβου”, ο Αντιναύαρχος εδέχθη να απαλλάξη τον εν Αμμοχώστω στρατιωτικόν ουλαμόν. Απήλλαξε δε επίσης τον εν Πάφω ουλαμόν. Το τοιούτον κατέστησε ικανόν τον Αρχηγόν των στρατευμάτων να συγκεντρώση τας δυνάμεις του εν Λευκωσία και να πατάξη μετά ταχύτητος πάσαν εις τας επαρχίαν ταραχήν οσάκις εκάλει τούτο η ανάγκη. Αι περί ταραχών εις τα χωρία εκθέσεις ενέπνεον ανησυχίαν και έχρηζον αμέσων προς καταστολήν μέτρων. Εν τη επαρχία Λευκωσίας εκόπησαν τηλεγραφικά και τηλεφωνικά σύρματα, εγένετο επέμβασις επί της σιδηροδρομικής γραμμής, εις δύο δε χωρία εγένετο άρνησις πληρωμής φόρων. Ανηγγέλλετο δε πληθώρα επαναστατικών διαδηλώσεων. Ο εν Πάφω ουλαμός ανεχώρησε διά φορτηγών αυτοκινήτων την εσπέραν της 25ης, παρέμεινε την νύκτα εις το Τρόδος και ανεχώρησεν ενωρίς κατά την 26ην διά την Λευκωσίαν εκκλίνας της κυρίας οδού ίνα επισκεφθή ωρισμένα χωρία εις τα οποία έλαβον χώραν ταραχαί. Την ημέραν συνώδευσαν τα στρατεύματα και έκαμαν επιδείξεις χωρίς βόμβας βομβοδόλα αεροπλάνα, άτινα εστάλησαν εκ του επιτελείου της εν τη Μέση Ανατολή Βασιλικής Αεροπορικής Δυνάμεως. Εις το χωρίον Ζώδια πλήθός τι εκ 300 προσώπων απεπειράθη να σταματήσει τα φορτηγά αυτοκίνητα και ελιθοβόλησε τους στρατιώτας. Ο έχων την αρχηγίαν αξιωμα-

τικός διέταξε να πυροβολήσωσι και το διεσκόρπισεν. Εφονεύθη εἰς και επληγώθη ἕτερος. Κοράσιόν τι εντός της οικίας ευρισκόμενον επληγώθη ἐξ αποστρακισμού. Εἰς το Ακάκι, ἐν ἄλλο χωρίον εν τη επαρχία Λευκοσίας, φορηγόν τι αυτοκίνητον ανεφοδιασμού παρημποδίσθη υπό του πλήθους την αυτήν πρωίαν, ο δε πληρεξούσιος διά τούτο αξιωματικός ὅστις συνωδεύετο υπό δύο μόνον ἀνδρῶν, ηναγκάσθη να πυροβολήση. Επληγώθησαν δύο ἄνδρες, εἰς των οποίων ἀπέθανεν βραδύτερον. Εἰς τι χωρίον εν τη επαρχία Πάφου η αστυνομία επυροβόλησεν υπερασπιζομένη αστυνομικόν τινα σταθμόν, επληγώθη δε εἰς ελαφρώς. Ουδέν ἄλλο ατύχημα προέκυψε εκ πυροβολισμοῦ εἰς τα χωρία κατά την διάρκεια των ταραχῶν.

56. Ἄλλος ουλαμός εκ Λευκοσίας περιήλθε τομέα τινά της Λευκοσίας την 26ην, διενηργήθησαν ωρισμένοι συλλήψεις και επεστήθη γενικῶς η προσοχή πολλῶν. Μικραὶ στρατιωτικάί περίπολοι μετά Βρεττανῶν λειτουργῶν ως οδηγῶν και διερμηνέων απεστάλησαν ἐπίσης δι' αυτοκινήτου εἰς ἕνοχα χωρία εἰς απομεμακρυσμένας περιοχάς, το δε σύστημα τούτο ἀπέβη τα μάλιστα αποτελεσματικόν. Εσωκλείω χάριν διαφωτίσεως ἐκθεσίν τινα υπό του Αρχικτηνιάτρου περί των εν Κάμπω, χωρίω εν τη επαρχία Λευκοσίας, υπαγομένου εἰς τα Δάση Πάφου, γενομένων ενεργειῶν, ὅπου ἀπό της 22ας εἶχεν επικρατήσει διατάραξις της τάξεως, ἐκόπησαν τηλεφωνικά σύρματα, ο δε κ. Γ. Γ. Τσιάμπμαν, Βοηθός Διατηρητής των Δασῶν, εἶχε παρεμποδισθῆ να ἐπιστρέψῃ εἰς τον εν τω δάσει σταθμόν του. Οσάκις συνηντάτο ἀντίστασις, αἱ περίπολοι διέλυον τον λαόν και ἐπέβαλλον υπακοήν δι' ἀπειλῆς χρήσεως βίας, υποβοηθούμεναι, οσάκις παρίστατο ἀνάγκη, υπό των κοπάνων των ὄπλων. Μέχρι της 27ης οἱ περί Αμύνης Κανονισμοὶ εἶχον τοιχοκολληθῆ καθ' ὅλην την επαρχίαν Λευκοσίας, ἔπαυσε δε μετά ταῦτα κάθε στασιαστικὴ κίνησις εἴτε εν τη πρωτευούσῃ εἴτε εν τοῖς χωρίοις. Ἡ θέα στρατιωτικῶν περιπολιῶν, ο σκοπός των περί Αμύνης ἀπαγορεύσεων, η γνώσις ὅτι οἱ ταραξίαι εἶχον συλληφθῆ και η αυξανόμενη συναίσθησις ὅτι το ἐγκλημα θα ἐτιμωρεῖτο και η γενομένη ζημία θα επληρώνετο υπό των υπευθύνων καθησύχασε τους ταραξίαις και ενεθάρρυνε τους νομιμόφρονας να ενασκήσωσι την ἐπίδρασίν των και εἰς τας πόλεις ἀκόμη.

57. Μέχρι της 27ης εἶχεν ἀποκατασταθῆ η τάξις εἰς ὅλας τας πόλεις της νήσου, ἀλλ' εἰς ἄλλας επαρχίας, αἱ οἱαὶ δεν εἶχον το εκ των στρατιωτικῶν περιπόλων πλεονέκτημα, αἱ εἰς τα χωρία ταραχαὶ και καταστροφὴ περιουσίας ἐσυνεχίσθησαν. Εν τη επαρχία Πάφου το Ναυτικόν συνειργάσθη μετά της

αστυνομίας εις τας διά τα χωρία περιπόλους. Τη εξαίρεισει δύο περιστατικών αποπείρας προς πυρπόλησιν αστυνομικών σταθμών άτινα απεκρούσθησαν επιτυχώς αι εκεί ταραχαί δεν υπήρξαν σοβαραί. Εν τη επαρχία Λάρνακος η γενομένη ζημία περιωρίσθη εις την καταστροφήν των τηλεγραφικών γραμμών, την αποκοπήν και διάφραξιν ενός δρόμου και την παράνομον περισυλλογήν καυσίμου ύλης. Εν τη επαρχία Κερηνείας απεκόπησαν τηλεγραφικά σύρματα, εγένετο διάρρηξις ενός αστυνομικού σταθμού, διηρπάγη δε μία αποθήκη άλατος. Εν ταις επαρχίαις Λεμεσού και Αμμοχώστου επεκράτουν σοβαρώτεραι συνθήκαι.

58. Την 25ην εις τα χωρία της Λεμεσού, πλην των διαδηλώσεων συνέβησαν κλοπαί εις δύο αστυνομικούς σταθμούς, εις τρία δε χωρία οι αστυνομικοί αφωπλίσθησαν διά της βίας. Η καταστροφή πολυτίμου Κυβερνητικής περιουσίας εις το επί της οδού Πάφου κείμενον χωρίον Πισσούρι, περί ης έκαμμον μνείαν εις την 46ην παράγραφον ανωτέρω, συνέβη την προτεραίαν. Είς εισπράκτωρ φόρων εληστεύθη, πολλοί δε χωρικοί συνήθροισαν άλας εκ της αλυκής Λεμεσού. Η πλειονότης των χωρίων, καθ' α ανηγγέλλετο, ανθίστατο εις τους αστυνομικούς, μικρά δε αστυνομική περίπολος αποσταλείσα να επιληφθή της ληστείας του εσπράκτορος των φόρων (εις την Απαισιά) εσταματήθη και ηπειλήθη υπό πλήθους και δεν κατώρθωσε να εισέλθη εις το χωρίον. Οι εν τη επαρχία αστυνομικοί διετάχθησαν να επιστρέψωσιν εις Λεμεσόν, ισχυρά δε στρατιωτική περίπολος ανεχώρησεν εκείθεν διά φορτηγού αυτοκινήτου κατά το μεσονύκτιον μεθ' οδηγίων να χρησιμοποιήση ικανήν βίαν προς αποκατάστασιν της τάξεως και πραγματοποιήσιν συλλήψεων εις εγκληματικά χωρία. Η περίπολος διεξήγαγε μακράν και επιτυχή, κατά την επομένην, περιοδείαν. Έν επί πλέον όπλον εκλάπη, την δε 27ην μικρόν τι αστυνομικόν απόσπασμα ενώ κατήρχετο προς την Λεμεσόν ενέπεσεν εις ενέδραν και διά της βίας αφωπλίσθη. Εξηκολούθησεν η κλοπή του άλατος, των χωρικών ερχομένων από μακράν και πλησίον μερών μετά των υποζυγίων των, και μετά φορτηγών ακόμη αυτοκινήτων, όπως περισυλλέξωσι τούτο εκ της λίμνης. Την 27ην επεσκέφθη την Λεμεσόν στρατιωτικός ουλαμός μεταφερθείς εκεί αεροπορικώς, εισέδυσε δε εις την επαρχίαν προς υποβοήθησιν της αστυνομίας. Την 28ην όλα τα κλαπέντα όπλα επεστράφησαν. Την αυτήν ημέραν οι κάτοικοι των Μανδριών επεσκεύασαν, συμφώνως προς διαταγάς μου επί τη βάσει του περί Αμύνης Διατάγματος εν Συμβουλίω, γέφυράν τινα επί της κυρίας επί του Τροόδους εις Λεμεσόν οδού την οποίαν ούτοι κατέ-

στρεψαν. Την 29ην ο Αρχιδασονόμος μετά σώματος στρατού και αστυνομικών επελήφθη συνοπτικώς της ευθύνης ωρισμένων ορεινών χωρίων δι' αξιοποιήτους κατά των Δασικών Νόμων πράξεις: Επαπειλείτο καταστροφή των δασών διά πυρός εις μεγάλην κλίμακα. Εξηκολούθησαν αι έρευναι και συλλήψεις, κατά την πρώτην δε εβδομάδα του Νοεμβρίου όλοι οι επαρχιακοί αστυνομικοί επέστρεψαν εις τας τακτικάς των θέσεις.

59. Την 26ην εν τη επαρχία Αμμοχώστου δύο δασικαί φυτεΐαι και μερικά δασικά οικήματα επυρπολήθησαν, εγένετο διάρρηξις εις τέσσαρας αστυνομικούς σταθμούς, οίτινες και κατερειπώθησαν, έν δε τελωνιακόν οίκημα διηρπάγη και κατεστράφη διά του πυρός. Την 27ην επυρπολήθη είς αστυνομικός σταθμός, εγένετο δε διάρρηξις εις άλλον, τρία δασικά οικήματα κατεστράφησαν διά του πυρός, τρεις δε αλαταποθήκαι διηρπάγησαν. Δύο επί πλέον δασικοί σταθμοί επυρπολήθησαν, ο μεν εις την 28ην ο δε άλλος την 29ην. Την 28ην έφθασεν εις Αμμόχωστον αεροπορικώς εκ Λευκοσίας στρατιωτικός ουλαμός και περιήλθεν ωρισμένα εν τοις περίξ χωρία άτινα εθεωρούντο υπεύθυνα διά την συνεχή βλάβην ήτις εγένετο εις τας τηλεγραφικάς και τηλεφωνικάς γραμμάς ως και την σιδηροδρομικήν τροχιάν. Ο ουλαμός επέστρεψεν αυθημερόν εις Λευκοσίαν. Την 29ην απεστάλη αστυνομικός ουλαμός εις την χερσόνησον της Καρπασίας όθεν, καθ' α ανηγγέλλετο εις εκθέσεις, ελάμβανε χώραν η τα μάλιστα σοβαρά ζημία. Την 30ήν ο Κ. Π. Ρωσσίδης, πρώην μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου, όστις καθ' α εγνωσθη και ελέγετο περιώδευεν εν τη επαρχία και παρώτρυνεν τον λαόν να διαπράττη πράξεις καταστροφής, διετάχθη επί τη βάσει των περί Αμύνης Κανονισμών να εγκαταλείψη την επαρχίαν και να παραμένη εν Λευκοσία, όπου ήτο δυνατόν να εξασκηθή καλύτερος επί των πράξεών του έλεγχος. Η αυτή προφύλαξις ελήφθη ακολούθως εν σχέσει προς άλλους πολιτικούς αρχηγούς περί ων υπήρχεν υποψία ότι εξηκολούθουν τας κατά της Κυβερνήσεως στασιαστικάς των ενεργείας. Μικρόν τι στρατιωτικόν απόσπασμα υπό την αρχηγίαν λοχίου τινός απεστάλη την 31ην εις την Καρπασίαν προς ενίσχυσιν της αστυνομίας. Μέχρι της 2ας Νοεμβρίου απεκατεστάθη η τάξις καθ' όλην την Καρπασίαν, διενηργήθησαν πολλάί συλλήψεις, τα δε χωρία εις την περιοχόν εκείνην ήρχιζαν επανασκευάζοντα την Κυβερνητικήν περιουσίαν ην προ εβδομάδος είχαν καταστρέψει. Ίνα δε καταστούν οι αστυνομικοί ικανοί να επισπεύσωσι τας ερέυνας των ο Πλοίαρχος του "Κολόμβου" απήλλαξε τούτους των εν

σχέσει προς την εφαρμογήν της περί κατ' οίκον περιοριστικής διαταγής εν Βαρωσίοις καθηκόντων των.

60. Υπήρξαν περί τα 200 εν όλω χωρία εις τα οποία επεκράτει αναβρασμός και εγένοντο διαδηλώσεις αλλ' άνευ οιασδήποτε παραβάσεως των νόμων. Ολιγώτερα από 70 χωρία υπήρξαν ένοχα καταστροφής ιδιοκτησίας. Πολλάί βιαιοπραγίαι υπήρξαν το έργον μικρών συμμοριών, κακούργων ή ατόμων, αλλ' ουδόλως δύναται να υπάρξη ικανοποιητική διάκρισις μεταξύ κοινοτικής και ατομικής ευθύνης διά παρότρυνσιν. Υπάρχουν 598 Ελληνικά Ορθόδοξα και ανάμικτα Ορθόδοξα και Τουρκικά χωρία εν τη νήσω, 307 τούτων δεν συμμετέσχον ποσώς εις τας ταραχάς.

61. Η φύσις των συμβάντων εις τα χωρία όπου υπήρξε διατάραξις της τάξεως είναι, ως θέλει κατανοηθή, δύσκολος να ορισθή. Τα νέα ότι αι πόλεις είχαν περιφρονήσει την εξουσίαν φαίνεται ότι είχαν μεταφερθή εις πολλά χωρία υπό ειδικών μυστικών πρακτόρων εκ των πόλεων οίτινες διεβεβαίωσαν τους χωρικούς ότι υπήρξεν ανατροπή της Κυβερνήσεως και προσήγγιζεν η συντέλεια. Διωργανούνται συλλαλητήρια εις τα οποία ηγείρετο η κραυγή: "Δεν υπάρχει Κυβέρνησις — αυτό είναι το τέλος της Αγγλικής περιόδου — αυτή είναι η ημέρα της επαναστάσεως και ζήτω η ένωσις". Οι μέθυσοι και οι κακού χαρακτήρος άνθρωποι επωφελούνται περισσότερο της περιστάσεως. Οι νομοταγείς χωρικοί οίτινες εξηκολούθουν να πληρώνωσι τους φόρους των εχλευάζοντο. Οι αστυνομικοί και οι εισπράκτορες των φόρων απεφεύγοντο ή δεν ελαμβάνοντο υπ' όψιν. Εάν ούτοι επενέβαινον και επέμενον εις την εκτέλεσιν αντιδημοτικών καθηκόντων υπεδεικνύετο εις αυτούς ότι δεν εχρειάζοντο πλέον. Κατ' ουδενός εισπράκτορος φόρων και εναντίον μερικών μόνον αστυνομικών διενηργήθησαν επιθέσεις εις τα χωρία. Ούτως εχόντων των πραγμάτων μερικοί αστυνομικοί εξήρχοντο μετά συνέσεως προς περιπολίαν μέχρις ου βελτιωθή η κατάστασις, άλλοι δε επέδειξαν αρκετόν θάρρος και επιδεξιότητα παραμένοντες εις τας θέσεις των προς λογικήν μετά του λαού συζήτησιν και εναντιούμενοι, ενίοτε εντελώς μόνον, προς παρανόμους πράξεις ή βιαιοπραγίας εκ μέρους του πλήθους. Πολλοί των μουχταρών και δημογερόντων απέστειλαν παραίτησιν. Μερικοί παρητήθησαν κατόπιν πίσεως και άλλοι, ίνα αποφύγωσι την συκοφαντίαν, είπον ότι είχαν, ενώ δεν είχαν, παραιτηθή και υπέμενον μέχρις ου μεταβληθούν οι καιροί. Όσαι παραιτήσεις ελήφθησαν πραγματικώς υπό των Διοικητών δεν εγένοντο αποδεκταί και ταχέως απεσύρθησαν. Μερικοί μουχτάραι εμπιστευτικώς υπεστήριζαν την αστυνομίαν. Η

ιδέα ότι η Κυβέρνησις είχε ανατραπή υπήρξε φαίνεται πολύ επιπόλαια, εν τω μέσω δε του θορύβου και αυθορμήτως όλως ανεγνωρίζετο επιμόνως η ύπαρξις της εξουσίας. Εις την Απαισιάν, όπου ο εισπράκτωρ των φόρων εληστεύθη από τας εισπράξεις του, ελήφθησαν υπό του λαού μόνον αι υπ' αυτού γινόμεναι τελευταίαι πληρωμαί. Το υπόλοιπον εις τον σάκκον του εισπράκτορος ενεχειρίσθη προς ασφαλή φύλαξιν εις τον ταμίαν της εκκλησίας. Εν τη επαρχία Αμμοχώστου, αναφέρεται ότι εις χωρικός όστις έκλεψεν άλας έκ τινος διαρπαγείσης αλαταποθήκης παρεπονέθη εις την αστυνομίαν ότι μέρος του υπ' αυτού ληφθέντος άλατος είχε κλαπή και πάλιν υπό τινος συγχωρίου του. Έν ταραχοποιόν εν τη επαρχία Πάφου χωρίον ηπειλήθη αποτελεσματικώς ότι, εάν δεν συμπεριεφέρετο καλώς, το εν αυτώ αστυνομικόν απόσπασμα θα μετεκινείτο εις άλλο χωρίον. Εις τας επαρχίας Λεμεσού και Αμμοχώστου χωρικοί αξιούντες φιλονικούμενα δικαιώματα βοσκής και άλλα δικαιώματα επί των Κυβερνητικών δασών επωφελήθησαν της περιστάσεως ίνα επιτεθώσι κατά της περιουσίας του Δασονομείου. Μέγας αριθμός των τοιούτων ενόχων χωρίων έκειντο εις τα μεθόρια των δασών. Η γενικώτερον διαπραχθείσα αξιόποινος πράξις υπήρξεν η κλοπή άλατος. Η ευκαιρία προς υλικήν ωφέλειαν εκ της χαλαρώσεως της εξασκήσεως κανονικού ελέγχου εγένετο αμέσως κατανοητή.

62. Η ταχύτης μεθ' ης θα ήτο δυνατόν να αποκατασταθή η τάξις εις τας επαρχίας εξηρτάτο μόνον εκ της διαθεσιμότητος περιπολιών προς επίσκεψιν, και του απαιτουμένου χρόνου προς άφιξιν εις μακράν απέχοντα χωρία. Τα προς τούτο απαιτούμενα μέσα ευρίσκοντο εν πλήρει λειτουργία κατά την πρώτην εβδομάδα του Νοεμβρίου. Περαιτέρω η επάνοδος εις την κανονικήν ζωήν εις τα χωρία όπου διεσαλεύθη η τάξις υπήρξεν απόλυτος. Οι ταραξίαι και οι κακοποιοί κατεκρίνοντο ελευθέρως, αι δε έρευναι της αστυνομίας εγένοντο ευμενώς δεκταί και υπεβοηθήθησαν φανερώς υπό καλώς διατεθειμένων χωρικών. Εις Λυθροδόνα, χωρίον τι υπεύθυνον κατ' Οκτώβριον διά τινα εχθρικήν διαδήλωσιν, κατέστη δυνατόν να επιτραπή απεριόριστος προσέλευσις εις την πανήγυριν κατά την 9ην Νοεμβρίου. Παρέστησαν 5,000 χωρικοί, ουδεμία δε εκδήλωσις ανησυχίας ή διαταράξεως της τάξεως συνέβη. Εις τας πόλεις όμως εξηκολούθησεν υποκρυφίως υφισταμένη ταραχή και ουδαμού παρουσιάζοντο σημεία δημοσίας θλίψεως ή μετανοίας. Τμήμα τι του όχλου ήτο εισέτι έτοιμον να πεισθή ότι η επαναστατική κίνησις ηδύνατο εν τέλει να έχη επιτυχή έκβασιν και να ενισχυθή ακόμη υπό βοηθείας εκ του εξωτερικού

υπό τύπον ενόπλου ή διπλωματικής επεμβάσεως. Κατεβλήθη πάσα υπο της Κυβερνήσεως δυνατή προσπάθεια προς διασκόρπισιν των τοιούτων φαντασιοκοπιών και διδαχὴν υπακοῆς. Εἰς το παρὸν σημείον δύναμαι να σημειώσω επιτευχθείσαν καλὴν πρόοδον, καίτοι η συμπληρωσις του ἔργου δεν φαίνεται και τώρα ἀκόμη εἰς τον ορίζοντα.

63. Την 30ὴν Οκτωβρίου ἠδυνήθη να δημοσιεύσω ευρέως καθ' ὅλην την Αποικίαν το τηλεγράφημα του προκατόχου σας της 28ης. Η εν αὐτῷ εκφραζομένη απροσδιόριστος ἐγκρισις των εργασιῶν μου διὰ την σύλληψιν των παραχοπιῶν και η δῆλωσις ὅτι στάσις και διατάραξις της τάξεως δεν θα ἐγένοντο ανεκταί υπό της Κυβερνήσεως της Αυτοῦ Μεγαλειότητος υπήρξαν ζωτικὴ δι' ἐμέ αρωγή. Την 3ην Νοεμβρίου ἐξ εκ των απελαθέντων δημεγερωτῶν ἀπέπλευσαν δι' Ἀγγλίαν και Γιβραλτάρ, οι δε παραμένοντες τέσσαρες ηκολούθησαν τούτους την βην. Το γεγονός της αναχωρήσεως των δημεγερωτῶν και της διὰ βίας απελάσεως τούτων ἐξηγγέθη διὰ του εγγωρίου Τύπου. Το τοιοῦτον συνέτεινεν εἰς την αποκάθαρσιν της ατμοσφαιρας εκ των διαδόσεων αἰτινες επενούοντο ὅτι αι ληφθείσαι ἔκτακτοι ἐξουσίαι και μέτρα υπό της Κυβερνήσεως ταχέως θα ηκυρούντο. Αι τοιαῦται διαδόσεις υφίστανται ἀκόμη, ἀλλ' η πειστικὴ των δυνάμις ἐξακολουθεῖ ελαττωμένη. Την 3ην Νοεμβρίου ἐδημοσιεύθη γνωστοποίησις ανακοινούσα ὅτι η προς επανόρθωσιν της καταστραφείσης Κυβερνητικῆς περιουσίας δαπάνη θα επεβάρυνε τας Ἑλληνικὰς Ορθοδόξους κοινότητας ἀναλόγως της ευθύνης, και ὅτι ο νόμος δι' ου θα εφηρμόζετο η τοιαῦτη ἀπόφασις θα προεκηρύσσετο συντόμως. Γνωστοποίησις περί της εκδόσεως Ἀνοικτῶν Γραμμάτων καταργούντων το Νομοθετικὸν Συμβούλιον ἐδημοσιεύθη την 16ην Νοεμβρίου, την δε 1ην Δεκεμβρίου προεκηρύχθησαν τρεις νέοι νόμοι ψηφισθέντες υπ' ἐμοῦ ἐπὶ τη βάσει των νέων Ἀνοικτῶν Γραμμάτων. Κεχωρισμένως ἀπηγόρευον την μη ἐξουσιοδοτημένην ἀναπέτασιν ἢ ἐκθεσιν σημαίων, περιωρίζον την κρούσιν εκκλησιαστικῶν και ἄλλων κωδῶνων προς παρακώλυσιν της εκ νέου εμφανίσεως της καταχρήσεως τούτων ως κωδῶνων κινδύνου, παρείχον δε εἰς ἐμέ την ἐξουσίαν ως Κυβερνήτην να διορίζω τας κοινοτικὰς των χωρίων αρχὰς. Ο περι Ἐπανορθώσεως Ἐπιβαρυντικὸς Νόμος, εκπληρῶν την ἀπόφασιν ὅτι καταστραφείσα περιουσία θα αντικαθίστατο και επεσκευάζετο δι' ἐξόδων των υπευθύνων πόλεων και χωρίων, ἐπεψηφίσθη την 21ην Δεκεμβρίου. Η φορολογία ἀνήρχετο εν συνόλω εἰς £34,315 και ποσὸν υπερβαίνον 80 ἐπὶ τοις εκατόν του συνόλου ἔχει ἤδη εἰσπραχθῆ. Πλέον των 2,000 ἔχουσιν καταδι-

κασθή υπό του κακουργοδικείου και των πταισματοδικείων δι' ειδικάς προς τας ταραχάς σχετιζόμενας αξιοποιήσους πράξεις και έχουσι τιμωρηθή επαρκώς.

64. Εν τω μεταξύ τούτω το προς περιφρούρησιν σώμα των εν τη Αποικία δυνάμεων της Αυτού Μεγαλειότητος ηλαττούτο συν τω χρόνω. Την 5ην Νοεμβρίου, εις επί πλέον λόχος πεζικού έφθασεν εξ Αιγύπτου και απήλλαξε τα αποβίβασθέντα εν Αμμοχώστω, Λάρνακι, Λεμεσώ και Πάφω ναυτικά σώματα. Την επομένην τα πλοία της Αυτού Μεγαλειότητος απέπλευσαν διά την Μάλταν. Ο αριθμός των ζητηθέντων τεθωρακισμένων αυτοκινήτων έφθασεν επίσης. Περιώδευσαν ανά την νήσον και αφού εθεωρήθησαν ως μη αναγκαία διά πρακτικούς σκοπούς επεστράφησαν εις την Αίγυπτον διά πρώτης δυνατής ευκαιρίας ατμοπλοϊκής μεταφοράς. Είς λόχος πεζικού ετοποθετήθη εις τον κεντρικόν εν Λευκοσία σταθμόν, ο δεύτερος λόχος διενεμήθη εξ ίσου μεταξύ Αμμοχώστου και Λάρνακος, ο δε τρίτος εν Λεμεσώ μετά δύο εν Πάφω τμημάτων. Προς το τέλος του Νοεμβρίου απεσύρθη το εν Πάφω σώμα και εκάτερον των εν Αμμοχώστω και Λάρνακι ηλαττώθη κατά το ήμισυ. Είς των ενισχυτικών λόχων επέστρεψε τότε εις Αίγυπτον. Την 31ην Δεκεμβρίου ο δεύτερος ενισχυτικός λόχος επέστρεψεν επίσης εις Αίγυπτον, του αρχικού προς φρουράν της νήσου λόχου συμπληρωθέντος πλήρως εν τω μεταξύ τούτω, συνισταμένου δε νυν εκ 4 αξιωματικών και 175 ανδρών. Αι απαγορεύσεις του κατ' οίκον περιορισμού, την εφαρμογήν των οποίων ανέλαβον οι στρατιωτικοί ενεργούντες προς υποβοήθησιν της αστυνομίας, αφηρέθησαν εις όλας τας πόλεις όπου εφηρμόσθησαν κατά την παραμονήν των Χριστουγέννων. Αι απαγορεύσεις υπήρξαν αυστηραί· φώτα ή θόρυβος οιουδήποτε είδους δεν επετρέποντο κατά τας ώρας του κατ' οίκον περιορισμού.

65. Η ευμένεια του μεγάλου Μουσουλμανικού πληθυσμού και των άλλων μειονοτήτων προς την Κυβέρνησιν δεν εταλαντεύθη ποσώς καθ' όλην την διάρκειαν των ταραχών, καίτοι υπέστησαν αύται τας εκ των διαταγών προς κατ' οίκον περιορισμόν και άλλων απαγορεύσεων δυσκολίας από κοινού μετά των συμπολιτών των. Της νομοταγείας των συμμετείχον πλήρως οι Έλληνο-Ορθόδοξοι συμπατριώται των οίτινες αποτελούσι την πλειονοψηφίαν εν τη πολιτική υπηρεσία και τη αστυνομία. Μεγάλως αυξηθέν βάρος εργασίας είχεν επιρριφθή επί πάντων σχεδόν των κλάδων της διοικήσεως το οποίον έφερον ούτοι μετ' ευαρεσκείας. Η αστυνομία αντεπεκρίθη εις πάσαν προς αυτήν απευθυνθείσαν πρόσκλησιν άνευ ενδοιασμού.

66. *Εις τας εναρκτηρίους παραγράφους της παρούσης επιστολής μας έχω περιγράψει επί μακρόν τας εν τη Αποικία υφισταμένας περιστάσεις αίτινες κατέστησαν δυνατήν την έκρηξιν των κατ' Οκτώβριον ταραχών. Τα εν αυταίς εκτιθέμενα γεγονότα και σκέψεις υπήρξαν ως επί το πλείστον και από πολλού χρόνου γνωστά εις την Κυβέρνησιν της Αυτού Μεγαλειότητος. Σχετίζονται πάντα αμέσως προς την στασιαστικήν δημαγωγίαν ήτις εγένετο ανεκτή εν Κύπρω επί πενήκοντα και πλέον έτη. Δεν υπάρχει μαρτυρία αποδεικνύουσα ότι η έκρηξις υπήρξεν εσκεμμένη ή προδιευθετημένη. Πάσα τοιαύτη θεωρία θα διεψεύδετο αρκούντως υπό της κατά τύχην φύσεως των θλιβερών γεγονότων άτινα έχω αναγράψει εις τας προηγούμενας παραγράφους. Η φύσις των γεγονότων αποκρούει επίσης πάσαν εισήγησιν ότι η εξέγερσις αντεπροσώπευε λίαν διαδεδομένην επιθυμίαν εκ μέρους των Ελλήνων Ορθοδόξων κατοίκων περί μεταβίβάσεως της Κύπρου εις την Ελλάδα. Το έδαφος διά τας ταραχάς παρεσκευάσθη υπό των αρχηγών της ενωτικής κινήσεως επί τη ελπίδι ότι η εμφάνισις γενικών διαδηλώσεων θα προήγαγε το ζήτημα της ενώσεως διά της δημοσιότητος. Έλαβον χώραν διαδηλώσεις, αλλά ταχέως εξεφυλίσθησαν αύται εις όργια εγκληματικών βιαιοπραγιών εκ μέρους του όχλου και των κακοποιών επί των οποίων η ενωτική κίνησις δεν ηδύνατο να εξασκήση έλεγchon. Τα πλήθη της καταστροφής απετελούντο μεγάλως εκ χυδαίου όχλου και μαθητών. Η πλειονοψηφία ευυπολήπτων πολιτών είτε δεν έλαβε μέρος ή, διά να αποφύγη το στίγμα της προδοσίας, επευφήμει διά την ένωσιν. Εις το στίγμα τούτο της προδοσίας ακριβώς εγκειται κυρίως η δύναμις της ενωτικής κινήσεως. Μέχρις ου δε αφαιρεθή τελειωτικώς η περί ενώσεως σκιά εκ του πολιτικού ορίζοντος, οι σημαίνοντες εκ των κατοίκων δεν υπάρχει πιθανότης ότι θα παρουσιασθώσι κατά μεγάλους αριθμούς προς υποστήριξιν της Κυβερνήσεως και φανεράν συνεργασίαν προς προαγωγήν της χώρας των υπό Βρεττανικήν διακυβέρνησιν.*

67. *Εν συμπεράσματι επιθυμώ να επαναλάβω και αναγράψω εν τη παρούση εκθέσει την βαθειάν μου εκτίμησιν των υπό των σωμάτων των ναυτικών, στρατιωτικών και αεροπορικών δυνάμεων της Αυτού Μεγαλειότητος παρασχεθεισών υπηρεσιών προς αποκατάστασιν της τάξεως εν Κύπρω. Η συνεχής προθυμία των εχόντων την αρχηγίαν αξιωματικών κεχωρισμένως όπως αντιληφθώσι τα ιδιάζοντα προβλήματα της διοικήσεως και τας ανάγκας της στιγμής καθίστα την αρωγήν των πηγών δυνάμεως ήτις δεν ηδύνατο να καταμετρηθή δι' ουλαμών και λόχων. Διά την αρωγήν και ευμενείς οδηγίας*

του προκατόχου σας, υμών και του τμήματός σας κατά την δυσκολωτάτην και τα μάλιστα ανήσυχον εκείνην περίοδον αισθάνομαι βαθυτάτην ευγνωμοσύνην.

Έχω την τιμήν κ.τ.λ.
ΡΟΝΑΛΝΤ ΣΤΟΡΡΣ
Κυβερνήτης»

ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΝ [ΠΑΛΜΕΡ]
ΠΡΩΤΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (24/12/1934)

«Εξοχώτατε,

Συμφώνως προς ειδήσεις δημοσιευθείσας εν τω τύπω, το Γραφείον της Παιδείας κατήρτισε σχέδιον μεταρρυθμίζον το Αναλυτικόν Πρόγραμμα της Κατωτέρας Παιδείας, ούτως ώστε η διδασκαλία της τε Γεωγραφίας της Χώρας και της Ιστορίας του Έθνους ημών αληθώς ειπείν εξοβελίζεται επί ανυπολογίστω βλάβη των ελληνοπαίδων της Κύπρου, προς τούτοις δε συμφώνως προς ετέρα ανακοίνωσιν η Έντιμος Κυβέρνησις σκέπτεται όπως εισαγάγη και την διδασκαλίαν της Αγγλικής γλώσσης εν ταις δυσίν ανωτέραις τάξεσι των Δημοτικών Σχολείων της νήσου, ενώ διατελούμεν εν ανακουφίσει τουλάχιστον ως προς τούτο, επειδή ουχί προ πολλού είχε διαψευσθή αρμοδίως παρομοία είδησις.

2) Ανεξαρτήτως της αληθείας ότι ο ευσεβής ημών λαός διά την αληθινήν πρόοδον αυτού εν τω πνευματικώ και ηθικώ πεδίω θα εχρειάζετο και πληρεστέραν έτι της νυν παρεχομένης διδασκαλίαν της Ελληνικής Ιστορίας, και διά την υλικήν ευημερίαν αυτού θα εχρειάζετο διαρρύθμισιν του εκπαιδευτικού προγράμματος διά προσθήκης γεωργικών και πρακτικών μαθημάτων, ουχί γλωσσικών, φρονούμεν ότι θα είναι επιβλαβή διά την καθόλου εκπαίδευσιν των Κυπρίων ελληνοπαίδων της κατωτέρας παιδείας τα αποτελέσματα, ιδίαν μεν της εξοβελίσεως της διδασκαλίας της Ελληνικής Ιστορίας και της Γεωγραφίας της Ελλάδος, αλλά και της εισαγωγής της διδασκαλίας της Αγγλικής ως προσθέτου γλώσσης. (...)

8) Ιδιαιτέρως δ' εν σχέσει προς τα περί Ιστορίας του νέου Αναλυτικού Προγράμματος θεωρούμεν αναγκαίον να τονίσωμεν ότι η διδασκαλία της Ελληνικής Ιστορίας έχουσα παρά τε τη Μεγάλη Βρεττανία και τοις λοιποίς πεπολιτισμένοις λαοίς λίαν τετιμημένην θέσιν εν τοις εκπαιδευτηρίοις αυτών —καίπερ μη καυχωμένων επί αμέσω καταγωγή εκ του λαού εκείνου, όστις

αποτελεί το υποκείμενον της Ελληνικής Ιστορίας — διά τα φωτεινά αυτής διδάγματα, ως επίσης και διά τον καθόλου μορφωτικόν αυτής χαρακτήρα, δέον κατά φυσικόν λόγον να έχη τιμητικωτάτην την θέσιν και ευρυτάτην την διδασκαλίαν εν τοις δημοτικοίς σχολείοις προ πάντων του λαού ημών, όστις έχει το προνόμιον να είναι κατ' ευθείαν απόγονος των αθανάτων εκείνων, οίτινες εδημιούργησαν την ιστορίαν ταύτην.

9) Διά ταύτα εξ ονόματος της Εκκλησίας και του λαού εισηγούμεθα προς την Υμετέραν Εξοχότητα όπως ευαρεστηθή, ίνα διατάξη την εγκατάλειψιν πάσης σκέψεως περί διδασκαλίας της Αγγλικής γλώσσης εν τη κατωτέρα παιδεία της Κύπρου, αναφορικώς δε προς το σχέδιον του νέου Αναλυτικού Προγράμματος, ίνα διατάξη την διόρθωσιν αυτού προς εξακολούθησιν της διδασκαλίας της τε Ελληνικής Ιστορίας και Γεωγραφίας της Ελλάδος, ως και μέχρι τούδε εγένετο (...) αναφέρων εις νουν το διαλαλούμενον ότι η Μ. Βρετανία, αποφεύγουσα ίνα αλλοιώσῃ τον εθνικόν χαρακτήρα των υπ' αυτής κυβερνωμένων λαών, βοηθεί τουναντίον τούτους εις πνευματικήν ανάπτυξιν και ηθικήν πρόοδον εν τη γλώσση αυτών, συμφώνως προς την εθνικήν αυτών ιστορίαν και κατά τας προγονικάς αυτών παραδόσεις.

Εν τη πεποιθήσει δε προς την ευθυκρισίαν και ευθυδικίαν της Υμετέρας Εξοχότητος,

Διατελούμεν μετά της οφειλομένης τιμής
 Ἰο Πάφου ΛΕΟΝΤΙΟΣ
 Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου.
 Εν Αρχιεπισκοπή Κύπρου, τη 24η Δεκεμβρίου 1934.
 Τη Αυτού Εξοχότητι
 Τω Κυβερνήτη Κύπρου
 Σερ Έρμπερτ Ρίτσμοντ Πάλμερ
 Εἰς Κυβερνείον»

ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΝ
 ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (18/11/1935)

«Εξοχώτατε,

Έτερος νόμος περί παιδείας — δυστυχώς και ούτως μη απορρέων από του λαού — ελθών επ' εσχάτων εις φως δημιουργεί εις ημάς αδήριτον ανάγκην γραπτής διαμαρτυρίας προς την Υμετέραν Εξοχότητα. (...)

2) Και η μεν Υμετέρα Εξοχότης απαντώσα εις εκείνο (...) έγγραφεν ότι

λυπείται, διότι δεν είναι δυνατόν ίνα αλληλογραφήση μεθ' ημών επί του θέματος τούτου, επειδή αι γενόμεναι μεταρρυθμίσεις εν τω Αναλυτικώ Προγράμματι της Κατωτέρας Παιδείας αναφέρονται αποκλειστικώς εις την λαϊκήν, ουχί δε την θρησκευτικήν εκπαίδευσιν, και ότι έχουσι πλήρως εγκριθή υπό των υπευθύνων Αρχών.

3) Ημείς όμως καθηκόντως διά του ανα χείρας Υπομνήματος τονίζομεν ότι η Αποστολική Εκκλησία της Κύπρου, η ανέκαθεν ανωτάτη υπεύθυνος Αρχή της τε λαϊκής και θρησκευτικής παιδείας του ελληνικού ορθοδόξου λαού της Νήσου, ουχί μόνον δεν απαρνείται τα προ αιώνων κεκτημένα δίκαια και προνόμια αυτής επί της λαϊκής παιδείας του λαού αυτής, αλλά στερρώς έχεται πάντων τούτων, διεκδικούσα το ιερόν και απαραβίαστον αυτής δικαίωμα, ίνα και αλληλογραφή μετά των εγκοσμίων Κυβερνήσεων και κανονίζη μετ' αυτών τα τε εκπαιδευτικά και εθνικά ζητήματα του πνευματικού αυτής ποιμνίου, του εισέτι υπό πολιτικήν δουλείαν τελούντος.

4) Ναι, η παιδεία των Ελλήνων Κυπρίων ορθοδόξων και προ της αγγλικής κατοχής, αλλά και επί ταύτης, επί δεκαετηρίδας όλας διετελεί υπό την άμεσον ανωτάτην ευθύνην, διοίκησιν και επιτήρησιν της Εκκλησίας, εφ' όσον παρ' ημίν θρησκεία και παιδεία είναι αρρήκτως συνυφασμένα, αποτελούντα έν και το αυτό. (...)

7) Το δε νέον Αναλυτικόν Πρόγραμμα της Κατωτέρας Παιδείας (...) χαλκευθέν επί τω σκοπώ της παρά τους παιδαγωγικούς κανόνας εισαγωγής της ξένης δι' ημάς αγγλικής γλώσσης και της ανηκούστου καταργήσεως της Ελληνικής Ιστορίας και Γεωγραφίας, είναι τρανοτάτη απόδειξις ότι η πρόθεσις της Κυβερνήσεως δεν είναι άλλη, παρά η φθοροποιός επίδρασις επί της εθνικής συνειδήσεως των Κυπρίων ελληνοπαίδων. Καταλαμβανόμεθα, Εξοχώτατε, υπό ιεράς αγανακτήσεως επεξεξερχόμενοι τα νεωστί κατά το νέον Πρόγραμμα εγκριθέντα ιστορικά βοηθήματα διά την διδασκαλίαν της Παγκοσμίου Ιστορίας και Γεωγραφίας. (...) Ούτε τρία φύλλα δεν διατίθενται διά την Ελληνικήν Ιστορίαν, ούτε τρεις ώρας δεν θα διαθέτωσιν οι Έλληνες Κύπριοι δημοδιδάσκαλοι, επί έξ ολόκληρα έτη, διά την διδασκαλίαν της Ελληνικής Ιστορίας εις τους ελληνόπαιδας της Κύπρου. (...)

13) Και τοις τυφλοίς δε δήλον ότι ο εν λόγω νόμος θεσπισθείς ουχί να βοηθήση την εξάπλωσιν της Μέσης Παιδείας, αλλ' ίνα θέση τον φοβερώτερον των ελέγχων επ' αυτής διά σκοπούς ουχί εκπαιδευτικούς, αποδεικνύει ότι το διαλαλούμενον ότι η Μεγάλη Βρεττανία αποφεύγει ίνα αλλοιώση τον

εθνικόν χαρακτήρα των υπ' αυτής κυβερνωμένων λαών, αλλά τουναντίον βοήθει τούτους εις ανάπτυξιν και πρόοδον συμφώνως προς την εθνικήν αυτών ιστορίαν και τας προγονικάς αυτών παραδόσεις, κατέστη κατά τους τελευταίους τούτους καιρούς, το γ' εφ' ημίν, απλούς μύθος. Τω όντι, τίς δύναται να αρνηθή ότι τα καταπιεστικά ταύτα και άλλα μέτρα, άτινα έλαβεν η Κυβέρνησις κατά τα τελευταία έτη, αποτελούσι καθαράν επιβουλήν κατά του εθνικού φρονήματος του υπό Αγγλικήν διοίκησιν δουλεύοντος δυστυχούς ημών λαού; Άρα γε αληθεύει το εν κρυπτώ διαλαλούμενον ότι ήδη ετέθη υπό της κυβερνήσεως εις εφαρμογήν εν Κύπρω εικοσαετές σχέδιον εξαγγελισμού της Νήσου; Και ποίας Νήσου; Μήπως πρόκειται περί τινος των υπό αγγλικήν διοίκησιν τοιούτων εν τη Άπω Ανατολή; Το τοιούτον δεν θα ήτο ίσως τσοσούτον αξιοκατάκριτον διά την Αγγλικήν διοίκησιν. Εδώ όμως πρόκειται περί ελληνικής νήσου ιστορικής, εχούσης ιστορίαν πεντακισχιλίων ετών, ιστορίαν πολιτισμού ένδοξον, κατοικουμένης κατά τα τέσσαρα πέμπτα υπό πληθυσμού ακραιφνώς ελληνικού, ευγενούς και χριστιανικού, συγκροτούντος εκκλησίαν αποστολικήν αρχαιοτάτην, αμέσως ερχομένην μετά την των Ιεροσολύμων (...)

18) Επί τούτοις δε διαβεβαιούντες περί της πεποιθήσεως ημών επί τα ευγενή αισθήματα του φιλελευθέρου Αγγλικού Έθνους και ευχόμενοι, ίνα ο Φωτοδότης και Δίκαιος Θεός φωτίση και καθοδηγήση την Υμετέραν Εξοχότητα εις την κατανόησιν και εξυπηρέτησιν του δικαίου,

Διατελούμεν μετά της οφειλομένης τιμής

το Πάφου ΛΕΟΝΤΙΟΣ

Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου.

Εν τη Αρχιεπισκοπή Κύπρου, τη 18η Νοεμβρίου 1935.

Τη Αυτού Εξοχότητι

τω Κυβερνήτη Κύπρου

Σερ Έρμπερτ Ριτςμοντ Πάλμερ

Εις Κυβερνείον»

[Εις το ως άνω υπόμνημα ο υπουργός Αποικιών της Βρετανίας απήντησε δι' ολίγων γραμμών, χαρακτηρίζων τούτο «απρεπές» και αρνούμενος το ιστορικόν δικαίωμα της Εθναρχίας να ενδιαφέρεται αύτη διά τα της Παιδείας του τόπου.]

ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ
ΤΡΙΤΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (3/2/1936)

«Εξοχώτατε,

Λαμβάνομεν την τιμήν, ίνα γνωρίσωμεν τη Ὑμετέρα Εξοχώτητι λήψιν της από 20 Δεκεμβρίου 1935 και αριθμόν 1256/35 απαντητικῆς επιστολῆς (...)

2) Ομολογούμεν μετὰ πικρίας, ὅτι αληθινὴν κατάπληξιν προξένησεν ἡμῖν ἡ ἐν λόγῳ ἀπάντησις διὰ τας ἐν αὐτῇ Κυβερνητικὰς καὶ Ὑπουργικὰς ἀντιλήψεις, μὴ συνεπείς πρὸς τὴν μέχρι πρό τινας τηρηθείσαν Κυβερνητικὴν τακτικὴν καὶ τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, τὰ ἀνεγνωρισμένα ἐπὶ δεκαετηρίδας ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως καὶ θεωρούμενα κεκτημένα. Ἡσθάνθημεν ἀπογοήτευσιν οὐ σμικρὰν ἐπὶ τῷ χαρακτηρισμῷ τοῦ ὕφους τοῦ υπομνήματος ἡμῶν ὡς “ανοικείου”, οὕτω θεωρηθέντος ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Ἐντιμότητος τοῦ Κυρίου Ὑπουργοῦ, ὅστις ἀρνεῖται ἡμῖν καὶ τὸ ἡμέτερον δίκαιον τῆς Ἐθναρχίας καὶ συνεπῶς τοῦ ἐνδιαφέρεσθαι περὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείας τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν λαοῦ, προνόμια, ἀτινα ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐπὶ σειρὰν δεκαετηρίδων ἀνεγνώριζεν ἡμῖν ἐπικοινωνοῦσα πρὸς τὸν ἐκάστοτε Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου καὶ τοὺς Κυπρίους Μητροπολίτας ὡς πρὸς Ἐθνάρχας τοῦ λαοῦ αὐτῶν, ἐνῶ τώρα πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι θα ἐξακολουθήσῃ τηροῦσα ἀντίθετον πολιτικὴν ἀποπείρας ἐξαγγελισμοῦ τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων παρὰ τας παραδόσεις αὐτῆς. (...)

5) (...) Απορούμεν τὴν ἀληθεία πῶς ἡ Αὐτοῦ Ἐντιμότης θεωρεῖ τὸν ὅλον τόνον τοῦ Ὑπομνήματος ἡμῶν ὡς “ἀπρεπῆ”, ἐνῶ ἡμεῖς τουναντίον φρονούμεν, ὅτι τὸ ὕφος ἡμῶν ἦτο ἀνάλογον καὶ πρέπον πρὸς τὸ ἀφατον ψυχικὸν ἄλγος, ὅπερ βαθύτατα ἡσθάνθημεν μετὰ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ κυπριακοῦ λαοῦ καθορώντες τὴν οφθαλμοφανῆ υπονόμεισιν τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς παιδείας διὰ τῶν νέων περὶ Παιδείας Νόμων θεσπισθέντων ὑπὸ τῆς πατροπαραδότου φίλης καὶ συμμάχου καὶ προστάτιδος τοῦ ἡμετέρου πολυπαθοῦς, ἀλλὰ καὶ πάντοτε πιστοῦ φίλου τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, οὐπερ τμήμα ἀποτελοῦσιν οἱ Ἕλληνες Κύπριοι. Δεν δυνάμεθα τῷ ὄντι νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶναι τόσον σκληρὰ, ὥστε νὰ θεωρῆ τὴν κραυγὴν τοῦ πόνου τοῦ τραυματιζομένου ὡς ἀπρέπιαν, ὁσονδήποτε οἷμα κἀν ἡ. Αἰμάσσοντες κατὰ τὴν ψυχὴν περιπεσόντες ἐπ’ ἐσχάτων εἰς τοιαῦτα, τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα δεινὰ, ἐν οἷς δοκιμαζόμεθα κατὰ τὴν καρδίαν, ἐγράψαμεν τὸν πόνον τῆς ταλαίνης ἡμῶν υποδοῦλου κυπριακῆς πατρίδος κατὰ τρόπον, καθ’ ὃν καὶ μόνον ἦτο δυνατόν ἵνα διατυπωθῇ οὗτος. Διότι οὔτε κατὰ τῆς ἐν

Κύπρω Κυβερνήσεως εξεφράσθημεν απρεπώς, ούτε κατά της Α. Εξοχότητος του Κυβερνήτου Κύπρου εγράψαμεν ανευλαδώς, ούτε περί του Εντιμοτάτου Υπουργού των Αποικιών ή της Αγγλικής Κυβερνήσεως επραγματεύθημεν ανοικείως, ή και περί της Μεγ. Βρεττανίας, προς ην πας Έλληνη τρέφει αγάπην και εκτίμησιν. Εξεθέσαμεν απλώς τα πράγματα λέγοντες καθαρώς αληθείας, εις ας αγνοούμεν τίνα γλωσσικήν μορφήν έδει να προσδώσωμεν, όπως χαρακτηρισθώσιν ως ευπρόσδεκτοι.

6) Καλώς βεβαίως γνωρίζομεν οι τε υπόδουλοι και οι ελεύθεροι Έλληνες, πόσον τα εθνικά ημών συμφέροντα είναι συνυφασμένα μετά της Μεγάλης Βρεττανίας, ην ευγνωμονούμεν διά τας ευεργεσίας του παρελθόντος προς στερέωσιν της ελληνικής ελευθερίας και μετά των ελευθέρων αδελφών ημών, ως ημνωμένον έθνος, αείποτε είμεθα έτοιμοι ίνα δείξωμεν εμπράκτως την ευγνωμοσύνην ημών. Ταύτα έχοντες προ οφθαλμών, διερμηνεύσαμεν, ως Εθνάρχης του λαού ημών, προς την Ύμετέραν Εξοχότητα, εκπροσωπούσαν φίλην και προστάτιδα Δύναμιν, την άφατον πικρίαν, ην αισθανόμεθα μετά του ελληνικού κυπριακού λαού επί σκληρά κυβερνητική μεταχειρίσει και επί πολιτικάς αυτής ενεργείαις. (...)

7) Η Υπουργική απάντησις προχωρούσα δεν παραδέχεται το ημέτερον ιστορικόν και κεκτημένον δικαίωμα του κατέχειν την Εθναρχίαν και συνεπώς του ενδιαφέρεσθαι περί της Παιδείας του ποιμνίου ημών. Περί των τοιούτων, Εξοχώτατε, βεβαιούμεν Ύμάς, ότι περιττή καθίσταται πάσα μακρηγορία, διότι ουδόλως ταραττόμεθα ότι η κοσμική εξουσία, η πολιτική αρχή, διαθέτουσα την βίαν των όπλων και την υλικήν ισχύν, δύναται να διαμορφώση την αναπόφευκτον κυριαρχίαν της Εκκλησίας ημών επί των ψυχών των τέκνων Αυτής, ήτις κυριαρχία καθιστά τους αρχηγούς της Ελληνικής Εκκλησίας Κύπρου πραγματικούς Εθνάρχας των Ελλήνων Κυπρίων, εάν δεν ήθελον ληφθή υπόψιν απαράγραπτα ιστορικά δίκαια της Εκκλησίας ημών, κληρονομηθέντα από γενεάς εις γενεάν, άπερ ο χρόνος εσεβάσθη μετά λαών βαρβάρων και αλλοθρήσκων. (...)

8) Και εις το σημείον τούτο του λόγου αφικόμενοι, χωρίς και ημείς να προτιθέμεθα ίνα εισέλθωμεν εις λεπτομερείας εν τη απαντήσει εις το έγγραφον Ύμών, διατεινόμενον ότι οι νέοι περί Παιδείας εν Κύπρω Νόμοι θα αποδειχθώσι μεγίστης αξίας εις την Κύπρον και τους Κυπρίους, απαντώμεν ότι ούτοι επιδιώκοντες, ως και εν ταις τελευταίαις λέξεσι της Ύμετέρας απαντήσεως διαφαίνεται, ουχί εκπαιδευτικούς αλλά καθαρώς πολιτικούς σκο-

πούς, ουδέν έτερον θα επιτύχωσιν ει μη, καταρρίπτοντες από επιστημονικής απόψεως το γόητρον του Γραφείου της Παιδείας, να αποδώσιν βλαβερώτατοι εις την εν Κύπρω παιδείαν, επειδή είναι από εκπαιδευτικής απόψεως αντιπαιδαγωγικοί και νόθοι, συνταχθέντες, όπως υπηρετήσωσι πολιτικάς σκοπιμότητας, εξ ων το γόητρον της Μεγάλης Βρετανίας, ως φιλελευθέρας και φιλελληνικής Δυνάμεως, καταρρίπτεται. (...)

9) Εν τη πολιτεία δε ημών ταύτη αγόμεθα υπό της ακαταγωνίστου πίστεως επί τα πεπρωμένα του Έθνους ημών, σκεπτόμενοι άλλωστε την ιστορικήν αλήθειαν ότι λαοί ήγκμασαν και παρήκμασαν και κατακτηταί ήλθον και παρήλθον, αλλ' ο θρίαμβος του δικαίου της ιεράς Κιβωτού του λαού ημών, της διωκομένης υπό των ξένων επιδρομέων Εκκλησίας αυτού, διαλάμπει πάντοτε, θεία συνάρσει. Θα υπομένωμεν και θα επιμένωμεν έχοντες ως εθνικόν παράδειγμα τον μυθικόν Ανταίον αντλούντες εν τοις διωγμοίς δύναμιν εκ της αδυναμίας ημών, εφ' όσον μάλιστα η μακραίων ιστορία του πολυπαθούς ημών Έθνους, του εν τοις παθήμασιν αυτού ανταναπληρούντος του Χριστού τα παθήματα, διδάσκει ημάς, ότι "η δύναμις ημών εν ασθενεία τελειούται". Μακράν δε του να μνησικακώμεν κατά των ξένων πολιτικών κυριάρχων, των άλλως φίλων του Έθνους ημών, ικετεύομεν τον Αρχηγόν της σωτηρίας ημών, τον ενεγκόντα τω κόσμω την ελευθερίαν, όπως ενισχύσει ημάς, ίνα κρατώμεν επί των ώμων τον σταυρόν του μαρτυρίου κατά το ιερόν παράδειγμα των πατέρων ημών. (...)

Επί δε τούτοις διατελούμεν μετά της προσηκούσης τιμής

πάντοτε πρόθυμος

†οΠάφου ΛΕΟΝΤΙΟΣ

Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου.

Εν τη Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου, τη 3η Φεβρουαρ. 1936.

Τη Αυτού Εξοχότητι

τω Κυβερνήτη Κύπρου

Σερ Έρμπερτ Ρίτσμοντ Πάλμερ

Εις Κυβερνείον»

1940-1942: Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.
ΛΕΟΝΤΙΟΣ - ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΣΟΥΔΕΡΟΣ

Κατά την Παλμεροκρατία, οι Άγγλοι έθεσαν υπό ασφυκτικό έλεγχο την Εκκλησία και την Παιδεία με σκοπό την παραμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των Κυπρίων. Μόνος αντίπαλός της παρέμεινε ο Πάφου Λεόντιος, τοποτηρητής του αρχιεπισκοπικού θρόνου μετά το θάνατο του Κύριλλου (1933). Το 1932, ο Βενιζέλος ζήτησε από τους Βρετανούς να επιτρέψουν στον Λεόντιο, που είχε εξοριστεί από την Κύπρο εξαιτίας της συμμετοχής του στην εξέγερση των Οκτωβριανών, να επιστρέψει στο νησί, ενέργεια που αποφόρτισε κάπως την ατμόσφαιρα και απάλυνε την αίσθηση ότι η κυβέρνησή του ήταν υποχείριο του Λονδίνου. Οι Άγγλοι συγκατατέθηκαν και μετέθεσαν τον κυβερνήτη Στορρς στη Ροδεσία. Ο Λεόντιος επανέκαμψε, αλλά συρόταν συχνά στα δικαστήρια για «στασιαστικά κηρύγματα», «παράνομες δραστηριότητες», ακόμη και για «κωδωνοκρουσία άνευ αδείας»! Αμέσως μετά την ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας, ο Λεόντιος απέστειλε 3 εγκυκλίους, στις οποίες καλούσε τους Έλληνες Κυπρίους να φιλοτιμηθούν να συνδράμουν τον αγώνα της Ελλάδος, προσφέροντες «και εαυτούς και ό,τι έχουν», εισφέροντες «χρηματικά ποσά, χρυσούς δακτυλίους αρραβώνας και άλλα χρυσά και αργυρά κοσμήματα και νομίσματα».

Στο μεταξύ, η επίθεση του Μουσολίνι εναντίον της Ελλάδας δεν απέβη ένας περίπατος, όπως υπολόγιζε. Ο ιταλικός στρατός κατατροπώθηκε και ρεζιλεύτηκε. Ενώ συνεχιζόταν ο πόλεμος, στις 29 Ιανουαρίου 1941 πέθανε ο πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς. Στην Κύπρο ο θάνατός του θεωρήθηκε εθνική απώλεια και για τη Δεξιά και για την Αριστερά. Τον Μεταξά διαδέχθηκε ο Αλέξανδρος Κορυζής. Στις 6 Απριλίου ο νέος πρωθυπουργός δέχθηκε το Γερμανό πρεσβευτή στην Αθήνα, ο οποίος τον πληροφορούσε ότι η Γερ-

μανία θα εισβάλει στην Ελλάδα, λόγω της παρουσίας στη χώρα αγγλικών στρατευμάτων. Ο Χίτλερ εξαπέλυσε ταυτόχρονη επίθεση εναντίον της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. Ενώ οι Γερμανοί προέλαυναν, ο Κορυζής χωρίς περιστροφές ζήτησε από τον Άντονι Έντεν (Anthony Eden) υπόσχεση για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο. Ο Έντεν τού απάντησε ότι δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή για να συζητήσουν το θέμα. Με την ήττα του ελληνικού στρατού ο Κορυζής αυτοκτόνησε (18/4). Οριστήκε πρωθυπουργός ο Εμμανουήλ Τσουδερός. Ενόψει επικείμενης κατάληψης της Αθήνας, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ μαζί με τον Τσουδερό μετέφεραν την έδρα της κυβέρνησης στην Κρήτη, μετά την κατάληψη της οποίας μεταφέρθηκε στο Κάιρο, αφού η Αγγλία αρνήθηκε να επιτρέψει εγκατάστασή της στην Κύπρο, με το επιχείρημα ότι μπορούσε να προκαλέσει γερμανική επίθεση κατά της Κύπρου (!), επιχείρημα που προκάλεσε τη δυσφορία του Τσουδερού²¹. Ακόμη και σε στιγμές συναισθηματικής φόρτισης, οι Άγγλοι στάθμιζαν ψυχρά το κάθε ενδεχόμενο. Στη διάρκεια της εξορίας του, ο Τσουδερός έθετε συχνά το θέμα της Κύπρου: σε ραδιοφωνικά μηνύματα (BBC), μνημόνια προς το Φόρεϊν Όφισ (Foreign Office) (που τον αγνόησε εντελώς), σε γεύματα στο Λονδίνο. Σ' όλες τις περιπτώσεις, η βρετανική ανταπόκριση υπήρξε από ψυχρά αδιάφορη μέχρι άκρως αρνητική, με τον Έντεν να σπεύδει να καθησυχάζει τους Τούρκους, και το Φόρεϊν Όφισ να διαψεύδει τις φήμες ότι διεξάγονται διαπραγματεύσεις για τη μεταπολεμική παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα. «Οι οραματισμοί του Τσουδερού προκάλεσαν ενθουσιασμό στην Κύπρο... δημιουργώντας δυσφορία στο βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών και την κυπριακή κυβέρνηση»²², «Το λιγότερο που μπορεί να συμβεί είναι να αποκομίσουν κέρδη οι Γερμανοί από την ατυχή έκφραση του κ. Τσουδερού για την Κύπρο και από την δική μας οργισμένη διάψευση»²³,

²¹ Στα απομνημονεύματά του *Διπλωματικά παρασκήνια, 1941-1944*, ο Εμμ. Τσουδερός αναφέρει: «Δεν ηγνόησα διατί ημείς θα προκαλούσαμεν τους Γερμανούς να επιτεθούν κατά της Κύπρου, σαν να μην ήταν για τους Γερμανούς, και χωρίς την μεταβίβασή μας εκεί, εχθρικών έδαφος, το οποίον να προσέβαλαν, εάν ήτο δυνατόν και εάν τους συνέφερε. Το αγγλικόν επιχείρημα εκάλυπτε απλώς άλλους λόγους, για τους οποίους δεν ήθελαν να καταφύγουμε στην Κύπρο». — Π. Τερλεξή, *Ανατομία ενός λάθους*, σελ. 84.

²² Πέτρος Παπαπολυβίου, *Ιστορία της Κύπρου στα χρόνια της Αγγλοκρατίας, 1878-1960*, σελ. 42.

²³ Frank W. Weber, *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος*, σελ. 164-166.

τόνιζε ο υπουργός Αποικιών λόρδος Μούν. Αυτά την ώρα που η Ελλάδα χάριζε στους Συμμάχους την πρώτη νίκη στο πεδίο των μαχών και η Τουρκία διαπραγματευόταν ταυτόχρονα με τη Γερμανία και την Αγγλία την ουδετερότητά της!

ΠΡΩΤΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ (1/11/1940)

«ΛΕΟΝΤΙΟΣ, ελέω Θεού Μητροπολίτης Πάφου, Υπέρτιμος και Έξαρχος Αρσινόης και Ρωμαίων και Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου.

Παντί τω φιλοπάτριδι χριστεπωνύμω Ελληνικώ Ορθοδόξω πληρώματι της Αποστολικής Εκκλησίας Κύπρου χάριν και ευλογίαν από του εν Τριάδι Θεού ημών.

Τέκνα εν Χριστώ αγαπητά,

Η αγνώμων Ιταλία, επιλήσμων των φώτων και του πολιτισμού, άτινα εδέχθη παρά της Ελλάδος, αχαρίστως και αδικαιολογήτως επεβουλεύθη την ανεξαρτησίαν και την ακεραιότητα του Ελληνικού Κράτους. Προέβαλε κατά τρόπον υβριστικώτατον απαιτήσεις, τας οποίας βεβαίως δεν ηδύναντο να δεχθώσιν ο μαρτυρικός βασιλεύς των Ελλήνων και η έχουσα επίγνωσιν του καθήκοντος Ελληνική Κυβέρνησις. Και λοιπόν η μήτηρ ημών Ελλάς απορρίψασα τας αδικωτάτας και παραλόγους απαιτήσεις έλαβε μετά θάρρους ατρομήτου τα όπλα υπέρ της ελευθερίας αυτής και της τιμής και σήμερον ευρίσκεται παρά το πλευρόν της Κραταιάς Μεγάλης Βρεττανίας εν τω συμμαχικώ αυτής αγώνι.

Η αθάνατος ημών πατρίς αγωνίζεται αγώνα υπέρ των όλων, διεξάγει πόλεμον υπέρ βωμών και εστιών, όστις εξήψε πανταχού ενθουσιασμόν ακράτητον εις πάσαν Ελληνικήν ψυχήν. Υπέρ του δικαιοτάτου και ιερωτάτου τούτου αγώνος εν Ελλάδι και πανταχού του Ελληνισμού οι πάντες προσφέρουσι και εαυτούς και ό,τι έχουσι.

Ως εις όλους τους προηγουμένους Ελληνικούς πολέμους, και τώρα μετά της εισόδου της μητρος ημών Ελλάδος εις τον πόλεμον η Ελληνική Κύπρος ανέστη ως εις άνθρωπος υπέρ αυτής. Εκ της αγνής Ελληνικής Κυπριακής ψυχής ανέβλυσαν και επλημμύρισαν πλούσια τα πατριωτικά αισθήματα, ως από τεραστίου ηφαιστείου, συγκλονίσαντος το Πανελλήνιον.

Απευθύνοντες προς υμας έν μέγα εύγε επί τούτω, υπενθυμίζομεν άμα το επιτακτικόν καθήκον, το οποίον έχομεν όλοι, πλούσιοι και πτωχοί, μετουσιού-

ντες τους ενθουσιασμούς εις έργα, να δώσωμεν και ημάς αυτούς, όσοι δύνανται, και όσον οίον τε περισσότερο εκ της περιουσίας ημών εις την πατρίδα. Είναι φανερόν ότι η αισία έκθασις του Ελληνοϊταλικού πολέμου εξαρτάται κατά μέγιστον μέρος και εκ της αφθονίας των υλικών πόρων. Και διά τούτο μεθ' όλως εξιδιασμένου πατρικού τόνου ποιούμεθα θερμοτάτην έκκλησιν εις την φιλοπατρίαν υμών υπέρ εκπληρώσεως του επιτακτικού τούτου καθήκοντος. Δείξατε ότι είσθε απόγονοι του μεγάλου ημών προγόνου, όστις είπε: “μητρός τε και πατρός και των άλλων προγόνων απάντων τιμιώτερον εστί η πατρίς και σεμνότερον και αγιώτερον”. Σύνθημα ημών σήμεραν έστω τούτο: Τα πάντα διά την πατρίδα. Ούτω, Θεού βοηθούντος και διά της επικουρίας της συμμάχου πανισχύρου Βρεττανικής Αυτοκρατορίας, θα νικήσωμεν τον βάρβαρον εχθρόν και θα σώσωμεν την ηγαπημένην μας Ελλάδα.

Ο δε Κύριος ημών και Θεός, ο κραταιός και δυνατός, ευλογήσαι εξ ουρανού τα άγια Ελληνικά όπλα και επιστέψαι αυτά διά νικών και θριάμβων.

Εν Αρχιεπισκοπή Κύπρου

Τη 1η Νοεμβρίου 1940.

Ευχέτης προς Κύριον διάπυρος

Ο Πάφου ΛΕΟΝΤΙΟΣ

Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου»

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ (8/11/1940)

«ΛΕΟΝΤΙΟΣ, χάριτι Χριστού, Μητροπολίτης Πάφου (...)

Χαίρομεν βλέποντες ότι η μητρική φωνή της Εκκλησίας ημών εύρε βαθυτάτην απήχησιν εν τη αγνή Ελληνική καρδιά πάντων υμών, χαίρομεν βλέποντες ότι πάντες, μεγάλοι τε και μικροί, πλούσιοι και πτωχοί, φιλοτιμείσθε να υπερβάλητε αλλήλους εν τη δι' εισφορών εκδηλώσει της στοργής υμών προς την προσφιλεστάτην μητέρα πατρίδα. Άλλοι εισφέρετε υπέρ αυτής χρηματικά ποσά και άλλοι αυθορμήτως δίδετε υπέρ αυτής τους χρυσούς υμών δακτυλίους αρραβώνας και άλλα χρυσά και αργυρά κοσμήματα και χρυσά νομίσματα.

Το θέαμα τούτο πληροί την πατρικήν ημών ψυχήν αρρήτου παραμυθίας και ευφροσύνης και κινεί την γλώσσαν ημών εις άϊνον και δοξολογίαν του Παντοδυνάμου, του τοιαύτα εμπάλλοντος εν τη ψυχή υμών αισθήματα υπέρ της φιλτάτης ημών Ελλάδος.

Επαινούντες υμάς διά παν ό,τι πράττετε υπέρ πίστεως και πατρίδος επιθυμούμεν συγχρόνως — και ούτος είναι ο σκοπός της Εγκυκλίου ημών ταύτης — να καταστήσωμεν εις υμάς γνωστόν και να εξάρωμεν, ότι όλως ιδιαιτέρως ζητείται η προσφορά υπέρ της αγωνιζομένης πατρίδος Ελλάδος χρυσών νομισμάτων και χρυσών και αργυρών αντικειμένων, ήτοι δακτυλίων αρραβώνων, δακτυλιδίων, ενωτίων, βραχιολίων και λοιπών κοσμημάτων, έτι δε κοχλιαρίων και άλλων χρυσών και αργυρών σκευών, άτινα δέον να παραδίδητε εις τας κατά τόπους Επιτροπείας επί των εράνων υπέρ του Ελληνικού πολέμου. (...)

Ο Θεός αναμφιβόλως θα ευλογήση την θυσίαν υμών ταύτην και θα αποδώση εις υμάς εκατονταπλάσιον εκείνο το οποίον θα δώσητε. Όσοι δε θα προσφέρητε τους δακτυλίους υμών αρραβώνας, οίτινες είναι ιεροί, θα έχητε την μεγίστην τιμήν να λάβητε διά του Ελληνικού Βασιλικού εν Κύπρω Προξενείου εξ ονόματος της μητρός Πατρίδος εις ανάμνησιν της υπέρ αυτής θυσίας υμών αργυρούν δακτυλίδιον, φέρον εις το άνω μέρος βασιλικόν στέμμα και εσωτερικώς επιγραφήν “Εθνικός Αγών 1940”. Οι αργυροί ούτοι δακτύλιοι αρραβώνες θα αποστέλλωνται υπό του Εκλαμπροτάτου Έλληνος Προξένου εριτίμου Κυρίου Ελευθερίου Μαυροκεφάλου εις την Ιεράν Αρχιεπισκοπήν Κύπρου, όπου θα ευλογώνται υφ’ ημών και θα επιστρέφονται εις το Προξενείον, ίνα παραδίδωνται υπ’ αυτού εις τους δικαιούχους.

Εν δε τη εδραία πεποιθήσει, ότι μετά προθυμίας και χαράς θα υποστήτε την θυσίαν ταύτην ως και πάσαν άλλην θυσίαν υπέρ της υπέρ βωμών και εστιών αγωνιζομένης πατρίδος ημών, εξασφαλίζοντες εις αυτήν την νίκην και συγχρόνως πραγματοποιούντες τα εθνικά πεπρωμένα της μεγαλονήσου ημών επικαλούμεθα επί πάντας δαφιλείς τας θείας ευλογίας και δωρεάς και τας ευχάς της Αγιωτάτης ημών Εκκλησίας και

Διατελούμεν

Εν Χριστώ Ευχέτης διάπυρος

Ο Πάφου ΛΕΟΝΤΙΟΣ

Τοποτηρητής του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου.»

ΤΡΙΤΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΟΥ (12/11/1940)

«ΛΕΟΝΤΙΟΣ, χάριτι Χριστού Μητροπολίτης Πάφου (...)

Τοις ευλαβεστάτοις Ιερεύσι, τοις αξιοτίμοις Εκκλησιαστικοίς Επιτρόποις

και παντί τω ευσεβεί λαώ της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας Κύπρου χάριν και ευλογίαν από του εν Τριάδι Θεού ημών.

Τέκνα εν Χριστώ αγαπητά,

Επί συνεχίσει και συμπληρώσει των δυο τελευταίων ημών Εγκυκλίων περί Παγκυπρίων Εράνων και περί προσφοράς χρυσών νομισμάτων και δακτυλίων και χρυσών και αργυρών αντικειμένων υπέρ του Εθνικού Αγώνος, εθεωρήσαμεν αναγκαίον ίνα απολύσωμεν προς υμάς και την παρούσαν.

Ουδεμίαν έχομεν αμφιβολίαν ότι πλήρως αντιλαμβάνεσθε, ότι η ευλογημένη ημών μήτηρ πατρίς Ελλάς διεξάγει αγώνα περί υπάρξεως και ότι πάντα απανταχού τα τέκνα αυτής οφείλουσι το ταχύτερον να προσφέρωσι παν ό,τι δύνανται υπέρ του αγώνος αυτής τούτου.

Γνωρίζετε ήδη ότι εν πάσαις ταις πόλεσι της θεοσώστου ημών νήσου έχουσι καταρτισθή κατ' οικονομίαν, ένεκα των υφισταμένων έτι εν Κύπρω πολιτικών συνθηκών, εν πλήρει αρμονία και θαυμαστή φιλοπατρία, Επιτροπείαι, υπό την προεδρείαν της καθ' ημάς Εκκλησίας, προς άμεσον διενέργειαν εράνων υπέρ του Ελληνικού Πολέμου και του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. (...)

Της ενάρξεως των εράνων εντελλόμεθα πατρικώς να ηγηθώσιν οι ιεροί ναοί, παραγγέλλομεν δε σχετικώς όπως έκαστος ιερός ναός προσφέρη ευχαρίστως υπέρ του ιερού Εθνικού Αγώνος όσον μεγαλύτερον ποσόν αποφασισθή υπό της Εκκλησιαστικής Επιτροπείας, ή τουλάχιστον το έν τέταρτον του ετησίου ακαθάριστου εισοδήματος του ναού (δηλαδή του αθροίσματος των ετησίων εσόδων του παγκαρίου, δίσκου, ιεροτελεστιών, εισφορών των ενοριτών, προϊόντων, ενοικίων, τόκων των εισπρακτέων γραμματίων, αφιερωμάτων και διαφόρων άλλων εσόδων), ως έπραξαν και οι ιεροί ναοί των πόλεων. Είναι δε εύκολον να ευρεθή το ποσοστόν τούτο εκ του τελευταίου ετησίου ισολογισμού, τον οποίον δι' έκαστον ιερόν ναόν κατήρτισεν ο Ελεγκτής του Θρόνου, αφού ευρεθή αριθμητικώς το τέταρτον αυτού. Ως προς δε τους ιερούς ναούς, οι οποίοι στερούνται τώρα χρήματος εν τω ταμείω αυτών επιτρέπομεν διά της Εγκυκλίου ημών ταύτης γενικώς εις τας Εκκλησιαστικάς Επιτροπείας όλων τούτων, ίνα προδώσιν αμέσως εις σύναψιν δανείου, χάριν εκπληρώσεως άνευ αναβολής του επιτακτικού προς την αγωνιζομένην μητέρα πατρίδα ιερού καθήκοντος. (...)

Αι εις είδος προσφοράί (σίτος, κριθή, έλαιον κ.τ.λ.) θα πωλώνται υπό της Επιτροπείας εράνων του χωρίου εις δημίσιον πλειστηριασμόν είτε εν τω

χωρίω, είτε αλλαχού, το ποσόν δε, το οποίον θα εισπραχθή εκ της πωλήσεως, πιστοποιούμενον διά των υπογραφών της ολομελείας της Επιτροπείας, θα παραδίδεται εις τον Ταμίαν της πρωτεύουσας της Επαρχίας. (...)

Ο δε Παντοδύναμος Θεός των πατέρων ημών δώσοι νίκας και θριάμβους εις την αιωνίαν μητέρα πατρίδα ημών Ελλάδα, διαφιλεύοι δ' υμίν και τοις οίκοις υμών τας ουρανίους αυτού ευλογίας.

Εν τη Αρχιεπισκοπή Κύπρου

Τη 12η Νοεμβρίου 1940

Εν Χριστώ Ευχέτης διάπυρος

Ο Πάφου ΛΕΟΝΤΙΟΣ

Τοποτηρητής

Σημ.: Αναγνωσθήτω την Κυριακήν επ' Εκκλησίας εις επήκοον των πιστών και κατόπιν να τοιχοκολληθή εις το κεντρικώτερον μέρος της κοινότητος.»

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΛΕΟΝΤΙΟΥ (ΜΑΪΟΣ 1942)

«Ο κυπριακός λαός βοηθούσε εθελοντικά τους συμμάχους, έχων αντικειμενικόν σκοπόν την Ανάστασιν της Μεγάλης Ελλάδος και την Ένωσιν της Κύπρου μετά της Ελλάδος.»

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΜΜ. ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ ΤΟΥ (21/4/1941)

«Η Ελλάς δεν ηθέλησεν, ούτε επεδίωξε τον πόλεμον καθ' οιουδήποτε λαού. Υποχρεωθείσα να πολεμήση, αμύνεται και μάχεται διά τους εκτεθέντας σκοπούς. Άπαξ εμπλακείσα εις τον πόλεμον, κατόπιν προσκλήσεως, αγωνίζεται και διά την απελευθέρωσιν των υποδούλων εκείνων τέκνων της, τα οποία επί δεκάδας ετών έμειναν υπό σκληρόν ζυγόν, εις τον οποίον υπεβλήθησαν αδίκως, διότι επεκράτησε τότε το δίκαιον και ο δόλος του ισχυροτέρου.»

ΛΟΓΟΣ ΕΜΜ. ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ (26/4/1941)

«Αγαπητοί Συμπολίται,

Δεν χρειάζεται να είπω πολλά για να συνεννοηθώ με τους συμπατριώτας

μου. Η Κρήτη, το αιώνιον αυτό σύμβολον κάθε αγώνος και θυσίας διά την ελευθερίαν, γίνεται και σήμερα η εσχάτη, αλλά και ανταξία της σημασίας της έπαλξης των ελευθέρων λαών της Ηπειρωτικής Ευρώπης. Εις δυο Νήσους με σπουδαίους λαούς έχει τύχει ο εξαιρετικός αυτός κλήρος. Εις την μεγάλην Νήσον των Βρεττανών και εις την Νήσον των Ελλήνων. Γεμάτοι καρτερίαν, ευφυχίαν και θέλησιν οι λαοί των νήσων αυτών αγωνίζονται σήμερα τον υπέρτατον αγώνα διά την ελευθερίαν των ανθρώπων.»

ΛΟΓΟΣ ΕΜΜ. ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ ΣΕ ΠΡΟΓΥΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΛΟΝΔΙΝΟΥ (15/11/1941)

«... Η Ελλάς δοξασμένη τρέχει τώρα επάνω εις τις μαύρες ράχες των βουνών και περιπατεί επάνω από τα αιματοβαμμένα ερείπια των πόλεων και των χωριών μας. Κάτασπρα ντυμένη και με τον φωτοστέφανον του μαρτυρος εις την κεφαλήν, δεν είναι μόνη: ακολουθείται από τις κόρες της, αγαπημένες και μονιασμένες. Τις διακρίνει κανείς ευκρινώς από το ντύσιμό τους: Να η Μακεδονίτισσα, η Κρητικιά, η Κυπριώτισσα, η Πελοποννησία, η Δωδεκανησία, η Γιαννιώτισσα, η Βορειοηπειρώτισσα... Στολισμένες με δάφνη, ακολουθούν την μάνα τους προς τα εμπρός... προς την Νίκην, η οποία θα τις ενώσει πάλιν εν ειρήνη...»

«... μια Ελλάδα χλωμή αλλά ένδοξη, να ξανακτίζει τις κατεστραμμένες πόλεις και τα χωριά της, ενωμένη και μεγάλη, έχοντας στο πλευρό της την Βόρειο Ήπειρο, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο...»²⁴

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ ΣΤΟ ΒΒC (31/12/1941)

«Έλληνες θαρρείτε. Εγγίζομεν προς την ολοκλήρωσιν των εθνικών μας πόθων, προς μίαν Πατρίδα εθνολογικώς και γεωγραφικώς συμπληρουμένην, προς μίαν Ελλάδα που εις τον ηθικόν φωτοστέφανον, ο οποίος την περιβάλλει ήδη, θα προσθέση και την αίγλην μιας νέας ισχύος ενός ανανεωμένου μεγαλείου χάρις εις την συμμετοχήν της εις τον συνεχιζόμενον αγώνα, υπό την ηγεσίαν του Βασιλέως μας.»

²⁴ Το απόσπασμα αυτό δόθηκε από την κ. Βιργινία Τσουδερού, κόρη του Εμμανουήλ Τσουδερού. Από το βιβλίο *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος* του Frank Weber, 1983, σελ. 165.

1947: ΛΕΟΝΤΙΟΣ, Ο ΝΕΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ - ΔΙΑΣΚΕΠΤΙΚΗ

Η εκλογή του Λεοντίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο έγινε μέσα σε κλίμα έντασης και διχοστασίας. Ο θρόνος διεκδικείτο από τον αρχιεπίσκοπο Σιναίου Πορφύριο και από τον τοποτηρητή του θρόνου μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο. Τον πρώτο υποστήριζε η «Εθνικόφρων Παράταξις», όπως απεκαλείτο η παράταξη που σχηματιζόταν από την ΠΕΚ, το ΚΕΚ, τη ΣΕΚ και αριθμό δημάρχων, ενώ ο δεύτερος υποστηριζόταν από την «Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας» της Αριστεράς, που αποτελούσαν εκπρόσωποι του ΑΚΕΛ με δημάρχους και εκπροσώπους διαφόρων πόλεων και κοινοτήτων. Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 20 Ιουνίου 1947 και ο Λεόντιος (που σημειωτέον δήλωσε ότι δεν επιθυμεί και ούτε αποδέχεται υποψηφιότητα ή εκλογή, μάλιστα ανακοίνωσε την πρόθεσή του να αναχωρήσει από την Κύπρο και να εγκατασταθεί στο Άγιο Όρος) πέτυχε σαρωτική επικράτηση, παρά τη συνεχιζόμενη άρνησή του να δεχθεί εκλογή. Ωστόσο, οι εύστοχες παρεμβάσεις του Δέρκων Ιωακείμ πέτυχαν να γίνει αποδεκτό το αποτέλεσμα της εκλογής και να αποφευχθεί καταστροφική σύγκρουση. Έτσι, ύστερα από πολλά χρόνια, οι καμπάνες του Αγίου Ιωάννη κτυπούσαν χαρμόσυνα και ο πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου μητροπολίτης Δέρκων Ιωακείμ προσφώνησε τον εψηφισμένο και του ενεχείρισε το αρχιεπισκοπικό σκήπτρο.

Αμέσως μετά την εκλογή του ο Λεόντιος, που είχε να αντιμετωπίσει σωρεία καυτών και επειγόντων προβλημάτων, βρέθηκε κάτω από την πίεση και τον έλεγχο του Κυρηναίου Μακαρίου και της δεξιάς παράταξης, η οποία αφού δεν μπόρεσε να εκλέξει το δικό της υποψήφιο εγκολπώθηκε τον νέο αρχιεπίσκοπο. Ο Λεόντιος δεν ακολούθησε τη γραμμή του ΑΚΕΛ σε μια σειρά θεμάτων αντιδικίας, όπως η βασιλεία που προκαλούσε διαχασμό μεταξύ

Αριστεράς και Δεξιάς, και με εγκύκλιό του έδινε οδηγίες να τελεστούν δοξολογίες για την ονομαστική εορτή του βασιλιά Παύλου. Επίσης αρνήθηκε να μετάσχει στο Πανορθόδοξο Εκκλησιαστικό Συνέδριο που συγκάλεσε στη Μόσχα ο Πατριάρχης Μόσχας Αλέξιος. Το πιο καυτό ζήτημα όμως ήταν η Διασκεπτική που μελετούσε να συγκαλέσει ο κυβερνήτης λόρδος Γουίνστερ (Winstler) και για την οποία υπήρχαν διαφορετικές αντιμετώπισεις από τη Δεξιά και την Αριστερά. Διαβουλεύθηκε και προσπάθησε να γεφυρώσει τις διαφορές, αλλά κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ήταν αγεφύρωτες. Ούτε κοινή σύσκεψη με την Αριστερά δεν δεχόταν ο Κυρηνείας. Η αναγγελία της απόφασης του Κυβερνήτη να προχωρήσει στη σύγκληση της Διασκεπτικής Συνέλευσης, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Οκτωβρίου 1946, προκάλεσε απάντηση του Λεόντιου, ο οποίος με ένα ιστορικό διάγγελμα που απηύθυνε στις 12 Ιουλίου προς τον λαό, τόνιζε ότι αποδοχή της πρόσκλησης θα σήμαινε αποδοχή της παράτασης της δουλείας και κάλεσε τον Κυβερνήτη να διενεργήσει δημοψήφισμα για να διαπιστώσει ότι ο κυπριακός λαός δεν θέλει Συντάγματα αλλά ένωση με την Ελλάδα. Το ΑΚΕΛ τάχθηκε υπέρ της συμμετοχής στη Διασκεπτική, ενώ ο νέος αρχιεπίσκοπος εναντίον, γεγονός που σήμανε και την επιβεβαίωση του διαζυγίου τους.

Οι ικανότητες και τα προσόντα του Λεόντιου φάνηκαν κάτω από τις άκρως αντίξοες συνθήκες στη διάρκεια της τοποτηρητείας του. Δυστυχώς, η αρχιεπισκοπία του διάρκεσε μόνο 36 μέρες. Μια χρόνια πάθηση αμυγδαλίτιδας τον έριξε στο κρεβάτι όπου, μέσα σε ψηλό πυρετό, εκοιμήθη στις 26 Ιουλίου 1947, σε ηλικία 60 χρόνων.

ΕΝΘΡΟΝΙΣΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ (20/6/1947)

«Η περί εμέ Θεία Συγκατάβασις αφαιρεί από του λογικού μου πάσαν σκέψιν και η αγάπη την οποίαν εδείξατε σεις, ο Σεβαστός αδελφός και ιδίως η αγάπη του Αδελφού Μητροπολίτου Κυρηνείας, κ. Μακαρίου και των Γενικών Αντιπροσώπων, κληρικών και λαϊκών, και Αγίων Ηγουμένων και Οφφικιάλων, η υπέρ εμού ψήφος, προ παντός δε του Ελληνικού Κυπριακού λαού η προς εμέ αγάπη και η ψήφος, με κάμνουν κατά την στιγμήν αυτήν αιχμάλωτον όλων ημών και με ηνάγκασαν να κλίνω τον αυχένα προ του θείου ρήματος.

Ήκουσα όσα ο Σεβαστός Πρόεδρος, Άγιος Δέρκων κ. Ιωακείμ συμβου-

λευτικά προς εμέ είπε και έθεσα ταύτα εν τη καρδιά μου και θα προσπαθήσω πάση θυσία να εκπληρώσω το καθήκον μου με τας ασθενείς μου δυνάμεις.

Προσφέρω εις όλους κλάδο ελαίας, ειρήνην, αγάπην, ομόνοιαν και σεβασμόν προς αλλήλους. Συγχωρώ όλους όσοι έπταισαν εις εμέ και παρακαλώ όλους όσοι έχουν κάτι εναντίον μου να με συγχωρήσουν.

Σας ευχαριστώ και πάλιν και μη θέλων να σας κουράσω λέγω ότι θα προσπαθήσω πάση θυσία να είμαι πιστός δούλος του Χριστού και πιστός υπηρέτης της Πατρίδος. Θα προσπαθήσω να κάμω το καθήκον μου προς όλους και να επουλώσωμεν τας πληγάς της Αγίας μας Εκκλησίας, και όλοι μαζί, υπό την επίτιμον προεδρίαν του Σεβαστού μου εν Χριστώ, Μητροπολίτου Κυρηνείας Μακαρίου, και με την βοήθειαν του Υψίστου, να ηγηθώμεν του Εθνικού ημών αγώνος προς αποκατάστασιν της δούλης Πατρίδος, διά την ταχείαν Ένωσιν μετά της Μητρός Ημών Ελλάδος.»

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ (12/7/1947)

«Με πραγματικήν οδύνην και κατάπληξιν ανέγνωσεν ο Ελληνικός Κυπριακός Λαός το υπό ημερομηνίαν 9 Ιουλίου 1947 Διάγγελμα της Α.Ε. του Κυβερνήτου Λόρδου Γουίνστερ, απευθυνθέν κατά την μεταπολεμικήν ταύτην περίοδον, καθ' ην η αλύτρωτος ημών Ελληνική Νήσος ανέμενεν εναγωνίως την πραγμάτωσιν του μοναδικού και αναλλοιώτου αιτήματος της Ένώσεως αυτής μετά της ελευθέρας Μητρός Ελλάδος.

Λησμονούσα η κρατούσα Δύναμις τας κατά τον τελευταίον πόλεμον διακηρύξεις αυτής περί αυτοδιαθέσεως και ελευθερίας των λαών, των οποίων διακηρύξεων η εφαρμογή είναι ουσιώδης υποχρέωσις αυτής, λησμονούσα τας υπέρ της πραγματώσεως των διακηρυχθεισών τούτων αρχών και ιδεολογικών του πολέμου σκοπών τεραστίας θυσίας της συμμάχου αυτής Ελλάδος και της Ελληνικής ημών Μεγαλονήσου, διά του Διαγγέλματος της 9ης Ιουλίου αντί της Ένώσεως προσφέρει αύτη εις τον Κυπριακόν Λαόν την μάχαιραν, ίνα ούτος με τας ίδίας του χείρας σφαγιάση το εθνικόν αυτού δίκαιο. Καθότι είναι αναμφισβητήτως πρόδηλον ότι εις τούτο κατατείνει οιαδήποτε συνεργασία του Κυπριακού Λαού προς επεξεργασίαν Συντάγματος και είναι αυτονόητον ότι διά της τοιαύτης συνεργασίας εν τη Συμβουλευτική Συνελεύσει επιζητείται να προσυπογράψει ο Κυπριακός Λαός την συνέχισιν της δουλείας του.

Ο Κυπριακός Λαός και κατά την κρισιμωτάτην αυτήν στιγμήν της

εθνικής του ζωής, ορθούμενος ομόφωνος και αδάμαστος, θα αποφύγη την σκηνοθετηθείσαν παγίδα προς χαρακτηρισμόν αυτού ως εθελοδούλου, εμφανίζων όλην την πατριωτικήν αυτού θέρμην και πολιτικήν ωριμότητα. Και δεν θα επιτρέψη ούτω να τορπιλισθή διά της Συμβουλευτικής Συνελεύσεως η θέλησις αυτού, η τοςάκις τελευταίως διαδηλωθείσα υπό του Συμβουλίου Εθναρχίας Κύπρου, διά του προς τον Πρωθυπουργόν της Μεγάλης Βρετανίας τηλεγραφήματος της 23ης Οκτωβρίου 1946, διά της εν Λονδίνω δράσεως της Κυπριακής Εθνικής Πρεσβείας, διά του Υπομνήματος προς τον Άγγλον Πρωθυπουργόν ημερ. 29ης Μαΐου 1946, διά των Ψηφισμάτων του Παγκυπρίου Συλλαλητηρίου της 16ης Φεβρουαρίου 1947, διά του προς την Α.Ε. τον Κυβερνήτην Λόρδον Γουίνστερ Υπομνήματος της 22ας Μαρτίου 1947, καθώς και διά του Ανακοινωθέντος της Εθναρχίας ημερ. 16ης Απριλίου 1947.

Εάν η κρατούσα Δύναμις ήθελε να εξακριβώση την τόσον διάχυτον ενωτικήν αξίωσιν του λαού, ή την θέλησιν αυτού προς απόρριψιν συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, ώφειλεν αύτη να προκαλέση Δημοψήφισμα, ή να προκηρύξη γενικάς ελευθέρας εκλογάς ειδικώς επί τούτω (με αντιπροσώπους κατ' αναλογίαν του πληθυσμού των συνοίκων στοιχείων), οπότε θα αντελαμβάνετο βέβαια σαφώς η Κυβέρνησις, ότι το μόνον και ομόθυμον του Κυπριακού Λαού αίτημα είναι η Ένωσις της Κύπρου μετά της Ελλάδος, δηλαδή η απελευθέρωσις αυτού από της ξενοκρατίας, απορριπτομένων οιονδήποτε συνταγματικών μεταρρυθμίσεων ή πολιτικών ελευθεριών υπό τον ξενικόν ζυγόν.

Αντί όμως του Δημοψηφίσματος, ή των γενικών επί τούτω εκλογών, δι' ων θα ενεφανίζετο εγκύριως η γνησία του τόπου θέλησις, η Κυβέρνησις ατυχώς επενόησε την διά του προκλητικού Διαγγέλματος καταρτιζομένην Συμβουλευτικήν Συνέλευσιν, ματαίως επιζητουμένου να συγκαλυφθή ο πραγματικός της τοιαύτης συνθέσεως της σκοπός, και περιφρονουμένου παραδόξως του υπό δημοκρατικών κυβερνήσεων γενικώς ανεγνωρισμένου συστήματος εκφράσεως της λαϊκής θελήσεως. Τα συμφέροντα των κοινοτήτων ή μειονοτήτων και λοιπά, περί ων ποιείται μνείαν το Διάγγελμα, θα ηδύναντο και εις την περίπτωσιν προσφυγής εις το σύστημα της διά γενικών εκλογών εξακριβώσεως της λαϊκής θελήσεως, πλήρως να προστατευθούν δι' ειδικών προνοιών εν πνεύματι δικαιοσύνης.

Ενώ το Διάγγελμα προορίζεται να εξαγγείλη την εφαρμογήν εν Κύπρω δημοκρατικών δήθεν ελευθεριών, εν τούτοις αυτή αύτη η σύνθεσις της Συμ-

βουλευτικής Συνελεύσεως βασιζομένη επί προτύπων αντιδημοκρατικών και φασιστικών, δίδει καιρίον πλήγμα κατά των δημοκρατικών αντιλήψεων.

Εάν η Κυβέρνησις επιζητή να περιφρουρήση και κατοχυρώση την διαφανή προσπάθειάν της προς αλλοίωσιν της γνησίας θελήσεως και των πραγματικών απόψεων της Νήσου, ήτις μόνος εις την μετά της Ελλάδος Ένωσιν θα ανεύρη την πραγμάτωσιν πάσης αληθινής ευτυχίας, έχει αφ' ετέρου και ο τόπος ούτος το δικαίωμα και την υποχρέωσιν να αμυνθή κατά της τοιαύτης αδίκου τακτικής και να περιφρουρήση το δίκαιον αυτού, μη καθιστάμενος συνεργός και συνένοχος εις τας τοιαύτας κυβερνητικές προσπάθειας. Ο Κυπριακός Λαός εν πάση περιπτώσει δεν δύναται να δεσμευθή διά της προσελεύσεως συνεργασίας ή αποφάσεως οιασδήποτε μελών τοιαύτης Συμβουλευτικής Συνελεύσεως, η οποία, ως συντίθεται, δεν δύναται προφανώς να διερμηνεύση το πραγματικόν του τόπου φρόνημα και αξιώσιν.

Ο Κυπριακός Λαός θα συνεχίση ομόθυμος τον ιερόν και νόμιμον αγώνα του υπέρ της Ενώσεως αυτού μετά της Μητρός Πατρίδος μέχρι πραγμάτωσεως αυτής, κλείων τα ώτα προς τας οιασδήποτε επαγγελίας του Κυβερνητικού Διαγγέλματος, του οποίου και αυτή η ημέρα της εκδόσεως καθιστά διπτώς αποφράδα την 9ην Ιουλίου.

Ο Κυπριακός Λαός αντιλαμβάνεται ότι ευρίσκεται κατά την στιγμήν ταύτην εις την ιστορικωτέραν καμπήν της μακράς του Ιστορίας και ότι πάσα παρέλκυσις της διά της Ενώσεως λύσεως του Κυπριακού ζητήματος θα εσήμαινε παράτασιν αφορήτου δουλείας. Εν όψει της αντιλήψεως ταύτης ηνωμένοι και πειθαρχών εις τας υποδείξεις του υπερτάτου καθήκοντος προς την πατρίδα και την ελευθερίαν, θα συνεχίση μετά σθένους και πίστεως τον ιερόν του αγώνα γνωρίζων ότι έχει παρά το πλευρόν του ολόκληρον το Ελληνικόν Έθνος ως απεδείχθη και διά του Ψηφίσματος της Βουλής των Ελλήνων, όπερ αξιόι, ομόφωνον και ενιαίον, παρά της φίλης και συμμάχου Δυνάμεως την εφαρμογήν των κοινών αρχών της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αυτοδιαθέσεως των λαών.

Ζήτω η Ένωσις, και μόνον η Ένωσις!

*Ο Κύπρου ΛΕΟΝΤΙΟΣ
Σάββατον, 12 Ιουλίου 1947»*

1950: ΕΝΩΤΙΚΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ.
ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ «ΑΞΙΟΥΜΕΝ...»

Μετά την άρνηση επανειλημμένων προσκλήσεων και προκλήσεων προς τις βρετανικές αρχές να διενεργήσουν δημοψήφισμα για να διαφανεί η πραγματική θέληση του κυπριακού λαού, η Εθναρχία αναλαμβάνει η ίδια τη διοργάνωση δημοψηφίσματος στις 15 Ιανουαρίου 1950. Στην πραγματικότητα δεν επρόκειτο για ερώτημα στο οποίο καλείτο ο λαός να ψηφίσει με ένα ναι ή ένα όχι, όπως συμβαίνει στα δημοψηφίσματα, αλλά για συγκέντρωση υπογραφών με συγκεκριμένο αίτημα (*Αξίωση υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα*). Η ιδέα της συγκέντρωσης υπογραφών σαν μέτρο πίεσης για την εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης γεννήθηκε στους κόλπους της Αριστεράς, η οποία από το 1949 ανήγγειλε την πρόθεσή της να συγκεντρώσει υπογραφές υπέρ της ένωσης. Η Εθναρχία, υπό την καθοδήγηση του Μακαρίου, νεαρού τότε μητροπολίτη Κιτίου, του κατοπινού αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', θέλησε να περάσει κάτω από το δικό της έλεγχο τον ενωτικό αγώνα και, για να μην αφήσει την Αριστερά να πρωταγωνιστεί, αναγγέλλει ότι αναλαμβάνει η ίδια τη διοργάνωση του δημοψηφίσματος. Το ΑΚΕΛ ακυρώνει τα δικά του σχέδια και καλεί τα μέλη και τους οπαδούς του να συμμετάσχουν στο ενωτικό δημοψήφισμα της Εθναρχίας. Το δημοψήφισμα διεξήχθη σε δυο συνεχόμενες Κυριακές (15 και 22 Ιανουαρίου 1950) και σ' αυτό έλαβαν μέρος το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων της Κύπρου, αλλά και αρκετοί Τουρκοκύπριοι.

Βέβαια η επίσημη θέση των Τουρκοκυπρίων στο ενωτικό δημοψήφισμα ήταν αρνητική, οργάνωσαν και διαδηλώσεις για να το καταδικάσουν, ο δε δρ

Κουτσιούκ ζήτησε από τον Άγγλο κυβερνήτη Άντριου Μπ. Ράιτ (Andrew B. Wright) την απαγόρευση του δημοψηφίσματος.

Και η επίσημη Αθήνα όμως υπήρξε αρνητική, ο δε πρωθυπουργός Ιωάννης Θεοτόκης, στις 10 Ιανουαρίου, διαχώριζε τη θέση της Αθήνας από το δημοψήφισμα και ανακαλούσε από τη Λευκωσία τον πρόξενό της Αλέξη Λιάτη.

Στις 29 Ιανουαρίου 1950 εκδόθηκε συνοδική εγκύκλιος με τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος, η οποία αναγγέλθηκε ταυτόχρονα σε όλους τους ιερούς ναούς της νήσου.

Η ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

«ΑΞΙΟΥΜΕΝ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το υπό της Εθναρχίας προκηρυχθέν Δημοψήφισμα διεξήχθη, χάριτι θείας, αισίως, ειρηνικώς, εν πλήρει τάξει και ευπρεπεία, κατά τρόπον αδιαμφισβητήτως αδιάβλητον, ως τούτο, προς τιμήν υμών, διεπιστώθη και παρά των παρακολουθησάντων την διενέργειαν τούτου ανταποκριτών ξένων εφημερίδων, ειδικώς επί τούτω ελθόντων εις την Νήσον ημών, εσημείωσε δε όντως απόλυτον επιτυχίαν, πάντων μετ' ενθουσιασμού διαδηλωσάντων την αξίωσιν αυτών προς την Ένωσιν της Κύπρου μετά της Μητρός Ελλάδος. (...)

Πανηγυρικώς ούτω και θριαμβευτικώς διετρανώθη και ενώπιον πάντων, ενώπιον Κυβερνήσεων και λαών, διεκηρύχθη η μοναδική, ομόθυμος, στερρά και αδάμαστος θέλησις του Ελληνικού Κυπριακού λαού, της μεγίστης πλειονότητος της Ελληνικωτάτης ταύτης Μεγαλονήσου, όπως ενωθή μετά της ελευθέρως Μητρός Ελλάδος, συνταυτίση τας τύχας του μετ' αυτής.

Είναι αξία πάσης εξάρσεως η προς τον εθνικόν ημών αγώνα επιδειχθείσα εκ μέρους του Πανελληνίου βαθυτάτη συμπάθεια και αδελφική αλληλεγγύη. Τόμον ολόκληρον αποτελούσι τα προς την Εθναρχίαν αποσταλέντα εξ Ελλάδος και παρά των όπου γης αποδήμων Ελλήνων τηλεγραφήματα, γράμματα, ψηφίσματα, διαπνεόμενα από βαθύ αδελφικόν αίσθημα, διαφλεγόμενα από τον ζωηρόν πόθον να ίδωσιν ημάς ελευθέρους, ηνωμένους μετ' αυτών, συναπολαύοντας του ανεκτιμήτου δώρου της ελευθερίας, πηγής και αιτίας όλων των αγαθών του ανθρώπου. (...)

Έλληνες Κύπριοι,

Συγκεκριμένως τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος έχουσιν ούτω:

Οι εγγραφέντες εις τους καταλόγους ως δικαιούμενοι να υπογράψωσι το Ενωτικόν Δημοψήφισμα Έλληνες Κύπριοι ανέρχονται εις 224.747. Εκ τούτων υπέγραψαν οι 215.108, ήτοι περί τα 96%. Εάν δε ληφθή υπόψη ότι η Κυβέρνησις απηγόρευσε ρητώς εις τους υπαλλήλους κ.λπ. να υπογράψωσι, τότε ευλόγως καταλήγομεν εις το συμπέρασμα ότι σύμπας ο Ελληνικός Κυπριακός λαός διετράνωσε κατά τον πλέον κατηγορηματικόν τρόπον την αξιώσιν του διά την Ένωσιν μετά της Μητρός Ελλάδος.

(...) Η Εθναρχία θα προβή περαιτέρω εις τα ενδεικνυόμενα αναγκαία διαβήματα, όπως αξιοποίηση την ομόθυμον θέλησιν υμών. Επαινούσα υμάς διά την μέχρι τούδε αξιοπρεπή διαγωγήν, παρακαλεί υμάς συγχρόνως ίνα εμμείνητε εν τη καλή ταύτη οδώ. Αναμείνατε σταθεροί, με ήρεμον την ψυχήν και βεβαίαν την πεποίθησιν, την αισίαν έκβασιν του εθνικού ημών αγώνος. Αναμείνατε με ακράδαντον την πίστιν ότι “ο των θαυμασίων Θεός, ο δεσμεύων και πάλιν εξάγων, ο ταπεινών και αύθις ανυψών, ο τοις μεν υπερηφάνοις αντιτασσόμενος, ταπεινοίς δε διδούς χάριν” θα πληρώση ταχέως τον νόμιμον και δίκαιον υμών πόθον, αποδίδων εις τας φιλοστόργους μητρικάς αγάλας την ξενοκρατούμενην περικαλλή ταύτην νύμφην της Μεσογείου.

Με πλήρη περί τούτου βεβαιότητα, εκ βαθους αγαλλομένης και ευγνώμωνος προς τον Θεόν ψυχής, αναφωνούμεν:

Ζήτω η προσεχής Ένωσις!

Διάπυροι προς Κύριον ευχέται

†Ο Κύπρου ΜΑΚΑΡΙΟΣ

†Ο Πάφου ΚΛΕΟΠΑΣ

†Ο Κιτίου ΜΑΚΑΡΙΟΣ

†Ο Κυρηνείας ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

Εν τη Ι. Αρχιεπισκοπή Κύπρου

τη 27η Ιανουαρίου 1950»

1953: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΓΟΣ. ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ANTONY HNTEN

Το 1953 ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Άντονι Ήντεν (Anthony Eden) βρισκόταν στην Ελλάδα για ανάρρωση, μετά από εγχείριση. Ο πρωθυπουργός Αλ. Παπάγος θεώρησε την παρουσία του μοναδική ευκαιρία για να ξεκαθαρίσει σε φιλικό κλίμα τις σκέψεις της ελληνικής κυβέρνησης αναφορικά με το Κυπριακό. Συναντήθηκαν στις 22 Δεκεμβρίου στη βρετανική πρεσβεία.

Η συνάντηση εκείνη κρίνεται αποφασιστική για τις περαιτέρω εξελίξεις του Κυπριακού και ειδικά για το μείζον θέμα της προσφυγής της Ελλάδας στον ΟΗΕ (στα πλαίσια του ψηφίσματος της 16/12/1952, για αυτοδιάθεση των λαών).

Μετά από μια επίμονη και άγονη προσπάθεια του Παπάγου να αρχίσει συζήτηση για το Κυπριακό, ο Βρετανός υπουργός απάντησε έντονα: «Ήλθα με αναρρωτική άδεια εδώ. Δεν έχω σκοπό να συζητήσω αυτό το θέμα». Ο Παπάγος μάταια προσπάθησε να συζητήσει. Τότε ο Ήντεν έκαμε κάτι που είναι αδιανόητο στη διπλωματική εθιμοτυπία. Με νευρική χειρονομία αδημονίας, έστρεψε τη ράχη του προς τον Παπάγο, στάθηκε μπροστά στο παράθυρο και κοίταζε έξω, παριστάνοντας ότι δεν άκουε τι του έλεγε ο συνομιλητής του. Οργισμένος τότε ο Παπάγος ύψωσε τον τόνο της φωνής του και κραύγασε: «Είμαι ο πρωθυπουργός της Ελλάδος. Και όταν ομιλώ με κάποιον επιθυμώ να μου δείχνει το πρόσωπο και όχι τη ράχη του».

Παρά τη σκαιά συμπεριφορά του Ήντεν, ο Παπάγος έκαμε ακόμα μια προσπάθεια για συζήτηση του Κυπριακού, στα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας, που κι αυτή αποδείχθηκε ατελέσφορη. Ο Παπάγος στη συνέχεια πήρε την οριστική απόφαση για προσφυγή στον ΟΗΕ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΓΟΣ (ΒΟΥΛΗ 7/2/1955)

«...Είτα εισερχόμενος εις το θέμα, του ανέπτυξα πώς έχει το Κυπριακόν, εις ποίαν δύσκολον θέσιν ευρίσκετο η ελληνική κυβέρνησις κατόπιν της προσφυγής της Εθναρχίας, διότι δεν υιοθέτησεν αυτήν, και επέμεινα επί της ανάγκης όπως εξευρεθή μία λύσις του Κυπριακού προβλήματος διά διμερών φιλικών συνομιλιών, αι οποίαι διμερείς συνομιλίας ιδίως δεν θα έπρεπε να έχουν ως αποτέλεσμα την εκτράχυνσιν των καλών σχέσεων τας οποίας επιθυμούμεν να έχωμεν με την Μεγάλην Βρετανίαν. Ο κ. Ήντεν με ήκουσε με προσοχήν, εν τούτοις ξηρώς μου απήντησεν ότι “θα επαναλάβω εκείνο το οποίον είπα και άλλοτε, δηλαδή διά την βρετανικήν κυβέρνησιν δεν υφίσταται Κυπριακόν ζήτημα ούτε εις το παρόν ούτε εις το μέλλον”! Του απήντησα τότε ότι, κατόπιν της κατηγορηματικής ταύτης δηλώσεως, η ελληνική κυβέρνησις θα χειρισθή πλέον το ζήτημα αυτό όπως κρίνη καλύτερον και λυσιτελέστερον και ότι αποκτά πλέον πλήρη και απόλυτον ελευθερίαν ενεργείας.»

1954: ΧΕΝΡΥ ΧΟΠΚΙΝΣΟΝ: «ΟΥΔΕΠΟΤΕ»

Υφυπουργός των Αποικιών σε κυβέρνηση του Τσώρτσιλ, ο Χένρυ Χόπκινσον (Henry Hopkinson) έκανε μια δήλωση η οποία προκάλεσε θυελλώδη αντίδραση και διαμαρτυρίες στην Κύπρο. Είναι το διαβόητο *ουδέποτε* (*never*) που ξεχείλισε το ποτήρι και στάθηκε για τον κυπριακό ελληνισμό καθοριστικό στην έναρξη του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα. Η αναφορά του Χόπκινσον έγινε σε συζήτηση στη Βουλή των Κοινοτήτων με θέμα την αγγλο-αιγυπτιακή συμφωνία για αποχώρηση από το Σουέζ. Υπό την πίεση ομάδας Συντηρητικών βουλευτών, οι οποίοι επέκριναν δριμύτατα την κυβερνητική πολιτική με το επιχείρημα ότι «ξεπουλούσε την αυτοκρατορία», και σε ερώτηση του πρώην Εργατικού υπουργού Αποικιών Τ. Γκρίφιθς (T. Griffiths) σχετικά με την Κύπρο και το ενδεχόμενο παραχώρησης Συντάγματος στο λαό, ο Χόπκινσον έκανε την επίμαχη δήλωση, η οποία προκάλεσε και μέσα στην Αγγλία έντονες αντιδράσεις και την οποία απεδοκίμασε και ο ίδιος ο Τσώρτσιλ, λέγοντας ότι ο υπουργός του «δεν είχε επίγνωση του τι έλεγε μέχρις ότου είδε γραμμένη τη λέξη που είχε προφέρει». Και συμβούλευσε ότι «στην πολιτική, η λέξη *ουδέποτε*... *ουδέποτε* χρησιμοποιείται!» Αποτέλεσμα της δήλωσης εκείνης ήταν να απολυθεί ο Χόπκινσον και να σταλεί «κλωτσηδόν» στη Βουλή των Λόρδων. Τον Χόπκινσον διεδέχθη ο Λέννοξ-Μπόυντ (Lennox-Boyd), ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις μετέπειτα εξελίξεις.

«Υπήρξε πάντοτε παραδεδεγμένη η άποψη ότι ορισμένες περιοχές μέσα στην Κοινοπολιτεία, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών τους, δεν μπορούν να αναμένουν ότι θα είναι ποτέ δυνατό να γίνουν πλήρως ανεξάρτητες. Πιστεύω ότι ο εντιμότατος κύριος θα συμφωνήσει, πως υπάρχουν μερικές περιοχές που *ουδέποτε* μπορούν να περιμένουν κάτι τέτοιο.»

1954: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. Ο ΟΡΚΟΣ ΤΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ

Στις 22 Αυγούστου 1954, ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄ εκφώνησε στην εκκλησία της Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία ομιλία που έμεινε στην ιστορία ως «Όρκος της Φανερωμένης». Του «Όρκου της Φανερωμένης» προηγήθηκαν επίσημες βρετανικές τοποθετήσεις για αμετάκλητη άρνηση συζήτησης κυπριακού θέματος. Οι 2 κυριότερες ήταν: Στις 15 Μαρτίου, ο υπουργός Εξωτερικών Άντονι Ήντεν δήλωνε στη Βουλή ότι «η κυβέρνηση της Αυτής Μεγαλειότητας δεν δέχεται να συζητήσει το καθεστώς της Κύπρου». Ακολούθησε στις 28 Ιουλίου 1954 η περιβόητη δήλωση του υφυπουργού Αποικιών Χόπκινσον ότι «ορισμένα εδάφη εντός της Κοινοπολιτείας ... δεν μπορούν ουδέποτε να προσδοκούν να γίνουν πλήρως ανεξάρτητα».

Τον «Όρκο της Φανερωμένης» οι αντίπαλοι του Μακαρίου επικαλούνταν αρκετά χρόνια αργότερα, για να τον χαρακτηρίσουν σαν επίορκο.

*«Διαρρήξωμεν τους δεσμούς αυτών
και απορρίψωμεν αφ' ημών τον ζυγόν αυτών,
Κύριος των Δυνάμεων μεθ' ημών.*

Εις πάνδημον δέησιν συνήλθομεν σήμερον, εις τον ιερόν τούτον χώρον, Έλληνες αδελφοί. Και του Κυρίου δεηθέντες "ίνα λαλήση αγαθά εις τας ακοάς των δυναστών μας, διαλαλούμεν συγχρόνως την σταθεράν απόφασιν να διαρρήξωμεν τους δεσμούς αυτών και απορρίψωμεν αφ' ημών τον ζυγόν αυτών". Εις την ωραίαν και ευγενή αυτήν προσπάθειαν είναι μεθ' ημών ο Κύριος των Δυνάμεων, διότι μεθ' ημών είναι το δίκαιον, το οποίον σκαιώς περιφρονείται και ιταμώς καταπατείται υπό της δυνάμεως της βίας. Έχομεν δε την πεποίθησιν ότι το δίκαιόν μας με του Θεού την βοήθειαν, με την αμετάθετον εμμογήν μας και την πίστιν εις αυτό, θα νικήση τελικώς και θα θριαμβεύση κατά της αδίκου βίας.

“Ουδέν ούτω μικρόν, ο μή ζήσεται τολμών αμύνεσθαι”, κατά την έκφρασιν των προγόνων μας. Όσω και αν είμεθα μικροί ενώπιον του κολοσσού της Αγγλικής βίας, θα τολμήσωμεν να αμυνθώμεν. Θα αμυνθώμεν διά να ζήσωμεν. Και θα ζήσωμεν αμυνόμενοι. Θα ζήσωμεν όχι δούλοι, αλλά ελεύθεροι. Υπέρ της ελευθερίας η άμυνά μας. Της ελευθερίας, την οποίαν η Ελλάς εγέννησε και ως θεάν ελάτρευσε και τον βωμόν της εθεμελίωσε με τα κόκαλα των Ελλήνων τα ιερά. Αυτή η Ελληνική θεότης δεν έχει θέσιν εις την Ελληνικήν Κύπρον, όπου εις τον αιώνα των δημοκρατικών ιδεωδών και των αρχών της αυτοδιαθέσεως των λαών εξακολουθεί ακόμη να υφίσταται καθεστώς δουλείας, προς ύβριν και προς όνειδος των υψηλών τούτων αρχών. Όπερ δε το χειρότερον, εντός του Βρεττανικού Κοινοβουλίου κατά την 28ην παρελθόντος Ιουλίου ο Υφυπουργός των Αποικιών, αναφερόμενος εις την Κύπρον εδήλωσε σαφώς και χωρίς στενοχώριαν ή αίσθημα αιδούς ότι “υπάρχουν ωρισμένα εδάφη της Κοινοπολιτείας, τα οποία ως εκ των ιδιαιτέρων συνθηκών των, ουδέποτε δύνανται να γίνουν πλήρως ανεξάρτητα”. Εις αξίωμα δηλαδή του συνταγματικού δικαίου της Βρεττανικής Κοινοπολιτείας ηθέλησε να αναγάγη ο Άγγλος Υφυπουργός την επί της Κύπρου συνέχισιν του θεσμού της δουλείας. Μέχρι τούδε εγνωρίζαμεν, και αυτό τουλάχιστον διεκήρυττον οι Άγγλοι, ότι αξίωμα της Βρεττανικής Κοινοπολιτείας είναι να προωθούνται βαθμιαίως όλαι αι αποικίαι της προς την αυτοδιάθεσιν. Μέχρι προ τινος οι Άγγλοι έδιδον υποσχέσεις ή έκαμναν λεπτοφυείς υπαινιγμούς ότι οι εθνικοί μας πόθοι θα επραγματοποιούντο μελλοντικώς, εις χρόνον ευθετώτερον. Εγκατελείφθη όμως ήδη η γνωστή Βρεττανική πολιτική των ελιγμών και άκαμπτος στάσις προεβλήθη έναντι του Κυπριακού ζητήματος. Ούτε υποσχέσεις, ούτε υπαινιγμοί. Απόλυτος άρνησις και διά το παρόν και διά το μέλλον. Η Κύπρος είναι από τα εδάφη, τα οποία ουδέποτε θα απαλλαγούν της Βρεττανικής κυριαρχίας. Κατεδικάσθησαν οι Κύπριοι να γεννώνται δούλοι και δούλοι να αποθνήσκουν. Και η τοιαύτη ανήθικος καταδίκη εξηγγέλλετο συγχρόνως μετά της αποφάσεως περί εισαγωγής “συντάγματος”. Ποίου ανθρώπου σεβομένου εαυτόν και τας ηθικάς εννοίας δεν εξανίσταται η συνειδήσις διά την εκ μέρους της Βρεττανικής Κυβερνήσεως αποκάλυπτον περιφρόνησιν προς το αιώνιον ανθρώπινον αίτημα της ελευθερίας και προς πάσαν έννοιαν ηθικής και δικαιοσύνης; Εις την πολιτικήν ιστορίαν της Αγγλίας θα αποτελούν στίγμα ανεξίτηλον αι δηλώσεις αυταί του Άγγλου Υφυπουργού, διά των οποίων καθορίζεται η τοιαύτη Βρετ-

τανική στάσις έναντι του Κυπριακού λαού. Αι δηλώσεις αταί απεδοκιμάστησαν όχι μόνον εις την Νήσον μας, αλλά και εντός αταίς ακόμη της Βρετανικής Βουλής. Άγγλος πρώην Υπουργός ετόνισε τότε εις την Βουλήν ότι “το κυβερνών σήμερον την Μεγ. Βρεττανίαν κόμμα πρέπει να εννοήση πλέον το γεγονός, ότι εις τον σύγχρονον κόσμον δυνάμεθα να κυβερνώμεν λαούς μόνον εφ’ όσον ούτοι εκουσίως το αποδέχονται”. Εργατικός βουλευτής, ο οποίος την στιγμήν αταήν ευρίσκεται μεταξύ μας, εχαρακτήρισεν ως υποκριτικήν και επαίσχυντον την με τοιαύτας δηλώσεις συνοδευομένην εισαγωγήν συντάγματος. Σοβαρά δε μερίς του Βρεττανικού τύπου κατέκρινε με δριμείαν γλώσσαν την στάσιν αταήν της Βρεττανικής Κυβερνήσεως. Εβδομαδιαία Βρεττανική Επιθεώρησις εχαρακτήρισεν αταήν ως τραγικήν και γελοίαν. Τραγικήν, διότι προσέβαλλε το βασικόν δόγμα, ότι το αποικιακόν καθεστώς δύναται να δικαιολογηθή μόνον ως προσωρινή κηδεμονία ασκουμένη εξ ονόματος των αποικιακών λαών, γελοίαν δε, διότι η Βρεττανική Κυβέρνησις δεν έχει μάθει ακόμη “τα διδάγματα των ιδίων αταής μωριών”.

Την συνταγματικήν επίθεσιν και την δήλωσιν του Άγγλου Υφυπουργού διά της οποίας απέκλειε διά τον Κυπριακόν λαόν το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως, ηκούσαμεν με αγανάκτησιν και ομόθυμος ήτο η διαμαρτυρία μας. Γνωρίζομεν καλώς ότι η Βρεττανική Κυβέρνησις επιθυμεί την εισαγωγήν συντάγματος, όχι διά να παραχωρήση εις ημάς περισσοτέρας ελευθερίας, αλλά διά να στραγγαλίση δι’ αυτού το εθνικόν μας αίσθημα και να αποναρκώση την ηθικήν αντίστασιν μας. Το σύνταγμα είναι το μέσον διά την εκτέλεσιν της αποφάσεως περί παραμονής της Κύπρου αιωνίως υπό Αγγλικήν κατοχήν. Και διά του συντάγματος επιδιώκει η Αγγλική Κυβέρνησις να γίνωμεν ημείς οι ίδιοι εκτελεσταί της αποφάσεως. Πόσον όμως απατάται αν νομίζει τους Κυπρίους τόσοσιν ευτελείς, ώστε να προδώσουν τα εθνικά ιδεώδη των! Αλλ’ ήκουσαν ήδη την απάντησιν του Κυπριακού λαού. “Αποκρούομεν το Σύνταγμα.” “Δεν συγκατατιθέμεθα εις την παράτασιν της δουλείας μας” ήτο η υπερήφανος απάντησις παντός Κυπρίου. Πιθανώς να προσπαθήση η Βρεττανική Κυβέρνησις να εξεύρη αργυρώνητα όντα προς συνεργασίαν διά την επιβολήν συνταγματικού καθεστώτος. Έχομεν την πεποίθησιν ότι δεν θα επιτύχη εις μίαν τοιαύτην προσπάθειαν. Αλλά και επιπλέον πρέπει να έχη υπ’ όψιν της το βασικόν αξίωμα, ότι δεν δημιουργούνται καθεστώτα μόνον με αργυρωνήτους ή αρνησιπάτριδας.

Διά να προχωρήση ανενόχλητος εις τα πολιτικά της σχέδια διά την

Κύπρον η Βρετανική Κυβέρνησις προέβη την 2αν Αυγούστου εις την καταπληκτικήν δήλωσιν, ότι θα εφαρμόζεται εις το μέλλον ατονήσαν άρθρον του ποινικού κώδικος, συμφώνως προς το οποίον παν πρόσωπον διωκόμενον διά στασιαστικήν ενέργειαν υπόκειται εις φυλάκισιν μέχρι πέντε ετών. Δι' επεξηγηματικής δηλώσεως καθίστατο επί πλέον σαφές ότι έκφρασις επιθυμίας προς μεταβολήν του καθεστώτος της νήσου αποτελεί στασιαστικήν ενέργειαν. Από το Κυπριακόν λεξιλόγιον θέλουν οι κυρίαρχοι να σβήσωμεν την λέξιν "ελευθερία". Θέλουν να μας μάθουν να είμεθα δούλοι ευτελείς και να λησμονήσωμεν ότι είμεθα Έλληνες. Ουδέποτε αι διεθνείς αρχαί και διακηρύξεις υπέστησαν τοιούτον κόλαφον, όπως κατά τας ημέρας αυτάς εις την Νήσον μας. Τι παρέμεινε λοιπόν ορθόν εις την θέσιν του, εάν και αυτή ακόμη η έννοια της ελευθερίας ανετράπη μέσα εις την συνείδησιν των ιθυνόντων σήμερον την ανθρωπότητα λαών, και η ευγενής ορμή προς απόκτησιν και διατήρησιν αυτής θεωρείται έγκλημα; Ήσαν λοιπόν λέξεις κεναί όλα εκείνα τα ευγενή συνθήματα εν ονόματι των οποίων οι λαοί της ανθρωπότητος εκλήθησαν διά να χύσουν το αίμα των και να θυσιάσουν την ζωήν των;

Εν ονόματι της Ελλάδος και της ελευθερίας μάς εκάλουν προ ολίγων ετών να πολεμήσωμεν παρά το πλευρόν των. "Ελλάς και Ελευθερία" ήσαν διά τους Άγγλους τότε τα προσφιλέστερα ονόματα. Σήμερον όμως, η προς τας λέξεις αυτάς επίκλησις εκ μέρους του Έλληνος Κυπρίου αποτελεί έγκλημα προδοσίας, έγκλημα στάσεως! Ο απαίσιος φασισμός, ο οποίος επολεμήθη διά θυσιών πολλών και απέθανε και ετάφη εις τα πεδία των μαχών του τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, εξήλθεν ως βρυκόλαξ εκ του τάφου και αναζή σήμερον εις την Νήσον μας. Τι απέγιναν όλα εκείναι αι διακηρύξεις περί κατοχυρώσεως των βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου, τας οποίας εκ των πρώτων υπέγραψεν η Κυρίαρχος Δύναμις;

Την 10ην Δεκεμβρίου 1948 η Γενική Συνέλευσις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, του οποίου μέλος αποτελεί και η Μεγ. Βρετανία, ενέκρινε και υιοθέτησε την "Παγκόσμιον Διακήρυξιν των Αθρωπίνων Δικαιωμάτων", συμφώνως προς την οποίαν θα έπρεπε να κυβερνώνται εις το μέλλον οι λαοί. Βάσει του πρώτου άρθρου της Διακηρύξεως ταύτης όλοι οι άνθρωποι γεννώνται ελεύθεροι και είναι ίσοι εις αξιοπρέπειαν και δικαιώματα. Βάσει του 19ου και 20ού άρθρου έκαστος άνθρωπος έχει απόλυτον το δικαίωμα της ελευθέρως γνώμης και εκφράσεως. Έχει το δικαίωμα να διατηρή τας απόψεις του, χωρίς να δύναται κανείς να επεμβαίνη εις αυτάς, και έχει το δικαίωμα της

ελευθερίας προς ειρηνικήν συγκέντρωσιν και οργάνωσιν. Βάσει τέλος του άρθρου 21 ο λαός μιας χώρας πρέπει να αποτελή την βάση της εξουσίας της Κυβερνήσεως.

Η Μεγάλη Βρετανία ηθέτησε την υπογραφήν της και παρεβίασε τας υποσχέσεις της. Όχι μόνον δεν διησφάλισε τας ελευθερίας ταύτας του Κυπριακού λαού, αλλ' απ' εναντίας τας κατέπνιξεν. Εφίμωσεν την φωνήν του και ηγγνόησεν την θέλησίν του. Περιεφρόνησε τα εθνικά του δίκαια και εστραγγάλισε τα δικαιώματα και τας ελευθερίας του. Και όλα αυτά, διότι θέλει να τον αποστερήση από την κορωνίδα πασών των ελευθεριών και τον αδάμαντα πάντων των δικαιωμάτων. Ηθέλησε να τον αποστερήση από το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως, το οποίον εις την περίπτωσιν ημών των Κυπρίων είναι ισοδύναμον με την εθνικήν ελευθερίαν μας.

Άνευ του δικαιώματος αυτού ουδέν δικαίωμα εν των κόσμω έχει αξίαν. Άνευ της ελευθερίας αυτής ουδεμία ελευθερία έχει υπόστασιν.

Αυτήν την ελευθερίαν ζητούμεν. Προς αυτήν ατενίζομεν μετά θρησκευτικής ευλαβείας και πίστεως. Αυτή αποτελεί δι' ημάς και τα τέκνα μας την ελπίδα του παρόντος και την χαρμονήν του μέλλοντος. Με το όραμα αυτής έζησαν και απέθαναν αι γενεαί των προγόνων μας. Ύπέρ αυτής θα αγωνισθώμεν με όλας τας δυνάμεις μας.

Ο Κυρίαρχος εθέσπισε καταπιεστικούς νόμους διά να ανακόψη τον αγώνα μας. Εχαρακτήρησε την έφεςίν μας προς αυτοδιάθεσιν ως αδίκημα και την ορμήν μας προς ελευθερίαν ως στάσιν. Ημείς τουναντίον πιστεύομεν ακραδάντως ότι ο αγών του Κυπριακού λαού προς ανάκτησιν της ελευθερίας του δεν αποτελεί στασιαστικήν ενέργειαν, αλλ' υπόθεσιν ιεράν και καθήκον επιβαλλόμενον υπό του αγράφου ηθικού νόμου. Του καθήκοντος τούτου δεν θα αποστώμεν, έστω κι αν πρόκειται να πληρώσωμεν την επιτέλεσίν του διά βαρυτάτου τιμήματος. Διά να περιφρουρήσουν τα υψηλά ιδεώδη της δικαιοσύνης, της αυτοδιαθέσεως και της ελευθερίας, εκατομμύρια ανθρώπων έχυσαν το αίμα των. Και δι' αυτά τα ιδεώδη σεμνύνεται ο πολιτισμός μας σήμερα, και εις πάσαν επίσημον εκδήλωσιν τα ιδεώδη ταύτα προβάλλονται ως η ευγενεστέρα επιδίωξις και το ευγενέστερον εντρύφημα της ανθρωπότητας.

Τα ιδεώδη ταύτα δεν δυνάμεθα κατά μείζονα λόγον να τα προδώσωμεν ημείς, οι οποίοι είμεθα απόγονοι εκείνων, οίτινες πρώτοι τα καθιέρωσαν και διά συνεχών θυσιών και αγώνων τα υπέβαλαν και τα διετήρησαν μέχρι σήμερα.

Ἕλληνες Κύπριοι,

Ἵψηλά ας κρατήσωμεν τας σημαίας. Αἱ στιγμαί τας οποίας διερχόμεθα εἶναι κρίσιμοι και ιστορικά. Από την βάσανον και την αγωνίαν πηγάζει πάντοτε ἡ κάθαρσις. Από την δυσχέρειαν και τον πόνον ἡ λύτρωσις. Αἱ σκοτειναί ἡμέραι θα παρέλθουν. Ἡ καταιγίς θα σιγήσῃ και εἰς τον Κυπριακόν ουρανόν θα διαλάμψῃ ἡ ευδιά.

Ἦδη αἱ περιστάσεις διαμορφούνται ευμενώς υπέρ ἡμῶν. Το Κυπριακόν ζήτημα ἔπαυσε πλέον να εἶναι ζήτημα κινούμενον εντός του στενοῦ διαδρόμου του εν Κύπρῳ Κυβερνείου και του Ἵπουργείου Αποικιών. Ἐγινε ζήτημα προσελκύον διεθνές ενδιαφέρον.

Οἱ ελεύθεροι Ἕλληνες ἀδελφοί παντοιοτρόπως διαδηλοῦν προς ἡμᾶς την συμπαραστάσιν και ἀλληλεγγύην των. Εἰς παλλαϊκά συλλαλητήρια καθ' ἅπασαν την Ελλάδα ἠκούσαμεν προχθές με συγκίνησιν την φωνήν των, την φωνήν της ελευθέρας Πατρίδος, φωνήν μητρός διεκδικούσης το ἀπαράγραπτον δικαίωμα να εναγκαλισθῇ ελεύθερα τα τέκνα της. Ἡ δε Εθνική Κυβέρνησις κατέθεσεν ἤδη ἀπό δυο ἡμερῶν αίτησιν εἰς τα Ἡνωμένα Ἔθνη προς συζήτησιν του ζητήματός μας.

Τρέφομεν την πεποίθησιν ὅτι ὁ Ὄργανισμός Ἡνωμένων Ἐθνῶν δεν θα προδώσῃ τας ἀρχάς του και δεν θα παραβῇ τας θεμελιώδεις καταστατικὰς διατάξεις του. Τρέφομεν την πεποίθησιν ὅτι θα ἀποδοθῇ ἐπὶ τέλους δικαιοσύνη εἰς την Κύπρον. Διότι θα ἦτο πράγματι κόλαφος κατὰ του ἠθικοῦ κύρους του Ὄργανισμοῦ Ἡνωμένων Ἐθνῶν ἡ παραγνώρισις μίας τόσοσιν δικαίας υποθέσεως. Ἀλλ' εἴαν παρ' ἐλπίδα το δίκαιόν μας ἀγνοηθῇ και ἐκεῖ — πράγμα το οποίον δεν πιστεύομεν — και πάλιν δεν θα υποστείλωμεν την σημαίαν του ἀγῶνος. Ἀνεξαρτήτως των ἀντιζοοτήτων και των δυσμενῶν περιστάσεων, θα ἀνασυγκροτήσωμεν τας δυνάμεις μας και θα συνεχίσωμεν τον ἀγῶνα.

Δύσκολος εἶναι ὁ ἀγῶν. Δεν τρέφομεν προς τούτο ἀυταπάτας. Ἀλλ' εἰς την ψυχὴν ὅλων μας καίει ἀσβεστος φλοξ, ὁ πόθος της ελευθερίας. Την φλόγα αὐτήν οὐδεμία δύναμις ἐγκόσμιος δύναται να κατασβέσῃ. Οἱ δε ἀνεμοί, τους οποίους αἱ δυνάμεις της βίας και της τυραννίας ἐξαπολλοῦν κατ' αὐτῆς, ἀπ' ἐναντίας την ἀναρριπίζουσι και την ἐνισχύουσι. Και ἀπό την φλόγα αὐτήν οραματιζόμεθα την ελευθερίαν να ἀναγεννάται πάλιν ὡς ὁ μυθολογικός ἀρχαῖος φοῖνιξ.

Κύπριοι ἀδελφοί,

Στώμεν καλῶς. Οὐδεὶς ας ορρωδήσῃ. Οὐδεὶς ας προδώσῃ τας ἀρχάς και

τας πεποιθήσεις του. Είμεθα Έλληνες και μετά των Ελλήνων επιθυμούμεν να ζήσωμεν.

Υπό τους ιερούς αυτούς θόλους ας δώσωμεν σήμερα τον άγιον όρκον: Θα παραμείνωμεν πιστοί έως θανάτου εις το εθνικόν μας αίτημα. Άνευ υποχωρήσεων. Άνευ παραχωρήσεων. Άνευ συναλλαγών. Θα περιφρονήσωμεν την βία και την τυραννίαν. Με θάρρος θα υψώσωμεν το ηθικόν παράστημά μας υπεράνω των μικρών και εφήμερων κωλυμάτων, έν και μόνον επιδιώκοντες, εις έν και μόνον αποβλέποντες τέρμα, την Ένωσιν και μόνον την Ένωσιν.»

1955: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ - Ε.Ο.Κ.Α. -
ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ

Η άρνηση της Βρετανίας να αναγνωρίσει στον κυπριακό λαό το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και η αποτυχία του ΟΗΕ να προωθήσει τα δικάιά του, οδήγησαν τους Κυπρίους σε ένοπλο αγώνα, για να κινήσουν το διεθνές ενδιαφέρον για το πρόβλημά τους. Ο αγώνας ξεκίνησε με πρωτοβουλία του εθνάρχη Μακαρίου στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Ο συνταγματάρχης Γεώργιος Γρίβας, με το ψευδώνυμο Διγενής, ανέλαβε αρχηγός του ένοπλου αγώνα που εκδηλώθηκε με εκρήξεις βομβών τα ξημερώματα της 1ης Απριλίου 1955, ταυτόχρονα με την κυκλοφορία της πρώτης προκήρυξης του Αρχηγού Διγενή.

«Με την βοήθειαν του Θεού, με πίστιν εις τον τίμιον αγώνα μας, με την συμπαράστασιν ολοκλήρου του Ελληνισμού και με την βοήθειαν των Κυπρίων, αναλαμβάνομεν τον αγώνα διά την αποτίναξιν του Αγγλικού ζυγού, με σύνθημα εκείνο το οποίον μας κατέλιπαν οι πρόγονοί μας ως ιεράν παρακαταθήκην: “Η ταν ή επί τας”. Αδελφοί Κύπριοι. Από τα βάθη των αιώνων μάς ατενίζουν όλοι εκείνοι οι οποίοι ελάμπρυναν την Ελληνικήν Ιστορίαν διά να διατηρήσουν την ελευθερίαν των: οι Μαραθωνομάχοι, οι Σαλαμινομάχοι, οι Τριακόσιοι του Λεωνίδα και οι νεώτεροι του Αλβανικού έπους. Μας ατενίζουν οι αγωνισταί του 1821, οι οποίοι και μας εδίδαξαν ότι η απελευθέρωσις από τον ζυγόν δυνάστου αποκτάται πάντοτε με το αίμα. Μας ατενίζει ακόμη σύμπας ο Ελληνισμός, ο οποίος και μας παρακολουθεί με αγωνίαν, αλλά και με εθνικήν υπερηφάνειαν. Ας απαντήσωμεν με έργα, ότι θα γίνωμεν “πολλά κάρρονες” τούτων. Είναι καιρός να δείξωμεν εις τον κόσμον, ότι εάν η διεθνής

διπλωματία είναι άδικος και εν πολλοίς άνανδρος, η Κυπριακή ψυχή είναι γενναία. Εάν οι δυνάσται μας δεν θέλουν να αποδώσουν την λευτεριά μας, μπορούμε να την διεκδικήσωμεν με τα ίδια μας τα χέρια και με το αίμα μας. Ας δείξωμεν εις τον κόσμον ακόμη μίαν φοράν ότι και του “σημερινού Έλληνας ο τράχηλος ζυγόν δεν υπομένει”. Ο αγών θα είναι σκληρός. Ο δυνάστης διαθέτει τα μέσα και τον αριθμόν. Ημείς διαθέτομεν την ψυχήν, έχομεν και το δίκαιον με το μέρος μας. Γι’ αυτό και θα νικήσωμεν.

Διεθνείς διπλωμάται, ατενίσατε το έργο σας. Είναι αίσχος εν εικοστώ αιώνι οι λαοί να χύνουν το αίμα των διά να αποκτήσουν την λευτεριά των, το θείον αυτό δώρον, για το οποίον και ημείς επολεμήσαμεν παρά το πλευρόν των λαών σας, και για το οποίον σεις τουλάχιστον διατείνεσθε ότι επολεμήσατε εναντίον του ναζισμού και του φασισμού. Έλληνες, όπου και αν ευρίσκεσθε, ακούσατε την φωνήν μας: Εμπρός, όλοι μαζί για την λευτεριά της Κύπρου μας.

E.O.K.A.

Ο Αρχηγός Διγενής»

1955: ΑΛΜΠΕΡ ΚΑΜΥ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΓΙΑ
ΧΑΡΗ ΣΤΟΝ ΜΙΧΑΛΑΚΗ ΚΑΡΑΟΛΗ

Γεννημένος στην Αλγερία το 1913, ο νομπελίστας θεατρικός συγγραφέας και φιλόσοφος Αλμπέρ Καμύ (Albert Camus) συγκινήθηκε από τον αγώνα της Κύπρου και ειδικά από την καταδίκη σε θάνατο του Μιχαλάκη Καραολή και στις 6 Δεκεμβρίου 1955 απηύθυνε επιστολή στη βασίλισσα της Αγγλίας Ελισάβετ για να χορηγήσει χάρη στο θανατοποινίτη αγωνιστή.

(Ας σημειωθεί ότι, το χειρόγραφο της επιστολής δημοπρατήθηκε το 2007 και εξασφαλίστηκε από τον Κύπριο επιχειρηματία Νάσο Κτωρίδη, ο οποίος το δώρισε στο Μουσείο Αγώνος ΕΟΚΑ.)

Ο Καμύ σκοτώθηκε σε αυτοκινητικό δυστύχημα το 1960.

«Εδώ και μερικές βδομάδες η Κύπρος ξεσηκώθηκε για την περίπτωση του νέου παλικαριού μαθητή, του Μιχάλη Καραολή, που καταδικάστηκε σε θάνατο με απαγχονισμό από το βρετανικό δικαστήριο. Πεθαίνουν και μάλιστα με φοβερό τρόπο στο ευτυχισμένο νησί που γεννήθηκε η Αφροδίτη.

Για άλλη μια φορά η σκοτεινή καταπίεση ενός λαού, που για μεγάλο διάστημα έμεινε σιωπηλός, ύστερα τουφεκιζόταν μόλις προσπαθούσε να μιλήσει, ξέσπασε ενάντια στην τρομοκρατία.

Για άλλη μια φορά την τυφλή καταπίεση διαδέχθηκε η επανάσταση.

Για άλλη μια φορά, η δύναμη που δήλωνε στην αρχή ότι φρόντιζε για την τάξη, υποχρεώθηκε να στήσει το δικαστήριό της, για να εντείνει ακόμη περισσότερο την πίεση που δεν είχε άλλη επιτυχία ή άλλο αποτέλεσμα από το να πολλαπλασιάσει τη δύναμη της αντίστασης.

Ήρθε λοιπόν η ώρα των ηρώων μαρτύρων, το ίδιο ακαταπόνητη, όπως

και η καταπίεση, για να επιβάλει σε έναν αδιάφορο κόσμο τα δίκαια ενός λαού ξεχασμένου από όλους, και που βασίζεται στις δικές του δυνάμεις και μόνο.

Το λιγότερο που μπορεί να συμβεί είναι να πιγούν στο αίμα, και τότε ολόκληρη η Ελλάδα θα απειλήσει *les arrieres du porte-avions*. Θα 'ταν καλύτερα να γίνει σεβαστή, δεκτή η λογική πρόταση της Ελληνικής Κυβέρνησης που προσφέρει τη σίγουρη φιλία της που αξίζει περισσότερο από τη φωτιά και το σίδερο.

Με την εξαιρετική της αντίσταση στους κατακτητές Ιταλούς και Γερμανούς και με την άρνησή της να υπομένει το ζυγό, η Ελλάς απέδειξε σε όλο τον κόσμο ότι η φιλία της είναι η πιο ισχυρή βάση από πολλές άλλες. Εγώ ο ίδιος δεν κρύβω όλο το θαυμασμό μου κι όλη μου την τρυφεράδα κι εκτίμηση γι' αυτόν τον λαό τον ελληνικό που γνώρισα· κατάλαβα πιστεύω ότι μαζί με τον ισπανικό είναι ένας από αυτούς που η βάρβαρη Ευρώπη θα 'χει ανάγκη αύριο, για να ξαναφτιάξει έναν πολιτισμό.

Αλλά δεν είναι το μόνο αίσθημα που με κάνει να σκέφτομαι ότι η Αγγλία και η Δύση έχουν συμφέρον να κλείσουν το θέμα με την ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, αλλά σε αυτή την περίπτωση που μας απασχολεί αυτό το εδώ και πολύ καιρό δράμα, είναι ακόμη πιο οδυνηρό, όταν σκεφτεί κανείς ότι πρόκειται για δυο λαούς που τους έδενε η φιλία και που είναι και δικοί μας φίλοι.

Είναι πολύ σημαντικό λοιπόν, το απαιτεί η καρδιά αυτό, τα δυο έθνη να επανασυνδεθούν με την παλιά τους φιλία. Αντιθέτως η Κυβέρνηση του ενός, η πιο ισχυρή, αληθινά αξιοθαύμαστη για τη μέχρι σήμερα παράδοσή της για την ελευθερία, καταντά να θέλει να κλέψει το γιο της άλλης.

Παρ' όλ' αυτά η Αγγλία δεν αρνείται τη νόμιμη κυπριακή διεκδίκηση ούτε ότι το 80% των κατοίκων του νησιού είναι ελληνικό, ούτε το ότι οι ελεύθερες εκλογές θα έδιναν μια συντριπτική πλειοψηφία για την ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ.

Ένα και μόνο σχόλιο, που έχει υποστηριχθεί εξάλλου από Γάλλο συγγραφέα, εξηγεί τη σημασία της στρατηγικής θέσης της Κύπρου: "*Chypre est le porte-avions avancé de la puissance britannique et occidentale*".

Αλλά ποια είναι η σημασία αυτής της διαπίστωσης όταν το νησί επαναστατεί;

Οι συντηρητικοί Άγγλοι όμως δεν συγκατανεύουν γιατί στην πραγματικότητα σε περίπτωση που εγκαταλείψουν την Αίγυπτο για να κρατήσουν το Σουέζ, δεν θα 'θελαν να χάσουν την απέναντι πλευρά.

Αλλά θα χάσουν και πολύ περισσότερα μάλιστα από την απέναντι πλευρά αν θελήσουν να κρατήσουν την παρούσα κατάσταση με τη βία και το θάνατο ενός παιδιού.

Εφόσον οι διαπραγματεύσεις είναι καθ' οδόν, η Βρετανική Κυβέρνηση έχει μια ακόμη ευκαιρία να δώσει μια CHANCE DE FECONDITE, χάρη καλής πίστης, δίνοντας χάρη στο νέο μελλοθάνατο.

Η εποχή των αυτοκρατοριών τέλειωσε. Αρχίζει αυτή των ελεύθερων κοινωνιών, το λιγότερο στην Ανατολή. Ας το αναγνωρίσουμε και να βοηθήσουμε για χάρη ενός λαμπρού μέλλοντος παρά να σπάσουμε την καρωτίδα ενός νέου παλικαριού.

Είναι πρώτα απ' όλα οι φίλοι της Αγγλίας και οι φίλοι του ελληνικού λαού που ζητούν να σωθεί ο Μιχάλης Καραολής και να αποδοθεί στην πατρίδα του με την αρχαία ιστορία των τριών χιλιάδων ετών.»²⁵

²⁵ EXPRESS (6.12.1955).

1956: Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ.
ΔΗΛΩΣΗ ΛΕΝΝΟΞ-ΜΠΟΪΝΤ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Τον Φεβρουάριο του 1956, ο Βρετανός υπουργός Αποικιών Λέννοξ-Μπόυντ (Lennox-Boyd) έφτανε στην Κύπρο. Ο Μακάριος ζήτησε να τον συναντήσει, και διευθετήθηκε να συναντηθούν στο σπίτι του Άγγλου αρχidiaκόνου στις 29/2. Ο Ν. Κρανιδιώτης, που ήταν παρών, περιγράφει τη συνάντηση: «Ο Λέννοξ-Μπόυντ, με το ψηλό επιβλητικό του παράστημα και το συνοφρωμένο σκοτεινό του πρόσωπο... μπήκε στην αίθουσα και πήρε τυπικά το χέρι του Αρχιεπισκόπου, ενώ ο Χάρντινγκ παρακολουθούσε με ένα ψυχρό βλέμμα τη σκηνή. Ύπήρχε κάτι το απροσδιόριστα ανησυχητικό στην ατμόσφαιρα της τελευταίας εκείνης μέρας του Φεβρουαρίου του δίσεκτου έτους 1956. Ο Λέννοξ-Μπόυντ, ύστερα από μια γενική ανασκόπηση του θέματος, μας διάβασε την ανακοίνωση που επρόκειτο σε λίγες μέρες να κάνει στη Βουλή των Κοινοτήτων... Σύμφωνα με το περιεχόμενο αυτής της ανακοίνωσης, η βρετανική κυβέρνηση αναγνώριζε το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού, μέχρι της εφαρμογής του οποίου θα μεσολαβούσε ένα Σύνταγμα αυτοκυβέρνησης... με βάση όσα είχαν συμφωνηθεί μεταξύ του Κυβερνήτη και του Αρχιεπισκόπου. Ο Μακάριος πρότεινε τότε μια ανταλλαγή απόψεων πάνω στις γενικές γραμμές του Συντάγματος αυτοκυβέρνησης... και ήγειρε για πρώτη φορά το θέμα του χρονικού προσδιορισμού του μεταβατικού σταδίου... Ο Λέννοξ-Μπόυντ αρνήθηκε να συζητήσει εκ νέου οποιοδήποτε θέμα, υπογράμμισε ότι δεν είναι διατεθειμένος να μεταβάλει έστω και μια λέξη από την ανακοίνωση... Ο Μακάριος με ένα βεβιασμένο χαμόγελο είπε ότι με λίγη καλή θέληση θα μπορούσαν ίσως να ρυθμιστούν τα εναπομείναντα τρία επίμαχα σημεία. Ο Λέννοξ-Μπόυντ τον κοίταξε αυστηρά χωρίς να απαντή-

σει. Μεσολάβησαν μερικά λεπτά αμήχανης σιωπής. Ύστερα ο Βρετανός Υπουργός σηκώθηκε απότομα από τη θέση του, και ατενίζοντας παγερά τον Αρχιεπίσκοπο — αντί οποιουδήποτε άλλου χαιρετισμού — είπε προκλητικά: “Είθε ο Θεός να σώσει το λαό σου” [God save your people]. Ήταν φανερό», γράφει ο Κρανιδιώτης, «ότι οι Βρετανοί επηρεασμένοι από τις διεθνείς εξελίξεις (ιδιαίτερα στο χώρο της Μέσης Ανατολής) δεν ήσαν διατεθειμένοι... να προδούν σε άλλες παραχωρήσεις. Έτσι, ύστερα από πέντε μηνών συνεχείς διαπραγματεύσεις, οι συνομιλίες διακόπηκαν απότομα, και ο πολιτικός ορίζοντας έγινε πάλι ζοφερός»²⁶.

Μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, για να διευκολύνει τη διεθνή του θέση, ιδιαίτερα στον ΟΗΕ, το Λονδίνο παρουσίασε νέες συνταγματικές προτάσεις. Οι προτάσεις αυτές βασίζονταν στο υπόμνημα που ετοίμασε ο Άγγλος συνταγματολόγος λόρδος Σάιριλ Τζον Ράντκλιφ (Cyril John Radcliffe). Την ανακοίνωση του Συντάγματος Ράντκλιφ, που έγινε στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 19 Δεκεμβρίου 1956 από τον υπουργό Αποικιών Λέννοξ-Μπούντ, ακολούθησε μια βαρυσήμαντη δήλωση. Με τη δήλωση αυτή η αγγλική κυβέρνηση αναγνώριζε δημόσια και κατηγορηματικά την αρχή της αυτοδιάθεσης και στην περίπτωση της Κύπρου, μόλις το επέτρεπε η διεθνής κατάσταση. Στη συνέχεια του λόγου του, όμως, ο υπουργός Αποικιών, με μια άλλη δήλωση, μείωσε — ουσιαστικά εξουδετέρωσε — την πρώτη, εισάγοντας ένα νέο στοιχείο στο πρόβλημα: την ιδέα της διχοτόμησης. Επεξηγώντας το σημείο αυτό είπε ότι «δεν ήταν παρά λογικό να παραχωρήσουμε σε μια κοινότητα με τόσο στενούς δεσμούς με την Τουρκία, μόλις 40 μίλια μακριά, τα ίδια δικαιώματα που είμαστε έτοιμοι να παραχωρήσουμε στην ελληνική κοινότητα της νήσου». Ωστόσο, ο ίδιος είχε στο παρελθόν επίμονα απορρίψει και αντικρούσει την ιδέα της διχοτόμησης. Ειδικότερα, τον Ιούλιο του 1956, οι *Times* του Λονδίνου δημοσίευσαν μια επιστολή του Συντηρητικού βουλευτή Γουώλτερ Έλλιοτ (Walter Elliot), ο οποίος διατύπωσε την άποψη ότι ο λόρδος Ράντκλιφ έπρεπε να εξετάσει και το ενδεχόμενο της διχοτόμησης. Ο επιστολογράφος διατύπωνε και μια πρόβλεψη: «Η μόνη κατάληξη με την πάροδο του χρόνου θα είναι η δημιουργία ενός τουρκικού τομέως, ενός ελληνικού τομέως και μιας αγγλικής στρατιωτικής βάσεως»! Ο Λέννοξ-Μπούντ αντέδρασε αμέσως σ’ αυτές τις απόψεις, που έγιναν αφορμή συζήτη-

²⁶ Ν. Κρανιδιώτη, *Τα Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, σελ. 169-171.

σης στη Βουλή, δηλώνοντας: «Ο αξιότιμος κύριος αντιπρόσωπος ... παρουσίασε μια πολύ ενδιαφέρουσα διατριβή επί της διχοτομήσεως, επί της οποίας είμαι βέβαιος πως δεν αναμένει να απαντήσω λεπτομερώς. Το γεγονός ότι άτομα της δικής του πείρας και φήμης στρέφουν την προσοχή τους προς αυτή την κατεύθυνση, καταδεικνύει πού μπορεί να οδηγήσει τους λαούς η εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στο μέλλον. Θα πρέπει, όμως, να ομολογήσω ότι η σύγκριση του 49ου παραλλήλου ή των Ινδιών με την περίπτωση της Κύπρου δεν είναι ακριβής, λόγω του περιορισμένου εδάφους της νήσου»²⁷.

ΔΗΛΩΣΗ ΛΕΝΝΟΕ-ΜΠΟΪΝΤ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ
(19/12/1956)

«... Όταν η διεθνής κατάσταση και οι στρατηγικές συνθήκες το επιτρέψουν, και με την προϋπόθεση ότι η αυτοκυβέρνηση θα λειτουργήσει ικανοποιητικά, η Κυβέρνηση της Αυτής Μεγαλειότητος είναι διατεθειμένη να επανεξετάσει το θέμα της εφαρμογής της αυτοδιάθεσης. Όταν επιστεί ο χρόνος γι' αυτή την επανεξέταση, δηλαδή όταν οι όροι αυτοί εκπληρωθούν, σκοπός της Κυβέρνησης της Α.Μ. είναι να διασφαλίσει, ώστε να δοθεί η ευκαιρία στην Τουρκοκυπριακή κοινότητα, όπως και στην Ελληνοκυπριακή — λόγω των ιδιομόρφων συνθηκών της Κύπρου — να αποφασίσει μόνη της το μελλοντικό της καθεστώς. Η Κυβέρνηση της Α.Μ. αναγνωρίζει, ότι η άσκηση της αυτοδιάθεσης, σ' ένα τέτοιο ανάμικτο πληθυσμό, θα πρέπει να συμπεριλάβει και τη διχοτόμηση μεταξύ των πιθανών προϋποθέσεων.»

²⁷ Πανταζή Τερλεξή, *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού – Ανατομία ενός λάθους*, 1971, σελ. 273-274.

1959: ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΖΥΡΙΧΗΣ-ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Στις 11 Φεβρουαρίου συνήφθη στη Ζυρίχη της Ελβετίας συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας. Στις 18 συνεκλήθη στο Λονδίνο διάσκεψη στην οποία έλαβαν μέρος η Αγγλία, η Ελλάδα, η Τουρκία, οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι, όπου και υπεγράφη η συμφωνία που σηματοδοτούσε τη λήξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ και ανεκήρυσσε την Κύπρο σε ανεξάρτητο κράτος. Η υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου αποτελούσε το ύστατο ανάχωμα της ελληνικής πλευράς για να αποτρέψει τη διχοτόμηση ή, πιο σωστά, την τριχοτόμηση (Tri-dominion) που πρόβλεπε το σχέδιο Μακμίλλαν (Macmillan), το οποίο άρχισε να εφαρμόζεται. Ο Μακάριος στην αρχή αμφιταλαντεύθηκε, τελικά όμως υπέγραψε τις συμφωνίες. Αργότερα (1/3/1964), σε επιστολή του προς τον πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου, έγραφε ότι «υπό τας επικρατούσας τότε συνθήκας, ουκ ην άλλως γενέσθαι». Η υπογραφή των συμφωνιών ήταν και η αμετάκλητη όσον και επίμονη απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ο οποίος χαρακτήρισε τη μέρα εκείνη σαν την «ευτυχέστερη της ζωής του». Ο Καραμανλής φέρεται να διετύπωνε συχνά το παράπονο ότι μαζί με τον Μακάριο υπέγραψε τις συμφωνίες κι ενώ αυτός «ενοχοποιήθηκε», ο Μακάριος «ηρωοποιήθηκε»! Στην πραγματικότητα ασκήθηκε πάνω στον Μακάριο τεράστια πίεση, χωρίς αυτό να σημαίνει κατ' ανάγκη ότι καθόρισε την τελική του απόφαση.

Στην Κύπρο, ο Γ. Γρίβας αποδέχτηκε (αρχικά) τις συμφωνίες και κάλεσε τους πάντες να συσπειρωθούν περίξ του Μακαρίου. Αργότερα, άλλαξε γραμμή.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ ΠΡΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟ (18/2/1959)

«Ανεξάρτητα του τι θα κάνετε, Μακαριώτατε, για να μην αφήσω έκθετη σε γελοιοποίηση την Ελλάδα, εγώ θα μετάσχω της Διασκέψεως. Αλλά στο σημείο αυτό τερματίζω την κυπριακή πολιτική της ελληνικής Κυβερνήσεως. Αν θέλετε σεις να συνεχίσετε τον αγώνα, θα πρέπει να αναζητήσετε αλλού συμπαράσταση.»²⁸

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΒΕΡΩΦ ΠΡΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟ

(Διάσκεψη Λονδίνου, 18/2/1959)

«Αν αρνηθείτε, το αίμα της Κύπρου επί των χειρών σας. Ως Ελληνική Κυβέρνησις σας δηλώ ότι αυτό αποτελεί το άκρον άωτον των προσπαθειών μας. Ως εδώ και μη παρέκει.»

²⁸ Βλέπε: Κ. Καραμανλής, *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, τόμ. 3, σελ. 404 κ.εξ.

1959: ΔΗΛΩΣΗ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ, ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ,
ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΓΡΙΒΑ-ΔΙΓΕΝΗ

Κατά την άφιξή του στην Αθήνα από το Λονδίνο, μετά την υπογραφή της συμφωνίας που έμεινε γνωστή ως «Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου», ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής έκανε μια δήλωση που έγινε σημείο αναφοράς ως προς τη φράση «η ευτυχέστερη ημέρα της ζωής μου».

Την 1η Μαρτίου 1959, μετά από απουσία τριών χρόνων, επέστρεψε στην Κύπρο ο Μακάριος, ο οποίος εκφώνησε βαρυσήμαντη ομιλία, στη μεγαλύτερη συγκέντρωση κόσμου που γνώρισε το νησί. Η φράση που χαρακτήριζε εκείνη την ομιλία ήταν το περίφημο «Νενικήκαμεν», το οποίο κατέστη σημείο αναφοράς και εσωτερικής τριβής.

Μετά την υπογραφή της συμφωνίας, ο αρχηγός της ΕΟΚΑ Γ. Γρίβας-Διγενής εξέδωσε δύο προκηρύξεις. Μερικούς μήνες μετά τοποθετήθηκε και πάλι έναντι των υπευθύνων της συμφωνίας, όπου διαχώρισε τη θέση του.

Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ: «ΕΥΤΥΧΕΣΤΕΡΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΟΥ»

«Επανερχομαι εκ του ταξιδιού μου ικανοποιημένος και υπερήφανος. Η ημέρα αυτή ανήκει εις τας ευτυχεστέρας της ζωής μου και θα αποτελέση σταθμόν εις την ιστορίαν της Κύπρου. Εις την Ζυρίχην εθέσαμεν, με τον πρωθυπουργόν της Τουρκίας κ. Μεντερές, τας βάσεις διά την επίλυσιν ενός εκ των δυσκολωτέρων διεθνών ζητημάτων. Εσχεδιάσαμεν λύσιν, διά της οποίας αποδίδεται, μετά μακραιώνα δουλείαν, εις τον κυπριακόν λαόν η ελευθερία του. Εξ άλλου, διά της ευτυχούς επίλυσεως του κυπριακού προβλήματος, αποκαθίσταται η φιλία και η συνεργασία μεταξύ Ελλάδος, Τουρ-

κίας και Αγγλίας, χωρών αίτινες έχουν κοινά συμφέροντα και των οποίων τας σχέσεις διετάραξε κατά το παρελθόν το πρόβλημα τούτο εις βαθμόν πολλάκις επικίνδυνον. Είμαι βέβαιος ότι η ημέρα αυτή θα αποτελέση την αφετηρίαν διά την ευημερίαν του κυπριακού λαού, λαμβανομένου εν τω συνόλω του.»

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: «ΝΕΝΙΚΗΚΑΜΕΝ»

«Δόξαν και ευχαριστίαν αναπέμπομέν σοι, Κύριε, ότι “διήλθομεν διά πυρός και ύδατος και εξήγαγες ημάς εις αναψυχήν”.

Ιδού πάλιν εν τω μέσω υμών, εις την αγαπητήν πατρίδα. Πατρίδα ελευθέραν. Τα νέφη της δουλείας διελύθησαν και ήλιος ελευθερίας καταυγάζει τους Κυπριακούς ουρανοί. Νυξ αιώνων παραχωρεί ήδη την θέσιν της εις το γλυκύ φως της ημέρας και αθάνατον, από τα βάθη της μακρινής ιστορίας, αναδύεται το πνεύμα των προγόνων μας, διά να μεταφέρει παντού το μέγα μήνυμα: “ΝΕΝΙΚΗΚΑΜΕΝ”.

Η Κύπρος είναι σήμερα ελευθέρα. Πανηγυρίσατε αδελφοί. Υψώσατε υπερήφανον το μέτωπον. Παρήλθεν οριστικώς το δούλειον ήμαρ. Αι αλύσει της δουλείας απεκόπησαν, και αδέσμευτοι αι χείρες μας κινούνται εις αίνον μεν Κυρίου, εις έργα δε ειρηνικής δημιουργίας, ευημερίας και προόδου.

Πόσος πόνος και δοκιμασίαι, πόσον αίμα και θυσίαι υπήρξαν το τίμημα της παρούσης στιγμής! Αποτίομεν ευλαβώς φόρον τιμής εις τας μακράς γενεάς των προγόνων μας, αι οποίαι μετέδωσαν άσβεστον μέχρις ημών την δάδα της ελευθερίας και την σκυτάλην του πνεύματος και εκληροδότησαν ιεράν την παρακαταθήκην του ηθικού χρέους και του καθήκοντος. Αποτίομεν φόρον τιμής προς πάντας τους μάρτυρας της Κυπριακής ελευθερίας. Ραίνομεν τους τάφους των με τα άνθη της αγάπης μας και τα δάκρυα της ευγνωμοσύνης μας. Την στιγμήν αυτήν αι λευκαί ψυχαί των υπερίπτανται του χώρου τούτου και συνορτάζουν μεθ’ ημών τα Κυπριακά ελευθέρια.

Διότι δεν απέθανον οι μεγάλοι νεκροί μας. Ζουν και θα ζουν πάντοτε μέσα εις τον θρύλον του ηρωισμού και την παράδοσιν της αρετής των. Ζουν και θα ζουν πάντοτε εις την μνήμην των ιερών αγώνων και το ευγενές κάλλος της θυσίας των. Ζουν και θα ζουν πάντοτε μέσα εις την γαλήνην των ελευθέρων Κυπριακών ουρανών ως θρυλικοί ημίθειοι τους οποίους αγήρους και αθανάτους θα διατηρήση πάντοτε η ευγνωμοσύνη των μεταγενεστέρων. Ζουν και θα ζουν μέσα εις τας καρδιάς των νέων μας, οι οποίοι δεν θα παύσουν ποτέ να

τρέφονται ηθικώς και ψυχικώς από τα ηρωικά των κατορθώματα και τας υπερόχους πράξεις της ιδικής των ανδραγαθίας.

Επάνω από τα λευκά των μνήματα ας ηχήσουν νικητήριοι αι σάλπιγγες.

Ήρωες της Κύπρου! Η θυσία σας δεν επέβη επί ματαίω. Το ένδοξον έπος το οποίον εγράψατε διανοίγει σήμερα λαμπράν και νέαν περίοδον της ιστορίας μας. Περίοδον ελευθερίας. Ο σπόρος τον οποίον εσπείρατε αποδίδει ήδη πλουσίαν την συγκομιδήν. Το δένδρον της ελευθερίας, το οποίον εποτίσατε με το αίμα σας, προσφέρει σήμερα τους ευχύμους καρπούς του. Από τον Γολθογάν σας ξεπήδησεν η ανάστασις της Πατρίδος μας. Από τους τάφους σας εξεπήδησεν υπέρκαλλος η Ελευθερία.

Εκείνοι υπήρξαν οι μάρτυρες. Αλλά τον υπέρ ελευθερίας αγώνα μας κοσμήει πλήθος ηρώων με επικεφαλής τον Στρατηγόν Γρίβαν, τον θρυλικόν ΔΙΓΕΝΗΝ, του οποίου το όνομα κατέλαβε τας ενδοξότερας σελίδας της Κυπριακής Ιστορίας. Προς τον υπέροχον αυτόν άνδρα και τους γενναίους αγωνιστάς της ΕΟΚΑ αποτίομεν, κατά την επίσημον ταύτην ώραν, φόρον υψίστης ευγνωμοσύνης και τιμής. Ας στρέψωμεν προς αυτούς τας σκέψεις, και ας αναλογισθώμεν ότι άνευ των ιδικών των αγώνων θα ήτο ανέφικτος η ημέρα της νίκης, άνευ του ιδικού των ηρωισμού μακρινή η ημέρα της ελευθερίας.

Αλλά και προς σε, ηρωικέ Κυπριακέ λαέ, αποτιώ την στιγμήν ταύτην βαθύτατον φόρον αγάπης και τιμής. Διότι επί της αρετής σου εθεμελιώθη ο ηρωισμός και η ανδρεία εκείνων. Επί της ευψυχίας σου εχαλκεύθη η πανοπλία της νίκης των. Επί του πατριωτισμού σου οικοδομήθη το έργον της Κυπριακής ελευθερίας. Είμαι υπερήφανος διότι προϊσταμαι ενός τοιούτου λαού και είμαι ευτυχής, διαπιστών, ότι με την αρετήν και την πίστιν σου το έργον το οποίον αρχίζει σήμερα θα αχθή ασφαλώς εις αίσιον πέρας. Διότι ας μη νομισθή ότι η παρούσα ημέρα αποτελεί το τέρμα. Αποτελεί τουναντίον, την αφετηρίαν νέων μακρών αγώνων, διά την κατοχύρωσιν των κεκτημένων και την περαιτέρω ανάπτυξιν και αξιοποίησιν αυτών. Αποτελεί την αφετηρίαν νέων εξορμήσεων προς εξασφάλισιν της λαϊκής ευημερίας και προόδου και ανάδειξιν της πατρίδος μας εις χώραν ευδαιμονούσαν και ευνομούμενην.

Προς τούτο όμως απαιτείται πρωτίστως απαρασάλευτος πίστις, γρανιτώδης συνοχή και ατράνταχτος ενότης. Άνευ πίστεως προς την κτηθείσαν ελευθερίαν, το έργον το οποίον τώρα αναλαμβάνομεν είναι καταδικασμένον εις αποτυχίαν. Ας συνεχίσωμεν λοιπόν τον ενθουσιασμόν και την πίστιν μας.

Συσπειρωμένοι, εις τον νέον αγώνα της ειρήνης και της προόδου, τον αγώνα διά την ευδαιμονίαν των τέκνων μας, τον αγώνα για το μεγαλείον της Πατρίδος μας. Ας μη λησμονώμεν ότι η ελευθερία δεν αποτελεί μόνον πρόνομιον και δικαίωμα· αποτελεί συγχρόνως βαρυτάτην ευθύνην και υπέρτατον καθήκον. Αυτό το καθήκον καλούμεθα τώρα να επιτελέσωμεν. Καθήκον ευγενές και ωραίον απέναντι των συμπατριωτών μας, απέναντι των συνανθρώπων μας, απέναντι του κόσμου ολοκλήρου. Εις την επιτέλεσιν του καθήκοντος αυτού ας μη επιτρέψωμεν ποτέ να παρεισφρήσουν πάθη και εύνοιαι. Ιδιαίτέρως ας συνεργασθώμεν εγκαρδίως, και ειλικρινώς με το φίλον σύνοικον τουρκικόν στοιχείον. Εν τη αρμονική μετ' αυτού συνεργασία μας, θα κραταιούται η δύναμις και θα αυξάνουν αι ελπίδες της επιτυχίας μας.

Με τοιαύτας προϋποθέσεις είμαι βέβαιος ότι το μέλλον διανοίγεται λαμπρόν έμπροσθέν μας. Κατοικούμεν μιαν πλουσίαν και ωραίαν νήσον, την οποίαν δυνάμεθα διά της εργασίας και της αγάπης μας, να μεταβάλωμεν εις πραγματικήν γην της επαγγελίας. Εις την νήσον αυτήν ήγησαν προ αιώνων πολλών τα γράμματα και αι τέχναι και διεσταυρώθησαν οι ευγενέστεροι πολιτισμοί. Επάνω εις τα χώματά μας συναντώνται σήμερον η ασιατική εφευρετικότης και σοφία με το πνεύμα της ευρωπαϊκής επιστήμης και τεχνικής. Γύρω από τα πελάγη μας εκτείνονται αι ανήσυχoi επιδιώξεις τριών ηπείρων και αι αντιθέσεις δυο κόσμων. Μέσα εις το ταραχώδες τούτο περιβάλλον καλούμεθα να διαδραματίσωμεν τον ρόλον του συναρμοστού και του συμφιλιωτού. Καλούμεθα να μεταβάλωμεν την νήσον μας εις την χρυσήν γέφυραν, η οποία να ενώνη και όχι να χωρίζη τας αντιμαχομένας δυνάμεις. Καλούμεθα να μεταβάλωμεν την νήσον μας εις την μεγάλην απαρτίαν, η οποία καλείται να συνδέη υλικώς και πνευματικώς τον Βορράν και τον Νότον. Την Δύσιν και την Ανατολήν.

Το εγχείρημα δεν είναι εύκολον. Απαιτείται προς τούτο μεγάλη προσπάθεια, κολοσσιαία εργασία, βαθύς μόχθος. Είμεθα ένας λαός μικρός, ο οποίος δύναται να κραταιούται μόνον εν τη πνευματική του δυνάμει και να επιβάλλεται μόνον εν τω ηθικώ μεγαλείω του. Η μεγαλωσύνη των μικρών δεν είναι δυνατόν να διαγράφεται παρά ως ηθική και πνευματική άνοδος, και εκ παραλλήλου ως πρόοδος σταθερά εις όλους τους τομείς της εθνικής του ζωής. Μόνον το πνεύμα δεν δεσμεύεται από τα γεωγραφικά όρια. Η ακτινοβολία του δύναται να εισχωρή παντού, να διαλύσει τον πάγον της καχυποψίας και του μίσους, να θερμαίνη τας καρδίας και απεργάζεται την παγκόσμιαν

αρμονίαν και ενότητα. Εν τη εννοία ταύτη ο ρόλος της Δημοκρατίας της Κύπρου θα είναι τεράστιος, και η αποστολή της σπουδαία και ιερά.

Την αποστολήν ταύτην θα αναλάβωμεν με πίστιν, ενθουσιασμόν και αγάπην, με την ιδίαν ακριβώς αγάπην, με την οποίαν θα αναλάβωμεν και το έργον της εσωτερικής αναδημιουργίας και αναμορφώσεως. Θα μεταβάλωμεν την νήσον μας εις ένα απέραντον δημιουργικόν εργαστήριον. Εις το εργαστήριον τούτο θα υπάρξη θέσις δι' όλους. Όλοι θα κληθούν να συνεισφέρουν εξ ίσου την εργασίαν των, διά να δικαιούνται εξ ίσου να καρπωθούν και των αγαθών της κοινής προσπαθείας.

Τρέφω ακράδαντον την πεποίθησιν, ότι ημέραι λαμπραί διανοίγονται ενώπιόν μας. Διά πρώτην φοράν εις την τρισχιλιετή ιστορίαν μας αναλαμβάνομεν εις χείρας μας την ευθύνην του μέλλοντός μας. Διά πρώτην φοράν ύστερα από μακρούς αιώνας δουλείας γινόμεθα ελεύθεροι. Την ελευθερίαν μας θα χρησιμοποιήσωμεν κατά τον καλύτερον δυνατόν τρόπον: Εις μεν το εσωτερικόν ως όπλον ηθικής και προόδου, εις δε το εξωτερικόν, ως μέσον συσφίξεως των διεθνών δεσμών, και ως όργανον προαγωγής της διεθνούς αλληλεγγύης και συνεργασίας.

Αιώνες αναμονής και προσδοκίας, αιώνες εγκαρτερήσεως και θυσίας παρακολουθούν την στιγμήν ταύτην την ιστορικήν πορείαν μας. Ας καταβάλωμεν πάσαν προσπάθειαν, ώστε να μη φανώμεν υποδεέστεροι εκείνων οι οποίοι εθυσιάσθησαν διά να χαρίσουν εις ημάς πατρίδα ελευθέραν. Ας καταβάλωμεν πάσαν προσπάθειαν ώστε να φανώμεν αντάξιοι της υψηλής αποστολής, που η θεία πρόνοια επεφύλαξεν εις ημάς. Αγέρωχοι και απτόητοι εις τους αγώνας της ελευθερίας, αποδειχθήτε τώρα ακαταπόνητοι και μεγαλόψυχοι εις τους αγώνας της ειρήνης και της ευημερίας. Κάμετε συνείδησιν την δύναμιν, η οποία εναποτίθεται σήμερον εις τας ιδικάς σας χείρας.

Και οραματισθήτε την ελευθέραν πλέον πατρίδα μας γεμάτην νεανικήν ορμήν και δύναμιν, γεμάτην δημιουργικότητα και σφρίγγος, να βαδίζει υπέροχος τον ωραίον δρόμον του πολιτισμού και της προόδου, τον δρόμον της ευτυχίας και της χαράς. Κλείσατε αυτό το όραμα εις την ψυχήν σας, και εστέ βέβαιοι, ότι το κράτος, το οποίον με την αγάπην και την θυσίαν σας θεμελιούται σήμερον, θα αποβή πραγματικόν κράτος ευημερίας και προόδου, ηθικής και δικαιοσύνης, κράτος του Θεού.»

Γ. ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ: «ΣΥΣΠΕΙΡΩΣΗ ΠΕΡΙΕ ΤΟΥ ΕΘΝΑΡΧΟΥ»
(9/3/1959)

«ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΥΠΡΙΑΚΟΝ ΛΑΟΝ

Όταν την 1ην Απριλίου 1955 ύψωσα την σημαίαν του επαναστατικού απελευθερωτικού κινήματος, έταξα ως σκοπόν την απελευθέρωσιν της Κύπρου και εζήτησα την υποστήριξιν του Ελληνικού Κυπριακού Λαού και την συμπαράστασιν ολοκλήρου του Έθνους, αίτινες και μου παρεσχέθησαν πλήρως κατά τον τετραετή σκληρόν αγώνα μας.

Ήδη, κατόπιν της μεταξύ των Κυβερνήσεων Ελλάδος και Τουρκίας συμφωνίας της Ζυρίχης, η οποία επεκυρώθη εν Λονδίνω και υπό του Εθνάρχου Μακαρίου, είμαι υποχρεωμένος

ΝΑ ΔΙΑΤΑΞΩ ΚΑΤΑΠΑΥΣΙΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ.

Εκείνος, ο οποίος δεν θα εδέχετο την συμφωνίαν και θα εσυνέχιζεν τον αγώνα, θα ΕΔΙΧΑΖΕ όχι μόνον τον Κυπριακόν Λαόν, αλλά πιθανώς και ολόκληρον το Έθνος, τα δε αποτελέσματα του Εθνικού διχασμού θα ήσαν απείρως καταστρεπτικώτερα από τα τοιαύτα, τα οποία τινες νομίζουν, ότι θα επιφέρη η δοθείσα λύσις.

Το κατ' εμέ, είναι προτιμωτέρα η λύσις αυτή, έστω κι αν δεν είναι εκείνη που ανεμέναμεν και η οποία θα ικανοποιεί τους πόθους μας, παρά ο εθνικός διχασμός, γιατί σ' ένα τέτοιον διχασμόν ΘΑ ΤΑ ΧΑΣΩΜΕΝ ΟΛΑ.

Αντί του πολεμικού παιάνος, θα σημάνω σήμερον ΟΜΟΝΟΙΑΝ, ΕΝΟΗΤΑ, ΑΓΑΠΗΝ, ίνα επί των ερειπίων και της τέφρας της απαστραπτούσης από δόξαν και εθνικόν μεγαλείον Κυπριακής εποποιίας ανοικοδομήσετε το νέον οικοδόμημα της νεαρής Δημοκρατίας.

Εις τους πρωτεργάτας αυτής εναπόκειται ήδη να οδηγήσουν εις την οδόν της ευημερίας και της προόδου. Όσον αφορά εμέ, αποφασισμένος να μην αναμιχθώ εις την πολιτικήν και την δημοσίαν ζωήν, τόσον εν Κύπρω, όσον και εν Ελλάδι, θα παρακολουθώ με αγωνίαν εκ του μακρόθεν τα βήματα της πολυβασανισμένης και αιματοδρέκτου Πατρίδος μου και θα συμμερίζωμαι μαζί σας την χαράν και τον πόνον σας.

Έχω την συνείδησιν ήσυχον, ότι έπραξα το καθήκον μου· έργον της πολιτικής ήτο να εκμεταλλευθή τους επικούς αγώνας του Κυπριακού Λαού. Και αύτη τους εξεμεταλλεύθη όπως ηδυνήθη ή όπως ενόμισε καλύτερον.

ΝΥΝ, ΟΦΕΙΛΟΜΕΝ ΝΑ ΠΕΙΘΑΡΧΗΣΩΜΕΝ

Συσπειρωθήτε ΟΛΟΙ, ΕΝΩΜΕΝΟΙ, περίξ του ΕΘΝΑΡΧΟΥ, ο οποίος αποτελεί σήμερα σύμβολον ΕΝΟΤΗΤΟΣ και ΙΣΧΥΟΣ και βοηθήστε τούτον εις το δύσκολον έργον του.

Αυτή είναι η επιθυμία μου προς την οποίαν καλώ πάντας να συμμορφωθούν.

Ε.Ο.Κ.Α.
Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΔΙΓΕΝΗΣ»

(14/3/1959)

«... Προς πάντας απευθύνω την τελευταίαν μου συμβουλήν. Συσπειρωθήτε όλοι, ηνωμένοι, γύρω από τον Εθνάρχη, όστις αποτελεί σύμβολον ενότητας και ισχύος και την καλύτεραν εγγύησιν, ότι υπό την πεφωτισμένη καθοδήγησίν του θα διανύσετε τον ανηφορικόν δρόμον, προς την ευημερίαν και πρόοδόν σας. Βαδίζατε με θάρρος χωρίς να λιποψηχήσετε, διότι δεν υπάρχει απολύτως τίποτε στον κόσμον που δεν μπορεί να επιτύχη κανείς, όταν υπάρχη η θέλησις. Μη λησμονήτε ότι η ισχύς είναι εν τη ενώσει. Η ισχύς έγκειται ακόμη εις το να υποτάσση κανείς την θέλησίν του εις την του ΗΓΕΤΟΥ του, καταπνίγων πάντα ατομικόν εγωισμόν ή ατομική φιλοδοξίαν. Μόνον έτσι θα προοδεύσετε. Μόνον έτσι θα μπορέσετε, αφού εκερδίσατε την μάχην επί του πεδίου της τιμής, να κερδίσετε και την μάχην εις την ειρηνικήν πάλην διά την επιβίωσιν.

Λυπουμαι που δεν μου επετράπη να επισκεφθώ τους τάφους των νεκρών μας και να κλίνω το γόνυ μπροστά στο μεγαλείον της θυσίας των. (...)

Αφήνω γεια σ' όλους σας. Εκ του μακρόθεν θα σας παρακολουθώ και θα συμμερίζωμαι την χαράν και τον πόνον σας.

ΔΙΓΕΝΗΣ»

Γ. ΓΡΙΒΑΣ. ΜΕΤΩΠΙΟ ΚΑΤΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ

(29/7/1959)

«Δεν πρόκειται να κατέλθω εις αντεγκλήσεις με τους υπευθύνους των Συμφωνιών του Λονδίνου, οι οποίοι επιζητούν να συγκαλύψουν τας ευθύνας των με τον δημιουργηθέντα θόρυβον. Το έθνος, επί τη βάσει αυθεντικών στοιχείων, τα οποία θα θέσω προσεχώς υπ' όψιν του, θα διαφωτισθή επί του Κυπριακού δράματος και θα αποκαλυφθούν αι καταβαλλόμεναι προσπάθειαι

συγκαλύψεως των ευθυνών και της ιστορικής αλήθειας. Αυτήν την στιγμήν επιθυμώ μόνον:

1. Να διαχωρίσω τας ευθύνas μου απέναντι της ιστορίας και του έθνους επί των συμφωνιών, αι οποίαι υπεγράφησαν χωρίς να ερωτηθώ, και των οποίων έλαβον γνώσιν μόνον μετά την υπογραφήν των και εν αρχή μάλιστα τμηματικώς και με ανακριβείς προς εμέ ανακοινώσεις ως προς ωρισμένα σημεία δυνάμενα να προκαλέσουν την αντίδρασίν μου. Παρά ταύτα, τας συμφωνίας αυτάs οι εν Κύπρω εκπρόσωποι των υπογραψάντων ταύτας από ελληνικής πλευράs, μου εξήτουν επιμόνως και κατ' επανάληψιν να αναγνωρίσω δι' ανακοινώσεώς μου.

Ιδιαίτέρως διαχωρίζω τας ευθύνas μου ως προς τον τρόπον ερμηνείας και εφαρμογής των συμφωνιών, λόγω της επιδεικνυόμενης ασυγγνώστου υποχωρητικότητος έναντι των αγγλοτουρκικών αξιώσεων. Τονίζω ότι ως προς ωρισμένον σημείον των συμφωνιών, μοι εδηλώθη, το πρώτον, μετά την εις Ελλάδα επάνοδόν μου, ότι υπάρχουν προφορικά δεσμεύσεις.

2. Να πληροφορήσω τον ελληνικόν κυπριακόν λαόν, με την γνώριμον εις αυτόν ειλικρίνειάν μου, περί των κινδύνων τους οποίους διατρέχει να εμπλακή εις τα δίκτυα της συνωμοσίας, η οποία εξυφαίνεται γύρω του, διά να τον καταστήσουν συνένοχον της επικυρώσεως των συμφωνιών τούτων οι συνεργάται των Αγγλοτούρκων, επιρρίπτοντες επί των ώμων του τας ιδίας αυτών ευθύνas έναντι του έθνους.

3. Να δηλώσω κατηγορηματικώς ότι θα αγωνισθώ με όλαs τας δυνάμεις διά να ματαιώσω τας εθνικώς επιζημίους προσπαθείας διά την υποδούλωσιν του κυπριακού λαού.»

1960: ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Με την ανάδειξη των μελών της Βουλής, στις 31 Ιουλίου 1960 (οι προεδρικές εκλογές είχαν ήδη διεξαχθεί το Δεκέμβριο του 1959), όλα ήταν έτοιμα για την ανακήρυξη της εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Τη 16η Αυγούστου, στο κτίριο που στεγαζόταν ως τότε το Γραφείο Δημοσίων Πληροφοριών και στη συνέχεια η Βουλή, ο κυβερνήτης σερ Χιου Φουτ (Hugh Foot), ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος, από τη στιγμή εκείνη Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο αντιπρόεδρος Φαζίλ Κουτσιούκ και εκπρόσωποι της Ελλάδας και της Τουρκίας υπέγραψαν τα έγγραφα της ανακήρυξης της Δημοκρατίας. Την ίδια ώρα το 42ο Σύνταγμα του Βασιλικού Πυροβολικού έρριπτε 21 χαιρετιστήριες βολές, ενώ χιλιάδες λαού συγκεντρώθηκαν στην Πλατεία Μεταξά (αργότερα Ελευθερίας) και πανηγύριζαν.

Ο σερ Χιου Φουτ διάβασε την Εναρκτήρια Δήλωση της Βασίλισσας Ελισάβετ, με την οποία εγκαθιδρύετο η Κυπριακή Δημοκρατία. Στη συνέχεια πήραν το λόγο ο Πρόεδρος αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ο πρέσβης της Ελλάδας Γεώργιος Χριστόπουλος ο οποίος διάβασε μήνυμα του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή και εκφώνησε δική του ομιλία, όπου έδωσε διαβεβαιώσεις για το σεβασμό της κυπριακής ανεξαρτησίας, ο αντιπρόεδρος Φαζίλ Κουτσιούκ, ο οποίος έδωσε έμφαση στην ανάγκη για βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού, και ο αντιπρόσωπος της Τουρκίας γενικός πρόξενος Βετσί Τουρρέλ, ο οποίος διάβασε μήνυμα του Προέδρου της Τουρκίας στρατηγού Τζεμάλ Γκιουρσέλ και εξέφρασε τυπικές ευχές.

ΣΕΡ ΧΙΟΥΓ ΦΟΥΤ

«Εξοχώτατοι,

Το άρθρον 1 του Θεσπίσματος του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίον τιτλοφορείται το Περί Κύπρου Θέσπισμα του 1960 (το οποίον έτυχε της Βασιλικής Επικυρώσεως την 29ην Ιουλίου 1960) διαλαμβάνει τα ακόλουθα:

“Η Αυτής Μεγαλειότης δύναται διά Διατάγματος εν Συμβουλίω να διακηρύξη όπως το καθοριζόμενον εις το Διάταγμα ως το Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Κύπρου τεθή εν ισχύϊ εις τοιαύτην ημερομηνίαν οία ήθελε καθορισθή εις το Διάταγμα. Κατά την ημερομηνίαν αυτήν θα εγκαθιδρυθή εις την Νήσον Κύπρον η Ανεξάρτητος Κυρίαρχος Δημοκρατία της Κύπρου και η Αυτής Μεγαλειότης δεν θα έχη οιαυτήν ποτε κυριαρχίαν ή δικαιοδοσίαν επί της Δημοκρατίας της Κύπρου”.

Δυνάμει και εν τη ενασκήσει των εξουσιών δι’ων περιβέβληται η Αυτής Μεγαλειότης, κατόπιν συμβουλής του Ανακτοσυμβουλίου ευηρεστήθη να θεσπίση την 3ην Αυγούστου 1960, το περί της Δημοκρατίας της Κύπρου Διάταγμα εν Συμβουλίω του 1960, το οποίον ετέθη εν ισχύϊ την 10ην Αυγούστου 1960. Το άρθρον 2 του εν λόγω Διατάγματος εν Συμβουλίω διαλαμβάνει τα ακόλουθα:

“Το Σύνταγμα το περιεχόμενον εις τα εις την Ελληνικήν και Τουρκικήν έγγραφα τα μονογραφηθέντα εις Άγκυραν την 28ην Ιουλίου 1960, υπό αντιπροσώπων της Κυβερνήσεως της Αυτής Μεγαλειότητος του Ηνωμένου Βασιλείου, του Βασιλείου της Ελλάδος, της Δημοκρατίας της Τουρκίας, της Ελληνοκυπριακής Κοινότητος και Τουρκοκυπριακής Κοινότητος ως τα Ελληνικά και Τουρκικά κείμενα, αντιστοίχως, του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Κύπρου θα αποτελή το εν λόγω Σύνταγμα και θα τεθή εν ισχύϊ την 16ην Αυγούστου 1960”.

“Όθεν, η Ανεξάρτητος Κυρίαρχος Δημοκρατία της Κύπρου εγκαθιδρύεται από σήμερον, 16ην Αυγούστου 1960.»

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ

«Είμαι ευτυχής, διότι εις εμέ έλαχεν ο κλήρος να εκπροσωπήσω κατά

την ιστορικήν ταύτην ώραν την πατρίδα μου και να υπογράψω εκ μέρους του Ελληνικού Κυπριακού λαού την επίσημον πράξιν, διά της οποίας η Κύπρος καθίσταται ανεξάρτητος χώρα.

Η σημερινή ημέρα ενέχει ιδιαίτεραν σημασίαν, τόσοσν από Κυπριακής όσον και από γενικωτέρας πλευράς: Διότι, διά της ανεξαρτησίας της Κύπρου, δεν παραχωρείται μόνον εις τον Κυπριακόν λαόν το βασικόν δικαίωμά του να δύναται ούτος να ρυθμίζη τας υποθέσεις του, αλλά τίθεται έν επιπλέον ορόσημον εις την περαιτέρω πορείαν της αναπτύξεως των δημοκρατικών θεσμών και της εφαρμογής των διεθνών αρχών της ελευθερίας.

Εκ των υπογραφέντων εγγράφων αποβαίνει έκδηλον, ότι διά την ομαλήν λειτουργίαν της νέας πολιτείας και την απρόσκοπτον πρόοδον αυτής απαραίτητος προϋπόθεσις τυγχάνει η ειλικρινής και στενή συνεργασία πάντων των συμβαλλομένων παραγόντων και η αμοιβαία εκτίμησις και ο σεβασμός των εθνικών και πνευματικών ιδεωδών και παραδόσεων των Ελλήνων και Τούρκων κατοίκων της νήσου.

Επιθυμούμεν να δηλώσωμεν ότι από Ελληνικής Κυπριακής πλευράς θα καταβληθή πάσα προσπάθεια, ώστε η εκτίμησις, ο σεβασμός και η συνεργασία αύτη να αναπτυχθούν εις τον μέγιστον δυνατόν βαθμόν, εις τρόπον ώστε το Σύνταγμα να λειτουργήσῃ ευρύθμως και κατά τρόπον εγγυώμενον την απόλυτον ισοτιμίαν των πολιτών και την εφαρμογήν της δικαιοσύνης και του νόμου άνευ οιασδήποτε διακρίσεως, ευνοίας ή πάθους. Θα αποβλέψωμεν εις την εδραίωσιν της ενότητος της Κύπρου και την ανάπτυξιν και ευημερίαν αυτής ως συνόλου.

Διά του τρόπου τούτου η νεοπαγής Δημοκρατία και εσωτερικώς θα ευσταθήσῃ και θα προοδεύσῃ — εξυπηρετούσα κατά τον καλύτερον δυνατόν τρόπον τα συμφέροντα των κατοίκων της — αλλά και εξωτερικώς θα εκπληρώσῃ τας διεθνείς ευθύνas και υποχρεώσεις της, συμβάλλουσα εν τω μέτρω των δυνατοτήτων της εις την δι' ειρηνικών μέσων επίλυσιν των διεθνών προβλημάτων, την ανάπτυξιν της διεθνούς συνεργασίας και την παγίωσιν της ειρήνης.

Σήμερον, ότε αι τεχνικαί πρόοδοι έχουν επιφέρει τεραστίας μεταβολάς εις τας συνθήκας διαδιώσεως και τας διεθνείς σχέσεις των λαών, η ανάγκη της υπάρξεως ενός σταθερού ηθικού μέτρου καθίσταται ακόμη περισσότερον επιτακτική. Το μέτρον τούτο δύναται να αποβή αποφασιστικός παράγων διεθνούς ευσταθείας, εις την επιβολήν δε και εδραίωσιν τούτου δύναται να

συμβάλουν όλοι ανεξαιρέτως οι λαοί, ανεξαρτήτως της εκτάσεως ή του όγκου των, της μικράς ή μεγάλης ιστορίας των.

Από της απόψεως αυτής αντιλαμβανόμεθα πλήρως τας γενικωτέρας ευθύνας και υποχρεώσεις, ως και την ειδική σημασίαν της αποστολής της νεοπαγούς Κυπριακής Δημοκρατίας. Ο ρόλος της Κύπρου υπήρξεν ανέκαθεν συνεκτικός. Κοιτίς σημαντικού πολιτισμού, η Νήσος μας δεν έπαυσε, καθ' όλην την διάρκειαν της τρισχιλιετούς ιστορίας της να εκπέμπη την ευεργετική ακτινοβολίαν της προς όλας τας κατευθύνσεις, να γεφυρώνη τας αντιθέσεις και να αποτελή τον κρίκον της συνδέσεως και της ενότητος εις την νευραλγικήν ταύτην περιοχήν της υδρογείου. Τον ρόλον τούτον θα αναλάβη σήμερον, ως ανεξάρτητον και ελεύθερον κράτος, εις μείζονα κλίμακα.

Η νέα πολιτεία είναι ήδη εξωπλισμένη ηθικώς διά το δύσκολον έργον της. Γνωρίζει τας τεραστίας ευθύνας, τας οποίας υπέχει τόσοσν διά την ευημερίαν του Κυπριακού λαού όσον και διά την παγκόσμιον ευστάθειαν και πρόοδον, και εισερχομένη την ιστορικήν ταύτην στιγμήν εις την κοινωνίαν των ελευθέρων κρατών δηλοί ότι εν τω πλαισίω των αρχών και διακηρύξεων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, θα αναλάβη τας ευθύνας ταύτας εις το ακέραιον, και θα εκπληρώση πλήρως το ηθικόν χρέος της.»

ΠΡΕΣΒΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
(ΜΗΝΥΜΑ ΠΡΩΤΥΠΟΥΡΓΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ)

«Επί τη ανακηρύξει της ανεξαρτησίας της Κύπρου παρακαλώ την Υμετέραν Μακαριότητα όπως δεχθή τα θερμά συγχαρητήρια εμού και της Βασιλικής Κυβερνήσεως και την διαβεβαίωσιν ότι η Ελλάς, όπως έπραξε και εις το παρελθόν, θα εξακολουθήση παρέχουσα και εις το μέλλον την αδελφικήν της συμπαράστασιν εις την Κύπρον.

Η ώρα αύτη είναι διά την Κύπρον μεγάλη. Η γένεσις ενός νέου κράτους αποτελεί σπουδαίον και κρίσιμον σταθμόν εις την Ιστορίαν. Καρπός μακρών προσπαθειών και αγώνων ηρωικών, η ανεξάρτητος Κύπρος δικαιούται να προσδλέπη με αισιοδοξίαν εις την ιστορικήν αποστολήν της. Ο ελεύθερος βίος, τον οποίον κατέκτησε, την καλεί προς νέας εξορμήσεις εις τον ευγενή στίβον της ειρηνικής προόδου.

Διά να προχωρήση με σταθερά βήματα εις τον δρόμον της δημιουργικής αναπτύξεως, η νέα Δημοκρατία έχει ανάγκην της αρμονικής συνεργασίας

όλων ανεξαιρέτως των τέκνων της. Κοινά προσπάθειαι θα οδηγήσουν εις κοινά επιτεύγματα. Η ενότης είναι εγγύησις διά την ασφάλειαν και την ευημερίαν.

Βέβαιος ότι κατά την ιστορικήν αυτήν στιγμήν διερμηνεύω τα αισθήματα όλων των απανταχού του κόσμου Ελλήνων, εύχομαι εις την νεαράν Δημοκρατίαν της Κύπρου μέλλον λαμπρόν.»

«Η Κυβέρνησις και ο λαός της Ελλάδος παρέσχον εξ αρχής ανεπιφύλακτον συμπαράστασιν και εξεδήλωσαν απόλυτον αλληλεγγύην εις τον αγώνα των Κυπρίων με την συναίσθησιν ότι επιτελούν εθνικόν καθήκον και συμβάλλουν εις την επικράτησιν των φιλελευθέρων ιδεωδών, συμφώνως προς τας υψηλάς αρχάς του δημοκρατικού κόσμου.

Η Ελλάς θα σεβασθή πλήρως τας υπογραφείσας συμφωνίας και θα εφαρμόση πιστώσ τας αναληφθείσας διεθνείς υποχρεώσεις.

Είναι αποφασισμένη εντός του πλαισίου των συμφωνιών να παράσχη αμέριστον υποστήριξιν εις την νέαν πολιτείαν προς αναδιοργάνωσιν και δημιουργικήν ανάπτυξιν αυτής.

Η Ελλάς είναι εξ άλλου πεπεισμένη ότι θα εξασφαλισθή μόνιμος συνεργασία των δυο Κοινοτήτων, βασιζομένη εις τον αμοιβαίον σεβασμόν και την εμπιστοσύνην και ότι θα δημιουργηθούν ούτω σταθεραί προϋποθέσεις ειρηνικής διαβιώσεως εξυπηρετούσαι τα πραγματικά συμφέροντα της νέας πολιτείας.

Το μέλλον ανήκει πλέον εις τους ιδίους τους Κυπρίους. Η χώρα είναι τώρα κυρίαρχος και ελευθέρα.

Ο Κυπριακός λαός γνωρίζει ότι η ελευθερία δεν είναι μόνον ιερόν δικαίωμα. Συνεπάγεται καθήκοντα και ευθύνας.

Το πρώτιστον καθήκον είναι η πειθαρχία και η εθνική ενότης. Η κυριωτέρα ευθύνη είναι πιστή εφαρμογή των διεθνών υποχρεώσεων.

Με θυσίας και με δάφνας κατεκτήθη η νίκη.

Με μόχθους, με πειθαρχίαν και ενότητα θα κερδηθή η μάχη διά την ειρηνικήν πρόοδον και την ευημερίαν. Όλοι οι ελεύθεροι άνθρωποι συνεορτάζουν σήμερα την εθνικήν ανάστασιν του Κυπριακού λαού.

Η Ελλάς με υπερηφάνειαν και με συγκίνησιν βαθυτάτην διατυπώνει την ευχήν, όπως υπό την εμπνευσμένην ηγεσίαν του Προέδρου της Δημοκρατίας

Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, η Κυπριακή Πολιτεία γνωρίση ημέρας εθνικού μεγαλείου, ειρήνης και ευημερίας.»

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΡ ΦΑΖΙΑ ΚΟΥΤΣΙΟΥΚ

«Κατά την χαρμόσυνον ταύτην ημέραν επιθυμώ να δηλώσω σαφώς, εκ μέρους της Τουρκοκυπριακής κοινότητας, την οποίαν αντιπροσωπεύω, ότι η πολιτική την οποίαν θα ακολουθήσωμεν θα είναι η ανυστερόβουλος δράσις μιας ωρίμου και πεφωτισμένης κοινότητας. Θα επιδειχθή συμμόρφωσις προς τας Συμφωνίας Ζυρίχης και Λονδίνου, σεβασμός προς τα δικαιώματα και ελευθερίας τας παραχωρηθείσας προς όλας τας κοινότητας, ο δε αυτοσεβασμός και η τιμή εκάστου ατόμου διαβιούντος εν τη Νήσω κατ' ουδένα τρόπον θα παραβιασθούν. Εφ' όσον είναι το Συμβούλιον τούτο, το οποίον δύναται να δώση το καλύτερον και εποικοδομητικώτερον παράδειγμα εις τον λαόν, εις ημάς εναπόκειται να δείξωμεν εις αυτόν τον ορθόν δρόμον. Απεκτήσαμεν την Ανεξαρτησίαν μας, αλλ' η επιβίωσις της Ανεξαρτησίας αυτής δύναται να κατορθωθή μόνον διά της διαρκούς ειρήνης και διά του νόμου και της τάξεως που θα εγκαθιδρύσωμεν, ημεείς δε η Τουρκική κοινότης είμεθα αποφασισμένοι να πράξωμεν τούτο. Εκείνο το οποίον ζητώ από τους συναδέλφους μου (Έλληνας και Τούρκους) να πράξουν είναι να συγκεντρώσουν τας δυνάμεις των επί ενός μόνον σημείου, δηλονότι να εργασθούν από κοινού διά να σπείρουν εις το έδαφος τούτο τον σπόρον της ευτυχίας και της ευδαιμονίας. Έχομεν να επιτελέσωμεν αναρίθμητα έργα. Όλοι συμφωνούμεν, ότι ο δρόμος τον οποίον έχομεν να διανύσωμεν είναι δύσκολος και απότομος, αλλ' εν όσω έχομεν ως γνώμονά μας την καλήν θέλησιν, θα δυνηθώμεν αναμφιβόλως να υπερνικήσωμεν όλας τας δυσκολίας μας εντός του βραχυτέρου δυνατού χρόνου. Η ανθρωπότης δεν ανέχεται πλέον να ζη εις την αθλιότητα και τον πόνον. Είμεθα ημεείς εκείνοι, οι οποίοι θα προσφέρωμεν νέον τρόπον ζωής εις την ανθρωπότητα και θα δώσωμεν εις τον λαόν της Κύπρου, όστις απέκτησε μίαν έντιμον θέσιν μεταξύ των εθνών, ό,τι δικαιούται — ήτοι την μη παραβίασιν της ανεξαρτησίας του, της ελευθερίας του, του αυτοσεβασμού του και της τιμής του.»

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΞΕΝΟΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΒΕΒΤΣΙ ΤΟΥΡΡΕΛ
(ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΓΚΙΟΥΡΣΕΛ)

«Το Τουρκικόν Έθνος το οποίον πάντοτε επέδειξεν ειλικρινές ενδιαφέρον διά την τύχην και το μέλλον της Κύπρου και του λαού αυτής, πάντοτε είχε την επιθυμίαν όπως οι Κύπριοι αποκτήσουν διοίκησιν και επίπεδον υλικής ευδαιμονίας του οποίου είναι άξιοι λόγω των μεγάλων αρετών των και έπραξε παν το δυνατόν προς την κατεύθυνσιν αυτήν.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Δημοκρατία της Κύπρου, ήτις εγκαθιδρύθη διά των μόλις υπογραφεισών συμφωνιών και η οποία εδράζεται επί ισχυρών θεμελιών θα επιτύχη πρόοδον εις το πολιτιστικόν, πολιτικόν και κοινωνικόν πεδίον διά του μόχθου της Τουρκικής και Ελληνικής κοινότητος της Νήσου και όλων των Κυπρίων, συμφώνως προς τας συμφωνίας και εν πνεύματι αδελφοσύνης και συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού των δικαιωμάτων και συμφερόντων αλλήλων.

Πιστεύω ότι η Δημοκρατία της Κύπρου, λόγω των υφισταμένων συμφωνιών μεταξύ Τουρκίας, Ελλάδος και του Ηνωμένου Βασιλείου και της στενής φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των χωρών τούτων αι οποίαι θα καταστούν έτι μάλλον ισχυρότεροι, θα επιτύχη την ταχείαν άνοδον του επιπέδου ευδαιμονίας και του βιοτικού επιπέδου των Κυπρίων, και θα εξασφαλίση λαμπρόν μέλλον υφ' όλας τας απόψεις.»

1961: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΑΔΕΣΜΕΥΤΩΝ ΣΤΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ

Ο Πρόεδρος αρχιεπίσκοπος Μακάριος οδήγησε την Κυπριακή Δημοκρατία στο Κίνημα των Αδεσμεύτων, παρά τις διαμαρτυρίες του αντιπροέδρου Κουτσιούκ. Το Σεπτέμβριο του 1961 προσκλήθηκε από τον Πρόεδρο της Γιουγκοσλαβίας Τίτο και τους άλλους ηγέτες των Αδεσμεύτων να μετάσχει στη Διάσκεψη του Βελιγραδίου. Κατά την αναχώρησή του στις 30 Αυγούστου, ο Κουτσιούκ και οι άλλοι Τουρκοκύπριοι επίσημοι δεν παρέστησαν στο αεροδρόμιο για να αποχαιρετίσουν τον Πρόεδρο. Ο Κουτσιούκ διαμήνυσε ότι δεν μπορούσε να μεταβεί γιατί θα παρίστατο σε γιορτή του τουρκικού στρατού. Ο Μακάριος προσφώνησε τη Διάσκεψη στις 3/9/1961. Η ομιλία του εκείνη έτυχε ευμενούς υποδοχής ακόμη και στις ΗΠΑ. Η αδέσμευτη πολιτική που ακολούθησε ο Μακάριος κατέστη σημείο τριβής μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και κατηγορήθηκε σφοδρά από την αντιπολίτευση ότι προκαλούσε τη Δύση και κυρίως τις ΗΠΑ. Ωστόσο, κατά την επίσκεψή του στις ΗΠΑ ως προσκεκλημένος του Προέδρου Κέννεντυ, το 1962, ο Μακάριος βρήκε πλήρη κατανόηση για την αδέσμευτη εξωτερική του πολιτική, τόσο από τον Πρόεδρο Τζον Κέννεντυ όσο και από τον υπουργό Εξωτερικών Ντην Ρασκ (Dean Rusk). Ο Κέννεντυ εκφράστηκε με ιδιαίτερος επαινετικά λόγια για τη συμμετοχή του Μακαρίου στη Διάσκεψη του Βελιγραδίου και για τη θέση που πήρε στο Γερμανικό Ζήτημα και το Ζήτημα του Βερολίνου και χαρακτήρισε τη θέση του Μακαρίου σαν τη «μόνη θαρραλέα ευρωπαϊκή φωνή που ακούστηκε στη Διάσκεψη». Πιο διαχυτικός υπήρξε ο Ντην Ρασκ, ο οποίος εξήρε «το αδέσμευτον αλλ' όχι ουδέτερον» του Κυπρίου Προέδρου. (Σημ.: Ο καθηγητής Β. Κουφουδάκης αναφέρει ότι «ο Πρόεδρος Τζον Κέννεντυ υποστήριξε την τοποθέτηση της Κύπρου ανάμεσα στις αδέσμευτες χώρες. Ο Λύντον

Τζόνσον, όμως, στην επίσκεψή του στην Κύπρο το 1962, προειδοποίησε τους Κυπρίους για τους κινδύνους του κομμουνισμού, αλλά και θεώρησε την πολιτική τοποθέτηση της Κύπρου ως επικίνδυνη για τα αμερικανικά συμφέροντα μετά την κρίση του 1963».)

«Κύριε Πρόεδρε,

Αποτελεί δι' εμέ τιμήν και προνόμιον να προσφωνήσω την παρούσαν διάσκεψιν, ήτις — είμαι βέβαιος — θα αποβή ορόσημον εις την εξέλιξιν των διεθνών υποθέσεων και την προσπάθειαν διασφάλισεως ειρήνης βασιζομένης επί της δικαιοσύνης και της ελευθερίας.

Η χώρα μου είναι μικρά εις έκτασιν και πληθυσμόν. Είναι η μικροτέρα χώρα η οποία μετέχει της διασκέψεως. Δεν παρεγνωρίσθη όμως διά τον λόγον τούτον. Διότι η παρούσα διάσκεψις δεν συνήλθε διά να αντιμετωπίση τα διεθνή προβλήματα με την υλικήν δύναμιν, αλλά διά να αποτελέση μίαν ηθικήν δύναμιν, ήτις να τεθή εις την υπηρεσίαν της ειρήνης και της προόδου της ανθρωπότητος. Η δε ηθική δύναμις δεν στηρίζεται επί του πληθυσμού ή της εκτάσεως μιας χώρας.

Είμαι ευγνώμων διά την πρόσκλησιν, ήτις εγένετο εις την χώραν μου ίνα μετάσχη της παρούσης διασκέψεως και αποτελέση μέρος της ηθικής αυτής δυνάμεως. Επιθυμώ να συγχαρώ τας χώρας αίτινες έσχον την πρωτοβουλίαν διά την συγκρότησιν της διασκέψεως και ιδιαιτέρως τον Πρόεδρον Τίτο και τον Γιουγκοσλαβικόν λαόν τους οποίους ευχαριστώ ωσαύτως διά την ευγενή φιλοξενίαν των.

Συμφωνώ πλήρως με τους διακεκριμένους ομιλητάς, οίτινες προηγήθησαν εμού εις το βήμα τούτο, ότι η παρούσα διάσκεψις δεν αποσκοπεί εις δημιουργίαν ενός τρίτου συνασπισμού. Διότι η έννοια του συνασπισμού συνεπάγεται δέσμευσιν της αντικειμενικότητος, όπερ οδηγεί εις ουχί αμερόληπτον θεώρησιν των παγκοσμίων προβλημάτων. Άλλωστε οι κίνδυνοι τους οποίους συνεπάγονται οι συνασπισμοί είναι εκείνοι, οι οποίοι ωδήγησαν εις την παρούσαν διάσκεψιν. Βασική θέσις και κοινόν γνώρισμα ημών είναι το αδέσμευτον έναντι οιουδήποτε συνασπισμού. Η αδέσμευτος αύτη γραμμή μας αποτελεί την βάση της ελευθέρως κρίσεως και της ανεπηρέαστου αντιμετώπισεως των διεθνών προβλημάτων, επιτρέπουσα όπως η στάσις μας υπαγορεύεται εις εκάστην περίπτωσιν από το ορθόν και το δίκαιον. Παραμένομεν αδέσμευτοι έναντι των συνασπισμών, δεσμευόμεθα όμως έναντι των ηθικών αρχών.

Η παρούσα διάσκεψις εχαρακτηρίσθη ως διάσκεψις των ουδετέρων. Η ουδετερότης όμως δεν ενέχει την έννοιαν ότι τηρούμεν αδιάφορον και παθητικήν στάσιν έναντι των παγκοσμίων προβλημάτων, ούτε ότι επιζητούμεν συμβιβαστικάς μεταξύ των δύο παρατάξεων λύσεις, μη βασιζόμενας επί των ηθικών αρχών. Η στάσις μας επί των παγκοσμίων προβλημάτων υπαγορεύεται πρωτίστως υπό των ηθικών αρχών της δικαιοσύνης και της ελευθερίας.

Εντός των πλαισίων των ηθικών τούτων αρχών, δεν υποτιμώμεν την υφισταμένην σήμερον πραγματικότητα ή τους κινδύνους τους οποίους αυτή συνεπάγεται. Πιστεύομεν όμως ότι εν ουδεμιά περιπτώσει αι αρχαί της ελευθερίας και της δικαιοσύνης δύνανται να παραβιάζωνται ατιμωρητί. Δεν αποφεύγονται αλλά πολλαπλασιάζονται οι κίνδυνοι οσάκις εφαρμόζονται συμβιβαστικάί λύσεις μη βασιζόμεναι επί των ηθικών αρχών. Ο συμβιβασμός δύναται να επιτύχει αναβολήν, αλλ' η αναβολή αποτελεί υποθήκευσιν του μέλλοντος. Η ανάγκη μιας βασικώς νέας και ηθικής αντιμετώπισεως των παγκοσμίων προβλημάτων αποβαίνει ολοέν περισσότερον επιτακτική εις ολόκληρον τον κόσμον. Η παρούσα διάσκεψις αποτελεί ισχυράν δύναμιν, ήτις δύναται να ασκήση μεγάλην επίδρασιν προς την κατεύθυνσιν αυτήν.

Όχι μόνον οι λαοί των 24 χωρών, αι οποίαι μετέχουν της διασκέψεως, αλλά και εκατομμύρια άλλων ανθρώπων αναζητούν εις την παρούσαν διάσκεψιν μίαν ακτίδα ελπίδος, ιδιαιτέρως κατά τα έτη ταύτα της εντάσεως και των μεγάλων κινδύνων. Είναι καθήκον μας να μην τους απογοητεύσωμεν εις την προσδοκίαν των, ότι μια δυναμική έκφρασις ηθικής προόδου θα προκύψει από την παρούσαν διάσκεψιν. Οι μετέχοντες της διασκέψεως αυτής υπέχομεν μεγίστην ευθύνην εις την προσπάθειαν όπως ίδωμεν τους λαούς της γης να μην απογοητεύωνται και όπως ίδωμεν τας ελπίδας των να πραγματοποιούνται. Η διάσκεψις δύναται να αποβή αποφασιστικός σταθμός εις την ιστορίαν της ανθρωπότητος. Δύναται να αποβή η αφετηρία εις τον δρόμον, ο οποίος οδηγεί, διά του σεβασμού προς τας ηθικάς αρχάς, εις την διαρκή ειρήνην και την αδελφωσύνην των λαών.

Η επιτελεσθείσα κατά τα τελευταία έτη πρόοδος εις τον επιστημονικόν και τεχνικόν τομέα δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιηθή διά πολεμικούς σκοπούς, αλλά διά την εξυπηρέτησιν της ανθρωπίνης προόδου και ευδαιμονίας.

Δεν πρέπει να περιορισθώμεν εις την προσπάθειαν ερευνήσεως των μυστικών της φύσεως και της τεραστίας δυνάμεως την οποίαν περικλείει. Η δύναμις αύτη πρέπει να χρησιμοποιηθή διά το καλόν της ανθρωπότητος και

την λύσιν των ποικίλων προβλημάτων, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών, τα οποία αυτή αντιμετωπίζει. Θα είναι δυσάρεστοι αι συνέπειαι διά την ανθρωπότητα, εάν το χάσμα το οποίον υφίσταται σήμερα μεταξύ των υλικών και των ηθικών αξιών της ζωής δεν γεφυρωθή.

Δύο καταστρεπτικοί πόλεμοι επεσώρευσαν ερείπια και εβύθισαν εις την απογοήτευσιν και το πένθος εκατομμύρια ανθρώπων. Θα έπρεπε να ήτο αρκετή η σκληρή πείρα του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου διά να πείση τους λαούς ότι ο πόλεμος δεν είναι το καλύτερον μέσον διά την επίλυσιν των ανθρωπίνων προβλημάτων, ότι δεν είναι καν μέσον επιλύσεως αλλά αιτία δημιουργίας μεγαλύτερων δυσχερειών και προβλημάτων. Δεκα έξι έτη μετά τον Δεύτερον Παγκόσμιον πόλεμον όστις εστοίχισε την απώλειαν εκατομμυρίων υπάρξεων και την καταστροφήν ανεκτιμήτων αγαθών, σημαντικόν τμήμα της ανθρωπότητος αντιμετωπίζει σήμερα οξύτερον το πρόβλημα της ενδείας και της παραβιάσεως των δικαιωμάτων του.

Ο άνθρωπος δεν είναι ακόμη ελεύθερος. Δεν δύναται να οραματισθή με πίστιν καλύτερας ημέρας. Εξακολουθεί ακόμη να ζη υπό την αγωνίαν της αύριον, υπό την σκιάν του φόβου μιας ενδεχόμενης καταστροφής, υπό το άγχος ενός επαπειλούμενου πολέμου.

Εντός του τεταραγμένου τούτου διεθνούς κλίματος δύο πανίσχυροι συνασπισμοί ίστανται αντιμέτωποι αλλήλων. Το τοιούτον επιτείνει την οξύτητα και μεγεθύνει τον κίνδυνον. Η ειρήνη τότε μόνον είναι αφαλής, όταν δεν στηρίζεται απλώς επί της ισχύος των όπλων και της ισορροπίας των δυνάμεων, αλλά επί της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της αυτοδιαθέσεως.

Τα ευγενή όμως ταύτα ιδανικά δεν δύνανται να επιζήσουν ή να συνυπάρξουν με τον αποικισμόν. Ο αποικισμός υπήρξεν αιτία μεγάλων συμφορών διά την ανθρωπότητα. Εν τη προσπάθειά του όπως επιβίωση προξενεί συνεχώς προστριβάς και συρράξεις, με βαρείας απωλείας εις ανθρώπινα θύματα ως εις την Αλγερίαν, την Τύνιδα, την Αγκόλαν και αλλαχού. Η χώρα μου, ως και άλλαι χώραι αντιπροσωπευόμεναι εις την παρούσαν διάσκεψιν, απετίναξε τον αποικιακόν ζυγόν και ανέκτησε την ελευθερίαν της κατόπιν μακρών αγώνων και θυσιών. Αισθάνομαι διά τούτο βαθυτάτην αδελφικήν συμπάθειαν προς όλους εκείνους τους λαούς, οι οποίοι αγωνίζονται διά να απελευθρωθούν από τον αποικιακόν ζυγόν. Ο αγών των είναι και ιδικός μας αγών και η υπόθεσις των είναι και ιδική μας υπόθεσις. Δεν είναι δυνατόν να λογιζόμεθα ελεύθεροι, εφ' όσον η ελευθερία εις οιονδήποτε μέρος του κόσμου και καθ' οιονδήποτε

τρόπον προπηλακίζεται. Η ελευθερία είναι μία και αδιαίρετος. Κοινός ως εκ τούτου θα πρέπει να είναι ο αγών εναντίον του αποικισμού υπό οιαδήποτε μορφήν και εάν ασκήται ούτος. Τρέφω την πεποίθησιν ότι ο αποικισμός εντός ολίγου θα ανήκη εις το παρελθόν. Η επιβίωσις του συνεχίζεται με αντάλλαγμα την απώλειαν εκατομμυρίων ανθρωπίνων ζωών. Ο θάνατός του θα έσωζε τας ζωάς αυτάς και θα απήλλασε την ανθρωπότητα από το άγχος και την κατασχύνην.

Η Κοινωνία των Εθνών έχει ήδη καταδικάσει τον αποικισμόν διά της αποφάσεως την οποίαν υιοθέτησε η τελευταία Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών, απόφασις την οποίαν η Κύπρος είχε την τιμήν να συνυποβάλη μετ' άλλων κρατών. Ο αποικισμός όστις κατά το παρελθόν ήτο καθιερωμένον σύστημα κυριαρχίας ενός λαού επι του άλλου έχει οριστικώς και ανεκκλήτως καταδικασθή. Η διά της δυνάμεως επιβολή της κυριαρχίας δεν είναι πλέον ανεκτή, είναι εντελώς ασυμβίβαστος με το πνεύμα της εποχής μας. Όσον ενωρίτερον γίνει τούτο κατανοητόν από τας αποικιακάς δυνάμεις, τόσον το καλύτερον δι' αυτάς και την ειρήνην. Διότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξη πραγματική σταθερότης και ειρήνη εκεί όπου οι λαοί εξαναγκάζονται εις υποτέλειαν. Η ελευθερία είναι αναφαίρετον δικαίωμα του ανθρώπου και οιαδήποτε καταπίεσις ταύτης αποτελεί παραβίασιν των Φυσικών νόμων και απειλήν στρεφομένην κατά της ειρήνης.

Ο αποικισμός υπό οιαδήποτε μορφήν, αποτελεί άρνησιν της ανθρωπίνης ελευθερίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πρέπει να εκριζωθή οριστικώς. Πρέπει να εξασφαλισθή ισότης δικαιωμάτων δι' όλους τους λαούς, ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής ή θρησκείας. Αι βασικαί αρχαί της ελευθερίας και της αυτοδιαθέσεως πρέπει να τύχουν γενικής εφαρμογής χωρίς να σχετίζωνται καθ' οιαδήποτε τρόπον προς υλικά συμφέροντα ή άλλην σκοπιμότητα. Ουδεμία σκοπιμότης είναι υπερτέρα της εφαρμογής της αρχής της αυτοδιαθέσεως.

Το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως όλων των λαών είναι ο ακρογωνιαίος λίθος του Καταστατικού Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών. Δύσις οιοδήποτε διεθνούς προβλήματος εφαρμοζομένη παρά την θέλησιν του ενδιαφερομένου λαού δεν δύναται να είναι υγιής και διαρκής λύσις και δεν δύναται να διατηρήση την ειρήνην.

Υπό το φως τούτο θα πρέπει να εξετάσωμεν έν των οξυτέρων προβλημάτων, το οποίον σήμερον αντιμετωπίζομεν, ήτοι το θέμα της Γερμανίας και

ιδιαιτέρως του Βερολίνου. Έχω την γνώμην ότι οιαδήποτε λύσις του προβλήματος της Γερμανίας δεν πρέπει να παραγνωρίζη την θέλησιν του Γερμανικού λαού, ούτινος ουδείς δύναται να αρνηθή το δικαίωμα όπως ελευθέρως αποφασίση επί της μορφής του καθεστώτος και του πολιτικού του μέλλοντος. Διάφορα επιχειρήματα έχουν ήδη αναπτυχθή υπό των εκατέρωθεν παρατάξεων επί του Γερμανικού προβλήματος και ιδιαιτέρως επί της καταστάσεως εις το Βερολίνο, εξ αιτίας της οποίας δεν αποκλείεται η δυνατότης εκρήξεως νέου πολέμου. Δεν νομίζω χρήσιμον να ασχοληθώ λεπτομερώς με τα επιχειρήματα αυτά. Θα ήθελα όμως να τονίσω έν σημείον — σπουδαίον κατ' εμέ — ότι δηλαδή ο λαός του Βερολίνου δεν δύναται να περιορισθή εις ένα είδος στρατοπέδου συγκεντρώσεως. Πρέπει να αφεθή ελεύθερος να κινείται μεταξύ Δυτικού και Ανατολικού Βερολίνου. Όλα τα επιχειρήματα, τα οποία προβάλλονται διά να δικαιολογήσουν την ύπαρξιν φραγμών, είναι, κατά την άποψίν μου, άνευ οιουδήποτε ερείσματος. Οιαδήποτε διαπραγματεύσεις διά την λύσιν της κρίσεως του Βερολίνου και γενικώτερον του Γερμανικού προβλήματος πρέπει να βασίζονται επί της θελήσεως του Γερμανικού λαού, ελευθέρως εκφραζομένης. Πρέπει να αφεθούν οι Γερμανοί όπως αποφασίσουν οι ίδιοι διά δημοψηφίσματος διεξαγομένου υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, την μορφήν και το σύστημα της Κυβερνήσεώς των και κατά πόσον θέλουν να έχουν μίαν ηνωμένην ή διηρημένην Γερμανίαν.

Διά να χαλαρωθή η παρούσα επικίνδυνος έντασις είναι ανάγκη να διεξαχθούν διαπραγματεύσεις. Ουδεμία όμως των δυο πλευρών πρέπει να επιμείνη επί διαπραγματεύσεων βασιζομένων αποκλειστικώς εις τας ιδικάς της αντιλήψεις ή τους ιδικούς της όρους. Θα πρέπει να συναντηθούν με πνεύμα κατανόσεως και με τον κοινόν σκοπόν της διατηρήσεως της ειρήνης εδραζομένης επί του σεβασμού των δικαίων του ενδιαφερομένου λαού.

Η κρίσις του Βερολίνου επαυξάνει την σοβαρότητα των υφισταμένων ήδη μεγάλων κινδύνων, η ρίζα των οποίων πρέπει να αναζητηθή εις τον ανταγωνισμόν των εξοπλισμών, εν τη προσπαθεία διατηρήσεως της ισορροπίας των δυνάμεων. Η ισορροπία όμως των δυνάμεων — ακόμη και εις περίπτωσιν καθ' ην αύτη ήθελε κριθή αναγκαία ως προσωρινόν μέτρον — δεν δύναται να εξασφαλίση την ειρήνην. Τουναντίον οι εξοπλισμοί οδηγούν πάντοτε εις πόλεμον. Είναι λυπηρόν διότι όχι μόνον δεν έχει επιτευχθή πρόοδος επί του αφοπλισμού, αλλά δεν έχει επέλθει καν συμφωνία επί της απαγορεύσεως των πυρηνικών δοκιμών, μολοντί οι ενδιαφερόμενοι γνωρίζουν καλώς τα κατα-

στρεπτικά αποτελέσματα, άτινα συνεπάγονται αι δοκιμαί αυταί επί της ανθρωπίνης ζωής. Μετά καταπλήξεως ηκούσαμεν ότι η Σοβιετική Ένωση διεκήρυξε την πρόθεσίν της όπως επαναλάβη τας πυρηνικάς δοκιμάς και μετά μεγαλύτερας καταπλήξεως ότι προέβη ήδη εις νέαν πυρηνικήν δοκιμήν. Επιθυμώ επιπλέον να εκφράσω την ανησυχίαν μας διά την συνέχισιν των πυρηνικών δοκιμών υπό της Γαλλίας εις την Σαχάραν, χωρίς η χώρα αύτη να λαμβάνη υπ' όψιν την αντίθεσιν της παγκοσμίου κοινής γνώμης και χωρίς να σέβεται τας διαμαρτυρίας των λαών της Αφρικής. Προσπάθειαι δέον να καταβληθούν διά την πραγματοποίησιν ενός γενικού και πλήρους αποπλισμού συμφώνως της αποφάσεως της υιοθετηθείσης υπό της 14ης Συνόδου της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών. Αι μεγάλαι δυνάμεις πρέπει να επαναλάβουν σχετικές διαπραγματεύσεις. Και εφ' όσον η ειρήνη είναι αντικείμενον παγκοσμίου ενδιαφέροντος και άλλαι χώραι πλην των μεγάλων δυνάμεων πρέπει να μετάσχουν των τοιούτων διαπραγματεύσεων διά τον αποπλισμόν.

Πρέπει προπαντός να πρυτανεύση καλή θέλησις. Η δυσπιστία πρέπει να εκλείψη. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο αποπλισμός και η διεθνής εμπιστοσύνη είναι θέματα στενώς συνδεδεμένα. Ως εκ τούτου, εκ παραλλήλου προς τον αγώνα διά τον αποπλισμόν, όλαι αι χώραι πρέπει να εργασθούν ενεργώς διά την χαλάρωσιν της εντάσεως, υποδοηθούσαι εις την εξάλειψιν πάσης αφορμής προστριβής ή καχυποψίας. Εντός των πλαισίων τούτων ο ρόλος των αδεσμεύτων χωρών δύναται να αποβή υψίστης σπουδαιότητος και αξίας διά το μέλλον ολοκλήρου της ανθρωπότητος.

Κύριε Πρόεδρε,

Πολλά είναι τα προβλήματα, τα οποία απασχολούν σήμερα τον κόσμο. Με τα προβλήματα αυτά ησχολήθησαν διεξοδικώς και εμβριθώς οι διακεκριμένοι ομιληταί οίτινες προηγήθησαν εμού. Δεν υπάρχει ως εκ τούτου ανάγκη να ενδιατρίψω επ' αυτών.

Η κατεπείγουσα προσοχή μας δέον να στραφή, ως είπε ο Πρωθυπουργός Νεχρού, εις την απειλήν ήτις προκύπτει εκ του αμέσου κινδύνου μιας γενικής συρράξεως, ήτις θα εσήμαινε το τέλος της οργανωμένης ανθρωπίνης ζωής. Ας εξετάσωμεν λοιπόν αυτό το οξύ πρόβλημα:

Η απειλή έγκειται εις την συνεχιζόμενην συσσώρευσιν πυρηνικών όπλων. Η δε κρίσις του Βερολίνου έχει φέρει τον κίνδυνον εγγύτερον.

Πράγματι η ανθρωπότης, περισσότερον από κάθε άλλην φοράν αντιμετω-

πίζει σήμερα ένα μεγάλο δίλημμα, από το οποίο δεν δύναται να υποχωρήσει ή να διαφύγει. Τα μέσα της ολοκληρωτικής καταστροφής, τα οποία διαθέτει σήμερα ο άνθρωπος είναι θανάσιμα, και παγκοσμίου κλίμακος. Η ανθρωπότης οφείλει ή να καταργήσει τον πόλεμον ή να καταστραφεί. Αλλά θα ηδύνατο να καταργήσει τον πόλεμον; Ο πόλεμος είναι το αποτέλεσμα μιας ωρισμένης αντιλήψεως ζωής. Απορρέει εκ της αρνητικής διαθέσεως ανταγωνισμού και της ιδιοτελούς επιδιώξεως κυριαρχίας και εξαπλώσεως διά της βίας. Τοιουτοτρόπως ο πόλεμος επηρέασε, διά μέσου των αιώνων, την εξέλιξιν της ανθρωπότητος και υπήρξεν αποφασιστικός παράγων εις τας ηθικάς και πολιτικάς εξελίξεις. Δεν θα ήτο δυνατόν να καταργηθή ο πόλεμος, εκτός εάν εγκαταλείποντο αι αντιλήψεις από τας οποίας ούτος απορρέει.

Τούτο, παρ' όλον ότι είναι δυσχερές να επιτευχθή, είναι εν τούτοις επιτακτικόν. Και δύναται να επιτευχθή εάν η ανθρωπότης καταβάλη την απαιτούμενην προσπάθειαν, χάριν της φυσικής της επιβιώσεως. Έν πρώτον σημαντικό ομαδικόν βήμα προς την κατεύθυνσιν ταύτην υπήρξεν η ίδρυσις των Ηνωμένων Εθνών. Ο διεθνής ούτος οργανισμός θα έπρεπε να ενθαρρυνθή και να υποβοηθηθή εις την εξέλιξίν του, ώστε να καταστή έν αποτελεσματικόν όργανον διά την εξασφάλισιν ειρήνης βασιζομένης επί του δικαίου και της ελευθερίας.

Κύριε Πρόεδρε,

Η διάσκεψις αύτη, συνερχομένη κατά την παρούσαν κρίσιμον περίοδον της παγκοσμίου ιστορίας, έχει να επιτελέση διπλήν αποστολήν: Πρώτον, να ασκήση την επιρροήν της διά την απάμβλυσιν της εντάσεως, διά μιας συμφωνίας, ήτις θα αποκαταστήση το διασαλευθέν υπό της παρούσης κρίσεως αίσθημα ασφαλείας. Προς τον σκοπόν τούτον η διάσκεψις πρέπει να καλέση τους αρχηγούς των δυο αντιμετώπων μεγάλων δυνάμεων, ήτοι τον Πρόεδρον Κέννεντυ και τον κ. Κρούτσεφ, όπως συναντηθούν ταχέως. Δεύτερον, η διάσκεψις πρέπει να αναλάβη πρωτοβουλίαν διά την τοποθέτησιν των ηθικών αρχών ως πρωταρχικού παράγοντος εις την πολιτικήν των λαών. Εισηγούμαι όπως τα ψηφίσματα, τα οποία θα εγκριθούν υπό της διασκέψεως, περιλάβουν την έκκλησιν ταύτην.

Έν τω πνεύματι τούτο η διάσκεψις θα παρείχε την πλήρη ηθικήν της υποστήριξιν προς τα Ηνωμένα Έθνη, ώστε ταύτα να αποβούν έν αποτελεσματικόν όργανον ειρήνης και ελευθερίας εις τον κόσμον.»

Στις 30 Νοεμβρίου ο Μακάριος επέδιδε στον αντιπρόεδρο Φαζίλ Κουτσιούκ τις προτάσεις του, τα 13 σημεία, για την τροποποίηση του κυπριακού Συντάγματος. Στο έγγραφο που επέδωσε διαπίστωνε τις δυσκολίες που δημιουργούσε το Σύνταγμα για την ομαλή διακυβέρνηση και τα εμπόδια που έβαζε στην ανάπτυξη και την πρόοδο της χώρας, τόνιζε τις *sui generis* πρόνοιές του, που συγκρούονταν με διεθνώς παραδεδεγμένες δημοκρατικές αρχές, και τις προστριβές που προκαλούσε μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου. Ο Κουτσιούκ πήρε το έγγραφο και χωρίς να διατυπώσει άποψη ή διαμαρτυρία υποσχέθηκε να το μελετήσει και να απαντήσει. Όμως η Άγκυρα στις 6 Δεκεμβρίου με δημόσιες δηλώσεις του Τούρκου υπουργού Εξωτερικών Τζεμάλ Ερκίν (Cemal Erkin) απέρριπτε τις ελληνοκυπριακές προτάσεις και ο Διευθυντής Πολιτικών Υποθέσεων του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών δήλωνε στον Έλληνα επιτετραμμένο: «Ο αντιπρόεδρος δρ Κουτσιούκ δεν έχει ούτε πρόκειται να εκφράσει τις δικές του απόψεις προτού πάρει οδηγίες από εμάς. Ελπίζω να μη φαντάζονται οι Έλληνες ότι θα αφήναμε το χειρισμό τόσο σοβαρού ζητήματος στην τουρκοκυπριακή ηγεσία». Στη Λευκωσία ο Τούρκος πρέσβης Οζκόλ (Ozkol) επισκεπτόταν τον Μακάριο και του επέδιδε απορριπτική διακοίνωση της τουρκικής κυβέρνησης, η οποία επέρριπτε στην ελληνοκυπριακή πλευρά την ευθύνη γιατί δεν λειτούργησε κανονικά το Σύνταγμα. Ο Μακάριος απέρριψε και επέστρεψε την τουρκική διακοίνωση. Η απορριπτική απάντηση της Τουρκίας οδήγούσε σε ανώμαλες εξελίξεις στην Κύπρο και σε αντιπαράθεση των δύο κοινοτήτων. Οι μέρες που ακολούθησαν υπήρξαν δραματικές.

Από καιρό υπήρχαν πληροφορίες για τουρκικές προετοιμασίες, δραστηριο-

ποίηση της ΤΜΤ και κινήσεις Τούρκων στρατιωτικών. Ο Γ. Παπανδρέου στις 24 Δεκεμβρίου μιλώντας στον Κύπριο πρέσβη στην Αθήνα Ν. Κρανιδιώτη απέδωσε στον Μακάριο ύποπτα ελατήρια και θεώρησε την ενέργειά του αυτή ως στρεφόμενη κατά της κυβερνήσεώς του, η οποία τελούσε υπό παραίτηση. Στη συνέχεια τον κάλεσε και ενώπιον των Γ. Μαύρου, Σοφ. Βενιζέλου κ.ά. του εξέφρασε την ανησυχία του για τα διαδραματιζόμενα στην Κύπρο. Στις εκλογές της 16ης Φεβρουαρίου 1964 η Ένωση Κέντρου εξασφάλισε απόλυτη πλειοψηφία και ο Γ. Παπανδρέου σχημάτισε κυβέρνηση. Στις 25 Φεβρουαρίου απηύθυνε επιστολή στον Μακάριο στην οποία εξέφραζε το παράπονο ότι δεν υπάρχει εναρμόνιση ούτε ιεράρχηση μέσωσ και σκοπών και ότι στη Λευκωσία λαμβάνονται πρωτοβουλίες εν αγνοία των Αθηνών. Ο Μακάριος απάντησε την 1η Μαρτίου 1964²⁹.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ (ΠΡΟΣ Ν. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ) (24/12/1963)

«Φοβούμαι ότι η ενέργεια αυτή του Μακαριωτάτου ενέχει πολιτικόν χαρακτήρα και είναι εκδήλωση συντηρημένη κατά κάποιον τρόπον με τας εν Ελλάδι πολιτικές εξελίξεις. Λυπούμαι να παρατηρήσω ότι ο Μακαριώτατος επέλεξε τον χειρότερον χρόνον διότι αυτήν την στιγμήν υπάρχει κυβερνητική κρίσις και εις την Τουρκίαν και εις την Ελλάδα και διότι δεν έχει γίνει η αναγκαία διπλωματική προεργασία προς την κατεύθυνσιν ιδίως του Βρετανικού παράγοντος. ... Επαναλαμβάνω ότι θεωρώ άκαιρον την παρούσαν ενέργειαν του Αρχιεπισκόπου, ενέργειαν η οποία δι' εμέ προσωπικώς έχει πολιτικόν χαρακτήρα.»

«Σας εκάλεσα διά να σας διερμηνεύσω την ανησυχίαν της ελληνικής κυβερνήσεως δι' όσα διαδραματίζονται σήμερα εις την Κύπρον. Αι πληροφορίες τας οποίας έχομεν εμφανίζουν την νήσον εν εξεγέρσει και την κατάστασιν χαώδη και άκρως συγκεχυμένην. Αντιλαμβάνομαι ότι ο κυπριακός λαός εξεγείρεται εναντίον των Συμφωνιών. Η θέσις μας έναντι των Συμφωνιών αυτών είναι γνωστή. Δι' ημάς αποτελούν μίαν επαχθή κληρονομίαν, εναντίον της οποίας θα αντιδράσωμεν με όλα τα εις την διάθεσίν μας μέσα. Διαφωνώ

²⁹ Ευάνθη Χατζηβασιλείου, *Η Κρίση του 1963: Ερωτήματα και αποτιμήσεις*, σελ. 117: «Ο Μακάριος δεν “άλλαξε” μονομερώς το Σύνταγμα, όπως ορισμένες φορές ισχυρίζονται ανενημέρωτοι σχολιαστές».

όμως προς την πολιτικήν γραμμήν την οποίαν ακολουθεί ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, (α) διότι νομίζω ότι η παρούσα στιγμή δεν είναι κατάλληλος και (β) διότι πάσα ενέργεια εν Κύπρω πρέπει να γίνεται εν συνεννοήσει μετά της ελληνικής κυβερνήσεως. Το θέμα είναι εθνικόν και διά την διαχείρισίν του υπέχομεν όλοι ίσας ευθύνας. Δυστυχώς δεν έχομεν ενημερωθεί ούτε επί των προηγηθέντων της επιδόσεως των 13 σημείων του Αρχιεπισκόπου προς τον Αντιπρόεδρον Κουτσιούκ, ούτε επί της εξελίξεως των μετά ταύτα γεγονότων, ούτε επί των προσφάτων επεισοδίων.»

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΠΡΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟ (25/2/1964)

«Μακαριώτατε,

Αναλαβών τα πρωθυπουργικά καθήκοντα επιθυμώ να απευθύνω το παρόν μήνυμα, διά να βεβαιώσω την Υμετέραν Μακαριότητα περί της απείρου αγάπης, του θαυμασμού και του αδιάπτωτου ενδιαφέροντος του ελληνικού λαού και της κυβερνήσεώς του προς τον ηρωικόν και μαρτυρικόν λαόν της Κύπρου.

Σας είναι γνωσταί αι αρνητικάί απόψεις μου διά το καθεστώς των συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου. Δεν θα μας απασχολήση όμως την στιγμήν αυτήν το παρελθόν. Η κατάσταση επιβάλλει να απασχοληθώμεν με το παρόν και το μέλλον της Μεγαλονήσου και μάλιστα επειγόντως. Εις τούτο άλλωστε αποβλέπει το μήνυμα τούτο.

Παρακολουθώ από καιρού με αγωνίαν τα εις την Κύπρον συμβαίνοντα ημέραν προς ημέραν. Τον παρελθόντα Δεκέμβριον η Κυβέρνησίς μου, εισηγήσει του αιμνήστου τότε Αντιπροέδρου της και Υπουργού των Εξωτερικών Σοφοκλέους Βενιζέλου, έπραξεν ό,τι ήτο δυνατόν και ό,τι επέβαλλε το συμφέρον του Έθνους διά να διαφυλαχθή η Κύπρος από βέβαιον κίνδυνον. Κατόπιν ως αρχηγός του μεγαλύτερου Κόμματος, δεν έπαυσα να παρακολουθώ τας εξελίξεις της εν Κύπρω καταστάσεως και να παρέχω τας συμβουλάς μου εις την Υπηρεσιακήν Κυβέρνησιν.

Τώρα, μετά την εκ νέου ανάληψιν υπ' εμού της διακυβερνήσεως της χώρας, ολόκληρον το βάρος των ευθυνών φέρει η Κυβέρνησίς μου. Και θεωρώ στοιχειώδες και επείγον καθήκον μου, να ανταλλάξω μετά της Υμετέρας Μακαριότητος τας σκέψεις μου επί της Κυπριακής κρίσεως.

Αναχωρώ από την επίγνωσιν, ότι το Έθνος μας, ο Ελληνισμός, αποτελεί ενιαίον σύνολον. Η Κύπρος αποτελεί αξιόλογον τμήμα του Ελληνισμού, του

Έθνους. Και φρονώ ότι αι αρχαί, αι οποίαι πρέπει να διέπουν τας σχέσεις των μερών προς το σύνολον, θα πρέπει να είναι σχέσεις αμοιβαίας ενημερώσεως, συνεργασίας, αλληλεγγύης. Και θα πρέπει να υπάρχουν εναρμονίσις και ιεράρχησις και μέσων και σκοπών. Και αυτό, σήμερον, εις τας σχέσεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως, η οποία φέρει την γενικωτέραν ευθύνην του Ελληνισμού, και της Ηγεσίας της Κύπρου, δυστυχώς δεν συμβαίνει. Κινδυνεύομεν να πληροφορούμεθα τας Ύμετέρας πρωτοβουλίας ως αναγνώσται του διεθνούς τύπου, και Ύμείς περίπου, καθ' όμοιον τρόπον να πληροφορήσθε τας αποφάσεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Επίσης ασυντόνιστοι εκδηλούνται μέχρι σήμερον αι δυναμικαί πρωτοβουλία των Ελλήνων της Κύπρου.

Τοιαύται όμως συνθήκαι ασυντόνιστου και ασυναρτήτου δράσεως οδηγούν εις μέγα κίνδυνον, και είναι, κατά την γνώμην μου, ανάξιαι αμφοτέρων ημών. Εάν επληροφορείτο την κατάστασιν το Έθνος, ουδέποτε θα μας συνεχώρει.

Φρονούμεν, ότι το πρώτον κεφάλαιον της εθνικής μας πολιτικής θα πρέπει να είναι η πλήρης και έγκαιρος συνεννόησις μεταξύ υμών, η εναρμονίσις απόψεων, μέσων και σκοπών.

Εν αυτή τη εννοία, της ενότητος του Ελληνισμού και της επηυξημένης ευθύνης των Αθηνών ως Κέντρου του Ελληνισμού, επιθυμώ να εκδηλώσω την ζωηράν μου επιθυμίαν όπως συντελεσθή μεταξύ ημών πλήρης και συνεχής επαφή, συνεννόησις και εναρμονίσις απόψεων. Εάν αι περιστάσεις το υπηγόρευον, θα ήτο δυνατόν να υπάρξη και συμπεφωνημένη διαφωνία.

Εάν είσθε σύμφωνοι, Σας παρακαλούμεν να μας εκθέσητε τας απόψεις Σας, την στρατηγικήν και την τακτική του Αγώνος, όπως τον αντιλαμβάνεσθε, τα δυναμικά μέσα και τους πολιτικούς σκοπούς τους οποίους επιδιώκετε.

Επιθυμώ να βεβαιώσω την Ύμετέραν Μακαριότητα, ότι αποτελεί απόφασιν της Κυβερνήσεώς μας η αμέριστος συμπαράστασις εις τον νέον αγώνα του Κυπριακού Λαού προς ανάκτησιν όλων των δικαιωμάτων του. Αλλά ο τρόπος της συμπαραστάσεως θα πρέπει να καθορισθή κατόπιν κοινής συμφωνίας.

Ευχόμενοι εξ όλης ψυχής ευόδωσιν του νέου εθνικού αγώνος του Κυπριακού Λαού, θέλομεν να ελπίζωμεν, ότι θα εύρωμεν πλήρη ανταπόκρισιν εις το σημερινόν εθνικόν μας μήνυμα.

Μετά σεβασμού
Γ. Παπανδρέου»

ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΠΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ (1/3/1964)

«Αγαπητέ Κύριε Πρόεδρε,

Εκτιμώ βαθύτατα το γεγονός ότι, άμα τη αναλήψει των πρωθυπουργικών υμών καθηκόντων, επεδείξατε εμπράκτως το πάντοτε ζωηρόν υπέρ της Κύπρου ενδιαφέρον σας. Μία επί πλέον εκδήλωσις του ενδιαφέροντός σας είναι το από 25ης λήξαντος μηνός Φεβρουαρίου υμέτερον προς εμέ μήνυμα, διά του οποίου διαδηλούτε την αμέριστον συμπαράστασιν της Κυβερνήσεώς σας προς τον Κυπριακόν Ελληνισμόν και διαβιβάζετε απόψεις ως προς την μεταξύ της Μητρός Πατρίδος και της Κύπρου εναρμόνισιν και ιεράρχησιν μέσων και σκοπών, ως και γενικώς τον τρόπον συνεργασίας διά την αποτελεσματικωτέραν αντιμετώπισιν του Κυπριακού προβλήματος.

Είμαι ευγνώμων, κύριε Πρόεδρε, διά το μήνυμα τούτο, επιθυμώ δε να βεβαιώσω ότι απετέλει πάντοτε επιθυμίαν μου η στενή συνεργασία μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως και η εκ των προτέρων συνεννόησις και ο συντονισμός ενεργειών, διότι πιστεύω, ως και υμείς, ότι το Ελληνικόν έθνος αποτελεί ενιαίον σύνολον, τμήμα του οποίου είναι η Κύπρος, ήτις ατενίζει προς τας Αθήνας ως το κέντρον του ενιαίου Ελληνισμού.

Είναι γεγονός ότι, είς τινας περιπτώσεις, διά διαφόρους λόγους, τόσον από της πλευράς της Ελληνικής Κυβερνήσεως όσον και από Ελληνοκυπριακής πλευράς, εγένοντο ενέργειαι άνευ προσυνηνοήσεως και συντονισμού. Ουδόλως ωφελεί η αναφορά εις τας περιπτώσεις ταύτας. Συμφωνώ όμως απολύτως μεθ' υμών ότι ωφέλιμος, μάλλον απαραίτητος, καθίσταται, ιδιαίτέρως δε υπό τας παρούσας εν Κύπρω συνθήκας, η ανταλλαγή απόψεων και συνεννόησις προ οιασδήποτε ενεργείας σχετιζομένης με τον χειρισμόν και την προώθησιν των Κυπριακών ζητημάτων.

Διά της εν Κύπρω Ελληνικής Βασιλικής Πρεσβείας και της εν Αθήναις Κυπριακής Πρεσβείας ή δι' απ' ευθείας επιστολών ή απεσταλμένων θα καθιστώ υμάς κοινωνόν των σκέψεών μου επί του τρόπου προωθήσεως του Κυπριακού, διά να έχω τας απόψεις σας και να υπάρχη ούτω συνεννόησις επί του χειρισμού του θέματος, έστω και αν τυχόν δεν υπάρχη πάντοτε σύμπτωσις απόψεων.

Αποστέλλω εις Αθήνας τον αναπληρούντα τον Υπουργόν Εξωτερικών Υπουργόν Εμπορίου και Βιομηχανίας κ. Ανδρέαν Αραούζον ως και τον Υπουργόν Εσωτερικών κ. Πολύκαρπον Γεωρκάτζην, διά να διερμηνεύσουν και διά ζώσης τας ευχαριστίας του Κυπριακού λαού και εμού διά την γενναίως

παρεχομένην υφ' υμών συμπαράστασιν και υποστήριξιν, συγχρόνως δε διά να ενημερώσουν υμάς πληρέστερον επί της εν Κύπρω καταστάσεως και να μεταφέρουν απόψεις ως προς την ακολουθητέαν επί του πολιτικού και του δυναμικού αγώνος μας τακτικήν και τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Ανταποκρινόμενος προθύμως εις το υμέτερον μήνυμα, διά των απεσταλμένων τούτων διαβιβάζω και εγγράφως ωρισμένας απόψεις μου ως προς τους σκοπούς μας και τα μέσα επιδιώξεώς των.

Σκοπός μας, κύριε Πρόεδρε, είναι η κατάλυσις των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, διά να δύναται αδεσμεύτως ο Ελληνικός Κυπριακός λαός εν συνεννοήσει μετά της Μητρός Πατρίδος να καθορίση το μέλλον του. Είμαι ο υπογράφας τας Συμφωνίας αυτάς εκ μέρους των Ελλήνων της Κύπρου. Κατά την προσωπικήν μου γνώμην, υπό τας επικρατούσας τότε συνθήκας, "ουκ ην άλλως γενέσθαι". Ουδ' επί στιγμήν όμως επίστευσα ότι αι Συμφωνίαι θα απετέλουν μόνιμον καθεστώς. Ήτο καθεστώς σκληράς ανάγκης και, κατά την άποψίν μου, η μη χειρών τότε λύσις του Κυπριακού δράματος. Έκτοτε διεθνώς και επιτοπίως ήλλαξαν αι συνθήκαι, νομίζω δε ότι ήλθεν ο καιρός διά να επιχειρήσωμεν την απαλλαγήν μας εκ των επιβληθεισών Συμφωνιών.

Αντιλαμβάνομαι καλώς ότι δεν είναι εύκολον το εγχείρημα. Μακρός και πολύ επίπονος θα είναι ο αγών. Πιστεύω όμως απολύτως εις την τελικήν κατίσχυσιν του δικαίου. Ο αγών μας διεξάγεται τώρα επί πολιτικού και επί στρατιωτικού πεδίου. Επί του πρώτου πεδίου ωδηγήθημεν εξ ιδίας πρωτοβουλίας. Επί του δευτέρου εφθάσαμεν εξ ανάγκης. Δεν δύναμαι να προβλέψω το αποτέλεσμα της προσφυγής μας εις το Συμβούλιον Ασφαλείας.

Νομίζω όμως ότι αυτή αύτη η συζήτησις αποτελεί δι' ημάς θετικόν κέρδος, ανεξαρτήτως του κατά πόσον θα επιτύχωμεν υιοθέτησιν του επιδιωκόμενου ψηφίσματος. Υπό το φως των αποτελεσμάτων εκ της συζητήσεως ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας θα καθορίσωμεν την περαιτέρω πορείαν μας. Διετυπώθη η άποψις όπως εις περίπτωσιν μη ευνοϊκού δι' ημάς αποτελέσματος εις το Συμβούλιον Ασφαλείας ζητήσωμεν έκτακτον σύγκλισιν της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών. Δεν νομίζω ότι θα επιτύχωμεν την εξασφάλισιν της απαιτούμενης πλειοψηφίας μελών-κρατών, άτινα θα ζητήσουν σύγκλισιν της Γενικής Συνελεύσεως, αντί δε αποτυχίας εις την προσπάθειαν αυτήν θα ήτο προτιμώτερον να αναμένωμεν την τακτικήν Γενικήν Συνέλευσιν, ενώπιον της οποίας θα προσφύγωμεν, εάν δεν εξευρεθή μέχρι

τότε λύσις. Εξεφράσθη επίσης άποψις όπως επί των Συνθηκών Εγγυήσεως και Συμμαχίας ζητήσωμεν την ετυμηγορίαν του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Έχω την γνώμη ότι μάλλον ευνοϊκή θα είναι δι' ημάς η απόφασις του Διεθνούς Δικαστηρίου. Φοβούμαι όμως ότι είναι δυνατόν να παραταθή επί μακρόν η υπόθεσις ενώπιον του Δικαστηρίου τούτου και εν τω μεταξύ, λόγω αυτής της εκκρεμότητος, να μη δυνάμεθα να χρησιμοποιήσωμεν άλλα νόμιμα μέσα.

Η κατάργησις της Συνθήκης Εγγυήσεως παρουσιάζει περισσοτέρας δυσκολίας από την Συνθήκην Συμμαχίας. Έχω την γνώμη ότι, λόγω της φύσεώς της, η Συνθήκη Συμμαχίας δύναται ευκόλως να καταργηθή. Εάν η Κύπρος ειδοποιήση τους άλλους συμμάχους της ότι αποχωρεί της Συμμαχίας αυτής, ακολούθως δε προδή εις παρομοίαν ενέργειαν και η Ελλάς, η Συνθήκη Συμμαχίας αυτομάτως καταργείται. Ανέθεσα εις τον Γενικόν Εισαγγελέα της Κύπρου την μελέτην του θέματος αυτού, αποστέλλω δε το κείμενον της γνωμοδοτήσεώς του. Είναι, πιθανώς, πρόωρος οιαδήποτε ενέργεια προς την κατεύθυνσιν αυτήν, υποβάλλω όμως από τούδε τας σκέψεις μου, διά να έχω εν καιρώ τας κρίσεις και απόψεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως.

Η άνευ της νομίμου διαδικασίας ή συμφωνίας όλως των υπογραψάντων μονομερής κατάργησις των Συμφωνιών ενδεχομένως θα έχη σοβαράς επιπτώσεις. Δεν θα προβώμεν όμως εις τοιαύτην ενέργειαν άνευ της προηγουμένης συνεννοήσεως μετά της Κυβερνήσεως της Ελλάδας.

Έρχομαι τώρα εις την δυναμικήν πλευράν του αγώνος μας.

Μεγάλη μερίς του διεθνούς τύπου και της κοινής γνώμης επιρρίπτει την ευθύνην διά τα αιματηρά επεισόδια εν Κύπρω και γενικώς διά την επικρατούσαν σήμεραν ανώμαλον κατάστασιν εις τους Έλληνας της Κύπρου και ιδιαιτέρως εις εμέ. Μερικοί συνδέουν τας κατά την 30ήν παρελθόντος Νοεμβρίου υποβληθείσας προτάσεις μου περί αναθεωρήσεως του Συντάγματος προς τα επακολουθήσαντα μετ' ολίγον τραγικά γεγονότα. Αι προτάσεις μου υπήρξαν ίσως αφορμή δυναμικής αντιδράσεως των Τουρκοκυπρίων. Ο ισχυρισμός, όμως, ότι επεδιώχθη η διά της βίας επιβολή των προτάσεών μου, είναι απολύτως αβάσιμος και αναληθής.

Υπό τινων επεκρίθη ως πρόωρος και άκαιρος η υποβολή προτάσεων προς τροποποίησιν του Συντάγματος. Ως γεγονός, είχαν πάντοτε κατά νουν να επιδιώξω την κατά στάδια απαλλαγήν μας εκ των Συμφωνιών. Εθεώρουν δε

σκόπιμον να επιδιώξω κατ' αρχήν την κατάργησιν ή τροποποίησιν ωρισμένων συνταγματικών διατάξεων. Είχον υπόψιν μου να πράξω τούτο κατά το δεύτερον τρίμηνον του τρέχοντος έτους 1964. Ωμίλησα επανειλημμένως περί των προθέσεων μου διά συνταγματικές τροποποιήσεις εις τον εν Κύπρω Βρετανόν Υπάτον Αρμοστήν σερ Άρθουρ Κλαρκ, όστις διεβίβασε τας σκέψεις μου προς την κυβέρνησίν του. Κατά τον παρελθόντα Νοέμβριον έλαβον διά του Βρετανού Υπάτου Αρμοστού μήνυμα του Υπουργού Κοινοπολιτειακών Σχέσεων κ. Ντάνκαν Σαντς ότι συνεφώνει με την επιδιωκομένην τροποποίησιν ωρισμένων συνταγματικών διατάξεων, αίτινες παρημποδίζουν την κανονικήν λειτουργίαν του κράτους και παρείχον αιτίας προστριβών μεταξύ των Ελλήνων και των Τούρκων της νήσου, συνεβούλευε δε να ετοιμάσω άνευ καθυστερήσεως έγγραφον περιλαμβάνον τας κατά την γνώμην μου καταργητέας ή τροποποιητέας διατάξεις ως και τους λόγους οίτινες υπηγόρευον την συνταγματικήν μεταβολήν. Ο κ. Σαντς διεμήνυσεν επίσης ότι την 12ην παρελθόντος Δεκεμβρίου θα μετέβαινεν εις Κένυαν, πιθανώς δε κατά την μετάβασιν ή επιστροφήν του εκ Κένυας να διήρχετο εκ Κύπρου διά να συζητήσωμεν επί του όλου θέματος. Με την συμβουλήν αυτήν και παρότρυνσιν του κ. Σαντς ητοίμασα το γνωστόν έγγραφον με τα 13 σημεία των προτάσεών μου. Έθεσα τούτο υπόψιν του Βρετανού Υπάτου Αρμοστού, όστις αφού συνεννοήθη, ως αντιλαμβάνομαι, μετά της κυβερνήσεώς του, έκαμεν ωρισμένας εισηγήσεις επί τινων σημείων. Απεδέχθη τας εισηγήσεις του και εν συνεργασία μετ' αυτού εγένετο η τελική διατύπωσις του εγγράφου. Με την σκέψιν ότι η πρωτοβουλία, η συνεργασία και η υπόσχεσις υποστηρίξεως από Βρετανικής πλευράς απετέλουν σημαντικόν παράγοντα διά την εξασφάλισιν επιτυχίας, αφού περί τούτων ενημέρωσα και την Ελληνικήν Κυβέρνησιν, υπέβαλον προς την τουρκοκυπριακήν ηγεσίαν τας προτάσεις μου. Αυτός ήτο ο λόγος της έν τινι σπουδή, και μάλιστα εις μεταβατικήν πολιτικήν περίοδον διά την Ελλάδα, υποβολής των προτάσεών μου διά συνταγματικές μεταβολάς. Τα επακολουθήσαντα διέψευσαν, δυστυχώς, τας επί της Βρετανικής Κυβερνήσεως ελπίδας μου, της οποίας εν προκειμένω η στάσις ουδόλως υπήρξεν ειλικρινής.

Ανέφερα τα ως άνω, κύριε Πρόεδρε, διά να γνωρίζετε τας σκέψεις και τους λόγους, οίτινες υπηγόρευαν την διατύπωσιν των γνωστών προτάσεων περί συνταγματικών τινων μεταβολών. Αλλ' ενώ ανέμενον την απάντησιν της Τουρκοκυπριακής ηγεσίας, κατά την πρωίαν της 21ης Δεκεμβρίου εξετυλί-

χθησαν αιματηρά επεισόδια εν Λευκωσία, τα οποία μετά τινος ημέρας επεξετάθησαν και εις άλλας περιοχάς της νήσου.

Πιστεύω ακραδάντως ότι την ευθύνην διά τα τραγικά ταύτα γεγονότα και την όλην δυσάρεστον κατάστασιν φέρει εξ ολοκλήρου η Τουρκοκυπριακή πλευρά. Είναι αληθές ότι οι Έλληνες της Κύπρου και η ηγεσία των προέβαινον από καιρού εις δυναμικήν προπαρασκευήν, διά να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τυχόν ένοπλον επίθεσιν υπό των Τουρκοκυπρίων, διά τους οποίους εγνωρίζομεν ότι εισήγον όπλα εκ Τουρκίας και εξεπαίδευον στρατιωτικώς πολλά μέλη της κοινότητός των. Από Ελληνικής όμως πλευράς, παρά την δυναμικήν διά παν ενδεχόμενον προπαρασκευήν, ούτε σκέψις εγένετο ούτε οιαδήποτε πρόθεσις υπήρχε δι' επίθεσιν κατά των Τούρκων. Δεν επεδιώξαμεν την σύγκρουσιν και τον ένοπλον αγώνα. Ο αγών επεβλήθη. Ευρέθημεν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσωμεν κατά της ενόπλου βίας το ίδιον μέσον. Πιθανώς να υποχρεωθώμεν να πράξωμεν τούτο και μελλοντικώς. Δι' αυτόν τον λόγον συνεχίζομεν την ετοιμασίαν μας και επί του πεδίου τούτου.

Διαθέτομεν μίαν δυναμικήν Οργάνωσιν, της οποίας τα εκπαιδευμένα μέλη ανέρχονται εις πέραν των 5.000 άνδρας, ο αριθμός δε ούτος συνεχώς αυξάνει. Δεν αποκρύπτω ότι η Οργάνωσις μας παρουσιάζει αδύνατα σημεία και υπήρξαν περιπτώσεις απειθαρχίας ή πρωτοβουλιών επιζημίων. Κατεβλήθη όμως προσπάθεια αναδιοργανώσεως επί καλύτερας βάσεως και δύναμαι να είπω ότι σήμερα η κατάστασις από της πλευράς αυτής εβελτιώθη ικανοποιητικώς. Διά τον αποτελεσματικώτερον έλεγchon και την επιβολήν πειθαρχίας απεφασίσαμεν την αύξησιν της επικουρικής Αστυνομίας, εντός της δυνάμεως της οποίας θα ενταχθούν όλα τα μέλη της Οργανώσεως.

Δεν θα παραλείψω να αναφέρω ότι η χρησιμοποίησις της πείρας πολλών αξιωματικών του εν Κύπρω Ελληνικού Στρατιωτικού Συντάγματος και ο εφοδιασμός δι' υλικού εξ Ελλάδος απετέλεσαν και εις τον τομέα τούτον μεγάλην βοήθειαν, διά την οποίαν ο Κυπριακός Ελληνισμός αισθάνεται βαθείαν ευγνωμοσύνην.

Εν κατακλείδι, δεν κρίνω άσκοπον να αναφερθώ δι' ολίγων και εις τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς μας και την εξωτερικήν πολιτικήν μας.

Υπό πολλών χωρών του Δυτικού κόσμου κατηγορούμεθα οι Έλληνες της Κύπρου και ιδιαίτέρως εγώ προσωπικώς ότι παρεσύρθημεν επικινδύνως εις κομμουνιστικά δίκτυα και ότι η Κύπρος δυνατόν να καταστή μια νέα Κούβα. Η τοιαύτη κατηγορία ουδόλως δικαιολογείται. Ο Ελληνικός Κυπριακός λαός,

διερχόμενος κρίσιμους καμπές της Ιστορίας του, παραμένει αβοήθητος και αντιμετωπίζει μάλλον αντίδρασιν και εχθρότητα εκ μέρους χωρών του Δυτικού κόσμου εις την επιδίωξιν των δικαίων του. Όταν βλέπη διακυβευόμενον το εθνικόν μέλλον του, στρέφεται προς όλας τας κατευθύνσεις και ζητεί βοήθειαν. Η Δύσις τον εξωθεί προς την Ανατολήν. Δέχεται την εξ Ανατολών συμπαράστασιν, δεν αλλάζει όμως ιδεολογικόν στρατόπεδον. Η Κύπρος ιστορικώς και πολιτιστικώς ανήκει εις την Δύσιν, καίτοι θα συνεχίση ακολουθούσα αδέσμευτον εξωτερικήν πολιτικήν.

Ταύτα εν γενικαίς γραμμαίς, κύριε Πρόεδρε, ήθελον να διαβιβάσω εις απάντησιν του υμετέρου μηνύματος.

Ευχαριστώ και πάλιν θερμώς διά το υπέρ της Κύπρου ενδιαφέρον σας και την παρεχομένην πολύτιμον βοήθειαν. Παρακαλώ, δεχθήτε την έκφρασιν της πολλής προς υμάς εκτιμήσεώς μου.

Μετ' εγκαρδίων ευχών και αγάπης
Ο Κύπρου Μακάριος»

1964-1965: ΣΧΕΔΙΟ ΑΤΣΕΣΟΝ.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: «Η ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ». Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ:
«ΕΩΣΦΟΡΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ». *ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*: «Η ΠΟΡΝΗ»

Τον Αύγουστο του 1964 ο Μακάριος διαπραγματεύεται και υπογράφει συμφωνία με τη Σοβιετική Ένωση για αγορά όπλων. Η Αθήνα δραστηριοποιείται και ματαιώνει τη συμφωνία. Τον ίδιο μήνα ο Ντην Άτσεσον (Dean Acheson), σύμβουλος του Προέδρου Λύντον Τζόνσον, πρώην υπουργός Εξωτερικών, μετά από «παράλληλη μεσολάβηση» μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, παρουσιάζει το σχέδιό του, το οποίο πήρε διάφορες μορφές — εξ ου και δεν μπορεί κανείς να μιλά για σχέδιο αλλά για σχέδια Άτσεσον. Το σχέδιο προνοούσε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με ταυτόχρονη παραχώρηση στην Τουρκία εδάφους (με διάφορες εκδοχές ως προς την έκτασή του) για στρατιωτική βάση αλλά και για χώρο εγκατάστασης Τουρκοκυπρίων και Τούρκων. Μια εκδοχή του σχεδίου αναφέρεται σε παραχώρηση επί μισθώσει, για καθορισμένο χρονικό διάστημα (50 ετών), άλλες όμως εκδοχές αναφέρονται σε σχέδιο που προνοεί παραχώρηση κυριαρχίας. Η Ελλάδα θα παραχωρούσε στην Τουρκία το νησί Καστελλόριζο. Ο Γ. Παπανδρέου «ερωτοτροπούσε» με τη θεμελιακή ιδέα του σχεδίου (ένωση με ταυτόχρονη λήψη υπόψη των συμφερόντων της Άγκυρας), αλλά παρουσιαζόταν αναποφάσιστος και άλλαζε συνεχώς τη στάση του. Στις 22 Αυγούστου τηλεφώνησε επειγόντως στον Τζον Σωσσίδη να ανακαλέσει το ναι της Αθήνας που κατέθεσε την προηγούμενη! Η αναποφασιστικότητα του Παπανδρέου είχε να κάνει και με τον Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος ήθελε να προβληθεί ως εκφραστής μιας ανεξάρτητης από τη Δύση ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, γι' αυτό συνταγίστηκε με την πορεία του Μακαρίου. Η Τουρκία δεν δέχθηκε ποτέ το σχέδιο, ο δε Νιχάτ Ερίμ (Nihat Erim), ο θεωρητικός και θεμελιωτής της

ιδέας της διχοτόμησης, εκτός από τις απόπειρες που έκανε να ζητήσει ανταλλάγματα στη Θράκη, ζήτησε όπως η λέξη ένωση αντικατασταθεί από τη λέξη συγκυριαρχία (condominium) και δήλωνε ότι μόνο ως διχοτόμηση γίνεται δεκτό από την Τουρκία το σχέδιο! Ο Άτσεσον, σε διάλεξή του αργότερα στο Σικάγο, έλεγε: «Η επιδίωξη της ελληνικής πλευράς φαινόταν ότι περνούσε διαμέσου της τυπικής φάσης της χωρίς όρους ανεξαρτησίας στην ένωση, με εγγυήσεις για τα δικαιώματα που θα παραχωρούνταν στην τουρκική μειονότητα... Οι Τούρκοι ήταν έτοιμοι να δεχτούν την ένωση τμήματος της νήσου με την Ελλάδα με την προϋπόθεση ότι ένα άλλο τμήμα της θα ενωνόταν με την Τουρκία — λύση που ονομαζόταν διπλή ένωση». Η Αθήνα μετά από αμφιταλαντεύσεις απέρριψε το σχέδιο³⁰. Η Λευκωσία το απέρριψε αμέσως. «Η αντίδρασίς μου ήτο σαφώς και σφοδρώς αρνητική», είπε αργότερα ο Μακάριος. Η απόρριψη του σχεδίου από τον Μακάριο προκάλεσε τη σφοδρή κριτική από το φιλοκυβερνητικό Τύπο, που τον κατηγορούσε ότι ματαίωσε την πραξικοπηματική ένωση. Οι επιθέσεις αυτές ήταν μέρος και ενδοκομματικών ανταγωνισμών εντός της Ένωσης Κέντρου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

«Μας χαρίζουν ολόκληρον πολυκατοικίαν και εις αντάλλαγμα μας ζητούν να κρατήσουν ένα διαμέρισμα επί ενοικίω.» (8/1964)

«Νομίζω ότι πλησιάσαμεν την ένωσιν. Συζητείται τώρα απλώς το τμήμα. Πενταροδεκάρες θα είναι ή κατοστάρικα.» (11/8/1964)

«Το σχέδιον Άτσεσον είχεν ως τίτλον την ένωση και ως περιεχόμενον την διχοτόμησιν.» (8/1964)

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

«Η Ένωση είχε σχεδόν επιτευχθεί, η Ένωση ερχόταν, αλλά εωσφορικαι δυνάμεις την εματαίωσαν.» (23/6/1965)

³⁰ Ο Παπανδρέου απάντησε στον Άτσεσον ότι, παρά τη θέλησή της Ελλάδας να υποστηρίξει το σχέδιό του, δεν μπορούσε να το πράξει επειδή η πρόνοια σχετικά με την έκταση της τουρκικής βάσης «υπερβαίνει κατά πολύ την απαραίτητη για την εγκατάσταση μιας στρατιωτικής βάσεως έκταση και έχει τον χαρακτήρα μιας περιορισμένης διχοτομήσεως». *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, (Ο Φιλελεύθερος)*, τόμ. 1, κεφ. 13: Νίκου Χριστοδουλίδη, «Σχέδια Άτσεσον», σελ. 137.

«Η Ένωση δεν ήρχετο. ... Συγγνώμη δι' εκείνο το οποίο είπον περί σκοτεινών δυνάμεων, ότι αι σκοτειναί δυνάμεις απέτρεψαν την Ένωσιν, η οποία δεν ήρχετο.» (8/1965)

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Η εξωτερική πολιτική του Κέντρου είχε καταστήσει την Ένωσιν σχεδόν πραγματικότητα. Την εματαίωσαν ένας υπεύθυνος εις την Λευκωσίαν και, δευτερευόντως, ένας ανευθυνοῦπεύθυνος εις τας Αθήνας. (Ιανουάριος 1965)

Ο Κυπριακός λαός θα κληθεί τώρα να αποφασίσει διά δημοψηφίσματος τι θέλει. Μετά, εάν θέλει την ένωση, θ' αγωνισθεί ενιαίος ο Ελληνισμός διά την πραγματοποίησίν της, με υπεύθυνον χειριστήν την κυβέρνησιν του Έθνους. Εάν, αντιθέτως, επιδοκιμάζει την επιδίωξιν να καταστεί η μαρτυρική Κύπρος η πόρνη της Εγγύς Ανατολής, ριπτομένη ότε μεν εις τας ρωσικάς, οτέ δε εις τας Βρετανικάς αγκάλας, διά να έχει την ευκαιρίαν μία μικρά κλίκα ανθρωπαρίων να ικανοποιεί την ιδιοτέλειάν της, τότε δεν χρειάζεται η Ελλάς ως προαγωγός εις την οδόν της απωλείας. Ας προχωρήσουν μόνοι. (4/4/1965)

1964-1965: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ - ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΣΟΥΡΑΣ («ΑΛΛΑ ΣΥΜΦΩΝΟΥΜΕΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΡΑΤΤΕΤΕ...»)

Στις αρχές Αυγούστου του 1964, λίγες μόνο μέρες μετά την υποβολή του Σχεδίου Άτσεσον, στην περιοχή του χωριού Μανσούρα οι Τούρκοι στασιαστές έθεσαν υπό τον έλεγχό τους διάφορα υψώματα και εγκατέστησαν φυλάκια, αποκόπτοντες το δρόμο που χρησιμοποιούσαν οι Ελληνοκύπριοι κάτοικοι των γύρω χωριών. Ο Μακάριος μετέβη στην περιοχή με ελικόπτερο και ζήτησε από τον υπεύθυνο αξιωματικό της UNFICYP να επέμβει για να ανακόψει τους συνεχώς προωθούμενους Τουρκοκυπρίους. Ουδέν έγινε, οπότε αποφασίστηκε η δυναμική απώθηση των τουρκικών φυλακίων. Ακολούθησε μάχη μεταξύ των ταμπουρωμένων Τούρκων και δυνάμεων της Εθνικής Φρουράς κατά την οποία οι Τούρκοι απωθήθηκαν και εγκατέλειψαν τις κορυφές των υψωμάτων που κρατούσαν (Λωρόδουνος κ.ά.). Η Τουρκία βρήκε την ευκαιρία και χρησιμοποίησε την αεροπορία της για να πλήξει θέσεις της Ε.Φ. αλλά και χωριά της Τηλλυρίας με βόμβες ναπάλμ. Ταυτόχρονα απειλούσε ότι θα επέμβει, και προετοίμαζε εισβολή.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Γ. Παπανδρέου διαμηνύει στον Μακάριο, μέσω της ελληνικής πρεσβείας στη Λευκωσία, το περίφημο «άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε», ενώ στις 29/8/1964 απευθύνεται σε αυτόν γραπτώς. Στις 11 Αυγούστου σε σύσκεψη στην Αθήνα, ο Πρωθυπουργός έκαμε μια γενική εκτίμηση της κατάστασης και εξήγησε την αδυναμία της Ελλάδας να παράσχει βοήθεια στην Κύπρο «λόγω κυρίως της αποστάσεως της νήσου αφ' ημών»³¹. Στην επιστολή της

³¹ Η επίκληση της αποστάσεως από τον πρωθυπουργό Παπανδρέου τον Αύγουστο του 1964, αναπόφευκτα θυμίζει το διάγγελμα του πρωθυπουργού Καραμανλή, 10 χρόνια αργότερα, τον Αύγουστο του 1974!

29/8, τίθεται ήπια η θεωρία του εθνικού κέντρου και του προβαδίσματος των Αθηνών στους χειρισμούς του Κυπριακού. Ο Μακάριος μετέβη στην Αθήνα και εξήγησε προφορικά στον Πρωθυπουργό τα σχετικά γεγονότα. Αργότερα, όταν άρχισε να δέχεται επιθέσεις από κύκλους των Αθηνών με σωρεία ανοίκειων χαρακτηρισμών και διαστρεβλωμένων εκδοχών για τη μάχη της Μανσούρας, αναγκάστηκε, έστω και καθυστερημένα, στις 21/2/1965, να τοποθετηθεί και γραπτώς επί του θέματος. Στην επιστολή του εκείνη, ο Μακάριος τοποθετείται και πάνω στο θέμα του «προβαδίσματος της Αθήνας».

Αργότερα, κατά τη στρατιωτική δικτατορία, το δόγμα του προβαδίσματος των Αθηνών στις αποφάσεις για το Κυπριακό και η λεγόμενη θεωρία του εθνικού κέντρου έλαβε επικίνδυνες διαστάσεις, οδήγησε σε οξύτερες αντιπαραθέσεις τις δυο πλευρές και εν τέλει απέβη μοιραία, επισωρεύοντας συμφορές στην Ελλάδα και προπαντός στην Κύπρο.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ (8/8/1964)

«Β. Πρεσβείαν Λευκωσίας,

Παρακαλώ όπως κατόπιν χθεσινών επιχειρήσεων Μανσούρας ανακοινώσετε Αρχιεπίσκοπον, Στρατηγόν Γρίβα και Στρατηγούς Καραγιάννην και Γεωργιάδην κάτωθι μήνυμα κ. Προέδρου Κυβερνήσεως:

Εκφράζομεν βαθυτάτην μας λύπην διότι όλαι αι συμφωνίαι μας αποβαίνουν εις μάτην. Άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε, επακολουθούν δε δυσμενέσταται συνέπειαι. Τιθέμεθα τοιουτοτρόπως, ενώπιον ερωτήματος κατά πόσον και ποίον τρόπον δυνάμεθα να χωρήσωμεν προς το μέλλον.»

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

(11/8/1964)

«Εθέσαμεν το ερώτημα εις την στρατιωτικήν ηγεσίαν περί του τι δυνάμεθα να πράξωμεν και όχι του τι θέλομεν. Το τι θέλομεν είναι γνωστόν, ένωσις. Είχε διαπιστωθεί και είχε γνωσθεί αμέσως στην Κύπρον ότι δυστυχώς δυνάμεθα πολύ ολίγα, λόγω κυρίως της αποστάσεως της νήσου αφ' ημών. ... Ταυτοχρόνως, μας κατέβαλε η αγωνία των ενδεχομένων: του ολοκαυτώματος του πληθυσμού και του ότι θα καθίστατο ο κομμουνισμός ο μόνος πατριώτης και η ΜΟΣΧΑ ο μόνος προστάτης. Δι' ο και υπεχρεώθην να

στείλω εις τον Μακαριώτατον το Σάββατον (8 Αυγούστου) το εμπιστευτικόν μου μήνυμα εις ο του έλεγον μεταξύ άλλων: “Άλλα συνεφωνήσαμεν και άλλα πράττετε”. Επειδή αι επιχειρήσεις συνεχίζοντο ηναγκάσθη να του αποστείλω και έτερον, ανοικτόν αυτήν την φοράν, διά την αναστολήν των επιχειρήσεων, προς ο ούτος συνεμορφώθη.»

(29/8/1964)

«Μακαριώτατε,

Κατόπιν της νέας κρίσεως η οποία έχει προκληθεί από την επικειμένη μερικήν αντικατάστασιν των ανδρών της ΤΟΥΡΔΥΚ θεωρώ επιβεβλημένον να ανακεφαλαίωσω και να διευκρινήσω και εγγράφως τας κοινάς αποφάσεις μας:

1. Εμείναμεν σύμφωνοι ότι το Κυπριακόν θα αχθή προς λύσιν εις την Γενικήν Συνέλευσιν των Ηνωμένων Εθνών, με το αίτημα της αδεσμεύτου ανεξαρτησίας, περιεχούσης το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως. Και έπειτα από την απόφασιν της Γενικής Συνελεύσεως θα συνεκτιμήσωμεν την κατάστασιν προς λήψιν των περαιτέρω αποφάσεων.

2. Εμείναμεν, επίσης, σύμφωνοι, ότι, έως τότε, θα προστατεύσωμεν την ειρήνην εις την νήσον. Και όχι μόνον δεν θα προβώμεν ημείς εις εχθροπραξίας ή προκλήσεις, αλλά, αντιθέτως, θα επιδοθώμεν εις επίθεσιν ειρήνης, υποσχόμενοι αμνηστίαν εις τους Τουρκοκυπρίους, καθώς και προστασίαν όλων των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων. Και τούτο διότι:

Πρώτον, αποπλίζομεν τοιουτοτρόπως τας Τουρκικάς επιθετικάς διαθέσεις. Και

Δεύτερον, δημιουργούμεν άριστας συνθήκας παρουσίας μας εις την Γενικήν Συνέλευσιν του ΟΗΕ.

3. Υπάρχει όμως και η περίπτωσης απροκλήτου Τουρκικής επιθέσεως. Διά την περίπτωσιν αυτήν εδήλωσα, ότι η Ελλάς με όλας της τας δυνάμεις θα συμπαρασταθή εις την Κύπρον και διότι, βεβαίως, ο Ελληνικός Στρατός δεν δύναται να μάχεται με λάβαρον την “αδέσμευτον ανεξαρτησίαν”, η οποία πρέπει να είναι το αίτημα ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών, αλλά είναι απολύτως ακατάλληλος ως σημαία του Έθνους εν πολέμω, ότε αι δύο Βουλαί θα ανακηρύξουν αμέσως την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα και εν ονόματι της Ενώσεως θα διεξαχθή ο αγών.

4. Το κρίσιμον θέμα όμως είναι ποίος θα εκτιμήση την συγκεκριμένην

ενέργειαν, εάν αποτελή επίθεσιν, πρόκλησιν ή άμυναν. Και κατά πόσον αυτό το δικαίωμα ανήκει εις την Κυπριακήν ηγεσίαν, όπως έχει συμβή μέχρι τούδε εις την πράξιν.

Αυτό είναι το μέγα θέμα. Και επιβάλλεται πλήρης διευκρίνησις, η οποία μάλιστα πρέπει να συντελεσθή εν ψυχρώ, όπως τώρα. Διότι, εάν θα έχουν πλέον εκκινήσει αι εχθροπραξίαι, είναι πλέον αργά. Τότε πλέον η Ελλάς τίθεται ενώπιον του τραγικού διλήμματος: Ή να μη μετάσχη και να κριθή η απουσία της ως εθνική προδοσία. Ή να μετάσχη και να είναι η συμμετοχή της αθλία ρυμούλκησις.

Έχουμεν μέχρι τούδε δύο περιστατικά: Την επίθεσιν της Μανσούρας, η οποία απεφασίσθη εν πλήρη αγνοία της Ελληνικής ηγεσίας. Και τώρα την απειλουμένην κρίσιν της μερικής αντικαταστάσεως της ΤΟΥΡΔΥΚ, διά την οποίαν ηπειλήσατε ένοπλον αντίστασιν, άγουςαν εις πόλεμον, άνευ της εγκρίσεως ημών.

5. Τούτο, Μακαριώτατε, δεν είναι πλέον δυνατόν να συνεχισθή. Είχομεν παλαιότερον μείνει σύμφωνοι, όταν δεν είχαν ακόμη ταυτισθή εις τόσον βαθμόν αι πολεμικαί τύχαι της Ελλάδος και της Κύπρου, ότι θα έπρεπεν η ηγεσία του Ελληνισμού, και κατά συνέπειαν και αι πολιτικά και πολεμικαί πρωτοβουλία των τμημάτων του Έθνους, εν πάση περιπτώσει να ανήκουν εις τας Αθήνας, αι οποίαι συντονίζουν τον αγώνα.

Αλλά δεν πρόκειται σήμεραν περί της γενικής αυτής και θεωρητικής περιπτώσεως. Πρόκειται πλέον, συγκεκριμένως, συμφώνως προς τας ληφθείσας και δημοσιευθείσας αποφάσεις, η ένοπλος ρήξις μεταξύ Τουρκίας και Κύπρου να οδηγήση άμέσως και την Ελλάδα εις πόλεμον. Και ο πόλεμος είναι μια πολύ μεγάλη υπόθεσις, ώστε να επιτρέπεται, όπως η Ελλάς συρθή εις αυτόν ως άβουλον έρμαιιον άλλων πρωτοβουλιών.

Θα ήμην ηγέτης ανάξιος της εμπιστοσύνης του Ελληνικού λαού εάν έστεργα να ρυμουλκηθώ εις πόλεμον και να οδηγήσω την Νεότητα και το Έθνος εις την υπερτάτην θυσίαν, χωρίς καν να έχω ερωτηθή και χωρίς να έχω εγκρίνει την απόφασιν. Και ο λαός και το Έθνος και η Ιστορία ουδέποτε θα με συνεχώρουν. Δεν έχω καμμίαν αμφιβολίαν, ότι και σεις κατανοείτε πλήρως, ότι ουδέποτε θα ηδυνάμην να επιτρέψω εις τον εαυτόν μου όπως απαλλοτριώσω το δικαίωμα και την ευθύνην μου διά τας τύχας του Ελληνικού λαού.

Ζητώ διά τούτο να τηρηθή του λοιπού εις το ακέραιον και εις πάσαν

περίπτωσιν η συμφωνία, εις την οποίαν είχομεν προέλθει και η οποία δις μέχρι τούδε έχει παραβιασθή. Δεν θα λαμβάνεται εις την Κύπρον καμμία απόφασις άγουσα είτε αμέσως είτε εμμέσως εις εχθροπραξίας, χωρίς να έχη προηγηθή συνεννόησις και συμφωνία ιδική μας.

Εάν συμφωνήσωμεν, θα έχη καλώς. Εάν διαφωνήσωμεν, θα πρέπει να γίνει δεκτή η γνώμη των Αθηνών, διότι είναι φορέύς της ευθύνης ολοκληήρου του Ελληνισμού. Εάν, όμως, εις την συγκεκριμένην περίπτωσιν η Κυπριακή ηγεσία εμμένη εις την διαφωνίαν της, η διαφωνία, τότε, τιμίως, ανδρικήως, θα ανακοινωθή εις το Έθνος. Και έκαστος, ενώπιον του Έθνους, θα αναλάβη τας ευθύνας του και θα συναγάγη τας συνεπείας.

6. Ενωώ ότι εκ των μακρών και σκληρών αγώνων σας έχετε αποκτήσει την συνήθειαν να λαμβάνετε προσωπικώς τας αποφάσεις σας. Έπειτα όμως από την δυναμικήν παρουσίαν της Ελλάδος εις την Κύπρον, η οποία επιτρέπει να ομιλήτε από θέσεως ισχύος, και έπειτα από την διακηρυχθείσαν κοινήν μας απόφασιν, ότι, εις περίπτωσιν Τουρκικής επιθέσεως, η Ελλάς θα αναλάβη την άμυναν με όλας της τας δυνάμεις, είναι προφανές ότι έχομεν εισέλθει εις μίαν νέαν περίοδον. Και προς αυτήν επιβάλλεται προσαρμογή.

Ελπίζω, ότι η πλήρης και οριστική αυτή διευκρίνησις θα εύρη εκ μέρους σας ανεπιφύλακτον αναγνώρισιν. Και επί των αρχών αυτών θα συναφθή το εθνικόν σας συμβόλαιον. Θα προστεθή, τοιουτοτρόπως, μία νέα μεγάλη εγγύησις της ευοδώσεως του κοινού εθνικού μας αγώνος, της Ενώσεως, η οποία θα επιτρέψη εις την Κύπρον να αναλάβη την νέαν ιστορικήν της αποστολήν. Να καταστή το εκπολιτιστικόν ορμητήριον του Ελληνισμού εις την Ανατολήν.

Με φιλικώτατα αισθήματα
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ»

ΜΑΚΑΡΙΟΣ (21/2/1965)

«Εν Λευκωσία, τη 21η Φεβρουαρίου, 1965.

Αγαπητέ κ. Πρόεδρε.

Αναφέρομαι εις την από 29ης παρελθόντος Αυγούστου επιστολήν, την οποίαν η Ύμετέρα Εξοχότης μοι απηύθυνεν ανακεφαλαιούσα και διευκρινίζουσα τας από κοινού ληφθείσας αποφάσεις ως προς τον χειρισμόν του Εθνικού Κυπριακού ζητήματος.

1. Δεν απήντησα γραπτώς εις την επιστολήν εκείνην, διότι, επισκεφθείς μετ' ολίγας ημέρας τας Αθήνας, είχον την ευκαιρίαν να συζητήσω προσωπικώς μεθ' υμών το περιεχόμενον αυτής. Αντιλαμβάνομαι, όμως, ότι η παράλειψις γραπτής απαντήσεως εδημιούργησε παρεξηγήσεις, πιθανώς δε και την εντύπωσιν ότι δεν θα επεθύμουν να καθορίσω σαφώς και εγγράφως την θέσιν μου έναντι ωρισμένων εν τη επιστολή ερωτημάτων και απόψεών σας. Επί πλέον Αθηναϊκή εφημερίς, λαβούσα σχετικώς προς την εν λόγω επιστολήν πληροφορίας, εσφαλμένως ή εσκεμμένως διαστρεβλωθείσας υπ' αυτής, προέβη εις άδικον και ανοίκειον κατ' εμού αρθρογραφίαν.

2. Η επιστολή σας ανεφέρετο εις τον χειρισμόν του Κυπριακού μέχρι της υπό της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών συζητήσεως του ζητήματος, ήτις ανεβλήθη τώρα διά πολλούς μήνας. Επιθυμώ, εν τούτοις, να αναφερθώ εις ωρισμένας εν τη επιστολή απόψεις σας, αι οποίαι ως αντιλαμβάνομαι, εξακολουθούν ισχύουσai και μετά την εν λόγω αναστολής των εν λόγω εργασιών αναβολήν της συζητήσεως του Κυπριακού.

3. Η προσπάθεια προστασίας ειρήνης εν τη Νήσω θα συνεχισθή. Παρά το γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι κατέστησαν προσφάτως λίαν προκλητικοί, θα εξακολουθήσωμεν επιδεικνύοντες αρκετήν αυτοσυγκράτησιν.

4. Συμφωνώ απολύτως ότι εις περίπτωσιν απροκλήτου Τουρκικής επιθέσεως κατά της Κύπρου, ότε η Ελλάς, ως επανειλημμένως εδηλώσατε, θα συμπαρασταθή με όλας της τας δυνάμεις εις την Κύπρον, ο αγών θα διεξαχθή εν ονόματι της Ενώσεως, την οποίαν αμέσως θα ανακηρύξουν αι δυο Βουλαί, η Ελληνική και η Κυπριακή. Διότι, ως αναφέρετε εις την επιστολήν σας, ο Ελληνικός Στρατός δεν δύναται να μάχεται με λάβαρον την "αδέσμευτον ανεξαρτησίαν", η οποία πρέπει να είναι το αίτημα ενώπιον των Ηνωμένων Εθνών αλλ' είναι απολύτως ακατάλληλος ως σημαία του Έθνους εν πολέμω. Θα επεθύμουν, εν προκειμένω, να προσθέσω ότι, και εάν ακόμη ο Κυπριακός Ελληνισμός αντιμετώπιζε την απίθανον περίπτωσιν να αγωνισθή άνευ της συμπαραστάσεως της Ελλάδος, σκοπός του αγώνος του θα ήτο η Ένωσις και ουχι η αδέσμευτος ανεξαρτησία. Την Ένωσιν είχαμεν ως μοναδικόν σύνθημα εις όλους τους αγώνας μας. Την Ένωσιν είχομεν ως σκοπόν μας ότε, υπό την πίεσιν των πραγμάτων και διά να μη περιαγάγωμεν εις περιπετείας την μητέρα Πατρίδα, ηναγκάστημεν να δεχθώμεν, με την επίμονον συμβουλήν της Ελληνικής Κυβερνήσεως, προσωρινές λύσεις.

5. Αλλά, εφ' όσον η Ελλάς θα πολεμήση μετά της Κύπρου εις περίπτω-

σιν απροκλήτου Τουρκικής επιθέσεως, τίθεται, ως αναφέρετε εις την επιστολήν σας, το κρίσιμον και μέγα θέμα ποίος θα εκτιμήση την συγκεκριμένη ενέργειαν εάν αποτελή επίθεσιν, πρόκλησιν ή άμυναν. Απλή και σαφής είναι η εκ μέρους μου απάντησις: Αι Αθήναι έχουν την ευθύνην και το δικαίωμα διά την τοιαύτην εκτίμησιν. Ουδέποτε επεζήτησα να ρυμούλκῃσω την Ελλάδα εις πολεμικήν περιπέτειαν. Καθ' όλους τους υπέρ Κύπρου αγώνας μας σκέπτομαι και ενεργώ έχων πάντοτε υπ' όψιν και τα γενικώτερα συμφέροντα του Έθνους. (...)

6. Ως ορθώς αναφέρετε, είναι δυνατόν ωρισμένοι εκ μέρους μου πρωτοβουλία και αποφάσεις να προκαλέσουν ένοπλον Τουρκικήν επίθεσιν και η Ελλάς τότε να ευρεθή προ του τραγικού διλήμματος: 'Η να μη μετάσχη του πολέμου και να κριθή η απουσία της ως εθνική προδοσία ή να μετάσχη και να είναι η συμμετοχή της αθλία ρυμούλκησις. Ουδέποτε θα επεθύμουν να ευρεθή η Ελλάς ενώπιον τοιούτου τραγικού διλήμματος. Δι' αυτό και συνεφώνησα ότι ουδεμία θα λαμβάνεται εν Κύπρω απόφασις άγουσα είτε αμέσως είτε εμμέσως εις εχθροπραξίας, άνευ προηγουμένης μεθ' υμών συνεννοήσεως και συγκαταθέσεώς σας. Αλλ' εις την επιστολήν σας (μέχρι της ημερομηνίας καθ' ην εγράφη) αναφέρετε δύο περιστατικά ως αποτελούντα παραβίασιν της τοιαύτης συμφωνίας. Την άρνησιν της Κυπριακής Κυβερνήσεως μετά της απειλής ενόπλου αντιστάσεως κατά της αντικαταστάσεως τμήματος της ΤΟΥΡΔΥΚ και την επίθεσιν της Μανσούρας άτινα δυνατόν να ωδήγουν εις πόλεμον άνευ της εγκρίσεως υμών.

Δι' αμφοτέρα, κύριε Πρόεδρε, έδωκα προφορικώς εξηγήσεις κατά την συνάντησίν μας εις Αθήνας. Ίσως όμως δεν θα ήτο άσκοπον ν' αναφερθώ και ενταύθα εις τα περιστατικά ταύτα.

Η άρνησίς μας διά την αντικατάστασιν της ΤΟΥΡΔΥΚ δεν θα έφθανε μέχρι της ενόπλου αντιστάσεως. Έπρεπεν όμως η απάντησίς μας εις την ζητηθείσαν υπό της Τουρκικής Κυβερνήσεως συγκατάθεσιν να είναι αρνητική, αφ' ενός μεν διά λόγους αρχής εφ' όσον θεωρούμεν ως μη ισχύουσιν τη Συνθήκην Συμμαχίας, αφ' ετέρου δε διά να έχωμεν τουλάχιστον μερικά ανταλλάγματα, εάν επραγματοποιείτο τελικώς η αντικατάστασις της ΤΟΥΡΔΥΚ. Ως καλώς γνωρίζετε, επετύχομεν τότε ως αντάλλαγμα την διάνοιξιν της τελούσης υπό τον έλεγχον των Τούρκων στασιαστών οδοῦ Λευκωσίας-Κυρηνείας. Τας σκέψεις μου αυτάς διεβίβασα προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν διά του επισκεφθέντος τότε την Κύπρον Υπουργού Εθνικής Αμύνης κ.

Πέτρου Γαρουφαλιά, όστις εις σχετικήν συνομιλίαν μας, μου εξέφρασε τας ανησυχίας της Ελληνικής Κυβερνήσεως επί του θέματος αυτού. Ας μου επιτραπή επί του σημείου τούτου να παρατηρήσω ότι, μόλις κατέστησα γνωστός εις Αθήνας τας ως άνω σκέψεις μου, ανέγνωσα μετά λύπης εις τον Ελληνικόν Τύπον την είδησιν ότι το θέμα αντικαταστάσεως ΤΟΥΡΔΥΚ διηυθετήθη, της Κυπριακής Κυβερνήσεως αποδεχθείσης να άρη τας αντιρρήσεις της. Η Κυβέρνησις της Άγκυρας μετά την δημοσίευσιν της τοιαύτης ειδήσεως δεν θα είχε πλέον λόγους να δεχθή όπως η αντικατάστασις της ΤΟΥΡΔΥΚ συνδυασθή καθ' οιονδήποτε τρόπον με την διάνοιξιν της οδού Λευκωσίας-Κυρηνείας. Ευτυχώς όμως ο Γενικός Γραμματεύς των Ηνωμένων Εθνών είχεν ήδη αποσπάσει την Τουρκικήν υπόσχεσιν ότι η αντικατάστασις της ΤΟΥΡΔΥΚ θα συνεδυάζετο με την διάνοιξιν της οδού αυτής και επέμεινεν εις την πραγματοποίησιν της υποσχέσεως.

Αναφέρομαι, τώρα, εις το σοβαρώτερον περιστατικόν: Την επίθεσιν της Μανσούρας, η οποία απεφασίσθη, ως αναφέρετε, εν πλήρει αγνοία της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Η μάχη της περιοχής Μανσούρας δεν απεφασίσθη εν ψυχρώ υφ' ημών, αλλά προεκλήθη υπό των Τούρκων. Ως και προσωπικώς είχαν την ευκαιρίαν να εκθέσω προς υμάς, οι Τουρκοκύπριοι της περιοχής επεξετείνοντο, θέτοντες υπό τον έλεγχόν των συνεχώς μεγαλύτερην περιοχήν. Ολίγας ημέρας προ της μάχης εγκατέστησαν ένοπλον φυλάκιον επί της υψηλής κορυφής εντός του δάσους (επί του υψώματος "Λωρόδουνος") αποκόφσαντες και τον δρόμον τον οποίον εχρησιμοποιούουν οι κάτοικοι του Ελληνικού χωρίου Παχυάμμου διά να εξέρχωνται του Τουρκικού κλοιού. Μεταβάς προσωπικώς εις το χωρίον δι' ελικοπτέρου και διαπιστώσας την τραγικήν θέσιν των κατοίκων, παρεκάλεσα τον εκεί υπεύθυνον της Δυνάμεως των Ηνωμένων Εθνών Σουηδόν αξιωματικόν όπως πείση ή πιέση τους Τούρκους να αποσυρθούν εκ της κορυφής. Άκαρπος υπήρξεν η προσπάθεια. Ηνέχθημεν εν τούτοις την κατάστασιν. Διά να ανακόψωμεν, όμως, την περεταίρω επικίνδυνον επέκτασιν των Τούρκων, έδωκα οδηγίας εις τον Διοικητήν της Εθνικής Φρουράς όπως αποστείλη εις την περιοχήν στρατιωτικήν δύναμιν, η οποία να καταλάβη ωρισμένας θέσεις προς παρεμπόδισιν της προωθήσεως των Τούρκων. Μόλις οι επί της κορυφής του Λωροβούνου εγκατεστημένοι Τούρκοι αντελήφθησαν τας ημετέρας δυνάμεις επί γειτονικής κορυφής, ήρχισαν να βάλλουν κατ' αυτών. Αι ημέτεραι δυνάμεις, ευρισχόμεναι εις μειονεκτικήν

θέσιν έναντι των Τούρκων, ολίγες κατείχον την υψηλότεραν κορυφήν, είχαν από των πρώτων ωρών της αμύνης των δυο νεκρούς.

Ευρέθημεν προ του διλήμματος ή να υποχωρήσωμεν εγκαταλείποντες τας θέσεις μας ή να κρατήσωμεν και ισχυροποιήσωμεν αυτάς, έστω και εάν θα υφιστάμεθα απωλείας. Κατά την εσπέραν εκάλεσα εις σύσκεψιν την στρατιωτικήν ηγεσίαν. Απεφασίσθη όπως κρατήσωμεν τας θέσεις μας, οδηγούμενοι από την σκέψιν ότι, εάν εγκαταλείψωμεν την κατεχόμενην υπό των ημετέρων κορυφήν, θα κατελάμβανον αυτήν οι Τούρκοι, διά να βάλλουν τότε απ' αυτής εναντίον άλλης περαιτέρω θέσεως, την οποίαν αι ημέτεροι δυνάμεις θα κατελάμβανον αποσυρόμενοι εκ της πρώτης. Τοιουτοτρόπως, όμως, η επέκτασις των Τούρκων δεν θα είχε τέρμα. Διά τούτο απεφασίσαμεν να κρατήσωμεν την επί της κορυφής θέσιν μας, εάν δε οι Τούρκοι συνεχίσουν βάλλοντες εκ του Λωροβούνου, να επιχειρήσωμεν κατάληψιν του υψώματος τούτου. Πριν, όμως, προβώμεν εις πραγματοποίησιν της αποφάσεως ταύτης και διαρκούσης εισέτι της συσκέψεως, εξήτησα να επικοινωνήσωμεν τηλεφωνικώς μετά του Υπουργού Εξωτερικών κ. Στ. Κωστοπούλου, διά να ενημερώσω και ζητήσω τας απόψεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Αλλ' οι παρόντες στρατιωτικοί μου είπον ότι είναι προτιμότερον να επικοινωνήσουν αυτοί μετά του Ελληνικού Γενικού Επιτελείου, διά να δώσουν περισσότερας εξηγήσεις από στρατιωτικής πλευράς. Ως εκ των υστέρων ήλεγξα, επικοινωνήσαν πράγματι μετά του Γενικού Επιτελείου, ευθύς ως απεχώρησαν εκ του Γραφείου μου.

Οι Τούρκοι συνέχισαν εν τω μεταξύ βάλλοντες κατά της θέσεως των ημετέρων, ότε, κατά το απόγευμα της επομένης, αι δυνάμεις μας αντεπετέθησαν και κατέλαβον τελικώς την κορυφήν του Λωροβούνου, ήτις απετέλει το κυριώτερον Τουρκικόν οχυρόν. Κατέχοντες, όμως, οι Τούρκοι άλυσιν κορυφών έβαλλον τότε κατά του καταληφθέντος υπό των ημετέρων Λωροβούνου. Διά τούτο αι ημέτεροι δυνάμεις ηναγκάσθησαν να προελάσουν πέραν του Λωροβούνου προς εκκαθάρισιν των εστιών των Τουρκικών πυρών. Εντός μικρού χρονικού διαστήματος ολόκληρος η άλυσις των Τουρκικών φυλακιών και οχυρών διεσπάσθη και διελύθη. Οι Τούρκοι ήρχισαν υποχωρούντες και συγκεντρούμενοι προς την παραλίαν, εις την περιοχήν του Τουρκικού χωρίου Κόκκινα. Και τότε ήρχισεν ο βομβαρδισμός υπό των εκ Τουρκίας αεροπλάνων, τόσο κατά των ημετέρων στρατιωτικών θέσεων όσον και κατά των Ελληνικών χωρίων της περιοχής.

Περιττή θα ήτο ίσως η περιγραφή της μάχης της Μανσούρας. Εξέθεσα όμως τα γεγονότα διά να καταλήξω ότι ηναγκάσθημεν να δώσωμεν την μάχην, επληροφορήσαμεν την Ελληνικήν Κυβέρνησιν διά του Γενικού Επιτελείου, ελάβομεν παρ' αυτού συγχαρητήρια διά την διάλυσιν των Τουρκικών οχυρών (ως μου ανέφερεν η Διοίκησης της Εθνικής Φρουράς) και, τέλος, μήνυμα της Υμετέρας Εξοχότητος με την παρατήρησιν “άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε”.

Πολύ λυπούμαι, διότι η μάχη της Μανσούρας εδημιούργησε τόσας παρεξηγήσεις μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Είναι ευτύχημα, εν τούτοις, διότι προκληθέντες εδώσαμεν την μάχην. Εθρηνήσαμεν, βεβαίως, πολλά θύματα και διήλθομεν σκληράν δοκιμασίαν, η μάχη όμως εκείνη είχε ως αποτέλεσμα την διάλυσιν του μεγαλύτερου και ισχυροτέρου Τουρκικού “καντονίου”, διά του οποίου συνεχώς η Τουρκία ενίσχυε τους Τουρκοκυπρίους και το οποίον, ως διεπιστώσαμεν μετά την κατάλυσίν του, θα απετέλει απροσπέλαστον προγεφύρωμα εις περίπτωσιν Τουρκικής εισβολής. Άνευ της μάχης εκείνης ο κίνδυνος διαμελισμού της Κύπρου ή της “καντονιοποιήσεως” θα ήτο απείρως μεγαλύτερος.

7. Συναφώς θα επεθύμουν, κύριε Πρόεδρε, να προσθέσω και τα ακόλουθα:

Όταν ελήφθη το μήνυμά σας, εκάλεσα τον Στρατηγόν Γρίβαν και τον τότε Διοικητήν της Εθνικής Φρουράς Στρατηγόν Καραγιάννην και άλλους στρατιωτικούς διά να ανταλλάξωμεν απόψεις επί του τρόπου αντιμετώπισεως της καταστάσεως. Ο Στρατηγός Γρίβας εθεώρησεν εαυτόν θιγέντα εκ του περιεχομένου του μηνύματός σας και δεν ηθέλησε να εκφράση υπευθύνως γνώμην δηλώσας ότι παραιτείται της θέσεώς του, αποφυγών ακολούθως επί διήμερον να μεταβή εις το Επιτελείον της Εθνικής Φρουράς. Ο Στρατηγός Καραγιάννης εδήλωσεν ότι, εφ' όσον ο Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβερνήσεως εξέφρασε διαφωνίαν διά την μάχην της Μανσούρας, δεν δύναται να έχη γνώμην διάφορον εκείνης της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Ευρέθην τότε εις την ανάγκην να επωμισθώ μόνος τας ευθύνας της μάχης, ήτις, κατόπιν του υμετέρου μηνύματος, εστερήθη επί διήμερον της κατευθύνσεως της ανωτάτης στρατιωτικής ηγεσίας.

8. Εις την επιστολήν σας αναφέρετε ότι, κατόπιν του ταυτισμού των πολεμικών τυχών της Ελλάδος και της Κύπρου, αι πολιτικάί και πολεμικάί πρωτοβουλίαί των τμημάτων του Έθνους πρέπει να ανήκουν εις τας Αθήνας, αι οποίαί να συντονίζου τον αγώνα. Μένω απολύτως σύμφωνος ως προς τας

πολεμικής πρωτοβουλίας. Εν ουδεμιά περιπτώσει είναι εθνικώς επιτρεπτόν να αναλαμβάνονται από Κυπριακής πλευράς πρωτοβουλία, αίτινες δυνατόν να εμπλέξουν την Ελλάδα εις πόλεμον μετά της Τουρκίας. Είναι, όμως, εξ άλλου αληθές ότι ωρισμένα πολιτικά πρωτοβουλία δύνανται επίσης να προκαλέσουν πόλεμον. Εάν τοιούτου είδους πρωτοβουλίας εννοή η Υμετέρα Εξοχότης, ουδεμίαν έχω διαφωνίαν, πιστεύω μάλιστα ότι μόνον η Ελληνική Κυβέρνησις έχει το δικαίωμα να λάμβάνη τοιαύτας πρωτοβουλίας. Επιτρέψατε, εν τούτοις, κύριε Πρόεδρε, να παρατηρήσω, ότι η κατά γενικόν και απόλυτον τρόπον διατύπωσις της απόψεώς σας επί του θέματος των πολιτικών πρωτοβουλιών δεν είναι εις εμέ πολύ σαφής και θα επεθύμουν να δώσω μίαν διευκρίνισιν. Εάν, επί παραδείγματι, η έννοια της πολιτικής πρωτοβουλίας δύναται να περιλαμβάνη και αποδοχήν συμβιβαστικής λύσεως του Κυπριακού προβλήματος ή ενεργείας οδηγούσας εις συμβιβασμούς επί του Κυπριακού, απαραδέκτους από Κυπριακής πλευράς, επιφυλάσσω το δικαίωμα διαφωνίας μου.

Υπήρξαν κατά το πρόσφατον παρελθόν περιπτώσεις, έστω και αν άλλαι ήσαν τότε αι συνθήκαι, πλήρους διαφωνίας μου μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Περιορίζομαι να αναφέρω μίαν μόνον περίπτωσιν. Μετά τα τραγικά γεγονότα εν Κύπρω κατά τον Δεκέμβριον του 1963 και την αποτυχίαν της εν Λονδίνω συγκληθείσης ακολούθως πενταμερούς διασκεφέως, αι Κυβερνήσεις της Μ. Βρετανίας και της Αμερικής προέτειναν από κοινού την εγκατάστασιν εν τη Νήσω δυνάμεων του ΝΑΤΟ και, όπερ το χειρότερον, την σύστασιν διακυβερνητικής επιτροπής έδρευούσης εν Λονδίνω, η οποία θα έδιδε κατευθύνσεις εις τας εν Κύπρω στρατιωτικάς δυνάμεις. Η τότε υπό τον κ. Ι. Παρασκευόπουλον υπηρεσιακή Κυβέρνησις της Ελλάδος απεδέχθη τας Αγγλοαμερικανικάς προτάσεις. Δεν θα λησμονήσω τας εξ Αθηνών επανειλημμένας μεταμεσονυκτίους από τηλεφώνου δραματικάς εκκλήσεις του Πρωθυπουργού κ. Παρασκευοπούλου, όπως αποδεχθώ τας προτάσεις, τονίζοντος εκάστοτε ότι ήσαν παρόντες εις σύσκεψιν και σύμφωνοι, επίσης, με τας προτάσεις οι αρχηγοί κομμάτων κ. Παπανδρέου και Κανελλόπουλος. Παρά την τραγικότητα των στιγμών, τας οποίας διήρχετο η Κύπρος, αντέστην εις τας πιέσεις και διεφώνησα. Πιστεύω ειλικρινώς ότι η διαφωνία μου εκείνη έσωσε την Ελλάδα και την Κύπρον από μίαν εθνικήν ταπεινώσιν και επικίνδυνον περιπέτειαν. Δεν δύναμαι να γνωρίζω τι επιφυλάσσει το μέλλον, ουδ' επί

στιγμήν όμως αμφιβάλλω ότι, εάν αποδεχόμενη τας προτάσεις εκείνας, η Κύπρος θα ήτο σήμερα παντελώς ανίσχυρος δι' οιαδήποτε αντίδρασιν, έρμαιον μιας διακυβερνητικής επιτροπής εν Λονδίνω, από την οποία θα εξηρτάτο απολύτως η τύχη και το μέλλον της.

Ανεφέρθη εν την περίπτωσιν αυτήν διά να δώσω μίαν διευκρίνισιν των απόψεών μου ως προς την έννοιαν της πολιτικής πρωτοβουλίας και το δικαίωμα συμφωνίας ή διαφωνίας μου αναλόγως του είδους της πρωτοβουλίας.

9. Εις την επιστολήν σας, κύριε Πρόεδρε, αναφέρετε ότι, εις περίπτωσιν διαφωνίας, τότε τιμίως και ανδρικός θα ανακοινωθή η διαφωνία εις το Έθνος και έκαστος, ενώπιον του Έθνους, θα αναλάβη τας ευθύνas του και θα συναγάγη τας συνεπειάς. Εκτιμώ βαθύτατα την άποψιν αυτήν, προς την οποίαν ούτε δύναμαι ούτε δικαιούμαι να διαφωνήσω, καίτοι είμαι βέβαιος ότι δεν θα παρουσιασθή τοιαύτη περίπτωση. Κοινή είναι η υπόθεσις, κοινός είναι ο σκοπός και δεν νομίζω ότι θα είναι δύσκολος η δι' ανταλλαγής απόψεων και συνεργασίας εξεύρεσις εκάστοτε της ορθής πορείας και τακτικής προς τον επιδιωκόμενον κοινόν σκοπόν.

Λυπούμαι, διότι διά να άρω παρεξηγήσεις και να καλύψω σημεία, άτινα εδημιούργησαν ή πιθανώς να δημιουργήσουν μελλοντικώς παρεξηγήσεις, η επιστολή μου έλαβε μεγάλην έκτασιν.

Γνωρίζω το τόσο θερμόν και αδιάπτωτον ενδιαφέρον σας υπέρ της Κύπρου και ουδόλως επιθυμώ να τεθή έστω και κατ' ελάχιστον εν αμφιβόλω η ειλικρίνεια των προθέσεών μου και η ζωηρά επιθυμία μου διά την συνέχισιν αρμονικής συνεργασίας προς προαγωγήν του Κυπριακού ζητήματος το οποίον αποτελεί σήμερα το μέγα πανεθνικόν θέμα.

Παρακαλώ δεχθήτε, κύριε Πρόεδρε, την έκφρασιν της ευγνωμοσύνης μου δι' όσα υπέρ της Κύπρου πράττετε ως και την βεβαίωσιν των αισθημάτων της βαθυτάτης εκτιμήσεώς μου.

Μετ' εγκαρδίων ευχών και αγάπης
Ο Κύπρου ΜΑΚΑΡΙΟΣ
Εν Λευκωσία 21.2.1965»

1964: ΛΥΝΤΟΝ ΤΖΟΝΣΟΝ ΚΑΙ ΝΙΚΙΤΑ ΧΡΟΥΣΤΣΟΦ

Το 1964 ήταν χρονιά συνεχών απειλών εισβολής της Τουρκίας στην Κύπρο, ένας «πόλεμος νεύρων που διήρκεσε μήνες», όπως αποκαλεί τη στρατηγική των απειλών ο Δ. Μπίτσιος.

Η ενέργεια του Μακαρίου να στραφεί στη Σοβιετική Ένωση προκάλεσε έντονη δραστηριοποίηση του αμερικανικού και του σοβιετικού παράγοντα και κάποια σημαντικά γεγονότα που επηρέασαν τις εξελίξεις. Στις 5 Ιουνίου ο Αμερικανός Πρόεδρος Λύντον Τζόνσον απέστειλε προς τον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ Ινονού επιστολή που χαρακτηρίστηκε σαν το πιο αυστηρό κείμενο που έστειλαν ποτέ Αμερικανοί σε σύμμαχό τους (ο George Ball χαρακτηρίζει την επιστολή «το πιο ωμό διπλωματικό σημείωμα που είδαν ποτέ τα μάτια μου»). Εξίσου σημαντική υπήρξε και η παρέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης και προσωπικά του Νικίτα Χρουστσόφ, που θορύβησαν τις ΗΠΑ και την Τουρκία, αλλά και τις φιλοδυτικές δυνάμεις των Αθηνών.

ΛΥΝΤΟΝ ΤΖΟΝΣΟΝ

«Επίσης πρέπει να σας επισημάνω, κύριε Πρωθυπουργέ, τις υποχρεώσεις του NATO. Δεν πρέπει να έχετε την παραμικρή αμφιβολία ότι μια τουρκική παρέμβαση στην Κύπρο θα οδηγούσε σε μια στρατιωτική εμπλοκή ανάμεσα στις τουρκικές και τις ελληνικές δυνάμεις. Ο υπουργός Εξωτερικών, ο κύριος Ρασκ, σε μια πρόσφατη σύσκεψη του Συμβουλίου Υπουργών του NATO που έγινε στη Χάγη δήλωσε ότι ο πόλεμος ανάμεσα στην Τουρκία και την Ελλάδα πρέπει να θεωρείται "ουσιαστικά αδιανόητος". Η προσήλωση στο NATO στην ουσία αυτού του οργανισμού, σημαίνει ότι οι χώρες του NATO

δεν θα κηρύξουν πόλεμο η μία στην άλλη. Η Γερμανία και η Γαλλία έχουν θάψει εχθρότητες και μίσση αιώνων για να γίνουν σύμμαχοι. Κι απ' την Ελλάδα και την Τουρκία δεν μπορεί να αναμένει κανείς κάτι λιγότερο. Επιπλέον, μια στρατιωτική παρέμβαση στην Κύπρο θα μπορούσε να οδηγήσει σε άμεση ανάμιξη της Σοβιετικής Ένωσης. Ελπίζω ότι θα καταλάβετε πως οι σύμμαχοί σας στο NATO δεν είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν αν έχουν την υποχρέωση να προστατεύσουν την Τουρκία από τη Σοβιετική Ένωση, αν η Τουρκία κάνει ένα βήμα το οποίο θα καταλήξει στη σοβιετική παρέμβαση χωρίς την πλήρη ομόφωνη γνώμη και την κατανόηση των συμμάχων-χωρών του NATO.»

ΝΙΚΙΤΑ ΧΡΟΥΣΤΣΟΦ

«Η Σοβιετική Ένωση έχει προειδοποιήσει για τις ευθύνες των επικίνδυνων συνεπειών που θα ανέκυπταν από μια ένοπλη επίθεση εναντίον της Κύπρου. Η Σοβιετική Κυβέρνηση έχει δηλώσει, ότι σε περίπτωση εισβολής εναντίον της Κυπριακής Δημοκρατίας, η Σοβιετική Ένωση δεν θα μείνει αδιάφορη μπροστά στην απειλή μιας ένοπλης σύγκρουσης. (...)

Στις 9 Αυγούστου ο Πρωθυπουργός Ν. Σ. Κρουστώφ προέτρεψε τις ενδιαφερόμενες Κυβερνήσεις να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση και απόλυτο σεβασμό για την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας. (...)

Η Σοβιετική Ένωση θα εξακολουθήσει να καταβάλλει προσπάθειες για την επίτευξη μιας ειρηνικής διευθέτησης του Κυπριακού προβλήματος. (...) Εάν όμως τα γεγονότα εξελιχθούν διαφορετικά, εάν η κατάσταση εξακολουθήσει να επιδεινώνεται, και το έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας υποστεί εισβολή, η Σοβιετική Ένωση δεν θα παραμείνει στο περιθώριο.

Ανταποκρινόμενη στην έκκληση της Κυπριακής Κυβέρνησης και προσωπικά του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, η Σοβιετική Κυβέρνηση διακηρύσσει ότι, αν λάβει χώραν ξένη ένοπλη εισβολή στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας, η Σοβιετική Ένωση θα βοηθήσει τη Δημοκρατία της Κύπρου να υπερασπίσει την ελευθερία και την ανεξαρτησία της από μια τέτοια εισβολή, και είναι έτοιμη να αρχίσει αμέσως τώρα διαπραγματεύσεις γι' αυτό το θέμα.»³²

³² Ν. Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, τ. Α', σελ. 228-231.

1967: ΤΟ ΕΝΩΤΙΚΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ.
 ΛΕΛΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ - ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ -
 ΕΖΕΚΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Η κατάληψη της εξουσίας στην Ελλάδα από τη χούντα ενθάρρυνε όσους απέβλεπαν σε ανατροπή του Μακαρίου, ανατροπή που αποσκοπούσε στην επιβολή της διπλής ένωσης. Μερίδα του κυπριακού και του ελλαδικού Τύπου εξαπέλυε σφοδρές επιθέσεις κατά των «ανθωνωτικών» που υποστήριζαν το «καθεστώς της Λευκωσίας», ενώ οι πλείστες κυπριακές εφημερίδες τάχθηκαν κατά της χούντας. Προκλήθηκε ρήξη που εντάθηκε τον Ιούνιο, όταν η χουντική κυβέρνηση εξέδωσε μια ανακοίνωση όπου εξέφραζε τη «ζωηράν αγανάκτησίν της για τα απρεπή δημοσιεύματα που βλέπουν το φως εις στήλας Ελληνικών εφημερίδων της Κύπρου, διά των οποίων κατασκευασνείται η Ελλάς και θίγεται ο Ελληνικός στρατός, ο οποίος αποτελεί το καύχημα του Έθνους». Η ανακοίνωση αναφερόταν σε «αποστάτες» και «δολιοφθορείς», που προειδοποιούνταν ότι «αι πράξεις των δεν θα λησμονηθούν όταν θα έλθη η μεγάλη ώρα της πραγματοποιήσεως των πανελληνίων πόθων». Ο Μακάριος προσπάθησε να αμβλύνει την οξύτητα που δημιουργήθηκε και έκανε κατευναστικές δηλώσεις στο Α.Π.Ε. Μίλησε για την ανάγκη «στενής συνεργασίας μεταξύ Ελλάδος και Κύπρου» και για «ατμόσφαιρα δυσπιστίας και καχυποψίας» και «αμφοτέρωθεν λάθη». Αναφέρθηκε στη συμπαρατάξη της Ελλάδας και υπεραμύνθηκε του έργου των Ελλήνων αξιωματικών: «Δυστυχώς, εις μερίδα του Κυπριακού Τύπου δημοσιεύονται συχνάκις αδικαιολόγητοι επικρίσεις και ανοίκεια σχόλια διά τους Έλληνας αξιωματικούς. (...) Μία άλλη εκδήλωσις αφορά τας εν Ελλάδι πολιτικάς εξελίξεις και εσωτερικάς υποθέσεις, πολύ δε περισσότερο η εμφάνισις της

Ελληνικής Κυβερνήσεως... ως ετοίμης να προβή εις απαραδέκτους υποχωρήσεις ως προς το Κυπριακόν». Δικαιούται «έκαστος να έχη τας απόψεις του. Αλλά, ως και άλλοτε εδήλωσα, δι' ημάς... η εκάστοτε εν Ελλάδι Κυβέρνησις αποτελεί την Κυβέρνησιν της μητρός πατρίδος, μετά της οποίας οφείλομεν να συνεργαζόμεθα». Η δήλωση έκλεινε με προτροπές προς τον κυπριακό Τύπο. Όπως γράφει ο Ν. Κρανιδιώτης³³, «ο Μακάριος, βέβαια, ήξερε ότι οι δηλώσεις του σε πολλά σημεία δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα. Είχε όμως την τάση να συγκαλύπτει εξακολουθητικά τις ατασθαλίες των αντιπάλων του, πιστεύοντας ότι έτσι εξυπηρετούσε την “εθνική ενότητα”». Μέσα σ' αυτό το τεταμένο κλίμα, η Βουλή συζήτησε θέμα απειλών και αντιμετώπισής των και ενέκρινε ψήφισμα, όπου διαδήλωνε την αμετάκλητη απόφασή της να αγωνιστεί για τη χωρίς ενδιάμεσο σταθμό ένωση! Το θέμα «αι εκφραζόμεναι απειλαί ωρισμένων προσώπων ή οργανισμών εν Κύπρω ή και εν Ελλάδι, και η λήψις των ενδεικνυομένων νομικών ή πολιτικών μέτρων» ενέγραψε ο Λέλλος Δημητριάδης, κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Πατριωτικού Μετώπου που υποστήριζε τον Μακάριο. Μίλησαν, εκτός από τον εισηγητή, ο πρόεδρος της Βουλής Γλαύκος Κληρίδης και ο γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ Εζεχίας Παπαϊωάννου. Μετά τις ομιλίες εγκρίθηκε ομόφωνα το Ψήφισμα της 26ης Ιουνίου 1967.

ΛΕΛΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

«Να επισκεφθή ο Αρχιεπίσκοπος τας Αθήνας. Να ομιλήση. Να αναφερθή μετά παρησίας εις την γνησίαν Ένωσιν την οποίαν επιθυμεί ο λαός και να εκφράση τους φόβους του λαού διά τα σφάλματα και τας υποχωρήσεις των παλαιών Κυβερνήσεων. Να ομιλήση άνευ φόβου και προκαταλήψεως, και να καυτηριάση τας απειλάς και τα διδάγματα πατριωτισμού.»

ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ

«Η θέσις μου επί του Κυπριακού έχει διατυπωθεί δημοσίως και επανειλημμένως. Τάσσομαι υπέρ της γνησίας Ενώσεως, συμφώνως προς το υπό της Βουλής εγκριθέν Ψήφισμα της 30ής Ιουλίου 1964, αλλά αντιτίθεμαι εις οιαδήποτε παραχώρησιν Κυπριακού εδάφους προς την Τουρκίαν, είτε υπό

³³ Ν. Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία*, τ. Α' σελ. 428.

μορφήν κυριάρχου βάσεως, είτε υπό μορφήν εκμισθώσεως τιαυτής, ως επίσης και εις την αναγνώρισιν χωριστών εξουσιών εις τους Τουρκοκυπρίους. Διεύτυψα δε ακόμη μίαν φοράν τας απόψεις μου επί του Κυπριακού προβλήματος, και προκαλώ εκείνους οι οποίοι τάσσονται υπέρ του διαλόγου και οι οποίοι επικρίνουν τους κατά του διαλόγου εκφραζομένους, όπως διατυπώσουν με την ιδίαν σαφήνειαν και ειλικρίνειαν τας απόψεις των, και θέτω εις αυτούς το ερώτημα εις το οποίον έχουν καθήκον να απαντήσουν: “Δέχονται παραχώρησιν Κυπριακού εδάφους προς την Τουρκίαν, δέχονται την εγκαθίδρυσιν κυριάρχου ή εκμισθωμένης Τουρκικής βάσεως εις την Κύπρον, δέχονται την αναγνώρισιν χωριστών Τουρκικών περιοχών διοικουμένων υπό των Τούρκων, πιστεύουν ότι διά της τακτικής του διαλόγου είναι δυνατόν να οδηγηθώμεν εις λύσιν, η οποία δεν θα περιέχη τα προαναφερθέντα στοιχεία, και ότι ο διάλογος δεν θα εκφυλισθή εις συζήτησιν ως προς το μέγεθος της βάσεως, την τοποθεσίαν αυτής, την μορφήν των Τουρκικών καντονίων και την έκτασίν των;”»

ΕΖΕΚΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

«Την 30ήν Ιουλίου 1964, η Βουλή ενέκρινε... ομοφώνως ψήφισμα το οποίον διακηρύττει την προσήλωσιν του Σώματος προς γνησίαν Ένωσιν και το οποίον έχει ως ακολούθως: “Η Βουλή των Αντιπροσώπων, ακραδάντως πιστεύουσα εις τας αρχάς της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης, αι οποίαι περιέχονται και εις τον Καταστατικόν Χάρτην των Ηνωμένων Εθνών, διερχομένης δε το λαϊκόν αίσθημα, ομοφώνως ψηφίζει: ‘Ο Κυπριακός λαός δέον να αποφασίση ελευθέρως και αδεσμεύτως διά το μέλλον ολοκλήρου της Νήσου διά της ενασχήσεως, εντός του ελαχίστου δυνατού χρονικού ορίου, του δικαιώματος της Αυτοδιαθέσεως”». Αυτή είναι η ομόφωνος απόφασις της 30ής Ιουλίου 1964. Ημείς και σήμερον διακηρύττομεν ότι υποστηρίζομεν αυτήν την απόφασιν και το κόμμα μας δεν πρόκειται να μεταβάλη πολιτικήν. Πολιτική του κόμματος μας είναι: Ένωσις με την Ελλάδα χωρίς εδαφικά και διοικητικά ανταλλάγματα. Ο διάλογος τι μας έχει προσφέρει; Την απομόνωσιν της Κύπρου διεθνώς. Πού ευρίσκεται σήμερον το Κυπριακόν; Πισωδρόμησε το εθνικόν μας ζήτημα. Γι’ αυτό υποστηρίζομεν πλήρως τας απόψεις του κ. Κληρίδη, ότι ο διάλογος είναι καιρός να παραμερισθή. Είναι καιρός να αρχίσωμεν να αξιοποιούμεν το ψήφισμα του ΟΗΕ. Μόνον τότε θα

ανοίξωμεν τον δρόμον προς την εθνικήν μας αποκατάστασιν χωρίς οποιαδήποτε εδαφικά ή διοικητικά ανταλλάγματα.»

ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ (26/6/1967)

«Η Βουλή των Αντιπροσώπων, διερμηνεύουσα τους προαιωνίους πόθους του Ελληνισμού της Κύπρου και διαδηλούσα την αμετάκλητον απόφασίν του διά σύντομον εθνικήν αποκατάστασιν, διακηρύττει ότι

α) Παρά τας οιασδήποτε αντιξόους περιστάσεις δεν θα αναστείλη τον νυν διεξαγόμενον μετά της ομοθύμου συμπαραστάσεως ολοκλήρου του Πανελληνίου αγώνα του, μέχρις ότου ο αγών αυτός ευοδωθή διά της, άνευ ενδιαμέσου τινός σταθμού, ενώσεως ενιαίας και ολοκλήρου της Κύπρου μετά της Μητρός Πατρίδος.

β) Θα συμβάλη με όλα τα εις την διάθεσίν της μέσα εις την προαγωγήν του κλίματος ψυχικής ενότητος μεταξύ του Ελληνικού Κυπριακού λαού και του της Μητρός Πατρίδος ως και εις την στενήν συνεργασίαν μεταξύ Ελλάδος και Κύπρου, απαραίτητου προϋποθέσεως διά την ευόδωσιν του Εθνικού μας Αγώνος.»

1967-1968: Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΚΟΦΙΝΟΥ. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΒΡΟΥ.
ΜΑΚΑΡΙΟΣ, ΤΟ «ΕΥΚΤΑΙΟ» ΚΑΙ ΤΟ «ΕΦΙΚΤΟ»

Στις 15 Νοεμβρίου 1967 η Εθνική Φρουρά εξαπέλυσε επίθεση εναντίον των στρατηγικής σημασίας υψωμάτων Κοφίνου-Αγίου Θεοδώρου, που έλεγχαν οι Τούρκοι και παρεμπόδιζαν την απρόσκοπτη διέλευση στο δρόμο Λευκωσίας-Λεμεσού. Πριν από την επίθεση οι Τούρκοι στασιαστές άνοιξαν πυρ κατά ελληνοκυπριακής αστυνομικής περιπόλου. Ο Γρίβας, αρχηγός ΑΣΔΑΚ, παρόλο που αρχικά είχε εκφράσει ενδοιασμούς πολιτικής φύσης για την επιχείρηση, τελικά ενήργησε σε συνεννόηση με την κυβέρνηση Μακαρίου και το ελληνικό Γενικό Επιτελείο. Η επιχείρηση εκείνη, που υπήρξε αστραπιαία αλλά και αιματηρή, είχε σοβαρές παρενέργειες και μετέβαλε ριζικά τις ισοροπίες δυνάμεων και κατ' επέκταση τις εξελίξεις στην Κύπρο. Η Τουρκία τη χαρακτήρισε «στυγερή πρόκληση της Κυπριακής Κυβέρνησης» και απειλήσε με «κρίση, που θα επεκτείνεται πέρα από τα όρια του Νησιού...». Η χούντα θορυβήθηκε και ζήτησε συνάντηση με την Τουρκία, η οποία πραγματοποιήθηκε στην ανατολική πλευρά του Έβρου, στην Κεσάνη. Εκεί, αποδείχθηκε περίτρανα η εθνική γύμνια αλλά και η επικίνδυνη πολιτική αφέλεια αυτών που κυβερνούσαν την Ελλάδα. Ο πρέσβης Βύρων Θεοδωρακόπουλος, που ήταν παρών, σημειώνει ότι ο Σπαντιδάκης άρχισε να εκλιπαρεί τον Τούρκο Πρωθυπουργό και να ζητεί τη χωρίς ανταλλάγματα ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με το αποπλιστικό επιχείρημα ότι... «η Τουρκία, είναι μια μεγάλη χώρα, μεγαλύτερη από την Γαλλία, η Κύπρος είναι ένα τόσο δα νησάκι. Δώστε μάς το να ησυχάσουμε... Οι Τούρκοι άκουγαν στην αρχή με έκπληξη, με οργή κατόπιν, με θυμηδία τελικά»³⁴.

³⁴ Συνέντευξη του Έλληνα διπλωμάτη στην εφημερίδα *Η Καθημερινή* της Αθήνας (2/12/2007). Επίσης, εφημ. *Ελευθεροτυπία* της Αθήνας, ένθετο *Ιστορικά* (19/4/2001).

Η κρίση και η πιθανότητα πολέμου προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στην Ουάσιγκτον, η οποία απέστειλε στην περιοχή τον διπλωμάτη Σάιρους Βανς (Cyrus Vance), ο οποίος πέτυχε την εκ μέρους της Αθήνας αποδοχή όλων των τουρκικών όρων. Στη Λευκωσία, όμως, συνάντησε την αντίσταση του Μακαρίου, ο οποίος απέρριψε τους τουρκικούς όρους των οποίων η εφαρμογή αφορούσε την Κύπρο. Έτσι, δεν έγινε δεκτός ο όρος για διάλυση της Εθνικής Φρουράς ούτε ο όρος για διεύρυνση των όρων της UNFICYP, αλλά αποσύρθηκε από το νησί η ελληνική μεραρχία και αποχώρησε ο Γρίβας, όροι που αφορούσαν την Ελλάδα.

Η συνάντηση του Έβρου και η αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας διαμόρφωσαν νέες συνθήκες στο Κυπριακό πρόβλημα. Η Ελλάδα αποδεικνυόταν αδύναμη να προασπίσει την Κύπρο έναντι της Τουρκίας και σίγουρα η ένωση δεν μπορούσε πια να διεκδικηθεί δυναμικά. Το 1968 έμπαινε με απομακρυσμένη την ως τότε παραδοσιακή πορεία του Κυπριακού, που ως όραμα και τελικό στόχο είχε πάντα την ένωση.

Ο Μακάριος, πιεσμένος από την «ξεροκέφαλη» πραγματικότητα, αναγκάστηκε να ακολουθήσει μια πιο ρεαλιστική πολιτική. Στις 12 Ιανουαρίου πρόεβη σε δηλώσεις, στις οποίες μίλησε για διάσταση μεταξύ «ευκαταίου» (ένωση) και «εφικτού» (ανεξαρτησία) και εξήγγειλε προεδρικές εκλογές. Στις εκλογές, που διεξήχθησαν στις 25 Φεβρουαρίου, νίκησε τον ενωτικό ανθυποψήφιο του Τάκη Ευδόκα με μεγάλη διαφορά (95,45%-3,71%). Όταν ρωτήθηκε αν η αποδοκιμασία του Ευδόκα σημαίνει ότι η ένωση είναι πια νεκρή, απάντησε αρνητικά και ότι «στην πολιτική τίποτε δεν είναι νεκρό».

ΜΑΚΑΡΙΟΣ (12/1/1968)

«Το Κυπριακόν πρόβλημα εισήλθεν από τινος εις πολύ κρίσιμον φάσιν, της οποίας έντονα χαρακτηριστικά απετέλεσαν δύο κυρίως γεγονότα: Ο προ μηνών εις αποτυχίαν καταλήξας Ελλαδοτουρκικός επί του Κυπριακού διάλογος και η προσφάτως εκ Κύπρου αποχώρησις των εξ Ελλάδος στρατευμάτων. Δεν νομίζω εύθετον τον χρόνον διά να διατυπώσω σχόλια και να εκφράσω κρίσεις επί των δύο τούτων γεγονότων. Θα αναφερθώ μόνον δι' ολίγων εις την σημερινήν θέσιν του Κυπριακού ζητήματος και την πολιτικήν γραμμήν πορείας, την οποίαν δεοντολογικώς υπαγορεύουν αι δημιουργηθείσαι σήμερον συνθήκαι.

Η αποτυχία του Ελλαδοτουρκικού διαλόγου και η απόφασις της Ελληνι-

κής Κυβερνήσεως περί αποχωρήσεως των από τριετίας και πλέον ευρισκομένων εν Κύπρω Ελληνικών στρατευμάτων εδημιούργησαν καταστάσεις και δεδομένα, άτινα υπαγορεύουν ρεαλιστικήν αντιμετώπισιν του Κυπριακού προβλήματος.

Αντιλαμβάνομαι ότι ο Κυπριακός Ελληνισμός, κατόπιν των προσφάτων δυσαρέστων εξελίξεων, ευρίσκεται εις ατμόσφαιραν συγχύσεως και ανησυχίας, υπό πάντων δε προβάλλεται το ερώτημα ως προς την πορείαν και τας προοπτικές λύσεως του Κυπριακού ζητήματος. Επί του σοβαρού τούτου ερωτήματος θα διατυπώσω μερικάς σκέψεις μου και προοπτικές δι' "εφικτήν" λύσιν.

Εφόσον το Κυπριακόν ζήτημα εισήλθε προσφάτως εις την πλέον κρίσιμον φάσιν του, και απαιτούνται σοβαράί πρωτοβουλίαί και γενναίαί αποφάσεις διά να εξέλθη από το σημερινόν αδιέξοδον, επίζητουμένης κατ' ανάγκην της λύσεως εντός των πλαισίων του εφικτού, τα οποία δεν συμπίπτουν πάντοτε με τα πλαίσια του ευκαταίου, δεν δύναμαι να συνεχίσω τας υπηρεσίας μου από της θέσεως του Προέδρου άνευ ανανεώσεως της λαϊκής εντολής. Δεν λιποτακτώ εις στιγμάς κρίσιμους ουδέ εγκαταλείπω την έπαλξιν εν ώρα αγώνος. Απεφάσισα, όμως, να δώσω την ευκαιρίαν εις τον Κυπριακόν λαόν να εκδώση περί εμού κρίσιν και απόφασιν ως προς τον χειρισμόν του Κυπριακού ζητήματος. Ουδεμίαν έχω προσωπικήν φιλοδοξίαν, ουδ' εξυπηρετώ προσωπικά ή κομματικά ή οιωνδήποτε άλλων τα συμφέροντα. Προσφέρω απλώς τας υπηρεσίας μου εις τον λαόν εις μίαν κρίσιμον περίοδον, και αναλίσκομαι καταβάλλων εξαντλητικώς και άνευ φειδούς όλας μου τας δυνάμεις εις την εξυπηρέτησιν του λαού, έχων ως ηθικήν ικανοποίησιν την αγάπην και εμπιστοσύνην μετά της οποίας ανέκαθεν με περιβάλλει. Εάν ο λαός νομίζη, ότι αι προς αυτόν υπηρεσίαί μου είναι ανεπαρκείς, δύναται να εκλέξη άλλον ηγέτην. Παραδίδομαι λοιπόν εις την δι' εκλογών ετυμηγορίαν του Κυπριακού λαού.»

1968: ΥΠΟΘΕΣΗ ΠΑΝΑΓΟΥΛΗ. ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗ

Στις 13 Αυγούστου 1968, σε μια απότομη στροφή του δρόμου Αθηνών-Σουνίου, ο Αλέκος Παναγούλης έστησε καρτέρι στον δικτάτορα Γεώργιο Παπαδόπουλο, για να τον ανατινάξει μέσ' στο αυτοκίνητό του. Τοποθέτησε δυο νάρκες, τις οποίες πυροδότησε, αλλά η καθυστέρηση μερικών κλασμάτων του δευτερολέπτου στην πυροδότηση αποδείχθηκε αρκετή για να χαθεί ο στόχος. Ο Παπαδόπουλος γλύτωσε, ο Παναγούλης συνελήφθη και στη συνέχεια η ανάκριση οδήγησε σε σύνδεση της αντιστασιακής δράσης του Παναγούλη με τον υπουργό Εσωτερικών και Άμυνας της Κύπρου Πολύκαρπο Γιωρκάτζη. Ανακριτής ήταν ο ταγματάρχης Θεόδωρος Θεοφιλογιαννάκος, του οποίου ο Γιωρκάτζης ζήτησε την ανάκληση όταν υπηρετούσε στην Κύπρο, διότι καθύβριζε με αισχρό τρόπο την κυπριακή κυβέρνηση και τον Πρόεδρο Μακάριο. Το πόρισμα του Θεοφιλογιαννάκου δημοσιοποιήθηκε στις 19 Οκτωβρίου, παρά το ότι καταβλήθηκαν προσπάθειες από τον Γλ. Κληρίδη, εκ μέρους του Μακαρίου, προς τον Γ. Παπαδόπουλο για αναβολή της έκδοσής του και για να μην περιληφθεί σ' αυτό αναφορά στον Γιωρκάτζη. Το πόρισμα παρέπεμπε άμεσα σε ευθύνες του Κύπριου υπουργού: «Η ενεργός ανάμειξη του Π. Γιωρκάτζη στον αποκλειστικό εφοδιασμό της Οργάνωσης με στρατιωτικό υλικό παντός είδους και η εν γένει οικονομική ενίσχυσή της τυγχάνει σκανδαλώδης και προκαλεί κατάπληξη, διότι σπάνια, αν όχι ουδέποτε, εμφανίζεται σε πρόσωπα που κατέχουν επίσημες θέσεις». Με τη δημοσίευση του πορίσματος ο Γιωρκάτζης αντέδρασε με δήλωση διάψευσης: «Ουδέποτε εφантаζόμουν ότι θα δημοσιευόταν τέτοια ανυπόστατη είδηση». Η κρίση εκδηλώθηκε αμέσως. Μεταξύ άλλων, η ελληνική κυβέρνηση αγνόησε επιδεικτικά τον διερχόμενο από την Αθήνα υπουργό Εξωτερικών Σπ.

Κυπριανού, ενώ ο πρέσβης Μενέλαος Αλεξανδράκης πληροφορούσε τον Μακάριο ότι οι Έλληνες αξιωματικοί δεν θα αποδώσουν χαιρετισμό κατά τη διάρκεια της παρέλασης της 28ης Οκτωβρίου, αν στην εξέδρα των επισήμων βρίσκεται ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης. Απειλήσε ακόμη ότι οι Έλληνες αξιωματικοί θα αρνηθούν να εκτελέσουν διαταγή που θα τους δοθεί από τον Π. Γιωρκάτζη ως υπουργό Άμυνας. Ο Μακάριος κάλεσε στο γραφείο του τον Γλαύκο Κληρίδη και τον Πολ. Γιωρκάτζη, λέγοντάς τους ότι η πίεση της Αθήνας γίνεται ασφυκτική και πρέπει να βρεθεί τρόπος εκτόνωσης. Ως μόνη λύση θεωρήθηκε η απουσία του Γιωρκάτζη στο εξωτερικό κατά τους εορτασμούς. Κατά την αναχώρησή του ο Γιωρκάτζης ανέφερε ότι, μόλις δημοσιοποιήθηκε το πόρισμα, έθεσε στη διάθεση του Προέδρου Μακαρίου την παραίτησή του, η οποία όμως δεν έγινε αποδεκτή. Τούτο επιβεβαίωσε αργότερα και ο ίδιος ο Μακάριος. Εν τω μεταξύ, από την Αθήνα ο υπουργός Εξωτερικών της χούντας Παναγιώτης Πιπινέλης διεμήνυε ότι, αν δεν φύγει ο Γιωρκάτζης, θα αποσύρει τους Έλληνες αξιωματικούς, ο δε στρατηγός Μορώνης θα αναχωρήσει μόνιμα από την Κύπρο «αύριο το πρωί»! Ο Γιωρκάτζης έσπευσε μαζί με τον Γλ. Κληρίδη στο Προεδρικό, όπου επανέλαβε στον Μακάριο την πρόθεσή του να παραιτηθεί χάριν του εθνικού συμφέροντος και της διατήρησης αρμονικών σχέσεων μεταξύ Αθηνών και Λευκωσίας. Την 1η Νοεμβρίου έδωσε στον Μακάριο την επιστολή παραίτησής του.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗ

«Μακαριώτατε,

Όταν εδημοσιεύθη το πόρισμα του ανακριτού εν σχέσει με την γενομένην απόπειραν κατά της ζωής του Πρωθυπουργού της Ελλάδος κ. Γ. Παπαδοπούλου και εις τούτο ανεφέρετο και το ιδικόν μου όνομα, προέβην εις δήλωσιν περί του αναληθούς και ανυποστάτου των κατ' εμού αναφερομένων εις το πόρισμα κατηγοριών.

Ευθύς ως με πληροφορήσατε περί του εις εμέ αναφερομένου μέρους του πορίσματος, το οποίον ανεκοίνωσε εις υμάς ο Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβερνήσεως, από του παρελθόντος Σεπτεμβρίου εζήτησα όπως μεταδώ αμέσως εις Αθήνας διά να απαντήσω εις όσα ανέφερον δι' εμέ τινές εκ των υπό ανάκρισιν κρατουμένων. Δυστυχώς ο κ. Πρωθυπουργός δεν απεδέχθη την πρότασίν μου και απεστερήθην ούτω του βασικού δικαιώματος το οποίον παρέχεται και εις τον τελευταίον άνθρωπον, του να απαντά εις όσα του

καταλογίζου, προ της διατυπώσεως οιοδήποτε πραγματικώς αντικειμενικού πορίσματος.

Όταν τελικώς εδημοσιεύθη το πόρισμα του ανακριτού, παρά το γεγονός ότι αι αναφερόμεναι εις εμέ κατηγορίαί εστηρίζοντο ουχί επί γεγονότων, αλλά μόνον επί καταθέσεων τινών εκ των κρατουμένων, και ότι το πόρισμα περιείχε μη βασιζόμενα επί αποδεδειγμένων στοιχείων συμπεράσματα, άτινα εν πολλοίς ήταν λογικώς ανακόλουθα, ο δε διενεργήσας την ανάκρισιν ήτο πρόσωπον του οποίου εξήτησα την απομάκρυνσιν εκ Κύπρου, εν τούτοις, λόγω της φύσεως του θέματος, έθεσα αμέσως την παραίτησίν μου εις την διάθεσιν της Υμετέρας Μακαριότητος.

Το Υπουργικόν Συμβούλιον διηρεύνησε και συνεζήτησε διά μακρών το όλον θέμα και δεν εύρε λόγους διά τους οποίους θα έπρεπε να γίνη αποδεκτή η παραίτησίς μου.

Μακαριώτατε,

Η εν τω πορίσματι του ανακριτού αναφερομένη εις εμέ κατηγορία, καίτοι άβάσιμος, με επλήγωσε βαθύτατα. Επί τετραετιάν ηγωνίσθην κατά του αποικιακού καθεστώτος, επί της πατρίδος μου. Κατά το διάστημα του τετραετούς εκείνου αγώνος της ΕΟΚΑ πολλάκις εκινδύνευσα και αντιμετώπισα τον θάνατον. Άλλοι συναγωνισταί μου έχασαν την ζωήν των. Ο Θεός ηθέλησε να επιζήσω και να ίδω τερματιζομένην την ξένην κατοχήν επί της Κύπρου. Όταν η Υμετέρα Μακαριότης ανέλαβε τους οίακας της Κυπριακής πολιτείας, ηθέλησε να μου αναθέση Υπουργικά καθήκοντα. Επί μίαν σχεδόν δεκαετιάν προσφέρω τας υπηρεσίας μου ως μέλος της Κυβερνήσεώς σας. Περιβαλλόμενος υπό της εμπιστοσύνης σας, κατέβαλον, εν τω μέτρω των δυνατοτήτων μου, πάσαν προσπάθειαν διά να ανταποκριθώ εις τα καθήκοντα, τα οποία μου αναθέσατε και τας εκ του Υπουργικού αξιώματος υποχρεώσεις μου έναντι του Κυπριακού λαού. Και έχω περί τούτου ήρεμον την συνείδησιν. Η οδύνη μου, όμως, Μακαριώτατε, εκ του ηθικού τραύματος το οποίον εδέχθην εκ του πορίσματος του ανακριτού, είναι πολύ μεγάλη, ώστε να μην δύναμαι να συνεχίσω τα Υπουργικά μου καθήκοντα. Επί πλέον, πιστεύω εν ειλικρινεία ότι παραιτούμενος διευκολύνω την Υμετέραν Μακαριότητα, ευρισκομένην εις δυσχερή θέσιν, την οποίαν καλώς γνωσταί εις εμέ παρασκηνακαί ενέργειαι εδημιούργησαν. Θεωρώ την παραίτησίν μου ως μίαν ακόμη προσφοράν προς την πατρίδα μου.

Διά της παρούσης υποβάλλω, Μακαριώτατε, εκ νέου την παραίτησίν μου. Και είναι αυτή αμετάκλητος.

Ευχαριστώ την Υμετέραν Μακαριότητα διά την εμπιστοσύνην μετά της οποίας με περιέβαλλε, δηλώ δε ότι θα συμπαρίσταμαι εις το δύσκολον έργον της Μακαριότητός σας, και ότι δεν θα παύσω από οιασδήποτε θέσεως αγωνιζόμενος υπέρ της Κύπρου και προσφέρων εις αυτήν τας υπηρεσίας μου.

*Μετά βαθυτάτου σεβασμού
ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗΣ»*

ΑΠΟΔΟΧΗ ΑΠΟ ΜΑΚΑΡΙΟ ΤΗΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗΣ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗ

«Πολύ λυπούμαι διότι ο Υπουργός Εσωτερικών και Αμύνης κ. Πολύκαρπος Γιωρκάτζης υπέβαλε την παραίτησίν του, την οποία, διά τους λόγους τους οποίους ο ίδιος αναφέρει εν τη προς εμέ επιστολή του, δεν ηδυνάμην ει μη να αποδεχθώ.

Ο κ. Γιωρκάτζης προσέφερεν ως μέλος της Κυβερνήσεως πολλές και πολυτίμους υπηρεσίας, τας οποίας βαθύτατα εκτιμώ.

Ειργάσθη μετά ζήλου και αφοσιώσεως εις τα ανατεθέντα εις αυτόν Υπουργικά καθήκοντα, η δε παραίτησίς του με στερεί ενός πολυτίμου συνεργάτου.»

1970: ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΜΑΚΑΡΙΟΥ -
ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΓΙΩΡΚΑΤΖΗ

8 Μαρτίου 1970. Ο Μακάριος ετοιμάζεται να μεταβεί με ελικόπτερο στο μοναστήρι της Παναγίας του Μαχαιρά για το μνημόσυνο του ήρωα Γρηγόρη Αυξεντίου. Μόλις το ελικόπτερο απογειώνεται, δέχεται καταιγισμό σφαιρών από την ταράτσα της Σεβερείου Βιβλιοθήκης. Ο πιλότος του ελικοπτερού Ζαχαρίας Παπαδογιάννης πληγώνεται σοβαρά, αλλά με πολλή προσπάθεια κατορθώνει να προσγειωθεί σ' ένα άδειο οικόπεδο. Η δολοφονική απόπειρα απέτυχε ως εκ θαύματος. Για εκείνη την εμπειρία του ο Μακάριος θα αφήσει μια πίκρα να φανεί μέσα από το λόγο του, αλλά και μια συγκλονιστική υποθήκη προς τον κυπριακό λαό.

Την απόπειρα δολοφονίας του Μακαρίου ακολούθησε μια εβδομάδα έντονης και εξονυχιστικής αναζήτησης των δραστών της απόπειρας. Οι έρευνες έδειχναν άτομα συγκεκριμένης αντιμακαριακής παράταξης να ενέχονται, αλλά ταυτόχρονα ψηλαφούσαν και ανάμειξη φίλων του Γιωρκάτζη. Διατάχθηκε έρευνα στο σπίτι του όπου ανευρέθησαν 2 περιστροφά, και κατηγορήθηκε ενώπιον δικαστηρίου το οποίο του επέβαλε πρόστιμο 150 λιρών. Ο Γιωρκάτζης ζήτησε να συναντηθεί με τον Μακάριο, να του δώσει εξηγήσεις και πληροφορίες, αλλά ο τελευταίος αρνήθηκε να τον δεχθεί. Την Παρασκευή επιβιβάστηκε σε αεροπλάνο της *Middle East* για να μεταβεί στη Βηρυτό. Όμως, δυο στρατιώτες, μέλη των Ομάδων Ασφαλείας Στρατού (ΟΑΣ) που είχαν σταλεί στο αεροδρόμιο επί τούτω, είδαν τον Γιωρκάτζη και ειδοποίησαν τους προϊσταμένους τους, οι οποίοι ενεργώντας αυτόβουλα έδωσαν αμέσως οδηγίες να σταματήσει το αεροπλάνο το οποίο ήδη τροχοδρομούσε στο διάυλο για να απογειωθεί. Στη συνέχεια ειδοποιήθηκε και ο Μακάριος ο οποίος

έδωσε κι αυτός οδηγίες να κατεβεί από το αεροπλάνο ο Γιωρκάτζης και να τεθεί στο stop list. Ο Γιωρκάτζης είχε διανεμίσει στις εφημερίδες μια δήλωση, είχε δε έτοιμο και ένα προσχέδιο-σημείωμα επιστολής, το οποίο σκόπευε να αποστείλει στον Μακάριο. Δεν το απέστειλε ποτέ. Το βράδυ της 15ης Μαρτίου, δολοφονήθηκε μέσα σ' ένα μικρό αυτοκίνητο, σ' ένα χωματόδρομο στη Μια Μηλιά, πηγαίνοντας να συναντήσει τον διοικητή των ΔΟΚ Δημήτριο Παπαποστόλου.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ (8/3/1970)

«Σφαίραι δολοφονικάί ερρίφθησαν σήμερον εναντίον μου. Ευχαριστώ τον Θεόν διότι οι δολοφόνοι απέτυχον εις τον στόχον των. (...) Αγωνίζομαι επί εικοσαετίαν υπέρ της Κύπρου. Ηγωνίσθην και αγωνίζομαι διά το ευτυχέστερον μέλλον της. Και δεν θα παύσω αγωνιζόμενος, έστω και αν από σφαίρας δολοφόνων απειλείται η ζωή μου. (...) Εκ της αγάπης του λαού αντλώ πάσαν δύναμιν, την οποίαν υπέρ του λαού πάντοτε διαθέτω. Και υπέρ του λαού θα αναλίσκω άνευ φειδούς τον εαυτόν μου μέχρι της τελευταίας μου πνοής. Δεν γνωρίζω ποίον θα είναι το τέλος της ζωής μου. Θα ήθελον η τελευταία μου πνοή να είναι αποτέλεσμα φυσικού αναλώματος του εαυτού μου εις την υπηρεσίαν του λαού ή, έστω, να αποθάνω εις αγώνα μαχόμενος κατά φανερών εχθρών της Κύπρου. Όχι όμως να πέσω από σφαίρας δολοφόνων. (...) Διά τους αποπειραθέντας την δολοφονίαν μου εύχομαι την παρά Θεού συγχώρησιν.»

ΜΑΚΑΡΙΟΣ (ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ, 12/3/1970)

«Δεν γνωρίζω, εάν θα επακολουθήση και άλλη απόπειρα κατά της ζωής μου. Αλλ' εάν βίαιος θάνατος με αναρπάση εκ του μέσου του λαού, μίαν υποθήκην καταλείπω: Παραμείνατε πιστοί εις την ιστορίαν και τας ελληνικάς παραδόσεις μας. Και, πιστοί εις τον Θεόν και την Ελλάδα, συνεχίσατε τον αγώνα διά το καλύτερον μέλλον της Κύπρου.»

Π. ΓΙΩΡΚΑΤΖΗΣ, ΔΗΛΩΣΗ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ

«Προσήχθην χθες προ του Δικαστηρίου και κατεδικάσθη επί της ιδίας μου παραδοχής διά κατοχήν δύο περιστρόφων, τα οποία μου edώρησεν ο Πρόεδρος Αρχιεπίσκοπος Μακάριος προ αρκετού χρόνου.

Κατέστην ευθύς αμέσως μετά την δολοφονική απόπειρα κατά της ζωής του Μακαριωτάτου αντικείμενον και στόχος πολλαπλών και παντοειδών δυσφημηστικών διαδόσεων.

Ετέθη εις κίνησιν εναντίον μου, ως διά μαγείας, ολόκληρος βιομηχανία κακοβούλου και ανερματίστου ψιθύρου.

Δεν είναι δυνατόν διά λόγων να εκφράσω τα αισθήματα πικρίας και θλίψεως, τα οποία με διακατέχουν.

Γνωρίζω ότι οι συκοφάνται δεν ορρωδούν προ ουδενός.

Ούτε και αφήνουν τους εαυτούς των να πεισθούν εκ των γεγονότων.

Και ως εκ τούτου, εν τη διακαή μου επιθυμία να εξυπηρετήσω τον τόπον και την υπόθεσιν, η οποία εκθύμως θέλω να εξιχνιασθή, απεφάσισα όπως εγκαταλείψω προσωρινώς την πατρίδα μου, υπέρ της Ελευθερίας και Ευτυχίας της οποίας εστρατεύθην από νεαράς ηλικίας, με την ελπίδα ότι η αποχώρησίς μου θα υπεβοήθει τους αρμοδίους εις το να στρέψουν επιτέλους την προσοχήν των προς την ορθήν κατεύθυνσιν.

Και ήτο θυσία δι' εμέ να εξαναγκασθώ υπό των πραγμάτων, τα οποία εδημιούργησε το παρασκήνιον και η πολιτική εκμετάλλευσις, να εγκαταλείψω, έστω και προσωρινώς, την Κύπρον.

Είναι γνωστόν ότι ούτε αυτήν μου την απόφασιν δεν μου επέτρεψαν να πραγματοποιήσω διά παρανόμου και αντισυνταγματικής ενεργείας.

Θα μείνω απέχων πάσης πολιτικής αναμίξεως, και θα αναμένω καρτερικώς τα πάντα, προετοιμασμένος δι' οτιδήποτε. Πιστεύω ότι η αλήθεια και το δίκαιον θα επικρατήσουν.

Και διά το καλόν της Κύπρου. Αλλά και διά το καλόν του Μακαριωτάτου.»

ΓΙΩΡΚΑΤΖΗΣ, ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟ

«(1) Ανάθεσις υπουργείου-Θαυμασμός.

(2) Συμπαράστασις.

(α) Σύγκρουσις με αρχηγόν του Αγώνος.

(β) Σύγκρουσις με συναγωνιστάς.

(γ) Κίνδυνος ζωής μου.

(δ) Ανάληψις φορτίου μεγάλου διά την προστασίαν σας. Πάντοτε με αφήνατε εκτεθειμένον.

(3) Πολλάκις επικράνθην.

(4) *Επικράνθη από το ότι με αφήσατε εκτεθειμένον εις την υπόθεσιν Παναγούλη. Εδέχθη το στίγμα αγογγύστως διά να σας υποβοηθήσω.*

(5) *Προσπαθήσατε να με βάλετε να συγκρουσθώ μετά των παρανόμων οργανώσεων. Δεν είχαν ευθύνην ή καθήκον.*

(6) *Αποκορύφωσις πικρίας — Επίρριψις ευθυνών διά την κατάπτυστον πράξιν αποπείρας κατά της ζωής σας από πρόσωπα του στενού περιβάλλοντός σας.*

(7) *Πόλεμος τη προτροπή κακών συμβούλων σας κατ' εμού αφ' ότου ανεμίχθη εις την πολιτικήν.*

(8) *Αποσύρομαι της πολιτικής διά να στραφεί επί τέλους η προσοχή σας προς την ορθήν κατεύθυνσιν των σκευωρών και θανασίμων πολεμίων σας.»*

1971: ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΛΙΣΑΒΟΝΑΣ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ («ΤΑ ΠΙΚΡΑ ΜΕΤΡΑ») - ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Στις 29 Μαΐου 1971, ο επικεφαλής της στρατιωτικής κυβέρνησης των Αθηνών Γεώργιος Παπαδόπουλος παραχώρησε μια «παράξενη», όπως χαρακτηρίστηκε, συνέντευξη στην τουρκική εφημερίδα *Μιλλιέτ*, όπου αναφερόταν πως η διαφωνία στην Κύπρο οφειλόταν σε «ψυχολογική κρίση» και ότι «εάν πεισθούν ότι ημείς [η Ελλάδα και η Τουρκία] είμεθα αποφασισμένοι να διατηρήσωμεν καλές σχέσεις, τότε και αυτοί, τα “παιδιά”, θα συνέλθουν να προσπαθήσουν να συμφιλιωθούν... Και όταν πεισθούν, θα εννοήσουν ότι δεν ημπορούν να μας παρασύρουν εις ρήξιν... Εγώ προσωπικώς πιστεύω ότι αι εξελίξεις οδηγούν προς μίαν ομοσπονδίαν Τουρκίας και Ελλάδος. Τούτο ίσως πραγματοποιηθεί μετά 20 ή 50 έτη. Όμως, θα πραγματοποιηθή». Ο Παπαδόπουλος καλούσε την Τουρκία σε απευθείας συνομιλίες για λύση του Κυπριακού και οδηγούσε τα πράγματα στη συνάντηση της Λισαβόνας, που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της εαρινής συνεδρίασης του Συμβουλίου του NATO (3-4 Ιουνίου 1971). Την Ελλάδα εκπροσωπούσε ο υφυπουργός Εξωτερικών Χρ. Ξανθόπουλος-Παλαμάς ενώ την Τουρκία ο υπουργός Εξωτερικών Οσμάν Ολτσάυ (Osman Olcay). Στις 2 Ιουνίου (την ίδια μέρα που ο Μακάριος άρχιζε συνομιλίες στη Μόσχα), οι Παλαμάς και Ολτσάυ συναντιούνταν στην τουρκική πρεσβεία της Λισαβόνας και κατέληξαν σε συμφωνία υπό τη μορφή *consensus* με την οποία καθοριζόταν κοινή πολιτική για τη λύση του Κυπριακού. Η συμφωνία, που έγινε χωρίς συνεννόηση με την κυπριακή κυβέρνηση, δεν ανακοινώθηκε ποτέ. Η ελληνική κυβέρνηση διέψευδε την ύπαρξη οποιασδήποτε συμφωνίας. Το περιεχόμενο της συμφωνίας δεν δημοσιοποιήθηκε ποτέ επισήμως. Ωστόσο, αποκαλύφθηκε από μελετητές και ερευνητές του Κυπριακού.

Η συμφωνία προνοούσε κοινή πολιτική Ελλάδα και Τουρκίας για τη ρύθμιση του Κυπριακού, το οποίο θεωρήθηκε θέμα καθαρώς ελληνoturκικό. Οι δυο χώρες δεν θα επέτρεπαν την ανάμειξη άλλων, δηλαδή των Ηνωμένων Εθνών. Ως αφετηρία της συμφωνίας, η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε την εγκυρότητα των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και τις συνθήκες για εξωτερικές εγγυήσεις, ιδιαίτερα το δικαίωμα επέμβασης των εγγυητριών δυνάμεων. Βάση της λύσης αναγνωρίστηκε η αρχή του συνεταιρισμού και η αναγνώριση ουσιαστικής τοπικής διοίκησης στους Τουρκοκυπρίους. Αν οι Ελληνοκύπριοι δεν αποδέχονταν τις τουρκικές απαιτήσεις για τοπική διοίκηση, τότε «η Ελλάδα και η Τουρκία θα προχωρούσαν στη δική τους λύση που θα βασιζόταν στον τερματισμό της κυπριακής ανεξαρτησίας με τη διχοτόμηση». Σύμφωνα με τον Λώρενς Στερν (Laurence Stern, *The Wrong Horse*), ανώτερος Τούρκος διπλωμάτης που μετέσχε στη συνάντηση της Λισαβόνας δήλωσε πως «επιμέναμε ότι οι Έλληνες έπρεπε να εγκαταλείψουν την ψευδαίσθηση της δημιουργίας ενός ενιαίου κράτους. Οι Έλληνες έμμεσα υπαινίχθηκαν ότι, αν τα πράγματα πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο, αντί να φτάσουμε στη διακοπή των σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε σε κάποιο είδος διαμοιρασμού». Οι μυστικές συνομιλίες συνεχίστηκαν στο Παρίσι υπό την κάλυψη των διασκέψεων του NATO.

Όταν η κυπριακή κυβέρνηση πήρε πληροφορίες σχετικά με τις πρόνοιες της συμφωνίας, η ελληνική κυβέρνηση το διέψευδε με έντονο τρόπο. Αργότερα, τον Οκτώβρη του 1971, ο Παλαμάς παραδέχθηκε στον Κύπριο υπουργό Εξωτερικών Σπύρο Κυπριανού ότι ήλθε σε συμφωνία με τον Ολτσάου, για την οποία δεν ενημέρωσε την Κύπρο γιατί δεσμεύτηκε έναντι του Τούρκου συναδέλφου του να τηρηθεί η σύναψη της συμφωνίας μυστική, όπως και το περιεχόμενό της, που, όπως απεκάλυψε, προνοούσε τον αποκλεισμό της ένωσης και την εγκαθίδρυση ομοσπονδιακού καθεστώτος στην Κύπρο.

Εξάλλου, ο διευθυντής του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών Άγγελος Χωραφάς δήλωνε στον πρεσβευτή της Κύπρου στην Αθήνα Ν. Κρανιδιώτη, στις 22 Ιουλίου 1971: «Είναι αληθές ότι ο κ. Ολτσάου, κατά την διάρκεια της συναντήσεως αυτού μετά του κ. Παλαμά εις Λισαβόνα, υπεστήριξε την άποψιν ότι δεν υπάρχει εθνότης κυπριακή, αλλ' ότι υπάρχουν Έλληνες της Κύπρου και Τούρκοι της Κύπρου. Επομένως, συνεπέραναν ο κ. Ολτσάου, η ρύθμιση του ζητήματος δεν είναι θέμα κυπριακόν, αλλά θέμα το οποίον αφορά απευθείας την Τουρκίαν και την Ελλάδα. Ως εκ τούτου συνέστησε την

έναρξιν ελληνοτουρκικού διαλόγου, παραγκωνιζομένου του αρχιεπισκόπου Μακαρίου και της κυπριακής Κυβερνήσεως».

Ο Παπαδόπουλος, με τη συνέντευξή του στη *Μιλλιέτ* και με τη συμφωνία της Λισαβόνας, ζητούσε από τον Μακάριο περαιτέρω παραχωρήσεις στους Τούρκους και ιδιαίτερα στο θέμα της τοπικής διοίκησης. Στις 9 Ιουνίου 1971 εστάλη στον Μακάριο σημείωμα των Αθηνών, το οποίο του επιδόθηκε υπό τη μορφή διακοίνωσης στις 11 Ιουνίου. Την επίδοση της διακοίνωσης συνόδευε σειρά απειλητικών προειδοποιήσεων και εκφοβισμών του Παλαμά προς τον Κύπριο πρέσβη στην Αθήνα, που κυρίως αφορούσαν το ενδεχόμενο να στηριχθεί η Κύπρος σε σοβιετική βοήθεια ή βοήθεια από τους Αδελφούς.

Στο σημείωμα περιέχονταν «προτάσεις προς την Κυπριακή Κυβέρνηση, επί των σημείων των θιγομένων εν τη επιστολή Ντενκτάς της 27ης Απριλίου 1971» και βεβαίως συγκεκριμένες εισηγήσεις για περαιτέρω υποχωρήσεις που θα έπρεπε — κατά τη γνώμη των Αθηνών — να περιληφθούν στην απάντηση που ετοίμαζε η κυπριακή κυβέρνηση στην επιστολή του Ντενκτάς. Στις 16 Ιουνίου, ο Μακάριος ανακοίνωσε την απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου στον Έλληνα πρέσβη Παναγιωτάκο, υπογραμμίζοντας ότι επιθυμία του ήταν πάντα να συνεργάζεται στενά με την ελληνική κυβέρνηση, αλλά, στην προκειμένη περίπτωση, δεν ήταν δυνατό να δεχθεί εισηγήσεις που θεωρούσε εξαιρετικά επιζήμιες. Μετά την απόρριψη των ελλαδικών εισηγήσεων, η κρίση στις σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας κλιμακώθηκε. Ο Άγγελος Χωραφάς έφθασε στην Κύπρο στις 19 Ιουνίου και επέδωσε στον Μακάριο επιστολή του Γεωργίου Παπαδόπουλου. Στη συζήτηση που ακολούθησε ο Μακάριος και πάλι απέρριψε τις εισηγήσεις του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών σαν διχοτομικές. Ο Χωραφάς επέστρεψε στην Αθήνα άπρακτος. Ο Μακάριος απάντησε στην επιστολή του Παπαδόπουλου στις 24 Ιουνίου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

«Πρωθυπουργός.

Εν Αθήναις τη 18η Ιουνίου 1971.

Μακαριώτατε,

Εντός των τελευταίων ημερών εκυκλοφόρησαν τερατώδεις φήμει, αι οποίαι κατέπληξαν την Ελληνικήν Κυβέρνησιν και εμέ προσωπικώς. Ελέχθη συγκεκριμένως, εμμέσως ή και αμέσως, ότι αι προτάσεις τας οποίας σας διεβιάσαμεν την 11ην τρέχοντος, προτάσεις αφιστάμεναι δήθεν της γραμμής

του ανεξαρτήτου κυριάρχου και ενιαίου κράτους, είναι αποτέλεσμα συμπαιγνίας μεταξύ Αθηνών και Αγκύρας, της τελευταίας συγκατατεθείσης εις αυτές προκαταβολικώς κατά τους διαδίδοντας τας φήμας αυτές. Ελέχθη επίσης ότι, εν αγαστή συμπνοία μετά της Τουρκικής Κυβερνήσεως, συνωμοτούμεν κατά του προσώπου Σας, απεργαζόμενοι την απομάκρυνσίν Σας από την θέσιν Σας.

Μόνο αισθήματα απογοητεύσεως και αηδίας είναι δυνατόν να προκαλούν τοιαύται σπερμολογία. Ταύτα, ανεξαρτήτως του ότι προσωπικώς είμαι πεπεισμένος ότι η οξύνοια η οποία Σας διακρίνει αρκεί διά να τοποθετηθούν ασυζητητί αι ταπειναί ταύται κακοήθειαι εκεί που τους αρμόζει και να ανακληθούν οι συκοφάνται εις την δέουσαν τάξιν.

Αι προτάσεις μας, Μακαριώτατε, αποτελούν προϊόν εμπεριστατωμένης μελέτης και ωρίμου σκέψεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως και μόνον. Εξητάσαμεν την παρούσαν κατάστασιν και όλας τας ενδεχομένας προοπτικάς. Και κατελήξαμεν ανενδοιάστως εις το συμπέρασμα ότι α) Η ύπαρξις ενός είδους συντονιστού είναι απαραίτητος διά την ομαλήν λειτουργίαν των Αρχών Τοπικής Διοικήσεως. β) Η παρουσία εντός του Υπουργικού Συμβουλίου Τουρκοκυπρίου Υπουργού αρμοδίου διά τα θέματα Τοπικής Διοικήσεως εν τω συνόλω των, ου μόνον δεν εξασθενεί αλλ' αντιθέτως υπογραμμίζει την ενότητα του Κράτους. γ) Η μοναδική αύτη παραχώρησις — διότι ουδεμία άλλη ουσιαστικού περιεχομένου ζητείται από Τουρκοκυπριακής πλευράς — αντισταθμίζεται πλουσίως διά των μέχρι τούδε προτάσεων του κ. Ντενκτάς, προτάσεων ικανοποιουσών μεταξύ άλλων το σύνολον των εις τα "13 σημεία" αιτημάτων Σας και επιτρεπουσών απρόσκοπτον λειτουργίαν του κρατικού μηχανισμού. δ) Υπό τας συνθήκας αυτές μία συμφωνία θα απέβαινε σαφώς προς το συμφέρον του Ελληνικυπριακού λαού. ε) Όσον αφορά την αιτουμένην υπό των Τουρκοκυπρίων κατοχύρωσιν των αρμοδιοτήτων Τοπικής Διοικήσεως, η ανάγκη τοιαύτης κατοχυρώσεως είναι οφθαλμοφανής διά πάντα αντικειμενικόν κριτήν.

Πέραν των ανωτέρω σοβαρών πλεονεκτημάτων τα οποία εμφανίζει μία συμφωνία επί των προταθεισών βάσεων, αύτη θα εξησφάλιζε α) κατάλυσιν του σημερινού διχοτομικού καθεστώτος και β) πρόληψιν μιας άλλης βεβαίας κρίσεως, την έκτασιν και τας δυσμενείς συνεπειάς της οποίας ουδείς δύναται να προΐδῃ.

Ήδη, Μακαριώτατε, εμφανίζεσθε αποφασισμένος να απορρίψετε τας προτάσεις μας, διά λόγους ομολογώ ότι αδυνατώ να αντιληφθώ, να προκαλέσητε διακοπήν του διαλόγου και, αντί να επωφεληθήτε μιας ενδεχομένης σπανίας ευκαιρίας, τείνετε να δημιουργήσετε κατάστασιν δυναμένην να οδηγήση τον Ελληνοκυπριακόν λαόν εις περιπετείας από τας οποίας είναι δυνατόν να εξέλθη βαρύτατα τραυματισμένος.

Δεν ισχυρίζομαι ότι αι προτάσεις μας θα εγίνοντο ασφαλώς δεκταί από Τουρκικής πλευράς. Πάντως θα καθίστων “τον φάκελλόν μας” διεθνώς απρόσβλητον.

Η ορθοφροσύνη η οποία Σας χαρακτηρίζει μου δίδει την ελπίδα ότι, έστω και την υστάτην ώραν, θα θελήσετε να αναθεωρήσετε τας αποφάσεις Σας. Εάν συμβή το αντίθετον, εάν επιμείνητε να διασπάσητε το κοινόν μας μέτωπον, είμαι υποχρεωμένος να Σας είπω ότι αναλαμβάνετε βαρυτάτην ευθύνην έναντι του Κυπριακού Ελληνισμού, έναντι του Έθνους γενικώτερον και έναντι της Ιστορίας. Εις μίαν τοιαύτην περίπτωσιν, η Ελληνική Κυβέρνησις θα ευρεθή εις την σκληράν ανάγκην να λάβη τα μέτρα εκείνα τα οποία επιτάσσει το εθνικόν συμφέρον και το καλώς νοούμενον συμφέρον του Κυπριακού Ελληνισμού, οσονδήποτε πικρά και αν είναι ταύτα.

Μετά του οφειλομένου σεβασμού και πάσης τιμής
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ»

ΜΑΚΑΡΙΟΣ

«Εν Λευκωσία, τη 24η Ιουνίου 1971

Αγαπητέ κ. Πρόεδρε,

Διαβιβάζω συνημμένως την υπό του Υπουργικού Συμβουλίου εγκριθείσαν απάντησιν του κ. Γλαύκου Κληρίδη προς την από 27ης Απριλίου 1971 επιστολήν του κ. Ραούφ Ντενκτάς.

Το ύφος και το περιεχόμενον της απαντητικής επιστολής του κ. Κληρίδη αφήνουν ανοικτήν την θύραν, ως η σύστασις της Ελληνικής Κυβερνήσεως και η ημετέρα πρόθεσις, προς συνέχισιν των συνομιλιών. Φρονώ ότι η προς τον κ. Ντενκτάς απάντησις δεν προσφέρει εις τους Τουρκοκυπρίους πρόσχημα προς διακοπήν του διαλόγου εκτός, βεβαίως, εάν η διακοπή του είναι εν πάση περιπτώσει προαποφασισμένη.

Κατά την διατύπωσιν της απαντήσεως είχομεν υπ' όψιν τας διά σημειώματος υπό ημερομηνίαν 9 Ιουνίου 1971 διαβιβασθείσας απόψεις και εισηγή-

σεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως ως προς την προς εμέ υπό ημερομηνίαν 18 Ιουνίου 1971 επιστολήν της υμετέρας Εξοχότητος, κοιμισθείσαν υπό του Πρέσβεως κ. Αγγέλου Χωραφά.

Λυπούμαι, διότι λόγω διαφοράς γνώμης επί ωρισμένων απόψεων της Ελληνικής Κυβερνήσεως, δεν διευτυπώθη συμφώνως προς αυτάς η απάντησις προς τον κ. Ντενκτάς.

Ως η υμετέρα Εξοχότης ενθυμείται, είχαν αρχικώς την γνώμην ότι δεν έπρεπε να δεχθώμεν καν συζήτησιν επί του εγερθέντος από Τουρκικής πλευράς θέματος Τοπικής Διοικήσεως, διότι και η απλή αποδοχή συζητήσεως θα εδημιούργει θέμα, το οποίον ούτε εκ των προνοιών του Συντάγματος του 1960 προέκυπτεν. Εδέχθημεν, όμως, τελικώς την συζήτησιν τη επιμόνω συμβουλή της Ελληνικής Κυβερνήσεως, διά να επιδείξωμεν πνεύμα καλής θελήσεως έναντι των Τουρκοκυπρίων. Και συνεφωνήθη μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως, ότι θα ήτο δυνατόν ακινδύνως να δοθῆ Τοπική Διοίκοις πρώτου βαθμού με βάση το χωρίον. Ακολούθως εδέχθημεν, εν τη εξέλιξει των διαπραγματεύσεων, Τοπικήν Διοίκοις δευτέρου βαθμού με βάση ομάδα χωρίων. Παρά τας αρχικάς αντιρρήσεις μας εδέχθημεν επίσης όπως η ομάδα χωρίων ή περιοχή καθορισθῆ επί φυλετικών κριτηρίων. Μετ' εμφάσεως όμως ετονίσθη από Ελλαδικῆς και Κυπριακῆς πλευράς ότι εν ουδεμιᾷ περιπτώσει έπρεπε να γίνῃ αποδεκτῆ πρότασις των Τουρκοκυπρίων περί Κεντρικῆ Φορέως εξουσίας Τοπικής Διοικήσεως.

Νομίζω ότι θα απετέλει σοβαράν μετακίνησιν από της θέσεως αυτής η υφ' ημών αποδοχή, ως η σύστασις της Ελληνικής Κυβερνήσεως, Τούρκου Υπουργού ή Υφυπουργού έχοντος τας αρμοδιότητας επί θεμάτων Τοπικής Διοικήσεως. Εν τη πράξει θα εδεχόμεθα τον Κεντρικόν Φορέα εξουσίας εν τω προσώπῳ του Τούρκου Υπουργού ή Υφυπουργού.

Εν τη προς εμέ επιστολή σας εκφράζετε την άποψιν ότι η παρουσία εις το Υπουργικόν Συμβούλιον ενός Τούρκου Υπουργού, αρμοδίου διά τα θέματα Τοπικής Διοικήσεως εν συνόλω των, ου μόνον δεν εξασθενεί, αλλ' αντιθέτως υπογραμμίζει την ενότητα του κράτους. Διαφωνώ προς την τοιαύτην άποψιν. Ο επί φυλετικών κριτηρίων καθορισμός περιοχῶν Τοπικής Διοικήσεως διασπά ήδη εν τη βάσει την ενότητα του κράτους, η δε διάσπασις συνεχίζεται προς τα άνω διά του διορισμού Τούρκου Υπουργού Τοπικής Διοικήσεως. Ο Τούρκος Υπουργός, λαμβανομένου υπ' όψιν του γεγονότος ότι θα ήσκει εξουσίαν και έλεγχον επί ήδη χωριστῶν Αρχῶν πρώτου και δευτέρου βαθμού Τοπικής

Διοικήσεως, θα απετέλει, τύποις και ουσία, τον Κεντρικόν Φορέα της Τουρκικής Τοπικής Διοικήσεως. Την υπαγωγήν, εξ άλλου, των θεμάτων Τοπικής Διοικήσεως των Ελλήνων εις τον Τούρκον Υπουργόν χάριν της φαινομενικής ενότητος του κράτους θεωρώ εθνικώς απαράδεκτον. Θα ηδυνάμην να ομιλήσω εκτενέστερον επί του θέματος αυτού, αλλά δεν νομίζω αναγκαίαν την επέκτασιν. Εν όψει των ανωτέρω παρέλκει να αναφερθώ εις το Τουρκικόν αίτημα περί χωριστής Τουρκικής Τοπικής Αστυνομίας.

Η Ελληνική Κυβέρνησις πιστεύει ότι με μοναδικόν αντάλλαγμα την κατά τινα τρόπον ικανοποίησιν των Τουρκοκυπρίων επί του θέματος της Τοπικής Διοικήσεως διαλύονται οι σήμερον υφιστάμενοι θύλακοι, γίνεται από Τουρκοκυπριακής πλευράς αποδεκτόν το σύνολον σχεδόν των “13 σημείων” παλαιών προτάσεών μου και ότι αποτελεί τούτο σημαντικόν κέρδος.

Αλλ’ οι θύλακοι διά της αποδοχής Τοπικής Διοικήσεως, ως η προταθείσα, δεν διαλύονται. Αντιθέτως, μονιμοποιούνται και νομιμοποιούνται. Είναι αληθές ότι γίνονται αποδεκτά πλείστα των “13 σημείων” των παλαιών προτάσεών μου, αίτινες διετυπώθησαν υπό άλλας τότε συνθήκας. Το αιτούμενον, εν πάση περιπτώσει, αντάλλαγμα είναι πολύ μέγαλον και η παροχή του θα παρουσίαζε τας συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου ως “μη χείρονα κατάστασιν”, καίτοι δεν επιθυμούμεν την εις αυτάς επάνοδον. Ανεφέρθην ιδιαίτερος εις το θέμα της Τοπικής διοικήσεως διότι τούτο αποτελεί το μεγαλύτερον εμπόδιον εις την πρόοδον των συνομιλιών. Επί άλλων σημείων διαφωνίας ομιλεί μετ’ επιχειρημάτων η προς τον κ. Ντενκτάς απάντησις και δεν θεωρώ αναγκαίαν εν τη παρούση την εις αυτά αναφοράν.

Η γραμμή, την οποίαν από κοινού εχαράξαμεν τόσον ως προς την συνταγματικήν όσον και ως προς την διεθνή πλευράν του Κυπριακού προβλήματος και τον συσχετισμόν αμφοτέρων, είναι η πλέον ενδεδειγμένη. Πιστεύω ότι παρέκκλισις εκ της γραμμής ταύτης θα οδηγήση εις λύσεις εθνικώς επιζημίους.

Εις την επιστολήν σας, κύριε Πρόεδρε, αποκρούετε τας κυκλοφορούσας φήμας, ότι δήθεν αι προς ημάς προτάσεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως εγένοντο προκαταβολικώς αποδεκταί υπό της Τουρκίας και ότι επίσης εν αγαστή συμπνοία μετά της Τουρκικής Κυβερνήσεως σχεδιάζεται κατ’ εμού συνωμοσία. Επιθυμώ να βεβαιώσω ότι ουδέποτε ηθέλησα να συμμερισθώ τας τοιαύτας φήμας.

Εν κατακλείδι, κύριε Πρόεδρε, αναφέρομαι εις την τελευταίαν παράγραφον

της επιστολής σας διαβιβαζούσης ότι, εάν δεν γίνουν αποδεκταί αι εισηγήσεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως, “θα ευρεθή αύτη εις την σκληράν ανάγκην να λάβη τα μέτρα εκείνα, τα οποία επιτάσσει το εθνικόν συμφέρον και το καλώς νοούμενον συμφέρον του Κυπριακού Ελληνισμού, οσονδήποτε πικρά και αν είναι ταύτα”.

Το περιεχόμενον της παραγράφου ταύτης δημιουργεί την εντύπωσιν εκφράσεως απειλής, καίτοι δυσκολεύομαι να δεχθώ ως ακριβή την προκύπτουσαν ερμηνείαν και εντύπωσιν. Εάν όμως η εν λόγω παράγραφος συνιστά, πράγματι, απειλήν, λυπούμαι να είπω ότι δημιουργείται ανεπίτρεπτος κατάστασις, την οποίαν ως εντολοδόχος του Κυπριακού Ελληνισμού δεν δύναμαι να αγνοήσω. Θα ήτο, κατά συνέπειαν, ευκταίον όπως υπάρξουν αι δέουσαι διευκρινήσεις, ίνα δυνηθώμεν να συνεχίσωμεν την αρμονικήν συνεργασίαν επι αγαθώ της κοινής Εθνικής υποθέσεως.

Μετ’ εγκαρδίων ευχών,
Ο Κύπρου ΜΑΚΑΡΙΟΣ»

1971: ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ.
Χρ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ-ΠΑΛΑΜΑΣ - ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Την άνοιξη του 1971 συνέρχεται η Υπουργική Σύνοδος του ΝΑΤΟ στη Λισαβόνα, όπου σε απευθείας συνομιλίες των υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας λήφθηκαν αποφάσεις καθοριστικές για την Κύπρο. Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου οι πιέσεις της Αθήνας για κλείσιμο του Κυπριακού εντείνονται και γίνονται απροκάλυπτα απειλητικές. Με επιστολή του Γ. Παπαδόπουλου προς τον Μακάριο, ο επικεφαλής της χούντας αναφέρεται στα «πικρά μέτρα» τα οποία «η Ελληνική Κυβέρνησις θα ευρεθή εις την ανάγκην να λάβη» εφόσον δεν γίνει αποδεκτή η υπόδειξη των Αθηνών στον Μακάριο να δεχθεί «Τουρκοκύπριο υπουργό ή υφυπουργό, αρμόδιο για ζητήματα τοπικής αυτοδιοικήσεως... για να μην ναυαγήσουν οι διαπραγματεύσεις». Η άρνηση του αποδέκτη της επιστολής να συμμορφωθεί προς τας υποδείξεις σηματοδότησε την κρίση. Ένα μήνα αργότερα, στις 20 Ιουλίου, παραδίδεται σημείωμα του Έλληνα υφυπουργού Εξωτερικών Χρ. Ξανθόπουλου-Παλαμά προς τον Πρόσβη της Κύπρου, όπου αναβιώνει το θέμα του προβαδίσματος του εθνικού κέντρου. Τη θεωρία του εθνικού κέντρου απέρριψε αμέσως ο Μακάριος με επιστολή του κατ' ευθείαν στον Παπαδόπουλο, με την υπόδειξη και έγκριση του οποίου συντάχθηκε το υπουργικό σημείωμα.

Να σημειωθεί ότι η θεωρία του εθνικού κέντρου και του προβαδίσματος των Αθηνών έναντι της Λευκωσίας ξεκίνησε, ήπια αρχικά, επί κυβερνήσεως Γ. Παπανδρέου στην επιστολή του προς τον Μακάριο (25/2/1964), όπου ο Έλληνας Πρωθυπουργός διατύπωνε τη θέση ότι η διαμόρφωση πολιτικής και τακτικής στο Κυπριακό έπρεπε να βασίζεται στην ύπαρξη «επηυξημένης

ευθύνης των Αθηνών ως κέντρου του ελληνισμού». Η θεωρία του «εθνικού κέντρου» και του προβαδίσματος των Αθηνών έναντι της Λευκωσίας απέβη μοιραία στην περίοδο της χούντας.

ΧΡ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ-ΠΑΛΑΜΑΣ

«Εν Αθήναις τη 20ή Ιουλίου 1971

Εμπιστευτικόν Σημείωμα

Αι σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας απετέλεσαν εξ αρχής το πλέον ευαίσθητον σημείον της εθνικής μας υποθέσεως. Η έλλειψις συνεννοήσεως και συντονισμού επέφερε μέχρι τούδε ανυπολογίστους εθνικάς ζημιάς. Είναι βαρύ το εξ αυτού εθνικόν παθητικόν εκ πρωτοβουλιών και αδοκήτων κυπριακών ενεργειών. Ενίοτε και από πλευράς Αθηνών εγένοντο χειρισμοί μη απολύτως ενηρμονισμένοι.

Είναι ίσως η υστάτη στιγμή να αντιμετωπισθή το όλον θέμα εις τας γενικάς γραμμάς του, εις τρόπον ώστε να γνωρίζουν εκ των προτέρων οι εκάστοτε υπεύθυνοι, τόσο εν Αθήναις όσο και εν Λευκωσία, ποία είναι τα όρια εντός των οποίων ημπορούν αυτοί να κινηθούν. Τα όρια αυτά θα πρέπει να διαγραφούν κοινή συμφωνία.

Υποβάλλομεν τας κάτωθι σκέψεις, αι οποίαι από της ενταύθα σκοπιάς κρίνονται ορθαί. Θα ήτο χρήσιμον όπως υποβληθούν εις τον Αρχιεπίσκοπον Μακάριον προς κρίσιν, εκτίμησιν και διατύπωσιν των ιδικών του σχολίων ή ενδεχομένως και ιδικών του προτάσεων ή σκέψεων. Είναι χρήσιμον να συζητήσωμεν, αλλ' είναι εθνικώς επιτακτικόν να συμφωνήσωμεν.

1. Ο κυπριακός ελληνισμός αποτελεί τμήμα αναπόσπαστον του Ελληνικού Έθνους.

2. Η Κυπριακή Πολιτεία, ιδρυθείσα διά των συμφωνιών είναι διεθνώς ανεξάρτητος. Δεν είναι όμως ο κυπριακός ελληνισμός ανεξάρτητος έναντι της Ελλάδος. Τον συνδέει —πρέπει να τον συνδέη— οργανική με το εθνικόν σύνολον ενότης.

3. Κέντρον του Κυπριακού Ελληνισμού είναι η Λευκωσία. Κέντρον του Έθνους είναι αι Αθήναι.

4. Δι' όλα τα θέματα γενικωτέρου εθνικού περιεχομένου η Λευκωσία έχει χρέος να συνεννοήται με τας Αθήνας. Η Λευκωσία από ιδικής της σκοπιάς, εκφράζει το κατά την εκτίμησίν της συμφέρον του Κυπριακού Ελληνισμού.

Αι Αθήναι προσδιορίζουν το γενικώτερον συμφέρον του Έθνους, εις ο εντάσσεται και το συμφέρον του κυπριακού Ελληνισμού.

5. Εις την εκτίμησιν του γενικωτέρου εθνικού συμφέροντος δεν υποκαθιστά — δεν ημπορεί να υποκαθιστά — η Λευκωσία τας Αθήνας. Αι Αθήναι, ως εθνικόν κέντρον, συνθέτουν και εν τέλει διαγράφουν την ακολουθητέαν πορείαν πολιτικής και τακτικής.

6. Εις πάσαν περίπτωσιν, εμπίπτουσιν εις την ανωτέρω παράγραφον, η κυπριακή γραμμή δέον να εντάσσεται εις την εθνικήν γραμμήν και να προσαρμόζεται τελικώς προς αυτήν.

7. Εις περίπτωσιν διαφωνίας, λύσιν δεν αποτελεί η διάσπασις της εθνικής ενότητος, αλλ' η κατάλυσις της διαφωνίας διά της ιεραρχήσεως των εκατέρωθεν απόψεων και του προβαδίσματος του γενικώτερου εθνικού συμφέροντος. Ο κυπριακός ελληνισμός, εκλέγων κατ' αποκλειστικήν αρμοδιότητα την ηγεσίαν του, παρέχει αυτομάτως και την εντολήν, όπως η ηγεσία αυτή συνεννοηται και συνεργάζεται αρμονικώς με τας Αθήνας.

8. Εκτός βεβαίως εάν ο κυπριακός ελληνισμός αποφασίση να αποσπασθή, καθ' ο έχει δικαίωμα, από τον εθνικόν κορμόν. Εις την περίπτωσιν αυτήν, πέραν της ιστορικής ευθύνης έναντι του Ελληνισμού, διά την Ελλάδα παραμένουν αι υφιστάμεναι σχετικαί διεθνείς συμβατικάί δεσμεύσεις και η αντιμετώπισις των εξ αυτών διεθνών υποχρεώσεων.»

ΜΑΚΑΡΙΟΣ

«Εν Λευκωσία, τη 4η Αυγούστου 1971.

Αγαπητέ κ. Πρόεδρε,

Αναφέρομαι εις το υπό ημερομηνίαν 20 Ιουλίου 1971 εμπιστευτικόν σημείωμα, το οποίον ο επί των Εξωτερικών Υφυπουργός της Ελλάδος κ. Χρ. Ξανθόπουλος-Παλαμάς επέδωκε προς τον ημέτερον εν Αθήναις Πρόσβυν κ. Ν. Κρανιδιώτην. Αντίγραφον του σημειώματος, εν τω οποίω διατυπούνται ωρισμένα σκέψεις ως προς τας σχέσεις και τα πλαίσια της συνεργασίας Ελλάδος και Κύπρου, επισυνάπτεται τη παρούση. Το κείμενον του σημειώματος, ως διηκρίνισε προς τον κ. Κρανιδιώτην ο κ. Παλαμάς, συνετάχθη τη εγκρίσει της υμετέρας Εξοχότητος. Ως εκ τούτου και λόγω της σπουδαιότητος των θιγομένων θεμάτων προέκρινα όπως τας επ' αυτών παρατηρήσεις και απόψεις μου απευθύνω προσωπικώς προς υμάς.

Θα επεθύμουν να αποφύγω αναδρομήν εις το παρελθόν, εις σφάλματα και εις ευθύνas. Δεν δύναμαι, όμως, να αποδεχθώ τον εν τω σημειώματι κατηγορηματικώς προβαλλόμενον ισχυρισμόν περί εθνικού παθητικού “εκ πρωτοβουλιών και αδοκίτων κυπριακών ενεργειών”. Δεν γνωρίζω εις ποίας πρωτοβουλίας και εθνικώς επιζημίους ενεργείas αναφέρεται ο τοιοῦτος ισχυρισμός. Ἰπῆρξε πάντοτε δι’ ἐμέ κανών η μετὰ της ἐκάστοτε Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως συνεννόησις ἐπὶ του χειρισμοῦ της εθνικῆς υποθέσεως της Κύπρου. Εἰς τινας μάλιστα περιπτώσεις ηκολούθησα, παρά τους σοβαροὺς ενδοιασμούς μου, συμβουλὰς ἐξ Ἀθηνῶν και υποδείξεις, αἰτινες ἀπεδείχθησαν ἐσφαλμένα. Δεν θα ἀναφερθῶ εις περιπτώσεις, κατὰ τας οποίας Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις προέβησαν, ἀνευ ουδεμιᾶς συνεννοήσεως και ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ της Κυπριακῆς ηγεσίας, εις ἐπιζημίους κατὰ την γνώμην μου ενεργείas και χειρισμούς του Κυπριακοῦ θέματος. Ἀναμόχλευσις του παρελθόντος κατὰ την λεπτήν και κρίσιμον φάσιν του Κυπριακοῦ θα ἐδημιούργει κλίμα οὐχὶ ἐπιδοθητικόν της κοινῆς προσπάθειas προς ἐποικοδομητικὴν ἀντιμετώπισιν του εθνικοῦ τούτου θέματος. Θα περιορισθῶ, κατὰ συνέπειαν, εις την μετὰ σαφηνείas διατύπωσιν των ἀπόψεών μου ἐπὶ των ἐν τω προμνησθέντι σημειώματι διαλαμβανομένων.

1. Σειρὰ ἐκτιθεμένων ἐν τω σημειώματι σκέψεων, κρινομένων ἀπὸ της σκοπιᾶς των Ἀθηνῶν ως ὀρθῶν, ἀπολήγουν εις το συμπέρασμα ὅτι η Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐκπροσωπούσα και προσδιορίζουσα τὰ γενικώτερα συμφέροντα του Ἐθνους, συνθέτει και ἐν τέλει διαγράφει την ἀκολουθητέαν ἐπὶ του Κυπριακοῦ ζητήματος πορείαν πολιτικῆς και τακτικῆς, προς την οποίαν, ως ἐν τω σημειώματι ἀναφέρεται, δέον να προσαρμόζη την πολιτικὴν της, ἔστω διαφωνούσα, η Κυπριακὴ ηγεσία. Δεν θα συμφωνήσω με το τελικόν συμπέρασμα των ως ἄνω σκέψεων, ὅτι δηλαδή η ἐπὶ του Κυπριακοῦ πολιτικὴ γραμμὴ της Κυπριακῆς ηγεσίας, εις περίπτωσιν διαφωνίας προς την Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, πρέπει κατ’ ἀνάγκην να συμμορφούται προς τας ὑπ’ αὐτῆς υποδείξεις και να προσαρμόζη ἀναλόγως την πολιτικὴν της. Νομίζω ὅτι ἐν τω σημειώματι ἀπλοποιούνται ἢ μᾶλλον παραγνωρίζονται αἱ ἰδιάζουσαι συνθήκαι και οἱ παράγοντες, αἰτινες συνθέτουν το Κυπριακόν πρόβλημα και την συναφὴ προς τούτο πραγματικότητα.

2. Ο Κυπριακός Ἑλληνισμός ἐστὶν και αἰσθάνεται τμήμα του Ἐθνους. Τον συνδέει ὀργανικὴ με το εθνικόν σύνολον ἐνότης, ως ὀρθῶς διατυπύεται εις το σημείωμα, ἔστω και ἀν η Κύπρος ἀναγνωρίζεται διεθνῶς ως ανεξάρτητος πολιτεία. Κέντρον του Ἐθνους ἐστὶν αἱ Ἀθῆναι ως πρωτεύουσα της Ἑλλάδος

και εν τη εννοία ότι η Ελληνική Κυβέρνησις έχει τον πρώτον και κύριον λόγον εις τον προσδιορισμόν των γενικωτέρων συμφερόντων του Έθνους. Συμφωνώ επίσης ότι η Λευκωσία, ήτοι η Κυπριακή ηγεσία, εκφράζει το κατά την εκτίμησίν της συμφέρον του Κυπριακού Ελληνισμού, αλλά δεν δύναται να υποκαθιστά τας Αθήνας, ήτοι την Ελληνικήν Κυβέρνησιν, εις την εκτίμησιν του γενικωτέρου συμφέροντος του Έθνους, εντός του οποίου εντάσσεται και το συμφέρον του Κυπριακού Ελληνισμού.

3. Η Κυπριακή ηγεσία έχει επιτακτικόν καθήκον και υποχρέωσιν να συνεννοήται και να συνεργάζεται μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως ως προς τον χειρισμόν του Κυπριακού προβλήματος. Αλλά προκύπτει το ερώτημα ως προς την θέσιν και την στάσιν της Κυπριακής ηγεσίας εις ην περίπτωσιν έχει αύτη διάφορον της Ελληνικής Κυβερνήσεως γνώμην επί της ακολουθητέας επί του Κυπριακού πορείας ή επί ωρισμένων σημείων του προβλήματος. Κατά την άποψιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως πρέπει να προσαρμοσθή και ταυτισθή αναλόγως των εξ Αθηνών υποδείξεων η γραμμή της Κυπριακής ηγεσίας. Δεν αποδέχομαι την τοιαύτην άποψιν, εφ' όσον άλλωστε επανειλημμένως ετονίσθη υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως ότι αδυνατεί να αναλάβη την στρατιωτικήν υπεράσπισιν της Κύπρου. Ο Κυπριακός Ελληνισμός πρέπει να διατηρήση την τελευταίαν λέξιν εις ό,τι αφορά την επιδίωσιν και το εθνικόν του μέλλον. Διαπιστουμένης διαφωνίας μεταξύ Αθηνών και Λευκωσίας, εάν η διαφωνία δεν αρθθή διά συζητήσεως και ανταλλαγής γνωμών και δεν καταστή δυνατή η ταυτότης απόψεων, αναλαμβάνονται κεχωρισμένως ευθύνην εκατέρωθεν. Δεν επιθυμούμεν επ' ουδενί λόγω να εμπλέξωμεν την Ελλάδα εις πολεμικάς περιπετείας χάριν της Κύπρου. Τοιαύτη εμπλοκή, ως επίσης επανειλημμένως ετονίσθη από Ελλαδικής πλευράς, είναι αντίθετος προς τα γενικώτερα εθνικά συμφέροντα. Ως μείζον, επιθυμούμεν την συμπαράστασιν της Ελλάδος. Ως έλαττον, ζητούμεν όπως η Ελλάς μη συμβάλη εις την δημιουργίαν ψευδαισθήσεως εν Τουρκία, ότι είναι ποτέ δυνατόν να συνεργήσουν αι Αθήναι εις την επιβολήν λύσεως του Κυπριακού προβλήματος απαραδέκτου διά τον Κυπριακόν Ελληνισμόν.

4. Πολύ ατυχής είναι η εν τη ογδόω παραγράφω του διαβιβασθέντος σημειώματος παρατήρησις περί ενδεχομένου αποσπάσεως του Κυπριακού Ελληνισμού από τον εθνικόν κορμόν. Ο Ελληνισμός της Κύπρου ουδέποτε θα αποσπασθή του εθνικού κορμού, έστω και αν η καθ' ον τρόπον υπόμνησις εν τω σημειώματι των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και των εξ αυτών συμβα-

τικών δεσμεύσεων και διεθνών υποχρεώσεων της Ελλάδος ωθή προς τοιαύτην κατεύθυνσιν. Θέλω να ερμηνεύσω την υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως επίκλησιν των μη επικυρωθεισών υπό του Ελληνικού Κυπριακού λαού Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου ως διατύπωσιν και έκφρασιν, ούτως ειπείν, μιας επί πλέον δυσχερείας της Ελλάδος να προστατεύση την Κύπρον ως εθνικόν έδαφος. Δυσκολεύομαι ή μάλλον αρνούμαι να υποθέσω ότι η Ελληνική Κυβέρνησις διά της παραγράφου ταύτης πειράται καθ' οιονδήποτε τρόπον να θεμελιώση τας μετά του Κυπριακού Ελληνισμού σχέσεις της Ελλάδος εις βάσιν άλλης πλην εκείνης του εθνικού αισθήματος.

Εξέθεσα, κύριε Πρόεδρε, εν πάση ειλικρινεία τας σκέψεις και απόψεις μου επί των διαλαμβανομένων εις το διαβιβασθέν υπό του Υφυπουργού Εξωτερικών της Ελλάδος σημείωμα. Πολύ λυπούμαι διότι από τινος ανεφύη διαφορά απόψεων επί του Κυπριακού μεταξύ της Ελληνικής και της Κυπριακής Κυβερνήσεως. Θα επιθύμουν μεθ' υμών συνάντησιν, εάν νομίζητε χρήσιμον την τοιαύτην συνάντησιν, ίνα ανταλλάξωμεν και προσωπικώς περαιτέρω απόψεις.

Μετά θερμών ευχών
Ο Κύπρου Μακάριος.»

1971: Ε.Ο.Κ.Α Β΄. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΙΒΑΣ-ΔΙΓΕΝΗΣ

Τον Σεπτέμβριο του 1971, ο στρατηγός Γρίβας επανήλθε στην Κύπρο, αφού διέφυγε από την επιτήρηση στην οποία τον υπέβαλε η χούντα των Αθηνών, για να συνεχίσει τον αγώνα για την ένωση. Η διαφυγή συνέπεσε με την απόρριψη εκ μέρους του Μακαρίου των εισηγήσεων του Παπαδόπουλου. Ήταν φαίνεται από τα «πικρά μέτρα» που έπαιρνε η χούντα εναντίον του Μακαρίου. Η πρώτη προκήρυξή του Γρίβα έγινε με φυλλάδια τα οποία εστάλησαν ταχυδρομικώς σε συλλόγους, σωματεία, οργανώσεις και άτομα. Απευθύνθηκε ιδιαίτερα στη νεολαία.

*«ΕΛΛΗΝΙΚΕ ΛΑΕ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ,
ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΝΕΙΑΤΑ!*

Ιδού και πάλιν εγώ μεταξύ υμών, εις την πατρικήν γην. Κατόπιν πενταετούς αναγκαστικής εξορίας, εξ αιτίας των καιροσκοπών και προδοτών των εθνικών της ιδεωδών, επιστρέφω εις το πάτριον έδαφος διά να σώσω την Πατρίδα μου από την καταστροφήν εις την οποίαν την ωδήγησαν οι ανίκανοι να φέρουν το όνομα Έλληνα, έτι δε περισσότερο να τιτλοφορούνται ως ηγέται του πολυπαθούς Κυπριακού Ελληγισμού.

Το 1955 ηναγκάσθημεν να λάβωμεν τα όπλα διά την απελευθέρωσιν της Πατρίδος και θα απελευθερούτο, εάν οι τότε λιπόψυχοι πολιτικοί ηγέται δεν έσπευδον να συνθηκολογήσουν με έναν ηττημένον, εις το πεδίο των μαχών, αντίπαλον. Αλλά τώρα αι συνθήκαι μετεβλήθησαν υπέρ ημών. Παρά το πλευρόν μας ίσταται η Μητέρα Πατρίς, ήτις την φοράν αυτήν δεν θα μας εγκαταλείψη. Από την στιγμήν αυτήν η υπόθεσις της απελευθερώσεως του

Κυπριακού Ελληνισμού περιήλθεν εις ανθρώπους με ψυχικόν σθένος και στιβαράς χείρας, αι οποίαι δεν τρέμουν προ των εχθρών, ούτε θωπεύουν επαμφοτερίζοντας φίλους, ούτε εκλιπαρούν βοήθειαν υπό των καραδοκούντων να κατασπαράξουν την Πατρίδα μας και εκατοντάκις χειροτέρων τυράννων εκ των ρωσικών στεππών. Εσήμανεν η ώρα διά την πραγματοποίησιν των αιωνίων εθνικών πόθων του Κυπριακού Ελληνισμού να ενωθή με την Μητέρα Πατρίδα. Εμείς, οι οποίοι από τους πρώτους βγήκαμε στην παλαιόστρα του αγώνος, δεν πρόκειται να τον εγκαταλείψωμεν, διότι έχομεν πλήρη συνειδήσιν και συναίσθησιν των υποχρεώσεών μας προς το Έθνος, αλλά και των δυνατοτήτων μας. Δεν θα επιτρέψωμεν να καταποντισθούν εθνικοί πόθοι αιώνων, ούτε να χαθούν τόσαι θυσίοι και τόσον αίμα, ούτε μοιρολατρικώς θα περιμένωμεν τους ξένους να καθορίσουν την τύχην μας. Την τύχην του Ελληνισμού καθόρισαν τα όπλα των τέκνων του. Η ελευθερία του σκλάβου —κατά την ρήσιν του εθνομάρτυρος Ρήγα Φεραίου— αποκτάται μόνον με το σπαθί του σκλάβου. Κανείς δεν δίδει οικειοθελώς κάτι το οποίον ο άλλος δεν απαιτεί. Όταν οι διαχειριζόμενοι το Κυπριακόν ζητούν το “εφικτόν” και καταφεύγουν εις αντεθνικάς μετά του εχθρού συναλλαγάς, πώς θέλομεν ο αντίπαλος να μας δώση την Ένωσιν;

ΑΛΚΙΜΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΝΕΙΑΤΑ, προς εσάς απευθύνομαι την κρίσιμον αυτήν διά τον Κυπριακόν Ελληνισμόν στιγμήν. Περιφρονήσατε τους λιπόψυχους και ανίκανους “ηγέτας” του Κυπριακού Ελληνισμού, οι οποίοι τρέμουν προ μιας βαρβάρου μειονότητας, μεταβληθείσης εις κράτος εν κράτει. Δώστε το “ΠΑΡΟΝ” εις το σημερινόν εθνικόν προσκλητήριο, συνδέοντες το ηρωικόν παρελθόν με εκείνο το οποίο επιτάσσει το καθήκον σήμερον. Σας καλώ να συνεχίσωμεν τον αγώνα των Αυξεντίου, Μάτση, Δράκου, Παρίδη, Κυπριανού, της δεκάδος των απαγχονισθέντων και των άλλων μαρτύρων της Κυπριακής Εποποιίας. Εμείς, η παλαιά φρουρά των αγώνων του Έθνους, οι οποίοι την Ελλάδα της Μελούνας την φέραμεν στην Μακεδονίαν, Θράκην, Ήπειρον, εδοξάσαμεν τα ελληνικά όπλα εις πολλά πεδία μαχών και με το αίμα της εκτίσθη το οικοδόμημα της σημερινής Ελλάδος, θα είμεθα οι ΟΔΗΓΟΙ σας και μαζί σας θα φέρωμεν την Ελλάδα και εις την Μεγαλόνησον. Και δεν θα επιτρέψωμεν ποτέ, ούτε η Ελλάς να ταπεινωθή, ούτε και η Κύπρος να αποκοπή από τον εθνικόν κορμόν.

Ένδοξοι αγωνισταί της ΕΟΚΑ, εγερθήτε! Ήλθεν η στιγμή να ολοκληρώσωμεν το έργον της εθνικής Εποποιίας του 1955. Εστέ υπερήφανοι ότι η

Πατρίς σάς καλεί εκ νέου εις τον αγώνα. Τεθήτε επικεφαλής των νέων αγωνιστών! Φανήτε αντάξιοι συνεχισταί των εθνικών της παραδόσεων!

Ελληνικέ λαέ της Κύπρου,

Επανάλθον εις την Πατρίδα μου ουχί διά δόξαν και δάφνας. Ήλθον να πραγματοποιήσω τους αιωνίους πόθους μας – την Ένωσιν μετά της Μητρός Ελλάδος. Ακλόνητος και απτόητος τίθεμαι εις τας επάλξεις του αγώνος και μαζί με τους τιμίους Έλληνας να παραδώσωμεν τους νεκροθάπτας της Ενώσεως εις την κρίσιν του Ελληνισμού και της αδεκάστου ιστορίας.

ΖΗΤΩ Η ΕΝΩΣΙΣ!

ΖΗΤΩ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΘΝΟΣ!

Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας-Διγενής»

1972-1973: ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ
 («ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ») - ΑΘΗΝΩΝ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ - ΜΑΚΑΡΙΟΣ (ΜΕΙΖΩΝ
 ΣΥΝΟΔΟΣ)

Με την απόρριψη των εισηγήσεων του Παπαδόπουλου, άρχισε η συστηματική υπονόμευση του Μακαρίου, που πήρε διάφορες μορφές: κάθοδος του Γρίβα στην Κύπρο και ίδρυση της ΕΟΚΑ Β΄, τεχνητή κρίση από την εισαγωγή τσεχοσλοβακικών όπλων, το ματαιωθέν πραξικόπημα του Φεβρουαρίου 1972 και το κίνημα των 3 μητροπολιτών.

Στις 11 Φεβρουαρίου 1972, ο Παναγιωτάκος επέδωσε (με αφορμή τα όπλα από την Τσεχοσλοβακία) δεύτερη διακοίνωση στον Μακάριο, όπου ζητείτο όπως «ο εισαχθείς οπλισμός τεθεί άνευ αναβολής υπό τον έλεγχο και την φύλαξη της Ειρηνευτικής Δυνάμεως των Ηνωμένων Εθνών». Ο Μακάριος γράφει στην απάντησή του στη διακοίνωση: «Πλην της γραπτής διακοινώσεως ο κ. Παναγιωτάκος μού διεβίβασε και προφορικό μήνυμα της ελληνικής κυβερνήσεως, το οποίον, διατυπωμένον επί τεμαχίου χάρτου, μου ανέγνωσεν. Εάν καλώς αντελήφθην εξεφράζετο η άποψις ότι, σχηματιζομένης κυβερνήσεως εθνικής ενότητος και μετεχόντων των οπαδών του στρατηγού Γρίβα, πιθανώς ο στρατηγός να έφευγεν εκ Κύπρου. (...) Επεξηγών εις τους συνομιλητάς του ο κ. Παναγιωτάκος το προφορικό μήνυμα είπεν ότι απετέλει επιθυμίαν της ελληνικής κυβερνήσεως η αποχώρησις εκ του πολιτικού προσκηνίου τόσον εμού όσον και του στρατηγού Γρίβα. (...) Δεν θα παραλείψω να είπω ότι και εις Αθήνας ελέχθη εις ξένους διπλωμάτας ότι, υπάρχοντος του Μακαρίου, δεν λύεται το Κυπριακόν πρόβλημα. (...) Σημειώ μόνον ότι τα περί αποχωρήσεώς μου λεχθέντα υπό του κ. Παναγιωτάκου ενέπνευσαν πιθανώς και τους τρεις μητροπολίτας διά να ζητήσουν την πα-

ραίτησίν μου εκ του προεδρικού αξιώματος ως ασυμβιβάστου προς την ιερατική μου ιδιότητα». Ότι η κίνηση των 3 μητροπολιτών εκπορεύετο από την Αθήνα το επιβεβαιώνει και ο Παναγιωτάκος: «Ενθαρρυνθέντες από την ευνοϊκή στάση των Αθηνών, την αναφορά που γίνεται στη Διακοίνωση της 11ης Φεβρουαρίου για την “εκκλησιαστική ηγεσία” αλλά και το προφορικό μου μήνυμα προς τον Μακάριο, σχημάτισαν την πεποίθησιν ότι είχαν πλέον δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα για να προωθήσουν το παλιό τους σχέδιο». Ο Σπύρος Παπαγεωργίου αναφέρει πως «η αιφνίδια κίνησίν των δεν ήτο αυθύπαρκτος. Ενεθαρρύνθησαν υπό της εν Λευκωσία διπλωματικής εκπροσωπήσεως της Ελλάδος να χωρήσουν αποφασιστικώς εις το διάβημά των». Στη «διά δελεασμού παγίδευσιν του Μακαρίου» (αναφορά μνημονίου του Παναγιωτάκου) μετείχε και ο διορισμένος από τη χούντα Ιερόνυμος των Αθηνών. Το κίνημα των 3 μητροπολιτών συγκλόνησε τον Μακάριο, που θεωρούσε τον εαυτό του πρώτα αρχιεπίσκοπο και ύστερα Πρόεδρο. Αρχικά σκέφτηκε σοβαρά να παραιτηθεί για να αποφευχθεί σάλος στην Εκκλησία. Αργότερα μεταπίεστηκε, όταν οι προθέσεις έγιναν ολοφάνερες.

Στις 24 Φεβρουαρίου Γεννάδιος και Άνθιμος (ο Κυπριανός νοσηλεύεταν σε κλινική) επισκέφθηκαν τον Μακάριο και ζήτησαν σύγκληση της Ιεράς Συνόδου. Στις 2 Μαρτίου συνήλθε η Ι.Σ., κατά την οποία οι τρεις μητροπολίτες υπέβαλαν και γραπτώς στον Μακάριο την απαίτησή της για άμεση παραίτησή του από την προεδρία. Ο Μακάριος απέρριψε το αίτημά της στις 19 Μαρτίου. Ακολούθησε ανταλλαγή επιστολών. Στις 8 Μαρτίου 1973 οι τρεις «καθαιρούν» τον Μακάριο. Ο Μακάριος συγκαλεί Μείζονα Σύνοδο, η οποία, τον Ιούλιο του 1973 αποφασίζει να καθαιρέσει τους τρεις μητροπολίτες. Το ζήτημα έκλεισε και τυπικά.

Ας σημειωθεί ότι το Φεβρουάριο του 1972 ματαιώθηκε πραξικόπημα των Αθηνών όταν ο Γλαύκος Κληρίδης, με οδηγίες του Μακαρίου, επισκέφθηκε τον Αμερικανό πρέσβη στη Λευκωσία Ντέιβιντ Πόππερ και του ζήτησε να παρέμβει στην Ουάσιγκτον. Ο Πόππερ υποσχέθηκε στον Γλ. Κληρίδη ότι θα χρησιμοποιήσει την «Επείγουσα Πολεμική Διαδικασία Επικοινωνίας» με τον Λευκό Οίκο («κόκκινη γραμμή»). Σύμφωνα με τον Μάριο Ευρυδιάδη, ο Χένρυ Τάσκα (Henry Tasca), πρέσβης των ΗΠΑ στην Αθήνα, πήρε οδηγίες να συναντήσει τον Παπαδόπουλο για να του μεταδώσει μήνυμα που η ουσία του ήταν «hands off Makarios». Στις 10 μ.μ. ο Πόππερ ειδοποιούσε τον

Κληρίδη ότι ανακόπηκαν οι πραξικοπηματίες. Μετά τη ματαίωση του πραξικοπήματος και τη βεβαιότητα ότι ο Μακάριος δεν πρόκειται να παραιτηθεί, ο Παναγιωτάκος αναχώρησε από την Κύπρο.

Ο ΑΘΗΝΩΝ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ (1/3/1972)

«Πολυαγαπητέ εν Χριστώ αδελφέ,

Γνωρίζετε πόσον ειλικρινώς σας αγαπώ και πόσον βαθύτατα εκτιμώ τας πολλές και μεγάλας αρετάς και ικανότητας, με τας οποίας σας έχει προικίσει ο Θεός. Εντεύθεν, είσθε εις θέσιν να εκτιμήσετε ορθώς την σημασίαν και τον σκοπόν του παρόντος διαβήματός μου.

Ως προς την έντονον αγωνίαν, η οποία με συνέχει διά τα εν Κύπρω τελευταίως διαδραματιζόμενα, τα οποία καθ' όσον δύναμαι να κρίνω όχι μόνον θέτουν εις θανάσιμον κίνδυνον την εθνικήν υπόστασιν της Μεγαλονήσου, αλλ' απειλούν να βλάψουν σοβαρώς αυτήν ταύτην την κοινήν ημών μητέρα πατρίδα, δεν είναι ανάγκη να σας γράψω διότι σεις κάλλιον παντός άλλου γνωρίζετε τι έχω πράξει διά την Κύπρον.

Εκείνο το οποίον με παρεκίνησε να σας γράψω το παρόν ως και τα εσώκλειστα προς τους Σεβασμιωτάτους εν Χριστώ αδελφούς, είναι η ακράδαντος πεποίθησίς μου, ότι διά τε την Εκκλησίαν και το Έθνος αποτελείτε ένα ανεκτιμήτου αξίας κεφάλαιον, το οποίον επ' ουδενί λόγω πρέπει να κατασπαταληθή.

Μακαριώτατε, σας χρειάζεται πάρα πολύ η Εκκλησία και το Έθνος.

Μέχρι τούδε έχετε ουκ ολίγα υποστή, φρονώ δε ότι πρέπει του λοιπού να σταματήση η φθορά της πολυτίμου προσωπικότητός σας.

Δεν έχετε το δικαίωμα να την θέσετε περαιτέρω εν κινδύνω, όπως τώρα εις το ζήτημα της διαστάσεως της Λευκωσίας προς τας Αθήνας και της εν Κύπρω ολονέν αυξανομένης επιρροής των αριστερών, η οποία παρέχει όπλα εις όσους σκοπίμως ή αθελήτως αμφισβητούν την αγνότητα των εθνικών αισθημάτων σας.

Μακαριώτατε, εις την μεγάλην αυτήν ώραν της Οικουμενικής Ορθοδοξίας κατά την οποίαν η μεγάλη μορφή του Αθηναγόρου αναζητεί εκείνον εις τον οποίον θα ήτο δυνατόν να παραδώσει την σκυτάλην ως μίαν προσωπικότητα παγκοσμίου ακτινοβολίας, μόνον μία προσωπικότης παρουσιάζεται ισάξια. Διά τούτο προς Θεού, μη καταδαπανηθείτε εις ενεργείας αι οποίαι και αν ακόμη

υποτεθή ότι δεν θα έβλαπτον την Κύπρον ή την Ελλάδα, δεν θα ήσαν πάντως εποικοδομητικάί διά μιαν γενικωτέραν εν τη Εκκλησία αποστολήν της Μακαριότητός σας.

Είσθε ακόμη αρκετά νέος και έχετε πολλές δυνατότητας διά να επιτελέσετε έτι περισσότερα.

Τα τάλαντά σας, πιστέψατέ με, δεν ανήκουν μόνον εις την Κύπρον ή την Κυπριακήν Εκκλησίαν ειδικώτερον. Ολόκληρος η Ορθοδοξία, και η Ελληνική, αλλά και γενικώτερον ολόκληρος η Χριστιανισύνη έχουν δικαιώματα επ' αυτών. Η Κύπρος έχει ήδη λάβει την μερίδα της εκ των τάλάντων σας. Πρέπει να προσβλέψετε και εις τας άλλας εκείνας περιοχάς, αι οποίαι αναμένουν ίνα επωφεληθούν εξ αυτών.

Όλα αυτά και μαζί με όλα αυτά όλοι οι άλλοι λόγοι επιβάλλουν όπως άνευ αναβολής κερδίσετε και πάλιν την αγάπην και την στοργήν ημών των εδώ και όλων των εθνικώς σκεπτομένων Κυπρίων και συντονίζοντες απολύτως τα θαρραλέα βήματά σας μετά των της Μητρούς Ελλάδος και συγκροτούντες έν αρραγές εν Κύπρω εθνικόν μέτωπον, τώρα μεν αποκατασταθήτε εις τον αδιαμφισβήτητον ηγέτην πασών των εν Κύπρω εθνικών δυνάμεων, εξέλθητε δε εν τω προσεχεί μέλλοντι εις την ηγετικήν φυσιογνωμίαν της Ορθοδοξίας, της οποίας τόσοσν έχομεν ανάγκην.

Ένας αδελφός σας, ο οποίος ειλικρινώς σας αγαπά και βαθύτατα εκτιμά σας ικετεύει. Μην παραθεωρήσετε την συμβουλήν του. Επί τούτοις κατασπαζόμενος την Υμετέραν Μακαριότητα,

Διατελώ της Υμετέρας φίλης Μακαριότητος,

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

Αρχιεπίσκοπος Αθηνών.»

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ (2/3/1972)

«Μακαριώτατε,

Εν όψει της στάσεως την οποίαν η Υμετέρα Μακαριότης ετήρησεν επί όσων παραστατικώς και εν πόνω ψυχής εξεθέσαμεν κατά την παρούσαν συνεδρίαν της Ιεράς Συνόδου επί διαμορφωθείσης εις την Νήσον θλιβεράς καταστάσεως, ήτις, πλήν της προκληθείσης φθοράς εις το κύρος της Εκκλησίας, του σκανδαλισμού του ποιμνίου και της ψυχικής ζημίας τούτου, εγχυμονεί και εμφύλιον πόλεμον, τον οποίον διακαώς απεύχεται η Εκκλησία,

πάντα δε ταύτα εξ αιτίας της, ως μη ώφειλεν, υπό της Υμετέρας Μακαριότητος ασκήσεως της κοσμικής εξουσίας, προαγόμεθα καθηκόντως εις την απόφασιν, την οποίαν υπαγορεύει και της Εκκλησίας και της Νήσου το αληθές συμφέρον, να αξιώσωμεν την άμεσον παραίτησιν της Υμετέρας Μακαριότητος εκ του αξιώματος του Προέδρου της Δημοκρατίας της Κύπρου.

Υπεδείξαμεν δι' όσων ήδη είπομεν, ότι η Αγία Γραφή και οι Ιεροί Κανόνες, των οποίων γνώσιν καλώς έχετε, μνημόνευσις δε ειδική νυν δεν αναγκαιοί, απαγορεύουσιν αυστηρώς εις της κληρικούς να ασκώσιν εξουσίαν κοσμικήν, θλιβόμεθα δε βαθύτατα, διότι η Υμετέρα Μακαριότης, τεταγμένη να διαφυλάττει υπέρ πάντα άλλον αλώβητον την διδασκαλίαν του Κυρίου και περιφρουρη αγρύπνως το κύρος του Νόμου της Εκκλησίας, δεν ηθέλησε να τείνη ους ευήκοον εις την φιλάδελφον ημών κλήσιν και παράκλησιν, όπως αμελλητί αποχωρισθή εξουσίας παντελώς ασυμβιβάστου προς την αποστολήν του κληρικού.

Δέησις ημών θερμή προς τον Κύριον είναι, όπως φωτίση τον νουν και οδηγήση τα βήματα της Υμετέρας Μακαριότητος, ώστε η πορεία και αι πράξεις Της να εναρμονισθώσι νυν προς το γράμμα και το πνεύμα της Αγίας Γραφής και των Ιερών Κανόνων, των οποίων ως ήδη είπομεν και κατανοείται, περαιτέρω αθέτησιν, μεθ' όσα μάλιστα εκ ταύτης κακά επεσωρεύθησαν, επ' ουδενί λόγω δυνάμεθα να θεώμεθα απαθώς.

Ικετεύοντες και αύθις τον Κύριον, όπως λαλήση αγαθά εις την καρδίαν της Υμετέρας Μακαριότητος ενθυμουμένης νηφαλίως και πόσον εταπεινώθη και οία εκουσίως έπαθε διά την σωτηρίαν ημών ο ενανθρωπήσας Θεός της Εκκλησίας του οποίου εκλήθημεν διάκονοι.

Διατελούμεν μετά πολλής εν Κυρίω αγάπης της Υμετέρας Μακαριότητος αγαπητοί εν Χριστώ αδελφοί και όλως πρόθυμοι,

Ο Πάφου ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

Ο Κιτίου ΑΝΘΙΜΟΣ

Ο Κυρηναίας ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ.»

«Είναι συγχλονιστικό να εκτίθεται κάθε μέρα σε κινδύνους ο Προκαθήμενος της Εκκλησίας... Αν κάποιος θελήση να αφαιρέση την ζωήν του Προέδρου της Δημοκρατίας, την ίδια ώρα η Κυπριακή Εκκλησία θα χάση τον Αρχιεπίσκοπό της!» (Προφορική δήλωση)

Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ (19/3/1972)

«Διάφοροι είναι οι λόγοι, οίτινες κατά την κρίσιν υμών, επιβάλλουσι την αποχώρησίν μου εκ του προεδρικού αξιώματος. Ο κύριος όμως λόγος είναι η καθ' υμάς αντίθετος προς το γράμμα και το πνεύμα της Αγίας Γραφής και κατά παράβασιν των Ιερών Κανόνων ανάληψις υπ' εμού εξουσίας κοσμικής, ως αποκαλείτε την, υπό τας σημερινάς εν Κύπρω συνθήκας άσκησιν εθνικού καθήκοντος από της θέσεως του Προέδρου της Κυπριακής Πολιτείας...

Της εν τη Συνόδω ταύτη εισηγήσεως υμών περί αποχωρήσεώς μου εκ της προεδρίας προηγήθησαν ενέργειαι και συνεννοήσεις εις παρασκήνια και εις "παρασυναγωγάς", προειλημμένη δε ήτο η απόφασις υμών και έκδηλα είχεν αύτη τα στοιχεία εξωεκκλησιαστικής εμπνεύσεως...

Φρονώ εν πεποιθήσει, ότι η υπό τας περιστάσεις αποδοχή υπ' εμού του προεδρικού αξιώματος, ουδόλως συγκρούεται προς το γράμμα ή προς το πνεύμα της Αγίας Γραφής, είτε των Ιερών Κανόνων, είτε της απ' αιώνων παραδόσεως της Εκκλησίας ημών. Ουδέποτε ήμην ή θα γίνω παραβάτης Κανόνων των οποίων ετάχθην φρουρός. Ουδόλως δε συμμερίζομαι την άποψιν, ότι η υπό εκτάκτους συνθήκας προσφορά υπηρεσίας προς τον λαόν και ποιμίμιον από της προεδρικής θέσεως αποτελεί παράβασιν ιερών κανόνων. Θα ήτο κοσμικόν, εν τη συνήθει της λέξεως εννοία, εάν δεν ήτο σήμερα συνυφασμένον με τον αγώνα του Κυπριακού Ελληνισμού διά την εθνικήν επιβίωσιν και το μέλλον του. Είναι δε ο αγών των Ελλήνων Κυπρίων ουχί μόνον υπέρ πατρίδος, αλλά και υπέρ πίστεως. Ηδύτητα ενέχει, ως υπό τινων λέγεται, το κοσμικόν αξίωμα και η άσκησις κοσμικής εξουσίας. Την τοιαύτην ηδύτητα ούτε ηθέλησα, ούτε εδοκίμασα. Εις εμέ το υπό ιδιαζούσας συνθήκας Προεδρικόν αξίωμα μόνον ποτήριον θλίψεως και πικρίας πλειστάκις και πολλαπλώς προσέφερεν.

Εμού παραιτουμένου της προεδρίας, ενδέχεται, υφ' ας συνθήκας τελεί σήμερα η Κύπρος, να μη καταστή δυνατή η διεξαγωγή εκλογών προς ανάδειξιν νέου προέδρου. Εις τοιαύτην δε περίπτωσιν δεν θα υπάρξη κυβέρνησις, τυγχάνουσα διεθνούς αναγνωρίσεως, η δε έννοια του Κράτους θα καταλυθή. Αντί κυβερνήσεως θα υπάρχη ελληνοκυπριακή ηγεσία και διοικήσις, παραλλήλως προς την τουρκοκυπριακήν διοίκησιν. Και το τοιούτον ενδεχόμενον θα οδηγήση εις την διχοτόμησιν της Κύπρου, ως η επιδίωξις της Τουρκίας. Η κατάλυσις του Κυπριακού Κράτους μόνον διά της ενώσεως της

Κύπρου μετά της Ελλάδος είναι νοητή. Άλλως, εθνική συμφορά θα είναι το αποτέλεσμα...

Καταλήγων, λέγω, ότι, καίτοι δεν συμφωνώ προς την εισήγησιν ημών, δι' ους λόγους ανέφερον, εάν, εν τούτοις, ηθέλετε επιμείνει εις την εισήγησίν σας, θα εθεώρουν ως υποχρέωσίν μου την αποδοχήν της, καθ' όσον δεν θα υπήρχε δι' εμέ ετέρα εκλογή, την οποίαν να επιβάλωσιν άλλοι λόγοι. Ουδέποτε θα επεθύμουν διάσπασιν της Εκκλησίας και δημιουργίαν εν αυτή σάλου. Πιθανώς ο σάλος να μην αποφευχθή, δεν θα έχω, όμως, περί τούτου την ευθύνην...

Η αποχώρησίς μου εκ της Προεδρίας, θα με απαλλάξη, κατά τα λεχθέντα υπό των Μητροπολιτών Πάφου και Κιτίου, της αγωνίας και του φόβου να ζω "υπό σκιάν θανάτου". Είναι αληθές, ότι πολλάκις εκινδύνευσα και "ολίγου δειν αποθανείν με". Αλλά, χάριτι Θεού εισέτι ζω. Διακυβεύεται, πιθανώς, καθ' ημέραν η ζωή μου. Αλλ' ουχί περί ταύτης η φροντίς μου. Εν τη προσφορά εθνικής υπηρεσίας, ουδόλως υπ' εμού λογίζεται ο κίνδυνος βιαίου θανάτου...»

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ (1/6/1972)

«Όθεν, εν πνεύματι αδελφικής αγάπης και εν επιγνώσει της ην υπέχομεν ευθύνης διά την παρατεινομένην εν τη Εκκλησία άκρως επίζημίαν και απαράδεκτον κατάστασιν, απευθυνόμεθα δι' υστάτην ταύτην φοράν προς την Υμετέραν Μακαριότητα και αξιούμεν παρ' Αυτής, όπως εγκαταλείψη πάραυτα και αμελλητί την προς το Αρχιερατικόν Αυτής αξίωμα ασυμβίβαστον θέσιν του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και περιορισθή εις τα καθαρώς Εκκλησιαστικά και Εθναρχικά Αυτής καθήκοντα.

Καθιστώμεν γνωστόν εις την Υμετέραν Μακαριότητα ότι αναμένομεν την απάντησιν Αυτής άχρι της 10ης Ιουνίου ε.έ. Εν η δε περιπτώσει η Υμετέρα Μακαριότης ήθελε συνεχίσει να τηρή εαυτήν αντιμέτωπον των Ιερών Κανόνων, πληροφορούμεν Αυτήν μετά λύπης πολλής, ότι είμεθα υποχρεωμένοι να επιβάλωμεν εις Υμάς τας υπό των Ιερών Κανόνων και του Καταστατικού Χάρτου της Αγιοτάτης Εκκλησίας της Κύπρου προβλεπομένας κυρώσεις.»

Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ (10/6/1972)

«Τοις Πανιερωτάτοις Μητροπολίταις Πάφω κ. Γενναδίου, Κιτίου κ. Ανθίμου και Κυρηνείας κ. Κυπριανώ.

Αγαπητοί εν Χριστώ Αδελφοί,

Ελάβομεν επιστολήν υπό ημερομηνίαν 1, οδεύοντος μηνός Ιουνίου, φέρουσας τας υπογραφάς Υμών, δι' ης καλούμεθα, όπως "πάραυτα και αμελλητί" εγκαταλείψωμεν το αξίωμα του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Απαντώντες, πληροφορούμεν, ότι η κρισιμότης των περιστάσεων επιβάλλουν την συνέχισιν προσφοράς υπηρεσίας προς τον λαόν από της υπ' αυτού εμπιστευθείσης εις ημάς θέσεως του Προέδρου.

Η ελληνική και η αρχιερατική ημών συνείδησις, ως και η εθναρχική ημών αποστολή, δεν επιτρέπουσι την εγκατάλειψιν του εν μεγίστω κινδύνω ευρισκομένου και προσβλέποντος προς ημάς λαού. Ως προδοσία θα κατελογίζετο ημίν η τοιαύτη του λαού εγκατάλειψις και φυγή. Των λύκων επερχομένων, ο ποιμήν ουκ αφήσι τα πρόβατα και φεύγει.

Ταύτα μεν ημείς, τα δε λοιπά τω Θεώ.

Είητε εν Κυρίω υγιαίνοντες.

Πρόθυμος εν Χριστώ αδελφός
Ο Κύπρου ΜΑΚΑΡΙΟΣ»

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ

(7/3/1973)

«Η Ιερά Σύνοδος της Αγιοτάτης Εκκλησίας της Κύπρου, συνελθούσα σήμερον Τετάρτην, 7ην Μαρτίου 1973, εν τη εν Λεμεσώ Ιερά Μητροπόλει Κιτίου, ως Ανωτάτη Εκκλησιαστική Δικαστική Αρχή, συμφώνως προς την απόφασιν της Συνεδρίας της 21ης Φεβρουαρίου 1973, επελήφθη της εκδικάσεως της κατηγορίας κατά του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μακαρίου Γ', ως αύτη διελήφθη εις το εκδοθέν προς αυτόν σχετικόν κατηγορητήριον.

Η Ιερά Σύνοδος απορρίψασα ως αβάσιμον ισχυρισμόν του Μακαριωτάτου, περιεχόμενον εν τη από της 6ης Μαρτίου 1973, περί αναρμοδιότητος αυτής προς εκδίκασιν της κατ' αυτού κατηγορίας, εχώρησεν εις ακρόασιν της

υποθέσεως, ακούσασα δε μαρτύρων και διεξελθούσα τα συναφή προς ταύτην έγγραφα, εύρε τον Μακαριώτατον ένοχον επί της κατηγορίας.

Η Ιερά Σύνοδος, κηδομένη του κύρους της Εκκλησίας, ήτις περιήλθεν, εν πολλοίς, εις αναρχίαν και χειμασμόν εκ του εκκλησιαστικού παραπτώματος του Αρχιεπισκόπου, επί πλείστον δε ήδη μακροθυμήσασα, κατ' επιταγήν των Ιερών Κανόνων, προέβη εν θλίψει πολλή εις την καθαιρέσιν του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' από του Επισκοπικού και κληρικού καθόλου αξιώματος και επαναφοράν τούτου εις την τάξιν των λαϊκών.

Εις τον καταδικασθέντα Αρχιεπίσκοπον ετάχθη προθεσμία 30 ημερών μετ' αναστολής της ποινής, προς έφεσιν.»

(13/4/1973)

«Παρελθούσης απράκτου της ταχθείσης προθεσμίας προς άσκησιν του δικαιώματος της εκκλήσεως υπό του καθαιρεθέντος Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μακαρίου Γ', η από της 7ης Μαρτίου 1973 απόφασις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας Κύπρου περί παντελούς καθαιρέσεως από του Επισκοπικού και Κληρικού καθόλου αξιώματος και επαναφοράς τούτου εις την τάξιν των λαϊκών, κατέστη ήδη οριστική και τελεσίδικος, ο δε καθαιρεθείς θα γνωρίζηται εφεξής ως Μιχαήλ Χριστοδούλου Μούσκος.

Του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου Κύπρου περιερχομένου ούτω εις χηρείαν, την πνευματικήν διοίκησιν αναλαμβάνει κατά τε τους Θείους και Ιερούς Κανόνας, τας ιεράς παραδόσεις, τα θέσμια και τα έθιμα και το Καταστατικόν της Αγιωτάτης Εκκλησίας της Κύπρου ο πρώτος τη τάξει Πανιερώτατος Μητροπολίτης Πάφου κ. Γεννάδιος, ως Τοποτηρητής.

Σχετική εγκύκλιος προς το χριστεπώνυμον Πλήρωμα θ' ακολουθήση.

ΕΚ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ»

Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ

«Η επικύρωσις υπό των τριών Μητροπολιτών της εξ αρχής ακύρου και, επομένως, ανυποστάτου αποφάσεώς των ουδόλως καθιστά ταύτην έγκυρον. Εκ του μηδενός μηδέν είναι πάντοτε το παράγωγον.

Θλιβερόν, εν πάση περιπτώσει, είναι το κατάντημα των τριών Μητροπολιτών, οι οποίοι, τυφλωθέντες την τε ψυχήν και τον νουν, ηκολούθησαν τόσον

ολισθηράν οδόν και απεδείχθησαν ανάξιοι της στρατευομένης Κυπριακής Εκκλησίας και της αγωνιζομένης Κύπρου. Έστω αυτοίς ἴλεως ο Θεός.

Ἡμεῖς, Θεοῦ χάριτι, ἀτρωτοὶ ἀπὸ τα βέλη του πονηροῦ τα καθ' ἡμῶν δολίως κινούμενα, θα παραμείνωμεν ὀρθοὶ ἐπὶ των ἐπάλλξεων, αγωνιζόμενοι διὰ την ἀνόρθωσιν της Εκκλησίας και την προάσπισιν της ἔσωθεν και ἔξωθεν πληττομένης πατρίδος.»

Η ΜΕΙΖΩΝ ΚΑΙ ΥΠΕΡΤΕΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΣ (14/7/1973)

«Ἡ Αγία και Ἱερά Μείζων και Ὑπερτελής Σύνοδος συνήλθεν εἰς συνεδρίαν και ὥραν 10ην π.μ., ἐν τῷ Μεγάλῳ Συνοδικῷ της Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, κανονικῶς συγκεκορωτημένη, ὑπὸ την προεδρίαν της Α.Θ.Μ. του Πάπα και Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας και πάσης Ἀφρικῆς κ.κ. Νικολάου, παρεδρευόντων της Α.Θ.Μ. του Πατριάρχου Ἀντιοχείας και πάσης Ἀνατολῆς κ.κ. Ἡλιοῦ, της Α.Μ. του Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Μακαρίου, των Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων του Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, του Μητροπολίτου Νουβίας κ. Συνεσίου, του Μητροπολίτου Καρθαγένης κ. Παρθενίου, του Μητροπολίτου Ἐρμουπόλεως κ. Παύλου, του Μητροπολίτου Μέμφιδος κ. Νικοδήμου και του Ἐπισκόπου Ἐλευσίνος κ. Τιμοθέου, των Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων του Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, του Μητροπολίτου Λαοδικείας κ. Ἰγνατίου και του Μητροπολίτου Χαλεπίου κ. Ἡλιοῦ, και των Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων του Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, του Μητροπολίτου Ναζαρέτ κ. Ἰσιδώρου, του Ἀρχιεπισκόπου Γάζης κ. Στεφάνου, του Ἀρχιεπισκόπου Ἐλευθερουπόλεως κ. Χρυσάνθου, του Ἀρχιεπισκόπου Διοκαισαρείας κ. Ἰακώβου και του Ἀρχιεπισκόπου Κυριακουπόλεως κ. Κωνσταντίνου, παρακαθημένου και εκτελούντος χρέη Γραμματέως του Ἀρχιμανδρίτου κ. Χρυσοστόμου Μαχαιριώτου.

Ἐν ἀρχῇ της συνεδρίας ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀνεσκόπησεν πάντα τα ὑπ' αὐτῆς μέχρι σήμερον ἐνεργηθέντα και λαβούσα ὑπ' ὀφιν:

Την διεξαχθεῖσαν συζήτησιν κατὰ την συνεδρίαν Αὐτῆς τη 5ῃ Ἰουλίου 1973 ἐπὶ του θέματος του ἀκύρου της πράξεως “καθαιρέσεως” της Α.Μ. του Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μακαρίου ὑπὸ των τριῶν Μητροπολιτῶν, Πάφου κ. Γενναδίου, Κιτίου κ. Ἀνθίμου και Κυρηνείας κ. Κυπριανοῦ, και την ἀπόφασιν Αὐτῆς κατὰ την συνεδρίαν της 6ης Ἰουλίου 1973 ὅτι ἡ πράξις αὐτῆ

ήτο αντικανονική, πάντη άκυρος, ανυπόστατος, και μη έχουσα το ενεργόν, δι' ους κανονικούς λόγους λεπτομερώς εν τη αποφάσει αναφέρονται, και την εν ταυτώ πρόσκλησιν προς τους ούτως αμαρτήσαντας τρεις Μητροπολίτας, όπως μεταμεληθώσι και αποκηρύξωσι τα υπ' αυτών γενόμενα, προς ειρήνευσιν και αποκατάστασιν της ενότητος εν τη Εκκλησία.

Την άρνησιν των τριών Μητροπολιτών, όπως δεχθώσι την κατ' απόφασιν της Μείζονος Συνόδου εν τη συνεδρία της 6ης Ιουλίου 1973 ορισθείσαν εξαμελή Συνοδικήν Επιτροπήν (δύο Αρχιερείς εξ εκάστου Πατριαρχείου), ίνα επισκεφθή και ανακοινώση εις αυτούς την ως εν τη προηγουμένη παραγράφω απόφασιν Αυτής και καταβάλλη προσπάθειάς προς ειρηνικής διευθέτησιν της διασαλευθείσης εκκλησιαστικής τάξεως.

Την άρνησιν των τριών Μητροπολιτών, όπως παραλάβωσιν επιστολήν της Α.Θ.Μ. του Προέδρου της Συνόδου, υπό ημερομηνίαν 6 Ιουλίου 1973, δι' ης ούτοι αδελφικώς εκαλούντο ενώπιον της Μείζονος Συνόδου την Δευτέραν, 9ην Ιουλίου, και ώραν 10ην π.μ., ίνα εκθέσωσι τας οιασδήποτε απόψεις αυτών.

Την επίμονον άρνησιν των τριών Μητροπολιτών, όπως δεχθώσι την κατ' απόφασιν της Μείζονος Συνόδου εν τη πρωινή συνεδρία της 9ης Ιουλίου 1973 εκ δευτέρου αποσταλείσαν Συνοδικήν Επιτροπήν, ίνα διερμηνεύση εις αυτούς την επιθυμίαν της Μείζονος Συνόδου προς ειρήνευσιν της Εκκλησίας εν πνεύματι αγάπης.

Την επίμονον άρνησιν των τριών Μητροπολιτών, όπως δεχθώσι τους Μακαριωτάτους Πατριάρχας Αλεξανδρείας κ. Νικόλαον και Αντιοχείας κ. Ηλιού, οίτινες, κατ' απόφασιν της Μείζονος Συνόδου εν τη απογευματινή συνεδρία της 9ης Ιουλίου 1973, θα μετέβαινον αυτοπροσώπως προς συνάντησιν τούτων, επί τη ελπίδι εξευρέσεως τρόπου ειρηνικής διευθετήσεως της εκκλησιαστικής κρίσεως.

Την διαπίστωσιν του ματαίου της συνεχίσεως των προσπαθειών προς εξεύρεσιν τρόπου ειρηνικής διευθετήσεως της εν Κύπρω ενεστώσης εκκλησιαστικής κρίσεως.

μετά λύπης απεφάσισεν, όπως χωρήση εις το κανονικόν έργον Αυτής. Διό η Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος, προβάσα εις τον χαρακτηρισμόν της συμπεριφοράς των τριών Μητροπολιτών, προς τον σκοπόν καθορισμού των αδικημάτων, άτινα η συμπεριφορά αύτη θεμελιού επί τη βάσει των Ιερών Κανόνων, διετύπωσε τας κάτωθι κατ' αυτών κατηγορίας:

α) Επί τη βάσει των Ιερών Κανόνων και δη και των Κανόνων ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄ Αντιοχείας και ΚΣΤ΄ Καρθαγένης, διά πράξεως “καθαιρέσεως” του Πρώτου αυτών, ήτοι του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου κ. Μακαρίου.

β) Επί σχίσματι, ήτοι επί εκ προθέσεως απομακρύνσει από της εν τη Εκκλησία κανονικής ενότητος και ευταξίας, αρξαμένη και συνεχιζομένη κατά παράβασιν των Κανόνων ΙΔ΄ και ΙΕ΄ της εν Κωνσταντινουπόλει Πρωτοδευτέρας, ΛΔ΄ των Αποστόλων και Θ΄ της Αντιοχείας.

γ) Επί παρασυναγωγή, ήτοι επί συνάξει άνευ του Πρώτου, αρξαμένη και συνεχιζομένη, κατά παράβασιν των Ιερών Κανόνων και δη ...

δ) Επί συνωμοσία, φατρία και τυρεία, ήτοι επί ηθελημένη διασαλεύσει της εν τη Εκκλησία εννόμου τάξεως μετά συναπόφασιν δι’ οργανώσεως επιβουλής και δολιότητος κατά νομίμου Εκκλησιαστικής Αρχής, αρξαμένη και συνεχιζομένη, κατά παράβασιν των Κανόνων (...)

ε) Επί καταφρονήσει της Μείζονος και Υπερτελούς Συνόδου, κατά παράβασιν των Κανόνων (...)

Τας ως άνω κατηγορίας η Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος εκοινοποίησε προς τους τρεις Μητροπολίτας διά κλητηρίου εγγράφου, υπό ημερομηνίαν 9 Ιουλίου 1973, ορίζοντας δικάσιμον συνεδρίαν την Παρασκευήν, 13ην Ιουλίου 1973, και ώραν 10 π.μ., εν τω Μεγάλω Συνοδικώ της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου δι’ αυτοπρόσωπον εμφάνισιν και υπεράσπισιν, καθοριζομένου ότι, εις περίπτωσιν απουσίας αυτών, η εκδίκασις θα εχώρει κατ’ ερήμην, αλλ’ οι προς ους η κλήτευσις ηρνήθησαν παραλαβήν.

Κατά την ως άνω δικάσιμον συνεδρίαν, διαπιστωθείσης της απουσίας των κλητευθέντων, η Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος εχώρησεν εις την κατ’ ερήμην εξέτασιν των κατηγοριών, επί τη βάσει των προ Αυτής πραγματικών γεγονότων, εγγράφων, ως και άλλων αποδεικτικών στοιχείων.

Βάσει των ανωτέρω

η Αγία και Ιερά Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος, αυτεπαγγέλτως και αρμοδίως επιλαμβανομένη των προ Αυτής εκκρεμουσών κατά των τριών Μητροπολιτών κατηγοριών επί εκκλησιαστικούς αδικήμασιν αρξαμένοις και συνεχιζομένοις κατά συρροήν, και υπ’ όψιν έχουσα τα προ Αυτής πραγματικά γεγονότα, άτινα πλήρως αποδεικνυόμενα θεμελιούσι τα εν τη κατηγορία αδικήματα, ειδικώτερον δε:

Επειδή επί της πρώτης κατηγορίας, της παραβάσεως των Ιερών Κανό-

νων, η παράβασις αύτη διεπιστώθη και απεδείχθη, ως εν τη υπό ημερομηνίαν 6 Ιουλίου 1973 αποφάσει της Μείζονος και Υπερτελούς ταύτης Συνόδου, δι' ους λόγους λεπτομερώς εν αυτή αναφέρονται· και επειδή αυτή αύτη η πράξις “καθαιρέσεως” υπό των τριών Μητροπολιτών του Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ. Μακαρίου, του και Πρώτου αυτών, συνιστά παράβασις των Ιερών Κανόνων και δη και, πλήν άλλων, εκείνων οίτινες ρητώς καθορίζουσι και επιβάλλουσιν εν τη εννόμω εκκλησιαστική τάξει τον εκκλησιαστικόν δικονομικόν κανόνα του τρόπου του ενεργείν και πράττειν εν τη Εκκλησία, του και συνιστώντος την θεμελιώδη αρχήν δικονομικού χαρακτήρος, ήτοι του ουδέν άνευ του Πρώτου πράττειν, ως τούτο ρητώς ορίζουσιν ο Κανών (...) και επειδή το ηθελημένον της παραβάσεως των Ιερών Κανόνων υπό των τριών Μητροπολιτών αποτελεί βεβαίωσις της εν τη συμπεριφορά αυτών δολιότητος, ήτις και θεμελιοί τον χαρακτηρισμόν της συμπεριφοράς αυτών ως εν επιγνώσει αδικήματος παραβάσεως των Ιερών Κανόνων.

Επειδή επί της δευτέρας κατηγορίας, ήτοι του σχίσματος, διεπιστώθη και απεδείχθη, ότι οι υπό κατηγορίαν τρεις Μητροπολίται διενήργησαν ηθελημένη απομάκρυνσις από της εν τη Εκκλησία κανονικής ενότητος και ευταξίας, προβάλλοντες λόγους διαφωνίας αυτών μετά του Πρώτου, ως προς την προσφοράν υπ' Αυτού υπηρεσιών προς τον Κυπριακόν λαόν από της θέσεως του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, την δε τοιαύτην απομάκρυνσις διενήργησαν ούτοι παρά το γεγονός της κανονικώς και διοικητικώς επιβαλλομένης κοινωνίας αυτών μετά του Πρώτου· και επειδή το ηθελημένον της τοιαύτης απομακρύνσεως αυτών από της υφισταμένης ενότητος και κανονικής ευταξίας βεβαιοί τον δόλον εν τη συμπεριφορά αυτών, τη έργω και πράξει συντελεσθείση, ήτις βεβαιούται εκ των προ της Συνόδου πραγματικών γεγονότων και διαφόρων και συνεχών ενεργειών αυτών και δη και εκ της υπό ημερομηνίαν 17 Απριλίου 1973 εξαπολυθείσης υπ' αυτών εγκυκλίου, δι' ης εκάλουν κλήρον και λαόν εις ανυπακοήν και αποστασίαν από του Προκαθημένου της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας Κύπρου· και επειδή η τοιαύτη συνολικώς δρωμένη ενέργεια συνιστά παράβασις των Ιερών Κανόνων και δη των Κανόνων (...) οίτινες διά των εν αυτοίς ρητώς οριζομένων, χαρακτηρίζουσι την τοιαύτην των τριών Μητροπολιτών συμπεριφοράν κολάσιμον εκκλησιαστικόν αδίκημα· και επειδή η Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος εξετάζουσα την αφορμήν της διαφωνίας των τριών Μητροπολιτών προς τον Μακαριώτατον Αρχιεπίσκοπον Κύπρου κ. Μακάριον, επί τω λόγω του δήθεν ασυμβιβά-

στου της ταυτοχρόνου ασκήσεως καθηκόντων Αρχιεπισκόπου και Προέδρου της Πολιτείας, κρίνει ότι, υπό τας ενεστώσας εν Κύπρω περιστάσεις, η κατ' απαίτησιν του λαού και πληρώματος ανάληψις υπ' Αυτού του Προεδρικού αξιώματος αποτελεί επιβαλλόμενον καθήκον, ουδόλως συγκρουόμενον προς το αληθές πνεύμα της τε Αγίας Γραφής και των Ιερών Κανόνων, η δε θελήματι λαού τοιαύτη προσφορά υπηρεσιών είναι σύμφωνος προς την ιστορίαν, την παράδοσιν και την συνειδήσιν της καθ' όλου Ορθοδόξου Εκκλησίας, και αδικαιολόγητον και αβάσιμον ευρίσκει η Μείζων Σύνοδος τον λόγον της διαφωνίας των Μητροπολιτών προς τον Πρώτον αυτών.

Επειδή επί της τρίτης κατηγορίας, ήτοι της παραсуναγωγής, διεπιστώθη και απεδείχθη, ότι οι υπό κατηγορίαν τρεις Μητροπολίται επέδειξαν ηθελημένην ανυπακοήν και απείθειαν εις τα κελεύσματα των Ιερών Κανόνων ως προς την μετά του Πρώτου κοινωνίαν· και επειδή η ηθελημένη αυτή ανυπακοή και απείθεια, αποδοθείσα υπό των κατηγορουμένων εις λόγους διαφωνίας αυτών μετά του Πρώτου, ως εν τη Δευτέρα κατηγορία διετυπώθη, εξεδηλώθη διά συγκλήσεως και συγκροτήσεως συσκέψεων, πλέον δε τούτου και δήθεν συνόδων, πασών δε τούτων γενομένων ουχί διά της προσκλήσεως υπό του Πρώτου και ουχί τη παρουσία Αυτού· και επειδή αι παραсуναγωγαί αύται ουδέν άλλο υπήρξαν, ειμή συνάξεις εν ανυποταξία των κατηγορουμένων, οίτινες, “μη υποκύψαντες τοις κανόνσιν”, “εαυτοίς εξεδίκησαν την Προεδρίαν και την λειτουργίαν”· και επειδή η ως άνω εκδηλωθείσα συμπεριφορά των κατηγορουμένων ρητώς βεβαιούται διά και εκ των προ της Συνόδου πραγματικών γεγονότων, εγγράφων και άλλων αποδεικτικών και δη και υπ' αυτών τούτων των ανακοινωθέντων και δημοσιευθέντων περί συγκλήσεων και συγκροτήσεων συνόδων, ως αι υπό ημερομηνίας 19 Οκτωβρίου 1972, 8 και 9 Δεκεμβρίου 1972, 21 Φεβρουαρίου 1973, 9 Μαρτίου 1973 και 13 Απριλίου 1973· και επειδή το κατά πλήρη απόδειξιν ηθελημένον της συμπεριφοράς των κατηγορουμένων συνιστά τον δόλον αυτών εν τη τοιαύτη συμπεριφορά αυτών, ήτις έργω και πράξει συνετελέσθη· και επειδή η τοιαύτη συνολικώς ορωμένη ενέργεια συνιστά παράβασιν των Ιερών Κανόνων και δη των Κανόνων (...) οίτινες, διά των εν αυτοίς ρητώς οριζομένων, χαρακτηρίζουσι την τοιαύτην των τριών Μητροπολιτών συμπεριφοράν κολάσιμον εκκλησιαστικόν αδίκημα.

Επειδή επί της τετάρτης κατηγορίας, ήτοι της συνωμοσίας, φατρίας και τυρείας, διεπιστώθη και απεδείχθη, ότι οι τρεις υπό κατηγορίαν Μητροπολί-

ται, εκ κοινής προθέσεως ενεργούντες και κατόπιν συναποφάσεως αυτών, προεκάλεσαν διασάλευσιν της εν τη Εκκλησία εννόμου τάξεως, δι' επιβουλής κατά της νομίμου Εκκλησιαστικής Αρχής της Εκκλησίας της Κύπρου, ήτοι του Πρώτου Αυτής· και επειδή η υπό μορφήν συνωμοσίας, φατρίας και τυρείας αντικανονική σύμπραξις αυτών, εκδηλωθείσα διά γεγονότων απολύτως βεβαιουμένων, ωδήγησεν εις την εν πλήρει επιγνώσει διασάλευσιν της εν τη Εκκλησία επιβαλλόμενης κανονικής ενότητος και πειθαρχίας, αμφοτέρων συγκροτουσών την εν τη Εκκλησία ένομον τάξιν· και επειδή ο ούτως επιδιωκόμενος σκοπός επετεύχθη δι' επανειλημμένων συναντήσεων, συσκέψεων και αντικανονικών συνάξεων καθ' ας ημερομηνίας και εις τόπους διαφόρους, ως εξάγεται και αποδεικνύεται διά και εκ των προ της Συνόδου πραγματικών γεγονότων, εγγράφων και αποδεικτικών και δη, συν τοις άλλοις, και πολλών και επανειλημμένως γενομένων συναντήσεων, ως κατά Μάρτιον, Ιούνιον, Ιούλιον, Σεπτέμβριον, Οκτώβριον και Νοέμβριον του 1972 εν τη εν Λεμεσώ Ιερά Μητροπόλει Κιτίου, Ιανουάριον του 1973 εν τη Ιερά Μητροπόλει Κυρηναίας και εν τη εν Λεμεσώ Ιερά Μητροπόλει Κιτίου· και επειδή το ηθελημένον της ως άνω αντικανονικής συμπεριφοράς συνιστά το ενυπάρχον στοιχείον του δόλου εκ μέρους των κατηγορουμένων, όπερ η ειρημένη συμπεριφορά τούτων έργω και πράξει βεβαιοί· και επειδή η τοιαύτη συνολικώς ορωμένη ενέργεια συνιστά παράβασιν των Ιερών Κανόνων και δη (...) οίτινες, διά των εν αυτοίς ρητώς οριζομένων, χαρακτηρίζουσι την τοιαύτην των τριών Μητροπολιτών συμπεριφοράν κολάσιμον εκκλησιαστικόν αδίκημα.

Επειδή, επί της πέμπτης κατηγορίας, ήτοι της καταφρονήσεως της Μείζονος και Υπερτελούς Συνόδου, πάντα τα γεγονότα, τα θεμελιούντα τα υπό τα στοιχεία β), γ) και δ) αδικήματα του σχίσματος, της παρασυναγωγής και της συνωμοσίας, φατρίας και τυρείας, άτινα και απεδείχθησαν ως πλήρως συντελεσθέντα, ταυτοχρόνως θεμελιούσι και την πλήρωσιν του αδικήματος της καταφρονήσεως της Εκκλησιαστικής Αρχής, εν τη προκειμένη δε περιπτώσει της Μείζονος και Υπερτελούς Συνόδου, ήτις, αφ' ης στιγμής κανονικώς ενταύθα συνεκλήθη και αρμοδίως επελήφθη του προ Αυτής θέματος, ιδία αντιλήψει εβεβαιώθη περί της ηθελημένης συμπεριφοράς των υπό κατηγορίαν Μητροπολιτών, της και αποτελούσης καταφρόνησιν Αυτής· και επειδή η προς την Μείζονα και Υπερτελή Σύνοδον καταφρόνησις αποδεικνύεται και θεμελιούται κατά την κρίσιν Αυτής εκ των προ Αυτής πραγματικών γεγονότων, ως η πείσμων άρνησις των τριών Μητροπολιτών να δεχθώσι

συνάντησιν μετά των Συνοδικών Επιτροπών, επιστολήν του Προέδρου της Συνόδου και συνάντησιν μετά των δύο Πατριαρχών, ως και ανευλαβείς δημοσίως γενόμενοι χαρακτηρισμοί κατά της Μείζονος Συνόδου, συνιστά παράβασιν των προνοουμένων υπό των Ιερών Κανόνων και δη (...) και αποτελεί κολάσιμον εκκλησιαστικόν αδίκημα.

Επειδή άπαντα τα υπό τα στοιχεία α), β), γ), δ) και ε) αδικήματα ετέλεσθησαν κατά συρροήν ως προς πάντα και κατ' εξακολούθησιν ως προς έν έκαστον.

Διά ταύτα

Η Αγία και Ιερά Μείζων και Υπερτελής Σύνοδος, δικάζουσα ερήμην των κατηγορουμένων, ομοφώνως ευρίσκει τους υπό κατηγορίαν Μητροπολίτας, τον Πάφου Γεννάδιον, τον Κιτίου Άνθιμον και τον Κυρηναίας Κυπριανόν, ενόχους ως προς πάντα τα εν τη κατηγορία αδικήματα κατ' επανάληψιν και συρροήν τελεσθέντα, και επιβάλλει αυτοίς την υπό των Ιερών Κανόνων προβλεπομένην ποινήν της καθαιρέσεως, απογυμνούσα αυτούς πλήρως πάσης ιερατικής αξίας και εξουσίας και κατάγουσα αυτούς εις ην εν τω ποιμνίω της Εκκλησίας ανήκον τάξιν προ της χειροτονίας αυτών, και εντέλλεται την εκτέλεσιν της παρούσης αποφάσεως.

Η παρούσα απόφασις υπεγράφη εν Συνόδω και εξεφωνήθη διά του Προέδρου Αυτής, εν Λευκωσία τη 14η Ιουλίου 1973.»

1972: ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΣΠΥΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

Τον Ιούνιο του 1971, στα πλαίσια της Συνόδου του Συμβουλίου του ΝΑΤΟ, που έγινε στη Λισαβόνα, οι υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας Παλαμάς και Ολτσάυ (Olçay) ήλθαν σε μυστική συμφωνία για την Κύπρο. Η κυπριακή κυβέρνηση πληροφορήθηκε τη συμφωνία, αλλά η Ελλάδα το αρνείτο επίμονα μέχρι τον Οκτώβριο, όταν ο Παλαμάς υποχρεώθηκε να το παραδεχθεί στον Κύπριο υπουργό Εξωτερικών Σπύρο Κυπριανού, αποδίδοντας τη μυστικότητα σε δέσμευση που ανέλαβε έναντι του Τούρκου ομολόγου του! Έκτοτε, ο στενός συνεργάτης του Προέδρου Μακαρίου Σπ. Κυπριανού τέθηκε στο στόχαστρο της χούντας. Οι σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας βρίσκονταν επί ξυρού ακμής, ενώ ο Παπαδόπουλος με το «τελεσίγραφο» του προς τον Μακάριο, της 11ης Φεβρουαρίου 1972, σηματοδοτούσε την αρχή ενός πραξικοπήματος υπό την επωνυμία «Σφενδόνη», το οποίο απετράπη μετά από διαβήματα των Αμερικανών.

Η χούντα βυσσοδομούσε κατά του Μακαρίου και, στην προσπάθειά της να τον αποδυναμώσει, απαιτούσε να προβεί σε ανασχηματισμό της κυβέρνησής του και σε απομάκρυνση κάποιων υπουργών και του ζητούσε να περιλάβει σ' αυτήν «εθνικόφρονες» που είχαν άμεση σχέση με τον Γρίβα και τους 3 μητροπολίτες. Στον κατάλογο των μη αρεστών στην Αθήνα υπουργών φιγουράριζε πρώτο το όνομα του Σπύρου Κυπριανού. Θέλοντας ο Μακάριος να εξομαλύνει τις τεταμένες σχέσεις του με την Αθήνα, αποφάσισε να προβεί μεν σε ανασχηματισμό, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν συμβουλευτήκε τη στρατιωτική κυβέρνηση για το «εθνικόφρον» ποιόν των νέων υπουργών.

Στη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου, στις 4 Μαΐου 1972, ο

Μακάριος ανακοίνωσε επίσημα την πρόθεσή του για ανασχηματισμό, τον οποίο τοποθετούσε εντός του Ιουνίου. Την επομένη, 5 Μαΐου 1972, ο Σπύρος Κυπριανού ανακοίνωσε την παραίτησή του, δίνοντας στον Τύπο ανακοίνωση, όπου εξήγησε τους λόγους της παραίτησής του.

Η ακούσια παραίτηση Κυπριανού ήταν μια επιτυχία στην τακτική της χούντας να αποδυναμώσει τον Μακάριο, αποφιλώνοντάς τον από τους πιο αποτελεσματικούς του συνεργάτες.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΣΠΥΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ (5/5/1972)

«Κατά την χθεσινήν συνεδρία του Υπουργικού Συμβουλίου, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ανακοίνωσε την οριστική απόφασίν του όπως προδή εις ανασχηματισμόν της Κυβερνήσεως κατά το πρώτον δεκαπενθήμερον του Ιουνίου. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας επίσης κατέστησε σαφές ότι ο λόγος διά τον ανασχηματισμόν της Κυβερνήσεως είναι η εμμονή της Κυβερνήσεως των Αθηνών, αποσκοπούσα κυρίως εις την απομάκρυνσιν του υποφαινομένου εκ του Υπουργείου Εξωτερικών.

Κατόπιν των ανωτέρω, επεσκέφθην το απόγευμα τον Μακαριώτατον, εις τον οποίον εξήγησα εν εκτάσει ότι, υπό το φως των όσων ανακοίνωσε, δεν θα οδίκαιολογείτο η παραμονή μου εις το Υπουργείον Εξωτερικών, έστω και μέχρι του ανασχηματισμού. Μεταξύ άλλων, και λόγοι στοιχειώδους αξιοπρέπειας επέβαλλον την άμεσον απομάκρυνσίν μου. Ο Μακαριώτατος επέδειξε κατανόησιν. Ως εκ τούτου από σήμερα, υποχρεωθείς εκ των πραγμάτων, αποχωρώ της θέσεώς μου.

Μετά του Εθνάρχου Μακαρίου συνειργάσθην επί 22 σχεδόν έτη, 12 εξ αυτών εις την θέσην του Υπουργού Εξωτερικών. Επιθυμώ και δημοσίως να εκφράσω προς τον Μακαριώτατον την ευγνωμοσύνην μου διά την απεριόριστον εμπιστοσύνην μετά της οποίας με περιέβαλε καθ' όλον το διάστημα τούτο. Αποχωρών, ουχί οικειοθελώς, εκ της θέσεώς μου — διότι εάν ισχυριζόμην το αντίθετον θα ισοδυνάμει προς αποπλάνησιν του λαού —, έχω απολύτως ήσυχον την συνείδησίν μου, ότι έπραξα, εν τω μέτρω των δυνάμεών μου, εις το ακέραιον το καθήκον μου έναντι του ελληνικού κυπριακού λαού και γενικώτερον του ελληνισμού. Ενήργησα πάντοτε ουχί ως ανθέλλην ή ως φιλέλλην αλλά απλώς ως Έλλην. Ήμην, είμαι και πάντοτε θα είμαι υπερήφανος, διότι εγεννήθην Έλλην. Ανετράφην με τα ελληνικά ιδανικά, διά τα οποία πάντοτε ηγωνίσθην μετά συνεπείας.

Δεν θα ασχοληθώ σήμερα με κατηγορίας και ψιθύρους. Το θέμα δεν είναι προσωπικόν. Περιορίζομαι απλώς να δώσω, άνευ σχολίων, εις την δημοσιότητα επιστολήν του κ. Κ. Παναγιωτάκου προς εμέ υπό ημερ. 31ης Δεκεμβρίου 1971, ήτοι μετά τας διαφωνίας εν Νέα Υόρκη — διότι πράγματι υπήρξαν διαφωνίαί³⁵.

Αποχωρών εκ της Κυβερνήσεως και της θέσεως του Υπουργού των Εξωτερικών θα ήτο σοβαρά παράλειψις εάν δεν επιστούσα την προσοχήν του ελληνισμού ολοκλήρου εις τον θανάσιμον κίνδυνον τον οποίον διατρέχει ο ελληνισμός της Κύπρου. Ο κίνδυνος αυτός δύναται κατά κύριον λόγον να αντιμετωπισθή, εάν υπάρξη ομόνοια, ενότης και σύμπνοια μεταξύ του ελληνικού κυπριακού λαού. Νομίζω ότι έχω το δικαίωμα να καλέσω ολόκληρον τον ελληνικόν κυπριακόν λαόν να συσπειρωθή περίξ του Εθνάρχου Μακαρίου, και να ευχηθώ ταχείαν επίτευξιν ειλικρινούς και στενής συνεργασίας μεταξύ του Εθνάρχου και του Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, ήτις θα συμβάλητα μέγιστα εις την πραγματοποίησιν του αντικειμενικού τούτου σκοπού.

Θα ήμην ειλικρινώς ευτυχέστατος, εάν μετά την αποχώρησίν μου ηκολούθει ουχί τυπική αποκατάστασις των σχέσεων Αθηνών και Λευκωσίας, αλλά ουσιαστική, εδραζομένη επί εθνικώς παραδεκτής γραμμής ως προς την προώθησιν των εθνικών δικαίων εις την Κύπρον. Ομοίως εύχομαι ειλικρινώς να διαψευσθούν οι φόβοι ότι οι λόγοι διά την απαίτησιν προς απομάκρυνσίν μου έχουν σχέσιν με εθνικώς απαράδεκτον χειρισμόν και λύσιν του Κυπριακού ζητήματος. Ουδεμίαν πολιτικήν φιλοδοξίαν έχω. Πάντοτε υπήρξε βίωμά μου η εξυπηρέτησις του εθνικού συμφέροντος, του συμφέροντος του ελληνισμού. Υπό το πρίσμα τούτο με ενδιαφέρει πολύ περισσότερο το μέλλον, και θέλω να ελπίζω αι εξελίξεις του μέλλοντος να είναι τοιαύται ώστε να καθιστούν τα του παρελθόντος απλώς μίαν δυσάρεστον ιστορίαν χωρίς ανεπανορθώτους εθνικώς ζημίας. Θα επεθύμουν όμως και πάλιν να καλέσω τον ελληνικόν κυπριακόν λαόν εις ψύχραιμον επαγρύπνησιν, προς παρεμπόδισιν λύσεως εθνικώς απαράδεκτου. Διά τούτου εννοώ είτε ομοσπονδοποίησιν συγκεκαλυμμέ-

³⁵ Στην επιστολή του που δόθηκε στη δημοσιότητα, ο Παναγιωτάκος παραδεχόταν ότι ο Κυπριανός αναπτύσσει εθνική δραστηριότητα που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από κανέναν. Οι διχογνωμίες της Νέας Υόρκης αφορούσαν τη «συμφωνία της Λισαβόνας» και τις κατηγορίες του Παλαμά κατά του Κυπριανού ότι περιφέρεται στο μέγαρο των Ηνωμένων Εθνών κατηγορώντας τον ότι προέβη σε συμφωνία με την Τουρκία για την Κύπρο ερήμην της Κύπρου.

νην ή μη, είτε συγκυριαρχίαν ή διπλήν ένωσην, ήτοι διχοτόμησιν, ή και επιστροφήν εις την Ζυρίχην, τας επαχθείς προνοίας της οποίας επί ενδεκαετίαν σχεδόν υφίσταται η Κυπριακή Κυβέρνησις, και τας οποίας, ας μου επιτραπή να είπω, ότι ειδικώτερον ο υποφαινόμενος, ως εκ της θέσεώς του, κατεπολέμησε, και εις τινα τουλάχιστον βαθμόν εξουδετέρωσε, διά των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών και δι' άλλων ενεργειών, με αποτέλεσμα να ενισχυθή διεθνώς σημαντικώς η θέσις της Κύπρου, προς διεκδίκησιν των δικαίων της.

Αποχωρώ με απολύτως ήσυχον την συνείδησιν, αλλά ταυτοχρόνως και με μεγάλην ανησυχίαν διά το μέλλον του ελληνικού αυτού χώρου. Περιττόν να αναφερθώ εις τας διαχύτους πλέον εντυπώσεις και ενδείξεις ως προς τους κινδύνους. Σκοπός δεν είναι να ενσπείρω πανικόν, αλλά να τονίσω και πάλιν την ανάγκην επαγρυπνήσεως.

Παρά την μακράν μου ανάμιξιν εις τα δημόσια, ουδέποτε θεώρησα ως επάγγελμά μου την πολιτικήν. Δι' εμέ ήτο άλλος ένας εθνικός αγών και υπηρεσία προς τον λαόν. Εύχομαι όπως ο ελληνικός κυπριακός λαός και γενικώς ο ελληνισμός επιτύχη εις τους ιερούς σκοπούς του, οίτινες απετέλεσαν και πάντοτε θα αποτελούν τον μοναδικόν γνώμονα και ενεργειών και προσπαθειών μου.»

1974: ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΓΚΙΖΙΚΗ

Η εσωτερική ανωμαλία λόγω της δράσης της παράνομης ΕΟΚΑ Β΄ είχε πάρει μεγάλες διαστάσεις και η κυβέρνηση Μακαρίου δεν μπορούσε να την ανεχτεί περισσότερο. Η ίδρυση του Εφεδρικού Σώματος ήταν ένα μέτρο που απέδωσε τα αναμενόμενα και κατόρθωσε να συλλάβει ένα μεγάλο μέρος της οργάνωσης, η οποία ουσιαστικά εξαρθρώθηκε. Εν τούτοις, το φυτώριο της παρανομίας ήταν η Εθνική Φρουρά και ειδικά αριθμός Ελλαδιτών αξιωματικών που την επάνδρωναν και οι οποίοι φανερά πια υπονόμειαν τον Μακάριο και τροφοδοτούσαν την ΕΟΚΑ Β΄. Η ηγεσία της Εθνικής Φρουράς αγνοεί, παρακάμπτει, παραβαίνει και υποσκάπτει κυβερνητικές αποφάσεις. Σε στρατόπεδα της Ε.Φ. κατάφευγαν και εκρύπτοντο οι καταζητούμενοι δράστες δολοφονικών και βομβιστικών επιθέσεων, όποτε εντοπίζονταν, και από τα στρατόπεδα της Ε.Φ. φυγαδεύονταν στα βουνά ή αλλού. Ο Μακάριος αποφασίζει να ξεκαθαρίσει άπαξ και διά παντός την ανώμαλη κατάσταση που εκτρέφεται από τους χουντικούς αξιωματικούς της Εθνικής Φρουράς. Στις 2 Ιουλίου 1974 αποστέλλει στον χουντικό Πρόεδρο Γκιζίκη (που τοποθετήθηκε από τον Ιωαννίδη) μια δριμεία επιστολή, στην οποία παραθέτει τα παράπονα της κυβερνήσεως και του ιδίου κατά Ελλήνων αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς, οι οποίοι δρουν με οδηγίες εξ Αθηνών, και του ανακοινώνει την απόφασή του να αναδιαρθρώσει το στράτευμα ζητώντας την ανάκληση των Ελλήνων αξιωματικών που στελεχώνουν την Ε.Φ.

Πρόκειται για το δριμύτερο κείμενο που απέστειλε ποτέ ο Μακάριος σε ελληνική κυβέρνηση³⁶.

³⁶ Και ένα ευτράπελο. Εκ παραδρομής η επιστολή απευθύνθη “Προς την Α.Ε. τον Πρόεδρον της Ελληνικής Κυβερνήσεως” αντί της Ελληνικής Δημοκρατίας, ο δε Γκιζίκης παραπονέθηκε στον πρεσβευτή Νίκο Κρανιδιώτη, που του παρέδωσε την επιστολή, ότι ο Μακάριος σκόπιμα τον υποβάθμισε! Το λάθος διορθώθηκε στη συνέχεια.

«Εν Λευκωσία, τη 2α Ιουλίου 1974.

Κύριε Πρόεδρε,

Μετά βαθείας θλίψεως είμαι υποχρεωμένος να εκθέσω προς υμάς ωρισμένες απαραδέκτους εν Κύπρω καταστάσεις και γεγονότα, διά τα οποία θεωρώ υπεύθυνον την Ελληνικήν Κυβέρνησιν.

Από της λαθραίας αφίξεως στην Κύπρον του Στρατηγού Γρίβα, κατά Σεπτέμβριον του 1971, εκυκλοφόρουν φήμαι και υπήρχον βάσιμοι ενδείξεις ότι ούτος ήλθεν εις Κύπρον κατά προτροπήν και ενθάρρυνσιν ωρισμένων εν Αθήναις κύκλων. Βέβαιον πάντως είναι ότι ο Γρίβας από των πρώτων ημερών της ενταύθα αφιξέως του είχεν επαφήν μετά υπηρετούντων εις την Εθνικήν Φρουράν αξιωματικών εξ Ελλάδος, παρά των οποίων έτυχε βοήθειας και συμπαραστάσεως εις την προσπάθειάν του να σχηματίσει παράνομον οργάνωσιν και να αγωνισθή δήθεν διά την Ένωσιν. Και κατήρτισε την εγκληματικήν οργάνωσιν “ΕΟΚΑ Β”, η οποία κατέστη αιτία και πηγή πολλών δεινών διά την Κύπρον. Γνωστή είναι η δράσις της οργανώσεως αυτής, η οποία υπό πατριωτικόν μανδύαν και ενωτικήν συνθηματολόγησιν διέπραξε πολιτικάς δολοφονίας και πολλά άλλα εγκλήματα. Η στελεχουμένη και ελεγχόμενη υπό Ελλήνων αξιωματικών Εθνική Φρουρά υπήρξεν εξ αρχής ο εις έμψυχον και άψυχον υλικόν κυριώτερος τροφοδότης της “ΕΟΚΑ Β”, της οποίας τα μέλη και οι υποστηρικταί έλαβον τον εύφημον τίτλον και αυτοαπεκλήθησαν “ενωτικοί” και “ενωτική παράταξις”.

Πολλάκις διηρωτήθην διατί μία παράνομος και επιζήμιος εθνικώς οργάνωσις, η οποία επιφέρει διαιρέσεις και διχονοίας, διανοίγει ρήγματα εις το εσωτερικόν μας μέτωπον και οδηγεί τον Κυπριακόν Ελληνισμόν προς εμφύλιον σπαραγμόν, υποστηρίζεται υπό Ελλήνων αξιωματικών. Και πλειστάκις επίσης διηρωτήθην κατά πόσον η τοιαύτη υποστήριξις τυγχάνει της εγκρίσεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Έκαμα διαφόρους σκέψεις και υποθετικούς συλλογισμούς διά να εύρω λογικήν απάντησιν εις τας απορίας και τα ερωτήματά μου. Ουδεμία απάντησις, υπό οιασδήποτε προϋποθέσεις και συλλογισμούς, ήτο δυνατόν να στηριχθή επί λογικής βάσεως. Αλλ’ αδιάψευστον πραγματικότητα αποτελεί η υποστήριξις της “ΕΟΚΑ Β” υπό Ελλήνων αξιωματικών. Τα εις διαφόρους περιοχάς της νήσου στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς και οι πλησίον αυτών χώροι κατακοσμούνται με συνθήματα κατά της Κυπριακής Κυβερνήσεως και ιδιαιτέρως κατ’ εμού. Εντός των στρατοπέδων της Εθνικής Φρουράς απροκάλυπτος πολλάκις είναι η υπό Ελλήνων

αξιωματικών προπαγάνδα υπέρ της “ΕΟΚΑ Β’”. Γνωστόν και αδιάφυστον είναι επίσης το γεγονός ότι ο αντιπολιτευόμενος και υποστηρίζων την εγκληματική δραστηριότητα της “ΕΟΚΑ Β’” Κυπριακός τύπος, έχων πηγήν χρηματοδοτήσεως τας Αθήνας, λαμβάνει καθοδήγησιν και γραμμήν από τους υπευθύνους του 2ου Επιτελικού Γραφείου και του εν Κύπρω Κλιμακίου της Ελληνικής Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Κ.Υ.Π.).

Είναι αληθές ότι, οσάκις διεβιδάζοντο υπ’ εμού παράπονα προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν διά την στάσιν και συμπεριφοράν ωρισμένων αξιωματικών, είχαν την απάντησιν ότι δεν έπρεπε να διστάζω όπως καταγγέλλω αυτούς ονομαστικώς και αναφέρω τας συγκεκριμένας κατ’ αυτών κατηγορίας, διά να ανακαλώνται εκ Κύπρου. Εις μίαν μόνο περίπτωσιν έπραξα τούτο. Μου είναι δυσάρεστον το τοιούτον έργον. Αλλά και το κακόν δεν θεραπεύεται διά της κατ’ αυτόν τον τρόπον αντιμετώπισεώς του. Σημασίαν έχει η εκρίζωσις και πρόληψις του κακού και ουχί απλώς η αντιμετώπισις των εκ τούτου επιπτώσεων.

Λυπούμαι να είπω, κύριε Πρόεδρε, ότι η ρίζα του κακού είναι πολύ βαθεία και φθάνει μέχρις Αθηνών. Εκείθεν τροφοδοτείται και εκείθεν συντηρείται και απλούται αναπτυσσόμενον το δένδρον του κακού, του οποίου τους πικρούς καρπούς γεύεται σήμερον ο Κυπριακός Ελληνισμός. Και διά να είμαι απολύτως σαφής, λέγω ότι στελέχη του στρατιωτικού καθεστώτος της Ελλάδος υποστηρίζουν και κατευθύνουν την δραστηριότητα της εγκληματικής οργανώσεως “ΕΟΚΑ Β’”. Εντεύθεν εξηγείται και η ανάμιξις Ελλήνων αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς εις την παρανομίαν, την συνωμοσίαν και εις άλλας απαράδεκτους καταστάσεις. Περί της ενοχής κύκλων του στρατιωτικού καθεστώτος καταμαρτυρούν έγγραφα, τα οποία ευρέθησαν προσφάτως εις την κατοχήν ιθυόντων στελεχών της “ΕΟΚΑ Β’”. Εκ του Εθνικού Κέντρου απεστέλλοντο αφθόνως χρήματα διά την συντήρησιν της οργανώσεως, εδίδοντο εντολαί διά την αρχηγίαν μετά τον θάνατον του Γρίβα και την ανάκλησιν του μετ’ αυτού ελθόντος εις Κύπρον Ταγματάρχου Καρούσου, γενικώς δε εξ Αθηνών κατηυθύνοντο τα πάντα. Η γνησιότης των εγγράφων τούτων δεν είναι δυνατόν να τεθή εν αμφιβόλω διότι και τα δακτυλολογραφημένα εξ αυτών έχουν διορθώσεις διά χειρός γενομένας και γνωστός είναι ο γραφικός χαρακτήρ του γράψαντος. Ενδεικτικώς επισυνάπτω έν τοιούτον έγγραφον.

Είχον πάντοτε ως αρχήν και επανειλημμένως εδήλωσα ότι η συνεργασία μου μετά της εκάστοτε Ελληνικής Κυβερνήσεως αποτελεί δι’ εμέ εθνικόν

καθήκον. Το εθνικόν συμφέρον υπαγορεύει την αρμονική και στενή συνεργασίαν Αθηνών και Λευκωσίας. Οιαδήποτε και αν ήτο η Κυβέρνησις της Ελλάδος, ήτο δι' εμέ η Κυβέρνησις της Μητρός Πατρίδος και έπρεπε να συνεργάζωμαι μετ' αυτής. Δεν δύναμαι να είπω ότι τρέφω ιδιαίτεραν συμπάθειαν προς στρατιωτικά καθεστώτα και μάλιστα εις την Ελλάδα, την χώραν, η οποία εγέννησε και ελίκνισε την δημοκρατίαν. Αλλά και εις αυτήν την περίπτωσιν δεν παρεξέκλινα της αρχής μου περί συνεργασίας. Αντιλαμβάνεσθε, όμως, κύριε Πρόεδρε, τας θλιβεράς σκέψεις, αι οποίαι βασανιστικώς με απασχολούν κατόπιν της διαπιστώσεως ότι άνθρωποι της Κυβερνήσεως της Ελλάδος εξυφαίνουσι αδιαλείπτως κατ' εμού συνωμοσίας και, όπερ το χειρότερον, διαιρούσι και εξωθούν τον Κυπριακόν Ελληνισμόν εις την δι' αλληλοσπαραγμού καταστροφήν. Ουχί άπαξ μέχρι τούδε ησθάνθη, και εις τινας περιπτώσεις σχεδόν εψηλάφησα, εκτεινομένην αοράτως εξ Αθηνών χείρα, αναζητούσαν προς αφανισμόν την ανθρωπίνην ύπαρξίν μου. Χάριν, όμως, εθνικής σκοπιμότητος ετήρησα σιγήν. Και αυτό ακόμη το πονηρόν πνεύμα, υπό του οποίου εκυριεύθησαν οι τρεις καθαιρεθέντες Κύπριοι Μητροπολίται, οι μέγαν κρίσιν προκαλέσαντες εν τη Εκκλησία, είχεν πηγήν εκπορεύσεώς του τας Αθήνας. Ουδέν, όμως, εν προκειμένω είπον. Σκέπτομαι και διαλογίζομαι προς τι πάντα ταύτα. Θα εξηκολούθουν δε να τηρώ σιγήν περί της ευθύνης και του ρόλου της Ελληνικής Κυβερνήσεως εις το σημερινόν δράμα της Κύπρου, εάν επί της σκηνής του δράματος ήμην ο μόνος πάσχων. Αλλ' η συγκάλυψις και η σιωπή δεν επιτρέπονται, όταν πάσχη ολόκληρος ο Κυπριακός Ελληνισμός, όταν Έλληνες αξιωματικοί της Εθνικής Φρουράς κατά προτροπήν εξ Αθηνών υποστηρίζουν την "ΕΟΚΑ Β" εις εγκληματικήν δραστηριότητα, περιλαμβάνουσαν πολιτικάς δολοφονίας και γενικώς αποσκοπούσαν εις την διάλυσιν του κράτους.

Εις την προσπάθειαν διαλύσεως της κρατικής υποστάσεως της Κύπρου μεγάλη είναι η ευθύνη της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Το Κυπριακόν κράτος πρέπει να διαλυθή μόνον εις περίπτωσιν Ενώσεως. Μη καθισταμένης, όμως, εφικτής της Ενώσεως επιβάλλεται η ισχυροποίησις της κρατικής υποστάσεως της Κύπρου. Η Ελληνική Κυβέρνησις διά της όλης στάσεώς της έναντι του θέματος της Εθνικής Φρουράς ασκεί καταλυτικήν πολιτικήν επί του Κυπριακού κράτους. Προ μηνών το εξ Ελλήνων αξιωματικών αποτελούμενον Γενικόν Επιτελείον της Εθνικής Φρουράς υπέβαλεν εις την Κυπριακήν Κυβέρνησιν προς έγκρισιν κατάλογον υποψηφίων δοκίμων εφέδρων αξιωματικών,

οίτινες θα εφοίτων εις ειδικήν σχολήν διά να υπηρετήσουν ακολούθως κατά την διάρκεια της στρατιωτικής θητείας των ως αξιωματικοί. Εκ του υποβληθέντος καταλόγου δεν ενεκρίθησαν υπό του Υπουργικού Συμβουλίου πενήκοντα επτά εκ των υποψηφίων. Ειδοποιήθη περί τούτου γραπτώς το Γενικόν Επιτελείον. Παρά ταύτα, κατόπιν οδηγιών εξ Αθηνών, το Επιτελείον ουδόλως έλαβεν υπ' όψιν την απόφασιν του Υπουργικού Συμβουλίου, έχοντας βάσει νόμου το απόλυτον δικαίωμα διορισμού αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς. Ενεργούν ασυδότης, περιεφρόνησε την απόφασιν της Κυπριακής Κυβερνήσεως και ενέγραψεν εις την Σχολήν Αξιωματικών τους μη εγκριθέντας υποψηφίους. Απολύτως απαράδεκτον θεωρώ την τοιαύτην στάσιν του εκ της Ελληνικής Κυβερνήσεως εξαρτωμένου Γενικού Επιτελείου της Εθνικής Φρουράς. Η Εθνική Φρουρά είναι όργανον του κυπριακού κράτους και υπ' αυτού πρέπει να ελέγχεται και ουχι εξ Αθηνών. Η θεωρία περί ενιαίου αμυντικού χώρου Ελλάδος-Κύπρου έχει την συναισθηματικήν πλευράν της. Αλλ' εν τη πραγματικότητι διάφορος είναι η κατάσταση. Η Εθνική Φρουρά, ως έχουν σήμερα η σύνθεσις και η στελέχωσις της, εξετράπη του σκοπού της και κατέστη εκτροφείον παρανόμων, κέντρον συνωμοσιών κατά του κράτους και πηγή τροφοδοσίας της "ΕΟΚΑ Β". Αρκεί να λεχθή ότι κατά την προσφάτως ενταθείσαν τρομοκρατικήν δραστηριότητα της "ΕΟΚΑ Β" αυτοκίνητα της Εθνικής Φρουράς μετέφερον οπλισμόν και μετεκίνουν εν ασφαλεία μέλη της οργανώσεως, των οποίων επέκειτο η σύλληψις. Και διά την εκτροπήν αυτήν της Εθνικής Φρουράς απόλυτον την ευθύνην έχουν Έλληνες αξιωματικοί, μερικοί των οποίων είναι από ποδών μέχρι κεφαλής αναμειγμένοι και συμμετέχοντες εις την δραστηριότητα της "ΕΟΚΑ Β". Και εις τούτο ευθύνης άμοιρον δεν είναι το Εθνικόν Κέντρον. Ηδύνατο η Ελληνική Κυβέρνησις δι' απλού νέυματός της να θέση τέρμα εις την θλιβεράν αυτήν κατάσταση. Ηδύνατο το Εθνικόν Κέντρον να διατάξη τον τερματισμόν της βίας και της τρομοκρατίας υπό της "ΕΟΚΑ Β", διότι εξ Αθηνών αντλεί η οργάνωσις τα μέσα συντηρήσεως και την δύναμίν της, ως εγγράφως μαρτυρούν τεκμήρια και αποδείξεις. Δεν έπραξεν, όμως, τούτο η Ελληνική Κυβέρνησις. Ως ένδειξιν μιας ανεπιτρέπτου καταστάσεως σημειώ ενταύθα παρενθετικώς ότι και εις Αθήνας ανεγράφησαν προσφάτως συνθήματα κατ' εμού και υπέρ της "ΕΟΚΑ Β" εις τους τοίχους ναών και άλλων κτιρίων, συμπεριλαμβανομένου και του κτιρίου της Κυπριακής Πρεσβείας. Και η Ελληνική Κυβέρνησις,

καίτοι γνωρίζει τους δράστας, ουδενός επεδίωξε την σύλληψιν και τιμωρίαν, ανεχομένη κατ' αυτόν τον τρόπον προπαγάνδαν υπέρ της "ΕΟΚΑ Β'".

Πολλά έχω να είπω, κύριε Πρόεδρε, αλλά δεν νομίζω ότι πρέπει να μακρηγορήσω περισσότερο. Και διά να καταλήξω, διαβιβάζω ότι η υπό Ελλήνων αξιωματικών στελεχομένη Εθνική Φρουρά, της οποίας το κατάντημα εκλόνησε την προς αυτήν εμπιστοσύνην του Κυπριακού λαού, θα αναδιάρθρωθή επί νέας βάσεως. Εμείψα την στρατιωτικήν θητείαν διά να ελαττωθή η οροφή της Εθνικής Φρουράς και το μέγεθος του κακού. Πιθανώς να παρατηρηθή ότι η ελάττωσις της δυνάμεως της Εθνικής Φρουράς, λόγω συντμήσεως της στρατιωτικής θητείας, δεν καθιστά αυτήν ικανήν να ανταποκριθή εις την αποστολήν της εν περιπτώσει εθνικού κινδύνου. Διά λόγους, τους οποίους δεν επιθυμώ ενταύθα να εκθέσω, δεν συμμερίζομαι αυτήν την άποψιν. Και θα παρεχάλουν όπως ανακληθούν οι στελεχούντες την Εθνικήν Φρουράν αξιωματικοί εξ Ελλάδος. Η παραμονή των εις την Εθνικήν Φρουράν και η υπ' αυτών διοίκησις της θα είναι επιζήμιος εις τας σχέσεις Αθηνών και Λευκωσίας. Θα ήμην, εν τούτοις, ευτυχής, εάν ηθέλετε να αποστείλητε εις Κύπρον περί τους εκατόν αξιωματικούς ως εκπαιδευτάς και στρατιωτικούς συμβούλους διά να βοηθήσουν εις την αναδιοργάνωσιν και αναδιάρθρωσιν των ενόπλων δυνάμεων της Κύπρου. Ελπίζω, εν τω μεταξύ, να εδόθησαν εντολαί εξ Αθηνών εις την "ΕΟΚΑ Β'" όπως τερματίση την δραστηριότητά της, καίτοι, εφ' όσον αύτη δεν διαλύεται οριστικώς, δεν αποκλείεται νέον κύμα βίας και δολοφονιών.

Θλίβομαι, κύριε Πρόεδρε, διότι ευρέθην εις την ανάγκην να είπω πολλά δυσάρεστα διά να περιγράψω εις αδράς γραμμάς με γλώσσαν ωμής ειλικρινείας την απο μακρού υφισταμένην εν Κύπρω αξιοθρήνητον κατάστασιν. Τούτο, όμως, επιβάλλει το εθνικόν συμφέρον, το οποίον έχω πάντοτε γνώμονα όλων των ενεργειών μου. Δεν επιθυμώ διακοπήν της συνεργασίας μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Δέον, όμως, να ληφθή υπ' όψιν ότι δεν είμαι διωρισμένος νομάρχης ή τοποτηρητής εν Κύπρω της Ελληνικής Κυβερνήσεως, αλλ' εκλελεγμένος ηγέτης μεγάλου τμήματος του Ελληνισμού και απαιτώ ανάλογον προς εμέ συμπεριφοράν του Εθνικού Κέντρου.

Το περιεχόμενον της παρούσης δεν είναι απόρρητον.

Μετ' εγκαρδίων ευχών,
ο Κύπρου Μακάριος»

1974: ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ-ΕΙΣΒΟΛΗ

Στις 8.20΄ το πρωί της 15ης Ιουλίου 1974 εκδηλώθηκε πραξικόπημα εναντίον του Προέδρου αρχιεπισκόπου Μακαρίου, με επίθεση στο Προεδρικό Μέγαρο και άλλους στρατηγικούς στόχους. Μεταξύ των στόχων ήταν και το *Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου* το οποίο οι πραξικοπηματίες κατέλαβαν χωρίς πολλά προβλήματα. Ο επικεφαλής αξιωματικός, αντισυνταγματάρχης Διασκώνης, διέκοψε το πρόγραμμα που μεταδιδόταν, διέταξε να του βρουν εμβαστήρια και ήρθε σε επαφή με το ΓΕΕΦ, απ' όπου έπαιρνε οδηγίες. Σε λίγο μεταδιδόταν η πρώτη ανακοίνωση και ακολούθησε η ανακοίνωση της Ε.Φ. η οποία είχε ετοιμαστεί στην Αθήνα και σταλεί στην Κύπρο μερικές μέρες πριν.

Από την Πάφο όπου κατέφυγε, ο Μακάριος απέστειλε μήνυμα στον κυπριακό ελληνισμό, διαψεύδοντας την «είδηση» του θανάτου του. Το μήνυμα μεταδόθηκε από τον *Ελεύθερο Ραδιοσταθμό της Πάφου* ο οποίος στήθηκε από τον Ν. Νικολαΐδη και χρησιμοποιήθηκε σαν η φωνή της αντίστασης στο χουντικό πραξικόπημα.

1. ΕΘΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ (ΡΙΚ)

«Η Εθνική Φρουρά που επενέβη για να σώσει την κατάσταση είναι κυρία της καταστάσεως... Ο Μακάριος είναι ήδη νεκρός...»

2. ΕΘΝΙΚΗ ΦΡΟΥΡΑ (ΡΙΚ)

«Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ,

Η δημιουργηθείσα κατά τους τελευταίους μήνες τραγική κατάσταση εν τη Νήσω, ήτις ωδήγει ευθέως εις εμφύλιον σπαραγμόν, η προκληθείσα αναστάτωση εις τους κόλπους της Εκκλησίας και ο διαγραφόμενος κίνδυνος

να περιέλθουν αι ένοπλοι δυνάμεις εις χείρας αναρχικών και εγκληματικών στοιχείων με απροσδιορίστους συνεπείας διά το μέλλον της Κύπρου ήγαγον τας Ενόπλους Δυνάμεις εις την απόφασιν να απομακρύνουν τους υπευθύνους της ανωμαλίας, ήτοι τον Πρόεδρον της Δημοκρατίας και την Κυβέρνησίν του, οίτινες σφετεριζόμενοι την εξουσίαν επί μακρόν χωρίς την ελευθέραν θέλησιν του Ελληνικού Κυπριακού Λαού, καταβάλλουν κάθε θεμιτήν και αθέμιτον προσπάθειαν να διακηρύττουν το ήδη δημιουργηθέν προσωπικόν καθεστώς.

Αι Ένοπλοι Δυνάμεις θα αναθέσουν προσωρινώς την διακυβέρνησιν της Νήσου εις την Κυβέρνησιν Εθνικής Σωτηρίας.

Βασικοί σκοποί της νέας Κυβερνήσεως θα είναι:

1. Η αποκατάστασις της ψυχικής ενότητος του Κυπριακού Ελληνισμού και η γαλήνευσις εις τους κόλπους της Εκκλησίας.

2. Η συνέχισις της αρξαμένης διαδικασίας επιλύσεως του Κυπριακού προβλήματος διά των διακοινοτικών συνομιλιών.

3. Η επίλυσις ζωτικών προβλημάτων του Λαού άτινα έχωσι παραμεληθεί επί μακρόν εν τη μοναδική προσπαθεία των κυβερνώντων να ισχυροποιήσουν το προσωπικόν καθεστώς των, με αποτέλεσμα η καθυστέρησις εις όλους τους τομείς να είναι εμφανής.

4. Η προκήρυξις αδιαβλήτων εκλογών ευθύς ως δημιουργηθούν αι προς τούτο απαραίτητοι προϋποθέσεις και εις χρόνον ουχί πέραν του έτους, να δοθή το δικαίωμα εις τον Ελληνικόν Κυπριακόν Λαόν να εκφράση την βούλησίν του και να επιλέξη κυβέρνησιν της αρεσκείας του δι' αδιαβλήτων εκλογών και ουχί διά βoής.

Η εξωτερική πολιτική ουδόλως θα μεταβληθή, θα διατηρηθούν αι φιλικαί μας σχέσεις μετά των άλλων κρατών και η αδέσμευτος εξωτερική πολιτική ως μέχρι τούδε.

Βασική προϋπόθεσις διά την επιτυχίαν των ανωτέρω είναι η διατήρησις της τάξεως και της ηρεμίας, πράγμα το οποίον αι Ένοπλοι Δυνάμεις είναι στερρώς αποφασισμένοι να επιτύχουν.

Καλείται ο Κυπριακός Ελληνισμός όπως, αιρόμενος υπεράνω αντιθέσεων και κακών αναμνήσεων του παρελθόντος, επιδείξη κατανόησιν και συμπαραστάσιν προς την Κυβέρνησιν Εθνικής Σωτηρίας, συσπειρούμενος περίξ αυτής, βέβαιος ων ότι ούτω διασφαλίζει έν λαμπρόν μέλλον.

Ζήτω ο Ελληνικός Κυπριακός Λαός.»

ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΜΗΝΥΜΑ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

«Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ,

Γνώριμη είναι η φωνή που ακούεις. Γνωρίζεις ποίος σου ομιλεί. Είμαι ο Μακάριος! Είμαι εκείνος, τον οποίον συ εξέλεξες διά να είναι ηγέτης σου. Δεν είμαι νεκρός όπως η χούντα των Αθηνών και οι εδώ εκπρόσωποί της θα ήθελαν. Είμαι ζωντανός! Και είμαι μαζί σου. Συναγωνιστής και σημαιοφόρος εις τον κοινόν αγώνα.

Το πραξικόπημα της χούντας απέτυχε. Εγώ ήμουν ο στόχος της χούντας. Και εφ' όσον εγώ ζω, η χούντα στην Κύπρο δεν θα περάση. Ο κυπριακός λαός δεν ανέχεται πραξικοπήματα και δικτατορίες. Η χούντα εχρησιμοποίησε τεθωρακισμένα και τανκς διά να κάμη πραξικόπημα. Αλλ' η αντίστασις των ανδρών της Προεδρικής Φρουράς, η αντίστασις του λαού μας, εσταμάτησε τα τεθωρακισμένα, εσταμάτησε τα τανκς.

Μόνον κατόρθωμα της χούντας ήτο η κατάληψις του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος για να μεταδίδη από ραδιοφώνου ψευδολογίας και να ομιλή δήθεν περί κυβερνητικής αλλαγής.

Μην υπακούεις εις οιασδήποτε οδηγίας της χούντας, τας οποίας μεταδίδει από το ΡΙΚ.

Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ,

Η χούντα απεφάσισε να καταστρέψη την Κύπρον, να την διχοτομήση. Αλλά δεν θα το κατορθώση.

Πρόβαλε παντοιοτρόπως αντίστασιν στην χούντα. Μη φοβηθής. Διαδήλωσε την θέλησιν και την απόφασίν σου να αντισταθής, να αγωνισθής.

Ενταχθήτε όλοι εις τας νομίμους δυνάμεις του κράτους. Η χούντα δεν πρέπει να περάση.

Νυν υπέρ πάντων ο αγών. Και ο αγών τον οποίον την στιγμην αυτήν ο Κυπριακός Ελληνισμός διεξάγει, είναι αγών ιερός και η νίκη θα είναι ιδική μας.

Ζήτω η ελευθερία
Ζήτω ο ελληνικός κυπριακός λαός
Ζήτω το έθνος!»

1974: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ: «...ΛΟΓΩ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ»!

Η δεύτερη φάση της τουρκικής εισβολής, στις 14 Αυγούστου 1974, βρίσκει την Κύπρο στο χάος και την Ελλάδα ανίκανη να τη βοηθήσει. Διαρκούσης της τουρκικής επιθέσεως, με διάγγελμά του ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής εξηγεί την αδυναμία της Ελλάδας να συνδράμει την Κύπρο: η απόσταση που χωρίζει τις δυο χώρες! Σε μια πρώτη σύντομη δήλωσή του, με την αναγγελία της νέας τουρκικής επίθεσης, αναφέρθηκε στη δολιότητα της Τουρκίας και τόνισε μεταξύ άλλων ότι «η Ελλάς θα λάβη όλα τα πρόσφορα μέτρα διά την αντιμετώπισιν μιας επιθέσεως η οποία όχι μόνον στρέφεται εναντίον του ανεξαρτήτου κράτους της Κύπρου, αλλά κλονίζει τους θεσμούς και την τάξιν όλου του κόσμου». Η δραματική επιλογή της κυβέρνησης Καραμανλή να μην επέμβει συνοδεύτηκε και από την εξαγγελία της αποχώρησης της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ.

Ας σημειωθεί ότι την «απόστασιν» χρησιμοποίησε και η Ελλάδα του Γ. Παπανδρέου, για να δικαιολογήσει την άρνησή της να επέμβει τον Αύγουστο του 1964, όταν η τουρκική αεροπορία βομβάρδισε την Τηλλυρία³⁷, παρά τις προειδοποιητικές δηλώσεις που προηγήθηκαν περί «φρενοκομείου» κ.λπ.

³⁷ Ο πρωθυπουργός Γ. Παπάνδρεου, στις 11 Αυγούστου, δυο μέρες ύστερα από τους βομβαρδισμούς της Τηλλυρίας, σε σύσκεψη στην Αθήνα είπε: «Εθέσαμεν το ερώτημα εις την στρατιωτικήν ηγεσίαν περί του τι δυνάμεθα να πράξωμεν και όχι του τι θέλομεν. Το τι θέλομεν είναι γνωστόν, ένωσις. Είχε διαπιστωθεί και είχε γνωσθεί αμέσως εις την Κύπρον ότι δυστυχώς δυνάμεθα πολύ ολίγα λόγω κυρίως της αποστάσεως της νήσου αφ' ημών».

«Έλληνες,

Η αρετή της δημοκρατίας είναι η αλήθεια. Διότι εις την δημοκρατίαν ο λαός αποφασίζει διά την τύχην του. Και διά να αποφασίση ορθά, πρέπει να έχη εκάστοτε σαφή εικόνα της πραγματικότητας. Αυτήν την εικόνα θα επιχειρήσω να σας δώσω απόψε.

Γνωρίζετε τας συνθήκας υπό τας οποίας ανέλαβα την ευθύνην της διακυβερνήσεως της χώρας. Όπως εγνώριζα και εγώ τας δραματικές δυσχερείας τας οποίας εκαλούμην να αντιμετωπίσω. Παρά ταύτα απεδέχθην την ευθύνην αυτήν, διότι μου την επέβαλεν ιστορικών χρέος. Εκαλούμην να περισώσω ότι ήτο δυνατόν να περισωθή.

Ανέλαβα πράγματι το βαρύ και άχαρο αυτό έργον, ευρισκόμενος ενώπιον τετελεσμένων γεγονότων. Τα ενθυμείσθε όλοι, διότι πρόσφατα είναι και δεν εξαλείφονται εύκολα από την εθνικήν μνήμην: την 15ην Ιουλίου το δικτατορικόν καθεστώς επεχείρησεν το άφρον πραξικόπημα της Κύπρου. Οι Τούρκοι, επωφελούμενοι του σφάλματος αυτού, επραγματοποίησαν την 20ήν του μηνός απόβασιν με ισχυράς δυνάμεις εις την αναστατωμένην Μεγαλόνησον.

Η αντίστασις της Εθνικής Φρουράς υπήρξε κατά τας πρώτας δυο ημέρας αξιοθαύμαστη. Αι μαχόμεναι όμως σκληρώς εθνικαί δυνάμεις δεν ήτο δυνατόν να ενισχυθούν από την Ελλάδα. Έτσι ευρέθησαν τελικώς εις αδυναμίαν να απωθήσουν τους εισβολείς. Οι υπεύθυνοι τότε εις τας Αθήνας ηναγκάσθησαν να υποκύψουν εις την τραγικώς διαμορφωθείσαν κατάστασιν· την 22αν Ιουλίου απεδέχθησαν εκεχειρίαν και εν συνεχεία την πρόσκλησιν συμμετοχής εις την Διάσκεψιν της Γενεύης.

Η Κυβέρνησις μου, η οποία ωρκίσθη την 24ην Ιουλίου, ευρέθη εξ αρχής δεσμία των τετελεσμένων αυτών γεγονότων. Δεν είχε άλλην εκλογήν παρά να δώση την μάχην εις τον διπλωματικόν τομέα. Την έδωσε με σθένος και μεθοδικότητα. Και επέτυχε να μεταστρέψη υπέρ των ελληνικών θέσεων την διεθνή κοινήν γνώμην.

Την μεταστροφήν αυτήν ησθάνθη ως πλήγμα η Τουρκία. Κατεχομένη από τον πειρασμόν να εκμεταλλευθή την ευκαιρίαν που της είχε προσφέρει το καταλυθέν καθεστώς ήρχισε τας παραβιάσεις. Παρεβίασεν όχι μόνον το διεθνές δίκαιον, όχι μόνον την απόφασιν του Συμβουλίου Ασφαλείας, αλλά και τας αποφάσεις τας οποίας η ίδια υπέγραψεν εις την Γενεύην. Και επεδόθη εις τας αθλιότητας αυτάς με την ανοχήν εκείνων που ώφειλαν και ηδύναντο να την αναχαιτίσουν.

Αι αθλιότητες αυταί απεκορυφώθησαν κατά τας δύο τελευταίας ημέρας. Η Τουρκία επρότεινε τελεσιγραφικώς ένα σχέδιον διά την Κύπρον — σχέδιον λογικώς, ηθικώς και εθνικώς απαράδεκτον. Και καθ' ον χρόνον δήθεν συνεζήτηει εις την Γενεύην, εξαπέλυεν απρόκλητον επίθεσιν εις την μαρτυρικήν Μεγαλόνησον.

Η κατακραυγή διά την θρασεϊάν αυτήν συμπεριφοράν της Τουρκίας είναι σήμερα διεθνής. Αλλά διά την Ελλάδα ετέθη άμεσον και μέγα δίλημμα: Πρέπει να αντιδράση με βίαν εις την βίαν, με δολιότητα εις την δολιότητα; Πρέπει να προσφύγη και αυτή εις τον νόμον της ζούγκλας;

Έλληνες,

Η πολιτική που ηκολούθησα ενώπιον αυτής της καταστάσεως δεν συμβιβάζεται ούτε με τον χαρακτήρα μου, ούτε με την ιστορίαν μου. Την επέβαλεν όμως αδήριτος εθνική ανάγκη. Και ώφειλα να έχω το θάρρος να πράξω εκείνο το οποίον επέτασεν η ιστορική στιγμή.

Η ένοπλος αντιμετώπισις των Τούρκων εις Κύπρον καθίστατο αδύνατος, και λόγω αποστάσεως, και λόγω των γνωστών τετελεσμένων γεγονότων. Και δεν ήτο δυνατόν να επιχειρηθή χωρίς τον κίνδυνον εξασθενήσεως της αμύνης αυτής ταύτης της Ελλάδος.

Εις το σημείον τούτο θα ήθελα να τονίσω κατηγορηματικώς ότι η αμυντική ικανότης της Ελλάδος είναι καθ' όλην την επικράτειαν απόλυτος. Η Ελλάς είναι και θα παραμείνη απρόσβλητος έναντι οιασδήποτε ξένης επιβουλής.

Η άμεσος αντίδρασις μας εις την τουρκικήν θρασύτητα είναι γνωστή. Κατηγγείλαμε την Τουρκίαν ως απειλήν διά την ειρήνην του κόσμου. Εζητήσαμε την σύγκλησιν του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίον και κατεδίκασεν την Τουρκίαν. Εθέσαμεν τας Μεγάλας Δυνάμεις ενώπιον των ευθυνών των. Και διέταξα την αποχώρησίν μας από την στρατιωτικήν συμμαχίαν του ΝΑΤΟ. Εγένοντο δε και γίνονται και άλλαι ενέργειαι, αι οποίαι όμως δεν δύνανται αυτήν την στιγμήν να αποκαλυφθούν.

Τα πρώτα αυτα μέτρα δεν εξαντλούν την προσπάθειαν της Κυβερνήσεως. Ο αγών θα συνεχισθή και θα χρησιμοποιηθούν όλα εκείνα τα μέσα τα οποία θα υπαγορεύση η τιμή και το συμφέρον του έθνους.

Έλληνες,

Εξετίμησα την ψυχραιμίαν και την κατανόησιν με τας οποίας αντιμετω-

πίσατε τας κρίσιμους περιστάσεις των τελευταίων εβδομάδων. Εις την πολιτικήν ωριμότητα του λαού και την επαγρύπνησιν των Ενόπλων Δυνάμεων στηρίζω την αισιοδοξίαν μου διά το μέλλον. Με σύνεσιν, σύμπνοιαν και αποφασιστικότητα αι δύσκολαι ώραι θα παρέλθουν.

Ημπορείτε να είσθε βέβαιοι ότι, θεραπεύοντες τα σφάλματα και τας αδυναμίας που μας εκληροδότησε το αμαρτωλόν παρελθόν, θα καταστήσωμεν την Ελλάδα και πάλιν ικανήν να επανορθώση τας αδικίας τας οποίας υφιστάμεθα. Και κάτι περισσότερον και μονιμώτερον: να θεμελιώσωμεν μία καινούργια εθνική ζωή, που θα δίνη την χαρά και την ελπίδα εις όλους τους Έλληνας.»

1974: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ «ΚΛΑΔΟΣ ΕΛΑΙΑΣ»

Μετά το πραξικόπημα του Ιουλίου, την εισβολή που ακολούθησε και την κατάληψη της μισής σχεδόν Κύπρου από την Τουρκία, η χούντα των Αθηνών κατέρρευσε και την εξουσία ανέλαβε πολιτική κυβέρνηση υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ο Μακάριος, μετά τη φυγή του από τη νήσο, παρέμεινε στο εξωτερικό όπου έδινε μάχες εναντίον της κατοχικής Τουρκίας. Στην Κύπρο επέστρεψε στις 7 Δεκεμβρίου 1974, αφού στο μεταξύ αποκαταστάθηκε πλήρως η δημοκρατία στην Ελλάδα και αποσύρθηκαν από την Κύπρο όλες οι ελλαδικές πραξικοπηματικές δυνάμεις. Η επάνοδός του σηματοδότησε την πλήρη αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο.

«Ελληνικέ Κυπριακέ λαέ,

Ευχαριστίαν και δόξαν αναπέμπω προς τον Πανάγαθον Θεόν, ούτινος η πρόνοια με διέσωσεν εκ σχεδιασθέντος διά πραξικοπήματος θανάτου και μου έδωκεν την χαράν να ευρίσκωμαι και πάλιν επί της πατρώας γης και εν τω μέσω του λαού, του οποίου η αγάπη με έταξεν ηγέτην του.

Μετά νεκρών ελογίσθην. Και ιδού εν ζωή ευρίσκομαι. Την πρωίαν της 15ης Ιουλίου οι πραξικοπηματίαι ανήγγελλον από του Κυπριακού ραδιοφώνου ότι "ο Μακάριος είναι νεκρός". Εξέφραζεν η από ραδιοφώνου επανειλημμένως μεταδοθείσα είδησις περί θανάτου μου την επιθυμίαν και την βουλήν των πραξικοπηματιών. Άλλη όμως ήτο η βουλή του Θεού. Και την απαισίαν εκείνην είδησιν διέψευσε μετ' ολίγον το άγγελμα ότι ο Μακάριος ζη. Ευχαριστώ τω Θεώ μου έως υπάρχω ότι ερρύσατό με εκ των θηρευόντων την ζωήν μου.

Βαθυτάτην αισθάνομαι συγκίνησιν διότι, μετά πεντάμηνον σχεδόν απουσί-

αν και πολλές περιπετείας, επαναβλέπω την Κύπρον και ευρίσκομαι την στιγμήν αυτήν μεταξύ τόσων χιλιάδων Ελλήνων Κυπρίων, οι οποίοι συνέρρευσαν εις τον χώρον τούτον διά να με υποδεχθούν επανερχόμενον και να εκδηλώσουν τα αισθήματα της προς εμέ αγάπης των. Κατεπνίζατε σήμερα τον πόνον σας εκ της επελθούσης από του πραξικοπήματος μεγάλης εθνικής συμφοράς, επεδέσατε έκαστος τα πλήγματα και τραύματά του και ήλθετε προς υποδοχήν μου, διαδηλώντες συγχρόνως την πίστιν σας εις το μέλλον της μαρτυρικής πατρίδος μας. Απευθύνω προς όλους σας τας ολοψύχους ευχαριστίας μου. Απευθύνω προς όλους σας τον χαιρετισμόν της αγάπης μου.

Ποικίλα και αλληλοσυγκρούμενα είναι τα αισθήματα τα οποία την στιγμήν αυτήν πλημμυρίζουν την ψυχήν μου. Χαίρω, διότι επανήλθον εις την Κύπρον. Αλλά και θλίβομαι διότι η Κύπρος δεν είναι πλέον η ωραία και ευημερούσα νήσος, όπως ήτο αύτη μέχρι του εγκληματικού πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου. Κατέστη τόπος ερειπίων. Θλίβομαι, διότι από την σημερινήν συγκέντρωσιν πολλοί είναι οι απόντες. Απουσιάζουν πολλοί, διότι πολλοί έπεσαν υπερασπιζόμενοι την ανεξαρτησίαν και την εδαφικήν ακεραιότητα της νήσου μας ή εφρονεύθησαν εν ψυχρώ υπό των Τούρκων εισβολέων. Απουσιάζουν χιλιάδες, διότι χιλιάδες είναι οι νεκροί, οι αγνοούμενοι και οι κρατούμενοι ως όμηροι. Αποτίω φόρον τιμής εις την ιεράν μνήμην των νεκρών μας και καταθέτω επί των τάφων των άνθη και μυρσίνας, σύμβολα της αγάπης και του πένθους μας. Εκφράζω την βαθυτάτην συμπάθειά μου προς τας οικογενείας των νεκρών, των αγνοουμένων και των ομήρων. Διερμηνεύω επίσης την πολλήν συμπάθειάν μου προς τας χιλιάδας των προσφύγων, προς όλους εκείνους, οι οποίοι ηναγκάσθησαν να εγκαταλείψουν τας εστίας των και την περιουσίαν των και να καταστούν πρόσφυγες εις την ιδικήν των πατρίδα, πρόσφυγες διαβιούντες υπό συνθήκας αθλιότητος.

Εκ του μακρόθεν παρηκολούθουν την Κυπριακήν τραγωδίαν και συμμετείχον εις το μέγα δράμα του Κυπριακού Ελληνισμού. Σήμερα ευρίσκομαι εις την σκηνήν του δράματος διά να συμμερίζομαι εκ του πλησίον τας δοκιμασίας και το μαρτύριον των Ελλήνων Κυπρίων. Και προσπάθειά μου θα είναι να ανακουφίσω τον πόνον των, ο οποίος είναι και ιδιός μου πόνος. Μεγαλύτερον αισθανόμεθα τον πόνον εκ της μεγάλης συμφοράς, όταν σκεπτώμεθα ότι πρωταρχική αιτία της συμφοράς αυτής υπήρξε το στρατιωτικόν καθεστώς των Αθηνών, η εκπεσούσα Χούντα. Το υπό της Χούντας πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου έδωκεν εις την Τουρκίαν πρόσχημα και ευκαιρίαν να

εισβάλῃ εἰς τὴν Κύπρον. *Επὶ επταετίαν κατεδυνάστευεν ἡ Χούντα τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κύπρον ἐπεξέτεινε πλοκάμους, ἔσπειρε ζιζάνια καὶ ἐγένε αἰτία διχασμοῦ καὶ ἀναστατώσεως. Καὶ ἐπεσφράγισε τὸ καταστροφικὸν ἔργον τῆς διὰ πραξικοπήματος, διὰ πράξεως ἐσχάτης προδοσίας, ἡ ὁποία εἶχε διὰ τὸν Κυπριακὸν Ἑλληνισμὸν μοιραίας συνεπειάς. Καὶ ἐπέσει μὲν ἡ Χούντα, ἀλλὰ τὸ κακὸν διὰ τὴν Κύπρον ἐγένε. Διὰ τῆς πτώσεως τῆς Χούντας ἀποκατεστάθη ἡ Δημοκρατία εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τὴν πτώσιν, ὅμως, τῆς Χούντας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Δημοκρατίας τὸ τίμημα ἦτο πολὺ βαρὺ. Καὶ τὸ ἐπλήρωσεν ἡ Κύπρος. Διὰ τῆς Κυπριακῆς θυσίας ἀνεστηλώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐκρίζωθὲν ὑπὸ τῆς Χούντας δένδρον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Καὶ τὸ γεγονός τούτο ἀς εἶναι εἰς τὴν συμφορὰν μας μίᾳ ἀνακούφισις.*

Ἡ πτώσις τοῦ Χούντας διηυκόλυσε καὶ τὴν ἐπάνοδόν μου εἰς τὴν Κύπρον. Καὶ ἡ ἐπάνοδός μου σημαίνει ἀποκατάστασιν τῆς Συνταγματικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἀνέτρεψεν ἡ Χούντα καὶ ἐξεμεταλλεύθη ἡ Τουρκία. Προέβαλεν ἡ Τουρκία διεθνῶς τὸ ἐπιχείρημα ὅτι διὰ τῆς στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως τῆς εἰς τὴν νήσον ἐπεδίωκεν, ὡς μία τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων, τὴν ἐπαναφορὰν τῆς Συνταγματικῆς τάξεως. Τα ἀπὸ Συνταγματικῆς πλευρᾶς τουρκικὰ ἐπιχειρήματα στεροῦνται τῶρα βάσεως καὶ δικαιολογίας, καίτοι ἀπλὰ προσχήματα ἦσαν ταῦτα ἐξ ἀρχῆς. Διότι ἡ κατάληψις ὑπὸ τῆς Τουρκίας μεγάλου τμήματος τοῦ Κυπριακοῦ ἐδάφους, ἡ ἐκρίζωσις χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ ἡ μακρὰ ἀλυσὶς ἄλλων γεγονότων οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Συνταγματικῆς τάξεως. Καταφανῶς ἀποσκοποῦν οἱ Τούρκοι εἰς τὴν δημιουργίαν τετελεσμένων γεγονότων διὰ τῆς δυνάμεως τῆς βίας. Καὶ ἐνώπιον καταστάσεως τετελεσμένων γεγονότων ἤδη ευρισκόμεθα. Ἀλλ' ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει οἱ Ἕλληνες Κύπριοι εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἀναγνωρίσωμεν καὶ νὰ δεχθῶμεν τὰ διὰ στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων τετελεσμένα γεγονότα.

Ἐπιθυμοῦμεν συνομιλίαν μετὰ τῶν συνοίκων Τούρκων διὰ τὴν γεφύρωσιν τῶν διαφορῶν μας, διὰ τὴν ἐξεύρεσιν λύσεως τοῦ Κυπριακοῦ προβλήματος. Δὲν εἶναι τῆς παρούσης στιγμῆς νὰ ἐκθέσω τὰς ἀπόψεις μου ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Λέγω μόνον ὅτι δὲν θὰ δεχθῶμεν διχοτόμησιν τῆς Κύπρου. Εἶναι δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος αὐτοδιοικήσεως τῶν δυο συνοίκων στοιχείων. Καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος διασφαλίσεως τῶν δικαιωμάτων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων τῆς Κύπρου καὶ τῆς ἐν συνεργασίᾳ εἰρηνικῆς συνυπάρξεώς τῶν πρὸς ἀμοιβαίον ὄφελος καὶ κοινὴν ευημερίαν. Τάσεις σωδι-

νιστικάί παρωχημένων εποχών ή οιασδήποτε φύσεως προκαταλήψεις ούτε τους Ελληνοκυπρίους ούτε τους Τουρκοκυπρίους ωφελούν. Και η σκληρά πείρα του παρελθόντος πρέπει να είναι διδάσκαλος δι' αμφοτέρας τας πλευράς.

Μεγάλην θα αισθανθώ χαράν και ικανοποίησιν, εάν η επάνοδός μου εις την Κύπρον αποβή συντελεστής ειρήνης. Ειρήνης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων της Κύπρου, λυομένου ειρηνικώς του Κυπριακού προβλήματος. Ειρήνης και ομονοίας μεταξύ του Κυπριακού Ελληνισμού. Βαθύτατα λυπούμαι, διότι από τινων ετών πάθη και μίσση διαιρούν τους Έλληνες Κυπρίους. Και αι αντιθέσεις έλαβον έκτασιν μέχρι πολιτικών δολοφονιών και ενόπλων συγκρούσεων. Και ενώ η Κύπρος κατεστρέφετο, Έλληνες Κύπριοι έστρεφον τα όπλα εναντίον αδελφών των. Δεν θα αναφερθώ εις τα αίτια του διχασμού διότι δεν επιθυμώ να αναξέσω πληγάς του παρελθόντος, των οποίων θέλω την επούλωσιν. Και διά τούτο δεν έχω πρόθεσιν διώξεως εχθρών και αντιπάλων ή προσαγωγής ενώπιον δικαστηρίου των βαρυνομένων με πολιτικά αδικήματα ή μετασχόντων εις το κατ' εμού πραξικόπημα. Δίδω εις όλους άφεςιν αμαρτιών και αμνηστίαν επί τη ελπίδι ότι θα επέλθη η ποθητή ομόνοια και ενότης του λαού μας. Ενώπιον του θυσιαστηρίου της Κύπρου τα πάθη και η διχόνοια ουδεμίαν έχουν θέσιν. Εθνικήν επιταγήν αποτελεί η ψυχική ενότης του Κυπριακού Ελληνισμού. Και προς την κατεύθυνσιν αυτήν έχομεν καθήκον όλοι να συμβάλωμεν, Εκκλησία, Πολιτεία, κόμματα, οργανώσεις, τύπος, άτομα. Γνωρίζω ότι υπάρχουν ένοπλοι αντίπαλοι ομάδες. Και πολλοί έχουν την χείρα επί της σκανδάλης. Οιοσδήποτε και αν είναι ο στόχος των, πλήττεται τελικώς ο Κυπριακός Ελληνισμός εν τω συνόλω του. Πλήττεται η εθνική υπόστασις και επιβίωσίς του. Τα όπλα της παρανομίας πρέπει να παραδοθούν εις τας νομίμους κρατικές αρχάς. Η παράδοσίς των θα συμβάλη εις την δημιουργίαν συνθηκών υφέσεως και εις την διάλυσιν του κλίματος αλληλοφοβίας. Η ομόνοια, η σύμπνοια και η ενότης του λαού μας θα αποτελούν δι' εμέ συνεχή προσπάθειαν. Έχω την ελπίδα ότι εκ μέρους όλων θα επιδειχθή πνεύμα καλής θελήσεως, ως επιτάσσουν αι περιστάσεις υπό τας οποίας ευρίσκεται σήμερα η Κύπρος.

Γνωρίζω ότι ο Ελληνικός Κυπριακός λαός, ο οποίος σήμερα μετά ζωηρών εκδηλώσεων με υποδέχεται και με καλωσορίζει επιστρέφοντα εις την Κύπρον, αναμένει παρ' εμού πολλά. Αναμένει λύσιν των πολλών και ποικίλων προβλημάτων, τα οποία εδημιούργησεν η καταστροφική Τουρκική επιδρομή.

Με συγκίνησιν αποδέχομαι τας εκδηλώσεις της αγάπης και της εμπιστοσύνης σας, αλλά και ερμηνεύω αυτάς ως έκφρασιν των προσδοκιών και των ελπίδων, τας οποίας επ' εμέ στηρίζετε. Δεν θα επεθύμουν να δώσω υποσχέσεις, τας οποίας πιθανώς δεν θα δυνηθώ να πραγματοποιήσω. Η μόνη υπόσχεσίς μου είναι ότι το παν θα πράξω και ουδέν θα παραλείψω διά την εν τω μέτρω του δυνατού λύσιν των προβλημάτων και δικαίωσιν των ελπίδων σας. Εις το δύσκολον έργον μου έχω ανάγκην της συνδρομής και της συνεργασίας όλων σας. Είμαι δε βέβαιος διά την πρόθυμον ανταπόκρισίν σας.

Ο σημερινός παλλαϊκός συναγερμός και αι εκδηλώσεις της σημερινής ημέρας αποτελούν δι' εμέ πηγήν δυνάμεως εις το συνεπαγόμενον πολλάς ευθύνας έργον μου. Από τας σημερινάς εκδηλώσεις έχω επίσης την βεβαίαν διαπίστωσιν ότι, παρά τας συμφοράς, αι οποίαι μας έπληξαν, παρά τα δεινά, τα οποία επεσωρεύθησαν, το φρόνημα παραμένει πάντοτε ορθόν και το πνεύμα ελεύθερον και αδούλωτον. Εν τω μέσω των ερειπίων ο Κυπριακός Ελληνισμός ίσταται με την ψυχήν ορθίαν και κρατεί υψηλά την αγωνιστικήν σημαίαν. Γνωρίζομεν όλοι ότι δύσκολος είναι ο αγών μας. Δεν είμεθα, όμως, μόνοι εις τον αγώνα μας. Έχομεν την συμπαράστασιν της λαοπροβλήτου Ελληνικής Κυβερνήσεως, την συμπαράστασιν του αδελφού Ελληνικού λαού και των όπου γης Ελλήνων. Εξ Ελλάδος σήμερον ερχόμενος μεταφέρω προς τους Έλληνας της Κύπρου τον χαιρετισμόν της Ελληνικής Κυβερνήσεως, τον χαιρετισμόν του Ελληνικού λαού και την διαβεβαίωσιν της συμπαραστάσεώς των. Προς την μαρτυρικήν Κύπρον στρέφεται η σκέψις και η προσοχή όλων των Ελλήνων. Μεγάλη είναι η ευγνωμοσύνη μας προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν, τον πολιτικόν κόσμον της Ελλάδος και ολόκληρον τον Ελληνικόν λαόν διά την ποικιλοτρόπως εκδηλουμένην πολύτιμον συμπαράστασίν των.

Εκφράζω και πάλιν την χαράν μου διότι επανήλθον εις την Κύπρον και ευρίσκομαι μεταξύ του λαού, τον οποίον τόσο ηγάπησα και παρά του οποίου τόσο ηγαπήθην. Επανήλθον εις την Κύπρον διά να συνεχίσω με τας οιασδήποτε διαθέτω δυνάμεις τον καλόν αγώνα, του οποίου με ετάξατε ηγέτην. Θα καταβάλω πάσαν προσπάθειαν διά να φανώ άξιος της αγάπης σας και της εμπιστοσύνης σας. Και δίδω την βεβαίωσιν ότι θα αναλώσω τον εαυτόν μου αγωνιζόμενος και θυσιαζόμενος διά την ευτυχίαν του Κυπριακού λαού, διά το ευτυχέστερον μέλλον της Κύπρου.

Ζήτω ο ελληνικός κυπριακός λαός!»

1976: ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ. Η «ΜΥΣΤΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ»

Την άνοιξη του 1976 δημιουργήθηκε μείζον θέμα αναφορικά με την επίδοση ή ανταλλαγή των προτάσεων της ελληνοκυπριακής πλευράς με εκείνες της τουρκικής πλευράς. Συγκεκριμένα, μετά το 5ο κύκλο των συνομιλιών μεταξύ Γλαύκου Κληρίδη και Ραούφ Ντενκτάς, ως εκπροσώπων των δυο κοινοτήτων, δηλώθηκε πως συμφωνήθηκε οι προτάσεις των δυο πλευρών να ανταλλαγούν «χέρι με χέρι», δηλαδή ταυτόχρονα. Ο Ντενκτάς δήλωσε ότι η συμφωνία προνοούσε πως οι Ελληνοκύπριοι θα έδιναν πρώτοι προτάσεις και θα ακολουθούσε η επίδοση των δικών του προτάσεων. Ο Γλαύκος Κληρίδης το διέψευδε και συνέχισε να το διαψεύδει, ωστόσο ο Ντενκτάς απείλησε ότι θα ζητήσει από τον Γ.Γ. των Η.Ε. τις μαγνητοταινίες με τη συμφωνία. Τότε, ο Κληρίδης αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι όντως συμφωνήθηκε να δοθούν πρώτα οι δικές μας προτάσεις και μετά οι τουρκικές. Ήδη, κατά το διάστημα που διέψευδε τον Ντενκτάς, προχώρησε και του έδωσε (απέστειλε) μυστικά τις ελληνοκυπριακές προτάσεις, μάλιστα προτού καν πάρουν την τελική τους μορφή. Η παραδοχή δημιούργησε κρίση, η οποία και οδήγησε στην παραίτηση του Γλαύκου Κληρίδη και στο διορισμό νέου συνομιλητού, του ως τότε συμβούλου του Τάσσου Παπαδόπουλου. Αυτό είχε σαν δυσμενή συνέπεια την αλλαγή του καθεστώτος των συνομιλιών. Ενώ υφίστατο ένα καθεστώς με τον Μακάριο να έχει την ιδιότητα του Προέδρου του Κράτους και τους δυο διαπραγματευτές να εκπροσωπούν τις κοινότητές τους, δόθηκε η ευκαιρία στον Ντενκτάς να εγκαταλείψει ο ίδιος την ιδιότητα του συνομιλητή και να διορίσει άλλο συνομιλητή, τον Ουμίτ Σουλεϊμάν Ονάν.

Στη δήλωσή του της 6ης Απριλίου 1976, ο Γλαύκος Κληρίδης παραδέχτηκε ότι απέκρυψε απ' όλους, και από τους συμβούλους του, τη συμφωνία

με τον Ντενκτάς και ανέλαβε πλήρως την ευθύνη της πράξεώς του, κάτι όμως που αργότερα, μετά το θάνατο του Μακαρίου, αποποιήθηκε προβάλλοντας κατά καιρούς διάφορες εκδοχές.

«Κατά τον πέμπτον κύκλον των ενδοκυπριακών, αι οποίοι έλαβον χώραν μεταξύ της 17ης και της 21ης Φεβρουαρίου 1976, ο κ. Ντενκτάς, επειδή είχε συμφωνηθεί εις Βρυξέλλας ότι θα προετάσσετο η συζήτησις του εδαφικού προβλήματος και ότι η Ελληνική πλευρά θα υπέβαλλε πρώτη προτάσεις επ' αυτού, επέμενεν όπως αι Ελληνοκυπριακαί προτάσεις δοθούν πρώται προς την Τουρκικήν πλευράν, μέσω του εν Κύπρω ειδικού αντιπροσώπου του Γ.Γ. του ΟΗΕ κ. Κουεγιάρ.

Υπό τας περιστάσεις και διά να αφαιρέσω παν πρόσχημα από την Τουρκοκυπριακήν πλευράν διά την μη υποβολήν εκ μέρους αυτής ωλοκληρωμένων και συγκεκριμένων προτάσεων, απεδέχθην όπως η Ελληνοκυπριακή πλευρά υποβάλη τας προτάσεις εντός περιόδου έξ εβδομάδων.

Έλαβα επίσης υπ' όψιν ότι, εάν άλλως έπραττον, θα εδημιουργείτο αδιέξοδον επί διαδικαστικού θέματος, το οποίον θα απέβαινεν εις βάρος της Ελληνοκυπριακής πλευράς, θα επέτρεπε την δημιουργίαν νέων τετελεσμένων γεγονότων υπό της Τουρκικής πλευράς και θα παρημποδίζε την διεξαγωγήν συνομιλιών επί σοβαρών ανθρωπιστικών θεμάτων.

Επειδή επρόκειτο περί απορρήτου διευθετήσεως εις ουδένα τότε ή αργότερον απεκάλυψα ταύτην και αποδέχομαι πλήρως την ευθύνην διά τον τρόπον με τον οποίον εχειρίσθην το όλον θέμα.»

1977: ΜΑΚΑΡΙΟΣ. ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΟΜΙΛΙΑ - «ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΟΣ»

Στις 20 Ιουλίου 1977, ο εθνάρχης Μακάριος απευθύνθηκε στον κυπριακό λαό για τελευταία φορά. Η ομιλία εκείνη αναθεωρούσε τη γραμμή που ακολούθησε τα δυο τελευταία χρόνια των συνομιλιών, δίνοντας πίστη σε υποσχέσεις τρίτων, κυρίως των ΗΠΑ (Κλίφορντ). Ήταν μια ομιλία προσκλητήριο σε αντίσταση και μακροχρόνιο αγώνα σαν τη μοναδική διέξοδο από το αδιέξοδο της τουρκικής αυθαιρεσίας και αδιαλλαξίας. Την αναφορά του Μακαρίου σε μακροχρόνιο αγώνα κατέστησαν κάποιοι σημείο έντονης τριβής και αντιπαράθεσης για πολλά χρόνια. Η ομιλία του εκείνη χαρακτηρίστηκε ιστορική και τρεις δεκαετίες ύστερα εξακολουθεί για ένα μεγάλο μέρος του λαού να θεωρείται η πολιτική υποθήκη του Εθνάρχη.

«Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ,

Η μνήμη μαύρων επετείων και αποφράδων ημερών πήρε σήμερα έκφραση και μορφή παγκυπρίου συναγερμού και παλλαϊκού συλλαλητηρίου για καταδίκη της προδοσίας και των εγκλημάτων που έγιναν εις βάρος σου από σκοτεινές δυνάμεις. Αποτελεί το σημερινό συλλαλητήριο έντονη καταδίκη του ιουλιανού προδοτικού πραξικοπήματος και της βάρβαρης τουρκικής εισβολής που επακολούθησε. Και, πολύ περισσότερο, αποτελεί η παλλαϊκή αυτή συγκέντρωση διαδήλωση της ακλονήτου αποφάσεώς σου για αντίσταση κατά του εισβολέα και για συνέχιση του αγώνα μέχρι τη δικαίωση.

Τρία χρόνια πέρασαν από την ημέρα του εγκληματικού εκείνου πραξικοπήματος και της επιδρομής του Τουρκικού Αττίλα. Ο πόνος από την μεγάλη συμφορά και η αγωνία για το μέλλον έγιναν έκτοτε καθημερινά βιώματά σου.

Επί τρία χρόνια υποφέρεις και βασανίζεσαι. Παρά ταύτα στέκεις όρθιος. Και όρθιος πάντα θα παραμένεις επί των αγωνιστικών επάλξεων. Υπερήφανος για σένα, υπερήφανος για το προνόμιο να είμαι ο εκλελεγμένος ηγέτης σου, σου απευθύνω τον χαιρετισμό της αγάπης μου. Χαιρετίζω με αισθήματα τιμής και θαυμασμού το αδούλωτο φρόνημά σου και το αγωνιστικό πνεύμα σου. Θαυμάζω την μεγαλωσύνη σου που “μετριέται με της καρδιάς το πύρωμα” και με το σθένος στις πολλές δοκιμασίες, στις οποίες άντεξες και δεν λύγισες, ήρωα και μεγαλομάρτυρα Κυπριακέ λαέ.

Με πολλή χαρά χαιρετίζω επίσης και καλωσορίζω στην Κύπρο τον Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων κ. Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου, ο οποίος με την ομιλία του στην συγκέντρωσή μας διερμήνευσε όχι μονάχα τα προσωπικά αισθήματά του, αλλά και τα αισθήματα της αγάπης και της αλληλεγγύης όλων των αντιπροσώπων του Έθνους. Η φωνή του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων σ’ αυτό τον χώρο ήταν η φωνή της Ελλάδος, που μετέδιδε μήνυμα αλληλεγγύης στον αγώνα του Κυπριακού Ελληνισμού. Είμεθα ευγνώμονες για την πολύτιμη αυτή συμπαράσταση. Ευχαριστίες εκφράζω και προς όλους τους εκπροσώπους Ελληνικών και διεθνών οργανώσεων και επιτροπών, που με την εδώ παρουσία τους και τη συμμετοχή τους στις εκδηλώσεις του λαού μας διαδηλώνουν την αλληλεγγύη τους στον αγώνα μας, ο οποίος πρέπει να είναι αγώνας όλων εκείνων που πιστεύουν στα ιδεώδη της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας.

Τα ιδεώδη αυτά καταπατούνται καταφώρως στην Κύπρο, όπου μια φρικτή τραγωδία εκτυλίσσεται και επί τρία χρόνια συνεχίζεται με άγνωστον ακόμα τον επίλογό της. Πρόλογος αυτής της τραγωδίας ήταν το αντεθνικό πραξικόπημα της Ελληνικής Χούντας. Η προδοσία της δικτατορικής Κυβέρνησεως των Αθηνών έπληξε τον Ιούλιο του 1974 στο πρόσωπο της Κύπρου ολόκληρο τον Ελληνισμό. Η Κύπρος υπήρξε, βέβαια, το μεγάλο θύμα αυτής της προδοσίας. Γιατί αυτή υπέστη την Τουρκική εισβολή, η οποία και συνεχίζεται με την βίαιη κατοχή πατρογονικών εδαφών και με τον εκτοπισμό χιλιάδων Ελλήνων Κυπρίων από τα σπίτια και τις περιουσίες τους. Αλλά και ο Ελληνισμός στο σύνολό του συμπάσχει και αισθάνεται την καταστροφή σαν δική του απώλεια. Γιατί κοινή είναι πάντα η μοίρα των Ελλήνων. Μετά την πτώση της δικτατορίας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, η υπό την Προεδρία του κ. Κωνσταντίνου Καραμανλή Ελληνική Κυβέρνηση και όλος ο πολιτικός κόσμος της Ελλάδος, εκφράζοντας το

Πανελλήνιο αίσθημα, προσφέρουν πολύπλευρη βοήθεια και συμπαράσταση στον αγωνιζόμενο για φυσική και εθνική επιβίωση Κυπριακόν Ελληνισμό. Αυτή η Πανελλήνια αλληλεγγύη παραμένει το σημαντικότερο έρεισμα του σκληρού αγώνα μας για δικαίωση. Και είναι η αλληλεγγύη αυτή η φυσική έκφραση των μονίμων και αναλλοιώτων δεσμών που για χιλιάδες χρόνια συνδέουν τον Ελληνισμό της Κύπρου με τον Ελληνισμό της Ελλάδος. Και είναι οι δεσμοί αυτοί για μας τους Έλληνες Κυπρίους φύτρα ζωής, ρίζες που τροφοδοτούν και συντηρούν την εθνική ύπαρξη και υπόστασή μας.

Από την συμπαράσταση της Ελλάδος και την αλληλεγγύη των φιλελευθέρων λαών αντλούμε δύναμη και θάρρος για να συνεχίσουμε τον αγώνα μας μέχρι την αποκατάσταση των καταπατουμένων δικαίων μας. Και ο αγώνας θα συνεχισθή. Τα τρία χρόνια που πέρασαν, απέδειξαν ότι ο λαός μας δεν κάμπτεται και δεν λυγίζει κάτω από οποιοσδήποτε δυσκολίες και αντιξοότητες. Επί τρία χρόνια ζούμε καθημερινά ένα μεγάλο δράμα. Τάφοι και σταυροί που πάνω τους σκύβουν και θρηγούν μαυρομαντυμένες μάνες, αγνοούμενοι που αγωνιούμε για την τύχη τους, εγκλωβισμένοι που ανησυχούμε για την διαβίωσή τους, κατοχή εδαφών μας, ξερίζωμα αδελφών μας, βεβήλωση ιερών μας, αποτελούν πτυχές του μεγάλου Κυπριακού δράματος. Αναριθμητα δεινά και συμφορές, ερείπια και καταστροφές, επέφερε στην Κύπρο ο Τουρκικός Απτίλας. Αντιμετωπίσαμε κίνδυνο φυσικού και εθνικού αφανισμού. Και πολλοί πιθανώς ενόμισαν ότι με την επέλαση του Τούρκου εισβολέα έφθανε το τέλος του Κυπριακού Ελληνισμού. Απέδειξεν, όμως, ο λαός μας ότι διαθέτει πλούτον αρετής, δυναμισμό και ζωτικότητα. Και θα ζη εις τους αιώνες και ποτέ δεν θα χαθή. Γιατί δεν χάνονται οι λαοί που θέλουν να ζήσουν και αγωνίζονται να ζήσουν.

Οι θλιβερές επέτειοι της προδοσίας και της εισβολής κεντρίζουν έντονα την σκέψη που με οδύνη στρέφεται στις σκλαβωμένες περιοχές της νήσου μας. Και είναι η θύμησή τους προσκλητήριο σε αγώνα για την απελευθέρωσή του. Δεν ξεχνούμε τα σκλαβωμένα χωριά και τις πόλεις μας, δεν ξεχνούμε τους σκλαβωμένους τόπους που πάνω τους είναι κτισμένες εστίες και βωμοί μας και μέσα τους είναι θαμμένοι γονιοί και πρόγονοί μας. Αντιστασιακό πνεύμα και αγωνιστική πορεία είναι η επιταγή των δυο μαύρων επετείων, που έχουν συνδεθεί με τα αίτια και τα αιτιατά του εθνικού μας δράματος.

Αλλά ποια ήταν η εξέλιξη του δράματος της Κύπρου στα τρία χρόνια που μας πέρασαν και ποιες οι προοπτικές για λύση του; Ποια, με άλλα λόγια,

ήταν η μέχρι τώρα πορεία του Κυπριακού προβλήματος; Απογοητευτική είναι η απάντηση. Ουδεμία απολύτως πρόοδος εσημειώθη. Αλληπάλληλοι κύκλοι διακοινοτικών συνομιλιών προσέκρουσαν στην Τουρκική αδιαλλαξία και δεν κατέληξαν σε κανένα θετικό αποτέλεσμα. Ο χρόνος των συνομιλιών χρησιμοποιείται από Τουρκικής πλευράς για την άνετη παγίωση τετελεσμένων γεγονότων και για την συγκάλυψη διχοτομικών σχεδίων. Και έχω την γνώμη ότι δεν πρέπει να επαναληφθούν οι συνομιλίες αν η Τουρκοκυπριακή ηγεσία δεν είναι έτοιμη να υποβάλει σαφείς προτάσεις για όλες τις πτυχές του προβλήματος. Διαφορετικά, θα συνεχιστή η Τουρκική παρελκυστική πολιτική και άκαρπες θα είναι οι συνομιλίες.

Αν οι συνομιλίες δεν επαναληφθούν, ποια θα είναι η άμεση ενέργειά μας; Θα προσφύγουμε ξανά στα Ηνωμένα Έθνη. Δεν αναμένουμε, βέβαια, από τα ψηφίσματα του Διεθνούς Οργανισμού άμεση ή αυτόματη λύση του προβλήματός μας. Αλλά και δεν πρέπει να υποτιμούμε την αξία των ψηφισμάτων. Η προσφυγή μας στα Ηνωμένα Έθνη είναι και ενέργεια για την περαιτέρω διεθνοποίηση του Κυπριακού. Το πρόβλημά μας πρέπει μέχρι τη λύση του να προβάλλεται στο διεθνές προσκήνιο και να φωτίζεται συνεχώς από διεθνείς προβολείς. Διαφορετικά θα ξεχαστή, η διεθνής κοινή γνώμη δεν θα ασχολείται με αυτό και η Τουρκία θα παραμένει ανενόχλητη στη συνέχιση της εγκληματικής επιδρομής της. Τεραστία είναι η σημασία της διεθνούς κοινής γνώμης, την οποία η Τουρκία δεν μπορεί επ' άπειρον να περιφρονή και να εμπαίξει χωρίς δυσάρεστες γι' αυτήν συνέπειες. Υπό την πίεση της διεθνούς κοινής γνώμης η Τουρκία θα αντιληφθή — αν ακόμα δεν αντελήφθη — ότι η εκκρεμότητα του Κυπριακού δεν εξυπηρετεί ούτε βραχυπροθέσμως ούτε μακροπροθέσμως τα συμφέροντά της. Και όχι μονάχα στα Ηνωμένα Έθνη, αλλά και σ' όλα τα διεθνή βήματα πρέπει να ακούεται η φωνή του δικαίου μας και οι καταγγελίες μας εναντίον της Τουρκίας για την επιδρομή της στην Κύπρο και τα πολλά εγκλήματα σε βάρος του λαού μας.

Από αρκετού χρόνου γίνεται λόγος για μια ευρύτερη διεθνή διάσκεψη επί του Κυπριακού προβλήματος. Η Κυπριακή Κυβέρνηση ήταν εξ αρχής σύμφωνη με μια τέτοια διάσκεψη και στη νέα προσφυγή μας στα Ηνωμένα Έθνη θα προβάλλουμε έντονα το αίτημα και θα ζητήσουμε απόφαση για την σύγκληση διεθνούς διασκέψεως, η οποία θα ασχοληθή με την εξεύρεση λύσεως του Κυπριακού. Πιστεύω πως μια τέτοια διάσκεψη μπορεί να μεθοδεύση και να προωθήση λύση του προβλήματος. Πιθανώς, όμως το αίτημά

μας αυτό να προσκρούση στην αρνητική στάση της Τουρκίας ή και μερικών άλλων χωρών. Γι' αυτό και απαιτείται από τώρα η κατάλληλη προεργασία, για να έχη δυνατότητες επιτυχίας η προσπάθειά μας για διεθνή διάσκεψη.

Γίνεται λόγος και περί μεσολαβητικών προσπαθειών και περί προσφοράς καλών υπηρεσιών εκ μέρους χωρών που έχουν επιρροή επί της Τουρκίας και δυνατότητες πείσεώς της. Η θέση μας στο θέμα των μεσολαβήσεων και της προσφοράς καλών υπηρεσιών ήταν πάντα πολύ σαφής. Δεχόμεθα προσφοράν βοήθειας οποιασδήποτε προελεύσεως και οποιασδήποτε μορφής, εφ' όσον η προσφορά γίνεται χωρίς όρους και ανταλλάγματα που υποθηκεύουν το μέλλον μας και εφ' όσον το πρόβλημά μας δεν εκτροχιάζεται έξω από το πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών. Αλλά συγχρόνως πρέπει να τονίσω ότι η Ελληνοκυπριακή πλευρά δεν έχει περιθώρια άλλων υποχωρήσεων, γιατί έκαμεν ήδη πολλές και έφθασε σε όρια που δεν μπορεί να υπερβή. Και επομένως, οι πολιτικές συνταγές ή συμβουλές περί αμοιβαίων υποχωρήσεων δεν πρέπει να απευθύνονται προς τους Έλληνες Κυπρίους. Υποχωρήσεις πρέπει να ζητούνται μονάχα από την Τουρκική πλευρά, αν υποχώρηση μπορεί ονομασθή στην περίπτωση αυτή η επιστροφή κατακτηθέντων διά στρατιωτικής βίας. Η πολιτική αστάθεια και τα εσωτερικά προβλήματα της Τουρκίας δεν πρέπει επίσης να χρησιμοποιούνται σαν επιχειρήματα δικαιολογητικά της Τουρκικής αδιαλλαξίας. Η Κύπρος δεν μπορεί να είναι θύμα των χρονίων εσωτερικών ανωμαλιών και προβλημάτων της Τουρκίας.

Το μεγάλο όμως ερώτημα είναι τι θα κάνουμε και πώς θα αντιδράσουμε αν ούτε τα Ηνωμένα Έθνη ούτε οι συνομιλίες ούτε οι μεσολαβήσεις μπορούν να προωθήσουν αποτελεσματικά το πρόβλημά μας προς την λύση του. Μερικοί συμβουλεύουν να δείξουμε περισσότερο ρεαλισμό για να βρεθή συμβιβασμός. Και επικαλούνται το επιχείρημα ότι με την πάροδο του χρόνου σταθεροποιούνται τα τετελεσμένα γεγονότα και οι ευκαιρίες χάνονται. Ορθόν το επιχείρημα ότι ο χρόνος συμβάλλει στην παγίωση της "ντε φάκτο" καταστάσεως. Αλλά δεν παρουσιάστηκε μέχρι τώρα ευκαιρία για συμβιβασμό και συμπεφωνημένη λύση του προβλήματος. Είμαστε υπέρ του συμβιβασμού. Αλλά συμβιβασμός δεν σημαίνει βέβαια την εκ μέρους μας αποδοχή των τετελεσμένων γεγονότων. Πρέπει ακόμα να προσθέσω ότι σε εθνικά προβλήματα, σαν το Κυπριακό, ο πολύς "ρεαλισμός" στην αντιμετώπισή τους ισοδυναμεί προς ηττοπάθεια. Είμαστε ρεαλιστές ώστε να βλέπουμε στις διαστάσεις της την σκληρή πραγματικότητα και να μην την παραγνωρίζου-

με. Ουδέποτε, όμως, θα την αναγνωρίσουμε και θα την νομιμοποιήσουμε με την υπογραφή μας. Ακούομεν συχνά την απειλή ότι, αν δεν αναγνωρίσουμε τις νέες πραγματικότητες που δημιούργησεν η Τουρκική εισβολή, για να στηριχθή πάνω σ' αυτές ένας συμβιβασμός, τότε η Τουρκοκρατούμενη περιοχή που είναι σήμερα είδος προτεκτοράτου της Τουρκίας, θα ανακηρυχθή μονομερώς σε χωριστό ανεξάρτητο Τουρκοκυπριακό κράτος. Δεν αποκλείουμε αυτό το ενδεχόμενο. Αλλά και πάλιν δεν θα ενδώσουμε και δεν θα απεμπολήσουμε τα δίκαια και τα δικαιώματά μας. Και ο αγώνας, ο μακροχρόνιος αγώνας, θα είναι εθνική ανάγκη και επιταγή για να βρούμε δικαίωση.

Πιστεύει πιθανώς η Τουρκία ότι η πάροδος του χρόνου και οι πολλές δυσκολίες θα μας απογοητεύσουν ώστε να εγκαταλείψουμε τον αγώνα και να υποταχθούμε τελικά στην μοίρα μας. Αυτό δεν θα γίνη ποτέ. Αγωνιστές ανυπότακτοι θα είμαστε όσα χρόνια και να περάσουν, όσες δυσκολίες και να συναντήσουμε. Η αγωνιστική σημαία μας ουδέποτε θα υποσταλή.

Ερωτήματα και σκεπτικισμό γεννά ίσως σε μερικούς η ιδέα για μακροχρόνιο αγώνα. Και άλλοι ίσως να τον θεωρούν απλή κενολογία και συνθηματολογία. Αυτοί είναι οι ολιγόπιστοι και ηττοπαθείς. Πίστη απαρασάλευτη στη νίκη του δικαίου μας, πίστη σταθερή στο μέλλον μας και απόφαση ακλόνητη να μη ενδώσουμε στη βία, αποτελούν την αφετηρία και την προϋπόθεση αυτού του αγώνα. Ως προς τα μέσα και τον τρόπο της διεξαγωγής του, δεν νομίζω πως πρέπει να μιλήσω αναλυτικά και να πω πολλά. Λέγω μονάχα ότι ο μακροχρόνιος αγώνας — υπαγόρευση ανάγκης και όχι εκλογή μας — θα πάρη σταδιακά πολλές μορφές. Η σύμπνοια Αθηνών και Λευκωσίας, η σταθερότητα πολιτικής γραμμής, η αμυντική θωράκισή μας αποτελούν τα βάθρα για τη διεξαγωγή αυτού του αγώνα. Η προσπάθεια ανακάμψεως της οικονομίας μας, σε συνδυασμό με την δικαιότερα κατανομή των οικονομικών βαρών, αποτελεί επίσης σοβαρό υπόβαθρο και στερέωση του μακροχρονίου αγώνα. Πρώτα, όμως, απ' όλα. Απαιτείται ισχυρό και αρραγές εσωτερικό μέτωπο που να το διασφαλίζει η ενότητα του λαού μας. Θα έλεγα πως αυτή η ενότητα υπάρχει. Και μικρά είναι τα ρήγματα του εσωτερικού μετώπου. Υπάρχουν βέβαια, μερικά αμετανόητα στοιχεία. Αλλά ούτε ΕΟΚΑ Β' ούτε τυχόν ΕΟΚΑ Γ' έχουν δυνατότητες οργανώσεως και δράσεως. Για κάθε, όμως, ενδεχόμενο, λαός και Κυβέρνηση θα επαγρυπνούν. Γιατί δευτέρα προδοσία θα επιφέρει την τελική καταστροφή μας.

Ο αγώνας μας δεν στρέφεται κατά των Τουρκοκυπρίων. Είναι και αυτοί

θύματα της Τουρκικής εισβολής και δεν είναι αντίδικοί μας. Αντίδικός μας είναι η Τουρκία. Αυτή είναι ο εισβολέας που θέλουμε να διώξουμε, για να λυτρωθούμε Έλληνες και Τούρκοι της Κύπρου. Για τις τυχόν διαφορές μας με τους συνοίκους Τούρκους εύκολα βρίσκουμε διευθέτηση, αν λείψουν οι ξένες επεμβάσεις. Ουδέποτε ήταν πρόθεσή μας να στερήσουμε τους Τουρκοκυπρίους από τα δικαιώματά τους ως ίσων πολιτών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και ισοπολιτεία, ισονομία και ίσες ευκαιρίες για όλους τους κατοίκους της Κύπρου, που την θέλουμε ανεξάρτητη, κυρίαρχη, ενιαία, ακέραιη, αδέσμευτη και χωρίς ξένους στρατούς, είναι η σταθερή επιδίωξη και ο σκοπός του σημερινού αγώνα μας.

Ελληνικέ Κυπριακέ λαέ,

Δραματική ήταν η πορεία σου στα τρία χρόνια από το προδοτικό πραξικόπημα και την Τουρκική εισβολή. Στην απέραντη συμφορά σου έδειξες σθένος αταλάντευτο και δύναμη ψυχής ακατάβλητη. Με πίστη και καρτερία, με αντοχή και εγκαρτέρηση, με θάρρος και αποφασιστικότητα αντιμετώπισες τις εθνικές περιπέτειες και τις σκληρές ταλαιπωρίες, τις καταστροφές και τα ερείπια, που προκάλεσεν ο Αττίλας. Και παρέμεινες όρθιος. Αντιμετώπισες την συμφορά σου με ορθία την ψυχή, με κατακόρυφο το φρόνημα, με ψηλά το μέτωπο. Οι επιπτώσεις της προδοσίας εξακολουθούν ακόμα να πιέζουν την ψυχή και την καρδιά σου. Αλλά δεν κάμπτεσαι και δεν γονατίζεις. Δεν πτοείσαι και δεν υποκύπτεις. Δεν προσκυνάς και δεν παραδίδεσαι. Και το σημερινό συλλαλητήριό σου είναι έκφραση του αγωνιστικού παλμού σου και πολύβη διακήρυξη της αδαμάστου θελήσεώς σου να συνεχίσης την αντίσταση, να συνεχίσης τον αγώνα, ανεξαρτήτως χρόνου και ανεξαρτήτως θυσιών, μέχρι της φυγής του Τούρκου επιδρομέα από τα χώματά σου, μέχρι της νίκης του δικαίου σου. Και το δίκαιό σου θα νικήση.»

1982: Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ. ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ - ΣΥΜΠΑΡΑΤΑΞΗ

Τον Οκτώβριο του 1981 στην Ελλάδα κερδίζει τις εκλογές το ΠΑΣΟΚ και ο Ανδρέας Παπανδρέου αναλαμβάνει πρωθυπουργός. Στις 27 και 28 Φεβρουαρίου πραγματοποιεί (όχι χωρίς αντιδράσεις) την πρώτη επίσημη επίσκεψη Έλληνα πρωθυπουργού στην Κύπρο. Του επιφυλάχθηκε μεγαλειώδης υποδοχή από το σύνολο του λαού και της πολιτικής ηγεσίας. Επί πρωθυπουργίας Ανδρέα Παπανδρέου διατυπώθηκε επίσημα για πρώτη φορά η θέση ότι απόπειρα επέκτασης της κατεχόμενης ζώνης εκ μέρους της Τουρκίας θα αποτελούσε για την Ελλάδα αιτία πολέμου (casus belli). Επίσης διατυπώθηκε η θεωρία της συμπαράταξης αντί της συμπαράστασης και η εκτίμηση πως άρχισε να διαφαίνεται φως στην άκρη της σήραγγας.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ - ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

«Κύριε Πρόεδρε, μέλη της Βουλής,

Ίσως να πω ξανά απόψε αυτό που είπα χθες ότι πραγματικά ποτέ στη ζωή μου δεν αισθάνθηκα τόση συγκίνηση όση αισθάνομαι τώρα που χαιρετίζω στο πρόσωπό σας, εκ μέρους της Ελλάδος, την ηρωική μεγαλόνησο, τον κυπριακό ελληνισμό.

Ο Πρόεδρός σας σωστά αναφέρθηκε στις τεράστιες ευθύνες που έχει η μητρόπολη του ελληνισμού, η Ελλάδα, απέναντι στον κυπριακό ελληνισμό. Πράγματι άφρονες αξιωματικοί, αφού κατόρθωσαν να υπονομεύσουν τις ένοπλες δυνάμεις, παρέμειναν διά της βίας στην εξουσία για επτά ολόκληρα χρόνια και στο τέλος της καταστροφικής τους πορείας παρέσυραν στην

καταστροφή και τη μεγαλόνησο, την Κύπρο. Η ευθύνη είναι δική τους και όχι του ελληνικού λαού, ο οποίος δεν ήταν σε θέση να εκφράσει τον πόθο του για μια Κύπρο ανεξάρτητη, για μια Ελλάδα δημοκρατική. Αλλά παραμένει αλήθεια ότι είναι ελλαδική ευθύνη, όπως κι αν συνέβη. Αν θέλετε, είναι ευθύνη δική μας γιατί δεν κατορθώσαμε να δομήσουμε τότε τους δημοκρατικούς θεσμούς σε βάσεις μόνιμες που να εγγυώνται πάντα το σεβασμό της λαϊκής κυριαρχίας.

Ένας από τους σκοπούς του ταξιδιού μου εδώ είναι να επουλώσω, όπως είπα και χτες, αυτό το τραύμα και να σας διαβεβαιώσω ότι δεν είσαστε μόνοι. Η Ελλάδα γνωρίζει σήμερα άριστα την ευθύνη της απέναντι στον ελληνισμό της Κύπρου.

Για δεκαετίες τώρα πράγματι ο ελληνισμός συρρικνώνεται. Το επαναλαμβάνω γιατί είναι βαθιά μας πίστη. Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε την Κωνσταντινούπολη, όπου ο ελληνισμός των 110-120 χιλιάδων είναι σήμερα μόνο 5 χιλιάδες. Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε τη βίαιη εισβολή και κατοχή του βόρειου τμήματος της Κύπρου, του 36,3%, από τις τουρκικές δυνάμεις. Δεν μπορούμε να ξεχάσουμε ότι με λόγους και με έργα η πολιτική ηγεσία της Τουρκίας, είτε αυτό αφορά τον κ. Ετζεβίτ, είτε τον κ. Ντεμιρέλ, είτε τον κ. Εβρέν, έχει διεκδικήσει και συνεχίζει να διεκδικεί εθνικό, κυρίαρχο χώρο της Ελλάδος στο Αιγαίο.

Έχω τονίσει κατ' επανάληψη, και πριν αναλάβω την πρωθυπουργία και μετά, ότι η Ελλάδα, ο ελληνισμός, αγωνίζεται για την ειρήνη. Πράγματι ένας από τους κυριότερους άξονες πολιτικής του κόμματός που εκπροσωπώ και της κυβερνήσεώς μου είναι η προώθηση της ειρήνης, η επάνοδος στην ύφεση, ο περιορισμός των εξοπλισμών. Και ενώ μιλώ για το ευρωπαϊκό ή παγκόσμιο επίπεδο, είναι φυσικό επίσης να αναφέρομαι και στην περιοχή στην οποία εμείς ζούμε, την Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο. Είμαστε φιλειρηνικός λαός, δεν διεκδικούμε τίποτε, το έχουμε τονίσει κατ' επανάληψη και αυτό δεν είναι μόνο λόγος, είναι και πράξη. Αλλά έχουμε τονίσει ταυτόχρονα ότι με κανένα τρόπο δεν πρόκειται να παραδώσουμε σπιθαμή του ελληνικού εναέριου, χερσαίου ή θαλάσσιου χώρου.

Τεράστια ευθύνη επωμίζονται οι εταίροι, οι σύμμαχοι, οι φίλοι, όταν, παρά το γεγονός αυτών των διεκδικήσεων, δεν παίρνουν οποιοδήποτε μέτρο περιορισμού των τουρκικών διεκδικήσεων και συνεχίζουν να οπλίζουν την Τουρκία και να εκσυγχρονίζουν το στρατιωτικό μηχανισμό της με ρυθμούς που ίσως

σε μερικά χρόνια να υπονομεύσουν την ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο. Είναι ενδιαφέρον ότι, ενώ στην παγκόσμια κλίμακα διακηρύσσουν ότι η ισορροπία είναι προϋπόθεση της ειρήνης, στην περίπτωση του Αιγαίου ανατρέπουν αυτή την αρχή, κάτι που αποτελεί απειλή κατά του έθνους.

Αλλά πέραν του Αιγαίου, υπάρχει η Κύπρος. Αν η Ελλάδα, η μητρόπολη του ελληνισμού, αποδεχθεί λύση του κυπριακού στα πλαίσια της οποίας παραμένει οποιοδήποτε τμήμα της Κύπρου υπό κατοχή, αν αποδεχθεί λύση που δεν επιτρέπει σ' όλους τους πρόσφυγες να γυρίσουν στις πατρογονικές τους εστίες, αν δεχθεί λύση που δεν παρέχει στο λαό της Κύπρου όλα τα δικαιώματα για μια ανεξάρτητη, ενιαία, αποστρατιωτικοποιημένη, αδέσμευτη Κυπριακή Δημοκρατία, τότε θα έχει επωμισθεί μια τεράστια ευθύνη στην ιστορία και στο έθνος.

Είναι αδύνατο να υπάρξει Ελλάδα αν είναι έτοιμη να μην ακούσει τη φωνή πεντακόσιων χιλιάδων Ελληνοκυπρίων οι οποίοι για χρόνια τώρα, οκτώ ήδη, ζουν μια μαρτυρική ζωή. Θα ήθελα να τονίσω ότι κάνω απόλυτη διάκριση, για να μην υπάρξουν παρεξηγήσεις και, ιδιαίτερα, στον ξένο Τύπο. Η Κύπρος είναι ένα ανεξάρτητο κράτος, μέλος των Ηνωμένων Εθνών. Αυτή την ανεξαρτησία τη σεβόμαστε και γι' αυτή την ανεξαρτησία αγωνιζόμαστε, αλλά δεν μπορούμε ταυτόχρονα να ξεχάσουμε ούτε τις νομικές υποχρεώσεις μας που απορρέουν από το γεγονός ότι είμαστε εγγυήτρια δύναμη, ούτε μπορούμε να ξεχάσουμε ότι η Κύπρος είναι μια έπαλξη του ελληνισμού.

Είμαστε, κύριοι βουλευτές, αποφασισμένοι να ανακόψουμε την πορεία συρρίκνωσης του ελληνισμού. Είμαστε έτοιμοι να το κάνουμε με μέσα ειρηνικά, με αποφασιστική κινητοποίηση και σταυροφορία στην οποία θα συμμετάσχουν, ελπίζουμε και πιστεύουμε, οι απανταχού Έλληνες. Θα πρέπει, επιτέλους, στη συνείδηση των εταίρων και των συμμάχων μας να καταστεί σαφές ότι δεν μπορούν να συγκινούνται διότι σε μια χώρα επεβλήθη στρατιωτικός νόμος, όταν στην Κύπρο έχει παραβιασθεί η ανεξαρτησία και η ελευθερία ενός λαού από ξένες κατοχικές δυνάμεις. Δεν έχουμε την πρόθεση, στο βωμό οποιοδήποτε πρόσκαιρου συμφέροντος, να αφήσουμε τη διεθνή κοινότητα ήρεμη σε άγνοια θελημένη των τεράστιων ευθυνών της απέναντι στον κυπριακό λαό. Και πράγματι θα πρέπει να τονίσω την πίστη μου ότι η παραβίαση του κυπριακού χώρου αφορά εξίσου τον ελληνισμό της Κύπρου και την τουρκική κοινότητα.

Είχα σήμερα την ευκαιρία να μιλήσω με την πολιτική ηγεσία του τόπου.

Διαπίστωσα, τουλάχιστο εγώ είμαι βέβαιος γι' αυτό, ότι οι μακροπρόθεσμοι στόχοι είναι κοινοί. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην ιδεολογική τοποθέτηση. Υπάρχουν επίσης διαφορές σ' ό,τι αφορά την τακτική του αγώνα. Αυτά τα θέματα, βέβαια, είναι εσωτερικά της Κυπριακής Δημοκρατίας και δεν έχω το δικαίωμα ο ίδιος να κάνω τίποτε παραπάνω παρά να ακούσω και, στο μέτρο που το δύναμαι, να προωθήσω την ενότητα σ' ένα κοινό, μεγάλο, αποφασιστικό, ιστορικό αγώνα του κυπριακού λαού ενάντια στην κατοχή, στον αγώνα του ελληνικού έθνους για τα अपαράγραπτα δικαιώματα της φυλής.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σε ό,τι αφορά τη σημασία του διαλόγου στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών, υπάρχουν διαφορετικές εκτιμήσεις, αλλά σ' ένα πιστεύω όλοι είναι σύμφωνοι. Ότι αυτός ο διάλογος πρώτον λαμβάνει χώρα κάτω από συνθήκες άνισες. Γιατί πράγματι ο διάλογος είναι διάλογος ανάμεσα στη Λευκωσία και την Άγκυρα, στο μέτρο που οι δυνάμεις κατοχής βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της μεγαλονήσου. Και δεύτερο, ότι υπό τις ιδεώδεις συνθήκες, τις ιδεωδέστερες δυνατές συνθήκες, ο διάλογος αφορά μόνο την εσωτερική πτυχή του κυπριακού. Πράγματι, δεν είναι κανενός υπόθεση το πώς ο κυπριακός λαός θα λύσει τα εσωτερικά του θέματα, αλλά το μέγα θέμα στο διεθνές επίπεδο, το μέγα θέμα για την Ελλάδα, το μέγα θέμα για όλους είναι η διεθνής πτυχή που συνοψίζεται στη λέξη κατοχή και όχι μόνο κατοχή αλλά και συνεχιζόμενη απειλή.

Θέλω να σας διαβεβαιώσω για την αμέριστη συμπαράστασή μας, θέλω ταυτόχρονα να σας πω ότι αυτό που έζησα χθες και σήμερα δεν το έχω ξαναζήσει. Γυρίζω στην Ελλάδα με μήνυμα αγωνιστικό. Ήλθα στην Κύπρο να φέρω την αγάπη της Ελλάδας και να δηλώσω τη συμπάραταξη, όχι τη συμπάρασταση. Γυρίζω στην Ελλάδα περήφανος Έλληνας και ξέρω ότι αυτή η εμπειρία των τελευταίων ημερών έχει αναπτρώσει το ηθικό του ελληνικού λαού στην Ελλάδα, ότι αναμφισβήτητα έχει αναπτρώσει τον παλμό τον ελληνικό απανταχού της γης, όπου βρίσκονται Έλληνες. Και θέλω γι' αυτό, για την τιμή που μου κάνατε, ο κυπριακός λαός και η ηγεσία του, να σας εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου και να σας διαβεβαιώσω ότι στις επάλξεις αυτού του αγώνα θα μείνω μέχρι τη τελική νίκη.»

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

«Ξεκινήσαμε από το 1964 και από τότε συνδέθηκαν τόσο έντονα η τύχη της Ελλάδας και η τύχη της Κύπρου. Νομίζω ότι δεν είναι υπερβολή να πει κανείς πως πραγματικά όλες οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από την εποχή εκείνη και εξέφρασαν και επηρέασαν την πορεία της Κύπρου.

Είναι λάθος τεραστίων διαστάσεων να πιστέψει κανείς ότι η Ελλάδα μπορεί να χαράξει εξωτερική πολιτική που να αγνοήσει τον ελληνισμό της Κύπρου, να αγνοήσει την τύχη της μεγαλονήσου. Αυτό το λάθος το διέπραξαν και πληρώθηκε πάρα πολύ ακριβά. Εμείς, κ. Πρόεδρε, δεν έχουμε καμιά ψευδαίσθηση. Θέλω να τονίσω και πάλιν ότι η μαρτυρική εμπειρία του ελληνισμού της Κύπρου είναι μια όψη των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο ελληνισμός αυτές τις τελευταίες δεκαετίες. Έχουμε ήδη τόσες προειδοποιήσεις και τόσες μέχρι τώρα καταστροφές ώστε πρέπει επιτέλους να συλλάβουμε το νόημα της ιστορίας και να χαράξουμε —μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων μας— την πολιτική εκείνη που θα υπηρετήσει ειλικρινά τα συμφέροντα του ελληνισμού, αλλά ταυτόχρονα και της ειρήνης. ...

Πρώτη και βασική αρχή της εξωτερικής μας πολιτικής είναι πως οποιαδήποτε πράξη μας, οποιαδήποτε απόφασή μας, οποιοδήποτε μέτρο μας πρέπει να εκφράζει τα συμφέροντα του λαού που εκπροσωπούμε, την ανεξαρτησία του, την κυριαρχία του, το δικαίωμά του αυτός να καθορίζει την πορεία του προς το μέλλον. Δεν αναγνωρίζουμε σε κανένα, όσο ισχυρός κι αν είναι, το δικαίωμα να καθορίζει την πορεία της χώρας μας, και το λέμε αυτό προς όλες τις κατευθύνσεις.

Δεύτερο, αναγνωρίζοντας τις διαστάσεις της Ελλάδας, της ελληνικής πολιτείας, δεν τρέφουμε ψευδαισθήσεις, αλλά γνωρίζουμε ότι έχουμε ιστορικά επωμισθεί την ευθύνη της προάσπισης των δικαίων του ελληνισμού ο οποίος βάλλεται. Δεν είναι η στιγμή, η ώρα για να προσπαθήσουμε να δώσουμε εξήγηση, να κατανοήσουμε το φαινόμενο αυτό του διωγμού του ελληνισμού, της συρρίκνωσης του ελληνισμού. Αλλά λίγο ενδιαφέρει η ακαδημαϊκή πλευρά. Εκείνο που έχει σημασία είναι η στάση μας. Και είναι για μας ιστορικό χρέος να σταθούμε στο πλευρό του χεμαζόμενου κυπριακού λαού. Γνωρίζουμε ότι μαχόμενοι για τον ελληνισμό της Κύπρου, μαχόμεθα για την επιβίωση του ελληνισμού, μαχόμεθα για την επιβίωση της Ελλάδας. Άφρονες είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι μπορούμε να χωρίσουμε την τύχη μας. Δεν είναι εκ των πραγμάτων δυνατό...»

ΑΦΙΕΝ ΣΤΟ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΛΑΡΝΑΚΑΣ

«...να διαβεβαιώσω τον κυπριακό λαό ότι στις εθνικές μας προτεραιότητες η Κύπρος έχει πρώτη θέση. Οποιοσδήποτε συμβιβασμός που θα παραβίαζε τα βασικά δικαιώματα του κυπριακού λαού θα είχε όχι μόνο για την Κύπρο αλλά και για τον ελλαδικό χώρο φοβερές συνέπειες. Η μητρόπολη του ελληνισμού, η Ελλάδα, υπόσχεται συμπαράσταση στον αγώνα μέχρι την τελική νίκη, μέχρι την ώρα που θα λυθεί το κυπριακό με δίκαιο τρόπο. ...

Εκείνο που αποτελεί τεράστια παρεξήγηση, ιδιαίτερα στο εξωτερικό, είναι αυτή η σύγχυση, η απλοποίηση του κυπριακού, πως δήθεν το κυπριακό είναι πρόβλημα ανάμεσα σε δυο κοινότητες, μια πλειοψηφία του 82% και μια μειονότητα του 18%. Αλλά έτσι ξεχνούμε το βασικό, το καίριο πρόβλημα, που δεν μπορεί να ξεπεραστεί μέσα από τις διαδικασίες τις ενδοκυπριακές, και αυτό είναι η κατοχή του 36,3% του εδάφους της ηρωικής, της μαρτυρικής Κύπρου. ...

Και πιστεύω, αδέρφια της Κύπρου, ότι μ' αυτή τη νέα φάση του αγώνα που έχουμε αναλάβει θ' ανοίξουν νέες προοπτικές και πως στο βάθος της σήραγγας έχει αρχίσει να ανατέλλει ο ήλιος...»

1983: ΑΝΑΚΗΡΥΞΗ ΨΕΥΔΟΚΡΑΤΟΥΣ (UDI)³⁸ - «ΒΟΥΛΗ» -
ΡΑΟΥΦ ΝΤΕΝΚΤΑΣ

Τουρκία και τουρκοκυπριακή ηγεσία άρχισαν από το καλοκαίρι του 1983 να προετοιμάζουν την ανακήρυξη ανεξάρτητου κράτους στα κατεχόμενα. Τα κατευθυνόμενα από τον Ντενκτάς ιδρύματα, οργανώσεις και σύνδεσμοι άρχισαν να προβαίνουν σε δυναμικές εκδηλώσεις και να καλούν σε μονομερή ανακήρυξη τουρκοκυπριακού κράτους. Στις 14 Νοεμβρίου 1983, ο Ντενκτάς κάλεσε σε δείπνο τους «βουλευτές» και «υπουργούς» και τους ανακοίνωσε την απόφασή του. Ταυτόχρονα, απαγόρευσε είσοδο και έξοδο από και προς τα κατεχόμενα, ενώ σίγησαν οι τηλεπικοινωνίες. Στους συνδαιτυμόνες του αποκάλυψε: «Είμαστε αποφασισμένοι να ανακηρύξουμε την ανεξαρτησία μας. Ελάτε, λοιπόν, να δείξουμε στον κόσμο ότι η ανακήρυξη έγινε ομόφωνα». Απευθυνόταν προς όλους, αλλά πραγματικός αποδέκτης ήταν η αντιπολίτευση. Στη συνέχεια κάλεσε όλους να υπογράψουν το διάγγελμα που θα απήλυθε την επομένη το πρωί. Ο «πρόεδρος της Βουλής» Νετζάτ Κονούκ (Nejat Konuk), ο «πρωθυπουργός» Μουσταφά Τσαγκατάι (Mustafa Caghatay) και ο αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος Ισμέτ Κοτάκ (Ismet Cotak), υπέγραψαν πρώτοι και ακολούθησαν οι «βουλευτές» της συμπολίτευσης και οι ανεξάρτητοι. Αντίδραση υπήρξε από τα αντιπολιτευόμενα κόμματα (Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό Κόμμα και Κόμμα Κοινοτικής Απελευθέρωσης) που επέμεναν να μάθουν αν η απόφαση ήταν του Ντενκτάς ή της Άγκυρας.

³⁸ Μονομερής Ανακήρυξη Ανεξαρτησίας (Unilateral Declaration of Independence) από την τουρκική ηγεσία στις 15/11/1983. Το Ομόσπονδο Τουρκοκυπριακό Κράτος (Turkish Federation State of Cyprus, TFSC) τής 13/2/1975 μετατράπηκε έτσι σε Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου (Turkish Republic of Northern Cyprus, TRNC).

Μέχρι το πρωί κινούνταν μεταξύ «προεδρίας» και «πρεσβείας». Δεν ήθελαν να συνεργήσουν σε μια παρανομία που επιβλήθηκε από το στρατιωτικό καθεστώς του Κενάν Εβρέν. Στην τελευταία συνάντησή του με τον αρχηγό του ΡΤΚ Οζγκιέρ Οζγκιούρ (Ozker Ozgur), ο Ντενκτάς τού είπε: «Είναι αδύνατο να παραμείνουν στη Βουλή μας όσοι δεν ψηφίσουν υπέρ της ανεξαρτησίας. Μπορούν να περάσουν στην πέραν του οδοφράγματος περιοχή!» Κατόπιν αυτού εξασφάλισε την ομοφωνία που επιδίωκε. Σημαντικό ρόλο έπαιξε ο «πρέσβης» Ινάλ Μπατού. Αργότερα ο τουρκικός Τύπος αναφέρθηκε σε εκβιασμό των αντιτιθεμένων, ενώ ο Μεχμέτ Αλί Ταλάτ (Mehmet Ali Talat) σε συνέντευξή του χαρακτήρισε «λάθος» την ανακήρυξη. Ο Ντενκτάς δεν ήταν παρά ο εκτελεστής των εντολών των στρατιωτικών που κυβερνούσαν την Τουρκία, η δε ημερομηνία της ανακήρυξης δεν ήταν τυχαία. Ενώ από το Μάιο εκδόθηκε το Ψήφισμα 37/253 (1983) της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, που δικαίωσε την ελληνοκυπριακή πλευρά και ζητούσε «άμεση αποχώρηση των δυνάμεων κατοχής από την Κυπριακή Δημοκρατία», που εξόργισε την Τουρκία και θεωρήθηκε αφορμή για την ανακήρυξη, όμως ανέμεναν τις 15 Νοεμβρίου. Ο λόγος; Στις 9 Νοεμβρίου διεξάγονταν εκλογές στην Τουρκία και οι στρατιωτικοί ήθελαν να φορτώσουν την ευθύνη από τις όποιες τυχόν συνέπειες στο νικητή. Ο Τουργκούτ Οζάλ, που κέρδισε τις εκλογές, παραπονιόταν ότι, προτού καν σχηματίσει κυβέρνηση, βρέθηκε αντιμέτωπος με μια ανεπιθύμητη κατάσταση, «το πρόβλημα Τ.Δ.Β.Κ.».

Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών αποδοκίμασε τη διακήρυξη των τουρκοκυπριακών αρχών, την οποία θεώρησε ως νομικά άκυρη και ζήτησε την ανάκλησή της [Resolution 541 (1983)].

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

«Η Συνέλευσή μας,

*— αντιπροσωπεύουσα την ελεύθερη βούληση του τουρκοκυπριακού λαού,
— πιστεύουσα πως όλα τα ανθρώπινα όντα που γεννιούνται ελεύθερα και
ίσα πρέπει να ζουν σε ελευθερία και ισότητα,*

— έχουσα με την πεποίθησή της αυτή διακηρύξει το δικαίωμα του τουρκοκυπριακού λαού για αυτοδιάθεση με το Ψήφισμα της 17ης Ιουνίου 1983,

*— απορρίπτουσα τη διάκριση μεταξύ ανθρωπίνων όντων με βάση τη φυλή,
την εθνική καταγωγή, τη γλώσσα, τη θρησκεία ή οποιουδήποτε άλλους*

λόγους, και απορρίπτουσα επίσης κάθε μορφής αποικισμό, ρατσισμό, καταπίεση και δεσποτεία,

— εκφράζουσα την ελπίδα πως η ειρήνη και η σταθερότητα θα επικρατήσουν και ότι η ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα θα ακμάσουν όχι μόνο στην Κύπρο, αλλά και στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τον κόσμο ολόκληρο,

— πιστεύουσα ότι έκαστος από τους δύο λαούς της Κύπρου έχει το δικαίωμα να ζήσει και να αυτοκυβερνάται στο δικό του το έδαφος σε ειρήνη και ασφάλεια, και ότι έχει το δικαίωμα να διατηρεί τη δική του εθνική ταυτότητα,

— προσηλωμένη σταθερά στην άποψη ότι οι δυο λαοί, που το πεπρωμένο τους είναι να ζουν ο ένας στο πλευρό του άλλου, στη Νήσο πρέπει να εξεύρουν ειρηνικές και διαρκείς λύσεις σε όλες τις μεταξύ τους διαφορές στη βάση της ισότητας,

— πεπεισμένη σταθερά ότι η ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου δεν θα εμποδίσει αλλά θα διευκολύνει την επανεγκαθίδρυση του συνεταιρισμού μεταξύ των δυο λαών μέσα σε ομόσπονδο πλαίσιο και ότι θα διευκολύνει επίσης τη διευθέτηση των μεταξύ τους προβλημάτων,

— ελπίζουσα ειλικρινά ότι θα διεξαχθούν διαπραγματεύσεις με βάση την ισότητα και υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών με σκοπό την επίλυση, με ειρηνικό και συμβιβαστικό τρόπο, όλων των μεταξύ των δυο λαών εκκρεμούντων προβλημάτων,

— πεπεισμένη ότι η προταθείσα συνάντηση κορυφής θα είναι χρήσιμη επί του προκειμένου, και

— ενεργούσα εκ μέρους του τουρκοκυπριακού λαού,

... ΕΓΚΡΙΝΕΙ την εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου και την Ανακήρυξη Ανεξαρτησίας.»

«ΒΟΥΛΗ». Η ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ «ΑΝΑΚΗΡΥΞΗΣ»

«Διά ταύτης ανακηρύττουμε ενώπιον του κόσμου και ενώπιον της ιστορίας την εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου σαν ανεξάρτητου κράτους. Με την ευκαιρία της ιστορικής αυτής ημέρας εκτείνομε ακόμη μια φορά το χέρι μας προς τον ελληνοκυπριακό λαό για ειρήνη

και φιλία. Οι δυο λαοί της νήσου είναι πεπρωμένο να συνυπάρχουν ο ένας πλάι στον άλλο. Μπορούμε και πρέπει να εξεύρουμε ειρηνικές, δίκαιες και διαρκείς λύσεις σε όλες τις διαφορές μας με διαπραγματεύσεις στη βάση της ισότητας. Η ανακήρυξη του νέου κράτους δεν θα παρεμποδίσει, αλλά θα διευκολύνει την εγκαθίδρυση μιας γνήσιας ομοσπονδίας. Η νέα Δημοκρατία δεν θα ενωθεί με οποιοδήποτε άλλο κράτος. Το νέο κράτος θα συνεχίσει να συμμορφούται με τις Συνθήκες Εγκαθίδρυσης, Εγγύησης και Συμμαχίας. Οι καλές υπηρεσίες του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και οι διαπραγματεύσεις πρέπει να συνεχισθούν. Επί ζητημάτων τα οποία πρέπει να συνεχισθούν βραχυπρόθεσμα, θα πρέπει να ληφθούν αμέσως μέτρα καλής θελήσεως. Το νέο κράτος θα είναι αδέσμευτο. Το νέο κράτος δεν θα ενταχθεί σε οποιοδήποτε στρατιωτικό συνασπισμό. Το νέο κράτος δεν θα επιτρέψει τη χρησιμοποίηση του εδάφους του για να γίνουν εχθροπραξίες εναντίον οποιασδήποτε χώρας. Το νέο κράτος θα αποδίδει τη μεγίστη σημασία στη διατήρηση της ειρήνης, της σταθερότητας και στο ισοζύγιο δυνάμεων στην περιοχή.»

ΝΤΕΝΚΤΑΣ. ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ «ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ»

«Ο τουρκοκυπριακός λαός έχει τώρα πάρει τον ευτυχισμένο δρόμο που αξίζει σε ανθρώπινα όντα. Αλλά αυτός είναι ένας δρόμος που απαιτεί ταυτόχρονα μεγάλες θυσίες. ... Ευχαριστώ τους Βουλευτές οι οποίοι εκτίμησαν τη σημασία της ενότητας σε τέτοια ιστορική στιγμή. ... Ο πρώην Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας της Κύπρου δρ Φαζίλ Κουτσιούκ πρέπει να συμμερίζεται τα ίδια αισθήματα σαν ο πρώτος αρχηγός του μεγάλου τουρκοκυπριακού αγώνα. ... Η Τουρκία στην ιστορική αυτή μέρα θα εκτιμήσει τη μεγάλη συγκίνηση του τουρκοκυπριακού λαού και το αναπόφευκτο του διαβήματος που αναλαμβάνει. Είναι αδύνατο για τον τουρκοκυπριακό λαό να καθυστερήσει επιπλέον την άσκηση του δικαιώματός του για αυτοδιάθεση εν όψει των έκδηλων τρομερών βυζαντινών σκευωριών, έπειτα από 20 ετών αγώνα. Οι Τουρκοκύπριοι αναμένουν κατανόηση, υποστήριξη και αναγνώριση από τη μητέρα πατρίδα τους την Τουρκία. ... Ελπίζω ότι με την υποστήριξη της Τουρκίας θα διανοιγεί ο δρόμος προς την ειρήνη και συμφιλίωση, οι δε Τουρκοκύπριοι υποσχόμαστε να πράξουμε όλα όσα θα απαιτηθούν σε αυτό το δρόμο...»

ΝΤΕΝΚΤΑΣ. ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΣΕ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΝΕΩΝ

«Ο αγώνας δεν έχει τελειώσει στο παρόν σημείο, αλλά έχει φτάσει σε νέο στάδιο. ...

Να είστε έτοιμοι να υπερασπίσετε την πατρίδα σας και την ισότητά σας και να εργαστείτε για ενότητα και αλληλεγγύη για την ευημερία της πατρίδας μας και να είστε άξιοι του έθνους και της μητέρας πατρίδας Τουρκίας...»

ΦΑΖΙΛ ΚΟΥΤΣΙΟΥΚ. ΔΗΛΩΣΗ

«Ο αγώνας ενός αιώνα των Τουρκοκυπρίων καρποφόρησε. Ο τουρκοκυπριακός λαός απαλλάγηκε τώρα από τα μεγαλύτερα προβλήματα και άφησε πίσω τις ημέρες της ανησυχίας, της απελπισίας, και από τώρα και στο εξής θα ζει σαν ελεύθερος λαός.»

2002: Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΚΟΠΕΓΧΑΓΗ

10 Δεκεμβρίου 2002: Εν όψει της Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στην Κοπεγχάγη, κατά τη διάρκεια της οποίας τα κράτη μέλη αναμενόταν να προσκαλέσουν την Κύπρο και 9 άλλες υποψήφιες χώρες να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), υποβλήθηκε προς τους εκπροσώπους των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων, Γλαύκο Κληρίδη και Ραούφ Ντενκτάς, ένα αναθεωρημένο σχέδιο λύσης (Ανάν II) με στόχο να επιτευχθεί συμφωνία πριν από την κατάληξη των Συμπερασμάτων της Προεδρίας της Ε.Ε.

12-13 Δεκεμβρίου 2002: Ο Πρόεδρος Γλαύκος Κληρίδης, ως εκπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων, και ο Ραούφ Ντενκτάς, ως εκπρόσωπος των Τουρκοκυπρίων, κλήθηκαν στην Κοπεγχάγη, όπου συνεδρίαζε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αλλά και πάλι δεν επιτεύχθηκε συμφωνία. Ο Ραούφ Ντενκτάς απέρριψε την πρόσκληση και απέστειλε εκπρόσωπό του στην Κοπεγχάγη. Κατόπιν τούτου, το Συμβούλιο δεν θεώρησε την Τουρκία έτοιμη να αρχίσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις και η Κύπρος προσκλήθηκε να ενταχθεί στην Ε.Ε. την 1η Μαΐου 2004.

Το γεγονός ότι η τουρκοκυπριακή πλευρά τήρησε αρνητική στάση και απέρριψε το σχέδιο όπως υποβλήθηκε, ενώ η ελληνοκυπριακή πλευρά το αποδέχτηκε ως βάση διαπραγματεύσεως, χάρισε μια σημαντική διπλωματική νίκη στον Πρόεδρο Κληρίδη. Αναμφίβολα η εξέλιξη αυτή ήταν ένας από τους παράγοντες που συνέβαλαν ώστε η Σύνοδος Κορυφής της Κοπεγχάγης να επιβεβαιώσει τη δέσμευση της Ε.Ε. στο Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999. Η Κυπριακή Δημοκρατία θα εντασσόταν στην Ε.Ε., παρόλο που δεν είχε εξευρεθεί λύση στο Κυπριακό πρόβλημα.

Κατά τη διάρκεια της Συνόδου, ο Πρόεδρος Κληρίδης, παρά το μοναδικό

της ιστορικότητας των ωρών και ημερών εκείνων, είχε αποφύγει επιμελώς να εμφανιστεί στις κάμερες και στους δημοσιογράφους. Πάντως, κατά την είσοδό του στο αεροπλάνο για την επιστροφή, οι δημοσιογράφοι τον καταχειροκρότησαν... Και έδειξε να απολαμβάνει τη «στιγμή του»...³⁹

ΚΕΙΜΕΝΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΠΕΓΧΑΓΗ

«Οι διαπραγματεύσεις με την Κύπρο ολοκληρώθηκαν. Η Κύπρος θα γίνει δεκτή ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επιβεβαιώνει τη σαφή του προτίμηση για ένταξη μιας επανενωμένης Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εκφράζει ικανοποίηση για τη δέσμευση των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις με στόχο την επίτευξη συνολικής διευθέτησης του Κυπριακού έως τις 28/02/03 με βάση τις προτάσεις του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πιστεύει ότι αυτές οι προτάσεις προσφέρουν μια μοναδική ευκαιρία τις επόμενες εβδομάδες για την επίτευξη διευθέτησης και απευθύνει έκκληση στους ηγέτες της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας να επωφεληθούν αυτής της ευκαιρίας.

Σε περίπτωση μη λύσης, θα υπάρξει αναστολή της εφαρμογής του ευρωπαϊκού κεκτημένου στην κατεχόμενη Κύπρο, ωστόσο το Συμβούλιο λάβει ομόφωνη, διαφορετική απόφαση βάσει πρότασης της Επιτροπής.

Καλεί την Επιτροπή σε διαβούλευση με την Κυβέρνηση της Κύπρου να μελετήσει τρόπους για προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης του βόρειου τμήματος της Κύπρου και για να έρθει πιο κοντά στην Ένωση.»

ΓΡΑΠΤΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΓΛΑΥΚΟΥ ΚΛΗΡΙΔΗ

«Είναι με μεγάλη ικανοποίηση που ανακοινώνω στον κυπριακό λαό ότι ο μεγάλος εθνικός στόχος της ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει σήμερα ολοκληρωθεί με την πρόσκληση της Κυπριακής Δημοκρατίας να καταστεί κράτος μέλος.

Εδώ και πάρα πολύ καιρό περιμέναμε να έλθει αυτή η ιστορική ημέρα. Η σημερινή ημέρα αποτελεί ορόσημο στη διαδικασία ενοποίησης της ευρωπαϊκής ηπείρου και είναι εφαλτήριο για ένα πολύ λαμπρό κοινό μέλλον.

³⁹ Βλ. Γιάννη Νικολάου, *Το φάντασμα της Κοπεγχάγης*, σελ. 385.

Η χαρά μας για το ιστορικό αυτό συμβάν θα ήταν ολοκληρωμένη, αν το Κυπριακό πρόβλημα ήταν ήδη λυμένο. Λυπούμαστε βαθιά, γιατί μια συμφωνία για συνολική λύση του Κυπριακού δεν έχει επιτευχθεί παρ' όλες τις προσπάθειες όλα αυτά τα χρόνια, προσπάθειες που τις τελευταίες εβδομάδες έφτασαν σε μια δραματική κορύφωση.

Η δέσμευσή μας, όμως, για επίτευξη αυτού του στόχου το ταχύτερο δυνατό παραμένει, όπως πάντοτε, ισχυρή.

Απευθύνομαι ιδιαίτερα στους Τουρκοκύπριους συμπατριώτες μας και τους καλώ να μη χάσουν την πίστη τους στην ανάγκη να ζήσουμε μαζί, σε μια επανενωμένη ευημερούσα Κύπρο, μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Θα ήθελα να διαβεβαιώσω ότι μέχρι την επίτευξη λύσης στο Κυπριακό η κυπριακή κυβέρνηση θα πράξει ό,τι είναι δυνατό, έτσι ώστε όλοι οι Κύπριοι, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι, να μπορούν να απολαμβάνουν τα ωφέληματα και δικαιώματα που απορρέουν από την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η ένταξη της χώρας μας στην Ενωμένη Ευρώπη μάς παρέχει την απαραίτητη σιγουριά για λήψη τις προσεχείς εβδομάδες τολμηρών μέτρων, που θα υποβοηθήσουν τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για την επίτευξη λύσης του πολιτικού μας προβλήματος.

Η Κύπρος είναι έτοιμη να αναλάβει τις υποχρεώσεις της ως νέο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να συνεισφέρει στην εκπλήρωση των στόχων της Ένωσης και στην όλη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Θα ήθελα να εκφράσω βαθύτατες ευχαριστίες προς τη δανική Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα κράτη μέλη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πολύτιμη υποστήριξη και βοήθειά τους.

Εκφράζω επίσης βαθιά ευγνωμοσύνη στον πρωθυπουργό της Ελλάδας Κώστα Σημίτη, τον υπουργό Εξωτερικών κ. Γιώργο Παπανδρέου, την ελληνική κυβέρνηση και τον πολιτικό κόσμο και τον λαό της Ελλάδας για την αμέριστη συμπαράσταση, τη στενή συνεργασία και τον αγώνα που έδωσαν με επιτυχία για την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζω, επίσης, προς το Εθνικό Συμβούλιο, τη Βουλή των Αντιπροσώπων, τη Διαπραγματευτική Ομάδα για το Κυπριακό, την Ομάδα των Ενταξιακών Διαπραγματεύσεων υπό τον κ. Γιώργο Βασιλείου, τη Διπλωματική Υπηρεσία του Υπουργείου Εξωτερικών και προς τον κυπριακό λαό για τις προσπάθειες που έχουν καταβάλει για την ευόδωση του στόχου της ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.»

2003: Τ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.
ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Στις 16 Απριλίου 2003 έγινε στην Αθήνα, στη Στοά Αττάλου, κάτω από τον βράχο της Ακρόπολης, η τελετή υπογραφής της Συνθήκης Προσχώρησης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκ μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας υπέγραψαν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τάσος Παπαδόπουλος και ο υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Ιακώβου. Η υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης αποτέλεσε σημαντικό ορόσημο στους στόχους της Κύπρου. Εκπλήρωσε ένα ζωτικό στόχο, άλλαξε το γενικό πλαίσιο για την επίλυση του Κυπριακού και σηματοδότησε μια κρίσιμη καμπή στην αμφισβήτηση του στάτους κβο όπως αυτό είχε διαμορφωθεί από το 1974.

Το ιστορικό της ένταξης της Κύπρου στην ευρωπαϊκή οικογένεια ανάγεται στο 1972, όταν η κυβέρνηση Μακαρίου πήρε τη δύσκολη απόφαση να υπογράψει — παρά τους ισχυρούς δεσμούς που είχε με το Κίνημα των Αδεσμεύτων— Συμφωνία Σύνδεσης με την (τότε) Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Τον επόμενο χρόνο τίθεται σ' εφαρμογή η Συμφωνία με καταληκτική ημερομηνία το 1977. Το 1981 η Ελλάδα καθίσταται το 10ο μέλος της ΕΟΚ, παρά τις αντιδράσεις κάποιων χωρών. Το 1987 ολοκληρώνεται το πρώτο στάδιο της Συμφωνίας Σύνδεσης Κύπρου-ΕΟΚ (που παρατάθηκε λόγω της τουρκικής εισβολής) και τίθεται σ' εφαρμογή το δεύτερο στάδιο, που προνοεί δυο φάσεις: πορεία προς την τελωνειακή ένωση, με μειώσεις δασμών και εναρμόνιση σε θέματα ανταγωνισμού, και ελεύθερη διακίνηση βιομηχανικών και γεωργικών προϊόντων. Το 1990, επί ιταλικής προεδρίας, η κυπριακή κυβέρνηση καταθέτει αίτηση ένταξης στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ενώ δέχεται επικρίσεις επειδή δεν κατέθεσε την αίτηση τον προηγούμενο

χρόνο επί ελληνικής προεδρίας. Μαζί με την Κύπρο, κατέθεσαν αίτηση η Μάλτα και η Σουηδία. Το 1993 επιβεβαιώνεται η ετοιμότητα της Ε.Ε. να αρχίσει τη διαπραγματευτική διαδικασία με την Κύπρο, ενώ το 1995 το Συμβούλιο Σύνδεσης Κύπρου-Ε.Ε. υιοθετεί κοινό ψήφισμα για την έναρξη διαρθρωμένου διαλόγου για την ένταξη, με βασικές πτυχές την εναρμόνιση της Κύπρου με το ευρωπαϊκό κεκτημένο και τη συμμετοχή της σε κοινοτικά προγράμματα. Το 1998 αρχίζουν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις. Ο Πρόεδρος Κληρίδης προσκάλεσε τους Τουρκοκυπρίους να ορίσουν εκπροσώπους τους στη διαπραγματευτική ομάδα της Κυπριακής Δημοκρατίας, χωρίς όμως ανταπόκριση.

*«Κύριε Πρόεδρε του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου,
Κύριε Πρόεδρε της Ευρωπαϊκής Επιτροπής,
Κύριε Πρόεδρε του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου,
Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,*

Στη μακρά και περιπετειώδη διαδρομή των εννέα χιλιάδων χρόνων του ιστορικού βίου της Κύπρου, η υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί κορυφαίο σταθμό ηθικής δικαίωσης του παρελθόντος και ελπιδοφόρα αφετηρία πολιτικής καταξίωσης του μέλλοντος.

Το πολυσήμαντο αυτό γεγονός προκαλεί και δικαιολογεί τη μεγάλη χαρά και τη βαθύτατη συγκίνηση που αισθάνομαι την ιστορική τούτη ώρα, όταν καλούμαι, ως Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, να υπογράψω τη Συνθήκη Προσχώρησης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Την ίδια έντονη χαρά και συγκίνηση αισθάνεται τη στιγμή αυτή και ολόκληρος ο Κυπριακός λαός, που δικαιολογημένα ερμηνεύει την υπογραφή της Συνθήκης ως δικαίωση των θυσιών και των ονείρων του, στην πολύχρονη και επίπονη προσπάθειά του για ένταξη στην ενωμένη Ευρώπη.

Λυπούμαι γιατί τα τεχνητά τείχη της διαίρεσης και η χαραγμένη διά της βίας γραμμή του διαχωρισμού εμποδίζουν τους Τουρκοκύπριους συμπολίτες μας να πορευθούν μαζί μας, στα πλαίσια μιας επανενωμένης Κύπρου, το δρόμο προς την Ευρώπη.

Ως Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, επαναλαμβάνω και από του

βήματος τούτου, την ιστορική αυτή ώρα της υπογραφής της Συνθήκης, την αμετάθετη δέσμευσή μου να αναλώσω τις δυνάμεις όλες στην προσπάθεια για εξεύρεση μιας ειρηνικής, λειτουργικής και βιώσιμης λύσης του Κυπριακού προβλήματος, που θα επανενώνει το διαιρεμένο σήμερα λαό και τη χώρα, σε μια ενωμένη και διευρυμένη τώρα Ευρωπαϊκή Ένωση. Και αυτή η δέσμευσή μου δεν είναι απλή εξαγγελία πρόθεσης. Είναι ουσιαστική διαβεβαίωση ανυποχώρητης θέσης.

Κύριε Πρόεδρε,

Στην Αθήνα, κοιτίδα της δημοκρατίας και λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, στη σκιά του ιερού βράχου της Ακρόπολης, θεματοφύλακα διαχρονικών οικουμενικών αξιών, και στο φως του θείου Παρθενώνα, συμβόλου της ελευθερίας του πνεύματος, υπογράφεται σήμερα η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διανοίγεται ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία και στην πορεία της ανανεωμένης Ευρώπης.

Στη συλλογική προσπάθεια της διευρυμένης από σήμερα Ευρωπαϊκής Ένωσης για αποτελεσματική αντιμετώπιση των κλιμακούμενων προκλήσεων και απαιτήσεων της εποχής μας, η μικρή Κύπρος δεσμεύεται να καταθέσει τη δική της συμβολή. Δεσμεύεται να αναλάβει και να εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις που συνεπάγεται η ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Κυπριακό πρόβλημα δεν θα καταστήσει προβληματική την παρουσία της Κύπρου στους κόλπους της Ένωσης. Ούτε η ίδια η ένταξη θα ανακόψει τις ειλικρινείς προσπάθειές μας για λύση του προβλήματος. Αντιθέτως, αισθανόμαστε τώρα πιο επιτακτική την ανάγκη να πολλαπλασιάσουμε τις προσπάθειές μας για μια λειτουργική λύση που θα επιτρέπει την εφαρμογή του κοινοτικού κεκτημένου σ' όλη την επικράτεια της Κυπριακής Δημοκρατίας και που θα αναιρεί την τραγική ιδιαιτερότητα της πατρίδας μας να 'ναι η μόνη διαιρεμένη χώρα στην ενωμένη Ευρώπη.

Εκ μέρους ολόκληρου του Κυπριακού λαού, εκφράζω θερμές ευχαριστίες προς την Ελληνική Προεδρία, τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την πολύτιμη βοήθειά τους στην πορεία της Κύπρου προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και για τη δυνατότητα που πρόσφεραν στην Κύπρο να ενταχθεί εκεί όπου ιστορικά, γεωγραφικά, πολιτικά και πολιτισμικά ανήκει.»

2004: ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ - ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΝ: ΤΑΣΣΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
(ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ) - ΓΛΑΥΚΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ (ΔΗΣΥ) - ΑΚΕΛ -
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ - ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Όταν τον Φεβρουάριο του 2003 ο Τάσος Παπαδόπουλος εξελέγη Πρόεδρος της Δημοκρατίας, βρίσκονταν σε εξέλιξη συνομιλίες για το Κυπριακό στη βάση ενός σχεδίου του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν. Η συνέχιση των συνομιλιών οδήγησε στο Σχέδιο Ανάν Ε΄, το οποίο ήταν το αποτέλεσμα επιδιαίτησias του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και το οποίο τέθηκε σε χωριστό δημοψήφισμα μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων (στους οποίους περιλαμβάνονταν και οι έποικοι) στις 24 Απριλίου 2004. Το Σχέδιο διελάμβανε τη δημιουργία ενός νέου κρατικού σχήματος, της *Ενωμένης Κυπριακής Δημοκρατίας*, αποτελούμενης από 2 συνιστώντα κράτη. Μία εβδομάδα πριν την επίσημη τελετή ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Πρόεδρος Τάσος Παπαδόπουλος τάχθηκε εναντίον της λύσης του Σχεδίου Ανάν, με ένα δραματικό διάγγελμα το οποίο απηύθυνε στις 7 Απριλίου 2004, Μεγάλη Τετάρτη, με φωνή που έσπαγε από συγκίνηση.

Ο Δημοκρατικός Συναγεραμός, ο οποίος διά του προέδρου του Νίκου Αναστασιάδη και πλείστων ηγετικών στελεχών του τάχθηκε ανεπιφύλακτα υπέρ της ψήφισης του Σχεδίου Ανάν (παρά τις έντονες αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν από αξιωματούχους και προπαντός οπαδούς του), συγκάλεσε στις 15 Απριλίου 2004 έκτακτο συνέδριο του κόμματος για να συζητήσει την κομματική τοποθέτηση στο δημοψήφισμα. Κύριος ομιλητής προβλήθηκε ο επίτιμος πρόεδρος Γλαύκος Κληρίδης, ο οποίος απηύθυνε στους παρευρισκόμενους μια άκρως δραματική έκκληση για να υπερψηφίσουν το προτεινόμενο σχέδιο

λύσης. Το ΑΚΕΛ ζήτησε από τα Ηνωμένα Έθνη να αναβάλουν για μερικούς μήνες τα χωριστά δημοψηφίσματα, προκειμένου «να υπάρξει δυνατότητα διαπραγματεύσεως και αντικειμενικής παρουσίας του Σχεδίου στους πολίτες», αλλά δεν εισακούστηκε. Η ηγεσία του ΑΚΕΛ υπήρξε θετικά προδιατεθειμένη έναντι του Σχεδίου και διατύπωσε τη διαφωνία της με θέσεις του Προέδρου, τελικά, όμως, υπό το βάρος της πίεσης αρκετών στελεχών και κυρίως της βάσης του κόμματος, πήρε μια αμφιλεγόμενη απόφαση για καταψήφιση του Σχεδίου: «Τώρα λέμε όχι για να τσιμεντώσουμε το ναι μετά»! Το ΔΗΚΟ συμπορεύθηκε με τον Πρόεδρο όπως και η ΕΔΕΚ, ενώ μερικά από τα στελέχη της διαφώνησαν, ευθυγραμμιζόμενα με το ΠΑΣΟΚ. Οι Οικολόγοι είπαν όχι. Στην Ελλάδα, ο Κ. Καραμανλής με διάγγελμά του (15/4) προέκρινε την αδάπανη γραμμή τού «η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαρίσταται», ενώ ο Γ. Παπανδρέου, μετά από διευρυμένη σύσκεψη του ΠΑΣΟΚ με συμμετοχή και του Κ. Σημίτη, τάχθηκε υπέρ του Σχεδίου Ανάν, έσπευσε μάλιστα να εξαγγείλει τη θέση του μόλις μερικές ώρες πριν το διάγγελμα του Προέδρου της Κύπρου.

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΑΣΣΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (7/4/2004)

«Συμπατριώτισσες, Συμπατριώτες,

Αυτές τις εξαιρετικής σημασίας συνθήκες νιώθω υποχρέωσή μου να απευθυνθώ σ' εσάς: τον κυρίαρχο κυπριακό λαό. Κάθε λαός διαμορφώνει και γράφει τη δική του ιστορία. Άλλοτε με απελευθερωτικούς και κοινωνικούς αγώνες, άλλοτε με δημοκρατικές διαδικασίες διά της ψήφου του. Τώρα καλείται ο κυπριακός λαός, καλούμαστε ο καθένας χωριστά και συλλογικά, να γράψουμε την ιστορία του μέλλοντος της Κύπρου.

Η πατρίδα μας διέρχεται τις πιο δραματικές ώρες της μακραίωνης ιστορίας της. Ώρες καθοριστικές όχι μόνο για το παρόν και τη δική μας γενεά, αλλά και για το μέλλον και τις γενεές που θα έρθουν. Οι αποφάσεις που θα πάρουμε εμείς σήμερα, διαμορφώνουν και καθορίζουν τις τύχες και τα πεπρωμένα και των επερχόμενων γενεών.

Είμαι πεπεισμένος ότι ολόκληρη η πολιτική ηγεσία του τόπου, αλλά και η κάθε μία και ο κάθε ένας από εσάς, έχει πλήρη επίγνωση της σοβαρότητας της απόφασης που καλούμαστε να πάρουμε στο δημοψήφισμα της 24ης του Απριλίου, και ότι συμμερίζεστε το βάρος της ευθύνης που αναλαμβάνουμε με την ψήφο μας. Αυτή η απόφαση ανήκει αποκλειστικά και μόνο στον κυπρια-

κό λαό. Ελπίζω οι ξένοι φίλοι μας να σεβαστούν το λαό και την Κυπριακή Δημοκρατία. Ελπίζω να κατανοήσουν ότι παρεμβάσεις και πιέσεις προσβάλλουν την αξιοπρέπεια του κυπριακού λαού, είναι αντίθετες προς ρητή πρόνοια του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και, τελικά, καταλήγουν αντιπαραγωγικές.

Η κρισιμότητα των αποφάσεων που καλούμαστε να πάρουμε συλλογικά, αλλά και ατομικά, δεν μας επιτρέπει να αποδυθούμε σε συναγωνισμό για το ποιος είναι περισσότερο ή λιγότερο πατριώτης. Όλοι έχουμε τον ίδιο στόχο και όλοι έχουμε την ίδια έγνοια για το μέλλον της πατρίδας μας.

Υπάρχουν διαφορές στις εκτιμήσεις, στις ανάλυση των περιπλοκών και, εν πολλοίς, δυσνόητων προνοιών του Σχεδίου Ανάν και των βραχυπρόθεσμων και μακροχρόνιων αποτελεσμάτων του. Καλώ όλους να λειτουργήσουμε σε πνεύμα αλληλοσεβασμού, χωρίς φανατισμό και προπηλακισμούς. Δεν πρόκειται για πολιτικές εκλογές όπου τα κόμματα καταμετρούν τη δύναμή τους. Δεν θα αναμετρηθούν τα κόμματα μεταξύ τους. Θα αναμετρηθούμε με την ιστορία.

Η διαφύλαξη λοιπόν της ενότητάς μας είναι ύψιστο χρέος προς την πατρίδα μας. Όποιο κι αν είναι το αποτέλεσμα του δημοψήφισματος, οφείλουμε να το σεβαστούμε και η επόμενη μέρα πρέπει να μας βρει μονοιασμένους και δυνατούς. Η Κύπρος θα μας χρειαστεί όλους. Δεν περισσεύει κανένας.

Σέβομαι και εκτιμώ κάθε καλόβουλη και ειλικρινή άποψη και προσπαθώ να την κρίνω με αντικειμενικότητα και να την σταθμίσω, χωρίς προκαταλήψεις, και ανεπηρέαστος από δογματισμούς ή συναισθηματική φόρτιση.

Ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας και εκλεγμένος εκπρόσωπος της ελληνοκυπριακής κοινότητας φέρω το αυξημένο βάρος της ευθύνης της διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων και το χρέος να δηλώσω με ειλικρίνεια και παρρησία τη δική μου αποτίμηση της κατάληξης και τη δική μου απόφαση. Χωρίς καμιά προσπάθεια επιβολής της δικής μου επιλογής και θέλησης αλλά ως καθοδήγηση και συνεκτίμηση από σας. Η τελική απόφαση ήταν πάντα και παραμένει δική σας. Η ετυμηγορία σας θα εκφραστεί στο δημοψήφισμα της 24ης του Απρίλη.

Από την ημέρα που επέστρεψα από τη Λουκέρνη, αφιέρωσα όλο μου το χρόνο για να μελετήσω με τους συνεργάτες μου και τους λειτουργούς του κράτους το τελικό Σχέδιο Ανάν, σε όλες του τις πτυχές. Άκουσα απόψεις,

εκτιμήσεις και αναλύσεις. Παρακολούθησα με προσοχή τον δημόσιο διάλογο που έχει αναπτυχθεί και τα επιχειρήματα που οι διάφορες πλευρές παρέθεσαν. Έχω ζητήσει και έλαβα γνωμοδοτήσεις ξένων διεθνολόγων και συνταγματολόγων πάνω σε συγκεκριμένες πτυχές και πρόνοιες του Σχεδίου. Αξιολόγησα τις δηλώσεις διεθνών παραγόντων με νηφαλιότητα, ψυχραιμία και αντικειμενικότητα. Αξιολόγησα τις εκτιμήσεις ελλαδικών κομμάτων και ξένων κυβερνήσεων με τις οποίες επικοινωνήσα. Αναμένω και θα μελετήσω με προσοχή τις τελικές αποφάσεις των πολιτικών κομμάτων της Κύπρου, τα οποία σέβομαι και εκτιμώ για την προσφορά τους στον τόπο. Κριτήριο της αξιολόγησής μου ήταν ένα και μοναδικό: η εξυπηρέτηση των συμφερόντων και δικαιωμάτων του κυπριακού λαού στο σύνολό του, Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Αυτό μου επιβάλλει η συνείδησή μου. Αυτό απαιτεί το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας, στο οποίο με την ψήφο σας με εκλέξατε.

Ελληνική Κυπριακή Λαέ,

Όταν πριν από ένα χρόνο, ζήτησα την ψήφο σου, ανέλαβα τη δέσμευση ότι θα αγωνιστώ με όλες μου τις δυνάμεις, σε κάθε επίπεδο και από κάθε βήμα που προσφέρεται, για να πετύχω βελτιώσεις στην τότε εκδοχή του Σχεδίου Ανάν, με στόχο να καταστεί λειτουργικό και, άρα, βιώσιμο. Δεσμεύτηκα ότι οι απαιτήσεις μας για βελτιώσεις θα ήσαν εντός των παραμέτρων του Σχεδίου και δεν θα ανέτρεπαν την γενική φιλοσοφία του Σχεδίου, ούτε θα ανέτρεπαν ουσιώδεις και βασικές πρόνοιές του ή συμβιβασμούς που είχαν συμφωνηθεί στις συνομιλίες που είχαν προηγηθεί της εκλογής μου.

Δεσμεύτηκα, ακόμη, ότι θα επεδίωκα λύση που θα διασφάλιζε τα συμφέροντα των Ελληνοκυπρίων αλλά και των Τουρκοκυπρίων, στα πλαίσια μιας επανενωμένης Κύπρου.

Συνεπώς στην πάγια πολιτική του Εθνικού Συμβουλίου ότι η δική μας πλευρά επεδίωκε δικαιοδικές διαπραγματεύσεις υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και ανταποκρινόμενος σε συνεχείς παραινέσεις της πολιτικής ηγεσίας του τόπου, δεν έπαυσα να επιζητώ και να πιέζω για επανάληψη της πρωτοβουλίας του Γενικού Γραμματέα με βάση το Σχέδιο Ανάν και κάτω από τις προϋποθέσεις που είχαν συμφωνηθεί στο Εθνικό Συμβούλιο.

Τελικά, ο Γενικός Γραμματέας μάς κάλεσε στη Νέα Υόρκη στις 10 Φεβρουαρίου του 2004, για να συμφωνήσουμε σε νέα διαδικασία διεξαγωγής

των διαπραγματεύσεων, θέτοντας ως όρο για την ανάληψη νέας πρωτοβουλίας την αποδοχή διαιτητικού ρόλου του Γενικού Γραμματέα.

Αν δεν ανταποκρινόμουν θετικά στην πρόσκληση του Γενικού Γραμματέα θα ενεργούσα αντίθετα με την πάγια πολιτική του Εθνικού Συμβουλίου και θα ήμουν ασυνεπής στην πάγια θέση μας ότι επιδιώκουμε λύση του προβλήματος με συνομιλίες υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών.

Με τη σύμφωνη γνώμη των εκπροσώπων των αριθμητικά μεγαλύτερων πολιτικών δυνάμεων που με συνόδευαν στη Νέα Υόρκη και με τη σύμφωνη γνώμη της τότε κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης της Ελλάδας, δεχτήκαμε αυτή την αλλαγή της διαδικασίας. Προσωπικά, δέχτηκα αυτή τη νέα διαδικασία, εφόσον στη διαιτητική απόφαση του Γενικού Γραμματέα ο λαός της Κύπρου με την άμεση και προσωπική ψήφο του καθενός σε δημοψήφισμα, θα είχε τον τελευταίο λόγο.

Μετά από εκτίμηση της πλειοψηφίας του Εθνικού Συμβουλίου, ότι η από μέρους μας υποβολή μαξιμαλιστικών θέσεων θα οδηγούσε σε επικρίσεις κατά της πλευράς μας, υποβάλαμε συναινετικές προτάσεις που εξυπηρετούσαν και τις δυο κοινότητες. Διατηρήσαμε το δικαίωμα να εγείρουμε πρόσθετα θέματα, σχετικά με το εδαφικό, τις περιουσίες και την επιστροφή των εκτοπισμένων, αν η τουρκοκυπριακή πλευρά ήγειρε τέτοια θέματα. Όντως η τουρκοκυπριακή πλευρά ήγειρε τέτοια θέματα και η δική μας πλευρά, με έγγραφά της, ήγειρε τις ανταπαιτήσεις της, τόσο στην εδαφική πτυχή όσο και για τα δικαιώματα εκτοπισμένων και περιουσιών.

Περιορίστηκαμε στον ελάχιστο αλλά πολύ σημαντικό στόχο: στην επανένωση της πατρίδας μας και του λαού μας. Επιδιώξαμε θεσμικές αλλαγές που, από τη μια, θα ενίσχυαν τη λειτουργικότητα της λύσης και από την άλλη θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για επανένωση θεσμών και λειτουργιών.

Η αρνητική στάση και οι μαξιμαλιστικές θέσεις της τουρκικής πλευράς, αλλά και η ανοχή που τα Ηνωμένα Έθνη επέδειξαν για απαιτήσεις της εκτός παραμέτρων του Σχεδίου Ανάν, δεν επέτρεψαν τη διεξαγωγή ουσιαστικών διαπραγματεύσεων, παρά τη δική μας καλή θέληση.

Ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών, ασκώντας τη διαιτητική αρμοδιότητά του, κατάρτισε το Πέμπτο Σχέδιο Ανάν, χωρίς να προϋπάρξει συμφωνία των μερών σε οποιοδήποτε από τα θέματα που είχαν εγερθεί στις διαπραγματεύσεις, στη Λευκωσία και στην Ελβετία.

Στο Πέμπτο Σχέδιο Ανάν, περιέχονται βελτιώσεις σε σύγκριση με το Τρίτο και Τέταρτο Σχέδιο Ανάν. Αυτές οι βελτιώσεις δεν ικανοποιούν τις ελάχιστες απαιτήσεις που είχαμε υποβάλει. Ούτε όσον αφορά την λειτουργικότητα του Σχεδίου, ούτε όσον αφορά την ετοιμότητα εφαρμογής του από την επόμενη των δημοψηφισμάτων, ούτε όσον αφορά την ουσιαστική επανένωση της πατρίδας μας στο οικονομικό, δημοσιονομικό και νομισματικό τομέα.

Αυτή δεν είναι η ώρα ούτε η ευκαιρία να προβώ σε λεπτομερή ανάλυση του Σχεδίου Ανάν. Αυτό θα γίνει στις επόμενες μέρες και μέχρι την διεξαγωγή των δημοψηφισμάτων.

Νομίζω, όμως, ότι είναι χρήσιμο να αναφερθώ, εν είδει παραδειγμάτων, σε μερικές πτυχές που φαίνεται να σας προβληματίζουν. Δεν θα επιχειρήσω ούτε “δαμιονοποίηση” ούτε εξωραϊσμό του Σχεδίου Ανάν. Δεν δέχομαι, όμως, τον ισχυρισμό ότι όποιος επισημαίνει αδυναμίες του Σχεδίου, αναγκαστικά επιδίδεται σε παραπληφόρηση ή ότι αυτό δεν είναι αντικειμενική ενημέρωση του λαού.

Οι προτάσεις μας για διασφάλιση της λειτουργικότητας δεν περιορίζονταν και δεν εξαντλούνταν στη σύνθεση του Προεδρικού Συμβουλίου ή στην ίδρυση και λειτουργία πρωτόδικου δικαστηρίου ή στη συμφωνία συνεργασίας για θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίθετα, επεκτείνοντο και κάλυπταν και τους επτά τομείς των προτάσεών μας, δηλαδή, τη νομοθεσία, την κεντρική τράπεζα, την κοινή νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, τη σμίκρυνση των χρονικών περιόδων ανάκτησης περιουσίας, την σμίκρυνση των μεταβατικών περιόδων, τη διοικητική διάρθρωση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, την εκλογή των μελών των κοινοβουλευτικών οργάνων, τη νομοθεσία και τους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων από διοικητικά όργανα, την εδαφική πτυχή, το θέμα των αγνοουμένων, το θέμα της Καρπασίας και άλλα. Θέλω να τονίσω emphaticά ότι όλες οι απαιτήσεις μας, που υποβλήθηκαν με πλήρη τεκμηρίωση, ήταν εντός των παραμέτρων του Σχεδίου Ανάν και δεν αφαιρούσαν δικαιώματα που το Σχέδιο Ανάν παρείχε στους Τουρκοκύπριους συμπατριώτες μας.

Αντίθετα, η τουρκική πλευρά υπέβαλε 11 απαιτήσεις που επηρεάζουν αρνητικά τα συμφέροντα των Ελληνοκυπρίων και οι οποίες υιοθετούνται, όλες, στο τελικό κείμενο του Σχεδίου Ανάν.

Τώρα καλούμαστε να κρίνουμε κατά πόσο το τελικό Σχέδιο Ανάν ικανο-

ποιεί τους ελάχιστους στόχους που έχουμε θέσει. Με αντικειμενικότητα και με αίσθημα ευθύνης, καλούμαστε να κρίνουμε εάν επιτυγχάνεται η επανένωση της πατρίδας μας σε ένα ομόσπονδο κράτος που θα 'ναι λειτουργικό, βιώσιμο, θα διασφαλίζει τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και θα δημιουργεί συνθήκες ασφάλειας και οικονομικής ευημερίας τόσο για τους Ελληνοκύπριους όσο και για τους Τουρκοκύπριους.

Κατά πόσο οι πρόνοιες του Σχεδίου Ανάν, όπως έχουν οριστικά διαμορφωθεί, μας επιτρέπουν να μετέχουμε ενεργητικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να αξιοποιήσουμε τα οφέλη που θα προκύψουν.

Με πόνο ψυχής καταλήγω στη διαπίστωση ότι και με την πιο ελαστική, την πιο επιεική κρίση, το τελικό Σχέδιο Ανάν δεν ικανοποιεί τους ελάχιστους στόχους που θέσαμε. Οι ουσιαστικότερες των προτάσεών μας δεν έγιναν αποδεκτές.

Ακόμη και στις πρόνοιες που έχουν βελτιωθεί, διαπιστώνουμε λειτουργικές δυσκολίες, περίπλοκες διαδικασίες και επικίνδυνες ασάφειες.

Η πιο βασική και θεμελιώδης ανησυχία και αγωνία μου για το μέλλον της πατρίδας μας εστιάζεται στα εξής:

Η τουρκοκυπριακή κοινότητα αποκτά όλα τα βασικά αιτήματα που διεκδίκησε από την πρώτη ημέρα εφαρμογής της λύσης. Για την ακρίβεια, 24 ώρες μετά την διεξαγωγή των δημοψηφισμάτων.

Παραμένει, ακόμη, αθέβαιο και ασαφές αν θα υπάρξει επικύρωση της Συνθήκης από το τουρκικό Κοινοβούλιο πριν τεθεί σε εφαρμογή η Ιδρυτική Συμφωνία.

Αναγνωρίζεται η οντότητά της ως "νόμιμο συνιστών κράτος". Διαγράφεται η εισβολή και η κατοχή. Οι κάτοχοι της τουρκοκυπριακής υπηκοότητας γίνονται αποδεκτοί ως νόμιμοι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι Τουρκοκύπριοι εξασφαλίζουν ισότιμη συμμετοχή στη διοίκηση του νέου ομοσπονδιακού κράτους, με το καθεστώς των ισότιμων "συμπροέδρων" και ισότιμη και ισάριθμη συμμετοχή των εκπροσώπων του τουρκοκυπριακού συνιστώστος κράτους στο Συμβούλιο, στην Επιτροπή και σε όλες τις ειδικές επιτροπές και όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αντίθετα, όλα και όσα προσδοκεί να αποκτήσει η ελληνοκυπριακή κοινότητα, έστω και από μια κακή και οδυνηρή λύση, παραπέμπονται χωρίς εγγυήσεις στο μέλλον και εξαρτώνται από την καλή πίστη της Τουρκίας να

εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει. Υπόκειται, ακόμη, στην προϋπόθεση ότι όλα θα λειτουργήσουν ομαλά.

Με λίγα λόγια “αγοράζουμε ελπίδα” με μόνο αντάλλαγμα και διασφάλιση την καλή θέληση της τουρκικής πλευράς να τηρήσει τη συμφωνία.

Η επιστροφή των κατεχομένων δικών μας εδαφών θα γίνει σε περίοδο μεταξύ τρεισήμισι μηνών και τρεισήμισι χρόνων από την υπογραφή της λύσης, χωρίς καμιά εγγύηση ότι αυτό θα εφαρμοστεί. Η πρότασή μας όπως υπαχθούν τα εδάφη αυτά υπό τον έλεγχο της Ειρηνευτικής Δύναμης και όχι του τουρκικού στρατού, έχει απορριφθεί.

Η απόκτηση περιουσιών ή αποζημιώσεων το συντομότερο που θα γίνει είναι σε περίοδο 3 χρόνων μετά την υπογραφή της λύσης και 5 χρόνων ή περισσότερων, κατά απόφαση του Συμβουλίου Περιουσιών, και μέσα από μια περίπλοκη διαδικασία με πολλές ασάφειες και δυσμενείς οικονομικές πρόνοιες για την πλευρά μας. Το κόστος των αποζημιώσεων θα κληθούν να καταβάλουν στο μεγαλύτερό του μέρος οι Ελληνοκύπριοι. Εγείρονται σοβαρά ερωτήματα αν το ομοσπονδιακό κράτος που θα εγγυηθεί το ένα τρίτο των αποζημιώσεων θα έχει το τεκμήριο έγκυρου εγγυητή για να μη σημειωθεί πτώση στην αξία των ομολόγων, όπως έγινε με το Χρηματιστήριο. Το ίδιο ισχύει και για τον Οργανισμό Δανειοδότησης με υποθήκη για απόκτηση των περιουσιών Ελληνοκυπρίων που δεν θα επιστραφούν από Τουρκοκύπριους.

Πρόσφατα έχει αναχθεί σε μεγάλο θέμα και παρουσιάζεται ως σημαντική παραχώρηση προς τους Ελληνοκυπρίους η ευχέρεια απόκτησης δευτερεύουσας κατοικίας στο τουρκοκυπριακό συνιστών κράτος.

Ασφαλώς αυτό το δικαίωμα θα είχε μεγάλη σημασία, αν ήταν αυτόματο και γενικό.

Δυστυχώς οι πρόνοιες του σχετικού συνταγματικού νόμου και της πράξης προσαρμογής που θα εγκρίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθορίζουν ότι αυτό το δικαίωμα δεν είναι αυτόματο.

Αντίθετα, το τουρκοκυπριακό συνιστών κράτος έχει δικαίωμα και ευχέρεια, με δικό του νόμο, να ρυθμίζει και να περιορίζει αυτό το δικαίωμα για μια δεκαπενταετία ή μέχρις ότου το ακαθάριστο εθνικό προϊόν του τουρκοκυπριακού συνιστώντος κράτους φθάσει στο 85% του κατά κεφαλή εισοδήματος του ελληνοκυπριακού συνιστώντος κράτους.

Η επιστροφή των προσφύγων υπό τουρκοκυπριακή διοίκηση προβλέπεται να γίνει με τέτοια χρονοδιαγράμματα και ποσοστώσεις που δεν δημιουργούν

συνθήκες ασφάλειας, για να μπορέσουν με βεβαιότητα οι πρόσφυγες να ασκήσουν αυτό το δικαίωμα, και να έχουν βεβαιότητα ότι θα έχουν ασφάλεια ή ότι θα έχουν σχολεία για τα 3, 10 ή 20 παιδιά τους. Και δυστυχώς δεν αποκτούν όλοι οι πρόσφυγες το αναφαίρετο δικαίωμα της επιστροφής. Επιπλέον, οι Ελληνοκύπριοι που θα ζουν στο τουρκοκυπριακό συνιστών κράτος θα στερούνται των πολιτικών τους δικαιωμάτων και του δικαιώματος ψήφου για την Γερουσία, κατά παράβαση κάθε δημοκρατικής αρχής.

Με το τελικό Σχέδιο Ανάν δεν ικανοποιήθηκαν οι Κύπριοι αλλά ικανοποιήθηκε απόλυτα η επιδίωξη της Τουρκίας να ελέγχει και να κηδεμονεύει την Κύπρο. Παραμένουν στην ουσία όλοι οι έποικοι, ενώ μετά από 19 χρόνια εμφανής είναι η πιθανότητα της κατάρτησης της παρέκκλισης του 5% Ελλήνων και Τούρκων υπηκόων που θα μπορούν να εγκατασταθούν στην Κύπρο, με ορατό τον κίνδυνο για νόμιμο μαζικό εποικισμό της Κύπρου από την Τουρκία. Διότι η συνέχιση της διασφάλισης του 5%, μετά τα 19 χρόνια, θα εξαρτάται από την έγκριση νόμου από το Προεδρικό Συμβούλιο, τη Βουλή και τη Γερουσία, όπου χρειάζεται και η συναίνεση των αντίστοιχων τουρκοκυπριακών μελών αυτών των οργάνων.

Η παραμονή έστω και μικρού αριθμού τουρκικών στρατευμάτων μόνιμα στην Κύπρο, με διευρυμένα παρεμβατικά δικαιώματα στο ελληνοκυπριακό κρατίδιο χωρίς εγγυητικούς μηχανισμούς, ενώ εμείς θα έχουμε διαλύσει την Εθνική Φρουρά, δημιουργεί συνθήκες ανασφάλειας για τους Ελληνοκυπρίους. Τόσο ο εποικισμός όσο και η συνεχής παρουσία τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο δεν εξυπηρετεί βέβαια ούτε τους Ελληνοκύπριους ούτε τους Τουρκοκύπριους, παρά μόνο την Τουρκία.

Μέσα από προσεκτική μελέτη των οικονομικών πτυχών του Σχεδίου Ανάν, διαπιστώνουμε ότι είναι αμφίβολη η οικονομική βιωσιμότητά του. Η εφαρμογή των σχετικών προνοιών συνεπάγεται δυσβάστακτες οικονομικές επιπτώσεις για τους Ελληνοκύπριους, ενώ η όλη δομή του Σχεδίου θα οδηγήσει, αν όχι σε κατάρρευση της κυπριακής οικονομίας, σίγουρα σε σοβαρή οικονομική κρίση και επιπτώσεις στο βιοτικό επίπεδο των Ελληνοκυπρίων που με τόσες θυσίες οικοδομήσαμε.

Οι λειτουργικές αδυναμίες του Σχεδίου θέτουν, μεταξύ άλλων, σε κίνδυνο την ομαλή δραστηριότητα και συμμετοχή της Κύπρου, με μια φωνή, στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ενώ με πολλές θυσίες οι Ελληνοκύπριοι κατέκτησαν την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πολύ εύκολα μπορεί να

οδηγηθούμε σε “αδρανοποίηση” της ένταξης μέχρι την υιοθέτηση όλων των απαραίτητων ομοσπονδιακών και περιφερειακών νομοτυπικών μέτρων ή της απώλειας των ωφελημάτων της ένταξης ή της αντιμετώπισης εμποδίων στη συμμετοχή της Κύπρου στην ΟΝΕ και τους άλλους ευρωπαϊκούς θεσμούς.

Με άλλα λόγια, το Σχέδιο Ανάν δεν καταλύει την ντε φάκτο διχοτόμηση, αλλά αντίθετα τη νομιμοποιεί και την εμβαθύνει. Το ερώτημα, λοιπόν, δεν είναι αν θέλουμε τη λύση και επανένωση της πατρίδας μας. Διότι σε αυτό το ερώτημα, η καθολική απάντηση είναι “ναι”. Το πραγματικό ερώτημα είναι εάν το Σχέδιο Ανάν επιφέρει την επανένωση ή αν διαιωνίζει τη διαίρεση και, μάλιστα, με τη συγκατάθεση και υπογραφή μας.

Το Σχέδιο Ανάν δεν οδηγεί στην επανένωση των δυο κοινοτήτων, αλλά αντίθετα προωθεί το μόνιμο διαχωρισμό με περιορισμούς στη διακίνηση, εγκατάσταση, στο δικαίωμα κτήσεως περιουσίας, στην άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων και των άλλων χωριστικών στοιχείων του.

Ενώ η ενοποίηση της οικονομίας θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ενοποιητική δυναμική, με κοινούς οικονομικούς στόχους, κοινά οικονομικά προβλήματα, κοινούς αγώνες και ακόμη μελλοντικά οργάνωση των εργαζομένων σε κοινές συντεχνίες, κάτι που εξυπηρετούσε την Κύπρο, τελικά επιβλήθηκε χωριστή οικονομία. Δεν θα υπάρχει κοινή νομισματική, δημοσιονομική πολιτική και δεν θα επιτρέπονται επενδύσεις ελληνοκυπριακών επιχειρήσεων στο τουρκοκυπριακό συνιστών κράτος.

Ο στόχος της επανένωσης της πατρίδας μας και του λαού της δεν επιτυγχάνεται. Με την μετατροπή των διαιρετικών προνοιών του Σχεδίου σε πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκλείπει ακόμη και η αμυδρή ελπίδα για εξέλιξη και βελτίωση μελλοντικά της λύσης. Ο στόχος της τουρκοκυπριακής πλευράς για δυο λαούς, με δυο κράτη που θα ζουν χωριστά και απλά θα συνεργάζονται, επιτυγχάνεται απόλυτα.

Είναι σωστό ότι η διαδικασία διαπραγματεύσεων συνεπάγεται συμβιβασμούς. Μειώνοντας το χάσμα των διαφορετικών επιδιώξεων και των διαφορών. Μια διαδικασία “πάρε-δώσε”.

Υπάρχουν πολλές πτυχές και πρόνοιες του Σχεδίου Ανάν, για τις οποίες δεν είμαι ικανοποιημένος από τους συμβιβασμούς που επιβλήθηκαν, χωρίς καν να προηγηθεί διαπραγμάτευση και με πλήρη παραγνώριση των δικών μας τεκμηριωμένων απαιτήσεων.

Δεν είμαι ικανοποιημένος, για παράδειγμα, από τη μείωση του αριθμού των εκτοπισμένων που θα επιστρέψουν.

Δεν είμαι ικανοποιημένος από τις ποιοτικές και ποσοστιαίες μειώσεις στα περιουσιακά δικαιώματα των νομίμων ιδιοκτητών περιουσιών στα κατεχόμενα.

Αυτά αποτελούν δυσμενέστερες πρόνοιες από αυτές που υπήρχαν στο Σχέδιο Ανάν Τρία ή στο Σχέδιο Ανάν Τέσσερα που το Εθνικό Συμβούλιο έκρινε ότι δεν ήταν αποδεκτό ως λύση, αλλά μόνο ως βάση για διαπραγματεύση, με στόχο την βελτίωση αυτών των προνοιών. Τώρα αυτές οι πρόνοιες έχουν γίνει δυσμενέστερες για τους Ελληνοκύπριους.

Μας ζητούν να δεχτούμε αυτές τις πιο δυσμενείς προσαρμογές, μέσα στο πνεύμα του συμβιβασμού. Μας λένε ότι δεν μπορεί να προκύψει λύση, αν δεν γίνουν τέτοιοι οδυνηροί συμβιβασμοί, και ότι πρέπει να βρεθεί η μέση λύση.

Όμως, υπάρχουν θέματα αρχών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπου η “μέση λύση” δεν συνιστά την σωστή απάντηση. Η ολοφάνερη και σωστή αρχή δεν είναι ο νόμιμος ιδιοκτήτης να μοιραστεί την περιουσία του με τον παράνομο εισβολέα ή να διεκδικήσει αποζημιώσεις για την αποστέρηση της περιουσίας του, που, μάλιστα, σε τελευταία ανάλυση θα τις καταβάλει ο ίδιος, αφού το ένα τρίτο των αποζημιώσεων θα το εγγυηθεί το ομοσπονδιακό κράτος, οι πόροι του οποίου θα προέρχονται κατά τα εννέα δέκατα από Ελληνοκύπριους και μόνο το ένα δέκατο από τους Τουρκοκύπριους.

Το Σχέδιο Ανάν προνοεί ότι μετά από 19 χρόνια ή μέχρι την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όποιο συμβεί πρώτο, οι κατοικούντες αντίστοιχα σε κάθε ένα από τα δυο συνιστώντα κράτη οι οποίοι έχουν ως μητρική γλώσσα την επίσημη γλώσσα του άλλου συνιστώντος κράτους, δεν μπορούν να υπερβαίνουν το ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού εκείνου του συνιστώντος κράτους. Δηλαδή οι ομιλούντες την ελληνική γλώσσα σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούν να υπερβαίνουν το 1/3 του συνολικού πληθυσμού του τουρκοκυπριακού κρατιδίου.

Αυτό αν και είναι θετικό, εν τούτοις αξίζει να αναφερθεί ότι στα προηγούμενα Σχέδια Ανάν δεν υπήρχε ούτε ο χρονικός ούτε ο ποσοστιαίος περιορισμός του ενός τρίτου, από τη στιγμή που η Τουρκία θα καθίστατο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρόσθετα, σύμφωνα με το Σχέδιο Ανάν, τώρα στο ένα τρίτο της έκτασης γης που θα μπορούν να αποκτήσουν οι Ελληνοκύπριοι στο τουρκοκυπριακό

συνιστών κράτος (και, αντίστοιχα, οι Τουρκοκύπριοι στο ελληνοκυπριακό συνιστών κράτος) προστίθεται και το κριτήριο “της αξίας” τους ενός τρίτου και η προϋπόθεση ότι από αυτό το ένα τρίτο εξαιρούνται οι περιουσίες τις οποίες δικαιούται ο σημερινός Τουρκοκύπριος χρήστης.

Οι πιο σοβαρές ανησυχίες και προβληματισμοί μου για το Σχέδιο Ανάν, δεν εστιάζονται στους συμβιβασμούς που προτάθηκαν ή επιβλήθηκαν, που πολλοί κρίνουν ως άδικους για την πλευρά μας.

Άλλωστε, εδώ και πολύ χρόνο, έχω πει ότι η οποιαδήποτε λύση που θα εξευρεθεί κάτω από τη σκιά και τα τετελεσμένα της εισβολής και της παρουσίας 35.000 τουρκικού στρατού στην Κύπρο δεν μπορούσε να είναι δίκαιη. Αυτό το τμήμα είμαστε έτοιμοι να το καταβάλουμε προκειμένου να βρεθεί λύση στο Κυπριακό. Αν, όμως, δεν μπορούσε να είναι δίκαιη η λύση, έπρεπε να επιδιώξουμε να είναι τουλάχιστο λειτουργική ώστε να είναι βιώσιμη.

Χωρίς λειτουργικότητα, χωρίς αποτελεσματική διαδικασία για επίλυση των αδιεξόδων σε ένα καθεστώς όπου οι αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται με βάση ισοτιμίας, δηλαδή 50% με 50%, παρέχεται σε κάθε πλευρά η ευχέρεια και η δυνατότητα να δημιουργούν αδιέξοδα που θα οδηγούν σε παράλυση τις διοικητικές λειτουργίες του κράτους.

Μια παράλυση που, όταν συνεχίζεται, αναπόφευκτα θα οδηγήσει σε διάλυση της κρατικής λειτουργίας, προτού καν εφαρμοστεί η “νέα κατάσταση πραγμάτων”, το νέο Κράτος.

Να θυμούμαστε πάντα ότι εμείς δίνουμε από την επόμενη των δημοψηφισμάτων όλα όσα επιδιώκει η τουρκοκυπριακή πλευρά, και το κράτος μας καταλύεται, ενώ εμείς θα αναμένουμε να εξασφαλίσουμε τα δικά μας ανταλλάγματα, όπως επιστροφή εδαφών, περιουσίες και εγκατάσταση, στο μέλλον.

Από τριάντισι χρόνια για επιστροφή κατεχομένων εδαφών, σε πέντε χρόνια για την επανάκτηση περιουσίας ή αποζημίωσης για περιουσία στο τουρκοκυπριακό συνιστών κράτος, και από τρία μέχρι 19 χρόνια για σταδιακή επιστροφή στο τουρκοκυπριακό συνιστών κράτος. Στο μεταξύ η Κυπριακή Δημοκρατία θα έχει εξαφανιστεί 24 ώρες μετά τα δημοψηφίσματα.

Οι σοβαρές ανησυχίες μου δεν είναι γι’ αυτά τα άδικα και αβέβαια.

Οι ανησυχίες μου εστιάζονται και οφείλονται στην αβεβαιότητα για τη νέα Κύπρο που θα προκύψει από αυτό το Σχέδιο Ανάν.

Από την ευχέρεια και τη δυνατότητα του νέου κράτους να εγκαθιδρυθεί

και να λειτουργήσει. Από την ικανότητά του να διαδραματίσει τον σωστό ρόλο του μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως εποικοδομητικό μέλος και όχι ως ενοχλητικός συνεταίρος. Από την ανησυχία μου αν το νέο καθεστώς θα μπορεί, λόγω των αδιεξόδων στη λήψη αποφάσεων, να έχει ρόλο και λόγο στα Ηνωμένα Έθνη και άλλα διεθνή βήματα.

Από την αγωνία μου αν η κυβέρνηση του ομοσπονδιακού κράτους θα μπορεί να διασφαλίσει στους πολίτες του την οικονομική δυνατότητα και τις ευκαιρίες για ευημερία, ευμάρεια, ειρήνη και ασφάλεια σε ένα κράτος δικαίου, δημοκρατίας, συναίνεσης, που θα σέβεται και θα προασπίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα του κάθε πολίτη.

Αντί αυτού, το Σχέδιο Ανάν απαιτεί από μένα να απευθύνω επιστολή στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με την οποία ζητώ να καταστεί η Ιδρυτική Συμφωνία πρωτογενές Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι που να εμποδίζεται ο κάθε Κύπριος πολίτης να διεκδικήσει τα ανθρώπινα δικαιώματά του από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Ακόμη, απαιτεί να απευθύνω άλλη επιστολή στο Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με την οποία να απαιτώ απόσυρση όλων των προσφυγών που πολίτες κατέθεσαν και εκκρεμούν σε αυτό το δικαστήριο.

Δεν είναι δυνατό ούτε θεωρώ ότι μου είναι επιτρεπτό, ως θεματοφύλακας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του κάθε πολίτη, να προβώ σε τέτοια ενέργεια που στην ουσία θα αφαιρεί από τον πολίτη το δικαίωμα να διεκδικήσει τα ανθρώπινα δικαιώματά του που είναι κατοχυρωμένα με διεθνείς συνθήκες που έχει επικυρώσει η Κυπριακή Δημοκρατία.

Με την ίδια υπευθυνότητα που πρέπει να αξιολογήσουμε τους κινδύνους από την υιοθέτηση του Σχεδίου Ανάν, πρέπει να μελετήσουμε και τις πιθανές επιπτώσεις από την απόρριψή του. Δεν συμμερίζομαι τις υπερβολές και τους εκβιασμούς που οι υποστηρικτές του Σχεδίου προβάλλουν στο λαό. Πρέπει να είμαστε έντιμοι και ειλικρινείς έναντι του λαού.

Λογικά υποβάλλεται το ερώτημα, ποιες θα είναι οι συνέπειες αν ο λαός στο δημοψήφισμα ψηφίσει "όχι".

Αν ο κυρίαρχος λαός με τη ψήφο του απορρίψει το Σχέδιο, σε μία εβδομάδα η Κυπριακή Δημοκρατία θα καταστεί πλήρες και ισότιμο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα πετύχουμε ένα στρατηγικό στόχο που από κοινού θέσαμε για να αναβαθμίσουμε και να θωρακίσουμε πολιτικά την Κυπριακή Δημοκρατία. Είναι δογματισμός και υποδηλοί άγνοια των κανόνων

της διεθνούς πολιτικής η άποψη ότι αυτή θα είναι η τελευταία πρωτοβουλία για λύση του Κυπριακού. Οι βασικοί παράμετροι που επέφεραν αυτή την πρωτοβουλία θα συνεχίσουν να υπάρχουν και μετά την 25η Απριλίου. Η ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα είναι δεδομένη. Η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας επίσης θα συνεχιστεί και έτσι η Άγκυρα θα βρίσκεται υπό συνεχή αξιολόγηση για την υιοθέτηση και εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κεκτημένου. Το διεθνές ενδιαφέρον για εξομάλυνση και ειρήνευση της περιοχής μας θα συνεχίσει να υπάρχει.

Δεν υπάρχουν προϋποθέσεις για αναγνώριση του ψευδοκράτους από χώρες που έχουν σημασία. Όπως είναι οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γιατί αυτές έχουν ήδη υπογράψει με την Κυπριακή Δημοκρατία τη Συνθήκη Ένταξης που απαγορεύει τέτοια αναγνώριση. Όσα δε λέγονται για διεθνή απομόνωση, αποτελούν εκδιασμό άνευ περιεχομένου. Η Κύπρος θα 'ναι η μόνη χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου με αναβαθμισμένο ρόλο αλλά και ευθύνες. Δεν θα επαναπαυθούμε, όμως, με την ένταξή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Δεν θα παύσουμε να αγωνιζόμαστε για την επίλυση του Κυπριακού. Η ιστορία δεν τελειώνει την 1η Μαΐου. Θα συνεχίσουμε να αναλαμβάνουμε πρωτοβουλίες για λύση και να προωθούμε μέτρα στήριξης των συμπατριωτών μας Τουρκοκυπρίων.

Απευθυνόμενος στους συμπατριώτες μας Τουρκοκυπρίους, θέλω να υπογραμμίσω την πραγματική μας έγνοια για μια λύση που να εξυπηρετεί και τα δικά τους συμφέροντα. Ουδέποτε απέβλεψα σε φαλκίδευση ή στέρηση των δικαιωμάτων τους. Οι προτάσεις που κατέθεσα στις συνομιλίες και τα μέτρα στήριξής τους που εξήγγειλα πριν από έναν περίπου χρόνο, αποτελούν απτή απόδειξη. Αυτή μου η στάση πηγάζει από την ειλικρινή μου πεποίθηση ότι ο σεβασμός της αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων τους, η παραχώρηση σ' αυτούς ακόμη περισσότερων δικαιωμάτων για να νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια, η αναγνώριση και η ισοτιμία τους, η ισομερής πρόοδος και ευημερία τους, αποτελούν θεμελιακές προϋποθέσεις για την ειρήνη και την ομαλότητα στην Κύπρο. Γι' αυτό και θα αποτελούν μόνιμο στόχο της πολιτικής μας. Εμείς δεν έχουμε ένσταση, αντίθετα υποστηρίζουμε τις προσδοκίες της Τουρκίας για καθορισμό σύντομης ημερομηνίας έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Διότι μια Τουρκία που θα βρίσκεται στη διαδικασία ενταξιακών συνομιλιών, θα βρίσκεται κάτω από συνεχή πίεση, και δική μας, να απο-

δεικνύει συνεχώς ότι συμπεριφέρεται σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Κεκτημένο και τις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Είμαστε πάντα έτοιμοι για μετάλλαξη του σημερινού κράτους σε ομοσπονδία που θα διέπεται καθοριστικά από δημοκρατικές αρχές και από πλήρη σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Εγγύηση για την ειλικρίνεια αυτών των προσανατολισμών μας αποτελεί η ένταξή μας στο πολιτικό σύστημα και τις αρχές δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή η εγγύηση καλύπτει αξιόπιστα και τους Τουρκοκυπρίους και τις ανάγκες ασφαλείας της Τουρκίας.

Εκείνο που ζητώ από τους συμπατριώτες μας Τουρκοκύπριους να κατανοήσουν είναι ότι, όσο δεν δέχομαι να καταπατηθούν τα δικά τους δικαιώματα και συμφέροντα, άλλο τόσο οφείλω να υπερασπιστώ τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των Ελληνοκυπρίων.

Τις πιθανές συνέπειες από την απόρριψη του Σχεδίου, πρέπει να τις αντιπαραθέσουμε με τους κινδύνους που εμπερικλείει το Σχέδιο Ανάν όπως προανέφερα. Θα πρέπει ακόμη να μας προβληματίσει το τίμημα που καλούμαστε να πληρώσουμε με την αποδοχή ενός Σχεδίου που αδικεί τον κυπριακό ελληνισμό και δεν παρέχει σοβαρά εχέγγυα λειτουργικότητας και βιωσιμότητας. Καλούμαστε να καταλύσουμε την Κυπριακή Δημοκρατία, το μόνο έρεισμα ασφαλείας του λαού μας και εγγύηση της ιστορικής μας φυσιογνωμίας. Να καταλύσουμε τη διεθνώς αναγνωρισμένη κρατική μας οντότητα ακριβώς τη στιγμή που ενισχύεται η διεθνής πολιτική της βαρύτητα, με την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οφείλουμε να εκτιμήσουμε με σοβαρότητα τους κινδύνους από μια πιθανή κατάρρευση της νέας κατάστασης πραγμάτων, γιατί τα δεδομένα που θα δημιουργηθούν δεν θα είναι αναστρέψιμα. Κατάρρευση του ομόσπονδου κράτους θα οδηγήσει με μαθηματική ακρίβεια σ' αυτό που όλοι θέλουμε να αποφύγουμε: στη διχοτόμηση μέσα από τη διεθνή αναγνώριση των δυο συνιστώντων κρατών.

Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ,

Ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας και εκλεγμένος εκπρόσωπος της Ελληνοκυπριακής Κοινότητας, ανέλαβα τη βαριά ευθύνη της διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων. Αισθάνομαι βαρύ το χρέος να δηλώσω δημόσια, με ειλικρίνεια και παρρησία, τη δική μου αποτίμηση και τη δική μου απόφαση.

Ανέλαβα εξουσία με εντολή όπως διαπραγματευτώ λύση του Κυπριακού

προβλήματος βάσει του Σχεδίου Ανάν, όχι όμως και με εντολή να προσυπογράψω οποιαδήποτε λύση ήθελε προκύψει από τις διαπραγματεύσεις.

Εντολή συμμετοχής στη διακυβέρνηση της χώρας, βάσει του νέου Συντάγματος το οποίο θα προκύψει, δεν έχω, ούτε θα μπορούσε να μου ανατεθεί τέτοια εντολή. Ούτε έχω εντολή να προσυπογράψω οποιοδήποτε νέο Σύνταγμα, το οποίο θα τεθεί προς κρίση από το λαό. Μόνο Πρόεδρος, στον οποίο ρητά παρέχεται εντολή να θέσει την προτεινόμενη μεταμόρφωση της Πολιτείας σε δημοψήφισμα, δικαιούται να προσυπογράψει το νέο Σύνταγμα, ως αντικείμενο κρίσης από το λαό. Πέραν τούτου, εντολή του λαού είναι απαραίτητη για την άσκηση της συμπροεδρίας στη διακυβέρνηση της χώρας με τους προτεινόμενους νέους θεσμούς.

Τα συναισθήματά μου δεν είναι διαφορετικά από τα δικά σας. Στην υπηρεσία σας έχω τάξει τον εαυτό μου και πριν αλλά ιδιαιτέρως από την ανάδειξή μου στην προεδρία της Κυπριακής Πολιτείας. Στόχος και γνώμονας της κάθε πράξης μου είναι το συμφέρον του λαού και τίποτε άλλο, με αφοσίωση και πλήρη ανάληψη των ευθυνών μου και με παρρησία λόγου και έργου. Η τελική απόφαση ήταν πάντα και παραμένει δική σας. Η ετυμηγορία σας θα εκφραστεί στο Δημοψήφισμα της 24ης του Απριλίου.

Συνεκτιμώντας όλα τα δεδομένα με ψυχραιμία και αντικειμενικότητα αλλά και με πλήρη συναίσθηση της ιστορικότητας των στιγμών και το βάρος της ευθύνης που μου αναλογεί, λυπούμαι ειλικρινά, γιατί δεν μπορώ να αποδεχθώ και να υπογράψω το Σχέδιο Ανάν όπως τελικά διαμορφώθηκε.

Παρέλαβα κράτος διεθνώς αναγνωρισμένο. Δεν θα παραδώσω “κοινότητα” χωρίς δικαίωμα λόγου διεθνώς και σε αναζήτηση κηδεμόνα. Και όλα αυτά έναντι κενών, παραπλανητικών, δήθεν, προσδοκιών. Έναντι της ανεδαφικής ψευδαίσθησης ότι η Τουρκία θα τηρήσει τις δεσμεύσεις της.

Συμπατριώτισσες, συμπατριώτες,

Στις 24 Απριλίου θα τοποθετηθείτε με ένα ΝΑΙ ή ένα ΟΧΙ στο Σχέδιο Ανάν. Θα αποφασίσετε για το παρόν και το μέλλον της Κύπρου. Για τη γενιά μας, αλλά και τις γενιές που θα έρθουν μετά από εμάς.

Έχω εμπιστοσύνη στην κρίση σας. Είμαι βέβαιος ότι δεν σας αγγίζουν ψεύτικα διλήμματα. Ότι δεν σας τρομάζουν απειλές για δήθεν διεθνή απομόνωση. Ότι δεν σας πείθουν τα περί δήθεν τελευταίας ευκαιρίας.

Είμαι βέβαιος ότι εξακολουθούν να έχουν για σας νόημα οι ηθικές αρχές

του λαού μας, του πολιτισμού και του εθνικού ιστορικού μας βίου, τον οποίο θέλετε να συνεχίσουμε με ασφάλεια, δικαιοσύνη, ελευθερία και ειρήνη.

Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ,

Στη ζυγαριά του ΝΑΙ και του ΟΧΙ, πολύ βαρύτερες και πολύ πιο επαχθείς θα είναι οι συνέπειες του ΝΑΙ.

Σε καλώ να απορρίψεις το Σχέδιο Ανάν.

Σε καλώ να πεις στις 24 του Απρίλη ένα δυνατό ΟΧΙ.

Σε καλώ να υπερασπιστείς το δίκαιο, την αξιοπρέπεια και την ιστορία σου.

Με αίσημα ευθύνης απέναντι στην ιστορία, στο παρόν και το μέλλον της Κύπρου και του λαού μας, σε καλώ να μην υποθηκεύσεις το μέλλον στην πολιτική βούληση της Τουρκίας. Να προασπιστείς την Κυπριακή Δημοκρατία, λέγοντας ΟΧΙ στην κατάλυσή της. Να συστρατευτείς για μια νέα ελπιδοφόρα πορεία επανένωσης της πατρίδας μας μέσα από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Καλή Ανάσταση σε όλους!»

ΠΡΟΤΑΣΗ Κ.Ε. ΑΚΕΛ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ (10/4/2004)

«Η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ [...] διαμόρφωσε την εξής πρόταση προς την Παγκύπρια Συνδιάσκεψη του Κόμματος:

1. Το ΑΚΕΛ ως κόμμα σοβαρό, το οποίο θέλει να τιμά την ιστορία και τους αγώνες του, υποσχέθηκε στον κυπριακό λαό ότι θα ενδιατρίψει με σοβαρότητα, υπευθυνότητα, ψυχραιμία και σε βάθος στις εξελίξεις...

2. Το ΑΚΕΛ έχει λάβει σοβαρότατα υπόψη τα ισοζύγια δυνάμεων διεθνώς, το διεθνή παράγοντα και τις απόψεις του...

3. Έχει ενδιατρίψει σε βάθος στην κατάσταση που επικρατεί στο εσωτερικό μέτωπο και στη διάσπαση που το χαρακτηρίζει, την ώρα που επιβάλλεται η μεγαλύτερη συναίνεση και ενότητα.

4. Πρώτιστα, όμως, το ΑΚΕΛ έχει λάβει σοβαρότατα υπόψη το λαό και τους εργαζόμενους, Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, από τον οποίο προέρχεται και αποκλειστικά υπηρετεί.

5. Δήφθηκαν επίσης υπόψη τα αισθήματα ανασφάλειας τα οποία διακατέχουν την πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων συμπατριωτών μας, είτε αυτά προέρχονται από τη μακρόχρονη παρουσία των κατοχικών στρατευμάτων και

την ντε φάκτο διχοτόμηση, είτε αυτά καλλιεργούνται από ορισμένους κύκλους.

6. Αλήφθηκε υπόψη το γεγονός ότι το σχέδιο Ανάν παρουσιάστηκε τον τελευταίο καιρό μπροστά στο λαό με υπογραμμισμένα τα αρνητικά του στοιχεία και υποβαθμισμένα τα θετικά του στοιχεία.

7. Το ΑΚΕΛ έχει εμπεδώσει στη συνείδηση του λαού, με τη ζωή και τη δράση του, την αντίληψη ότι τάσσεται υπέρ μιας συμβιβάστικής λύσης που ποτέ δεν απέκρυψε ότι θα είναι οδυνηρή, ως αποτέλεσμα του φασιστικού πραξικοπήματος και της τουρκικής εισβολής, που ακολούθησε.

8. Σήμερα το κόμμα μας βρίσκεται μπροστά σε ένα σχέδιο που τα θετικά του στοιχεία με την πιθανή αποδοχή του θα μπορούσαν, παρά τους κινδύνους, να δημιουργήσουν ελπιδοφόρα προοπτική για ειρηνική συμβίωση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Το ΑΚΕΛ δεν συμμερίζεται εκτιμήσεις του Πρόεδρου της Δημοκρατίας σχετικά με πρόνοιες του σχεδίου Ανάν και ιδιαίτερα με την εκτίμηση ότι αυτό “δεν καταλύει την ντε φάκτο διχοτόμηση, αλλά αντίθετα τη νομιμοποιεί και την εμβαθύνει”. Η ηγεσία του κόμματος θα αναπτύξει διάλογο με τον Πρόεδρο σ’ αυτά τα ζητήματα στα πλαίσια της συνεργασίας μας.

9. Η Κ.Ε. διαπιστώνει πως η κατάσταση που δημιουργήθηκε στο εσωτερικό μέτωπο οδηγεί στην απόρριψη του σχεδίου, ακόμα και ως βάση για διαπραγμάτευση, πράγμα που ενισχύει τον εθνικισμό-σοβινισμό...

10. Συνυπολογίζοντας όλα τα αντικειμενικά δεδομένα που είναι σήμερα μπροστά μας, το ΑΚΕΛ καλεί τα Ηνωμένα Έθνη και το διεθνή παράγοντα να προχωρήσουν στην αναβολή των δημοψηφισμάτων για μερικούς μήνες ώστε να προηγηθεί η δυνατότητα αντικειμενικής παρουσίασης του σχεδίου στο λαό, να δοθεί η δυνατότητα διαπραγμάτευσης στη βάση που αναφέραμε πιο πάνω και κάλυψης των κενών που υπάρχουν, έτσι που να καταστεί δυνατή η έγκρισή του από τη μεγάλη πλειοψηφία του λαού, Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

11. Σε αντίθετη περίπτωση το ΑΚΕΛ θα είναι υποχρεωμένο να μην υποστηρίξει την έγκριση του σχεδίου Ανάν στο δημοψήφισμα.»

ΔΗΛΩΣΗ ΧΡΙΣΤΟΦΙΑ (14/4/2004)

«[...] Βέβαια μπορούμε να επιλέξουμε την οδό του ασυμβίβαστου αγώνα, που φαινομενικά είναι η πλέον επαναστατική, η πλέον μαρξιστική, αν θέλετε.

Φαινομενικά όμως, γιατί αν αυτός ο ασυμβίβαστος αγώνας θα έχει ως αποτέλεσμα να περνά ο καιρός και να παγιώνεται η διχοτόμηση, πρέπει να διερωτηθούμε αν έχουμε την πολυτέλεια της αναμονής. Πρέπει να διερωτηθούμε πώς θα είναι η Κύπρος αν περάσουν ακόμα μερικές δεκαετίες με άλυτο το Κυπριακό. [...] Γ'π' αυτές τις συνθήκες πρέπει να αξιολογήσουμε το συμβιβασμό που σήμερα βρίσκεται μπροστά μας και όχι να απορρίψουμε τον κάθε συμβιβασμό. Αυτή πιστεύω πως είναι η πραγματική μαρξιστική προσέγγιση. [...]

Επειδή κρίναμε ότι παρά τα αρνητικά του στοιχεία το σχέδιο προνοεί για μια επανενωμένη ομοσπονδιακή Κύπρο, το αποδεχτήκαμε ως βάση για διαπραγμάτευση. [...]

Οι εκτιμήσεις ότι με τη λύση που προτείνει το σχέδιο Ανάν διαλύεται τάχα η Κυπριακή δημοκρατία και ότι το σχέδιο νομιμοποιεί και εμβαθύνει τη διχοτόμηση δεν είναι ορθές και δεν μας βρίσκουν σύμφωνους. Αν ήταν αυτές οι εκτιμήσεις μας, τότε δεν θα έπρεπε να γίνει αποδεκτό το σχέδιο Ανάν, ούτε καν ως βάση διαπραγμάτευσης. Όχι μόνον έγινε δεκτό σαν βάση διαπραγμάτευσης, αλλά φορτικά επαναλαμβάνουμε όλοι μας, προεξάρχοντας του Προέδρου, ότι ως ελληνοκυπριακή πλευρά δεν επιδιώκουμε αλλαγές στην ουσία και τη φιλοσοφία του σχεδίου. [...]

Στελέχη μας έπεσαν στην παγίδα της άκρατης προπαγάνδας ενός στείρου "όχι", που εκπέμπεται καθημερινά από πολλές κατευθύνσεις. Ένεκα αυτής της προπαγάνδας διαμόρφωσαν άποψη, αρνούμενοι να ακούσουν τον όποιο προβληματισμό της ηγεσίας του κόμματος. Παρουσιάστηκαν έτοιμοι ακόμα και με την υποψία ότι πιθανόν η ηγεσία του κόμματος να κλίνει προς την μια ή την άλλη άποψη, να αφορίσουν με απαράδεκτους χαρακτηρισμούς και ορισμένοι πολύ "φανατικοί" να ζητήσουν και την κεφαλήν μας επί πίνακι. [...]

Δεν διαφεύγει της προσοχής μας ότι η πολυπλοκότητα πολλών διατάξεων της λύσης, οι ασάφειες που εξακολουθούν να υπάρχουν, εγκυμονούν κινδύνους. Κατά συνέπεια, απαιτείται πολλή καλή θέληση για να λειτουργήσει η προτεινόμενη λύση και μέχρι σήμερα δεν έχουμε απτά δείγματα αυτής της βούλησης από την πλευρά της Τουρκίας. Από την άλλη, όμως, πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι η Κύπρος από την 1η του Μάη εντάσσεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, άρα το περιβάλλον της λύσης θα είναι ριζικά διαφορετικό από τα σημερινά δεδομένα. Δεν πρέπει επίσης να διαφεύγει την προσοχή

μας πως δεν θα είναι προς το συμφέρον των ευρωπαϊκών φιλοδοξιών της Τουρκίας να δημιουργεί νέες εντάσεις στο νησί. [...]

Οι θιασώτες του “όχι” εκμεταλλεύθηκαν το κενό που αντικειμενικά δημιουργούσε τόσο ο δικός μας προβληματισμός όσο και άλλων, για να παρουσιάσουν, και μάλιστα με τα πιο μελανά χρώματα, τις αρνητικές και μόνο πτυχές του σχεδίου. Υπήρξε υπερβολή, διαστρέβλωση και παραπληροφόρηση. Το υπαρκτό αίσθημα ανασφάλειας, που οφείλεται στη μακρόχρονη παρουσία των κατοχικών στρατευμάτων και στην ντε φάκτο διχοτόμηση, έτυχε εκμετάλλευσης. Οι αντίπαλοι της ομοσπονδιακής λύσης με αφορμή τα αρνητικά στοιχεία του σχεδίου Ανάν βρήκαν την ευκαιρία να στρέψουν τα πυρά τους ενάντια σε αυτή τούτη τη λύση ομοσπονδίας. Οι εθνικιστές κάθε απόχρωσης βρήκαν την ευκαιρία να χύσουν ξανά το δηλητήριο του εθνικισμού-σοβινισμού. Όσοι αισθάνονται να βολεύονται με την παρούσα διχοτομική κατάσταση εξαπέλυσαν σταυροφορία κατά του σχεδίου, καπηλεύόμενοι την Κυπριακή Δημοκρατία. Δημιουργήθηκε έτσι ένας παροξυσμός αρνητισμού στην ελληνοκυπριακή κοινωνία που δεν επιτρέπει το νηφάλιο προβληματισμό και τη νηφάλια συζήτηση. Με τον πιο εύκολο τρόπο η διαφορετική άποψη χαρακτηρίζεται προδοσία. Ανεξάρτητα από τις προθέσεις του Προέδρου, το συναισθηματικά φορτισμένο διάγγελμά του, με πολλές από τις εκτιμήσεις του οποίου δεν συμφωνούμε, επιδείνωσε την κατάσταση. [...]

Το αρνητικό κλίμα που δημιουργήθηκε έχει προδικάσει το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος.»

ΟΜΙΛΙΑ ΓΛΑΥΚΟΥ ΚΛΗΡΙΔΗ ΣΕ ΕΚΤΑΚΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΔΗΣΥ
(15/4/2004)

«Το μέλλον της πατρίδος μας δεν θα κριθεί με πινακίδες ΟΧΙ και ΝΑΙ⁴⁰, αλλά θα πρέπει να καθοριστεί με συνειδητή μελέτη, με ψυχραιμία και υπολο-

⁴⁰ Στο ΔΗΣΥ υπήρξαν έντονες διαφωνίες με αποχωρήσεις και διαγραφές στελεχών. Στο έκτακτο συνέδριο αποφασίστηκε κατά πλειοψηφία να στηριχθεί το Σχέδιο Ανάν (77,6% ΝΑΙ και 21,3% ΟΧΙ). Την ώρα που ο Γλαύκος Κληρίδης σηκώθηκε να μιλήσει, κάποιοι από τους συνέδρους ύψωσαν πινακίδες που έγραφαν «ΝΑΙ στο Σχέδιο Ανάν» και άλλοι ύψωσαν τα δικά τους πανό που έγραφαν «Η βάση του ΔΗΣΥ ψηφίζει ΟΧΙ», εξ ου και η εναρκτήρια αναφορά σε «πινακίδες».

γισμό των ευθυνών όλων μας και πάντοτε σεβόμενοι τις αντίθετες απόψεις. [...]

Η συμφωνία αυτή που προτείνεται με το Σχέδιο Ανάν είναι μέσα στις παραμέτρους των ψηφισμάτων του ΟΗΕ, όπως έχουν γίνει αποδεκτές από όλους στην Κύπρο. Η λύση που επιδίωκε η ελληνοκυπριακή πλευρά ήταν δικαιοδική-διζωνική ομοσπονδία, με μια κυριαρχία, μια διεθνή προσωπικότητα, μια ιθαγένεια, με ισοτιμία των δυο κοινοτήτων. [...]

Η λύση πρέπει να είναι αποδεκτή και από τις δυο πλευρές.

Ναι, αυτή η λύση που προτείνει ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ είναι εντός των παραμέτρων των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας. Εάν ψηφίσουμε ΟΧΙ σε αυτή τη λύση δεν αντιδικούμε μόνο με τον Κόφι Ανάν, αλλά αντιδικούμε με το Συμβούλιο Ασφαλείας. [...] Και συγχαίρω τον γενικό γραμματέα του ΑΚΕΛ Δημήτρη Χριστόφια, ο οποίος δήλωσε ότι δεν θα δαιμονοποιήσει το Σχέδιο του Κόφι Ανάν. Η δαιμονοποίηση αυτή γίνεται όταν λένε κάποιοι πως με τη λύση του Κυπριακού με το Σχέδιο Ανάν “καταργείται η Κυπριακή Δημοκρατία και μένουμε μετέωροι και ξεκρέμαστοι”. Η κατάργηση, όμως, της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν γίνεται “με ένα απλό δημοψήφισμα”, αλλά “πρέπει να συγκατατεθούν οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις, η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία, οι οποίες εγγυήθηκαν το Σύνταγμα”. Γι’ αυτό, δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος να καταργηθεί η Κυπριακή Δημοκρατία και να έρθουμε να υπογράψουμε οτιδήποτε, εάν τα τρία αυτά Κοινοβούλια — ή ένα από αυτά — πουν ΟΧΙ. Άρα δημιουργήσαμε ένα φάντασμα, το οποίο στην πραγματικότητα δεν υπάρχει. Ανάλογα φαντάσματα είναι οι ισχυρισμοί που διατυπώνονται για τις περιοχές που θα επιστραφούν στους Ελληνοκυπρίους και για την αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων.

Ο μεγάλος κίνδυνος όμως είναι η οριστική διχοτόμηση της Κύπρου, που θα επέλθει με την αναμενόμενη αναγνώριση του τουρκοκυπριακού κράτους από διάφορες χώρες, σε περίπτωση που επικρατήσει το ΟΧΙ κατά την καταμέτρηση των ψήφων στο δημοψήφισμα που θα πραγματοποιηθεί στην ελληνοκυπριακή πλευρά. Κινδυνεύουμε να μείνουμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση με εξωτερικά σύνορα τις διαχωριστικές γραμμές. [...] Αν δεν λυθεί το Κυπριακό, η Ενωμένη Ευρώπη θα κάνει διαβουλεύσεις με την τουρκοκυπριακή πλευρά και θα της δώσει και οικονομική αλλά και πολιτική υπόσταση.

Υπάρχουν ακόμη κίνδυνοι, εάν δεν επιτευχθεί τώρα λύση του Κυπριακού, να αποχωρήσουν οι ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ, ενώ ταυτόχρονα θα

επέλθει “εμπέδωση των τετελεσμένων και τελεσίδικα πλέον η αναγνώριση δυο κρατών”. [...]

Βάζω το χέρι μου στο Ευαγγέλιο και ορκίζομαι ότι οι διαπιστώσεις αυτές είναι σοβαρές και υπεύθυνες και υπαρκτοί οι κίνδυνοι τους οποίους έχω επισημάνει.

Προτιμώ να αποδημήσω εις Κύριον, παρά να δω αυτό το τέλος των αγώνων του κυπριακού ελληνισμού.»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗ (7/4/2004)

«Η κάθε άποψη στην περίπτωση του Σχεδίου Ανάν έχει τα δικά της. Αναγνωρίζω τα επιχειρήματα όσων διαφωνούν με τις δικές μας θέσεις. Αλλά στο τέλος πρέπει να πει κανείς το ΝΑΙ ή το ΟΧΙ.

Τώρα που έχει έρθει η ώρα της κρισιμότερης απόφασης της σύγχρονης ιστορίας μας, η μεγάλη δημοκρατική και προοδευτική παράταξη, συνεπής στις αρχές, στους αγώνες και στις παραδόσεις μας, λέει ΝΑΙ στο κοινό μέλλον των δυο κοινοτήτων, το ΝΑΙ στην κοινή συμβίωση, το ΝΑΙ στην ένταξη μιας επανενωμένης Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Λέει ΝΑΙ στη συνεργασία και ΟΧΙ στο διχασμό. Λέει ΝΑΙ στην προοπτική και ΟΧΙ στη στατικότητα. Είναι πεποίθησή μας ότι το Σχέδιο Ανάν δεν μπορεί να κριθεί απομονωμένο από το παρελθόν του κυπριακού προβλήματος. Πρέπει να κριθεί από το μέλλον στην Ε.Ε.

Αναμφίβολα το Σχέδιο περιλαμβάνει ρυθμίσεις που είναι δύσκολες, τόσο σε προσωπικό, όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Περιλαμβάνει ρυθμίσεις που θα απαιτήσουν προσπάθειες για να εφαρμοσθούν εύρυθμα στο μέλλον. Αλλά οι Ελληνοκύπριοι πολίτες γνωρίζουν ότι δίκαιη λύση σημαίνει εξασφάλιση της συλλογικής ιστορικής αξιοπρέπειας και όχι την ιστορική διαγραφή της τραγωδίας που έχει επισυμβεί. Το “δεν ξεχνώ” δεν θα χάσει ποτέ τη θέση του στη συλλογική μας μνήμη.

Το ΠΑΣΟΚ τονίζει ότι η θετική ή η αρνητική στάση απέναντι στο Σχέδιο Ανάν δεν είναι διαφορά που μετριέται με τη γενναιότητα, αλλά με την ευθυκρισία. Γιατί γενναία είναι η απόφαση που λαμβάνεται με περίσκεψη, με σωφροσύνη, μακριά από πρόσκαιρους και μικροπολιτικούς υπολογισμούς. Αυτή είναι η έννοια του πραγματικού πατριωτισμού.

Το ΝΑΙ θα είναι μια γενναία ιστορική, πατριωτική στάση υπέρβασης του παρελθόντος, προσήλωσης στις ευρωπαϊκές αρχές και στο ευρωπαϊκό μέλλον, αυτοπεποίθησης και πίστης στις αστείρευτες δυνάμεις του έθνους μας και της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Αλλά και πίστης ότι η συμφιλίωση και η συνεργασία μπορούν να νικήσουν την αντιπαράθεση και τη σύγκρουση. [...]

Είναι αυτονόητο ότι το ΠΑΣΟΚ θα είναι αλληλέγγυο με τον κυπριακό λαό, όποια κι αν είναι η απόφασή του. Το ΠΑΣΟΚ επιβεβαιώνει την αμέριστη αλληλεγγύη του στον κυπριακό ελληνισμό, τον οποίο διαβεβαιώνει ότι θα στηρίξει σε όποια απόφασή του.»

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΚΩΣΤΑ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ (15/4/2004)

«Οι ώρες για την Κύπρο και τον ελληνισμό είναι κρίσιμες. Σταθμίζοντας την κρισιμότητα των περιστάσεων, η κυβέρνηση αποφάσισε να τοποθετηθεί με σύνεση την ώρα που έπρεπε. Η ώρα έχει φτάσει. Και η τοποθέτησή μας δεν μπορεί παρά να εκδηλώνεται με σεβασμό προς την Κυπριακή Δημοκρατία, την κυβέρνηση και τους πολίτες της.

Στις ημέρες που μεσολάβησαν από την κατάθεση του Πέμπτου Σχεδίου Ανάν μέχρι σήμερα, αποδείχτηκε περισσότερο από ποτέ επιβεβλημένος ο σεβασμός στην πάγια αρχή της εθνικής πολιτικής για το Κυπριακό, ότι, δηλαδή, η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαρίσταται. Στην παρούσα συγκυρία, αυτό σημαίνει ότι η επίσημη Ελλάδα δεν είναι επιτρεπτό να πάρει θέση πριν δοθεί στους ηγέτες και τις πολιτικές δυνάμεις του κυπριακού ελληνισμού ο απαιτούμενος χρόνος, προκειμένου να διαβουλευτούν και να τοποθετηθούν υπεύθυνα, προβαίνοντας σε μια, ούτως ή άλλως, δύσκολη επιλογή. [...]

Συνεργαστήκαμε στενά — και θα συνεχίσουμε να συνεργαζόμαστε εξίσου στενά — με την κυβέρνηση και την πολιτική ηγεσία της Κύπρου. Στις σημερινές συγκυρίες, επιβάλλεται όλοι να ενεργήσουμε με ενότητα, σύνεση και διορατικότητα. Το Σχέδιο Ανάν, όπως έχω τονίσει, έχει και θετικά στοιχεία και δυσκολίες. Οι συγκεκριμένες συγκυρίες επιβάλλουν να μην αφήσουμε τις αδικίες να μας εμποδίσουν να κοιτάξουμε μακροπρόθεσμα. Αυτό που προέχει σήμερα, αυτό που οφείλουμε να κάνουμε είναι να δούμε ψύχραιμα πώς μπορούμε να αξιοποιήσουμε τα θετικά του Σχεδίου Ανάν, στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής δυναμικής.

Προσωπικά πιστεύω βαθύτατα στη δύναμη της ευρωπαϊκής πραγματικότητας. Στη δύναμή της να αμβλύνει τις όποιες δυσκολίες. Γι' αυτό και θεωρώ ότι, μέσα στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής προοπτικής, τα θετικά σημεία μπορούν να αποδειχτούν υπέρτερα των αρνητικών. Βεβαίως, την τελική ευθύνη για το μέλλον της πατρίδας τους την έχουν οι Κύπριοι πολίτες. Τις αποφάσεις τους θα τις σεβαστούμε απόλυτα. Και η επόμενη ημέρα του δημοψηφίσματος θα βρει την Ελλάδα αταλάντευτα εκεί όπου βρισκόταν από την πρώτη στιγμή: στο πλευρό της Κύπρου.

Σε οποιαδήποτε περίπτωση, πάντως, δεν θα εξυπηρετούσε ούτε την ελεύθερη έκφραση της γνώμης του κυπριακού λαού ούτε την εθνική ομοψυχία η άσκηση πιέσεων με στόχο τον επηρεασμό της κρίσης του. Αυτό που έχει σημασία είναι, ανεξαρτήτως αποτελέσματος, να διαφυλαχτεί η ενότητα του ελληνισμού αλλά και η προοπτική επίλυσης του Κυπριακού. Για το λόγο αυτό, πρέπει να αποφευχθούν οι κινδυνολογίες. Η κοινή μας προσπάθεια δεν σταματά με το δημοψήφισμα, όποιο κι αν είναι το αποτέλεσμα του. Εάν οι δυο κοινότητες πουν "ναι", η ελληνική κυβέρνηση θα στηρίξει με όλες τις δυνάμεις της το νέο κράτος στα πρώτα του βήματα. [...]

Εάν πάλι το Σχέδιο δε γίνει δεκτό, η έκφραση της λαϊκής βούλησης πρέπει να γίνει σεβαστή από όλους. Όμως, και σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση, η προοπτική επίλυσης του προβλήματος δεν πρέπει να χαθεί. Η διαδικασία προσέγγισης των δύο κοινοτήτων και οι προσπάθειες γεφύρωσης των μεταξύ τους διαφορών θα πρέπει να συνεχιστούν. Και η επανένωση πρέπει να επιδιωχθεί εκ νέου, μόλις δημιουργηθούν οι κατάλληλες γι' αυτό συνθήκες.

Όσο για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, είναι κοινή η διαπίστωση ότι πρέπει να βελτιωθούν και να ενισχυθούν. [...] Η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας πρέπει να εξακολουθήσει. Η γειτονική μας χώρα θα μας βρει συμπαραστάτες σε κάθε προσπάθεια που σηματοδοτεί τη σύγκλισή της με το συνταγματικό, πολιτικό και οικονομικό κεκτημένο της Ένωσης και τη φέρνει έτσι κοντύτερα στην Ευρώπη.»

2004: ΤΑΣΣΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.
ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ Ε.Ε.

Την 1η Μαΐου 2004, η Κυπριακή Δημοκρατία, μαζί με άλλες 10 χώρες, εντάσσεται επίσημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία πλέον αριθμεί 25 μέλη. Της ένταξης προηγήθηκαν κινδυνολογία και ψίθυροι ότι θα απεκλείετο η Κύπρος από την ένταξη, σαν αποτέλεσμα της απόρριψης από τους Ελληνοκυπρίους του Σχεδίου Ανάν. Το βράδυ της 30ής Απριλίου προς την 1η Μαΐου, οργανώθηκαν εορταστικές εκδηλώσεις στη Λευκωσία, όπου ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Τάσος Παπαδόπουλος, στις 12 τα μεσάνυχτα, απηύθυνε διάγγελμα στον κυπριακό λαό από την Πλατεία Ελευθερίας.

«Αυτή η ώρα σηματοδοτεί έναν κορυφαίο σταθμό στην ιστορία της Κύπρου. Τον δεύτερο κορυφαίο σταθμό μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, πριν σαράντα τέσσερα χρόνια.

Αυτή η ώρα σημαίνει το ευτυχές τέλος μιας πολύχρονης προσπάθειας και την ελπιδοφόρα αρχή μιας νέας πορείας και μιας νέας εποχής για την Κύπρο.

Από αυτή την ώρα, η Κυπριακή Δημοκρατία ανήκει και τυπικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Γίνεται πλήρες, οργανικό και αναπόσπαστο μέλος της μεγάλης ευρωπαϊκής οικογένειας.

Πριν ένα μόλις λεπτό, ήμασταν Κύπριοι πολίτες. Από τώρα και για πάντα, είμαστε επισήμως και Ευρωπαίοι πολίτες. Χωρίς να χάνουμε την εθνική μας ταυτότητα.

Δικαιολογημένα ο λαός πανηγυρίζει για το μέγα ιστορικό γεγονός της ένταξης. Γιατί βλέπει να δικαιώνονται οι θυσίες του και να υλοποιούνται οι

οραματισμοί του. Γιατί βλέπει να εκπληρώνεται ο στόχος του και να πραγματοποιείται το όνειρό του.

Τη μεγάλη χαρά για τη ένταξή μας στην Ενωμένη Ευρώπη, επισκιάζουν η λύπη μας γιατί δεν μπορέσαμε να συνεορτάσουμε αυτή την ιστορική στιγμή μαζί και από κοινού με τους Τουρκοκύπριους συμπατριώτες μας και η μεγάλη απογοήτευση της ανυπαρξίας λύσης στο εθνικό μας θέμα.

Δεν θέλουμε να απολαμβάνουμε μόνοι τη χαρά και τα αγαθά της ένταξης. Θέλουμε να τα μοιραστούμε με τους Τουρκοκύπριους. Δικαιούνται και οι Τουρκοκύπριοι αυτών των αγαθών και αυτής της μεγάλης χαράς, ως νόμιμοι πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας. Τους περιμένουμε. Η θέση τους είναι μαζί μας. Για να πορευθούμε μαζί τη νέα πορεία που εγκαινιάζεται σήμερα, για το καλό όλων μας, για το καλό της κοινής πατρίδας μας. Μιας επανενωμένης πατρίδας μας.

Για την επανένωση του λαού και της χώρας μας, για μια λύση λειτουργική και βιώσιμη, θα συνεχίσουμε να προσπαθούμε και να αγωνιζόμαστε. Η απόρριψη αυτού ειδικά του Σχεδίου δεν είναι το τέλος των προσπαθειών και του αγώνα. Αυτό το τέλος θα 'ρθει μόνο με τη λύση. Με την ορθή λύση. Για να διασφαλίζει και να εγγυάται τη μόνιμη ειρήνη, τη γενική ευημερία και το καλύτερο ευρωπαϊκό μέλλον για όλους τους πολίτες της Κύπρου.

Η ένταξή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συνεπάγεται μόνο δικαιώματα. Συνεπάγεται υποχρεώσεις και ευθύνες. Διεκδικούμε και θα έχουμε τα δικαιώματα που μας ανήκουν. Αλλά και θα εκπληρώσουμε τις υποχρεώσεις και τις ευθύνες που μας αναλογούν. Στόχος και φιλοδοξία μας είναι να μην αποδειχθούμε ένα ενοχλητικό μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά να αναδειχθούμε ένας εποικοδομητικός και δημιουργικός εταίρος.

Θέλω την ιστορική αυτή ώρα να ευχαριστήσω ξανά, πρωτίστως την Ελλάδα, τις Κυβερνήσεις και τον πολιτικό κόσμο της Ελλάδας, τις χώρες της Ευρώπης και την Ευρωπαϊκή Ένωση για τη συμβολή τους στην ένταξη της Κύπρου.

Θέλω ακόμη, ξανά να επισημάνω και να εξάρω τη συμβολή των προκатоχών μου, της Βουλής, της δημόσιας υπηρεσίας και γενικά των δικών μας ανθρώπων, επώνυμων και ανώνυμων, που εργάστηκαν σκληρά, συνετά και με συνέπεια για να καταστήσουν το όραμα της ένταξης σημερινή πραγματικότητα.

Όμως, πριν απ' όλα και πάνω απ' όλα, ο έπαινος και η τιμή ανήκουν στο

λαό μας. Στο φιλόπονο και δημιουργικό λαό μας, που μέσα από την απέραντη οδύνη της κατοχής της γης του, είχε το κουράγιο, τη δύναμη και την ψυχική αντοχή να κοιιάσει και να υποστεί θυσίες για να πραγματώσει το όνειρο της ένταξης.

Και τώρα που το όνειρο της ένταξης πραγματώθηκε, νέοι ορίζοντες και νέες προοπτικές διανοίγονται για το λαό και τον τόπο μας. Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημαίνει και διεύρυνση του ρόλου και των δυνατοτήτων της ενωμένης Ευρώπης. Αυτής της “γηραιάς” ηπείρου που τώρα ανανεύνεται, μέσα από την ένωση των μελών της και τη συνένωση των δυνάμεών της. Αυτής της αγέραστης ηπείρου, που δεν είναι μόνο μια γεωγραφική έννοια, αλλά και μια κοινή συνισταμένη πανανθρώπινων αρχών και πολιτισμικών αξιών.

Για τη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση, για την ενωμένη Ευρώπη, η σημερινή μέρα είναι μια ιστορική αφετηρία μιας ιστορικής πορείας. Ένα ιστορικό άλμα από το ανήσυχο χθες στο αισιόδοξο αύριο. Από το όνειρο του παρελθόντος στην πραγματικότητα του παρόντος και στην ελπίδα του μέλλοντος.

Είκοσι πέντε ευρωπαϊκές χώρες παρατάσσονται από σήμερα ισότιμα στην αφετηρία αυτής της νέας πορείας. Ανάμεσά τους και μαζί τους η Κύπρος. Έτοιμη να υποδεχθεί και να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις. Έτοιμη να προχωρήσει στο καλύτερο μέλλον. Δικαιούται, αξίζει και θα έχει αυτό το καλύτερο μέλλον.»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄
ΑΛΜΠΕΡΤ ΑΪΝΣΤΑΙΝ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΣ

Στις 3 Νοεμβρίου 1950, ο αρχηγός της πρεσβείας της Κυπριακής Εθναρχίας που είχε μεταβεί στις ΗΠΑ για προώθηση του ενωτικού αιτήματος μητροπολίτης Κερύνειας Κυπριανός συναντήθηκε με το διάσημο επιστήμονα Άλμπερτ Αϊνστάιν στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον. Ο Αϊνστάιν τού έδωσε την ακόλουθη ενυπόγραφη δήλωση για την Κύπρο.

«Κατά τη γνώμη μου, θα έπρεπε κάθε λαός να έχει το δικαίωμα να καθορίζει την κυβέρνησή του. Αυτό ισχύει βέβαια και για την Κύπρο. Η πραγματοποίηση του δικαιώματος αυτού θα πρέπει να είναι ένας από τους κυριότερους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών.»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ. ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΛΟΓΟ ΣΤΟΝ ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΙΧΑΛΗ

Ήταν λίγο πριν πεθάνει (26/10/1957) που ο Νίκος Καζαντζάκης ολοκλήρωσε τον *Καπετάν Μιχάλη* του. Ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ είχε αρχίσει και ο Κρητικός συγγραφέας αφιέρωσε ένα κομμάτι από τον πρόλογο του έργου στον αγώνα των Κυπρίων για ένωση.

«Το ελληνικό Γένος αν σώθηκε ως τα σήμερα, αν επέζησε ύστερα από τόσους εχτρούς — εξωτερικούς κι εσωτερικούς, προπάντων εσωτερικούς — ύστερα από τόσους αιώνες κακομοιριά, σκλαβιά και πείνα, το χρωστάει όχι στη λογική — θυμηθείτε τους τρεις εμποράκους που ίδρυσαν τη Φιλική Εταιρεία, θυμηθείτε το '21 —, το χρωστάει στο θάμα. Στην ακοίμητη σπίθα που καίει μέσα στα σωθικά της Ελλάδας.

Ευλογημένη η σπίθα αυτή που αψηφάει τις φρόνιμες συμβουλές της λογικής, κι όταν φτάσει το Γένος στα χείλια του Γκρεμού βάζει φωτιά σε ολόκληρη την ψυχή και φέρνει το θάμα. Στα θάματα χρωστάει η Ελλάδα τη ζωή της.

“Πατρίδα, πατρίδα, αναστενάζει ο Μακρυγιάννης, ήσουν άτυχη από ανθρώπους να σε κυβερνούν· μόνο ο Θεός σε κυβερνάει και σε διατηρεί ακόμη.” Αλήθεια μόνο ο Θεός, μόνο η σπίθα, τη στιγμή που κιντυνεύει σε μια γωνιά της Ελλάδας να σθήσει, πετιέται σε μιαν άλλη και γίνεται πυρκαγιά.

Πετάχτηκε σήμερα στην Κύπρο. Ποιος μπορεί, μιλώντας για την Κρήτη και τον Καπετάν Μιχάλη, να μη φέρει στο νου του, με αβάσταχτη οδύνη και περηφάνια, το ανανεούμενο πάλι μπροστά μας ελληνικό θάμα — την Κύπρο και τον Ακρίτα;

Ας είναι καλά το ηρωικό τούτο αρχοντονήσι· ο κόσμος που θαρρούσαμε,

στα μεταπολεμικά ετούτα χρόνια της αποσύνθεσης, πως είχε σαπίσει, έχει ακόμα ψυχές που τολμούν και σηκώνουν κεφάλι στην υποκρισία, στην αδικία και στην αναίδεια. Η Κύπρος δεν είναι μια λεπτομέρεια, ένα απλό νησί στην άκρα της Μεσόγειος Θάλασσας· έχει γίνει σήμερα το μοιρόγραφο κέντρο όπου παίζεται η ηθική αξία του σημερινού ανθρώπου.

Πάλι οι φρόνιμοι, οι λιγότεροι, δίνουν νηφάλιες, πολύ λογικές συμβουλές· πώς μπορεί, λένε, μια σπίθα φως να τα βάλει με τόσο παντοδύναμο σκοτάδι; Όμως ο αληθινός άντρας δεν απελπίζεται· ξέρει αυτός πως στον άτιμο, αλλοπρόσαλλο τούτον κόσμο ζουν, ας είναι και σε λιγοστά στήθια, μερικές θεμελιακές αρχές, θυγατέρες του ανθρώπου, που αυτός τις έπλασε με ιδρώτα, αίμα και κλάματα, κι είναι αθάνατες· οι περισσότερες γεννήθηκαν στην Ελλάδα· δυο οι πιο τρανές: η ελευτερία κι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου. ...

“Η τύχη μας, λέει πάλι ο Μακρυγιάννης, έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους· παλαιόθε ως τώρα όλα τα θηρία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε· τρώνε, τρώνε μα μένει πάντα μαγιά.” Αυτή τη μαγιά τήνε λέω σπίθα. Είναι η σπίθα που καίει αθάνατη μέσα στα σωθικά της Ελλάδας.»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄: ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1

ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ - 28 ΙΟΥΛΙΟΥ 1920 (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)⁴¹

Τμήμα Θ΄ / 2. Κύπρος

Άρθρον 115: Τα Ύψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη δηλούσιν ότι αναγνωρίζουσι την προσάρτησιν της Κύπρου την κηρυχθείσαν υπό της Βρετανικής Κυβερνήσεως την 5ην Νοεμβρίου 1914 (ν.ημ.).

Άρθρον 116: Η Τουρκία παραιτείται παντός δικαιώματος και τίτλου επί της Κύπρου ή εις αυτήν αφορώντος, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος επί του φόρου του πρότερον καταβαλλομένου εις τον Σουλτάνον υπό της νήσου ταύτης.

Άρθρον 117: Οι Οθωμανοί υπήκοοι, οι γεννηθέντες ή διαμένοντες εν τη νήσω Κύπρω, αποκτώσι, κατά τους όρους της εγχωρίου νομοθεσίας, την βρετανικήν ιθαγένειαν, αποκλειομένης της οθωμανικής ιθαγενείας.

⁴¹ Με τη Συνθήκη των Σεβρών η Ελλάδα αποκτούσε, εκτός της Δυτικής Θράκης, και την Ανατολική μέχρι της γραμμής της Τσατάλτζας, συμπεριλαμβανομένης της ευρωπαϊκής ακτής των Δαρδανελλίων. Η Τουρκία ανεγνώριζεν οριστικώς την κυριαρχίαν όλων των νήσων του Αιγαίου εις την Ελλάδα, πλην της Δωδεκανήσου, η οποία μαζί με το Καστελλόριζον παρεχωρείτο στην Ιταλία. Η Σμύρνη με ωρισμένην περί αυτήν περιοχήν θα διοικείτο κυριαρχικώς από την Ελλάδα με τον Σουλτάνο να διατηρείται «ψιλώ νόματι» κυρίαρχος της Σμύρνης. Τοπική συνέλευση θα αποφάσιζε μετά πενταετία ενδεχόμενη προσάρτησις της περιφέρειας στην Ελλάδα, κατόπιν δημοψηφίσματος που θα διέταζε η Κοινωνία των Εθνών. Όλες αυτές οι διευθετήσεις δεν παρουσίαζαν καμιά θεωρητική δυσκολία, αλλά συνδυαζόμενες με το γεγονός της ύπαρξης οργανωμένης πλέον κίνησης υπό τον Μουσταφά Κεμάλ και της υπονόμησης της Ελλάδας από κάποιους εκ των συμμάχων της, μετάτρεψε το όλο θέμα της εφαρμογής των προνοιών της συνθήκης σε πρόβλημα δυνάμεως, δηλαδή εάν είχε την ικανότητα η Ελλάδα να επιβάλει την εφαρμογή της συνθήκης. Τρία ασθενή σημεία προστίθεντο στο πρόβλημα: Πρώτο, το ελληνικό έθνος ήτο τότε διχασμένο, δεύτερο, στη Μεγάλη Βρετανία υπήρχε ισχυρός φιλοτουρκικός παράγων που υπελόγιζε τις αντιδράσεις της μουσουλμανικής κοινότητας των Ινδιών, πέραν και της κόπωσης από τους εξαντλητικούς πολέμους στους οποίους είχε υποβάλει το στρατό της, και τρίτο, η οκταετής περίπου πολεμική κινητοποίηση της Ελλάδας, η οποία εξάντλησε τα όρια αντοχής της, ιδιαίτερα έναντι εχθρού που θα εμάχετο εις τα εδάφη του, κατά κυριολεξία, υπέρ βωμών και εστιών. Ο Σπύρος Μαρκεζίνης χαρακτηρίζει «το καθεστώς της Συνθήκης των Σεβρών εις το οποίον κατέληξαν οι μεγάλοι νικηταί του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου πολύ ολίγον ρεαλιστικόν, ουχί σπανίως άδικον, συχνά θεωρητικόν και ως εκ τούτου ετοιμόρροπον».

ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ - 24 ΙΟΥΛΙΟΥ 1923 (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)⁴²

Άρθρο 16

Η Τουρκία δηλοί ότι παραιτείται παντός τίτλου και δικαιώματος πάσης φύσεως επί των εδαφών ή εν σχέσει προς τα εδάφη άτινα κείνται πέραν των προβλεπομένων υπό της παρούσης Συνθήκης ορίων, ως και επί των νήσων, εκτός εκείνων ων η κυριαρχία έχει αναγνωρισθή αυτή διά της παρούσης Συνθήκης, της τύχης των εδαφών και των νήσων τούτων κανονισθείσης ή κανονισθησομένης μεταξύ των ενδιαφερομένων.

Άρθρο 20

Η Τουρκία δηλοί ότι αναγνωρίζει την προσάρτησιν της Κύπρου ανακηρυχθείσαν υπό της Βρετανικής Κυβερνήσεως την 5ην Νοεμβρίου 1914.

Άρθρο 21

Οι Τούρκοι υπήκοοι οι εγκατεστημένοι εν τη νήσω Κύπρω κατά την 5ην Νοεμβρίου 1914 θα αποκτήσωσιν, εφ' οίς όροις προβλέπει ο εγχώριος νόμος, την βρετανικήν ιθαγένειαν, αποβάλλοντες ως εκ τούτου την τουρκικήν.⁴³

⁴² Η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί την πρώτη φάση της μεταβολής της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών (28/7/1920). Η δεύτερη θα εκφραστεί με τη δημιουργία δικτατορικών καθεστώτων, που θα προετοιμάσουν τη δυναμική επιβολή των αξιώσεών τους. Υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου 1923 από τους εκπροσώπους της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ιαπωνίας, Ελλάδας, Ρουμανίας, Σερβοκρατοσλοβενικού κράτους (Γιουγκοσλαβίας) και Τουρκίας.

⁴³ Σπ. Μαρκεζίνη, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τ. 4, Παράρτημα Κειμένων, σελ. 24-25.

ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΟΗΕ

ΑΠΟΦΑΣΗ 814 (ΙΧ)

(Gen. Ass., Ninth Session, 1st Com., 749 meeting, December 14, 1954)

Η Ελλάδα κατέθεσε στην 9η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ (1954) την πρώτη προσφυγή για το Κυπριακό. Η αίτησή της για εγγραφή του Κυπριακού στην ημερήσια διάταξη συγκέντρωσε μια αξιόλογη πλειοψηφία: 30 υπέρ, 19 κατά, 11 αποχές. Το θέμα συζητήθηκε κατά την 749η Συνεδρίαση της Πολιτικής Επιτροπής και σε έξι επόμενες συνεδριάσεις. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων η ελληνική αντιπροσωπεία παρουσίασε ένα σχέδιο αποφάσεως όπου ζητούσε από την Γ.Σ. να εκφράσει την επιθυμία της όπως η αρχή της αυτοδιαθέσεως εφαρμοσθεί και στην περίπτωση της Κύπρου. Η αντιπροσωπεία της Νέας Ζηλανδίας παρουσίασε δικό της σχέδιο όπου ζητούσε τη διακοπή της συζήτησεως γιατί «δεν φαινόταν σκόπιμο να ληφθεί απόφαση επί του Κυπριακού ζητήματος». Η πρόταση του Νεοζηλανδού αντιπροσώπου Μούνρο φαινόταν ότι συγκέντρωνε την υποστήριξη της πλειοψηφίας. Στη συνέχεια, οι αντιπρόσωποι του Ελ Σαλβαδόρ και της Κολομβίας, με τη σύμφωνη γνώμη και παρότρυνση της ελληνικής αντιπροσωπείας, πρότειναν όπως περιληφθεί η φράση «επί του παρόντος» στο νεοζηλανδικό σχέδιο. Η τροποποίηση έγινε δεκτή με 44 υπέρ, 0 κατά και 16 αποχές.

«Η Γενική Συνέλευση,

Θεωρούσα ότι, προς το παρόν, δεν φαίνεται σκόπιμο να υιοθετήσει μια λύση επί του Κυπριακού,

Αποφασίζει να μην ασχοληθεί περισσότερο με το θέμα της “εφαρμογής υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών της αρχής της ισότητας των δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών εις τον πληθυσμόν της Κύπρου”.»

ΨΗΦΙΣΜΑ 186 (1964) ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ,
4 ΜΑΡΤΙΟΥ 1964

Το Συμβούλιο Ασφαλείας,

Σημειώνοντας ότι η παρούσα κατάσταση αναφορικά με την Κύπρο είναι πιθανόν να απειλήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και μπορεί να επιδεινωθεί περαιτέρω αν δεν ληφθούν αμέσως επιπρόσθετα μέτρα για διατήρηση της ειρήνης και αναζήτηση μιας διαρκούς λύσης,

Λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις που πήραν τα μέρη αναφορικά με τις Συνθήκες που υπογράφηκαν στη Λευκωσία στις 16 Αυγούστου 1960,

Έχοντας υπόψη τις σχετικές πρόνοιες του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και το άρθρο του 2, παράγραφος 4, το οποίο αναφέρει: «Όλα τα Μέλη απέχουν στις διεθνείς τους σχέσεις από την απειλή ή τη χρήση βίας εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε Κράτους, ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο ασυμβίβαστο με τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών»,

1. Καλεί όλα τα Κράτη Μέλη, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, να απέχουν από οποιαδήποτε ενέργεια ή απειλή ενέργειας που θα επιδεινώσει την κατάσταση στην κυρίαρχη Κυπριακή Δημοκρατία ή θα θέσει σε κίνδυνο τη διεθνή ειρήνη,

2. Ζητεί από την Κυβέρνηση της Κύπρου, η οποία έχει την ευθύνη για τη διατήρηση και αποκατάσταση του νόμου και της τάξης, να λάβει όλα τα επιπρόσθετα μέτρα που είναι απαραίτητα για τον τερματισμό της βίας και της αιματοχυσίας στην Κύπρο,

3. Καλεί τις κοινότητες στην Κύπρο και τους ηγέτες τους να ενεργούν με τη μέγιστη συγκράτηση,

4. Συστήνει τη δημιουργία, με τη συναίνεση της Κυβέρνησης της Κύπρου, μιας Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο. Η σύνθεση και το μέγεθος της Δύναμης θα καθοριστεί από το Γενικό Γραμματέα, σε διαβούλευση με τις Κυβερνήσεις της Κύπρου, Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου. Ο Διοικητής της Δύναμης θα διορίζεται από τον Γενικό Γραμματέα και θα είναι υπόλογος σ' αυτόν. Ο Γενικός Γραμματέας, ο οποίος θα κρατεί τις Κυβερνήσεις που συνεισφέρουν στη Δύναμη πλήρως

ενήμερες, θα δίνει περιοδικά αναφορά στο Συμβούλιο Ασφαλείας για τη λειτουργία της,

5. Συστήνει όπως η αποστολή της Δύναμης πρέπει να είναι προς όφελος της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, να κάνει ό,τι είναι δυνατό για την αποφυγή της επανάληψης των συγκρούσεων και, σύμφωνα με τις ανάγκες, να συμβάλλει στη διατήρηση και αποκατάσταση του νόμου και της τάξης και την επιστροφή στις κανονικές συνθήκες,

6. Συστήνει όπως η Δύναμη σταθμεύσει για μια περίοδο τριών μηνών και όλα τα έξοδα που την αφορούν αναλαμβάνονται, με τρόπο που θα συμφωνηθεί από αυτές, από τις Κυβερνήσεις που θα διαθέτουν τα αποσπάσματα και από την Κυβέρνηση της Κύπρου. Ο Γενικός Γραμματέας μπορεί επίσης να δεχθεί εθελοντικές εισφορές γι' αυτό το σκοπό,

7. Συστήνει περαιτέρω όπως ο Γενικός Γραμματέας διορίσει, σε συμφωνία με την Κυβέρνηση της Κύπρου και τις Κυβερνήσεις Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου, έναν μεσολαβητή ο οποίος θα καταβάλει μέγιστες προσπάθειες μαζί με τους εκπροσώπους των κοινοτήτων και επίσης μαζί με τις προαναφερθείσες τέσσερις Κυβερνήσεις, για το σκοπό της προώθησης μιας ειρηνικής επίλυσης και μιας συμφωνημένης διευθέτησης του προβλήματος που αντιμετωπίζει η Κύπρος, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, έχοντας υπόψη την ευημερία του λαού της Κύπρου ως συνόλου και τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Ο μεσολαβητής θα δίνει περιοδικά αναφορά στο Γενικό Γραμματέα για τις προσπάθειές του,

8. Ζητεί από το Γενικό Γραμματέα να καλύψει, από κονδύλια των Ηνωμένων Εθνών, την αμοιβή και τα έξοδα του μεσολαβητή και του προσωπικού του.

Υιοθετήθηκε ομόφωνα κατά την 1102η συνεδρία.

ΨΗΦΙΣΜΑ 3212 (ΧΧΙΧ) ΤΗΣ Γ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ, 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1974

Η Γενική Συνέλευση,

Έχοντας μελετήσει το κυπριακό πρόβλημα,

Ανησυχώντας σοβαρά για τη συνέχιση της κυπριακής κρίσης η οποία αποτελεί απειλή κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας,

Έχοντας συναίσθηση της ανάγκης για επίλυση της κρίσης με ειρηνικά μέσα χωρίς καθυστέρηση σύμφωνα με τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών,

Αφού άκουσε τις δηλώσεις που έγιναν κατά τη συζήτηση και αφού σημείωσε την Έκθεση της Ειδικής Πολιτικής Επιτροπής για το Κυπριακό Πρόβλημα (Α/9820),

1. Καλεί όλα τα κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Δημοκρατίας της Κύπρου και να απέχουν από οποιαδήποτε πράξη και επέμβαση που στρέφονται εναντίον της.

2. Προτρέπει την ταχεία αποχώρηση όλων των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων και της ξένης στρατιωτικής παρουσίας και προσωπικού από τη Δημοκρατία της Κύπρου και τον τερματισμό οποιασδήποτε ξένης επέμβασης στις υποθέσεις της.

3. Θεωρεί ότι το συνταγματικό σύστημα της Δημοκρατίας της Κύπρου αφορά την ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα.

4. Επιδιοκιμάζει τις επαφές και διαπραγματεύσεις που πραγματοποιούνται επί ίσης βάσης, με τις καλές υπηρεσίες του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, μεταξύ των αντιπροσώπων των δυο κοινοτήτων και ζητεί τη συνέχισή τους προς τον σκοπό της επίτευξης ελεύθερα μιας αμοιβαίας αποδεκτής πολιτικής διευθέτησης που να εδράζεται στα βασικά και अपαράγραπτα δικαιώματα των δύο κοινοτήτων.

5. Θεωρεί ότι όλοι οι πρόσφυγες πρέπει να επιστρέψουν στις εστίες τους σε συνθήκες ασφάλειας και καλεί τα ενδιαφερόμενα μέρη να λάβουν επείγοντα μέτρα προς τον σκοπό αυτό.

6. Εκφράζει την ελπίδα ότι θα καταβληθούν περαιτέρω προσπάθειες, αν είναι ανάγκη, περιλαμβανομένων διαπραγματεύσεων, στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών, προς τον σκοπό εφαρμογής των προνοιών του παρόντος ψηφί-

σματος, ώστε να διασφαλισθεί έτσι το βασικό δικαίωμα της Δημοκρατίας της Κύπρου για ανεξαρτησία, κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα.

7. Ζητά από τον Γενικό Γραμματέα να συνεχίσει να παρέχει την ανθρωπιστική βοήθεια των Ηνωμένων Εθνών προς όλα τα τμήματα του πληθυσμού της Κύπρου και καλεί όλα τα κράτη να συμβάλουν στην προσπάθεια αυτή.

8. Καλεί όλα τα μέρη να συνεχίσουν να συνεργάζονται πλήρως με την Ειρηνευτική Δύναμη των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο, η οποία μπορεί να ενισχυθεί αν παραστεί ανάγκη.

9. Καλεί τον Γενικό Γραμματέα να συνεχίσει να παρέχει τις καλές του υπηρεσίες προς τα ενδιαφερόμενα μέρη.

10. Περαιτέρω καλεί τον Γενικό Γραμματέα να φέρει το παρόν ψήφισμα σε γνώση του Συμβουλίου Ασφαλείας.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΥΨΗΛΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ (ΜΑΚΑΡΙΟΥ-ΝΤΕΝΚΤΑΣ)
12ης ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1977⁴⁴

1. Επιζητούμε μια ανεξάρτητη, αδέσμευτη δικαιοδική ομόσπονδη δημοκρατία.

2. Το έδαφος υπό τη διοίκηση της κάθε κοινότητας πρέπει να συζητηθεί υπό το φως της οικονομικής βιωσιμότητας ή παραγωγικότητας και της ιδιοκτησίας γης.

3. Θέματα αρχών όπως η ελευθερία διακίνησης, ελευθερία εγκατάστασης, το δικαίωμα περιουσίας και άλλα εξειδικευμένα ζητήματα, είναι ανοικτά για συζήτηση, λαμβάνοντας υπόψη τη θεμελιώδη βάση ενός δικαιοδικού ομοσπονδιακού συστήματος και ορισμένες πρακτικές δυσκολίες, οι οποίες μπορεί να προκύψουν για την τουρκοκυπριακή κοινότητα.

4. Οι εξουσίες και αρμοδιότητες της κεντρικής ομοσπονδιακής κυβέρνησης θα είναι τέτοιες, ώστε να διασφαλίζεται η ενότητα της χώρας λαμβανομένου υπόψη και του δικαιοδικού χαρακτήρος του κράτους.

⁴⁴ Οι Κατευθυντήριες δεν υπογράφηκαν, αλλά καταγράφηκαν στο πρακτικό που κράτησαν τα Ηνωμένα Έθνη από τη συνάντηση μεταξύ του Προέδρου Μακαρίου και του Ραούφ Ντενκτάς, παρουσία του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ δρος Κουρτ Βαλντχάιμ. Στα χρόνια που ακολούθησαν, πολύς λόγος έγινε και γίνεται ακόμα για το κατά πόσο ο Μακάριος είχε δεχθεί ως λύση τη διζωνική-δικοινοτική ομοσπονδία.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ 10 ΣΗΜΕΙΩΝ (ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ-ΝΤΕΝΚΤΑΣ)
19ης ΜΑΪΟΥ 1979

Εξεδόθη μετά από μια υψηλού επιπέδου συνάντηση μεταξύ του τότε Προέδρου της Δημοκρατίας Σπύρου Κυπριανού και του Ραούφ Ντενκτάς στην έδρα της UNFICYP στη Λευκωσία, κατά την 18η και 19η Μαΐου, παρουσία του γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών δρ Κουρτ Βαλντχάιμ:

1. Συμφωνήθηκε η επανάληψη των διακοινοτικών συνομιλιών στις 15 Ιουνίου 1979.

2. Η βάση των συνομιλιών θα είναι οι κατευθυντήριες γραμμές Μακαρίου-Ντενκτάς της 12ης Φεβρουαρίου 1977 και τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών που είναι σχετικά με το Κυπριακό πρόβλημα.

3. Πρέπει να υπάρχει σεβασμός για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις βασικές ελευθερίες όλων των πολιτών της Δημοκρατίας.

4. Οι συνομιλίες θα καλύψουν όλες τις εδαφικές και συνταγματικές πτυχές.

5. Προτεραιότητα θα δοθεί στην επίτευξη συμφωνίας για την επανεγκατάσταση στα Βαρώσια υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών ταυτόχρονα με την έναρξη της μελέτης από τους συνομιλητές των συνταγματικών και εδαφικών πτυχών μιας συνολικής διευθέτησης.

Μόλις επιτευχθεί συμφωνία για τα Βαρώσια, θα εφαρμοστεί, χωρίς να αναμένεται η έκβαση των συζητήσεων για άλλες πτυχές του Κυπριακού προβλήματος.

6. Συμφωνήθηκε η αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια η οποία θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την έκβαση των συνομιλιών, και ειδική έμφαση θα δοθεί σε αρχικά πρακτικά μέτρα και από τις δύο πλευρές για την προώθηση καλής θέλησης, αμοιβαίας εμπιστοσύνης και την επάνοδο σε ομαλές συνθήκες.

7. Η αποστρατιωτικοποίηση της Κυπριακής Δημοκρατίας αντιμετωπίζεται, και θέματα σχετικά με αυτή θα συζητηθούν.

8. Η ανεξαρτησία, κυριαρχία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Δημοκρατίας θα πρέπει να τυγχάνουν επαρκών εγγυήσεων έναντι της ένω-

σης, ολικώς ή μερικώς, με οποιαδήποτε άλλη χώρα και έναντι οποιασδήποτε μορφής διχοτόμησης ή απόσχισης.

9. Οι διακοινοτικές συνομιλίες θα διεξαχθούν με συνεχή τρόπο, αποφεύγοντας οποιαδήποτε καθυστέρηση.

10. Οι διακοινοτικές συνομιλίες θα διεξαχθούν στη Λευκωσία.

ΨΗΦΙΣΜΑ 541 (1983) ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ,
18.11.1983

Το Συμβούλιο Ασφαλείας,

Αφού άκουσε τη δήλωση του Υπουργού Εξωτερικών της Κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας,

Ανησυχώντας για τη διακήρυξη των τουρκοκυπριακών αρχών που εκδόθηκε στις 15 Νοεμβρίου 1983, η οποία φέρεται να δημιουργεί ένα ανεξάρτητο κράτος στη βόρεια Κύπρο,

Θεωρώντας ότι αυτή η διακήρυξη είναι ασυμβίβαστη με τη Συνθήκη του 1960 αναφορικά με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη Συνθήκη Εγγυήσεως του 1960,

Θεωρώντας ως εκ τούτου ότι η προσπάθεια δημιουργίας μιας «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» είναι άκυρη και θα συμβάλει σε επιδείνωση της κατάστασης στην Κύπρο,

Επαναβεβαιώνοντας τα ψηφίσματα 365 (1974) και 367 (1975),

Έχοντας συνείδηση της ανάγκης για μια λύση του κυπριακού προβλήματος, βασισμένη στην αποστολή καλών υπηρεσιών που αναλήφθηκε από τον Γενικό Γραμματέα,

Βεβαιώνοντας τη συνεχιζόμενη υποστήριξή του για την Ειρηνευτική Δύναμη των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο,

Σημειώνοντας τη δήλωση του Γενικού Γραμματέα στις 17 Νοεμβρίου 1983,

1. Αποδοκιμάζει τη διακήρυξη των τουρκοκυπριακών αρχών της δήθεν απόσχισης τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

2. Θεωρεί την πιο πάνω διακήρυξη σαν νομικά άκυρη και ζητά την ανάκλησή της.

3. Ζητεί την επείγουσα και αποτελεσματική εφαρμογή των ψηφισμάτων 365 (1974) και 367 (1975).

4. Ζητεί από τον Γενικό Γραμματέα να συνεχίσει την αποστολή των καλών υπηρεσιών ώστε να επιτευχθεί το συντομότερο δυνατό πρόοδος προς μια δίκαιη και διαρκή διευθέτηση στην Κύπρο.

5. Καλεί τα μέρη να συνεργασθούν πλήρως με το Γενικό Γραμματέα στην αποστολή του καλών υπηρεσιών.

ΝΤΙΝΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ

6. Καλεί όλα τα κράτη να σέβονται την κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

7. Καλεί όλα τα κράτη να μην αναγνωρίζουν οποιοδήποτε κυπριακό κράτος άλλο από την Κυπριακή Δημοκρατία.

8. Καλεί όλα τα κράτη και τις δυο κοινότητες στην Κύπρο να απέχουν από οποιαδήποτε ενέργεια η οποία θα μπορούσε να επιδεινώσει την κατάσταση.

9. Ζητεί από τον Γενικό Γραμματέα να κρατά το Συμβούλιο Ασφαλείας πλήρως ενημερωμένο.

Υιοθετήθηκε κατά την 2500ή συνεδρία με 13 ψήφους υπέρ, μίαν εναντίον (Πακιστάν) και μίαν αποχή (Ιορδανία).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄
ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

1. «Η ένωση θα γίνει όταν η Αγγλία πεισθεί ότι η Κύπρος δεν της είναι χρήσιμη.» Ελ. Βενιζέλος (18/11/1931)

2. «Η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, τον μεν Αγγλικόν, τον δε Αμερικανικόν και δι' αυτό δεν ημπορεί, λόγω του Κυπριακού, να κινδυνεύσει να πάθη από ασφυξίαν.» Γ. Παπανδρέου στον Θ. Δέρβη (20/6/1950)

3. «Άκουσε, Μακαριώτατε. Αν ήρχεσο εις την πτωχικήν μου καλύβην και μου εζήτηεις να πάω να πολεμήσω διά την Κύπρον, θα το έκαμνα ευχαρίστως διότι είμαι στρατιώτης. Αλλά έρχεσαι εις το γραφείον του πρωθυπουργού της Ελλάδος και μου ζητάς να κάψω την Ελλάδα, χωρίς να ημπορώ να ωφελήσω την Κύπρο. Κάθισε, λοιπόν, ήσυχα.» Νικόλαος Πλαστήρας (Ιούνιος 1952)

4. «Κυβέρνησις και Αντιπολίτευσις δεν ήρθησαν εις το ύψος των περιστάσεων. Δεν έδειξαν ούτε τόλμην ούτε θάρρος. Εις την αξίωσιν του έθνους περί προσφυγής απήντησαν με δισταγμόν και νυσταγμόν ότι παρακολουθούν το ζήτημα αγρύπνως.» Μακάριος (25/7/1952)

5. «Διά την βρετανικήν κυβέρνησιν δεν υφίσταται κυπριακόν ζήτημα ούτε στο παρόν ούτε στο μέλλον.» Άντονυ Ήντεν (22/12/1953)

6. «Είμαι πρωθυπουργός της Ελλάδος. Και όταν ομιλώ με κάποιον, επιθυμώ να μου δείχνει το πρόσωπό του κι όχι τη ράχη του.» Αλ. Παπάγος στον Ήντεν (22/12/1953)

7. «Έτσι θα μείνω νέος κι αθάνατος.» Ανδρέας Ζάκος (9/8/1956)

8. «Εγώ θα πολεμήσω και θα πεθάνω. Πρέπει να πεθάνω... Πρέπει να πεθάνω... Πρέπει να πεθάνω...» Γρηγόρης Αυξεντίου (3/3/1957)

9. «Θα πάρω μιαν ανηφοριά...» Ευαγόρας Παλληκαρίδης (14/3/1957)

10. «Αν βγω, θα βγω πυροβολώντας.» Κυριάκος Μάτσης (19/11/1958)

11. «If it is now, it is no!...» Μακάριος (Διάσκεψη Λονδίνου, Φεβρουάριος 1959)

12. «Το αίμα της Κύπρου εφ' υμών και επί των τέκνων υμών.» Ευάγγελος Αβέρωφ (Διάσκεψη Λονδίνου, Φεβρουάριος 1959)

13. «Οι Άγγλοι επέτυχαν τον σκοπόν των. Ικανοί διπλωμάται, με θαυμαστήν παράδοσιν... εδοκίμασαν πολλούς τρόπους διά να αντιληφθούν ποίον θα είναι το ασθενές ημών σημείον, το οποίον θα εκλόνιζεν τον αγώνα μας διά την διεκδίκησιν της πραγματικής αυτοδιαθέσεως. Και νομίζω ότι εύρον την απειλήν της διχοτομήσεως.» Σπύρος Μαρκεζίνης (συζήτηση στη Βουλή για τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, 25/2/1959)

14. «Δεν είναι δυνατόν ένα κράτος, το οποίον αρχίζει με μιαν συμμαχίαν ως θεμελιώδη κανόνα του Συντάγματός του, με δικαίωμα επεμβάσεως αυτομάτου, ούτε καν των τριών προστατίδων δυνάμεων από κοινού, αλλά μίας εκάστης εξ αυτών, εφ' όσον ήθελε κρίνη τούτο αναγκαίον, και μάλιστα στρατιωτικής επεμβάσεως ... δεν είναι δυνατόν το κρατίδιον αυτό των 450.000 να θεωρήται ανεξάρτητον. ... Αυτό το κράτος είναι μια πυριτιδαποθήκη και διά την Ελλάδα και διά την Τουρκίαν και διά την Μέσην Ανατολήν. ... Δεν εκλείσαμεν αλλά εδημιουργήσαμεν ένα Κυπριακόν ζήτημα, του οποίου τας συνεπείας θα ίδωμεν εις το μέλλον, ίσως πολύ συντομώτερον απ' ό,τι φοβόμεθα.» Ηλίας Τσιριμώκος (συζήτηση στη Βουλή για τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, 25/2/1959)

15. «Η κυβέρνηση υπέγραψε τις συμβάσεις με τη σκέψη ότι οι Ελληνοκύπριοι θα απέβαινον ο συνδετικός κρίκος των αυριανών σχέσεών μας με την Τουρκική Δημοκρατία. Αλλά γιατί οι 100 χιλιάδες Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως — η νησίς αυτή εν μέσω Τουρκικού ωκεανού — δεν απετέλεσαν συνδετικόν κρίκον μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων;» Λεωνίδας Κύρκος (συζήτηση στη Βουλή για τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, 28/2/1959)

16. «Με τον Γρίβα θα συνεργάζεσαι, με τον Μακάριο θα πολιτεύεσαι!» Γ. Παπανδρέου στον πρέσβη Μ. Αλεξανδράκη (1964)

17. «Η Κύπρος ιστορικώς και πολιτιστικώς ανήκει εις την Δύσιν, καίτοι θα συνεχίσει ακολουθούσα αδέσμευτον εξωτερικήν πολιτικήν.» Μακάριος, επιστολή προς πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου (1/3/1964)

18. «Εωσφορικά δυνάμεις εματαίωσαν την ένωσιν.» Στ. Στεφανόπουλος (23/6/1964)

19. «Εάν η Τουρκία ανοίξη την πόρτα του φρενοκομείου, η Ελλάς θα την ακολουθήσει.» Γ. Παπανδρέου (κρίση της Κοφίνου, Αύγουστος 1964)

20. «Άλλα συμφωνούμεν και άλλα πράττετε...» Γ. Παπανδρέου προς Μακάριο (μετά τη μάχη της Μανσούρας, Αύγουστος 1964)

21. «Μας χαρίζουν ολόκληρον πολυκατοικίαν και εις αντάλλαγμα ζητούν να κρατήσουν το ρετιρέ επί ενοικίω.» Γ. Παπανδρέου (για το Σχέδιο Άτσεσον, 1964)

22. «Το Σχέδιον Άτσεσον είχαν ως τίτλον την ένωσην και ως περιεχόμενον την διχοτόμησιν.» Γ. Παπανδρέου (Αύγουστος 1964)

23. «Η Τουρκία ουδέν δίδει. Διατί να πάρη; Η Ελλάς ουδέν ζητεί. Διατί να δώση;» Γ. Παπανδρέου (για το Σχέδιο Άτσεσον, Αύγουστος 1964)

24. «Νομίζω ότι πλησιάσαμεν την ένωσην. Συζητείται τώρα απλώς το τίμημα. Πενταροδεκάρες θα είναι ή κατοστάρικα». Γ. Παπανδρέου (για το Σχέδιο Άτσεσον, Αύγουστος 1964)

25. «Θα έλθη η ένωσις. Έρχεται... Μέγας είναι ο ιστορικός προορισμός της Κύπρου μετά την ένωσην.» Γ. Παπανδρέου (λόγος στη Θεσσαλονίκη, 27 Οκτωβρίου 1964)

26. «Η καλύτερη λύση του Κυπριακού ζητήματος είναι η διχοτόμηση, η οποία μόνο διά πίεσεων επί του Μακαρίου μπορεί να επιβληθεί. Αν είχα στη διάθεσή μου τον Έκτο Στόλο της Μεσογείου, θα μπορούσα να διευθετήσω το Κυπριακό πρόβλημα και αύριο.» Ντην Άτσεσον (διάλεξη στο Κολλέγιο Σάλεμ της Β. Καρολίνας, 27 Οκτωβρίου 1966)

27. «...επιζητουμένης κατ' ανάγκην της λύσεως εντός των πλαισίων του εφικτού, τα οποία δεν συμπίπτουν πάντοτε με τα πλαίσια του ευκταίου.» Μακάριος (12/1/1968)

28. «Αυτός ο γιος σκύλας (son of a bitch) πρέπει να σκοτωθεί πριν να συμβεί κάτι στην Κύπρο.» George Ball για τον Μακάριο (Brookings Institution, 1969)

29. «Εάν βίαιος θάνατος με αναρπάσει εκ του μέσου του λαού μου, μίαν υποθήκην σάς καταλείπω: Παραμείνατε πιστοί εις την ιστορία μας και εις τας ελληνικάς παραδόσεις μας. Και πιστοί εις τον Θεόν, συνεχίσατε τον αγώνα διά το καλύτερον μέλλον της πατρίδος μας.» Μακάριος (15/3/1970)

30. «Η Εθνική Φρουρά είναι κυρία της καταστάσεως. Ο Μακάριος είναι ήδη νεκρός.» ΡΙΚ (15/7/1974)

31. «Ελληνικό κυπριακό λαέ, γνώριμη είναι η φωνή που ακούεις, γνωρίζεις ποίος σου ομιλεί. Είμαι ο Μακάριος... Δεν είμαι νεκρός... Είμαι ζωντανός και είμαι μαζί σου συναγωνιστής και σημαιοφόρος εις τον κοινόν αγώνα. Η χούντα απεφάσισε να καταστρέψει την Κύπρο, να τη διχοτομήσει.» Μακάριος (15/7/1974)

32. «Ελληνικό κυπριακό λαέ, όπου και αν ευρίσκομαι, θέλω να ξέρεις ότι είμαι μαζί σου. Η καρδιά μου, η ψυχή μου, η σκέψη μου σε σένα πάντα στρέφονται, αγαπημένε μου λαέ.» Μακάριος (14/8/1974)

33. «Μεταξύ πολέμου και ταπεινώσεως δεν υπάρχει εκλογή.» Γ. Μαύρος (Αύγουστος 1974)

34. «Όσο η καρδιά αυτή κτυπάει, οι παλμοί της θα είναι παλμοί αγώνος για την σωτηρία της Κύπρου, για την πρόοδο και την ευημερία του λαού της στο σύνολό του.» Μακάριος (Διεθνής Έκθεση Κύπρου, Μάιος 1977)

35. «Κι όταν αποφασίσω να πεθάνω, χίλιοι Μακάριοι θα συνεχίσουν τον αγώνα μου.» Μακάριος (Διεθνής Έκθεση Κύπρου, Μάιος 1977)

36. «Δεν ξεχνούμε τα σκλαβωμένα χωριά και τις πόλεις μας, δεν ξεχνούμε τους σκλαβωμένους τόπους που πάνω τους είναι κτισμένες εστίες και βωμοί μας και μέσα τους είναι θαμμένοι γονιοί και πρόγονοί μας.» Μακάριος (20/7/1977)

37. «Σε εθνικά προβλήματα, όπως το Κυπριακό, ο πολύς ρεαλισμός στην αντιμετώπισή τους ισοδυναμεί προς ηττοπάθεια.» Μακάριος (20/7/1977)

38. «Εσείς εδώ κι εμείς εκεί που ταχθήκαμε.» Κ. Τσάτσος (9/8/1977)

39. «Αυτό που επιζητούν οι Τούρκοι είναι να καταστούν αφέντες στο Βορρά και συνεταίροι στο Νότο.» Λόρδος Κάραντον

40. «Στο βάθος της σήραγγας έχει αρχίσει να ανατέλλει ο ήλιος.» Ανδρέας Παπανδρέου (Αεροδρόμιο Λάρνακας, 27/2/1982)

41. «Παρέλαβα κράτος διεθνώς αναγνωρισμένο. Δεν θα παραδώσω κοινότητα, χωρίς δικαίωμα λόγου διεθνώς και σε αναζήτηση κηδεμόνα.» Τάσος Παπαδόπουλος (Μ. Τετάρτη 2004)

42. «Προτιμώ να αποδημήσω εις Κύριον παρά να δω αυτό το τέλος των αγώνων του Κυπριακού Ελληνισμού.» Γλαύκος Κληρίδης (4/2004)

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Οι αριθμοί παραπέμπουν στις σελίδες του βιβλίου

- Αβδούλ Χαμίτ Β΄, σουλτάνος 29
 Αβέρωφ, Ευάγγελος 154
 Αθηναγόρας, Οικουμενικός Πατριάρχης 239
 Αμιλιανίδης, Αχιλλέας 96
 Αϊνστάϊν, Άλμπερτ (Einstein, Albert) 328
 Αλεξανδράκης, Μενέλαος 213
 Αλέξιος, Παριάρχης Μόσχας 128
 Ανάν, Κόφι (Annan, Kofi) 301, 321
 Αναστασιάδης, Νίκος 301
 Άνθιμος, μητροπολίτης Κιτίου 238 κ.εξ.
 Απερίτου, Χατζηχριστόδουλος 27
 Αραούζος, Ανδρέας 182
 Ατατούρκ, Κεμάλ Μουσταφά 50
 Άτσεσον, Ντην (Achesson, Dean) 188-189
 Αυξεντίου, Γρηγόρης 216, 235
 Βαλντχάιμ, δρ Κουρτ (Waldheim, Dr Kurt) 338, 339
 Βανς, Σάιρους (Vance, Cyrus) 210
 Βατυλιώτης, Χαράλαμπος 96, 100, 101
 Βενιζέλος, Ελευθέριος 46 κ.εξ., 48 κ.εξ., 55 κ.εξ., 54 κ.εξ., 56 κ.εξ., 119
 Βενιζέλος, Σοφοκλής 179, 180
 Βικτώρια, βασίλισσα Η.Β. 29
 Βολονάκης, Μ. Δ. 31
 Γαλατόπουλος, Χριστόδουλος 97
 Γαρουφαλιάς, Πέτρος 198
 Γεννάδιος, μητροπολίτης Πάφου 238 κ.εξ.
 Γεράσιμος, ηγούμενος Ι. Μ. Κύκκου 34
 Γεωργής, Γιώργος 49
 Γεωργιάδης, στρατηγός 192
 Γεώργιος Β΄, βασιλιάς Ελλάδας 120
 Γεώργιος ΣΤ΄, βασιλιάς Η.Β. 61
 Γιωρκάτζης, Πολύκαρπος 182, 212 κ.εξ., 216 κ.εξ.
 Γκιαούρ Ιμάμης 25
 Γκιζίκης, Φαίδων 257
 Γκιουρσέλ, Τζεμάλ (Gursel, Cemal) 163, 169
 Γκρέυ, σερ Έντουαρντ (Gray, Sir Edward) 48
 Γκρίφιθς, Τ. (Griffiths, T.) 137
 Γλάδστον, Γουίλλιαμ Γιούαρτ (Gladstone, William Ewart) 60
 Γουίλσον, Γούντροου (Wilson, Woodrow) 46-47, 50-51
 Γουίνστερ, λόρδος (Winster, Lord) 128, 129, 130
 Γούλσλεϋ, σερ Γκάρντετ (Woolseley, Sir Garnet) 29-31
 Γρίβας-Διγενής, Γεώργιος, στρατηγός 145 κ.εξ., 153, 155 κ.εξ., 200, 209, 234 κ.εξ., 247, 253, 255, 258
 Δημητριάδης, Λέλλος 205 κ.εξ.

- Διονύσιος (Κυρκιώτης) 57, 80, 82, 95
 Δράκος, Μάρκος 235
 Εβρέν, Κενάν (Evren, Kenan) 285, 291
 Ελισάβετ, βασίλισσα Η.Β. 147, 163
 Έλλιот, σερ Φράνσις (Elliot, Sir Francis) 48-49
 Έλλιот, Γουώλτερ (Elliot, Walter) 151
 Εμφιετζής, Γ. 53
 Επιφάνιος, επίσκοπος 34
 Ερίμ, Νιχάτ (Erim, Nihat) 188
 Ερκίν, Τζεμάλ (Erkin, Feridun Cemal) 178
 Ετζεβίτ, Μπουλέντ (Ecevit, Bulent) 285
 Ευρυδιάδης, Μάριος 238
 Ζαΐμης, Αλέξανδρος 48
 Ζαννέτος, Φ. 53
 Ζήνων, Ε. 53
 Ηλίας, μητροπολίτης Χαλεπίου 246 κ.εξ.
 Ηλίας, Πατριάρχης Αντιοχείας 246 κ.εξ.
 Έντεν, σερ Άντονι (Eden, Anthony Sir) 120, 135-136, 138, 343
 Θεοδότου, Θεοφάνης 53, 80-82, 95
 Θεοδωρόπουλος, Βύρων 209
 Θεοφάνης, μητροπολίτης Τριπόλεως 41
 Θεοφιλογιαννάκος, Θεόδωρος 212
 Θεοτόκης, Ιωάννης 133
 Θησεύς, Θεόφιλος 23
 Θησεύς, Νικόλαος 23, 24, 25 κ.εξ.
 Θησεύς, Χατζησάββας 23
 Ιάκωβος (Αντζουλάτος), μητροπολίτης Πάφου 36
 Ιάκωβος, αρχιεπίσκοπος Διοκαισαρείας 246 κ.εξ.
 Ιακώβου, Γιώργος 298
 Ιγνάτιος, ηγούμενος Ι. Μ. Μαχαιρά 34
 Ιγνάτιος, μητροπολίτης Λαοδικείας 246 κ.εξ.
 Ιερώνυμος, αρχιεπίσκοπος Αθηνών 237 κ.εξ.
 Ιμπραήμ 25
 Ινονού, Ισμέτ Πασάς (Inonu, Ismet Pascha) 55, 203
 Ισίδωρος, μητροπολίτης Ναζαρέτ 246
 Ιωακείμ, μητροπολίτης Δέρκων 127 κ.εξ.
 Ιωακείμ, Οικουμενικός Πατριάρχης 36
 Ιωαννίδης, Δημήτριος 257
 Ιωαννίδης, Κύρος (έμπορος-Γιαλούσα) 35
 Ιωαννίκιος (Γιάννης Λαζίμανος) 25 κ.εξ.
 Ιωσήφ, έξαρχος 34
 Καζαμίας, Γιώργος 58
 Καζαντζάκης, Νίκος 329
 Καμύ, Αλμπέρ (Camus, Albert) 147
 Κανελλόπουλος, Παναγιώτης 201
 Καραγιάννης, Γεώργιος 192, 200
 Καραμανλής, Κωνσταντίνος 153 κ.εξ., 155 κ.εξ., 163 κ.εξ., 266 κ.εξ., 270, 278
 Καραμανλής, Κώστας 301-302, 323
 Καραολής, Μιχαλάκης 147 κ.εξ.
 Καρούσος, Γεώργιος 259

- Κέννεντυ, Τζον Φ. (Kennedy, John F.) 170, 177
- Κλαρκ, σερ Άρθουρ (Clark, Sir Arthur) 185
- Κλεμανσώ, Ζωρζ (Clemanceau, George) 50
- Κλεόπας, μητροπολίτης Πάφου 134
- Κληρίδης, Γλαύκος 205 κ.εξ., 212-213, 224, 238, 275 κ.εξ., 295 κ.εξ., 299, 301, 320 κ.εξ.
- Κλίφορντ, Κλαρκ (Clifford, Clark) 277
- Κολοκασίδης, Θεόδωρος 95
- Κονούκ, Νετζάτ (Konuk, Nejat) 290
- Κορυζής, Αλέξανδρος 119-120
- Κοτάκ, Ισμέτ (Cotak, Ismet) 290
- Κουντουριώτης, Παύλος 59
- Κουτσιούκ Μεχμέτ 19, 23
- Κουτσιούκ, δρ Φαζίλ (Kutchuk, Dr Fazil) 133, 163, 168, 170, 178, 180, 293, 294
- Κουφουδάκης, Βαγγέλης 170
- Κρανιδιώτης, Νίκος 19, 20, 150, 151, 179, 204, 206, 221, 230, 257
- Κτωρίδης, Νάσος 147
- Κυπριανός, αρχιεπίσκοπος Κύπρου 19 κ.εξ., 23
- Κυπριανός, (Οικονομίδης) μητροπολίτης Κιτίου 29 κ.εξ.
- Κυπριανός, μητροπολίτης Κερύνειας 134, 239 κ.εξ., 328
- Κυπριανού, Πετράκης 235
- Κυπριανού, Σπύρος 212-213, 221, 253 κ.εξ., 288, 339 κ.εξ.
- Κυριακίδης, Φειδίας 81
- Κύριλλος (Βασιλείου, «Κυριλλούδιν»), μητροπολίτης Κερύνειας, αρχιεπίσκοπος Κύπρου Γ΄ 34 κ.εξ., 69, 119
- Κύριλλος (Παπαδόπουλος, «Κυριλλάτος»), μητροπολίτης Κιτίου, αρχιεπίσκοπος Κύπρου Β΄ 34 κ.εξ.
- Κύρου, Αλέξης 57-58, 63 κ.εξ.
- Κωνσταντίνος, αρχιεπίσκοπος Κυριακουπόλεως 246 κ.εξ.
- Κωνσταντίνος, βασιλιάς Ελλάδας 48
- Κωνσταντίνος, Οικουμενικός Πατριάρχης 36 κ.εξ.
- Κωνσταντίνος Α΄, Οικουμενικός Πατριάρχης 26
- Κωστόπουλος, Σταύρος 192, 199
- Λανίτης, Νικ. Κλ. 53, 66, 77, 78, 79
- Λέννοξ-Μπούντ, Άλαν (Lennox-Boyd, Alan) 137, 150-152
- Λεόντιος, μητροπολίτης Πάφου, τοποτηρητής Αρχιεπ. Θρόνου, αρχιεπίσκοπος Κύπρου 68, 112 κ.εξ., 119 κ.εξ., 127 κ.εξ.
- Λέυαρντ, σερ Χένρυ (Layard, Sir Henry) 29
- Λιασκώνης, Αθανάσιος 263
- Λιάττης, Αλέξης 133
- Λοιζίδης, Σάββας 79, 98, 101
- Λουίζου, Λούης Ε. 53, 66
- Λούντ-Τζωρτζ, Ντέιβιντ (Lloyd-George, David) 46-47, 50-51, 61
- Μακάριος, μητροπολίτης Κιτίου, αρχιεπίσκοπος Κύπρου Γ΄, Πρόεδρος Κυπριακής Δημοκρατίας, εθνάρχης 59, 132, 134, 138, 145, 150, 153-

- 154, 155 κ.εξ., 163 κ.εξ., 170 κ.εξ., 178 κ.εξ., 188-189, 191 κ.εξ., 203-204, 209 κ.εξ., 212 κ.εξ., 216 κ.εξ., 220 κ.εξ., 229 κ.εξ., 237 κ.εξ., 253-254, 257 κ.εξ., 263 κ.εξ., 270 κ.εξ., 275-276, 277, 338
- Μακάριος, μητροπολίτης Κυρηναίας, αρχιεπίσκοπος Κύπρου Β΄ 57, 127 κ.εξ., 134
- Μακμίλλαν, Χάρολντ (MacMillan, Harold) 153
- Μακντόναλντ (MacDonald) 61
- Μακράκης, Απόστολος (κληρικός, «μακρακισμός») 35
- Μακρυγιάννης 329-330
- Μαρκεζίνης, Σπύρος 46, 54, 331, 332, 344
- Μάτσης, Κυριάκος 235
- Μαυροκέφαλος, Ελευθέριος 123
- Μαύρος, Γεώργιος 179, 346
- Μελέτιος (Μεταξάκης), μητροπολίτης Κιτίου, αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Οικουμενικός Πατριάρχης, Πατριάρχης Αλεξανδρείας 36
- Μεταξάς, Ιωάννης 119
- Μητροφάνης, ηγούμενος Ι. Μ. Μαχαιρά 35
- Μίλνερ, λόρδος (Milner, Lord) 52
- Μιχαηλίδης, Βασίλης 19
- Μιχαλακόπουλος, Ανδρέας 57, 66
- Μορώνης, στρατηγός 213
- Μούν, λόρδος 121
- Μούνρο, Νεοζηλανδός αντιπρόσωπος ΟΗΕ 333
- Μουσολίνι, Μπενίτο 119
- Μπάλδουϊν (Baldwin) 61
- Μπατού, Ινάλ 291
- Μπίτσιος, Δημήτριος 203
- Μωχάμετ Άλυ 25
- Νεχρού, Τζαβάχαρλαλ 176
- Νικόδημος, μητροπολίτης Μέμφιδας 246
- Νικόδημος (Μυλωνάς), μητροπολίτης Κιτίου 56 κ.εξ.
- Νικολαΐδης, Ν. (βουλευτής 1918) 53
- Νικολαΐδης, Νίκος (Ελεύθερος Ραδιοσταθμός Πάφου) 263
- Νικόλαος, Πατριάρχης Αλεξανδρείας 246
- Ντεμιρέλ, Σουλεϊμάν (Demirel, Suleiman) 285
- Ντενκτάς, Ραούφ (Denktas, Raouf R.) 222 κ.εξ., 275-276, 290 κ.εξ., 295, 338, 339
- Ντισραέλι, Μπέντζαμιν (Disraeli, Benjamin) 29
- Ξανθόπουλος-Παλαμάς, Χρ. 220-222, 228 κ.εξ., 253, 255
- Ξιούτας, Νίκος 19
- Οζάλ, Τουργκούτ (Ozal, Turgut) 291
- Οζγκιούρ, Οζγκιέρ (Ozgur, Ozker) 291
- Οζκόλ (Ozkol) 178
- Ολτσάυ, Οσμάν (Olcaý, Osman) 220-221, 253
- Ονάν, Ουμίτ Σουλεϊμάν (Onan, Umit Suleyman) 275
- Ορλάντο, Βιτόριο Ε. (Orlando, Vittorio E.) 50-51
- Πάλμερ, σερ Χέρμπερτ Ρίτσομοντ (Pal-

- mer, Sir Herbert Richmond) 57, 68, 112 κ.εξ.
- Παναγιωτάκος, Κωνσταντίνος 222, 237-239, 255
- Παναγούλης, Αλέκος 212 κ.εξ., 219
- Πανάρετος, αρχιεπίσκοπος Κύπρου 25-26
- Πανάρετος (Δουληγέρης), αρχιμανδρίτης 36
- Παντελή, Σταύρος 45
- Παπαγεωργίου, Σπύρος 238
- Παπάγος, Αλέξανδρος 135-136, 343
- Παπαδογιάννης, Ζαχαρίας 216
- Παπαδόπουλος, Γεώργιος 212, 220 κ.εξ., 228, 234, 238, 253
- Παπαδόπουλος, Τάσσος 275, 298 κ.εξ., 301 κ.εξ., 325 κ.εξ.
- Παπαϊωάννου, Εζεκίας 205 κ.εξ.
- Παπακωνσταντίνου, Κωνσταντίνος 278
- Παπανδρέου, Ανδρέας Γ. 188, 284 κ.εξ.
- Παπανδρέου, Γεώργιος 178 κ.εξ., 188 κ.εξ., 191 κ.εξ., 228, 266
- Παπανδρέου, Γιώργος 301-302, 322
- Παπαπολυβίου, Πέτρος 58, 59, 69, 120
- Παπαποστόλου, Δημήτριος 217
- Παπαφλέσσας 19
- Παρασκευόπουλος, Ιωάννης 201
- Παρθένιος, μητροπολίτης Καρθαγένης 246
- Παρίδης, Μιχαήλ 235
- Πασχάλης, Ν. 53
- Παύλος, βασιλιάς Ελλάδας 128
- Παύλος, μητροπολίτης Ερμουπόλεως 246
- Πελοπίδας, Αντώνιος 19
- Περέζ ντε Κουεγιάρ, Χαβιέ (Perez de Guellar, Javier) 276
- Πικρός, Ιωάννης Π. 59
- Πιπινέλης, Παναγιώτης 213
- Πόππερ, Ντέιβιντ (Popper, David) 238
- Πορφύριος, αρχιεπίσκοπος Σιναίου 127
- Πρωτοψάλτης, Εμμανουήλ 23
- Ράιτ, σερ Άντριου (Wright, Sir Andrew) 133
- Ράλλης, Δημήτριος 49
- Ράμσεϋ, Πάτρικ (Ramsay, Patric) Βρετανός πρέσβης) 46, 66
- Ράντκλιφ, λόρδος Σάιριλ Τζον (Radcliffe, Lord Cyril John) 151
- Ρασκ, Ντην (Rusk, Dean) 170, 203
- Ρωσσιδής, Ζήνων 78-79
- Ρωσσιδής, Κ. Π. 106
- Σαντς, Ντάνκαν (Sandys, Duncan) 185
- Σεβέρης, Δ. 53
- Σημίτης, Κώστας 302
- Σκελέας, Κώστας 101
- Σμιθ, Γ. (Smith, W.) (Βρετανός ναύαρχος) 30
- Σοφία, βασίλισσα Ελλάδας 48
- Σπαντιδάκης, Γρηγόριος 209
- Σπυρίδων, επίσκοπος Τριμυθούντος 23
- Σταμπς, σερ Ρέτζιναλντ Έντουαρντ (Stubbs, Sir Reginald Edward) 68
- Στερν, Λώρενς (Stern, Laurence) 221
- Στεφανόπουλος, Στέφανος 188 κ.εξ.
- Στέφανος, αρχιεπίσκοπος Γάζης 246

- Στορρς, σερ Ρόναλντ (Storrs, Sir Ronald) 56, 68 κ.εξ., 119
- Συνέσιος, μητροπολίτης Νουβίας 246
- Σωσσιδής, Τζον 188
- Σωφρόνιος, αρχιεπίσκοπος Κύπρου 29 κ.εξ., 34
- Σωφρόνιος, μητροπολίτης Λεοντοπόλεως 41
- Ταλάτ, Μεχμέτ Αλί (Talat, Mehmet Ali) 291
- Τάσκα, Χένρυ (Tasca, Henry) 238
- Τερλεξής, Πανταζής 121, 152
- Τζόνσον, Λύντον (Johnson, Lyndon B.) 170-171, 188, 203
- Τιμόθεος, επίσκοπος Ελευσίνας 246
- Τίτο, Γιόζιπ Πιροζ 170, 171
- Τουρρέλ, Βεβτσιί (Turrel, Vevtchi) 163, 169
- Τσαγκατάυ, Μουσταφά (Caghatay, Mustafa) 290
- Τσαγκαρίδης, Θεοφάνης 95
- Τσιάπμαν, Γ. Γ. (β. διατηρητής δασών) 104
- Τσουδερός, Εμμανουήλ 119 κ.εξ.
- Τσουδερού, Βιργινία 126
- Τσώρτσιλ, σερ Γούνιστον (Churchill, Sir Winston) 45, 46, 137
- Υψηλάντης, Αλέξανδρος 19
- Φεραίος, Ρήγας 235
- Φιλόθεος, αρχιμανδρίτης 34-35
- Φουτ, σερ Χιου - λόρδος Κάραντον (Foot, Sir Hugh - Lord Caradon) 163, 164, 346
- Φώτιος, Πατριάρχης Αλεξανδρείας 41, 43
- Χάρντινγκ, σερ Τζον (Harding, Sir John) 150
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης 58, 179
- Χατζηπαύλου, Γεώργιος 76, 80, 81, 95
- Χέντερσον (Henderson) 61
- Χήτον, Χέρμπερτ Χέννικερ (Heaton, Herbert Henniker) 68
- Χιλ, σερ Τζωρτζ (Hill, Sir George) 45
- Χίτλερ, Αδόλφος 120
- Χόπκινσον, Χένρυ (Hopkinson, Henry) 137, 138
- Χριστοδουλίδης, Νίκος 179
- Χριστόπουλος, Γεώργιος 163, 166
- Χριστόφιας, Δημήτριος 318, 321
- Χρουστσόφ, Νικίτα (Khrushchev, Nikita) 177, 203-204
- Χρυσάνθος, αρχιεπίσκοπος Ελευθεροπόλεως 246
- Χρυσόστομος (Μαχαιριώτης), μητροπολίτης Κιτίου 246
- Χρυσόστομος, χωρεπίσκοπος Κωνσταντίας, μητροπολίτης Πάφου, αρχιεπίσκοπος Κύπρου 246
- Χωραφάς, Άγγελος 221, 222, 225
- Ball, George 203
- Cushendum, Lord 65
- Shiels, Dr Drummont 60
- Weber, Frank W. 120, 126
- Woodhouse, C. M. 45